

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

MAHALLA, MAKTAB VA OTA-ONALAR HAMKORLIGIDA TARBIIYAVIIY JARAYONLARNI METODIK BOSHQARISHNING ZAMONAVIIY MODELLARI

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIIY ANJUMANI

MATERIALLAR TO'PLAMI

24-fevral 2026-yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA
MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI**

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA
MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI HUZURIDAGI QORI NIYOZIY
NOMIDAGI TARBIYA PEDAGOGIKASI MILLIY INSTITUTI**

**“MAHALLA, MAKTAB VA OTA-ONALAR HAMKORLIGIDA
TARBIYAVIY JARAYONLARNI METODIK BOSHQARISHNING
ZAMONAVIY MODELLARI”
MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI
MATERIALLAR TO‘PLAMI
2026-YIL 24-FEVRAL**

**“MODERN MODELS OF METHODOLOGICAL
MANAGEMENT OF EDUCATIONAL PROCESSES IN
COOPERATION WITH THE MAHALLA, SCHOOL AND
PARENTS”
REPUBLICAN SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
MATERIALS COLLECTION
FEBRUARY 24, 2026**

“Mahalla, maktab va ota-onalar hamkorligida tarbiyaviy jarayonlarni metodik boshqarishning zamonaviy modellari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. (2026-yil 28-fevral)

Mazkur ilmiy-amaliy konferensiya o‘zbekiston respublikasi oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 27-dekabrdagi 490-sonli buyrug‘i asosida o‘tkazildi.

Nashr etishda qatnashganlar:

Tayirova Muhabbat, Xasanova Shaxzoda, Xudayberdiyev Mirolim.

Tahrir hay’ati a’zolari

X.I.Ibraimov	<i>Pedagogika fanlari doktori, O‘zFA haqiqiy a’zosi, akademik</i>
R.X.Djurayev	<i>Pedagogika fanlari doktori, O‘zFA haqiqiy a’zosi, akademik</i>
H.M.Tojiboyeva	<i>Pedagogika fanlari doktori, professor</i>
R.G.Safarova	<i>Pedagogika fanlari doktori, professor</i>
Sh.Q.Mardonov	<i>Pedagogika fanlari doktori, professor</i>
M.Quronov	<i>Pedagogika fanlari doktori, professor</i>
D.K.Fazilov	<i>Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent</i>
M.A.Tayirova	<i>“Ota-onalar universiteti” va tarbiyaviy jarayonlarning metodik ta’minoti bo‘limi katta ilmiy xodimi</i>
M.I. Xudayberdiyev	<i>“Inklyuziv ta’lim-tarbiya metodikasi ilmiy-tadqiqot” bo‘limi katta ilmiy xodimi</i>

© Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti

© Mualliflar

Mualliflar maqolalarda keltirilgan fikrlar, ma’lumotlar hamda manbalarning ishonchli va asosli ekanligiga mas’uldirlar.

КИРИШ СЎЗИ

МАҲАЛЛА, ОИЛА ВА МАКТАБ ҲАМКОРЛИГИНИНГ ФАРЗАНД ТАРБИЯСИДАГИ САМАРАДОРЛИГИ

Х.И.Ибраимов,

Қори Ниёзий номидаги ТПМИ директори, п.ф.д., академик

Тарих давомида қандай оғир синовларга дуч келмайлик, биз аввало бирдамликдан куч олдик. Машаққатли кунларда одамларимиз, маҳалла аҳли елкадош бўлиб қийинчиликларни енгган. Оила – оилага, қўшни – қўшнига қўмак бериб яшаган. Биз мана шундай ўта ноёб қадриятимизга доимо содиқ қолишимиз, ёш авлодимизни айти шу руҳда тарбиялашимиз керак.

Ш.М.Мирзиёев

Мамлакатимизда шиддат билан тобора глобаллашиб бораётган бугунги давр баркамол авлодни тарбиялашда оила, маҳалла ва таълим муассасаларига бир неча талаб ва вазифаларни юклайди. Оила, маҳалла ва таълим муассасалари ҳамкорлигини такомиллаштиришда энг аввало шахс манфаатлари устуворлиги, унинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, масалалардан бири ҳисобланади. Шу боис таълим муассасалари, маҳалла фаоллари, оилалар мамлакатда ёшларнинг ҳар жиҳатдан етук инсон бўлиб етишишлари учун бевосита ва билвосита масъулдирлар.

Бугунги кунда ёш авлодни маънавий, ахлоқий, интеллектуал ва жисмоний жиҳатдан баркамол қилиб тарбиялаш жамият тараққиётининг асосий омилларидан бири ҳисобланади. Замонавий ахборот маконида турли ғоявий таҳдидлар, ижтимоий муаммолар ва маданий таъсирлар ортиб бораётган бир пайтда бола тарбиясига комплекс ёндашув талаб этилмоқда. Шу нуктаи назардан, маҳалла–оила–мактаб ҳамкорлиги фарзанд тарбиясини самарали ташкил этишда муҳим ижтимоий-педагогик тизим сифатида намоён бўлади. Ушбу уч институтнинг уйғун фаолияти бола шахсининг тўлақонли ривожланишини таъминлайди.

Фарзанд аввало оила бағрида униб-ўсади, шахс сифатида шаклланади. Бола оилада жисмонан, фикран ва ахлоқан тарбияланиши, соғлом фикр ва яхши ахлоқ билан тарбияланган бўлиши лозим. Оиладаги таълим-тарбия, маънавий-ахлоқий қадриятлар кейинчалик жамиятдаги ижтимоий муносабатларда, маҳаллада, олий ва ўрта таълим муассасаларида шаклланади.

Тарбия оиладан бошланар экан, болаларга бериладиган дастлабки маънавий-ахлоқий ва ҳуқуқий тушунча, тасаввур ва малакалар ота-онанинг саводхонлиги даражасига боғлиқ деб ҳисоблаймиз. Айниқса, болалар онгига маънавият, мафкура, ахлоқ, тиббий маданият, бурч, ҳуқуқ тушунчаларини сингдириш ота-онадан маълум билим ва кўникмани талаб этади. Бунда оиланинг вазифалари соғлом муҳитни яратиш, ҳуқуқий тарбияни яхшилаш, фарзандларга чуқур дунёвий билим асосларини бериш, уларнинг маърифатли ва маънавиятли кишилар бўлиб етишишларини таъминлаш, бозор муносабатларига мос бўлган касб-хунар ўргатиш, онгига иқтисодий тушунчаларни сингдиришдан иборатдир.

Оилада соғлом муҳитни яратиш, ҳуқуқий тарбияни яхшилаш, фарзандларга чуқур билим асосларини ўргатиш, уларнинг маърифатли ва маънавиятли кишилар бўлиб

етишишларини таъминлаш, касб-хунар эгаллаб, жамиятга нафи тегадиган инсон бўлишида мактаб ва ота-оналар ҳамкорлигининг ўрни бекиёсдир.

Мактаб фарзанднинг билим олиши, ижтимоийлашуви ва маънавий камолоти учун асосий муҳит ҳисобланади. Таълим муассасасида ўқувчи нафақат фанларни ўзлаштиради, балки жамоада ишлаш, интизомга риоя қилиш, масъулиятни ҳис этиш, қонун-қоидаларга амал қилиш каби муҳим ҳаётий кўникмаларни ҳам эгаллайди. Ўқитувчининг педагогик маҳорати, шахсий намунаси ва ўқувчиларга бўлган муносабати бола тарбиясида ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Мактабда ташкил этиладиган маънавий-маърифий тадбирлар, тарбиявий соатлар ва ижтимоий лойиҳалар ўқувчиларда ватанпарварлик, фаол фуқаролик позициясини шакллантиради.

Оила фарзанд тарбиясининг биринчи ва энг муҳим мактабидир. Боланинг шахсий хусусиятлари, дунёқараши, хулқ-атвори ва қадриятларга муносабати аввало оила муҳитида шаклланади. Ота-онанинг фарзандга нисбатан меҳри, эътибори, масъулиятли муносабати унинг келгуси ҳаёт йўлини белгилаб беради. Оилада соғлом психологик муҳит мавжуд бўлса, бола ўзини ишончли ҳис қилади, мустақил фикрлашга ўрганади ва жамиятда фаол иштирок этадиган шахс бўлиб камол топади. Шунингдек, ота-онанинг шахсий намунаси бола учун энг кучли тарбиявий восита ҳисобланади.

Маҳалла эса фарзанд тарбиясида жамоатчилик муҳитини яратувчи муҳим институт ҳисобланади. У ёшларни ижтимоий ҳаётга тайёрлаш, маънавий муҳитни мустаҳкамлаш ва салбий ҳолатларнинг олдини олишда катта роль ўйнайди. Маҳалла фаоллари, нурунийлар ва жамоатчилик вакиллари болаларга ҳаётий тажрибаси, ахлоқий қарашлари билан намуна бўладилар. Маҳаллада ўтказиладиган маърифий суҳбатлар, маданий тадбирлар ва спорт мусобақалари болаларнинг ижтимоий фаоллигини оширади ва уларда жамоага мансублик туйғусини шакллантиради.

Бирок, “Оила, маҳалла ва таълим муассасаларида ёшлар тарбияси, чекка ҳудудлар ва маҳаллаларда уюшмаган ёшлар билан мақсадли ғоявий-тарбиявий ишларнинг юзаки тарзда олиб борилаётгани, жиноятчилик, диний экстремизм ва террористик ҳаракатларга адашиб қўшилиб қолиш, миллий қадриятларга эътиборсизлик, эрта турмуш қуриш, оилавий ажралишлар каби салбий ҳолатларнинг олдини олишга қаратилган тарғибот ишларининг аксарият ҳолларда қутилган натижани бермаётгани бу масалаларга жиддий эътиборни талаб этмоқда...

Маҳалла, оила ва мактаб ўртасидаги ҳамкорлик фарзанд тарбиясига комплекс таъсир кўрсатади. Оилада берилган ахлоқий асослар мактабда мустаҳкамланади, маҳаллада эса амалиётда намоён бўлади. Бу жараён болада ҳалоллик, ҳурмат, масъулият, меҳнатсеварлик ва инсоф каби фазилатларни барқарор шакллантиришга хизмат қилади. Агар ушбу уч муҳит ўртасида ўзаро келишув ва бирдамлик мавжуд бўлса, бола турли салбий таъсирларга қарши маънавий иммунитетга эга бўлади.

Мазкур ҳамкорлик боланинг психологик барқарорлигига ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Ота-она, ўқитувчи ва маҳалла фаолларининг қўллаб-қувватлаши болада ўз-ўзига ишончни оширади, унинг ички кўркүв ва хавотирларини камайтиради. Бундай болалар стрессларга чидамли, ижтимоий фаол ва мустақил қарор қабул қила оладиган шахслар бўлиб вояга етади.

Интеллектуал ривожланишда ҳам маҳалла–оила–мактаб ҳамкорлигининг ўрни бекиёсдир. Оилада ўқиш учун қулай шарт-шароит яратилиши, мактабда сифатли таълим берилиши ва маҳаллада турли тўғараклар ҳамда маърифий тадбирлар ташкил этилиши

боланинг билимга бўлган қизиқишини кучайтиради. Натижада ўқувчи ўз қобилиятини тўла намоён этиш имкониятига эга бўлади.

Шунингдек, қўшма тадбирлар, хайрия акциялари, жамоат ишларида иштирок этиш орқали болада ижтимоий масъулият ва жамият олдидаги бурч ҳисси шаклланади. Бу эса унинг келажакда фаол фуқаро, ташаббускор ва жамият тараққиётига ҳисса қўшувчи шахс бўлиб етишишига замин яратади.

Бугунги кунда интернет тармоқлари, ижтимоий тармоқлар ва ахборот оқимлари бола онгига кучли таъсир кўрсатмоқда. Шу сабабли ота-она фарзанднинг ахборот истеъмолини назорат қилиши, мактаб медиа саводхонликни ривожлантириши, маҳалла эса профилактик ишларни кучайтириши зарур. Фақат биргаликдаги ҳаракат орқали ёшларни салбий таъсирлардан ҳимоя қилиш мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, маҳалла–оила–мактаб ҳамкорлиги фарзанд тарбиясининг мустаҳкам пойдеворидир. Ушбу тизим орқали маънавий баркамол, билимли, ижтимоий фаол, масъулиятли ва ватанпарвар авлодни тарбиялаш мумкин. Шунинг учун мазкур ҳамкорликни янада ривожлантириш, уни замонавий талаблар асосида ташкил этиш ҳар бир жамият аъзосининг муҳим вазифаси ҳисобланади.

TA'LIM MUASSASALARIDA OILA-MAHALLA-MAKTAB HAMKORLIGINI TASHKIL ETISHDA PEDAGOGIK HAMKORLIK

Djuraev Risbay Xaydarovich,

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti
bo'lim mudiri, p.f.d., akademik*

Global axborot almashuv davri shiddat bilan rivojlanayotgan bir davrda yoshlarimizning ma'naviy olamida bo'shliq vujudga kelmasligi uchun ularning qalbi va ongida sog'lom hayot tarzi, milliy va umummilliy qadriyatlarga hurmat-ehtirom tuyg'usini bolalikdan boshlab shakllantirishimiz zarur.

Ta'lim-tarbiyaning mana shunday tashkiliy-metodik tamoyillaridan biri bu – **pedagogik hamkorlikdir**. Ya'ni oila, maktab va mahalla, jamoatchilik tashkilotlari hamkorligida yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning dolzarb milliy parametrlari o'z ichiga halqimizning uzoq asrlar davomida shakllanib kelayotgan qadriyatlarini chuqur singdirish, vatanning sha'ni va obro'sini ko'zlab, yuksak marralar sari intiluvchi munosib farzand bo'lishi uchun hamkorlik dasturlari asosida ish olib borish muhim.

Bugungi kunda o'quvchi ma'naviyatiga qarshi yo'naltirilgan, bir qarashda arziyas bo'lib tuyuladigan kichkina xabar ham axborot olamida globallashuv shiddatidan kuch olib, ko'zga ko'rinmaydigan, lekin zararini hech narsa bilan qoplab bo'lmaydigan ulkan ziyon yetkazishi mumkin. Har bir ota-ona o'z farzandi kamolini ko'rish uchun uni voyaga yetkazadi, albatta, bu jarayon o'z-o'zidan amalga oshmaydi.

Xalqimizda bir naql bor: «Nima eksang, shuni o'rsan», shu naqlni boshqa talqinda aytib ko'raylik: «Nima o'rishni xohlasang, shuni ek». Ota-ona farzandlariga mol-mulk, uy-joy, avtomobil va boshqa qimmatbaho moddiy boyliklarni berishi mumkin, lekin tarbiya, baxtni topib bera oladimi? Bunga o'zlarining qanday tarbiya ko'rganlik darajasi bilan erishiladi. «Ota o'g'lini yetaklab ketayotib, o'g'lim qadamingni o'ylab bos deb aytsa, o'g'li shunday javob beribdi: ota siz qanday qadam bossangiz men shunday yuraman, chunki men sizga ergashayapman».

O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, o'z Vatani va xalqiga sodiq fuqaroni shakllantirish bo'yicha maktablarning ota-onalar, oilalar, mahalla qo'mitalari, Respublika Ma'naviyat targ'ibot markazi bo'linmalari, jamoat tashkilotlari va jamg'armalar bilan mustahkam o'zaro hamkorligi amalga oshiriladi.

Tarbiya jarayonida ota-onalar va o'qituvchilarning bolalarni ijtimoiy foydali ishlarga tortish borasidagi mas'uliyati nihoyatda muhimdir. Tarbiyaga oid bilim berish muammosi faqat ota-onalarning ishi bo'lib qolmasdan, balki barchaning ishi, keng ma'noda davlat ahamiyatiga molik ishdir.

Ta'lim muassasalarining vazifalari:

- bolalarga ta'lim berishda ilg'or pedagogik texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya vositalaridan o'rinli foydalanishga shartsharoit yaratish;
- o'quvchi-yoshlarning ta'lim-tarbiya olish jarayonida turli xil chalg'ituvchi vositalarning zarari va ular oqibatlarining oldini olish bo'yicha keng targ'ibot-tashviqot ishlarini olib borish;
- hozirgi murakkab sharoitda yosh avlod ongi va shuuriga ta'sir etishga qaratilgan ma'naviy tahdidlarga nisbatan mafkuraviy immunitet hosil qilish;

- ta’lim muassasalarida yoshlarning birorta kasb-hunarni egallashi uchun poydevor yaratish;
- yoshlarni mustakil fikrlashga o’rgatish, ularni istiqlol g’oyalari va milliy mafkuraga sadoqat ruhida tarbiyalash;
- o’quvchi-yoshlarning sport turlari bilan shug’ullanishlariga shart-sharoitlar yaratish, ularning bo’sh vaqtlarini to’g’ri tashkil etish. Oila, mahalla, ta’lim muassasalari hamkor ligida quyidagi tamoyillar va bosqichlarga amal qilinganda samaradorlik yanada yuqori bo’ladi:
 - ta’lim va tarbiya jarayonida hamkorlik harakatlarining ish birligi;
 - tarbiyalanuvchiga hurmat va talabning uyg’unligi;
 - hamkorlik jarayoni sub’ektlarining teng huquqligi va yuksak
 - faoliyat jarayonida millat va davlat manfaatlari ustuvorligi;
 - hamkorlik ishlarining ilmiyligi.

Maktabning tom ma’noda tarbiya markaz rolini o’ynashi uchun o’qituvchi va ota-onalarning maqsad va vazifalari, ularning amaliy faoliyatlari bir-birlari bilan chambarchas bog’langan bo’lishi shart. Bu borada maktabning eng muhim vazifasi ota-onalar o’rtasida ijtimoiy tarbiyaviy muhitni sog’lomlashtirish borasidagi ishlarni jonlantirish, takomillashtirish oila va maktab aloqasini mustahkamlovchi omildir. Maktabning ota-onalar jamoatchiligi bilan aloqa qilishida o’qituvchi va tarbiyachilarga yaqindan yordam beruvchi bo’g’in maktab ota-onalar qo’mitasidir. Mazkur qo’mita qabul qilingan umumiy qoidalar asosida ota-onalar jamoatchiligini maktab hayotiga, sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarga jalb qilishi lozim.

Bolalarni tarbiyalash ota-onalarning muqaddas burchidir. Axloqan pok, ma’naviy dunyosi boy oila deganda, biz katta va kichiklarning o’zaro hurmati, bir-birlariga yordami, bir-birlariga izzat va hurmati tushuniladi. Demak, maktab mukammal tashkilot sifatida barcha tarbiyaviy ishlarni maqsadga muvofiq tashkil etishi lozim. O’z o’qituvchilar jamoasini uyushtira olgan, jamoatchilikni bolalar tarbiyasiga yo’naltira olgan, ularning ota-onalarini yaxshi bilgan maktab ma’muriyatigina tarbiyaviy yutuqlarni qo’lga kirita oladi. Bunday maktablar esa o’z atrofidagi zavod, fabrika, jamoa va davlat xo’jaliklari, otaliqqa olgan korxonalar bilan aloqani mustahkamlab, o’quvchilarning maktabdan tashqari bo’sh vaqtlarini mazmunli tashkil etmoqdalar, qarovsiz, tarbiyasi og’ir bolalarni o’z nazoratlariga olmoqdalar. Bunday xayrli ishlarda ko’plab ota-onalar maktab bilan yaqindan aloqada bo’lib o’quvchilar tarbiyasi yuzasidan o’qituvchilar jamoasi bilan bamaslahat ish olib borishmoqda.

Yuqoridagi usullarning faol qo’llanishi, ota-onalar bilan o’tkazilgan tarbiyaviy suhbatlar huquq va majburiyatlar haqidagi bilimlar, ularni zamonaviy yoshlar tarbiyasi muammolariga jalb etish, milliy tarbiyani mahalla, mahalla oqsoqollari kengashlari faoliyati yo’nalishiga aylantirish va ota-onalarning tarbiyachilar sifatidagi faolliklarining oshishiga olib keldi. Buning natijasida o’quvchilarimizning axloqiy tarbiyasida hech qanday yot g’oyalarga o’rin qolmaydi.

Shundan kelib chiqqan holda vatanimiz kelajagi bo’lgan aziz farzandlarimizni ma’nan boy ahloqan yetuk, intellektual salohiyatli qilib tarbiyalash avvalo ota-ona, mahalla, ta’lim muassasasi va keng jamoatchilikning muqaddas burchidir.

Hamkorlik tarbiyaviy ishlar dasturlari yoshlarni insonparvarlik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik tamoyillari asosida yuksak odamiylik va fuqarolik burchiga sadoqatlilik ruhida tarbiyalash, mustaqil fikriga ega, tafakkuri ozod erkin shaxsni zamonaviy dunyoqarash, milliy va

umuminsoniy qadriyatlarga voris bo‘la oluvchi, kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etishga qodir komil insonlarni kamol toptirish g‘oyalarini qamrab olishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishning yangi bosqichga ko‘tarish to‘g‘risida”gi 2017 yil 28 iyul PQ-3160 sonli Qarori.
2. Sh.Mirziyoev. Tartib-intizom va ma’suliyatni kuchaytirish, jinoyatchilikning oldini olish muhitini mustahkamlash – huquqbuzarlik profilaktikasi samaradorligining asosiy omilidir. Xalq so‘zi. 2017 yil 16 noyabr, № 231 (6925). 1- bet.
3. L.M.Qaraxonova. Farzand tarbiyasida mahalla, maktab va oila birligi – hamkorlik pedagogikasining mazmuni sifatida// “Farzand tarbiyasida kollaborativ texnologiyalardan foydalanish sohasidagi xalqaro tajribalar” xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari to‘plami. – Toshkent. Science and Innovation, 2025-yil 22-aprel. –B. 141-145.
4. L.M.Qaraxonova. O‘quvchilarda axloqiy sifatlarni tarbiyalashda oila-mahalla hamkorligi masalalari// Tarbiyaviy jarayonlarni boshqarishning xalqaro modellarini qo‘llash mexanizmlari: muammolar va yechimlar. xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari to‘plami. – Toshkent. Science and Innovation, 2025-yil 3-iyun. –B. 75-78.
5. L.M.Qaraxonova. Tarbiyani shakllarini maktab-oila-mahalla hamkorligida tashkil etish mexanizmlari// “Uzluksiz ta’lim” j. –T.: O‘zPFITI. 2025. № 2. –B.70-74

ЎҚУВЧИ-ЁШЛАРИНИ ТАРБИЯЛАШДА МАҲАЛЛА, МАКТАБ ВА ОТА-ОНАЛАР ҲАМКОРЛИГИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ЎЗИГА ХОСЛИГИ

Худайкулов Хол Жуммаевич,

Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети, “Педагогик таълим” кафедраси профессори, педагогика фанлари доктори. Халқаро “Педагогик таълим” фанлари академиясининг академиги.

xol.xudayqulov.51@mail.ru. Тел: 90-128-47-10.

Аннотация: Ушбу мақолада миллий менталетимизга мос бўлган оила, маҳалла ва мактаб ота-оналарнинг ҳамкорлиги ҳақида сўз юритилади. Унда жамиятнинг ядроси бўлган маҳалла ва оила ўртасидаги инсоний муносабатларни тўғри ташкил этиш ҳақида аниқ фикрлар кўрсатилган. Бу ҳолатдаги зарур муаммолар ва унинг ўзига хос хусусиятларини очиб беришга ҳаракат қилинган. Бу борада маҳалла ва мактаб ўртасидаги асосий шахс тарбияси зарурий фазилатлардан биридир.

Калит сўзлар: Оила, маҳалла, ота-оналар, шахс тарбияси, ўзаро ҳамкорлик, жамият талаблари, тарбия бериш, комиллик фазилатлар, замонавий ҳамкорлик моделлари, ахборот технологиялари.

СОВРЕМЕННЫЕ МОДЕЛИ СОТРУДНИЧЕСТВА В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ, ШКОЛЕ И С РОДИТЕЛЯМИ В ОБРАЗОВАНИИ УЧАЩИХСЯ И МОЛОДЕЖИ

Аннотация: В данной статье рассматривается сотрудничество родителей, семьи, общества и школы, соответствующее нашему национальному менталитету. Представлены конкретные идеи о правильной организации человеческих отношений между обществом и семьей, которые являются ядром общества. Была предпринята попытка выявить необходимые проблемы в данном случае и его специфические особенности. В этом отношении одним из необходимых качеств является базовое воспитание личности в рамках взаимодействия между районом проживания и школой.

Ключевые слова: семья, соседство, родители, личное образование, взаимное сотрудничество, требования общества, образование, качества совершенства, современные модели сотрудничества, информационные технологии.

MODERN MODELS OF NEIGHBORHOOD, SCHOOL AND PARENT COOPERATION IN EDUCATION OF STUDENTS AND YOUTHS

Annotation: V dannoy state rassmatrivaetsya sotrudnichestvo roditeley, semi, obshchestva i shkoly, sootvetstvuyushchee nashemu natsionalnomu mentalitytu. Predstavleny concrete ideas about proper organization of human relationships between society and family, which is the nucleus of society. An attempt was made to reveal the necessary problems in this case and its specific features. In this regard, the basic personality education between the neighborhood and the school is one of the necessary qualities.

Key words: Family, neighborhood, parents, personal education, mutual cooperation, society's demands, education, perfection qualities, modern models of cooperation, information technologies.

Оила шундай муқаддас маконки, унда ҳаётнинг давомийлигини таъминловчи етук инсонларни, яъни комиллик даражасидаги шахсларни шакллантиради, этник маданият урф-одатларимиз, ахлоқий ва маънавий қадриятларимиз сақланади, ривожлантирилади, жамият таракқиётини белгиловчи иқтисодий ва маданий ҳаёт пойдевори мустахкамланади. Бугунги кунда мамлакатимизда оила масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилгани бежиз эмас. Зеро юрт таракқиётининг тамал тоши жамиятимизнинг асосий бўғини бўлмиш тарбия оилада йиқлг қўйилади. Маънавий етук оила-маънавий юксак жамият таянчидир. Оила урф-одатлари, шажараси, анъаналари, ахлоқий-маънавий қадриятларни фарзандлар онгига сингдириш, ҳар бир кишини касб-хунар малакалари билан қуроллантириш маънавий баркамолликни тарбиялашнинг асосидир. Ҳозирги замон ўқувчиларини ҳар томонлама тарбиялашда энг муҳим асосий масала, жамиятга соғлом ва ҳар томонлама мукамал шаклланган, қобилияти инсонни шакллантиришдир. Бунда оиладаги ва жамиятдаги ўзига хос муҳит, ирсият ва тарбиянинг таъсири қанчалик тўғри йўлга қўйилса, оила билан мактабнинг ҳамкорлиги ва ота-онанинг бу борада педагогик вазиятларни тўғри йўлга қўйишга ёрдам бериши катта аҳамиятга эга.

Жамиятда ташкил этиладиган оиладаги ота-оналар, мактаб ва маҳалла ҳамкорлиги ёшларни маънавий-ахлоқий тарбия бериш алоҳида эътиборга лойиқ ва муҳим аҳамиятга эга бўлиб бўлиб. жамият учун бу масала долзарб муаммолардан бири ҳисобланади.

"Болалар билан ишлашнинг энг қийин қисми ота-онаси билан ишлашдир." дейилган буюк олимлар томонидан. Ҳар бир педагог ўз тажрибасига ва маҳоратига таянган ҳолда албатта, оилада болалар билан мулоқотни ташкил этишда ота - она томонидан йўл қўйиладиган камчиликларни баратараф этишда педагогик маслаҳатларини аямаса, ўқувчининг таълим жараёнида ҳам муаммолар бўлмайди. Шундай экан, инсоний фазилятлар, конун устиворлиги, қадриятларнинг ўрни тўғрисида фикрлар баён этиш алоҳида аҳамиятга эгадир.

Маҳаллада ва таълим муассасаларида, умуман меҳнат жамоаларидаги ёшлар ўртасида юртга муҳаббат ва мамлакатда рўй бераётган воқеаларга дахлдорлик ҳиссини ривожлантиришга қаратилган тадбирларни ўтказиш, намунавий тавсиялар ишлаб чиқиш ва амалиётга татбиқ этиш яхши натижа беради. Бу борада - давлат байроғи, мадҳияси ва бошқа давлат рамзларига ҳурмат туйғусини тарбиялаш билан боғлиқ тадбирлар ташкил этиш, ўқувчилик, талабалик ва меҳнат жамоалари сафига тантанали равишда қабул қилиш маросимларини ўтказиш, умумий байрамлар, миллий қадриятларимизга бағишланган учрашувлар, кўрик танловлар, семинар-тренинг, савол-жавоб кечалари, ўқув семинарлари, баҳс-мунозара, учрашув, давра суҳбати, илмий-амалий конференция, спорт мусобақалари, китоблар акцияси, тақдимот, шеърхонлик кечаси, дўстлик фестивали тадбирларни ўтказиш соғлом авлодни юзага келишида муҳим негизи ҳисобланади.

Бугун ҳаётимизда ушиб келаётган ёш авлодни замонавий инновацион технологияларсиз ва ахборот сайдларидан фойдаланмасликни тассавур қилиб бўлмайди. Шуқадар ахборотлар кўпки, ҳатто мактабгача ёшдаги болалар аллақачон телефонсиз ёки интернетдан фойдаланмайдиган жараёни кўз олдимизга келтира олмаймиз.

Шундай экан ўзаро ҳамкорлик дастури асосида ўтказиладиган мазкур тарбиявий тадбирларда ота-оналар, тарбиячи, мактаб ва маҳалла ҳамкорлиги, ички ишлар ходимлари ва ёшлар иттифоқисиз доимий ижтимоий турмуш тарзини, оилавий шароитини, имкониятларини, қизиқишларини ҳамда ёшларга оид давлат сиёсатини моҳиятидан келиб

чиққан ҳолда ташкил этилган тақдирдагина у ўзининг ижобий самарасини бериши табиийдир. Оилада ёшларни мустақил оилавий ҳаётга тайёрлар эканмиз, Шарқона кадриятларга мос ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлашга қадимдан жиддий аҳамият берилган.

Жумладан, Абу Наср Фаробий, Абу Райхон Беруний, Абу Али Ибн Сино, Юсуф Хос Хожиб, Кайковус, Алишер Навоий каби алломалар бу масала юзасидан ўзларининг дурдона фикрларини тарихда қолдириб кетганларки, улар ҳозиргача ўз аҳамиятини йўқотмаган. Улар «Насихатнома», «Панднома», «Хикматнома» “Қобуснома” тарзида бизгача етиб келган. Бу манбаларда қизларни ҳаётга тайёрлашда, уларда биринчи навбатда инсоний фазилатлар шаклланган бўлиши, оила муқаддаслиги, уни авайлаб асраш, рашк айнан бўлажак уй бекаларини ўзига хос миллий хусусиятлари ҳақида турли тарбиявий аҳамиятга эга бўлган ҳодисалар хикоя қилинади. Оила ижтимоий жамиятнинг кичик бўғини сифатида муайян халқ, миллат ёки элатнинг миллий хусусиятлари, шунингдек, мавжуд тузум мазмунини ўзида намоён этади.

Республикаimizдаги оилалар Шарқона одоб-ахлоқ қоидаларига асосланган бўлиб, уларда турли авлод вакиллари бирга яшашади ва бирга хўжалик юритишади. Бу эса болаларни тарбиялаш, уларни умуминсоний кадриятлардан, анъаналардан баҳраманд қилиш, ота-оналар ҳурмати, опа-акалар, буви-боболар ҳурмати доимий сақланган ва бу кадриятларни сақлаш даражасини ошириш учун қулай шароитлар яратади. Худди ана шундай оилаларда ёшларнинг болалик чоғлариданоқ меҳнатсеварлик, ватанпарварлик, бурч ва масъулият одоби ўрганадилар. Дарҳақиқат, оила муҳитида шахснинг ҳар жиҳатдан баркамол бўлиб вояга етиши учун зарур бўлган омиллар, чунончи, оила хўжалигини бошқариш жараёнида оила аъзолари ўртасида юзага келувчи ҳуқуқий, иқтисодий, психологик, экологик, эстетик ва хоказо мазмундаги оилавий муносабат, муомала ва мулоқот жараёнида ёшларнинг ижтимоийлашуви, яъни, ижтимоий муносабатларни юритиш жараёнида эркин, мустақил ҳаракат қилиш лаёқатини, қобилиятини шакллантиришга хизмат қилувчи омиллар мавжуддир.

Оилада йигит ва қизларни мустақил оилавий ҳаётга тайёрлаш мураккаб педагогик жараён саналиб, мазкур жараённинг самарали ташкил этилиши бу борадаги муайян камчилик ва муаммоларнинг бартараф этилиши билан белгиланади. Бугун шу ҳолатларни етарли бўлмаганлиги туфайли ҳар йили жуда кўплаб оила бузулишлари юзага келмоқда ва бу борада бир қатор муаммолар мавжуд бўлиб, мурғак болалар етимхоналарга, кўчаларга, чиқиндихоналарга ташлаб кетилмоқда, ёки уларни жонига қаст қилиб, юқори этажлардан улоқтирмоқдалар. Бу борада маҳалла, оила ва ота-оналар ҳамкорли қани? Хўш бундай ҳолатга келишига сабаб нима ва улар қандай хусусиятлардан иборатдир:

1. Бугунги оила қураётган ёшларимиз мустақил оилавий ҳаётга тайёр эмаслиги, ота-оналарнинг ёшларни оила қуришда миллий кадриятлардан етарлича баҳрамад этмаслиги, оиланинг муқаддаслиги ва моҳияти хусусида ёшлар тўла маълумотга эга эмасликлари ва унга эътиборсизлик билан қарашлари;

2. Янги оила қурган ёшлар ва ота-оналар томонидан иқтисодий маслаларни яхшилаш учун, чет элдан юқори даромад олиш учун ўз фарзандларини бошқа юртларга ишга юбормоқдалар. Бу жараён жуда ачинарли ҳолат бўлиб, ёш оила барқарорлигига қаттиқ таъсир этади. Улар оилада бир-бирига меҳр-окибатли мустақил оилавий муносабатни эмас, балки фақат юқори даромадни ўйлайдилар. Бу даромадни эндигина оила қурган ёшлар учун қанчалик оғир ва машақат эканлигини бошидан ўтказганлар

яҳши биладилар. Бир мисол келтириб ўтмоқчиман. Туркияда ишлаётган Андижонлик аёлларимиздан Дурдона Ҳакимова ва Сайёра Эргашалиевани 23-24 январ кунлари ўлдириб, уларни таналаридан боши жуда қилиниб, бўлақларга бўлиб чиқиндихоналарга бўлиб-бўлиб ташланганини ҳамма эшитган бўлса керак. Бундай аёл зотиға вашийларча муносабатларни эшитган бутун Туркия халқи Истабул ва Анқара шаҳарларида кўчаларга чиқиб қотилға нисбатнан қаттий чора кўришни талаб этишдилар. Шундай экан ёшларни имкон даражада бир-биридан ажратиб чет элға ишға юбормасликни олдини олиш лозим.

3. Оиладаги ўзаро муносабатлар фақат иқтисодий имконият билан эмас балки ўзаро ҳурмат, меҳр-оқибат билан миллий қадриятларға мос ҳурмат- иззат билан, маънавий-ахлоқий муоммала қилиш лозим. Бу эса оиладаги ўзаро муносабатларда ўз ота-оналарға нисбатан ҳурматда бўлишни талаб этади. Ота-оналар ўз яқинларига ишляпман деб ўзларини бошқаларға кўз-кўз қилиб, мен боқаяпман терминдан ўзларини тийишлари мақсадға мувофиқдир.

4. Бугун ёшларимиз оммавий ахборот воситаларидан фойдаланиб, оиланинг мохияти, оилавий ҳаётни ташиқил этиш, фарзандлар тарбиясини муваффақиятли олиб бориш, оилавий муносабатлар мазмуни, шунингдек, оилавий низо ва ажримларни келтириб чиқараётган сабаблар ва уларни бартараф этиш чора тадбирлари хусусан маҳаллаларда, мактаб ота-оналари ҳамкорлиғида ички ишлар ходимлари билан тадбирларни ташиқил этиш ва ўқитувчилар томонидан маънавий-ахлоқий тарғибот ишларини юқори савияда ташиқил этиш.

5. Ҳар бир оила аъзолари ўз фарзандларининг ахборот – иннформацион жараён таъсирида кўплаб бўлиши, миллий қадриятларимизға бўлган эътиборнинг камайиши ва чет элдаги салбий хусусиятлардан ўзларини сақлаш маданиятини ота-оналарни назоратини кучайтириш лозим. Аммо ота-оналар ўз ишлари билан банд бўлиб тамоман бунға эътибор бермайдилар, натижада ёш фарзандларимиз турли сайдларға кириб, ўз ахлоқида салбий ҳолатларни намоён этадилар. Ҳатто 13-14 ёшли болалар ўз ота-оналарига эътироз билдириб, бу менинг ҳаётим сизни нима ишингиз бор деб аччиқ қиладилар. Оммавий-ахборот воситасидаги “Синний кит” деган сайдларға кириб ўз жонларига қасд қиладилар. Бу эса оила аъзолари учун оғир вазиятларни келтириб чиқаради.

6. Бугун ўз юртимиз Ўзбекистон Республикаси тинчлик-осойишталикни сақлаш ва ривожланишда дунё миқёсида ўз мавқе борлиғи билан фахрланамиз, бу борада эркакларнинг ғурури, мард-жасурлиғи юз бераётган ижтимоий иқтисодий ўзгаришларға маънавий ахлоқий қарашларининг янғича мазмун касб этишиға олиб келмоқда. Ҳар бир юрт фарзанди ўз эли ва юрти билан фахрланиб, ўз ҳиссасини кўшиш шиори билан яшашға ўргатишда маҳалла, мактаб ва ота-она ҳамкорлиғи асос бўлиши лозим.

7. Оила шароитида ёшларларни мустақил оилавий ҳаётға тайёрлаш борасида оила, таълим муассасалари ва маҳалла ўртасида мустаҳкам алоқани юзаға келтириш улар ўртасида доимий равишда ахборот алмашувининг йўлға қўйилиши, бир-бирларига нисбатан ишонч ҳиссини қарор топтириш оилавий ажримлар сонининг ортиб боришини олдини олишға ёрдам беради.

8. Ўзбек оилаларида қадимдан ҳалол меҳнат қилишға, касб-ҳунар ўргатишға ва тарбияси беришға йўналтириш қуйидаги мазмунда олиб борилса мақсадға мувофиқдир. Болаларға меҳнатға иложи борица эртароқ жалб қилиш қуйидагича бўлиши мумкин:

А). Болаларни меҳнат кўникмаларига ўргатиш, қуроллантириш;

- Б). Касбга йўналтириш (Устоз-шогирдлик мақомида);
- С). Болаларни мустақил меҳнат фаолиятига тайёрлаш учун имкон яратиш;
- Д). Мураббийлик қилиш ўргатиш: оилада, меҳнат жамоаларида.

Биз бу борада маҳалланинг алоҳида жамиятдаги ўрнига эътибор қаратадиган бўлсак, унинг қанчалик яхши ва ёмон муҳитига алоқадорлигига боғлиқдир. Маҳалла фаоллари орасидаги еттилик даражасида ҳар бир ходим ўз бурчини садоқатли ва виждонан бажарса, бундай маҳаллада тинчлик-осойишталик, ободлик, меҳр-оқибат талаб даражасида бўлади. Айниқса ички ишлар ходимлар, ёшлар иттифоқи ва аёллар етакчиси орасида ҳамкорлик қанчалик юқори бўлса, бу маҳаллада ва оилада тинчлик ва ободлигидир.

Шундай экан бизнинг келажагимиз бўлган ўқувчи-ёшларини тарбиялашда маҳалла, мактаб ва ота-оналар ҳамкорлигининг замон талабларига мос ҳолда йўлга қўйишда ота-онанинг роли бениҳоят каттадир. Оила тарбиясида оталарнинг роли ниҳоятда улкан. чунки оилада эр ҳамма вақт бош бўлиб, ўз болаларининг, турмуш ўртоғининг таянчи бўлиб келган. Шу сабабли оилада ўғил бола доимо отасига ўхшашга интилган, унинг хатти-ҳаракатига тақлид қилган. Оилада ота-оналар наъмунаси болалар учун ҳаёт дарси ҳисобланади. Ота-онанинг, меҳнатига, жамиятга, жамият аъзоларига бўлган муносабати бола қалбида яхшилик ёки ёмонлик, маъқул ва номаъқул ишлар ҳақидаги дастлабки тушунчаларни вужудга келтиради.

Оилада ота-оналар обрўси бўлиши учун ота-оналар ҳамма болаларини тенг кўриши лозим. Яна ота-оналар оилада кичик ёки ночор болаларини катта болалар тан жазосидан ҳимоя қилиши ва маънавий жиҳатдан уларни қўллаб қувватлашлари мақсадга мувофиқ. Юқорида таъкидланганидек, ҳаётда қўплаб намунали ва обрўли ота-оналаримиз кўп. Агар ота-она ҳалол меҳнат билан машғул бўлса, бола уларни ҳурматлашга мажбурдир. Баъзан эса ишда жуда яхши мутахассис бўлган ота-оналар болаларига намуна бўла олмайдилар. Натижада улар билмаган ҳолда шундай оилаларида ишёқмас, кўчабезори, эркатоилар болалар кўзга ташланади. Бизнинг назаримизда болалари билан дўст, уларга диққат эътибор билан қарайдиган, ҳамдард, ҳурсандчиликларига шерик бўлувчи болаларга маънавий кўмаклашувчи ота-оналаргина ҳақиқий маънода ўз болаларига намуна бўла оладилар.

Хулоса қилиб айтганда ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлашда “олтин учбурчак” оила, мактаб, маҳалла ҳамкорлиги ва асрий кадрятларимиз асос қилиб олинса қўзланган самарага эришилади. Ўқувчи-ёшларини тарбиялашда маҳалла, мактаб ва ота-оналар ҳамкорлигининг замонавий ўзига хослигига эътибор бериб бу борада учлик ҳамкорлигини йўлга қўйиш жамият учун қанчалик муҳим эканлигини барчамиз англашимиз лозим.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг янги “Таълим тўғрисида” ги Қонуни. –Т.: Шарқ. 2020 йил 23 сентябрь.
2. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008 й.
3. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси ривожланишининг 2022-2026 йилларга мўлжалланган бешта уствор йўналиши бўйича “Ҳаракатлар стратегияси”.-Т.: Ўзбекистон, 2021 й.
4. Аминов М.Н.Тарбия . Ота-оналар ва мураббийлар учун энциклопедия. –Т.: “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси” нашриёти, 2010 й.

5. Абдулла Авлоний. Туркий Гулистон—ёхуд ахлоқ.-Т.: Ўзбекистон, 1992. 160 б.
6. Мусурмонова О. Оила маънавияти—миллий ғурур.—Т.: Ўқитувчи 1999 й. 200 б.
7. Иномова Н. Оилада болаларнинг маънавий-ахлоқий тарбияси. — Т.: Фан, 1999 й. — 151 б.
8. Кайковус. Қобуснома.—Тошкент, : Ўқитувчи, 1992. — 85 б.
9. Худойкулов Х.Ж. Комиллик фазилатлари. —Т.: “Инновация-Зиё”, 2021 й.
10. Худойкулов Х.Ж. Бобоқулова Д.М. Педагогика Ўқув қўлланма / Олий таълим муассасалари учун дарслик. — Тошкент: “Инновация-Зиё”, 2021 й.
11. Хасанбойева О. Оила педагогикаси. Дарслик. - Т.: “Алоқачи, 2007 й.
12. Худойкулов Х.Ж. Педагогика ва Психология. —Т.: Дзайн-Пресс, 2011 й.
13. Худойкулов Х.Ж. Тарбиявий ишлар методикаси.—Т.: Инновация-Зиё. 2020 й.
14. Худойкулов Х.Ж. Педагогик маҳорат .-Т.: Навруз, 2011 й .
15. Худайкулов Х. Ж. [Шарқона ўзбекларга хос одоб–ахлоқ меъёрлари](#). Дата публикации 2022. Журнал. Academic research in educational sciences. Том-3. Номер NUU Conference 2. Страницы 555-561. Издатель ООО «Academic Research»
16. Худайкулов Х. Ж. [Ижтимоий жиҳатдан чеклави бўлган ўқувчилар билан олиб бориладиган инклюзив таълимнинг ўзига хос қонун-қоидалари ва тамойиллари](#). Дата публикации. 2025/10/21. Журнал KONFERENSIYA. Том.1. Номер-1 Страницы 5-10.
17. Худайкулов Х. Ж. [Ёшлар тарбиясида ватанпарварлик ва инсонпарварлик энг улуғ фазилат, ҳамда муқаддас бурчидир](#). Дата публикации. 2024/9/5. Журнал scientific approach to the modern education system. Том-3. Номер-28. Страницы 7-14
18. Худойкулов Х.Ж. Бошқарувда раҳбар одоб-ахлоқ фазилатларининг назарий ва амалий асослари. -Т.: ”MUMTOZ SO’Z” 2019 й.
19. Худойкулов Х.Ж. Толибнома. —Т.: Инновация-Зиё, 2020 й. 268-бет.
20. Худойкулов Х.Ж. Ўзбекнинг ғурури-унинг одобида. Тошкент. Дзайн-Пресс, 2007 й. 150 б.
21. Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг.-Тошкент: Юлдузча, 1990.- 250 б.

Электрон таълим ресурслари.

www.tdpu.uz,
www.pedagog.uz,
www.yedu.uz
www.ziyo.yedu.uz,
www.gov.uz,
www.ziyonet.uz.
www.istedod.uz www.press-service.uz;
www.gov.uz; www.infocom.uz;
www.press-uz; infowww.ziyonet.uz.

ПРЕЗИДЕНТ МУРОЖААТИ – ПРОАКТИВ ИЖТИМОЙ ПЕДАГОГИКАНИНГ МЕТОДОЛОГИК АСОСИ

*Муҳаммаджон Қуронов,
Ижтимоий-маънавий тадқиқотлар институти директори ўринбосари,
педагогика фанлари доктори, профессор.*

Президентимиз Шавкат Миромонович Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси мамлакатимиз босиб ўтган йўл, бугунги натижалар ва эртанги марраларни халқ билан бирга муҳокама қилишга қаратилган самимий мулоқот бўлди. Мурожаатномада халқимизни қувонтирган янги ташаббуслар, хулосалар, эришилган натижалар янги ғоя ва ташаббусларнинг қўлами, ҳажми, муддати, шиддати халқимизнинг завқига завқ қўшди. Қолаверса, бу натижа, ташаббус ва янгиликлар мазмун-моҳиятини халқимиз, айниқса, ёшларимиз онги ва қалбига жойлаш ҳар бир зиёлининг муҳим вазифасидир.

2026 йилнинг “Маҳаллани ривожлантириш ва жамиятни юксалтириш йили” деб эълон қилиниши халқчил сиёсатнинг ижтимоий педагогик талқини бўлди. Таҳлил қилсак, **бу ном** Янги Ўзбекистон тараққиётининг чуқур ижтимоий-педагогик моҳиятини **очиқ берувчи концептуал код, механизм эканлигини кўрамыз.**

Маҳалла сўзи араб тилидаги “*маҳал*” — *жой, маскан, тураргоҳ* дегани. Бу сўз одамлар яшайдиган жой, қўни-қўшничилик асосида шаклланган жамоа, ўзаро таниш, кадрдон одамларнинг ўзаро масъулият ва бирдамлик, ижтимоий педагогик макони, деган маъноларни беради. Қисқаси маҳалла бу — жамиятнинг маънавий-ижтимоий ҳужайраси. Демак, ривожланиш ва юксалиш ҳужайралардан бошланади.

Ривож сўзида (“*раваж*”) — ўсиш, кенгайиш, мукаммаллашиш, деган маънолар бор. Ривожлантириш **эса:** маҳаллалардаги барча салоҳиятни очиш, сифат жиҳатдан янги босқичга олиб чиқиш, тизимли ва барқарор такомиллашув, дегани. Бу ерда гап маҳалланинг фақат инфратузилмасида эмас. **Гап маҳалладошларнинг** ижтимоий педагогик фаоллиги, ижтимоий педагогик имкониятлари, маънавий тарбиявий муҳитини **ривожлантириш ҳақида кетмоқда.**

Жамият сўзи “*жам*” — *йиғиш, бирлаштириш, деган* маъноларни беради. Жамият — бу одамлар, элимиз, халқимиз. “Жамият” сўзининг мақоми “аҳоли” сўзидан баланд. Аҳоли бу одамларнинг статистик йиғиндиси, деб қарасак, жамият бу - умумий мақсад, қадрият ва масъулият атрофида бирлашган аҳил одамлар уюшмаси. Шу боис жамиятнинг кучли ёки заифлиги унинг ҳужайралари – маҳаллаларга, маҳаллаларнинг ижтимоий педагогик қудратига бевосита боғлиқ.

Юксалиш бу ўсиш, лекин оддий ўсиш эмас. Бу: рухий, маънавий, ижтимоий-иқтисодий камолот сари, юқорига кўтарилиш демак. “Жамиятни юксалтириш” деганда: инсон қадри устувор бўлган муҳит, адолат, қонун устуворлиги, фаол фуқаролик позициясини, маънавий баркамол авлодни тарбиялаш назарда тутилади. **Демак, жамиятнинг юксалиши** одамларнинг билим, феъли, компетенциялари, ақли ва хулқидаги ўзгаришлардан бошланади. **Ҳазрат Алишер Навоийнинг “Ақл ила олам юзин обод қил, Хулқ ила одам элини шод қил”, деган ҳикмати 500 йилдан сўнг давлатимиз сиёсатининг тамойилига айланиб турибди.**

“Маҳаллани ривожлантириш ва жамиятни юксалтириш йили” деган номда **ижтимоий-педагогик** сабаб-оқибат занжири **жуда аниқ кўриниб туради. Яъни**, агар маҳаллада тарбия ривожланса → жамият жипслашади → жамият жипслашса → Янги Ўзбекистон барпо бўлади.

Бунинг учун давлатимиз сиёсати шундай стратегик тамойилни илгари сурмоқда: ислохотлар юқоридан пастга эмас, балки пастдан юқорига - **маҳалладан жамиятга** қараб амалга оширилади. Яъни Янги Ўзбекистон — пойтахтда эмас, қуйидан - **маҳалладан бошланади**; тараққиёт деганда фақат иқтисодни эмас, **маънавий юксалишни, кучли иқтисодиётга баробар кучли маънавиятни тушунишимиз керак. Чунки** жамиятни юксалтириш — фақат давлатнинг иши эмас, **умуммиллий масъулият**. Мана шу умуммиллий масъулиятни тарбия ва тарғибот орқали қанчалик тез ва соз, натижали амалга оширсак, маҳалла ривожланади, маҳалла ривожланса — жамият юксалади. Кўзларимиз 2030 йилда янги Ўзбекистон қиёфасини кўради. Ўзбекистон ижтимоий педагогика фани ана шу қиёфани ифодалаш ва аҳоли, ёшларга ана шу қиёфа-истиқболга интилиш ғайратини сингдириши керак.

Мурожаатнома давомида аҳолига миллий бирлик, ҳамжиҳатлик, Ватан манфаати ғояларини сингдириш мақсади белгилаб берилди. Барчани бирлаштирадиган ягона мақсад — халқ ва Ватан манфаати экани алоҳида урғу билан айтилди. Бу эса ижтимоий педагогикага асосланса, албатта жамиятни бирлаштиради. Ижтимоий-маънавий тадқиқотлар институти ўтказган ижтимоий сўровларда иштирок этганларнинг 90 фоиздан кўпроғи “Мен маҳалламнинг бир қисмиман”, дегани ҳам бу фикрни тасдиқлаб турибди.

Ислохотларни аниқ амалий натижага айлантириш бу - янги, илғор механизмларни жорий этиш, **ижтимоий педагогик** мақсадни натижага айлантириш, дегани. Бу эса барча соҳаларда ислохотлар Президентимиз таъкидлаган “Хар бир соҳанинг илми бор. Илмга асосланмаган соҳанинг келажаги йўқ”, деган илмий принцип асосида ташкил қилинаётганини кўрсатади. Мурожаатномада халқимизнинг турмуши, кайфияти, динамикаси аниқ факт ва рақамларда намоён бўлди. Миллионлаб аҳолининг иш билан таъминланиши, камбағаллик даражасининг кескин пасайиши, минглаб маҳаллаларнинг “камбағалликдан холи” ҳудудга айланиши ўз-ўзидан бўладиган ишми? Йўқ, албатта. Бу натижаларда Давлат сиёсатининг марказида Инсон тургани яққол намоён бўлди.

Бу натижаларни фақат рақамлар эмас, ҳар биримизнинг кўзларимиз тасдиқлаб турибди. Келинг, бир ижтимоий педагогик блицсўров ўтказамиз. Мана бу 10та оддий, жайдари, содда саволга “ҳа”, ёки “йўқ” жавобларидан бирини беринг: 1/ шаҳарларимиз жамоли ўзгараяптими? Қишлоқларимиз шаҳарга ўхшаб бораяптими? 2/ Янги корхоналар, савдо ва сервис масканлари очилаяптими? 3/ Мактаб, боғча, шифохоналар қурилаяптими? 4/ Кўчалар асфальтлашиб, хизматлар рақамлашиб, ақлимизни шошираяптими? 5/ Автомашиналаримиз кўплигидан йўлларга сиғмай бораяптими? 6/ Халқимиз қишлоқлардан гуруҳ-гуруҳ бўлиб, умра зиёратларига бориб келишаяптими? 7/ Ўзбекистонликларнинг таътилни чет элларда ўтказиши оммалашиб кетаяптими? Янги 2026 йил арафасида туристик операторларимиз одамларнинг мурожаатларига «Пакетларни одамлар анча олдин сотиб олишган. Узр-а», деган жавобни беришдими? 8/ Исрофгарчиликка қарши маромийлик учун бошлаган миллий маърифий ҳаракатимизга сабаб ҳам аслида одамларимизга топган бойлигини исроф қилмасликни ўргатиш учун эмасми? 9/ Буларнинг ҳаммаси одамларимизда турмушидан орттирган пул, маблағи кўпайиб бораётганидан эмасми? 10/ Буни кўриш учун расмий ҳисобот шарт эмас, атрофга

холис қарашнинг ўзи етарли эмасми? Албатта, ҳисоб: “10 (ха): 00 (йўқ)” бўлди. Бу саволларни давом эттириш мумкин. Уларга берган ҳар бир холис жавобимиз биздаги розиликни, шукронани ошириб борапти. Бу ҳақиқатнинг боиси - биз ислохотларни аниқ амалий натижага айлантиришни ўрганганимиздан эмасми?!

Мурожаатномадаги **«Биз ўзгаришларни кутиб яшамаймиз, аксинча, уларни ўзимиз, ўз ақл-заковатимиз ва масъулиятли меҳнатимиз билан яратамиз»**, деган сатрларни ўқиганда бир азалий ҳақиқат - халқимиз бошқаларга эргашиб юрмагани, балки, аксинча, эргаштиргани эсга тушади. Беихтиёр академик шоиримиз Ғафур Ғуломнинг “Тақдирин қўл билан яратар одам, Ғойибдан келажак бахт бир афсона”, деган ғайратли сатрлари эсга тушади. Ва албатта, ҳар биримиз ишга бораётганда, енгил автомобилимиз, электр автобуслар ойнасидан ҳар куни кўриб-кузатаётган ўзгаришларни эслаймиз.

Мурожаатномада таълим ва ёшлар тарбияси масаласига алоҳида эътибор қаратилди. Ўқувчи ва талабаларимизнинг халқаро олимпиадаларда қўлга киритаётган ютуқлари миллат келажаги билимли, рақобатбардош авлод қўлида эканини кўрсатди.

Бунга қандай омиллар сабаб? Аввало мамлакатимизда таълим тизимига жаҳоннинг энг зўр технологиялари модификация қилинаётгани, “Узлуксиз маънавий тарбия” Концепцияси амалга оширилаётгани ва кўплаб инновациялар боис бўлмоқда. Кучли маънавиятли авлодни етиштиришнинг 0 ёшдан 30 ёшгача индивидуал ва дифференциал технологияси амалга оширилмоқда. Бошқача қилиб айтганда, тарбия ва таълимда ҳам Президентимизнинг **“биз ўзгаришларни кутиб яшамаймиз, аксинча, уларни ўзимиз, ўз ақл-заковатимиз ва масъулиятли меҳнатимиз билан яратамиз”**, деган ғояси амалга ошмоқда.

Президентимизнинг Мурожаатномаси – профессор ўқитувчилар, педагог олимлар, ота оналар ва маърифат, таълим ва тарбия ходимлари учун ҳам янги ижтимоий педагогик концепция, модель, дастурлар, илмий қўлланмаларнинг методологик манба. Мурожаатномадаги “Албатта, бугунги мураккаб замонда ёшларимизни турли синовларга чидамли, ватанпарвар инсонлар этиб тарбиялаш” ҳақидаги дастурий фикр маънавийят ва тарбия назарияси, методикаси учун модернизация манбаидир. Яъни, маънавий-маърифий ва тарбиявий ишлар назарияси “бугунги мураккаб замон” талабларига мос бўлиши керак.

Бунинг учун нима қилиш кераклиги Мурожаатномада аниқ-тиниқ қилиб берилди: “ёшларимизни турли синовларга чидамли, ватанпарвар инсонлар этиб тарбиялаш” керак. Нима учун? Чунки, замон мураккаб. Ёшларимиз мураккаб савол, вазиятларда тўғри қарор қарор қабул қилишга ўргатилмаса, алданади, адашади. Ўзларини ҳам уларни асраб-авайлаб ўстирган ота-оналарини ҳам ғам-ғуссага ботириб қўйишлари мумкин. Афсуски, бундай мисоллар ҳаётимизда учради.

“Турли синовларга чидамли ёшлар” — бу ҳаётда учрайдиган гиёҳвандлик, диний радикализм, ниғилизм, беватанлик ғоялари таъсирида синмайдиган, балки синдирадиган ёшлар. Бугуннинг Алпомишдай ҳар куни ўсиб, кучайиб бораётган Z ва Альфа авлодлари. “Чидамли”, деган сифат ҳаммада ҳам бўлавермайди. Чунки бу сифат туғма эмас — ўргатиш-ўрганиш натижаси. Агар бу сифат, фазилят, компетенция атайлаб ўргатилмаса, ўғил-қизларимиз ўрганмаса, улар мўрт, бўш, қалқийдиган бўлишлари мумкин. Президентимиз Мурожаатномаси ана шундан бизни огоҳлантирмоқда.

Биз тарбиячилар, педагог, ўқитувчилар, маънавийят ходимлари Мурожаатномани гавҳардек безаб турган **«Биз ислохотларни аниқ амалий натижага айлантиришни ўргандик»**, деган фикрдан куч олиб, тарбиявий натижани ошириш учун илмий-методик инновацияларга киришишимиз керак. Ана шунда мактабгача, мактаб ва олий таълим

тизимида узлуксиз маънавий тарбия жараёни “бугунги мураккаб замонда ёшларимизни турли синовларга чидамли, ватанпарвар инсонлар этиб тарбиялаш” билан такомиллашади. Ана шунда ёшларимиз хулқида мустаҳкам мафкуравий иммунитетни кўрамиз. Унинг қай даражада эканлигини ва бу компетенцияни “бугунги мураккаб замон” талабларидан келиб чиқиб, ўлчаётган. Бу ёшларимиз олдида тўсиқ, лабиринтлар чиқаётган, халқимизни янада бирлаштириш ва жипслаштириш талаб қилинаётган бугунги кун талабидир.

«2030 йилда эришиладиган маррага 2026-йилнинг ўзида бемалол эриша оламиз». Мана бу - проактив сиёсат. Бугунги Ўзбекистон қудрати, сиёсати ва халқи салоҳиятининг мезони. Аниқ, халқаро ҳисоб-китобларга, натижаларга таянган қатъий ишончнинг шижоатли ифодаси. Бу ишончни бир вақтлар АҚШнинг оталаридан бири Авраам Линкольн “Келажакни башорат қилишнинг энг яхши йўли – уни яратишдир”, деб орзу қилган эди.

Зеро бу сўзларда улкан проактив ижтимоий педагогик омиллар мужассам:

Биринчидан — вақтдан ўзиш проактив шижоатини аҳоли, ёшларга сингдириш. Чунки, биз келажакни кутмаяпмиз. Биз келажакка бораяпмиз. Уни Ўзбекистонга олиб келаяпмиз. Келтираяпмиз. Бу билан биз “бугун” билан “келажак”, деган тушунчаларни яқинлаштираяпмиз. Яъни, илгари “келажак”, деганда биз узокдан, юқоридан кўриниб турадиган, бизга боғлиқ бўлмаган, қачондир бизга ўзи етиб келадиган маъво, объект, манзилни тушунган бўлсак, бугун келажакни “биз боражак манзил”, деб тушундик. Демак, унга етиб бориш вақти бизга, халқимизнинг сафарбарлигига боғлиқ. Ана шунда отни қамчилаб, 3 йиллик йўлни 1 йилда босиб ўтиш мумкин. Шунинг учун 2030 йилда етмоқчи бўлган даражага 2026 йилда етиб боришимизга ишончимиз комил.

Иккинчидан — ислохот натижалари бераётган ишонч. Бу фикрнинг пойдеворида ялпи ички маҳсулотнинг 145 млрд доллардан ошгани, инфратузилма, энергетика, сув таъминотидаги тарихий сакрашлар, камбағалликнинг кескин қисқариши, ёшлар, таълим ва илм-фандаги ютуқлардаги аниқ натижалар турибди. Ижтимоий педагогика бу натижаларни тарбиявий ресурсларга айлантириши керак.

Учинчидан — халқимизга чексиз муҳаббат, унинг салоҳиятига берилган юксак баҳо бор. Бу иборада халқимизнинг Президентимизга, Президентимизнинг халқимизга мустаҳкам ишончи мужассам. Ана шунинг учун бугунги Ўзбекистон бу — кутувчи давлат эмас, яратувчи, проактив давлат. Биз ўзгаришларни ташқаридан эмас, ўз ақл-заковатимиз, меҳнатимиз ва бирдамлигимиздан излаяпмиз. Топаяпмиз.

Хуллас, Президентимиз томонидан айтилган «2030 йилда эришиладиган маррага 2026-йилнинг ўзида бемалол эриша оламиз» деган фикр ўзидан кучли маънавий энергия таратмоқда. Демак, халқимиз бирдам, мақсади аниқ экан, вақт ҳам бизга ета олмайди. Ижтимоий педагогика мана шу ишонч ва туйғуни аҳоли, ёшлар қалбига сингдириши керак.

«2030-йилгача барча туманлардаги маҳаллаларга Янги Ўзбекистон қиёфасини олиб кирамиз». Мурожаатда айтилган бу фикр бизни энг орзиқиб, интиқиб кутаётган манзарани тақдим қилди. Бу иборада Янги Ўзбекистон қиёфаси мамлакатнинг ҳар бир кўча, ҳар бир хонадонида, ҳар бир инсон ҳаётида кўриниши керак, деган қатъий ирода мужассам.

Бунинг учун тараққиётни марказдан маҳаллага тушириш, ислохотлар маҳаллага, одамлар олдида бориши керак, деган ҳикмат бор. Чунки Янги Ўзбекистон қиёфаси фақат пойтахтда эмас, балки энг чекка маҳаллаларда ҳам яққол кўриниши

лозим. Бу — тараққиётни ҳудудларга тенг тақсимлаш тамойилининг тантанаси бўлади. Мана шу хусусиятлар аҳоли, ёшларги тушунтирилиши зарур.

Янги Ўзбекистоннинг **маънавий қиёфаси** намоён бўлишида ижтимоий педагогиканинг роли катта. Бу меҳр-оқибатли, адолатли муносабат, инсон кадри устувор бўлган муҳит, ишли, даромадли одамлар, маънавий ва жисмоний соғлом одамлар, каттага ҳурмат, кичикка иззат демакдир. Демак, бу қиёфа ўй ва сўзларимизда, ҳуқ ва муносабатларимизда ҳам бир хил намоён бўлиши керак. Зеро Мурожаатдаги “барча туманлар, барча маҳаллалар”, деган ибора “ривожланган” ва “ортда қолган” деган фарқларни йўқ қилишга қаратилган.

Президентимиз Мурожаатномаси ҳозирги ва келажак авлодларимиз учун бахтли ҳаётга олиб борадиган йўл харитасининг улуғ марраларини белгилаб берди. Энди ҳар биримиз ўзимиздан сўрайлик: бу жараёнда мен кимман? Томошабинми ё иштирокчи? Иштирокчиман, деб, енг шимарайлик. Ана шунда бир ёкадан кўл, бир енгдан кўл чиқариб, юртимизни меҳр-оқибат, ҳамжиҳат, фаровонлик, бахт масканига айлантирамиз. Ана шунда ижтимоий педагогика ўз олдида қўйилган буюк миссияни бажарган бўлади.

MAKTAB-OILA-MAHALLA ZANJIRIDA FARZAND TARBIYASINI AMALGA OSHIRISHDA “MUHABBAT PEDAGOGIKASI” DAN FOYDALANISH METODIKASI

R.Safarova,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi Milliy instituti

*“Milliy tarbiya mutafakkirlar, hamda jadidlarning pedagogik ta’limotlari” ilmiy tadqiqot
bo’limi boshlig’i, p.f.d., professor*

Annotatsiya. Ushbu maqolada “muhabbat pedagogikasi”, uning o’ziga xos jihatlari, kelib chiqishi va rivojlanishi muhabbat pedagogikasining asosiy yo’nalishlari, qonuniyatlari va prinsiplari, tarbiyaviy imkoniyatlari va uni amalga oshirish yo’nalishlari haqida fikr yuritilgan. Maqoladan ilmiy pedagogik jamoatchilik, o’qituvchilar, va o’quvchilar tarbiyaviy maqsadlarda foydalanishlari nazarda tutilgan. Shunga ko’ra maqola ilmiy manba vazifasini o’taydi.

Tayanch so’zlar: muhabbat pedagogikasi, mehr, shafqat, qo’rquvsiz muhit, oila, maktab, mahalla, ota-ona, farzand, kattalar, jamoatchilik, hamkorlik, dialog, shaxslararo munosabatlar, qadriyatlar.

Sharq xalqlari tarbiya tarixida “muhabbat pedagogikasi” muhim o’rin egallaydi. “Muhabbat pedagogikasi”ni sharqona tarbiya kontekstida mehr-shafqat ko’rsatish, insonparvarlik, odob-axloq, o’z o’zini tarbiyalash, shaxslararo munosabat madaniyatini egallash tarbiyaviy jarayonning asosiy maqsadi hisoblanadi. Bu jarayonda muhabbat faqat his-tuyg’udan iborat emas, balki axloqiy amal, munosabat me’yoriy asos va tarbiya metodi sifatida namoyon bo’ladi. Konfutsiylik ta’limotida insonparvarlikka ustuvor o’rin berilgan bo’lsa, Sharq xalqlari tarixida mehr-muhabbatga asoslangan axloqiy tarbiyaning katta qutblaridan biri Jen (仁) insonparvarlik, hamdardlik, boshqani sevish g’oyasi ustuvorlik qiladi. Konfutsiy ilgari surgan tarbiya nazariyasida ham atrofdagilarga mehr-muhabbat bilan yondashish, ularni qadrlash, mehr-shafqat ko’rsatish yetakchi o’rin egallaydi. Jen (仁) tushunchasi “muhabbat pedagogikasi” yoki insoniy mehr-shafqatga asoslangan tarbiyadir. Bu “muhabbat pedagogikasi” g’oyalari juda yaqin, lekin undan muayyan jihatlari bilan farqlanadi. Jen Konfutsiy asoslangan axloqiy fazilatning markazida turadi. Uning asosini atrofdagilarni sevish, avaylab asrash, ularga mehr-shafqat va insonparvarlik bilan yondashish, boshqa inson manfaatini his etish va o’zi xohlagan munosabatni atrofdagilarga ham qo’llash tamoyili tashkil etadi. U insoniy munosabatlarda namoyon bo’lib, tarbiya orqali shakllanadi.

Sharq xalqlari tarbiyaviy tafakkurida muhim o’rin egallagan “muhabbat pedagogikasi” ham odatda bolalarga mehr, ishonch, hurmat nuqtai nazaridan qarashni taqozo etib, ushbu o’rinda o’qituvchi, ota-ona hamda atrofdagilarning axloqiy namunasi muhim ahamiyatga ega. Chunki tarbiyada empatiya, g’amxo’rlik va qadrlash, ya’ni qadriyatli munosabatlar alohida imkoniyatlarni taqdim etadi. Shu nuqtai nazardan yondashganda Jen “muhabbat pedagogikasi”ning aksiologik negizini tashkil qiladi.

Konfutsiy tomonidan ilgari surilgan Jen tushunchasi doirasida odob, marosim, qoida me’yoriy tartib qoidalar bilan yonma-yon keladi, ya’ni mehr-insonparvarlik munosabat qoidalari orqali amalga oshadi va tartib rivojlanadi. “Muhabbat pedagogikasi”da esa ba’zan me’yordan ko’ra bola shaxsini markazga qo’yish, qo’llab-quvvatlovchi muhit, hamkorlikka ko’proq e’tibor qaratiladi. Ayniqsa g’amxo’rlik axloqi “muhabbat pedagogikasi”da yetakchi o’rin egallaydi.

“Muhabbat pedagogika”sida islomiy-ma’rifiy an’analar ham muhim o’rin egallaydi. Mazkur an’analar maktab-oila-mahalla hamkorligi zanjirida o’ziga xos tarzda talqin etiladi. Islomiy tarbiya nuqtai nazaridan muhabbat tushunchasi his-tuyg’udan kengroq mohiyat kasb etadi, bunda rahmat, shafqat, iliq muhabbat, sevgi kabi tushunchalar shaxsning oila, jamiyat va ta’lim jarayonidagi o’zaro munosabatlarni belgilaydi. Bu qarashlarda muhabbat odob, adolat, mas’uliyat, hamdardlikka aylanib, tarbiyaning “ilm-axloq-qalb tarbiyasi” birligida talqin etilishini ta’minlaydi.

Tasavvuf ta’limotida ham «muhabbat pedagogikasi” rivojlantirilgan. Tasavvuf ta’limotida muhabbat orqali nafsni tarbiyalash, ichki poklanish, kamtarlik, odob, sabr, kechirim kabi fazilatlarining tarbiyaviy mexanizmi sifatida talqin qilinadi. Zamonaviy tarbiya tizimida esa bu g’oyalarni “ichki intizom, ma’naviy immunitet, muomala madaniyati”ga aylantirish mumkin. Bunda maktab-oila-mahalla hamkorligi mexanizmidan foydalanish taqozo qilinadi.

Markaziy Osiyo xalqlari ma’rifiy dunyoqarashi va adabiyotida muhabbat, mehr g’oyasi bolaga nisbatan xushmuomalalik, ustoz, ota-ona va kattalarning shaxsiy namuna ko’rsatishi, so’z va amal birligi, jamoaviy hamjihatlik va hamkorlik, ezgulikka undash kabilar tarbiyaviy me’yorlar sifatida baholanadi. Buyuk mutafakkir Abu Nasr Forobiy fazilatli jamiyat, inson kamoloti, axloqiy tarbiyani ijtimoiy muhit bilan bog’lagan holda mehrga asoslangan qadriyatli tarbiya modeliga asos solgan. Ibn Sino tarbiyada aql-axloq-iroda uyg’unligi, bola tabiati va tarbiyaning maqsadlilik haqidagi klassik qarashlari bilan “muhabbat pedagogikasi”ning qadr-qimmat tamoyiliga asoslangan holda o’z g’oyalarni bayon qilgan. Al-G’azzoliy nafs tarbiyasi, odob, axloq va ma’naviy kamolotni tarbiyalashda “muhabbat pedagogikasi” imkoniyatlaridan foydalanishni tavsiya qilgan. Sa’diy Sheroziy esa insonparvarlik, mehr-shafqat, axloqiy hikmatlarini “muhabbat pedagogikasi”ning badiiy-tarbiyaviy vositasiga aylantirgan. Tasavvuf ta’limotining yirik namoyondasi Ahmad Yassaviy o’z hikmatlarida tasavvufiy odob, ruhiy poklanish, axloqiy kamolot orqali yosh avlodni tarbiyalash g’oyasini ilgari surgan. Jaloliddin Rumiy g’oyalari asosida “muxabbat pedagogikasi” dialog va refleksiyaning ta’lim-tarbiyaga moslashtirish imkoniyatiga ega bo’ldi. Alisher Navoiy esa yoshlarni ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashda ishq, ilohiy muhabbat, insonparvarlik va ruhiy yuksalish timsollaridan foydalanishni nazrda tutgan. O’z navbatida jadid ma’rifatparvarlari ham tarbiyada “muhabbat pedagogikasi” imkoniyatlaridan foydalanishga oid asosiy taklif va tavsiyalarni ilgari surganlar. Jumladan Abdulla Avloniy tarbiyaning hayotiy ahamiyati, jamiyat va inson kelajagi uchun hal qiluvchi omil ekanligi haqidagi qarashlari bilan “oila-maktab-jamoa” birligida tarbiyalash g’oyasini rivojlantirgan. Ko’rinib turibdiki, o’zida egulik, negbinlik g’oyalarni mujassamlashtirgan “muhabbat pedagogikasi” dastlab axloqiy tarbiya “odob”, “shafqat”, “insonparvarlik” tarbiyasi sifatida shakllangan. Bu tarbiyaning asosiy usul va metodlari pand-nasihat, hikmat, namuna, ustoz-shogird an’anasi, suhbat kabilarda o’z ifodasini topgan.

Markaziy Osiyo xalqlari orasida tasavvuf ta’limoti orqali muhabbatni qalbni poklash, muloyim munosabat, inson qadrini ulug’lash kabi yo’nalishlar bilan boyitgan. O’tgan XX asrga kelib “muhabbat pedagogikasi” tarbiya uslubidan ilmiy-pedagogik konseptga aylandi. Bu shuni ko’rsatadiki, o’qituvchi-o’quvchi munosabatlari shaxsga yo’naltirilgan, qadr-qimmatni himoya qiluvchi, qo’rqusiz muhit yaratishga yo’naltirildi. Biroq bu davrda asosiy mas’uliyat maktab zimmasiga yuklandi. Ota-ona va mahallaning tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanish kommunistik mafkura ta’sirida ikkinchi plangan o’tib qoldi. O’qituvchi muhabbatining o’quvchilar taraqqiyotiga ta’sir qonuniyatlari aniqlandi. “Muhabbat pedagogikasi”ni amaliyotda

tizimli targ‘ib qilgan yo‘nalishlardan biri Shalva Amonashvilining insonpavarlik pedagogikasiga oid qarashlari bo‘lib, unda bolaga qo‘pollik, bosim ko‘rsatish, uning qadr-qimmatini kamsitish qat‘iy rad etiladi. Amonashvilining tarbiyaviy tizimi “insonparvarlik pedagogikasi” nomi bilan ommalashgan. U bolani hayotga tayyorlash tamoyiliga asoslanmay, balki bolalikni hayotning eng muhim bosqichi sifatida tushunishga tayanadi. Gumanistik yondashuv muallifi sifatida Amonashvili o‘z pedagogik faoliyatining uchta asosiy qoidasini ilgari surgan:

1. Bolani sevish. O‘qituvchi insonparvar bo‘lishi kerak, chunki aynan shu fazilatsiz insonda insonparvarlik ruhini tarbiyalab bo‘lmaydi. “Muhabbat pedagogikasi” qo‘pollikni, bosimni, qadr-qimmatni poymol qilishni, bola hayotini e‘tiborsiz qoldirishni inkor etadi.

2. Bola yashaydigan muhitni insonparvarlashtirish talab etiladi. Bunda bolaning muloqot qiladigan barcha sohalariga diqqat qaratish, unga ruhiy xotirjamlik va muvozanatni ta‘minlashni nazarda tutadi. Hech narsa bolani bezovta qilmasligi, unda qo‘rquv, ishonchsizlik, tushkunlik, haqoratlanish va kamsitilganlik hissini uyg‘otmasligi kerak.

3. Bolada o‘zining bolaligini his etishi. Bu bolalarning o‘qituvchiga ishonishi, uning qalbidagi ezgulikni qadrlashi, muhabbatini qabul qilishi uchun ishonchli omil hisoblanadi. Shuningdek bola hayoti va uning ichki dunyosini anglash usulidir.

“Muhabbat pedagogikasi” muayyan metod, vositalar va prinsiplarga tayanadi. “Muhabbat pedagogikasi”ning quyidagi metodlar yordamida maktab-oila-mahalla hamkorligidagi pedagogik jarayonlarni tashkil etish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ular: suhbat, dialog, empatiya, tinglay bilish, bolani qadr-qimmatni himoya qilish, namuna ko‘rsatish, ijobiy psixologik muhit yaratish, refleksiya, shuningdek bir qator vositalar hikmatlar, badiiy matnlar, badiiy timsollar, she‘r, qissa, hikoya, maqollar, jamoatchilikning tarbiyaviy faoliyati, kitobxonlikdan foydalanish kabilar. Maktab-oila-mahalla hamkorligida bolalarni tarbiyalashda “muhabbat pedagogikasi” bir qator prinsiplarga tayanadi. Ular quyidagilar:

- inson qadri ulug‘, bunda har bir bola hurmat va qadrlashga loyiq ekanligi ota-onalar, o‘qituvchilar va jamoatchilik tomonidan tan olinishiga erishish nazarda tutiladi;

- hamkorlikka asoslangan tarbiyada sub‘ekt-sub‘ekt munosabatlarini ta‘minlash, bu jarayonda ota-onalar, o‘qituvchilar, jamoatchilik bolalarni ma‘naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashda hamkorlikdagi faoliyatni yo‘lga qo‘yishi maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bir bolaga “yetti qo‘shni ota-ona” shiorini tatbiq etish “muhabbat pedagogikasi”ning asosiy maqsadlaridan biridir;

- ezgulik va shafqat, o‘qituvchi, ota-ona va mahalla faollarining bolalarga shafqat bilan munosabatda bo‘lishlari, ularga mehr ko‘rsatgan holda tarbiyalashlari natijasida muhabbat axloqiy amalga aylanadi.

- adolatlilik va me‘yorga amal qilish, bunda muhabbat orqali bolani erkalatishdan farqli tarzda unda mas‘uliyat hissini tarbiyalash nazarda tutiladi;

- individual yondashuv prinsipi doirasida esa ota-onalar, o‘qituvchilar va mahalla jamoatchiligi har bir bolaning rivojlanish sur‘ati turlicha ekanligini nazarda tutgan holda tarbiyaviy jarayonlarni tashkil etish mexanizmlarini qo‘llashlari lozim;

- qo‘rqusiz ta‘lim-tarbiya muhitini yaratish prinsipi doirasida bolalarni tahdidsiz, hech qanday bosim ko‘rsatmasdan tarbiyalash imkoniyatlari kengaytiriladi;

- o‘zaro hurmat va hamkorlik prinsipi, ota-ona-maktab-jamoa birligini ta‘minlab, bolalarni tarbiyalashning hamkorlik mexanizmlarini kuchaytirishni anglatadi.

Bugungi kunda “muhabbat pedagogikasi”dan maktab-oila-mahalla hamkorligi zanjirida foydalanish alohida afzalliklarini taqdim etadi. O‘zbekiston sharoitida oila-mahalla-maktab

hamkorligi o‘quvchi-yoshlar tarbiyasi uzviyligini ta’minlashning muhim konseptual yo‘nalishi hisoblanadi. Bu O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 21 iyundagi PQ-232 sonli “Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy institutini tashkil etish to‘g‘risida” qarorining “farzand tarbiyasida “maktab-ota-ona-mahalla” hamkorligining samarali mexanizmlarini ishlab chiqish...” bandida nazarda tutilgan. Uning ijrosini ta’minlashda “muhabbat pedagogikasi”dan foydalanish metodikasini ishlab chiqish va joriy etish zaruriyati mavjud.

Tarbiyada “muhabbat pedagogisi”dan foydalanishning amaliy mexnizmlari sifatida

1. Qadriyatlar kelishuvi metodidan foydalanishni nazarda tutish kerak. Bunda “tarbiya xaritasi”sini tuzishga e’tibor qaratiladi. Tarbiya xaritasida ota-ona, sinf rahbari, mahalla faollari “qaysi fazilatlar ustuvor?” degan savol bo‘yicha bir xilda javob berishlari talab qilinadi. Ushbu xaritada mehr-shafqat, hurmat, mas’uliyat, axloq-odob tarbiyasiga ustuvorlik beriladi.

2. Muomala madaniyati srategiyasi, bunda o‘qituvchilar, ota-onalar, mahalla hamda jamaot vakillari bolalarni kamsitmasdan tinglashlari, uni ayblamasdan xatolarini tushuntirish qoidalaridan oilada, maktabda, mahallada bir xilda foydalanishlari talab qilinadi. Bu strategiya insonparvarlik pedagogikasi talabalariga to‘liq mos keladi.

3. Dialokka asoslangan tarbiya jarayoni. Bu tizimda ota-ona universiteti, ota-onalar kengashi, mahalla yig‘inlarida tarbiya mavzusida suhbatlar, treninglar, munozara vaziyatlari, davra suhbatlari, turli uchrashuvlar tashkil etiladi. Bunday tadbirlardan ko‘zlangan asosiy maqsad ota-ona, o‘qituvchilar va atrofdagilarning mehr-muhabbatini amaliy ko‘nikmaga aylantirishdan iborat.

4. Refleksiya va mediativ yondashuv strategiyasi. Ziddiyatli vaziyatlarda bolaga tahdid qilish, uni qo‘rqitish emas, balki tushuntirish, kelishuvga yo‘naltirish, mas’uliyatni his qildirish kabi metodlarni qo‘llash tavsiya etiladi. Shu bilan bir qatorda oila, mahalla hamda maktablarda tarbiyaviy profilaktik chora-tadbirlarni qo‘llashda ham mazkur strategiyadan foydalanish maqadga muvofiq hisoblanadi.

5. Oila-makta-mahalla hamkorligidagi ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni mehr ssenariysi asosida tashkil etish. Bu strategiya doirasida hasharlar, volontyorlik harakatlari, keksa va ehtiyojmand insonlarga yordam berish, kitobxonlik kechalari, “ustoz-shogird” uchrashuvlari tashkl etilib, mehr-muhabbatni jamoaviy faoliyat tajribasiga aylantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 21 iyundagi PQ-232 sonli “Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy institutini tashkil etish to‘g‘risida” qarori
2. Konfutsiy <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
3. Amonashvili Sh. Основы гуманный pedagogiki. 2-ye izd. - M.: Svet, 2015. – 320 s.
4. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. “Yoshlar nashriyot uyi”. Toshkent – 2018.
5. Ahmad Yassaviy. Devoni hikmat (Yangi topilgan namunalar) / “Mavaraunnahr”, Toshkent-2004.
6. Abu Homid G‘azzoliy. Riyozatun - nafs. (nafs tarbiyasi). - Toshkent.: “Movarounnahr” nashriyoti, 2006.

ФОРМИРОВАНИЕ ОТВЕТСТВЕННОГО ЦИФРОВОГО ВОСПИТАНИЯ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТНОГО ПОДХОДА В УСЛОВИЯХ СОТРУДНИЧЕСТВА МАХАЛЛИ, ШКОЛЫ И РОДИТЕЛЕЙ

*Абдуллаева Мадинабону Зокиржон кизи,
докторант 1го курса Национального института
педагогике воспитания имени Кори Ниязи*

Аннотация. В тезисе рассматривается проблема формирования ответственного цифрового поведения у учащихся начальных классов в условиях цифровой трансформации общества. Особое внимание уделяется сотрудничеству школы, махалли и семьи как ключевому условию системного воспитательного воздействия и согласованности требований к ребёнку в различных социальных средах. Предлагаются направления организации совместной деятельности участников образовательного процесса, формы работы и механизмы взаимодействия, направленные на развитие цифровой ответственности, безопасного поведения в сети и навыков саморегуляции у учеников начальной школы.

Annotatsiya. Tezisda jamiyatning raqamli transformatsiyasi sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarida mas'uliyatli raqamli xulq-atvorni shakllantirish muammosi ko'rib chiqiladi. Maktab, mahalla va oila hamkorligi tarbiyaviy jarayonning tizimlilikini hamda bolaga turli ijtimoiy muhitlarda qo'yiladigan talablarning uyg'unligini ta'minlovchi muhim omil sifatida alohida ta'kidlanadi. Ta'lim jarayoni ishtirokchilarining qo'shma faoliyatini tashkil etish yo'nalishlari, ish shakllari va o'zaro hamkorlik mexanizmlari taklif etilib, ular boshlang'ich sinf o'quvchilarida raqamli mas'uliyat, internetda xavfsiz xulq-atvor va o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

Abstract. The thesis examines the issue of forming responsible digital behavior among primary school students in the context of digital transformation of society. Particular attention is given to the cooperation between the school, the mahalla, and the family as a key condition for ensuring a systematic educational impact and consistency of requirements placed on the child across different social environments. The paper proposes directions for organizing joint activities of educational stakeholders, as well as forms of work and interaction mechanisms aimed at developing digital responsibility, safe online behavior, and self-regulation skills among primary school students.

Ключевы слова: кибербуллинг, цифровое воспитание, информационная перегрузка, кейс-анализ, семейные проекты, общественные мероприятия.

Keywords: cyberbullying, digital education, information overload, case analysis, family projects, community events.

Kalit so'zlar: kiberbulling, raqamli tarbiya, axborot ortiqchaligi, keys-tahlil, oilaviy loyihalar, jamoat tadbirlari.

Введение

На сегодняшний день в современном обществе цифровые технологии занимают значительную роль как в процессе обучения, так и в социальной коммуникации. Стоит подчеркнуть, что, в республике реализуются комплексные меры по активному развитию

цифровой экономики, а также широкому внедрению современных информационно-коммуникационных технологий во все отрасли и сферы, прежде всего, в государственное управление, образование, здравоохранение и сельское хозяйство. В связи с этим В Республике Узбекистан предусматривалось открытие до 1 сентября 2021 года в каждом районе и городе на базе действующих объектов инфраструктуры центров по обучению широких слоев населения, особенно молодежи и женщин, цифровым технологиям, поэтапное создание до конца 2023 года во всех районах и городах на базе действующих образовательных учреждений свыше 200 специализированных школ с углубленным изучением информатики и информационных технологий для творческого развития и обучения учащихся основам компьютерного программирования. [1] В силу данных развитий в сфере образования появляется потребность в повышении цифровой культуры участников образовательного процесса.

Для наиболее эффективного внедрения подходов по повышению цифрового воспитания предлагается сотрудничество махалли-школы-родителей. Внедрение электронного обучения на сегодняшний день, расширяет доступа к интернет-ресурсам, использование мобильных приложений и платформ для обучения и общения. Данные процессы создают новые возможности, но также порождают такие риски как, кибербуллинг, информационная перегрузка, доступ к неподходящему контенту, потеря личных данных и зависимость от цифровых устройств. Для предотвращения данных последствий нами предлагается формирование цифрового воспитания у учеников посредством деятельностного подхода. До сегодняшнего дня данная проблема изучалась многими педагогами- психологами. Изучая научную литературу, можно выделить что, согласно теории Л.С. Выготского, формирование высших психических функций происходит в процессе социального взаимодействия. Следовательно, ответственное цифровое поведение младших школьников формируется не стихийно, а в организованной деятельности при поддержке взрослых и социального окружения. [2] А.Н. Леонтьев в свою очередь считает, что, деятельность является ведущим фактором формирования личности. Следовательно, формирование ответственного цифрового поведения младших школьников должно осуществляться через специально организованную деятельность в цифровой среде при активном участии школы, семьи и социального окружения. [3]

Д.Б. Эльконин утверждает, что, в младшем школьном возрасте ведущей является учебная деятельность, в процессе которой формируются произвольность поведения и основы саморегуляции. [4]

Предлагаемы методы работы

Обобщая данные утверждения, можно предложить формы работы в следующем порядке:

Форма	Цель	Участники
Кейс-анализ	Развитие критического мышления	Школа
Семейные Проекты	Формирование ответственности	Семья
Общественные мероприятия	Закрепление норм поведения	Махалля
Рефлексия	Самооценка поведения	Все

В данных обстоятельствах механизмами сотрудничества выделяются следующие понятия:

- совместное планирование мероприятий.
- единые требования и правила.
- регулярный мониторинг поведения.
- обратная связь между участниками.

В связи с этим в итоге предлагаемых подходов, а также форм работы мы приводим ниже перечисляемые ожидаемые результаты:

- формирование навыков безопасного поведения;
- развитие цифровой ответственности;
- снижение рисков кибербуллинга;
- укрепление взаимодействия «школа–семья–махалля».

Заключение

В заключении мы можем сказать, что, формирование ответственного цифрового поведения у учащихся начальных классов в условиях стремительной цифровизации общества приобретает особую актуальность для современной системы образования Узбекистана. Использование деятельностного подхода позволяет перейти от формального информирования детей о правилах безопасного поведения в сети к их практическому освоению через организованную деятельность, моделирование ситуаций и социальное взаимодействие.

Стоит подчеркнуть, что, сотрудничество школы, махалли и семьи обеспечивает целостность воспитательного воздействия, согласованность требований и поддержку ребёнка в различных социальных средах. Именно интеграция усилий всех участников образовательного процесса создаёт условия для формирования устойчивых цифровых навыков, саморегуляции и ответственности в онлайн-пространстве. Реализация предложенного подхода способствует не только повышению уровня цифровой грамотности младших школьников, но и формированию ценностных установок, направленных на безопасное, этическое и осознанное использование цифровых технологий.

Список литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по широкому внедрению цифровых технологий и развитию цифровой экономики» (2020–2023 гг.). – Ташкент, 2020.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 1999.
3. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. – М.: Педагогика, 1983.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975.
5. Эльконин Д.Б. Психология младшего школьника. – М.: Просвещение, 1974.
6. Европейская комиссия. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. – Brussels: European Commission, 2022.
7. UNESCO. Digital Literacy in Education. Policy Brief. – Paris: UNESCO, 2018.
8. Livingstone S., Haddon L., Görzig A., Ólafsson K. Risks and Safety on the Internet: The Perspective of European Children. – London: EU Kids Online, 2011.
9. Kowalski R.M., Limber S.P., Agatston P.W. Cyberbullying: Bullying in the Digital Age. – Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2012.
10. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 1998.

RAQAMLI IQTISODIYOTDA TARBIYAVIY JARAYONLARNI BOSHQARISHDA OLIY TA'LIM RAHBARLARINING KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Abdumajidov Axrorbek Abdulaxad o'g'li,
Oriental Universitetining magistratura bosqichi talabasi

Annotatsiya. Maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida tarbiyaviy jarayonlarni boshqarishda oliy ta'lim muassalari rahbarlarining qobiliyatlarini rivojlantirishga doir fikr va mulohazalar keng yuritilgan.

Kalit so'zlar. Raqamli iqtisodiyot, oliy ta'lim muassasalari, rahbarlik madaniyati, o'quv muassasi rahbari, jamoani tarbiyalash jarayoni, muloqot madaniyati, rahbarlik kompetensiyalari.

В статье речь идёт о различных концепциях и развитии компетенций руководителей высших учебных заведений в управлении воспитательным процессом в условиях цифровой экономики.

Ключевые слова. Цифровая экономика, высшие учебные заведения, культура руководства, руководитель учебного заведения, процесс воспитания команды, культура общения, руководительские компетенция.

Bugungi kunda dunyo iqtisodiyoti yangi bosqichga qadam qo'ymoqda, unda raqamli texnologiyalar va ma'lumotlarga asoslangan yondashuvlar ustuvorlik kasb etmoqda. Ushbu raqamli iqtisodiyot, o'zining har tomonlama ta'sirini nafaqat ishlab chiqarish va xizmatlar sohasida, balki ta'lim tizimida ham yaqqol namoyon qilmoqda. Xususan, oliy ta'lim muassasalari uchun bu jarayon yangi muammolar va imkoniyatlar yaratadi. Raqamli texnologiyalar, masofaviy ta'lim, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar, bulutli hisoblash va boshqa raqamli vositalar ta'lim jarayonlarini tubdan o'zgartirib, ta'limning samaradorligini oshirish, ta'lim metodologiyalarini takomillashtirish va yangi yondashuvlarni joriy etish imkonini bermoqda.

Biroq, bu o'zgarishlar faqat texnologik nuqtai nazardan emas, balki oliy ta'lim rahbarlarining malaka va kompetensiyalariga bog'liq bo'lgan kuchli boshqaruv tizimini yaratish zaruratini tug'dirdi. Raqamli iqtisodiyotning talablariga mos keladigan ta'lim tizimini yaratish va boshqarish, oliy ta'lim rahbarlarining yangi kompetensiyalarini rivojlantirishni taqozo etmoqda.

Boshqacha aytganda, oliy ta'lim rahbarlari nafaqat an'anaviy boshqaruv ko'nikmalariga, balki raqamli texnologiyalarni samarali boshqarish, o'zgaruvchan iqtisodiy va ta'lim sharoitlariga moslashish kabi yangi kompetensiyalarga ega bo'lishi zarur.

Oliy ta'lim muassasalari rahbarlarining yuqori tarbiyaviy malaka va kasbiy tayyorgarlik, ijodiy tafakkur, mustahkam xotira, mantiqiy fikrlash layoqati, barqaror diqqat va hissiy ta'sirga egaligi jamoani boshqarishda o'zaro kelishmovchilik, turli ziddiyat va ortiqcha tortishuvlar kelib chiqishining oldini oladi.

Tarbiyaviy va o'quvchilar jamoalari bilan muloqotlarda ta'lim muassasalarining rahbarlari quyidagilarga amal qilishlari kerak.

- ✓ Axloq-odob me'yorlaridan chetlanmaslik, odob saqlash;
- ✓ Suhbatdoshga, uning qobiliyati va qiziqishlariga nisbatan hurmat bildirish.
- ✓ Suhbat jarayonida odob doirasida muayyan reglament (vaqt birligi)ni belgilay olish;
- ✓ Suhbatdosh kayfiyatining o'zgarishiga tezkor javob qaytarish;

✓ Sabrli bo‘lish, biroq haddan tashqari mehribonlik ko‘rsatmasligi, xushomadgo‘y bo‘lmasligi lozim;

O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyotga o‘tish yo‘lida amalga oshirilgan normativ-huquqiy hujjatlar, yangi texnologiyalarni joriy etish, raqamli infratuzilmani rivojlantirish va raqamli xizmatlar ko‘rsatishni kengaytirishga qaratilgan bir qator tashabbuslar bilan belgilangan. Raqamli iqtisodiyotning asosiy maqsadi – iqtisodiy jarayonlarni samarali boshqarish va modernizatsiya qilish orqali ishlab chiqarish va xizmatlar sohasini raqamli transformatsiya qilishdir. O‘zbekiston hukumati raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda bir nechta asosiy yondashuvlar va normativ-huquqiy qarorlarni qabul qilgan. Quyida shu hujjatlar va qarorlar haqida batafsil ma’lumot keltiriladi:

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 28 apreldagi **“Raqamli O‘zbekiston 2030”** strategiyasini ishlab chiqish bo‘yicha qarori raqamli iqtisodiyotning rivojlanishiga qaratilgan asosiy hujjatlardan biridir. Ushbu strategiya quyidagi asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

Raqamli infratuzilmani yaratish: Internet tarmog‘iga ulanish imkoniyatlarini kengaytirish, zamonaviy raqamli texnologiyalarni (5G, AI, blockchain) tatbiq etish.

Raqamli xizmatlar va platformalar: Hukumat va biznes sektori o‘rtasidagi raqamli o‘zaro aloqalarni yaxshilash uchun yagona raqamli platformalarni yaratish.

Ta’lim va malaka oshirish: Raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirish va raqamli iqtisodiyotga moslashgan yangi mutaxassisliklar tayyorlash. Raqamli iqtisodiyot o‘zining keng doiradagi ta’sirini kundan-kunga kuchaytirib bormoqda. Global miqyosda raqamli texnologiyalarning tezkor rivojlanishi, yangi ishlash va ta’lim modellarini yaratishga olib kelmoqda. Raqamli texnologiyalarning ta’lim tizimiga kirib kelishi faqat o‘qish jarayonlarini o‘zgartiribgina qolmay, balki ta’limni boshqarish usullarini ham yangilaydi. Misol uchun, masofaviy ta’lim, onlayn kurslar, interaktiv o‘quv vositalari, va sun’iy intellekt yordamida avtomatlashtirilgan ta’lim platformalari keng qo‘llanila boshladi. Raqamli vositalar yordamida talabalar va o‘qituvchilar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar yanada kuchaymoqda, ta’lim resurslarining taqsimlanishi va foydalanish imkoniyatlari kengaymoqda. Shuningdek, raqamli iqtisodiyotda yangi kasblar va mutaxassisliklar yuzaga kelmoqda. Bu kasblar esa an’anaviy ta’lim tizimida ilgari mavjud bo‘lmagan sohalarida maxsus bilim va ko‘nikmalarni egallashni talab qiladi. Bunday o‘zgarishlarga mos ravishda, oliy ta’lim tizimi o‘zining tarkibiy qismlarini modernizatsiya qilish, yangi yondashuvlarni tatbiq etish va ilg‘or texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha faoliyat olib bormoqda. Bunda oliy ta’lim rahbarlarining raqamli texnologiyalarni tushunishi va ularni ta’lim jarayonida samarali qo‘llashlari juda muhim ahamiyatga ega. Oliy ta’lim rahbarlarining raqamli ta’lim jarayonlarini boshqarishda har doim markaziy o‘rin tutadi. Ular ta’lim muassasalarining strategik yo‘nalishlarini belgilash, resurslarni taqsimlash, yangi texnologiyalarni integratsiya qilish, o‘qituvchilar va talabalar uchun raqamli platformalarni yaratish va ularni boshqarish kabi vazifalarni bajaradilar. Raqamli iqtisodiyotda muvaffaqiyatli boshqaruv uchun oliy ta’lim rahbarlari bir qator muhim kompetensiyalarga ega bo‘lishi zarur: Oliy ta’lim rahbarlarining eng asosiy kompetensiyalaridan biri raqamli texnologiyalarni boshqarishdir. Bu kompetensiya raqamli vositalar va platformalarni ta’lim jarayonlariga muvaffaqiyatli integratsiya qilishni, ularni samarali boshqarish va foydalanuvchilarga (talabalar va o‘qituvchilar) qulay sharoitlar yaratishni o‘z ichiga oladi. Rahbarlar raqamli texnologiyalarni o‘zlari ishlatish bilan birga, ularni ta’lim muassasalarida to‘g‘ri tatbiq etish bo‘yicha nazoratni

amalga oshiradilar. Bunday boshqaruv tizimlari o'z ichiga onlayn ta'lim platformalari, masofaviy o'qitish, interaktiv darslar va raqamli resurslar boshqaruvini oladi.

Raqamli iqtisodiyotda rivojlanishning asosiy omillaridan biri innovatsiyalardir. Oliy ta'lim rahbarlari o'z muassasalarida raqamli texnologiyalarni yangi pedagogik yondashuvlar bilan birlashtirib, innovatsion ta'lim modellarini joriy qilishlari kerak. Bu esa strategik fikrlashni talab qiladi. Oliy ta'lim rahbarlari ta'lim tizimining uzoq muddatli rivojlanishini rejalashtirishda raqamli imkoniyatlardan qanday foydalanish mumkinligini bilishlari zarur. Raqamli ta'lim jarayonlari ko'pincha jamoaviy ishni talab qiladi. Oliy ta'lim rahbarlari o'z muassasalarida jamoaviy ishni samarali tashkil etishlari va barcha ishtirokchilarni (o'qituvchilar, talabalar, texnik xodimlar) bir maqsadga yo'naltirishlari kerak. Raqamli ta'limni boshqarish, ayniqsa masofaviy ta'limda, raqamli vositalardan to'g'ri foydalanish uchun o'qituvchilarni doimiy ravishda o'qitish va tayyorlash zarur. Shuningdek, rahbarlar innovatsion g'oyalarni ilgari surish va jamoani yangiliklarga tayyorlash uchun o'z etakchilik ko'nikmalarini rivojlantirishlari zarur.

Raqamli iqtisodiyotda ma'lumotlar — eng qiymatli resurslardan biri bo'lib, oliy ta'lim rahbarlari ta'lim jarayonlari, o'quvchilarning muvaffaqiyati va boshqa ko'plab omillar bo'yicha ma'lumotlarni tahlil qilib, samarali qarorlar qabul qilishlari kerak. Raqamli tizimlar yordamida yig'ilgan ma'lumotlarni to'g'ri tahlil qilish va bu tahlilga asoslanib, ta'limning barcha jihatlarini takomillashtirish zarurati yuzaga keladi.

Xulosa

Oliy ta'lim rahbarlarining raqamli iqtisodiyot sharoitida muvaffaqiyatli boshqaruvni amalga oshirishi uchun yangi kompetensiyalarni rivojlantirish juda muhimdir. Bu kompetensiyalar innovatsion fikrlash, raqamli texnologiyalarni boshqarish, ma'lumotlar tahlili, jamoaviy ishda etakchilik va strategik yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Raqamli iqtisodiyotning yangi talablariga javob bera olish uchun rahbarlar o'z malakalarini doimiy ravishda oshirib borishlari kerak. Ta'lim tizimining raqamlashtirilishi, ayniqsa oliy ta'limda, global miqyosda ta'limning sifatini oshirish, zamonaviy o'quv-uslubiy yondashuvlarni amalga oshirish va ta'lim muassasalarining

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida” gi PF-5712-sonli Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. 06/19/5712/3034-son, 29.04.2019-y.
2. Mamatov. D.N. Elektron axborot ta'limi muhitida kasbiy ta'lim jarayonlarini pedagogik loyihalashtirish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (phD)dissertatsiyasi.- T.,2017
3. Qurbonov Sh.E., seytaxilov E.A Ta'lim sifatini boshqarish.-T.,2006,-553-b
4. Мусурманова О. Духовность, ценности и воспитание молодежи //Т.: Ўқитувчи.-2000
5. Ibrohimov A., Sultonov X., Jo'rayev N Vatan tarixi, 45-b

MILLIY TARBIYA MODELI DOIRASIDA MAHALLA, MAKTAB VA OTA-ONALAR HAMKORLIGIDA MUAMMOLI TA'LIM USULLARINI QO'LLASH

Abduraimova Charos Farxod qizi,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2026-yil 28-yanvardagi 34-sonli qarori bilan tasdiqlangan Milliy tarbiya modeli doirasida mahalla, maktab va ota-onalar hamkorligini mustahkamlash masalalari o'rganilgan. M.I. Maxmutovning muammoli ta'lim nazariyasiga tayanib, Milliy tarbiya modelining maqsad va vazifalarini amalga oshirishda muammoli ta'lim usullaridan foydalanishning amaliy yo'llari ko'rsatilgan. Maktab, oila va mahalla birgalikda o'quvchilarda milliy qadriyatlar, sadoqat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish mexanizmlari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: Milliy tarbiya modeli, mahalla-maktab-ota-onalar hamkorligi, muammoli ta'lim, jamoviy fikrlash, milliy qadriyatlar, tarbiyaviy jarayonlarni boshqarish

Аннотация: В данной статье исследуются вопросы укрепления сотрудничества махалли, школы и родителей в рамках Национальной модели воспитания, утвержденной постановлением Кабинета Министров Республики Узбекистан № 34 от 28 января 2026 года. Опираясь на теорию проблемного обучения М.И. Махмутова, показаны практические пути применения методов проблемного обучения в реализации целей и задач Национальной модели воспитания. Предложены механизмы воспитания учащихся в духе национальных ценностей, патриотизма, развития самостоятельного мышления и творческих способностей совместными усилиями школы, семьи и махалли.

Ключевые слова: Национальная модель воспитания, сотрудничество махалли-школы-родителей, проблемное обучение, коллективное мышление, национальные ценности, управление воспитательными процессами

Abstract: This article examines the issues of strengthening cooperation between mahalla, school, and parents within the framework of the National Model of Education approved by Resolution No. 34 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated January 28, 2026. Based on M.I. Makhmutov's theory of problem-based learning, practical ways of applying problem-based learning methods in implementing the goals and objectives of the National Model of Education are shown. Mechanisms for educating students in the spirit of national values and patriotism, developing independent thinking and creative abilities by joint efforts of school, family, and mahalla are proposed.

Keywords: National Model of Education, mahalla-school-parent cooperation, problem-based learning, collective thinking, national values, management of educational processes

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2026-yil 28-yanvardagi 34-sonli qarori bilan "Uzluksiz ta'lim tizimida yoshlarni milliy qadriyatlarga sadoqat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash samaradorligini oshirish dasturi" tasdiqlandi [1]. Ushbu qaror Milliy tarbiya modelini amalga oshirish maqsadida maktab, oila va mahalla hamkorligini mustahkamlashni muhim vazifa qilib belgiladi. Dasturning asosiy maqsadi - ta'lim tizimida milliy tarbiyaning yaxlit tizimini yaratish, Vatanga sadoqat va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish, nodavlat tashkilotlar hamda fuqarolik jamiyati institutlarini hamkorlik mexanizmini ishlab chiqishdan

iborat [1, 1-ilova]. Bu maqsadga erishish uchun zamonaviy ta'lim usullaridan, jumladan, muammoli ta'limdan foydalanish zarur.

M.I.Maxmutov ta'kidlaganidek, muammoli ta'lim o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi [2, b. 288]. Bu esa Milliy tarbiya modelining asosiy vazifalaridan biri - o'quvchilarda ijodiy va tanqidiy fikrlashni shakllantirishga to'g'ri keladi.

1. Milliy tarbiya modeli va uning asosiy yo'nalishlari. Vazirlar Mahkamasi qaroriga asosan, Milliy tarbiya modeli quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi

1. Dasturning asosiy maqsadi va vazifalari: maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasbiy hamda oliy ta'lim tashkilotlarida milliy tarbiyaning yaxlit tizimini yaratish, Vatanga sadoqat va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish

2. Yosh avlodni milliy qadriyatlarga sadoqat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash buyicha oila-mahalla-maktab hamkorlik mexanizmini joriy etish

3. Haftalik “Kelajak soati” darsi va “millytarbiya.uz” elektron platformasidan foydalanish.

2. Muammoli ta'limning Milliy tarbiya modelidagi o'rnini. M.I.Maxmutov muammoli ta'limni shunday ta'riflaydi: “Muammoli ta'lim - bu o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va ijodiy layoqatlarini shakllantirishga qaratilgan ta'lim tizimi” [2, b. 288]. Milliy tarbiya modelida belgilangan maqsadlar - milliy qadriyatlar, sadoqat, vatanparvarlik, ijodiy va tanqidiy fikrlash - muammoli ta'lim usullari orqali samaraliroq amalga oshirilishi mumkin. Chunki muammoli ta'lim o'quvchini faol izlanuvchiga aylantiradi, unga mustaqil qaror qabul qilish, turli vaziyatlarni tahlil qilish va yechim topish ko'nikmalarini beradi.

3. Mahalla, maktab va ota-onalar hamkorligida muammoli ta'limni qo'llash mexanizmlari. Vazirlar Mahkamasi qarori “oilamizning an'analari” hamkorlik mexanizmini joriy etishni talab qiladi [1]. Bu mexanizm muammoli ta'limni quyidagicha qo'llash mumkin.

Maktab darajasida: “Kelajak soati” darslarida muammoli vaziyatlar yaratish. Masalan, “Milliy qadriyatlar zamonaviy dunyoda” mavzusida o'quvchilar avval yakka o'zi fikrlaydi, keyin guruhlarda muhokama qiladi, oxirida sinf muhokamasi o'tkaziladi.

Oila darajasida: Qaror ota-onalar farzandlari bilan oilaviy qadriyatlar, mas'uliyat haqida muammoli muhokamalar o'tkazadilar. Masalan, “Oilamizning an'analari” mavzusida oila a'zolari turli fikrlarni bildiradilar va birgalikda oilaviy qoidalarni ishlab chiqadilar.

Mahalla darajasida: Qaror “Milliy qadriyatlar targ'ibotchisi” respublika tanlovi o'tkazishni belgilaydi [1, 2-ilova]. Mahalla yoshlari mahalliy muammolarni (masalan, mahallani obodlashtirish, yoshlar tadbirlari) hal qilishda muammoli yondashuv qo'llaydilar: muammoni aniqlash, yechim yo'llarini taklif qilish, eng yaxshisini tanlash va amalga oshirish.

4. Jamoaviy fikrlash orqali milliy qadriyatlarni singdirish. Vazirlar Mahkamasi qarori “millytarbiya.uz” elektron platformasidan foydalanishni ko'zda tutadi [1]. Bu platformada “Kelajak soati” darslari uchun malaka oshirish materiallari, video kontentlar mavjud. Muammoli ta'lim usullari bilan birgalikda bu resurslardan foydalanish yanada samarali natija beradi.

Jamoaviy fikrlash muhitida o'quvchi: maktabda sinfdoshlaridan, oilada ota-onasidan, mahallada raislaridan milliy qadriyatlar haqida turli nuqtai nazarlarni eshitadi; bu fikrlarni taqqoslaydi va tahlil qiladi; o'zining milliy o'zligini anglashda to'g'ri yo'lni topadi; amaliyotda milliy qadriyatlarni qo'llashni o'rganadi.

Xulosa o'rnida shuni takidlash lozimki O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 34-sonli qarori bilan tasdiqlangan Milliy tarbiya modelini amalga oshirishda

muammoli ta'lim usullari muhim o'rin tutadi. Mahalla, maktab va ota-onalar hamkorligida muammoli ta'limdan foydalanish o'quvchilarda milliy qadriyatlar, sadoqat va vatanparvarlik ruhini singdirish bilan birga, mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish va ijodiy yechimlar topish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Quyidagi takliflar beriladi:

1. “Kelajak soati” darslarida muammoli ta'lim usullarini keng qo'llash bo'yicha o'qituvchilar uchun amaliy qo'llanma tayyorlash
2. Ota-onalar uchun “millytarbiya.uz” platformasida muammoli vaziyatlarni oilada hal qilish bo'yicha video darsliklar tayyorlash
3. Mahalla faollari va raislari uchun yoshlar bilan muammoli muhokamalar o'tkazish bo'yicha treninglar uyushtirish
4. Har chorakda maktab-oila-mahalla uchlik hamkorligining samaradorligini baholash va eng yaxshi tajribalarni tarqatish tizimini joriy etish

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2026-yil 28-yanvardagi 34-son “Uzluksiz ta'lim tizimida yoshlarni milliy qadriyatlarga sadoqat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash samaradorligini oshirish dasturi to'g'risida”gi qarori.
2. Махмутов М.И. Муаммоли таълим: Назариянинг асосий масалалари. – Москва: Педагогика, 1975. – 368 б.
3. Махмутов М.И. Мактабда муаммоли таълимни ташкил этиш. – М.: Просвещение, 1977. – 240 б.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5715-son “Mahalla tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida”gi Farmoni.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PQ-223-son “Maktabgacha va maktab ta'limi sifatini oshirish to'g'risida”gi Qarori.
6. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogika. – T.: “Faylasuf”, 2019.
7. Выготский Л.С. Tarbiyaviy ruhshunoslik. – M.: Педагогика, 1991.

BIOLOGIYA DARSLARIDA O‘QUVCHILARDA EKOLOGIK TARBIYANI SHAKLLANTIRISHDA OTA-ONALAR ISHTIROKINING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Abduraxmanova Iqbolxon Yulchiyevna,

*Toshkent davlat tibbiyot universiteti 2-son akademik litseyi, biologiya fani o‘qituvchisi,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya. Mazkur maqolada biologiya darslari jarayonida o‘quvchilarda ekologik tarbiya va mas’uliyatli munosabatni shakllantirishda ota-onalar ishtirokining zamonaviy metodik yondashuvlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ekologik ta’limning samaradorligi faqat sinfdagi nazariy bilimlar bilan emas, balki oila va mahalla bilan hamkorlikda tashkil etilgan amaliy faoliyat orqali ta’minlanishi asoslab beriladi. Shuningdek, ekologik oilaviy loyihalar, kuzatuv kundaliklari, mahalla bilan hamkorlikdagi aksiyalar orqali maktab–oilamahalla integratsiyasiga asoslangan metodik model taklif etildi. Natijada o‘quvchilarda barqaror rivojlanish kompetensiyalari, ekologik qadriyatlar va amaliy ekologik xulq-atvorni shakllantirishning samarali pedagogik shart-sharoitlari aniqlab berildi.

Kalit so‘zlar. ekologik tarbiya, biologiya ta’limi, maktab–oilamahalla hamkorligi, ekologik savodxonlik, yashil ko‘nikmalar, barqaror rivojlanish, STEAM, servis-learning loyihalari, loyihaviy ta’lim, raqamli ekologik monitoring.

Аннотация. В данной статье анализируются современные методические подходы к организации участия родителей в формировании экологического воспитания и ответственного отношения к окружающей среде у учащихся на уроках биологии. Обосновывается, что эффективность экологического образования обеспечивается не только теоретическими знаниями, полученными в классе, но и практической деятельностью, организованной во взаимодействии семьи, школы и махалли. Предложена методическая модель интеграции «школа–семья–махалла», реализуемая через экологические семейные проекты, дневники наблюдений и совместные экологические акции. В результате определены эффективные педагогические условия формирования у учащихся компетенций устойчивого развития, экологических ценностей и практико-ориентированного экологически ответственного поведения.

Ключевые слова. Экологическое воспитание, биологическое образование, сотрудничество школа–семья–махалла, экологическая грамотность, зелёные навыки, устойчивое развитие, STEAM, сервисное обучение, проектное обучение, цифровой экологический мониторинг.

Abstract. This article analyzes modern methodological approaches to involving parents in the formation of students’ environmental education and responsible attitudes toward nature in biology lessons. The study substantiates that the effectiveness of environmental education is ensured not only by theoretical knowledge acquired in the classroom but also through practical activities organized in cooperation with the family, school, and local community (mahalla). A methodological model based on the “school–family–mahalla” integration is proposed, implemented through family-based environmental projects, observation diaries, and joint ecological actions. As a result, effective pedagogical conditions for developing students’ sustainable development competencies, environmental values, and practice-oriented environmentally responsible behavior are identified.

Keywords. Environmental education, biology education, school–family–community partnership, environmental literacy, green skills, sustainable development, STEAM, service learning, project-based learning, digital environmental monitoring.

I. Kirish «___»

Bugungi globallashuv sharoitida ekologik muammolarning keskinlashuvi, tabiiy resurslarning kamayib borishi, iqlim o'zgarishlari va bioxilma-xillikning qisqarishi kabi omillar ta'lim tizimiga o'quvchilarda ekologik madaniyat va barqaror rivojlanish kompetensiyalarini shakllantirish vazifalarini yuklamoqda. UNESCOning **“Barqaror rivojlanish uchun ta'lim”** konsepsiyasida ekologik ta'lim o'quvchilarning ekologik savodxonligini shakllantirishni oila muhiti va keng ijtimoiy hamkorlik bilan uzviy bog'liq holda amalga oshiriladigan yaxlit jarayon sifatida talqin etiladi. Shu sababli biologiya darslarida ota-onalar ishtirokini tizimli yo'lga qo'yish dolzarb pedagogik vazifa hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida ekologik ta'limni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF–5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan “O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da ta'lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish, o'quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonligini oshirish, ekologik tafakkurini rivojlantirish va xalqaro baholash dasturlariga tayyorlash vazifalari belgilangan. Mazkur hujjatda ekologik mazmundagi bilimlarni integratsiyalashgan holda o'qitish, amaliy faoliyat orqali o'quvchilarda ekologik kompetensiyalarni shakllantirish alohida ta'kidlangan.

2020-yilda qabul qilingan “Ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi” hamda atrof-muhitni muhofaza qilishga oid davlat dasturlarida ekologik bilimlarni uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlariga integratsiya qilish, maktab–oil–mahalla hamkorligini kuchaytirish orqali o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish zarurligi qayd etilgan. Bu esa biologiya darslarida o'quvchilarning ekologik bilimlarini mustahkamlash bilan bir qatorda, ota-onalarning ham ushbu jarayonda ishtirokini ta'minlashni ham taqozo etadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarga ko'ra, ekologik tarbiya faqat maktab doirasida emas, balki oila va mahalla bilan hamkorlikda olib borilgandagina samarali natija beradi. Ota-onalarning ekologik madaniyati va farzand tarbiyasidagi faolligi o'quvchilarning ekologik xulq-atvori, tabiatga ehtiyotkorona munosabati hamda barqaror turmush tarzini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Shu bois biologiya darslarida ekologik mazmundagi mavzularni o'qitishda ota-onalarni jalb etishning zamonaviy metodik mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

II. Asosiy qism

Biologiya darslari o'quvchilarda ekologik tarbiya va mas'uliyatli munosabatni shakllantirish uchun eng muhim ta'limiy maydonlardan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonda faqat sinf doirasidagi o'qitish bilan cheklanib qolish kutilgan natijani bermaydi, chunki ekologik xulq-atvor ko'proq kundalik hayotda, oila muhitida va ijtimoiy faoliyat jarayonida shakllanadi. Shu bois ekologik tarbiyani samarali tashkil etishda **maktab–oil–mahalla hamkorligi** asosiy metodik tamoyil sifatida qaraladi.

Biologiya darslarida ekologik tarbiya mazmuni “Ekosistemalar va oziq zanjirlari”, “Bioxilma-xillikni saqlash”, “Antropogen omillarning tabiatga ta'siri”, “Iqlim o'zgarishi va barqaror rivojlanish”, “Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish” kabi mazmuniy yo'nalishlari orqali amalga oshiriladi. Mazkur mavzularni o'qitishda o'quvchilarda faqat bilim emas, balki

ekologik qadriyatlar, mas’uliyatli xulq-atvor va amaliy ko‘nikmalar shakllantirilishi zarur. Bu esa dars jarayonini loyihaviy, tadqiqotchilik va muammoli o‘qitish texnologiyalari asosida tashkil etishni talab etadi.

Ota-onalar ishtirokining pedagogik ahamiyati. Ota-onalar ekologik tarbiyaning birlamchi subyekti bo‘lib, bolaning tabiatga munosabati avvalo oilada shakllanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ota-onasi ekologik madaniyatga ega bo‘lgan o‘quvchilarda chiqindilarni saralash, suv va energiyani tejash, o‘simlik va hayvonotga ehtiyotkor munosabatda kabi ekologik xatti-harakatlar yuqori darajada namoyon bo‘ladi.

Shu sababli biologiya darslarini tashkil etishda ota-onalarni quyidagi shakllarda jalb etish maqsadga muvofiq.

Ekologik oilaviy loyihalar – “Mening oilamning ekologik izi”, “Uy sharoitida kompost tayyorlash”, “Suvni tejash monitoringi” tashkil etish.

Tabiatni muhofaza qilish aksiyalari – daraxt ekish, hududni tozalash, maktab bog‘ini yaratish.

Ekologik kuzatuv kundaliklari – ota-ona va o‘quvchi tomonidan birgalikda yuritiish.

Mahalla bilan hamkorlikda ekologik tadbirlari – mahalliy muammolarni o‘rganish va yechim taklif etish.

Zamonaviy metodik yondashuvlar. Biologiya darslarida ota-onalar ishtirokini ta’minlash uchun quyidagi zamonaviy yondashuvlar samarali hisoblanadi.

STEAM va loyiha asosida o‘qitish. O‘quvchilar ekologik muammoni aniqlaydi, ota-onalar bilan birgalikda ma’lumot to‘playdi, tajriba o‘tkazadi va yechim ishlab chiqadi. Masalan, mahalladagi suv sifatini aniqlash uchun monitoring o‘tkazadi.

Hamkorlikdagi loyihalar. Bu o‘quvchilar ota-onalari bilan ma’lumot yig‘ish, kuzatish, tahlil qilish va natijalarni baholash bosqichlarida faol ishtirok etishiga asoslangan hamkorlik modeli bo‘lib, u biologiya ta’limida ekologik madaniyat, tadqiqotchilik kompetensiyasi va ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirishga xizmat qiladi. **O‘quvchilar** ota-onalar bilan birgalikda qushlarni kuzatish, o‘simliklarni xaritalash, chiqindi miqdorini hisoblash kabi faoliyatlar tashkil etiladi.

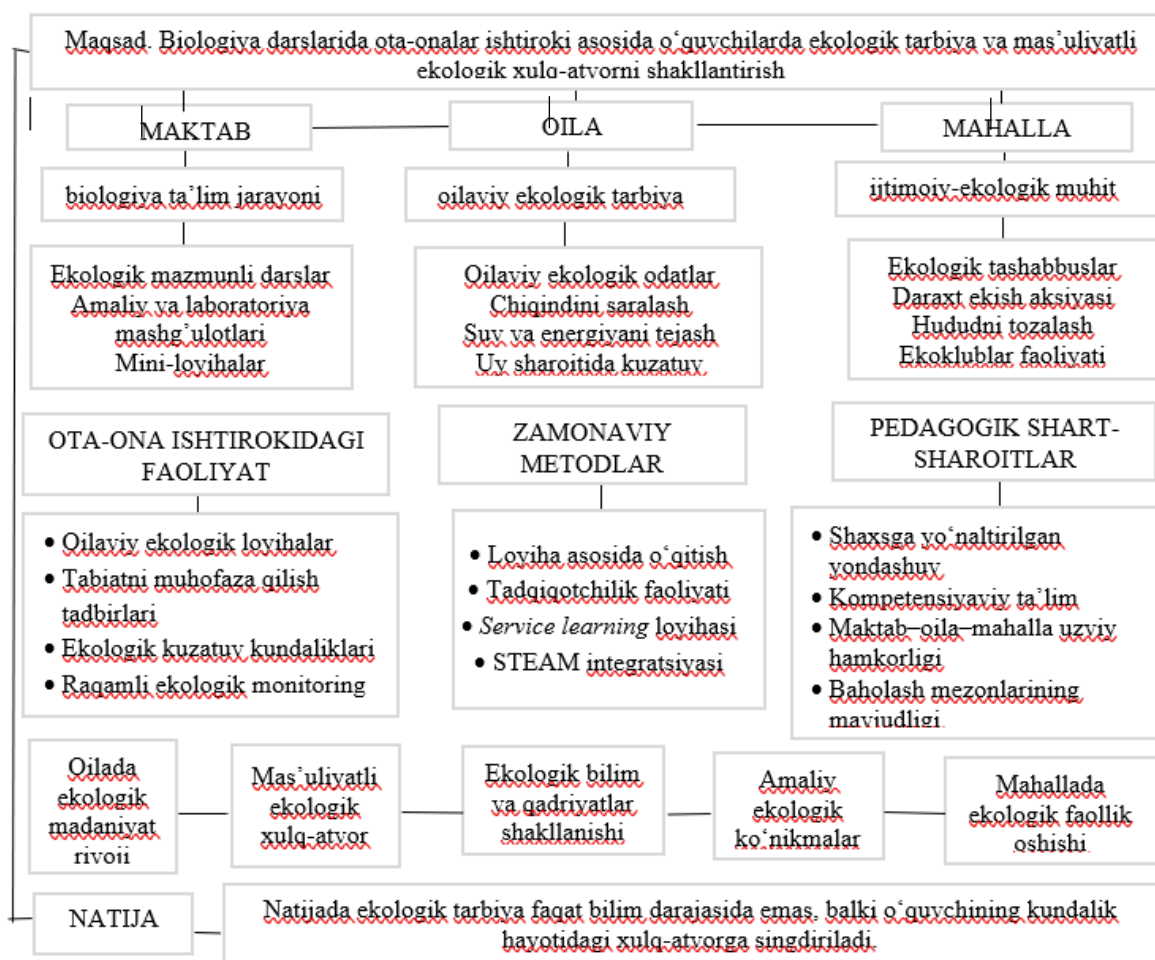
Raqamli ekologik ta’lim. O‘quvchilar mobil ilovalar orqali **oilada** energiya sarfi, havo sifati yoki suv iste’molini kuzatish va oilaviy tahlil qilishlariga asoslangan.

Servis-learning loyihalari. Mahalla hududidagi ekologik muammolarni o‘rganish va amaliy yordam ko‘rsatish orqali bilim va qadriyatlar shakllantiriladi.

Maktab–oil–mahalla hamkorligi asosida o‘quvchilarda ekologik savodxonlik, ekologik mas’uliyatli xulq-atvor va yashil ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim jarayonining tashkil etishning metodik modelini ishlab chiqish orqali biologiya darslarida, shaxsga yo‘naltirilgan, baholashga, kompetensiyaviy faoliyatga asoslangan yondashuvlarga tayangan holda tashkil etishning samarali yechimi taklif etiladi.

Metodik modelning tarkibiy qismlari. Biologiya darslarida ekologik tarbiyani ota-onalar ishtirokida tashkil etishning quyidagi komponentlari mavjud.

Maqsadli komponent – ekologik savodxonlik, ekologik kompetensiya va barqaror xulq-atvorni shakllantirish.

Mazmuniy komponent – biologiya o‘quv dasturidagi ekologik mavzularni oilaviy faoliyat bilan integratsiyalash.

Faoliyat komponenti – loyiha, tadqiqot, kuzatuv, amaliy ekologik ishlarni tashkil etish.

Hamkorlik komponenti – o‘qituvchi–o‘quvchi–ota-ona–mahalla o‘rtasida tizimli muloqotni o‘rnatish.

Natija komponenti – ekologik bilim, qadriyat va amaliy ko‘nikmalarning shakllanishini ta‘minlash.

Mazkur modelda biologiya darslari ekologik tarbiyaning markaziy bo‘g‘ini sifatida qaraladi. O‘quv jarayonida olingan nazariy bilimlar ota-onalar bilan hamkorlikdagi amaliy faoliyat orqali mustahkamlanadi. Mahalla esa ekologik faoliyatni ijtimoiy maydonga olib chiqib, o‘quvchilarda fuqarolik mas‘uliyatini shakllantiradi. Natijada ekologik tarbiya faqat bilim darajasida emas, balki o‘quvchining kundalik hayotidagi xulq-atvorga singdiriladi.

III. Xulosa

Maktab–oila–mahalla hamkorligiga asoslangan ekologik tarbiya modeli biologiya ta‘limining ijtimoiy-amaliy yo‘nalishini kuchaytiradi va o‘quvchilarda ekologik ong, barqaror hayotiy ko‘nikmalar va tabiatga mas‘uliyatli munosabatni shakllantirishning samarali mexanizmi sifatida xizmat qiladi. Shu sababli biologiya dasturlariga oilaviy ekologik loyihalarni kiritish, ota-onalar uchun ekologik seminarlar tashkil etish, mahalla bilan hamkorlikda ekologik aksiyalar o‘tkazish, raqamli ekologik monitoring tizimini joriy etish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF–5712-son Farmoni. “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida.” – Toshkent, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. “Ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida.” – Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari asosida ishlab chiqilgan Atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik barqarorlikni ta’minlash bo‘yicha davlat dasturlari. – Toshkent, 2020–2023.
4. UNESCO. Education for Sustainable Development: A Roadmap. – Paris: UNESCO, 2020.
5. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework: Science Literacy. – Paris: OECD Publishing, 2021.
6. G‘afurov A.T., Tolipova J.O. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Fan, 2015
7. Yo‘ldoshev J.G. Ta’lim samaradorligini oshirishning pedagogik asoslari. Toshkent, 2018.
8. Xodjayev B.X. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2020.
9. Karaxonova L.M. O‘quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish. Toshkent, 2021.
10. Abduraxmanova I.Y. Ekologik muammolarini o‘quv jarayonida yoritish: muammo va yechimlar. Toshkent, 2025.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MAKTABGA TAYYORLASHDA OTA-ONALAR ISHTIROKINING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

*Abdurashidov Adhamjon Abduhamitovich,
Qo‘qon davlat universiteti professor v.b.,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlashda ota-onalar ishtirokining zamonaviy yondashuvlari yoritilgan bo‘lib, bolalarni maktabga tayyorlashda ota va onaning vazifalari, ta‘lim-tarbiyadagi qarashlari ilmiy amaliy jihatdan tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: davlat talabi, maktabgacha yosh, kognitiv rivojlanish, emotsional rivojlanish, nutq rivojlanishi, ijtimoiy munosabatlar

Аннотация: В данной статье рассматриваются современные подходы к участию родителей в подготовке детей дошкольного возраста к школе, анализируются задачи отцов и матерей в подготовке детей к школе, их взгляды на образование и воспитание с научной и практической точки зрения.

Ключевые слова: государственные требования, дошкольный возраст, когнитивное развитие, эмоциональное развитие, развитие речи, социальные отношения.

Abstract: This article examines modern approaches to parental involvement in preparing preschool-aged children for school. It analyzes the roles of fathers and mothers in preparing children for school, as well as their views on education and upbringing from scientific and practical perspectives.

Keywords: government requirements, preschool age, cognitive development, emotional development, speech development, social relations.

Maktabgacha yosh – bu bolaning bilim jarayonlari rivojlanishining asosiy yoshi. Maktabgacha yoshdagi bolaning tafakkuri vizual – samarali (go‘daklik davrida) vizual – obrazli rivojlanadi. Bu bolaga obyektlar va ularning xususiyatlari o‘rtasida aloqa o‘rnatishga imkon beradi.

Insonning kamol topa borishida maktabgacha yoshdagi davrning ahamiyati kattaligi tufayli, bu borada olimlar tomonidan ham turli adqiqotlar olib borilgan. Ayniqsa P.F.Lesgaftning quyidagi fikri: “insonning maktabgacha yoshidagi davri shunday bir davrki, ana shu davr mobaynida kelgusida qanday xarakter xislatlari paydo bo‘lishi belgilanadi va axloqiy sifatlarining asoslari yuzaga keladi”, rus pedagogi A.S.Makarenkoning quyidagi: “bolalarni juda kichik davridan boshlab tarbiyalash zarurligi haqida gapirib, tarbiyaning eng muhim asoslari bolaning besh yoshgacha bo‘lgan davri mobaynida yuzaga keltiriladi. Mana shu davrda qilingan butun tarbiya, tarbiya jarayonining 90% ini tashkil etadi”, degan fikrlari bugungi zamonaviy tarbiyada ham o‘z qiymatiga ega. Zero, bolaning maktabgacha yoshidagi davri faol davr bo‘lib, bu davr bolaning kelgusi rivojlanishida o‘z izini qoldiradi. Shuning uchun bu yoshdagi bolalar tarbiyasida ota-ona ma’suliyati alohida o‘ringa ega.

Maktabgacha ta‘lim tashkilotiga qatnayotgan har bir bola o‘z tabiatiga ega. Bir xil sharoitda, bir xil tarbiya jarayonida ham har xil xarakterga, har xil qobiliyatga ega bolalar kamol

topishadi, shuning uchun ham ular maktabda har xil baholarga oʻqib, oʻzlashtirishlari har xil boʻladi. Bolaga pedagogning taʼsir doirasi turlicha boʻlganligi bois, bolarni butun yashash sharoitida quyidagi jiddiy oʻzgarishlar yuz beradi:

- bolaning faoliyat doirasi kengayadi, mustaqilligi ortib, oʻyinlari va harakatlari maʼlum bir mazmun kasb etadi;

- bolaning nutqiy faoliyati rivojlanadi, soʻz boyliklari ortadi;
- bolalar nerv sistemasi oʻsadi va bolalar psixikasi rivojlanadi;
- bolalar davlat dasturi talablari asosida pedagog tomonidan tarbiyalanadilar.

Bolalarni maktabga tayyorlashda Oʻzbekiston Respublikasi “Maktabgacha taʼlim va tarbiya” toʻgʻrisidagi Qonunga muvofiq bola:

- maktabgacha taʼlimni uyda, ota-onalar mustaqil taʼlim berish orqali yoki doimiy faoliyat koʻrsatadigan maktabgacha taʼlim tashkilotlarida;

- maktabgacha taʼlim tashkilotlariga jalb qilinmagan bolalar uchun maktabgacha taʼlim tashkilotlarida;

- maktablarda, mahallalarda tashkil etilgan maxsus guruhlar yoki markazlarda oladi.

Maktabgacha yoshdagi bolaning maktab taʼlimiga oʻtishi ham bolaning hayoti, axloqi, qiziqishi va munosabatlarida bir qator yangi oʻzgarishlarni yuzaga keltiradi. Shuning uchun bolani uydaligidayoq maktab taʼlimiga tayyorlash ishiga alohida eʼtibor qaratish muhimdir. Bolani maktab taʼlimiga tayyorlashda ularga maktab taʼlimini qiyin boʻlmagan bilim, tushuncha, koʻnikma va malakalar bilan tanishtirish kerak boʻladi.

Maktabgacha yosh davrida maktabga tayyorlashda bolaning psixik rivojlanishidagi muhim bosqich ekanligi ota-onani doimiy yodida turishi kerak, chunki bu davrda bolaning kognitiv, emotsional, ijtimoiy va nutqiy rivojlanish jarayonlari tezlashadi. Bolalar tafakkuri konkret-obrazli shaklda boʻlib, xotira, diqqat va tasavvur kabi psixik jarayonlar shakllanadi hamda takomillashadi. Emotsional holatlar va ijtimoiy munosabatlar rivojlanib, bola kattalar va tengdoshlar bilan muloqot qilish koʻnikmalarini oʻzlashtiradi. Bu jarayonda maktabgacha taʼlim pedagogi, ota-ona va maktabda oʻqitadigan oʻqituvchi bola psixik rivojlanish xususiyatlarini oʻrganishi va hamkorlikda tarbiyaviy jarayonni samarali tashkil etishda bir-birlariga yordam berishlari shart. Zero, maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlash jarayoni oʻz oldiga qoʻyilgan maqsad va vazifalarning bajarilishi «Maktabgacha yoshdagi bolalar taʼlim-tarbiyasiga qoʻyiladigan Davlat talablari» orqali nazorat qilinadi. Davlat talablaridan maktabgacha yoshdagi bolalarga beriladigan taʼlim-tarbiya mazmunining asosiy yoʻnalishlari hamda ularning maktabga tayyorgarlik darajasiga qoʻyiladigan minimal talablar belgilab berilgan va davlat hujjati sifatida eʼtirof etilgan. Maktabgacha taʼlim tashkiloti pedagogi hamkorlikda ishlaydigan oila bilan jamoa qadriyatlarini, turmush tarzi, oʻziga xos xususiyatlarini tan olish va ularni qadrlashi, shuningdek, bolalarning oʻqishi va rivojlanishiga hissa qoʻshadigan koʻplab muhim usullarni qadrlashlarini talab qiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlaydigan pedagoglar farzandlar oilada va jamoada nimalarni oʻrganayotganiga tayanib, taʼlim olish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Bolalarni maktabga tayyorlashda ota-onalar ishtirokini taʼminlanishi maktabgacha taʼlim tashkilotining muhim vazifasi boʻlib, ular bilan ishlash tizimini toʻgʻri yoʻlga qoʻyishda aniq maqsad, mazmunni belgilash, maktabgacha taʼlim tashkilotining pedagogidan talab etiladi. Ota-onalar ishtirokida bolalari tomonidan erishilgan yutuq va tajribalarning natijalarini tahlil qilib, turli shakl va usullar yordamida rejali va izchil ishlarni olib borishi bir qator ijobiy xulosalarni keltirib chiqaradi. Masalan, pedagogning ota-onalarni oʻz bolalarining emotsional va ijtimoiy rivojlanishi toʻgʻrisidagi maʼlumotlari bilan tanishtirib borishi. Bu jarayonda pedagog ota-

onalarga o'z bolalaridagi his-tuyg'ularini anglay boshlashdagi o'zgarishlar, atrofdagilar bilan muloqot qilish va hamkorlik qilish ko'nikmalarini shakllanib borayotganligi, mustaqillik va o'ziga ishonch hissini ortayotganini mamnuniyat bilan tanishtirib boorishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Ota-onalar bolalarini birinchi marta maktab ostonasiga olib boradigan kun ko'pgina hissiy tuyg'ular bilan bog'liq. Ba'zi bolalarda uyalish, ba'zilarida yig'lash holatlari kuzatiladi. Shuning uchun ham har yili avgust oyining ikkinchi yarmida ota-onalar va farzandlari uchun maktablarga ekskursiya, uchrashuv hamda umumiy majlislar o'tkazish mumkin. Bunda maktabning rejimi, ish mazmuni, ta'lim-tarbiya jarayoni va hokazolar haqida so'zlab beriladi, sinf xonalari, maktab hovlisi, parta, doskalar bilan tanishtiriladi. Bunday tanishtiruv bolalarni maktabga qiziqitirishning va ularni jalb etishning eng oddiy yo'llaridan biridir. Lekin ana shu oddiy yo'l, bolani maktabda muvaffaqiyatli o'qib ketishiga turtki ham bo'lishi mumkin.

Bolalarni maktabga tayyorlashda ota-onalar ishtirokini ta'minlanishi quyidagi ish shakllarini to'g'ri tanlashiga bog'liq:

- ota-onalar bilan ishlashning jamoa tarzi;
- ota-onalar bilan ishlashning yakkama-yakka shakli;
- ota-onalar orasida pedagogik tashviqot ishlarini tashkil qilish.

Maktabgacha ta'lim pedagogikasida bolalarni maktabga tayyorlashda ota-onalar ishtirokini ta'minlanishidagi ish shakllariga quyidagicha izoh berilgan:

Ota-onalar bilan ishlashning jamoa tarzi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil qilinadigan ishlar bo'lib, bu jarayonga ota-onalarning tashrifi nazarda tutiladi va quyidagi shakllarda o'tkaziladi:

- ota-onalarning guruhii va umumiy majlislari;
- ota-onalar maktabi;
- anjumanlar (bolalar bog'chasi xodimlarining ota-onalar bilan birgalikdagi amaliy faoliyati);
- bolalarni maktabga tayyorlashga bag'ishlangan savol va javob kechalari.

Ota-onalar bilan ishlashning yakkama-yakka shakli. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil qilinadigan ishlar bo'lib, bunda pedagog, ota-ona va bolaning shaxsiy xususiyatlarini o'rganib, ularni o'zining maktabga tayyorlov ishida hisobga oladi. Buning natijasida pedagog bilan ota-ona o'rtasida do'stlik munosabatlari, o'zaro hurmat va ishonch o'rnatiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotining ish tajribasida ota-onalar bilan yakkama-yakka olib boriladigan ishlarining quyidagi turli shakllaridan foydalaniladi:

- pedagogning bolalar xonadoniga borishi;
- ota-onalar uchun suhbat o'tkazishi;
- ota-onalarga maslahatlar berishi;
- ota-onalarni bolaning maktabgacha ta'lim tashkilotidagi hayoti bilan tanishtirish va boshqalar.

Ota-onalar orasida pedagogik tashviqot ishlarini tashkil qilish. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil qilinadigan ishlar bo'lib, pedagogdan ijodiy yondashishni talab etadi, ota-onalar orasida pedagogik tashviqot ishlarini maktabgacha ta'lim tashkilotining direktori, maktabgacha ta'lim tashkilotining pedagoglari, tajribali ota-onalar tomonidan maslahat berishlari orqali amalga oshiriladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida ota-onalar orasida pedagogik tashviqot ishlari quyidagi turlarda amalga oshiriladi:

- ko'rgazmalar, fotomontajlar, bolalarning ishlarini namoyish qilish;

- ochiq eshiklar kuni;
- pedagogik axborot stendlari (ota-onalar burchagi);
- ota-onalar uchun kutubxona;
- oilaviy tarbiyaning turli masalalari bo'yicha materiallar solingan papka va shu kabilar...

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlashda ota-onalar ishtirokining zamonaviy yondashuvlari sifatida quyidagilarni tavsiya etishni ma'qul deb bildik:

- Oila muhiti va tarbiya uslublari
- Ta'lim tashkilotlari va pedagogik ta'sir
- Ijtimoiy muhit va do'stlar bilan muloqot
- Individual psixologik xususiyatlar

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini mavzuli rejalashtirish (barcha yosh guruhlari uchun) 2018 y.
2. O.U. Hasanboeva va boshqalar. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. Pedagogika kolleji uchun o'quv qo'llanma (3-nashr) T.: "Ilm ziyo", 2012 y.
3. Feruza Aminovna Turakulova. Free Time of Students in Qualification Practicecontent Organization Technology. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress (JARSP) Volume: 02 Issue: 10 | 2023 ISSN: 2751-7551 <http://innosci.org/>
4. <http://www.edu.uz>
5. <https://fayllar.org/maktabgacha-talim-tarbiyachilari-kasbij-ajta-tajerlov-v2.html?page=4>

**TARBIYAVIY JARAYONLARNI BOSHQARISHDA USTOZ-SHOGIRD
AN’ANALARINI RIVOJLANTIRISHDA “MAHALLA-MAKTAB-OILA”
HAMKORLIGINING AHAMIYATI**

Adaxamjonova Mavzunabegim Baxtiyor qizi,

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiyab Pedagogikasi Milliy Instituti
tayanch-doktoranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ustoz-shogird an’alarini rivojlantirishda tarbiyaviy jarayonlarida o’ziga xos kvazi-tadqiqotchilik metodidan foydalanildi. Bunda bo’lajak o’qituvchilarda izlanish, tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakillantirish orqali pedagogik tafakkurni rivojlantirish haqida ma’lumot berilgan. Shuningdek, tarbiyaviy jarayonda yosh oilalarni mahalla-maktab-oila hamkorligida sotsiallashtirib ularni yetuk manaviyatli shaxs sifatida shakillantirib, jamiyatdagi yuzaga kelishi mumkin bo’lgan hodisalarni bartaraf etish haqida so’z boradi.

Kalit so’zlar. Tarbiyaviy jarayon, ustoz-shogirdlik, an’ana, mahalla yettiligi, mahalla-maktab-oila hamkorligi, tafakkur, paradigma, pedagogik tajriba, akmeologik yondashuv.

В данной статье представлена информация об использовании уникального квази-исследовательского метода в образовательных процессах развития традиции учитель-ученик, формирования исследовательских компетенций и педагогического мышления у будущих учителей. Также в воспитательном процессе идет речь о социализации молодых семей в районно-школьно-семейном сотрудничестве, формировании их как зрелых духовных личностей, устранении возможных казусов в обществе.

Ключевые слова. Воспитательный процесс, педагогическое ученичество, традиция, седьмое соседство, сотрудничество соседства-школы-семьи, мышление, парадигма, педагогический опыт, акмеологический подход.

Abstracts. This article provides information on the use of a unique quasi-research method in the educational processes of developing the teacher-disciple tradition, and the formation of research competencies and pedagogical thinking in future teachers. Also, in the educational process, there is talk of socializing young families in neighborhood-school-family cooperation, shaping them as mature spiritual individuals, and eliminating possible incidents in society.

Keywords. Educational process, teacher-apprenticeship, tradition, neighborhood seven, neighborhood-school-family cooperation, thinking, paradigm, pedagogical experience, acmeological approach.

Bugungi globallashuv jarayonida mahalla-maktab-oila hamkorligi keng ahamiyatga ega. Tarbiyaviy jarayonlar, yosh avlodni tarbiyalash va ularning shaxs sifatida rivojlanishida muhim rol o’ynaydi. Ushbu jarayonlarda ustoz-shogird an’alarining rivojlanishi, shuningdek, mahalla, malaya (oila) va ta’lim muassasalari o’rtasidagi hamkorlikning ahamiyati katta. Ushbu maqolada, tarbiyaviy jarayonlarni boshqarishda ushbu hamkorlikning ahamiyatini ko’rib chiqamiz. Kvazi metodiga bag’ishlangan tadqiqotlar talabani bilish faoliyatini rivojlantirishga yo’naltirilgan bo’lib, bo’lajak o’qituvchilarning pedagogik tafakkurini shakillantirishda ushbu metoddan foydalanish alohida samaradorlikka erishish imkonini beradi. Kvazi metodini yosh maktab ostonasiga ilk qadamini qo’ygan yosh o’qituvchilarda kasbiy muammolarni yechish

ko'nikmalarini faollashtirish, bilimlarni o'zlashtirish, turli hayotiy vaziyatlarda nostandart qarorlar qabul qilish layoqatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kvazi so'ziga e'tibora qarailsa (angl. quasi-exploratory activity)- "izlanish, tadqiqotchilik faoliyat"ni rivojlantirishga yo'naltirilgan shaxsning imkoniyatlarini rivojlantiruvchi ta'lim metodi. Tajribali ustozlar yozrdamida bo'lajak o'qituvchilar o'zlashtirgan bilimlari, kasbiy tafakkurlari yordamida bosqichma-bosqich tadqiqi qilish ko'nikmasini egallaydilar. Tarbiyaviy jarayonda kvazi metodi katta imkoniyatlarga ega. Shu o'rinda ustoz-shogird an'analarini ta'lim jarayonda ustoz va shogird o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni ifodalaydi. Ustoz, shogirdga bilim va tajriba beruvchi, uning tarbiyasida muhim rol o'ynovchi shaxsdir. Ushbu an'ana, o'z navbatida, yoshlarning axloqiy va ma'naviy qadriyatlarini shakllantirishda asosiy o'rin tutadi. Ustozning shogirdga bo'lgan munosabati, uning tarbiyasiga bevosita ta'sir qiladi. Bugungi kunda bo'lajak o'qituvchining kasbiy bilimlarini egallash maydonini kengaytirish pedagogik jarayonni tashkil etishda, birinchi navbatda, madaniyatshunoslik va akmeologik yondashuvni tayanishni talab qiladi. Bunning uchun shogirdlarni (yosh o'qituvchilarning) o'quv-biluv ko'nikmalarini rivojlantirish, kasbiy hamda tayanch kompetensiyalarni egallash motivlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish, ustozlar va kasbdoshlari bilan amalga oshiriladigan ishlari dialogik munosabatlariga madaniy jarayon sifatida yondashishlari uchun stimul hosil qilishga e'tibor qaratish talab qilinmoqda. Shogird o'qituvchilarning kasbiy mahorat - akme va kasbiy madaniyat sirlarini o'rganishlariga ta'sir ko'rsatadigan omillar, shart-sharoitlar mavjud.

Buyuk Sharq mutafakkirlari o'zining asarlarida, traktatlarida ustoz va uning faoliyati haqidagi g'oyalarining mazmunini ochib berishga, o'qituvchi va uning faoliyatiga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqishga, ushbu talablarni umumlashtirish, tasniflash, tizimlashtirish, yagona ta'rifini shakllantirishga, ularning dolzarbliklarini ko'rsatib berishga e'tiborlarini qaratganlar.

Sharq mutafakkirlari, olim-pedagoglarning o'qituvchilarga qo'yadigan asosiy talablari umumlashtirib quyidagi talablarda amal qilish lozimligini keltirmoqchimiz:

1. Konseptual talablar: har tamonlama rivojlanish, xususan, intellektual va ma'naviy-axloqiy jihatdan rivojlanish; chuqur bilimga ega bo'lish, komil insonni tarbiyalash, insonparvarlik (insonni hurmat qilish) tarbiyasi.

2. Psixologik pedagogik talablar: shogirdning ruhiyati va unga xos xususiyatlarini bilish; uning shaxsiy imkoniyatlaridan samarali foydalanish, ushbu imkoniyatlarga ishonish; ularning ro'yobga chiqishi uchun sharoit yaratish; o'qitish va tarbiyalashga yo'naltirilgan faoliyatda mimika, imo ishoralardan o'rinli foydalanish; bolalarda bilim olishga qiziqishni tarbiyalash.

3. Kasbiy-shaxsiy talablar: kasbiy bilimlarni chuqur o'zlashtirish; sog'lom fikirlash, intizomli bo'lish, o'z ishiga ijodiy yondashish; bolalarni sevishtirish, ularni hurmat qilish; pedagogik etika, yuksak manaviy-axloqiy qiyofaga ega bo'lish; shogirdlarga har jihatdan namuna bo'lish.

4. Pedagogik talablar: shogirdlarni faqat o'qish va yozishgagina emas, balki bilimlar mohiyatini anglashga ham o'rgatish; shogirdlarda egallagan bilimlarini hayotga tatbiq etaolish malakasini shakllantirish va takomillashtirish.

5. Tarbiyaviy talablar: bolani ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash, ularda manaviy-axloqiy sifatlarini shakllantirish, xususan , intizomlilik, iroda, maqsadga intilish kabilarni, bolalarga yaxshi odatlarni o'rgatish, ularni axloq qoidalari bilan tanishtirish; yaxshini yomondan, mumkinni mumkin bo'lmagandan ajratishga o'rgatish; insonparvarlik, hayotni seva oluvchi komil insonni tarbiyalash.

Mamlakatimizda oliy qadriyat-insonni, uning millati, jinsi, irqidan qat'iy nazar himoya qilish, uning holiga g'amxo'rlik qilib qayg'urish, turmushini yaxshilash, qobiliyatini

namoyish etish uchun munosib shart-sharoitlarni yaratish borasida katta ishlar qilinmoqda. Shu bilan birga, joylardagi ma'naviy-ruhiy muhitni yanada sog'lomlashtirish, milliy qadriyatlarmizga asoslangan ibratli an'analimizni va islom dinining insonparvarlik mohiyatini o'rganish, yurtdoshlarimiz qalbida ezgu-tuyg'ularni uyg'otish farzandlarimizda noyob insoniy fazilatlarni kamol toptirish, bag'rikenglik, o'zaro mehr-oqibatli bo'lish kabi ibratli xususiyatlarni millatimiz hayot tarzining uzviy va ajralmas bir qismiga aylantirish; odamlarimizning ongi, tafakkuri, ma'naviy dunyosi zamonga mos ravishda o'zgarib borayotganligini hisobga olgan holda milliy uyg'onish milliy g'oyaning jamiyatimiz hayotiga chuqurroq kirib borishini ta'minlashga qaratilgan dolzarb vazifalarni amalga oshirish katta ahamiyatga ega.

Oila, mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligida quyidagi tamoyillar asosida yo'lga qo'yiladi:

1. Ta'lim va tarbiya sohasida hamkorlik jarayoni ishtirokchilari harakatlarining ish birligi.
2. Tarbiyalanuvchiga hurmat va talabning uyg'unligi.
3. Hamkorlik jarayoni sub'ektlarining teng huquqliligi va yuksak mas'uliyati.
4. Faoliyat jarayonida millat va davlat manfaatlarini ustuvorligi.
5. Hamkorlikning ilmiy asoslanganligi.

O'zbekistonda sog'lom avlodni tarbiyalashda oila-mahalla-ta'lim muassasasi hamkorligini ta'minlash samaralarining garovidir. Bu borada hukumat tomonidan amalga oshirilayotgan ustivor yo'nalishlar quyidagilardan iboratdir:

Oila, mahalla, ta'lim muassasalari hamkorligini ta'minlashning huquqiy bazasini takomillashtirish, hamkorlikning kuchayishiga qaratilgan uslubiy ta'minotni mustahkamlash; Oilada yoshlar va ota-onalarning ijtimoiy faolligini oshirish; O'quvchi yoshlarga ta'lim berish, ularni tarbiyalash, iqtidorli yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ularni qiziqishlari bo'yicha kasbga yo'naltirish; Ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarni moddiy va ma'naviy jihatdan qo'llab quvvatlash; Voyaga yetmagan o'smirlar va yoshlar o'rtasida xuquqbuzarlik va nazoratsizlikning oldini olish bo'yicha profilaktik tadbirlar samaradorligini oshirish; Yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, ularni jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishga keng jalb etish orqali sog'lom oilaga tayyorlash; Barkamol avlodni tarbiyalashga qaratilgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni mazmunan takomillashtirish, uning samaradorligini oshirish mexanizmini yaratish; Sog'lom avlodni tarbiyalashda ommaviy axborot vositalari va zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jo'rayev N. Avesto. Tarixiy-adabiy yodgorlik.-T.:G'afur G'ulom, 2015.-699 -b
2. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения.-М., 1996
3. Umar Xayyom. Navro'znoma.-T.: Mehnat,1990.
4. O'zbekiston Respublikasi 2023-yil 28-fevraldagi “2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini “Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili” da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida ” gi farmoni.

MAKTAB-OILA-MAHALLA HAMKORLIGI TARBIYA JARAYONINING ASOSIY BO‘G‘INIDIR

Alibayev Doniyorjon Shuxratjonovich,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy institutining tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktab-oila-mahalla hamkorligining tarbiya jarayonidagi o‘rni ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: tarbiya jarayoni, o‘quvchi shaxsi, ijtimoiy-pedagogik mexanizm, oilaviy tarbiya, mahalla, pedagogik hamkorlik, tarbiyaviy muhit, ma’naviy-axloqiy tarbiya.

Maktab-oila-mahalla hamkorligi zamonaviy tarbiya tizimining eng muhim va ta’sirchan ijtimoiy-pedagogik mexanizmlaridan biri hisoblanadi. O‘quvchi shaxsining shakllanishi faqat ta’lim muassasasidagi dars jarayoni bilan cheklanmaydi. Uning dunyoqarashi, axloqiy mezonlari, muomala madaniyati, fuqarolik pozitsiyasi, mehnatsevarligi, intizomi va hayotiy qadriyatlari oiladagi muhit, mahalladagi ijtimoiy munosabatlar hamda maktabdagi maqsadli pedagogik ta’sirlarning uzviy birligi asosida rivojlanadi. Shu bois tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda maktab, oila va mahallaning o‘zaro hamkorligini alohida bo‘g‘inlar sifatida emas, balki yagona tarbiyaviy makonning o‘zaro bog‘liq va bir-birini to‘ldiruvchi subyektlari sifatida ko‘rish ilmiy hamda amaliy jihatdan dolzarbdir. Tarbiya jarayonining natijadorligi ko‘p jihatdan aynan ushbu hamkorlikning mazmuni, muntazamligi, maqsadga yo‘naltirilganligi va pedagogik jihatdan to‘g‘ri tashkil etilganligiga bog‘liq bo‘ladi.

Pedagogika fanida shaxs tarbiyasi ko‘p omilli jarayon sifatida talqin etiladi. Bu jarayonda biologik, psixologik, ijtimoiy va madaniy omillar o‘zaro ta’sirda bo‘ladi. O‘quvchi kundalik hayotida eng ko‘p vaqtini oila va maktab muhitida o‘tkazadi, mahalla esa ushbu ikki hamkorlik faoliyatini ijtimoiy jihatdan qo‘llab-quvvatlovchi, nazorat qiluvchi hamda birlashtiruvchi makon vazifasini bajaradi. Agar maktabda intizom, bilimga qiziqish, mas’uliyat va ijtimoiy faollik targ‘ib qilinsa-yu, oilada bunga befarqlik yoki zid munosabat kuzatilsa, tarbiyaviy ta’sirning barqarorligi susayadi. Xuddi shuningdek, oila va maktabning sa’y-harakati mahalla darajasida qo‘llab-quvvatlanmasa, bolada ijtimoiy me’yorlarga amal qilishning ichki motivatsiyasi yetarli darajada mustahkam shakllanmaydi. Demak, tarbiya samaradorligining muhim sharti - tarbiyaviy talab va qadriyatlarning uchala muhitda ham uyg‘un bo‘lishidir.

Maktab-oila-mahalla hamkorligining tarbiyaviy ahamiyati, avvalo, o‘quvchini har tomonlama kuzatish va rivojlantirish imkoniyatini kengaytirishida namoyon bo‘ladi. Maktab pedagogi o‘quvchining darsdagi faolligi, tengdoshlar bilan munosabati, intellektual qobiliyati hamda intizomiy xulqini kuzatadi. Ota-ona esa bolaning uy sharoitidagi odatlari, hissiy holati, bo‘sh vaqtini o‘tkazish usuli, qiziqishlari va oilaviy munosabatlar ta’sirini chuqurroq biladi. Mahalla faollari, profilaktika subyektlari va jamoatchilik esa bolaning kengroq ijtimoiy muhitdagi xulq-atvori, ijtimoiy faolligi, turli tadbirlardagi ishtiroki, salbiy ta’sirlarga beriluvchanlik darajasi haqida muhim ma’lumot bera oladi. Ana shu ma’lumotlar pedagogik tahlil asosida birlashtirilsa, o‘quvchining individual tarbiya xaritasi ancha aniq shakllanadi va unga mos ta’sir choralari belgilash mumkin bo‘ladi.

Tarbiya jarayonida hamkorlikning asosiy mazmuni faqat yig‘ilish o‘tkazish yoki umumiy chaqiriqlar bilan cheklanmasligi kerak. Ilmiy yondashuv nuqtayi nazaridan hamkorlik maqsad, vazifa, mazmun, metod, vosita va natija birligiga tayanishi lozim. Ya’ni maktab, oila va mahalla

o'quvchini qanday fazilatlar asosida tarbiyalashni aniq belgilab olishi, bu fazilatlarni shakllantirish uchun har bir subyektning vazifasini muvofiqlashtirishi, natijalarni birgalikda monitoring qilishi zarur. Masalan, o'quvchida mas'uliyat hissini rivojlantirish maqsad qilingan bo'lsa, maktabda topshiriqlarni belgilangan muddatda bajarish va jamoaviy ishda javobgarlikni his etish ko'nikmalari shakllantiriladi, oilada kun tartibiga rioya qilish va uy yumushlarida ishtirok etish odati mustahkamlanadi, mahallada esa jamoat tadbirlarida qatnashish, kattalarga hurmat va ijtimoiy foydali ishlarda ishtirok etish orqali ushbu sifat amaliy mazmun bilan boyitiladi. Bunday muvofiqlashgan yondashuv tarbiyani uzluksiz va izchil jarayonga aylantiradi.

Oila tarbiyaning birlamchi o'rin sifatida bolaning shaxsiyati shakllanishida hal qiluvchi o'rin tutadi. Bola ilk ijtimoiy tajribani, muloqot madaniyatini, emotsional reaksiyalarni, xulqiy stereotiplarni aynan oilada o'zlashtiradi. Oiladagi mehr-muhabbat, o'zaro hurmat, tartib, mas'uliyat, adolat va mehnatga munosabat maktabdagi pedagogik ta'sirni yo kuchaytiradi, yo susaytiradi. Shu ma'noda ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish maktab-oila-mahalla hamkorligining markaziy vazifalaridan biri bo'lishi kerak. Pedagogik savodxonlik deganda faqat bolani nazorat qilish emas, balki uning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, rag'bat va talab muvozanatini saqlash, sog'lom muloqot o'rnatish, raqamli muhitdagi xavflarni tushunish, konfliktlarni konstruktiv hal etish, bolada mustaqillik va javobgarlikni tarbiyalash kabi ko'nikmalar tushuniladi. Ota-onalar bilan olib boriladigan ishlar ma'ruza tarzidagi biryoqlama tushuntirish bilan emas, balki trening, suhbat, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, tajriba almashish, individual konsultatsiyalar asosida tashkil etilganda samaraliroq bo'ladi.

Maktab tarbiyaning professional va maqsadli tashkil etilgan asosi sifatida ilmiy-pedagogik yondashuvlarni amaliyotga joriy etish imkoniga ega. Sinf rahbari, fan o'qituvchilari, maktab psixologi, ijtimoiy pedagog, yoshlar bilan ishlovchi mutaxassislar hamkorlikning mazmunini tizimlashtiruvchi asosiy subyektlar hisoblanadi. Ayniqsa sinf rahbarining roli alohida ahamiyatga ega, chunki u o'quvchi, ota-ona va mahalla o'rtasidagi tarbiyaviy aloqalarni muvofiqlashtiradi, individual muammolarni erta aniqlaydi, o'quvchi shaxsini kompleks o'rganish asosida pedagogik ta'sir choralarni rejalashtiradi. Maktab tomonidan tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda formal yondashuvdan voz kechib, sinf va hududning real ijtimoiy-pedagogik holatini hisobga olish muhimdir. Har bir hudud, har bir mahalla va har bir oilaning ijtimoiy-madaniy sharoiti turlicha bo'lgani uchun bir xil shakldagi tadbirlar barcha joyda bir xil natija bermaydi. Demak, hamkorlikning mazmuni diagnostika natijalariga tayanishi zarur.

Mahalla esa milliy tarbiya tajribasida ijtimoiy birdamlik, jamoatchilik nazorati va o'zaro ko'makning noyob asos sifatida e'tirof etiladi. Mahalla faqat hududiy boshqaruv bo'g'ini emas, balki tarbiyaviy resurslar majmuidir. Undagi nuroniyalar, faollar, mutaxassislar, xotin-qizlar va yoshlar bilan ishlash tuzilmalari, sport va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, jamoaviy mehnat va hasharlik an'analari o'quvchilarda fuqarolik mas'uliyati, kattalarga hurmat, jamoaga daxldorlik, milliy qadriyatlarga sodiqlik kabi fazilatlarni shakllantirishda katta imkoniyat yaratadi. Mahalla maktab va oilani bir-biriga yaqinlashtiruvchi kommunikativ ko'priq vazifasini ham bajaradi. Ayrim hollarda oila maktab bilan muntazam aloqada bo'la olmasligi, pedagogik muammolarni tan olishga qiynalishi yoki ijtimoiy-psixologik to'siqlar sababli hamkorlikdan chetda qolishi mumkin. Bunday vaziyatda mahalla faollari ishonchli muloqot orqali oilani tarbiyaviy jarayonga jalb etishda muhim vositachiga aylanadi.

Maktab-oila-mahalla hamkorligining samaradorligi ko'p jihatdan muloqot madaniyatiga bog'liq. Tarbiya masalalarida ayblovchi, tanqidga asoslangan, buyruqbozlik uslubidagi muloqot hamkorlikni zaiflashtiradi. Aksincha, hurmat, hamdardlik, muammoni birgalikda hal etish,

yechimga yo‘naltirilgan yondashuv o‘zaro ishonchni mustahkamlaydi. Masalan, o‘quvchining xulqida salbiy o‘zgarish kuzatilganda maktab tomonidan faqat intizomiy choralar bilan cheklanib qolish o‘rniga, ota-ona va mahalla bilan birga sabablarni tahlil qilish, bolaning psixologik holatini tushunish, muqobil rag‘batlantirish usullarini belgilash, bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo‘yicha chora ko‘rish yanada samarali natija beradi. Tarbiyadagi ko‘plab muammolar - darsga qiziqmaslik, tajovuzkorlik, ijtimoiy tarmoqlarga haddan tashqari berilish, tartib-intizomning pasayishi, yolg‘on gapirish, mas‘uliyatsizlik - ko‘pincha bitta omil bilan emas, balki oilaviy muhit, tengdoshlar ta‘siri, ichki hissiy zo‘riqish va pedagogik nazoratning yetarli emasligi kabi omillar uyg‘unligida paydo bo‘ladi. Shu sababli kompleks hamkorlik yondashuvi ilmiy asoslangan zaruratdir.

Tarbiya jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligini ta‘minlashda ham maktab-oila-mahalla birligi muhim o‘rin tutadi. O‘quvchida vatanparvarlik, bag‘rikenglik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, halollik, kattaga hurmat, kichikka izzat, qonunlarga rioya qilish, tabiatga ehtiyotkor munosabat kabi sifatlarni shakllantirish faqat nazariy tushuntirish bilan emas, balki kundalik hayot amaliyotida namoyon bo‘ladigan na‘munalar orqali ro‘y beradi. Oilada ota-onaning o‘zaro muomalasi, mehnatga munosabati va farzand oldidagi mas‘uliyati; maktabda o‘qituvchining kasbiy etikasi, adolatli baholashi va shaxsga hurmat yondashuvi; mahallada jamoatchilikning birlik, ko‘mak va ijtimoiy tartibni saqlashdagi faoliyati bola uchun tirik tarbiyaviy namuna bo‘lib xizmat qiladi. Demak, tarbiyaning kuchi ko‘p jihatdan “aytilayotgan so‘z” va “ko‘rsatilayotgan amaliy misol” o‘rtasidagi moslikka bog‘liqdir.

Bugungi globallashuv va raqamli axborot makoni sharoitida maktab-oila-mahalla hamkorligining mazmuni yangi yo‘nalishlar bilan boyitilishi lozim. O‘quvchilar internet, ijtimoiy tarmoqlar va turli media platformalar orqali juda katta hajmdagi axborotni qabul qilmoqda. Bu axborotning barchasi ham yosh psixikasiga mos, ma‘naviy-axloqiy jihatdan foydali yoki ishonchli emas. Shu sababli media savodxonlik, axborotni tanqidiy tahlil qilish, raqamli xavfsizlik, virtual muloqot madaniyati kabi masalalar ham tarbiyaviy hamkorlikning ustuvor yo‘nalishiga aylanishi zarur. Maktab o‘quvchilarga axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini o‘rgatsa, oila uy sharoitida raqamli intizom va nazoratning sog‘lom shakllarini qo‘llashi, mahalla esa yoshlar bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etuvchi madaniy, sport va ma‘naviy tadbirlarni ko‘paytirishi lozim. Aks holda virtual makondagi salbiy ta‘sirlar real tarbiyaviy muhitning imkoniyatlarini susaytirishi mumkin.

Maktab-oila-mahalla hamkorligida profilaktik yondashuv alohida ahamiyatga ega. Tarbiya jarayonida muammoni faqat u chuqurlashgandan keyin hal etishga urinish ko‘pincha kutilgan natijani bermaydi. Ilmiy-pedagogik tajriba shuni ko‘rsatadiki, xulqdagi og‘ishlar, o‘qishga befarqlik, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar, ruhiy zo‘riqish belgilari erta bosqichda aniqlansa va hamkorlikda chora ko‘rilsa, salbiy oqibatlarining oldini olish mumkin bo‘ladi. Bunda maktab psixologik diagnostika, kuzatuv va suhbatlar orqali xavf omillarini aniqlaydi, ota-onalar uy muhitidagi o‘zgarishlar haqida ma‘lumot beradi, mahalla esa ijtimoiy resurslarni jalb etadi. Masalan, ijtimoiy faoliyatga kam jalb bo‘ladigan, tortinchoq yoki ichki tashvishi yuqori bo‘lgan o‘quvchilarni mahalladagi to‘garaklar, ijodiy va sport tadbirlariga yo‘naltirish ularning moslashuvini yaxshilashi mumkin. Shu bilan birga, tajovuzkor xulq yoki intizomiy muammolar kuzatilgan o‘quvchilar bilan individual ishlashda oilaviy muloqot madaniyatini tiklash va ijobiy bandlikni kuchaytirish muhim natija beradi.

Hamkorlikning natijadorligini ta‘minlash uchun uni baholash mezonlarini ham aniq belgilash zarur. Ko‘pincha tarbiyaviy ishlar son jihatdan - nechta yig‘ilish, nechta tadbir

o‘tkazilgani bilan baholanadi. Biroq ilmiy nuqtayi nazardan bu yetarli emas. Asosiy mezonlar o‘quvchilarning xulqiy va ijtimoiy ko‘rsatkichlaridagi ijobiy dinamikada namoyon bo‘lishi kerak: dars qoldirish holatlarining kamayishi, maktab ichki tartib-qoidalariga rioya qilishning yaxshilanishi, jamoaviy ishlarda ishtirokning ortishi, konfliktlar sonining kamayishi, o‘qishga motivatsiyaning kuchayishi, ijtimoiy foydali faoliyatga qiziqishning oshishi, ota-onalarning maktab hayotidagi ishtiroki va pedagogik savodxonlik darajasining yuksalishi shular jumlasidandir. Shuningdek, o‘quvchi, ota-ona va pedagoglar o‘rtasidagi ishonch darajasi, muloqot sifati, hamkorlikdan qoniqish ko‘rsatkichlari ham muhim indikatorlar hisoblanadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, maktab-oila-mahalla hamkorligi tarbiya jarayonining asosiy bo‘g‘ini ekani nazariy va amaliy jihatdan to‘liq asoslanadi. Chunki o‘quvchi shaxsining barkamol shakllanishi alohida sa’y-harakati bilan emas, balki ta’limiy, oilaviy va ijtimoiy ta’sirlarning uyg‘un, uzluksiz hamda maqsadli integratsiyasi orqali ta’minlanadi. Maktab professional pedagogik boshqaruvni, oila birlamchi axloqiy-emosional muhitni, mahalla esa jamoatchilik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash resurslarini taqdim etadi. Ushbu uchlikning hamkorligi qanchalik mustahkam, ilmiy asoslangan va natijaga yo‘naltirilgan bo‘lsa, o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy yetuklik, fuqarolik mas’uliyati, ijtimoiy faollik, milliy qadriyatlarga hurmat hamda sog‘lom hayotiy pozitsiya shunchalik barqaror shakllanadi.

Adabiyotlar:

1. Qurbonov Sh., E.Sayitxalilov. Ta’lim sifatini boshqarish.-T.: “Turon - Iqbol”, 2006-y.
2. Djuraev R. X., Turg‘unov S.T. Ta’lim menejmenti.-T.: “Voriz - nashriyot”, 2006-y.
3. Ibraimov X., Quronov M., Fozilov J., Zaripov F. Ota-ona - murabbiy. Toshkent: G‘ofur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2024-y. - 220 b.
4. X.N.Qodirova, D.Sh.Alibayev, A.O.Gulyamova, M.Q.Karaboyeva “Tarbiyaviy ishlar metodikasi”. (O‘quv qo‘llanma). Toshkent: “Brok Class Servis” nashriyoti, 2025 yil. - 160 b.
5. Alibayev D.Sh. “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ma’naviy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik va psixologik omillari”. “Pedagogika” ilmiy-nazariy va metodik jurnali, 5/2025, 292-297 betlar.

O‘QUVCHI YOSHLAR TARBIYASIDA MAHALLANING O‘RNI

Alimov Mirsardor,

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti
“Tarbiya jaranini tashkil etish va boshqarish” ilmiy tadqiqot bo‘limi
yetakchi ilmiy xodimi.*

Kundalik hayotimiz, ayniqsa, O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy fikrning asosiy barometri, o‘lchovi – bu mahallalar. Mahalla ahli har bir oilada ro‘y berayotgan hodisalarni biladi, insonlar taqdiriga befarq bo‘la olmaydi, faollar orqali ijtimoiy hayotdagi har bir o‘zgarish, odamlar ongi va qalbidagi his-tuyg‘ularni o‘rganadi. Shu ma’noda, O‘zbekiston sharoitida mahallaning haqiqiy demokratiya darsxonasi ekani uning ijtimoiy fikrni boshqarish imkoniyatlarida ham o‘z tasdig‘ini topadi.

Mamlakatimizda olib borilayotgan barcha islohotlar dunyoning qator taniqli siyosatchilari, olimlar, iqtisodchilar, oddiy fuqarolar tomonidan ijobiy baholanib, islohotlarning birinchi navbatda “inson qadri uchun” xizmat qilayotgani e’tirof etilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 21-dekabrda “Mahalla institutining jamiyatdagi rolini tubdan oshirish va uning aholi muammolarini hal etishda birinchi bo‘g‘in sifatida ishlashini ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlar to‘g‘risida” PF-209-son Farmoni imzolanishi bilan noyob tuzilma “mahalla” institutining jamiyatimizdagi rolini oshirishga qaratilgan yana bir muhim islohot sari qadam tashlandi. Bundan buyon aholi muammolari, masalalari birinchi bo‘g‘in sifatida mahallaning o‘zida hal etilishiga e’tibor qaratilmoqda.

Mazkur Farmon bilan “mahalla yettiligi” joriy etilib, ularning asosiy vazifalari belgilab berildi. “Mahalla yettiligi” oldida turgan eng muhim masala Hurmatli Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan yaratib berilgan imkoniyatlardan samarali foydalanib, majburiyat va mas’uliyatni his qilgan holda mehnat qilib, tom ma’noda aholi muammolari, masalalarini birinchi bo‘g‘in sifatida mahallaning o‘zida hal etishdan iboratdir.

Inson hayotda o‘z o‘rnini topishi, yurtining taraqqiyotiga hissa qo‘shishi va shu Vatanga munosib bir farzand bo‘lishini ta’lim-tarbiyasiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Buni biz qushning ikki qanoti bo‘lmasa, osmonga ko‘tarilib, ko‘klarga parvoz qila olmaganiga qiyoslasak bo‘ladi.

Ta’lim-tarbiyaning o‘rtasida ochiq-oydin farq bor. Ta’lim, tarbiyaning bir juz‘i. Tarbiya esa ta’limni o‘z ichiga oladi, aksincha, emas. Demak, tarbiya o‘z-o‘zidan ta’limga nisbatan komil va keng qamrovlidir. Tarbiyaning ma’nosi esa jamiyatda har taraflama komil inson shaxsiyatini barpo qilish va, albatta, bu tarbiya ruhiy, aqliy va jismoniy taraflarni o‘z ichiga oladi.

Azaliy ma’naviyatimiz va milliy qadriyatlarimiz maskani bo‘lgan mahalla bugun kuchli tarbiya o‘chog‘i sifatida milliy istiqlol g‘oyasi va mafkurasi bilan boyib, yangilanib jamiyat taraqqiyotiga tobora samarali, xolisona xizmat qiluvchi hayot dorilfununiga aylanib bormoqda. Mahallada ahli avvalombor yoshlar qalbini, ongini “G‘oyaga qarshi faqat g‘oya, fikrga qarshi faqat fikr, jaholatga qarshi faqat ma’rifat bilan bahsga kirisha olish” orqali zabt etish, ezgu-amallarni ro‘yoga chiqarishda bahslar o‘tgazilsa, mahallalarda farzandlarimiz tarbiyasi, ularning fikrlashi, ongi rivojlanishida, xalq ichida o‘z fikrlarini ifoda etishiga yordam beradi va buning tarbiyaviy ahamiyati kattadir. Mahallada ta’sir vositalari sifatida tarbiyaviy, ma’naviy, mafkuraviy ko‘rgazmalar, turli ijtimoiy kurslar tashkil etish, oilalarda psixologik xizmatni yo‘lga qo‘yish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, otalar choyxonasidan, sport o‘yyingohlari,

kutubxonalar, navro‘z, mustaqillik bayramlarini tashkil etish va boshqa bayramlarda qatnashish, yoshlar orasida sport o‘yinlarini tashkil etish, yoshlarni tarbiyalash ishida keng foydalanish, matbuot orqali berilayotgan ma’lumotlarning psixologvistik tahlilini amalga oshirish, ijtimoiy fikrning mahallalar bo‘yicha monitoringini olib borishga ahamiyat berish lozim. Shunda mahalla, birinchi navbatda, fuqarolarni milliy istiqlol mafkurasi ruhida tarbiyalashning haqiqiy ta’sirchan o‘chog‘iga aylanadi. Ikkiichidan, oilaga psixologik yordam ko‘rsatish shaxobchalarining tashkil etilishi ham ijtimoiy uslublar vositasida oilalarda ro‘y beradigan turli muammolarning yechimini topish imkonini beradi. Ularning asosiy vazifalaridan biri ota-onalar va farzandlar uchunmilliy mafkura ruhidagi tadbirlar va maslahatlar majmuini ishlab chiqishdan iboratdir. Mafkuraviy tarbiyaning eng ta’sirchan vositalaridan biri muloqot hisoblanadi. Chunki, inson qalbi va ongida shakllanadigan dunyoqarash, e’tiqod, iymon, vijdon, mas’uliyat kabi fazilatlar tarbiyasida radio, televideniye, gazeta-jurnallar, badiiy hamda ilmiy adabiyotning o‘rnini e’tirof etgan holda, shuni aytish mumkinki, yuzma-yuz fikr almashuv, insonning yuzi va ko‘ziga qarab turib aytiladigan bama’ni so‘z va hissiyotlarning o‘rni beqiyos.

Shuning uchun ham ota-ona bolasining yuzini o‘ziga qaratib olib, zarur yuz qiyofasi va ko‘zidagi samimiyat bilan aytishi lozim bo‘lgan fikrni uqtirishi, eng ibratli oila ota-onasi, olimlar, atoqli kishilar bilan uchrashuvlar, savol-javob kechalarini o‘tkazish ham lozim. Albatta, bunday muloqotlar samarali bo‘ladi. Shu bois uch avlod vakillari o‘rtasidagi muloqot ta’lim-tarbiya jarayonida katta ahamiyatga ega. Milliy istiqlol g‘oyasining amal qilish tamoyillari shaxs va oila bilan uzviy bog‘liq. Shuning uchun ham O‘zbekiston hayotida “shaxs-oila-maktab-mahalla” to‘rtligi katta ahamiyat kasb etadi. Chunki, shaxs ma’naviyati, uning dunyoqarashi, insonning tasavvur va e’tiqodiga aloqador ko‘nikmalar majmui asosan oilada shakllanadi. Shu ma’noda oila – haqiqiy ma’naviyat o‘chog‘i, mafkuraviy-tarbiyaviy ishlar omili va muhitidir. Binobarin, milliy mafkuramizga xos tushunchalar inson qalbi va ongiga, avvalo, oila muhitida singadi.

Bu jarayon bobolar o‘giti, oila ibratlari, ona mehri orqali amalga oshiriladi. Oila, uning asrlar mobaynida saqlanib kelayotgan muqaddas an’analari orqali yoshlarda Vatanga muhabbat, iymon, e’tiqod, mas’uliyat, vatanparvarlik, insonparvarlik, ishga ishtiyoq va madaniyat ko‘nikmalari shakllanadi. Zero har bir fuqaro oilaning jamiyatdagi o‘rni va vazifasini, Vatanining ostonadan boshlanishni tushunmasdan turib, o‘zini mukammal inson his qila olmaydi.

MILLIY TARBIYA TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH SHAKLLARI (ma’ruza shakli misolida)

*Almuratova Gulbaxor Mansur qizi,
JDPU 2-kurs tayanch doktoranti*

Annotatsiya: Maqolada milliy tarbiya tizimini takomillashtirishning samarali shakllari ko‘rib chiqiladi. U an’anaviy xalq pedagogikasi, jadidchilik ta’limoti va zamonaviy pedagogik texnologiyalar integratsiyasi orqali boyitiladi. Takomillashtirilgan tizim milliy o‘zlikni shakllantirish va pedagogik kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kirish so‘zlar: Milliy tarbiya, jadidchilik, an’anaviy tarbiya, pedagogik texnologiyalar, oliy ta’lim, milliy o‘zlik.

Аннотация: В статье рассматриваются эффективные формы совершенствования системы национального воспитания. Она обогащается через интеграцию традиционной народной педагогики, идей джадидизма и современных педагогических технологий. Совершенствованная система способствует формированию национальной идентичности и развитию педагогической компетентности.

Ключевые слова: национальное воспитание, джадидизм, традиционное воспитание, педагогические технологии, высшее образование, национальная идентичность.

Abstract: The article examines effective forms of improving the national education system. It is enriched through the integration of traditional folk pedagogy, Jadidist educational ideas, and modern pedagogical technologies. The enhanced system promotes the formation of national identity and the development of pedagogical competence.

Keywords: national education, Jadidism, traditional education, pedagogical technologies, higher education, national identity.

Globallashuv, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi hamda ijtimoiy-madaniy transformatsiyalar sharoitida yosh avlodning milliy o‘zlikni anglash, ma’naviy-axloqiy qadriyatlarga sodiqlik va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy ta’lim tizimida bilim berish bilan bir qatorda, shaxsni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash, uning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan dunyoqarashini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda ta’lim va tarbiya tizimini modernizatsiya qilish jarayonlari, xususan, ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish, yoshlarni vatanparvarlik, milliy g‘urur va ijtimoiy faollik ruhida tarbiyalashga qaratilgan konseptual yondashuvlar ilgari surilmoqda.

Milliy tarbiya tizimi tarixiy ildizlarga ega bo‘lib, u xalq pedagogikasi, mumtoz meros hamda jadidchilik ta’limotlari asosida shakllangan. Xususan, Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat kabi jadid mutafakkirlar ta’lim-tarbiya jarayonini milliy uyg‘onish va ijtimoiy taraqqiyotning asosiy omili sifatida talqin etganlar. Ularning qarashlarida tarbiya shaxs kamolotining bosh mezon sifatida e’tirof etilib, millat ravnaqi bilan bevosita bog‘langan.

Biroq bugungi kunda milliy tarbiya tizimini amalga oshirish shakllari ko‘pincha an’anaviy yondashuvlar doirasida qolib ketmoqda, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion metodlar va raqamli vositalar bilan yetarli darajada integratsiyalashmagan. Natijada milliy tarbiya mazmuni bilan uning amaliy shakllari o‘rtasida muayyan tafovut yuzaga

kelmoqda. Shu bois milliy tarbiya tizimini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida takomillashtirish, uning samarali shakllarini aniqlash va metodik jihatdan asoslash zarurati tugʻilmoqda.

Ayniqsa, oliy taʼlim tizimida boʻlajak pedagoglarning milliy tarbiya kompetentligini shakllantirish, jadidchilik taʼlimotlari asosida innovatsion metodlarni qoʻllash, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish orqali tarbiyaviy jarayonni boyitish masalasi alohida ilmiy izlanishni talab etadi.

“Tarbiya qoidasi-pedagog taʼlim va tarbiya jarayonini yaxshiroq tashkil etish maqsadida foydalanadigan boshlangʻich holat, rahbarlik asosidir.” Tarbiya qoidalari oʻqituvchi tarbiyachilarga yoʻl yoʻriq koʻrsatuvchi qoidalar boʻlib hisoblanadi, yangi kishini shakllantirish vazifalari bilan belgilanadi[1]. Bu pedagogik jarayonni ilmiy asosda, maqsadli va izchil tashkil etishga xizmat qiluvchi metodologik tamoyillardir. Ular oʻqituvchi faoliyatini yoʻnaltiradi hamda shaxsni har tomonlama shakllantirish vazifalaridan kelib chiqadi. Shu jihatdan tarbiya qoidalari pedagogik faoliyatning nazariy asosi va amaliy yoʻl-yoʻriq koʻrsatuvchi mezon hisoblanadi.

Tarbiya - umumiy pedagogik jarayon boʻlsa, milliy tarbiya uning tarkibiy boʻlimidir. Milliy tarbiya mazmunini millatning tarixi, qadriyatlari va maʼnaviy merosi asosida boyitadi va shaxsning milliy oʻzligini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois milliy tarbiya tarbiyaning eng muhim yoʻnalishlaridan biri sifatida shaxs kamolotining asosi hisoblanadi.

Milliy tarbiya esa inson shaxsini shakllantirishda milliy – madaniy meros va qadriyatlardan foydalanish, har bir shaxsning maʼnaviyatiga oʻziga xos milliy yoʻnalish berishga harakat qilishdir. Tarbiya koʻrgan kishilar umuminsoniy qadriyatlarni qanchalik oʻzlashtirmasinlar, ular hamma vaqt muayyan millatning vakili boʻlib qolaveradilar. Millatlar qanchalik yaqinlashmasin ularning vakillari oʻz maʼnaviy kamoloti bilan bogʻliq boʻlgan tarbiyaning oʻziga xos milliy usullari, mazmuni va yoʻnalishi ham takomillashib boraveradi.

“Milliy tarbiya tizimi – bu oʻzbek xalqining oʻziga xos milliy- madaniy feʼl -atvori, axloq qoidalari va milliy istiqlolning tarbiyaviy talablariga asoslanuvchi, xalq hayotining barcha jabhalari bilan chambarchas bogʻliq, yangi- barkamol avlodni shakllantirishning pedagogik jarayonidir”[2].

Milliy tarbiya - shaxsni uning milliy qadriyatlari, urf-odatlar va maʼnaviy merosiga mos ravishda shakllantirish jarayonidir. U nafaqat shaxsning maʼnaviy va axloqiy rivojlanishini, balki uning jamiyatdagi oʻrnini mustahkamlashni ham taʼminlaydi. Bugungi kunda milliy tarbiya jarayoni umuminsoniy tarbiyaviy meʼyorlar bilan uygʻunlashib, har bir xalqning oʻziga xos madaniyati va tarbiyaviy anʼanalari orqali boyitilmoqda. Shu jihatdan, milliy tarbiya-tarbiya tizimining qalbidir, shuningdek, shaxsni milliy oʻzlik va madaniy meros bilan bogʻlaydigan koʻprikdir.

Maʼlumki, milliy tarbiyada milliy qahramonlar, Davlat arboblari donishmandlarning turmush tarzi, ilohiy va muqaddas kitoblardagi inson tarbiyasiga oid (bola tarbiyasiga oid rivoyatlar, hikoyalar, hikmatlar va shu kabilar) didaktik materiallar qimmatli manba boʻlib hisoblanadi. Donishmandlarning ibratli turmush tarzi, hayotiy pand nasihatlar xalq pedagogikamizning asosini tashkil etadi. Ota – bobolarimizning asosini tashkil etadi. Ota-bobolarimizning har bir purmano fikri avloddan avlodga sayqallashib bizgacha yetib kelmoqda. Ular milliy tarbiyada muhim maʼnaviy didaktik asos boʻla oladi.

“Milliyliksiz insoniyat mantiqiy mavhumlikka, mazmuni yoʻq soʻzga, maʼnosi yoʻq tovushga aylanib qoladi.”[3] Milliylilik oʻz-oʻzidan shakllanmaydi, uni bola ongiga singdiradigan narsa — milliy tarbiya. Milliylilik oʻzi nima? Milliylilik - muayyan xalq, millatga xos boʻlgan,

uning boshqalardan farqini ko'rsatuvchi xususiyatlar majmui. Milliylik millatning tarixi, qadryatlari, an'analari, ma'daniyati, yashash tarzida yaqqol nomoyon bo'ladi.

Bu borada milliy tarbiyani shakllantirishda ta'lim jarayonida qo'llaniladigan tarbiyaviy shakllar alohida ahamiyat kasb etadi. Talim jarayonidagi tarbiyaviy shakllar nafaqat bilim berishga, balki talabalarga milliy qadryatlar, vatanparvarlik, ijtimoiy ma'suliyat va ma'naviy yetuklikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Jadidchilar ta'limotida ham ta'lim va tarbiya bir – biridan ajralmas jarayon sifatida talqin etilgan bo'lib, Avloniy, Fitrat va Behbudiy, Ibrat asarlarida dars jarayonining tarbiyaviy imkoniyatlariga alohida urg'u berilgan.

Pedagogika oliy o'quv yurtlarida ham uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida faoliyat olib borayotgan o'quv muassasalarida bo'lgani kabi ma'ruzalar nazariy bilimlarni berishning asosiy shakli hisoblanadi. Ma'ruza o'zida didaktik masalalarning muayyan to'plamini tashkil etadi. Ular qanchalik ko'p bo'lsa, o'qituvchining mahorati shunchalik yaqqol nomoyon bo'ladi. Maruzaning quyidagi turlaridan foydalanishimiz mumkin. Kirish maruzasi, axborot -maruzasi, tanishtiruv-ma'ruzasi, muommoli-maruzasi, binar-maruzasi, konferensiya. Maruzasi tarkibiga kiruvchi muhokama, suhbat, o'yin, tortishuv kabi pedagogik texnologiyalar yordamida ularning samaradorligi oshadi.

Nomlari qayd etilgan ma'ruzalar muayyan metodik maqsadlarni amalga oshirishni nazarda tutadi. Chunonchi, qiziquvchanlik, emotsional psixologik muhitni yaratish; muntazam idrok etish, mustaqil faoliyatni faollashtirish; muommoli – izlanish vaziyatini yuzaga keltirish; kommunikativ vaziyatlarni yaratish; talabalarning o'zlarini nomoyon etishlari uchun sharoit yaratish; rag'batlantirish, mukofotlash, maqtash kabidir.

Demak oliy ta'lim muassasalarida tashkil etilayotgan ma'ruza mashg'ulotlari milliy tarbiyani talabalarga singdirishning asosiy va yetakchi pedagogik shakllaridan biri hisoblanadi. Chunki ma'ruza jarayonida talabalarga nafaqat nazariy bilimlar yetkaziladi, balki milliy qadryatlar ta'rixii – madaniy meros, jadidchilar go'yalari ham tizimli va ilmiy asosda izohlanadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilayotgan ma'ruza milliy tarbiya tizimini takomillashtirishning integrativ modeli orqali quydagicha olib boriladi.

(An'anaviy tarbiya – Jadidchilik – Zamonaviy pedagogika uyg'unligi asosida)

Milliy tarbiya tizimini takomillashtirish masalasi zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib, u tarixii meros va innovatsion yondashuvlarning uzviy integratsiyasini talab etadi. Mazkur jarayonni talabalarga tushuntirishda Venn diagrammasi asosidagi integrativ modeldan foydalanish metodik jihatdan samarali hisoblanadi. Ushbu model uch asosii tarkibii qism — an'anaviy millii tarbiya, jadidchilik ta'limoti va zamonaviy pedagogik texnologiyalar uyg'unligiga tayanadi.

1. An'anaviy millii tarbiya. An'anaviy tarbiya xalq pedagogikasi, urf-odatlar, millii qadriyatlar va ma'navii meros asosida shakllangan. U shaxsning axloqii kamoloti, kattalarga hurmat, vatanparvarlik, jamoaviylik va mas'uliyat tuyg'ularini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur qatlam millii tarbiya tizimining tarixii ildizini tashkil etadi va uning ma'navii asosini belgilaydi.

2. Jadidchilik ta'limoti. Millii tarbiya tizimining modern bosqichi jadid mutafakkirlari qarashlarida o'z ifodasini topgan. Xususan, Abdulla Avlonii tarbiyani millat istiqboli bilan bog'lab, uni jamiyat taraqqiyotining bosh omili sifatida talqin etadi. Mahmudxo'ja Behbudii ta'lim va ma'rifatni ijtimoiy islohot vositasi deb biladi. Abdurauf Fitrat esa shaxs tafakkuri va millii o'zlikni anglashni tarbiyaning markazii mezonii sifatida ko'rsatadi. Jadidchilik qarashlarining ahamiyati shundaki, ular an'anaviy tarbiya mazmunini zamonaviy tafakkur va

ijtimoiy faollik bilan boyitadi. Bu esa milliy tarbiya tizimini faqat qadriyatlarni saqlash vositasi emas, balki taraqqiyot omiliga aylantiradi.

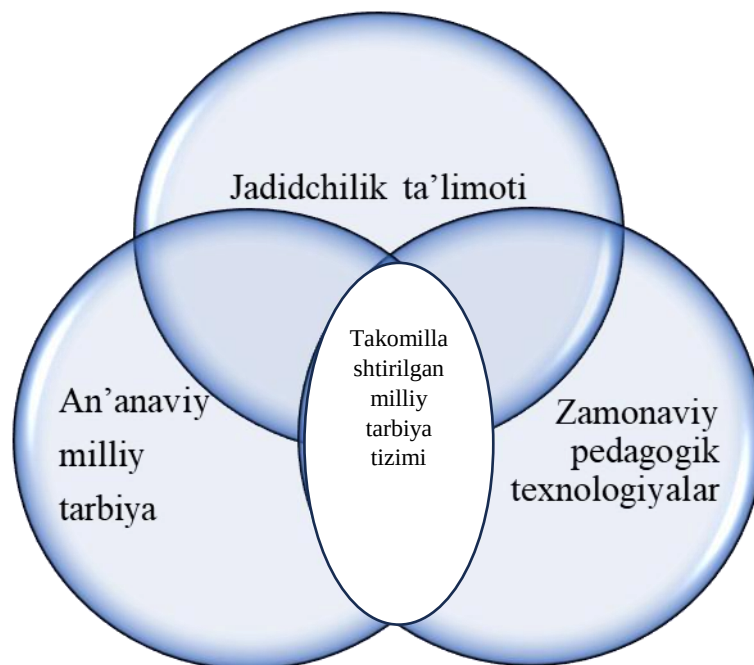
3. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida milliy tarbiya tizimi innovatsion metodlar bilan boyitilishi zarur. Interfaol usullar, muammoli ta’lim, loyiha metodi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari milliy tarbiya mazmunini zamonaviy talablarga mos ravishda yetkazish imkonini beradi. Bu bosqich milliy tarbiyani abstrakt nazariya darajasidan amaliy faoliyat darajasiga olib chiqadi.

Diagrammaning markaziy qismi: Integrativ (birlashtiruvchi) model

Uch doiraning kesishgan qismida “takomillashtirilgan milliy tarbiya tizimi” shakllanadi.

Bu tizim:

- tarixiy ildizlarga tayangan;
- jadidchilik g’oyalari bilan yangilangan;
- zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitilgan;
- kompetensiyaviy yondashuv asosida amalga oshiriladigan tizimdir

Mazkur model talabalarga milliy tarbiyaning statik emas, balki dinamik va rivojlanib boruvchi tizim ekanligini anglash imkonini beradi.

Ma’ruza tashkil etish metodikasi

Muammoli savol bilan kirish: “Bugungi globallashuv sharoitida milliy tarbiya qanday yangilanishi kerak?”

Diagrammani bosqichma-bosqich to’ldirish: Har bir doira talabalarning fikrlari asosida shakllantiriladi.

Jadid g’oyalarini zamonaviy kontekst bilan bog’lash: Masalan, Avloniy g’oyasi → ma’naviy immunitet; Fitrat g’oyasi → tanqidiy tafakkur; Behbudiy g’oyasi → fuqarolik faolligi.

Yakuniy umimlashtirish: Talabalar bilan birgalikda integrativ modelning nazariy va amaliy ahamiyati aniqlanadi.

Xulosa qilib aytganda milliy tarbiya tizimini takomillashtirishda an’anaviy meros, jadidchilik ta’limoti va zamonaviy pedagogik yondashuvlar uyg’unligini ta’minlash muhim

metodik shart hisoblanadi. Venn diagrammasi asosidagi integrativ model ma’ruza jarayonini tizimli, tahliliy va interfaol tashkil etishga xizmat qiladi. Natijada talabalarda milliy o’zlikni anglash, ma’naviy barqarorlik va faol fuqarolik pozitsiyasi shakllanishiga metodik zamin yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Asqarova O‘. M.Pedagogika: Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik \ M.Xayitboyev, M.S.Nishonov, O‘zR oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirli. -“Talqin”, 2008. - 288 b
2. Quronov Muhammad, Pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun Dissertatsiyasi ishi. Toshkent-1998. 8-bet
3. Белинский.В.Г.Полн.сop.соч.Т.УШ.-М. 1970.79 b.
4. Pedagogika: ensiklopediya. 2 jild tuzuvchilar: jamoa - Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti, 2015.
5. Shukurullo Mardonov, Yangi ta’limiy qadriyatlar asosida pedagogik kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish. Toshkent- 2006. O‘zbekiston respublikasi fanlar akademiyasi “Fan” nashriyoti. 90-96 bet

O‘QUVCHILARDA HUQUQBUZARLIKKA QARSHI IMMUNITETNI MILLIY – MADANIY KONTEKSTLAR VOSITASIDA RIVOJLANTIRISH

Amirova Maxfirat Muzaffar qizi,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti.

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘quvchilarda huquqbuzarlikka qarshi immunitetni shakllantirish va rivojlantirishning nazariy hamda amaliy asoslari milliy-madaniy kontekstlar ochib berilgan. Yoshlar ongida huquqiy madaniyatni yuksaltirish, milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an’analar hamda ma’naviy meros vositasida huquqbuzarliklarning oldini olish mexanizmlari ochib berilgan.

Аннотация. В данной статье раскрываются теоретические и практические основы формирования и развития иммунитета к преступности у учащихся в национальном и культурном контексте. Раскрываются механизмы продвижения правовой культуры в сознании молодежи, предотвращения преступлений посредством национальных ценностей, обычаев, традиций и духовного наследия.

Abstract. This article reveals the theoretical and practical foundations of the formation and development of immunity against crime in students in national and cultural contexts. Mechanisms for promoting legal culture in the minds of young people, prevention of crimes through national values, customs, traditions and spiritual heritage are revealed.

Kalit so‘zlar: huquqbuzarlik, huquqiy immunitet, milliy qadriyatlar, huquqiy madaniyat, ma’naviy tarbiya, yoshlar siyosati, profilaktika, oila va mahalla hamkorligi.

Ключевые слова: преступность, правовой иммунитет, национальные ценности, правовая культура, духовное воспитание, молодежная политика, профилактика, семейное и соседское сотрудничество.

Keywords: crime, legal immunity, national values, legal culture, spiritual education, youth policy, prevention, family and neighborhood cooperation.

Bugungi globallashuv jarayonida yoshlar ongiga turli mafkuraviy tahdidlar, axborot xurujlari va salbiy ijtimoiy omillar kuchli ta’sir ko‘rsatmoqda. Bunday sharoitda o‘quvchilarda huquqbuzarlikka qarshi barqaror immunitetni shakllantirish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

Huquqiy immunitet – bu shaxsning qonun va me’yorlarni bilishi, ularga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi hamda noqonuniy xatti-harakatlarga nisbatan ichki qarshilik ko‘rsatish qobiliyatidir. Huquqiy davlat qurish jarayonida yosh avlodning huquqiy savodxonligi va fuqarolik mas’uliyatini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi hamda O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan huquqiy ta’limni rivojlantirish, yoshlar tarbiyasini takomillashtirishga qaratilgan tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda.

1. Huquqbuzarlikka qarshi immunitetning nazariy asoslari

Huquqbuzarlikka qarshi immunitet pedagogika, psixologiya va huquqshunoslik fanlari kesishgan nuqtada shakllanadi. U quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

1. Huquqiy bilim – qonun va me’yoriy hujjatlarni bilish.
2. Huquqiy ong – qonunlarga hurmat, ijtimoiy mas’uliyat hissi.

3. Huquqiy madaniyat – kundalik hayotda qonuniy xulq-atvorni namoyon etish.

4. Axloqiy barqarorlik – salbiy ta’sirlarga berilmaslik.

Huquqiy immunitet qo‘rquv yoki jazodan qochish emas, balki ongli ravishda qonuniyligni tanlashdir. Bu jarayonda milliy tarbiya omillari muhim hisoblanadi. O‘zbek xalqining ko‘p asrlik ma’naviy merosida adolat, halollik, insoflilik va kattalarga hurmat kabi qadriyatlar ustuvor bo‘lib kelgan.

2. Milliy–madaniy kontekstlarning tarbiyaviy ahamiyati

2.1. Oila va mahalla instituti

Oila shaxs tarbiyasining birlamchi muhitidir. Farzandning huquqiy ong va xulq-atvori avvalo oilada shakllanadi. Ota-onaning shaxsiy namuna ko‘rsatishi, qonunlarga hurmat ruhida tarbiya berishi huquqbuzarliklarning oldini olishda muhim omildir.

Mahalla esa ijtimoiy nazorat va ma’naviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmi sifatida muhim o‘rin tutadi. Mahalla fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organi sifatida yoshlar bilan ishlash, ularni ijtimoiy faollikka jalb etish va nazorat qilish tizimini yo‘lga qo‘yadi. Oila–maktab–mahalla hamkorligi yoshlar tarbiyasining samaradorligini oshiradi.

2.2. Ma’naviy meros va allomalar qarashlari

Sharq mutafakkirlarining asarlarida adolat va qonuniylik masalalari alohida o‘rin egallaydi. Jumladan, Abu Nasr Forobiy “Fozil odamlar shahri” asarida jamiyat taraqqiyoti axloqiy barkamollikka bog‘liq ekanini ta’kidlaydi. Alisher Navoiy asarlarida adolat, halollik va insoniy fazilatlar ustuvor g‘oya sifatida ilgari suriladi. Abu Rayhon Beruniy esa ilm-ma’rifatni inson kamolotining asosiy omili sifatida e’tirof etgan.

Mazkur ma’naviy meros o‘quvchilarda huquqiy ong va axloqiy mas’uliyatni shakllantirishda metodologik manba bo‘lib xizmat qiladi.

3. Ta’lim jarayonida huquqiy immunitetni rivojlantirish yo‘llari

3.1. Integrativ yondashuv

Huquqiy tarbiya faqat “Huquq asoslari” fanida emas, balki barcha fanlar kesimida amalga oshirilishi lozim. Tarix, adabiyot, tarbiya darslarida adolat, qonuniylik, vatanparvarlik tushunchalarini yoritish orqali huquqiy madaniyat shakllantiriladi.

3.2. Interaktiv metodlar

- Munozara va debatlar
- Rolli o‘yinlar
- Huquqiy vaziyatlar tahlili (case-study)
- Sud jarayonlari imitatsiyasi

Bunday metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, huquqiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmasini shakllantiradi.

3.3. Profilaktik tadbirlar

O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi bilan hamkorlikda o‘tkaziladigan profilaktik uchrashuvlar, davra suhbatlari va targ‘ibot ishlari yoshlar ongida huquqiy javobgarlik hissini kuchaytiradi. Huquqbuzarliklarning sabablarini aniqlash va individual yondashuv asosida ishlash muhim hisoblanadi.

4. Zamonaviy tahdidlar va ularning oldini olish

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi bilan birga kiberjinoyatchilik, zo‘ravonlik targ‘iboti, ekstremistik g‘oyalar tarqalishi kabi xavf-xatarlar yuzaga kelmoqda.

Shu sababli quyidagi choralarni amalga oshirish zarur:

- Raqamli savodxonlikni oshirish;

- Mediamadaniyatni shakllantirish;
- Ijobiy axborot muhitini yaratish;
- Yoshlarni bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish.

Ta'lim muassasalari va ota-onalar tomonidan doimiy nazorat hamda tushuntirish ishlari olib borilishi zarur.

O'quvchilarda huquqbuzarlikka qarshi immunitetni rivojlantirish uzluksiz, tizimli va kompleks yondashuvni talab etadi. Milliy-madaniy kontekstlar – oila qadriyatlari, mahalla an'analari, ma'naviy meros va tarixiy tajriba – bu jarayonning mustahkam poydevoridir.

Huquqiy bilim va ma'naviy tarbiya uyg'unlashgandagina yosh avlod ongida qonunlarga hurmat, ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik pozitsiyasi shakllanadi. Shu bois ta'lim tizimi, oila va jamiyat o'zaro hamkorlikda faoliyat olib borishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. “Yoshlar siyosati to'g'risida”gi Qonun. – Toshkent, 2016.
3. Forobiy, A.N. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Navoiy, A. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
5. Beruniy, A.R. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. – Toshkent.
6. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Oliy ta'lim uchun darslik. – Toshkent, 2020.
7. Huquqiy madaniyat va yoshlar tarbiyasi masalalari bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent, 2022.

YOSH AVLODNI MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLAR ASOSIDA TARBIYALASHDA OILANING O'RNI VA AHAMIYATI.

Anvarova Marjona Ravshan qizi,

Qarshi davlat universiteti, maktabgacha ta'lim kafedrası tayanch doktoranti.

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining bugungi va istiqboldagi taraqqiyotini ta'minlashda yosh avlodni har tomonlama yetuk, ma'naviy barkamol shaxs qilib tarbiyalash masalalari yoritilgan. Muallif yoshlarni dunyo standartlari darajasida bilimli qilib tarbiyalash bilan birga, ularni milliy ruh, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar asosida voyaga yetkazish zarurligini asoslab beradi. Maqolada Sharq mutafakkirlarining ma'naviy merosi, xalqimizning bebaho qadriyatlari yoshlar tarbiyasining muhim manbai sifatida tahlil qilingan. Shuningdek, oilaning bola tarbiyasidagi yetakchi o'rni, ota-onaning shaxsiy namunasi, mehnat tarbiyasi va yosh davrlariga mos pedagogik yondashuvlar yoritib berilgan. Maktabgacha ta'limning vazifalari, bolaning jismoniy va ruhiy sog'lom rivojlanishida oila va ta'lim tashkilotlarining hamkorligi muhim omil sifatida ko'rsatib o'tilgan. Maqola yoshlar tarbiyasi, oilaviy tarbiya va pedagogika sohasidagi mutaxassislar, ota-onalar hamda keng jamoatchilik uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: yosh avlod tarbiyasi, oilaviy tarbiya, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, ma'naviy-axloqiy tarbiya, ota-onasining mas'uliyati, maktabgacha ta'lim, mehnat tarbiyasi.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы воспитания подрастающего поколения как всесторонне развитой и духовно зрелой личности в обеспечении современного и перспективного развития Республики Узбекистан. Автор обосновывает необходимость воспитания молодежи на уровне мировых образовательных стандартов в сочетании с формированием национального духа и духовно-нравственных ценностей. В статье анализируется духовное наследие восточных мыслителей и бесценные национальные ценности как важнейшие источники воспитания молодежи. Особое внимание уделено ведущей роли семьи в воспитании ребенка, личному примеру родителей, трудовому воспитанию, а также педагогическим подходам, соответствующим возрастным особенностям детей. Подчеркивается значимость задач дошкольного образования и сотрудничества семьи и образовательных организаций в обеспечении физического и психического здоровья ребенка. Статья имеет практическую значимость для специалистов в области воспитания молодежи, семейного воспитания и педагогики, а также для родителей и широкой общественности.

Ключевые слова: воспитание подрастающего поколения, семейное воспитание, национальные и общечеловеческие ценности, духовно-нравственное воспитание, ответственность родителей, дошкольное образование, трудовое воспитание.

Abstract. This article examines the issues of educating the younger generation as a comprehensively developed and spiritually mature personality in ensuring the present and future development of the Republic of Uzbekistan. The author substantiates the necessity of providing youth with education at the level of international standards while simultaneously nurturing them in the spirit of national identity and spiritual and moral values. The article analyzes the spiritual heritage of Eastern thinkers and the invaluable national values of the Uzbek people as important sources of youth education. Special attention is paid to the leading role of the family in child upbringing, the personal example of parents, labor education, and pedagogical approaches

corresponding to age characteristics. The significance of preschool education tasks and cooperation between families and educational institutions in ensuring the physical and psychological well-being of children is emphasized. The article has practical significance for specialists in the fields of youth education, family upbringing, and pedagogy, as well as for parents and the wider public.

Keywords: education of the younger generation, family upbringing, national and universal values, spiritual and moral education, parental responsibility, preschool education, labor education.

O'zbekiston Respublikamizning hozirgi davri, bundan keyingi taraqqiyoti va istiqboli hamda mustaqilligining ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, madaniy-ma'naviy zamin va qadriyatlarini mustahkamlash uchun yosh avlodga dunyo standartlari darajasida bilim berishimiz hamda milliy ruhda tarbiyalashimiz shartdir. Bu vazifalarsiz ijtimoiy taraqqiyotni ta'minlay olmaymiz. Chunki jamiyat manfaati yo'lida o'zidagi barcha bilim, qobiliyat va iste'dodini baxshida etadigan yetuk insonlar, uddaburon yoshlar, fidoyilar bo'lmasa, O'zbekistonni dunyodagi eng ilg'or davlatlar safiga qo'shishi qiyin.

Yoshlarni tarbiyalash uchun birinchi galda sharq mutafakkirlarining, ma'naviy meroslari hamda milliy qadriyatlar dasturi amal bo'la oladi. Abu Nasr Farobiy, Ahmad Yassaviy, Bahovuddin Naqshband, Ismoil Al Buxoriy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Al-Xorazmiy, Al-Farg'oni, Firdavsiy, Amir Temur, A.Navoiy va Bobur singari jahonga taniqli va shular singari boshqa aql egalarining ijtimoiy siyosiy, falsafiy va ta'lim-tarbiya sohasidagi ta'limotlariga, xalqimizning bebaho qadriyatlariga tayanib ish ko'rilsa, tarbiya ta'sirchanligi yanada mukammallikni kasb etadi. Yuqoridagi fikrlardan ko'rinib turibdiki, yoshlarni tarbiyalab yetishtirish - muqaddas burchimiz, or-nomusimiz. Lekin, ma'naviy-axloqiy xislatlarni shakllantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash oddiy ish emas. U kunlar, oylar va hatto o'n yillab oliy maqsad yo'lida sabr-toqat, chidam va qat'iyatlilikni, irodali bo'lishimizni talab etadi. Yosh avlodni tarkib toptirish, tarbiyalash ishini yoshlikdan, oiladan boshlash kerak.

Ma'lumki, jamiyatimizning asosiy bo'g'inlaridan biri – bu oiladir. Oila insoniyatning umrguzaronligi o'tadigan, barcha shodligu quvonchlari, tashvishlarining o'zaro bog'liqligidan iborat bo'lgan ijtimoiy-tarixiy hodisadir. Qadim-qadimdan oilaga – Vatan qo'rg'oni, Vatan ichidagi – Vatan deb qarab kelingan. Oilaviy hayot g'oyat murakkab va ko'p qirrali jarayondir. Bu degani oila qanday bo'lsa, farzandlar ham shunday bo'ladi. Oilaviy tarbiyaning murakkabligi shundaki, har bir oila o'ziga xos kichik uyushma bo'lib, tarbiya ishida o'ziga xos xususiyatlarni namoyon qiladi. Ana shuning uchun ham oilaviy tarbiyaning shakl va uslublarini umumlashtirish va unga biror bir tavsiyalar berish noqulay va qiyindir. Ota-onalar qanchalik ma'naviy boy, e'tiqodli va yuqori ma'lumotga ega bo'lsalar, shu darajada takomillashgan uslub orqali o'z farzandlarini tarbiyalaydilar. Ular shaxsiy namunalari, bolalari bilan birgalikda ishlash, ularni mehnat faoliyatiga tortish orqali ham tarbiyalaydilar. Xalqimiz mehnatni bosh tarbiyachi deb ataydi. Sababi inson tarbiyasi asosan mehnatga bo'lgan munosabatlariga qarab belgilanishi bejiz emas. Mehnat hayot demakdir. Mehnat orqali shaxsning axloqiy sifatleri – mehnatsevarlik, yerga va tabiatga muhabbat, suvni isrof qilmaslik, sahiylik, har bir so'mning qadriga yetish, qahramonlik, mehnat baxt keltirishini anglash kabilar qaror topadi. Ko'p oilalarda bolalarni birinchi navbatda biror hunarli bo'lishiga harakat qilinadi. Kasb tanlashdek hayotiy masalani hal etishda ham yoshlarga oilaning ko'magi kerak bo'ladi. Bunda oiladagilarning mehnat an'analari,

ota-onalarning shaxsiy namunalari katta ahamiyatga ega. Bunda avvalo, yoshlarning qiziqishi, uquvi, oila imkoniyatlari, jamiyat ehtiyoji nazarda tutilmog'i lozim. Har bir ota-ona o'z farzandini jismonan baquvvat, sog'lom, psixologik jihatdan muammolarsiz o'sishini istaydi, shu niyat yo'lida intiladi, bor kuchini, hayotiy tajribalarini va imkoniyatlarini safarbar etadi. Bolaga nima yaxshi-yu, nima yomon, nimalar ta'qiqlanganligini o'rgatmoqchi bo'lsangiz, quyidagi tamoyillarga amal qilishingiz kerak:

- **Birinchi tamoyil** - O'z mavqeyingizni qanday saqlaysiz – bosiq, tinch va samarali? Avvalo “men aytganday bajar” tamoyilidan holi bo'lishingiz lozim. Tarbiyalash – bu namuna ko'rsatish demakdir. O'zimiz amal qilmaydigan qonun va qoidalarni o'rnatishga urinishning foydasi yo'q.

- **Ikkinchi tamoyil** – bu aniqlik va doimiylik. Kuniga yuz marta “yo'q” deyish, bir narsani qaytaraverish – bu foydasiz mashg'ulot.

- **Uchinchi tamoyil** – har bir oila a'zosining mavqeini, o'rnini saqlash. Mavqe negizida yoshdagi farqlarni bilish lozim. Bolalar o'zlarini (xatto katta yoshlilar) katta yoshli hisoblamaydilar. Katta yoshlilar bolalarga tengqurdek muomala qilishganda, ularda bezovtalikni keltirib chiqaradilar. Yoshni farqlash haqidagi tushuncha bolaning o'zligini anglash uchun muhimdir.

Bu tamoyillar bolaning necha yoshligiga qaramay amal qiladi, yoshdan faqat nimalarta'qiqlanishi talab etiladi. Bir necha vaziyatlardan asosiy yo'nalishlarni aniqlashga harakat qilib ko'ramiz.

Ikki yoshgacha. Bola yurishni boshlaydi va atrof-muhitni faol o'rganadi: birinchi qoida va cheklashlar uning xavfsizligini ta'minlashga qarating. Uning “ixtirolarini” rag'batlantiring, lekin xavfsizlikka yo'naltiring. “Yo'q” deb qattiq turib oling, javob bera olmasa ham u sizni tushunadi. Bolaning “chegaradan” o'tishi, tatib ko'rishni, ushlab ko'rishni xohlashi uning qiziquvchanligiga bog'liqdir. “Ha” va “Yo'q” so'zi o'rtasidagi tafovutni saqlang. Shunda bolaning atrof-muhitni o'rganishi to'g'ri ta'minlanadi. Bolaning hayotiga xavf soluvchi narsalarni “harakat zonasidan” olib qo'ying.

Ikki yoshdan uch yoshgacha. Bu yoshda bola kattalardan ajralishga harakat qiladi va o'zining yakkaligini namoyish etadi ammo siz kattalar bilan faoliyatini ta'minlang. Agarda u sizning taklifingizni rad etsa, hayron bo'lmang. Bu bilan u o'zining mustaqilligini ko'rsatmoqchi bo'ladi. Sabr qiling, uning qaysarligini yengish uchun “ayyorlik” bilan boshqa faoliyatlarga chalg'iting. Qattiqqo'llik, kuch ishlatish yomon oqibatlariga olib kelishi mumkin. Bolaga chorrahadan yugurib o'tishni va rozetkani ushlashni man etayotganda, bular sizning xohishingiz emas, uning xavfsizligi uchunligini tushuntiring. Bolaning boshqalarga va o'ziga ziyon yetkazishini ta'qiqlayotganda qattiqroq turing. Zo'ravonlik qilishni ta'qiqlash lozim. Bu bilan bolalar boshqa odamlarni va jamiyat qonunlarini hurmat qilishga o'rganadilar. Gohida ota-onalar kuch ishlatish yo'li bilan o'zida his qilib ko'rishi uchun uning xatti - harakatlari nimalarga olib kelishini bolaga ko'rsatib bermoqchi bo'ladilar. Jismoniy jazo bolada og'riqni va kamsitilishni, qo'rquv va agressiyani keltirib chiqaradi. Bola bilan gaplashing, har safar uning xulqi xatarli ekanligini tushuntirish uchun yordam beradigan so'zlarni toping, zo'ravonliksiz harakat qilishga o'rgating.

Uch yoshdan olti yoshgacha. Har bir farzand mehrga, erkalashga muhtoj. Bunday noverbal (gap – so'zsiz) munosabatlar bolaga ota-onasining qo'llab-quvvatlashini his etishiga va hayotda to'g'ri yo'l topishiga yordam beradi. Agar bola haddan tashqari erkalanishga muhtojligini ko'rsatsa, unga erkalanish va muloyimlikni faqat quchoqlashish, o'pish orqali emas,

balki soʻzlar yordamida ham bildirish mumkinligini tushuntiring. Soʻzlar yordamida biz unga chegaralanishni oʻrgatamiz. *U maktabga borishni xohlamayapti* - kichik oʻquvchi begona hududga tushib qoldi. Uning moslashishi uchun vaqt kerak. Bundan tashqari u koʻp vaqt yaqinlarisiz qoladi, bunga ham koʻnikish kerak. Uni tinglang, uning his-hayajonlarini tushunishga harakat qiling lekin sizni koʻndirishiga yoʻl qoʻymang. Gohida onalar bolaning qaysarligiga qarshi bora olmaydilar, bunday vaziyatlarda otasi, amakasi yoki togʻasi qoʻshilishi mumkin. Aynan ularga katta boʻlishning vaqti kelganligini tushuntirish oson boʻladi. Olti yoki olti yarim yoshli bolaning maktabga psixologik tayyor emasligi ayrim hollarda uchrab turadi. Bunday vaziyatlarda psixolog yordam bera oladi. Ammo bola maktabga borishni xohlamasa, u oʻyin faoliyatiga hali tuymaganligidan va maktabga psixologik tayyor emasligidan dalolat beradi.

Maʼlumki, maktabgacha taʼlim turli yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlash bilan birga, ularni sogʻlom, har tomonlama yetuk qilib tarbiyalash uchun zarur tashkiliy, uslubiy psixologik, pedagogik shart-sharoitlar yaratadi, bolalarni maktabda muntazam ravishda taʼlim olishga tayyorlashda ota-onalarga yordam beradi, unda oʻqitishga intilish hissini uygʻotadi. Maktabgacha taʼlimning vazifalari:

- bolalarni xalqning boy milliy madaniy-tarixiy merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida aqliy va maʼnaviy axloqiy jihatdan tarbiyalash;
- bolalarda milliy gʻurur, vatanparvarlik hislarini shakllantirish;
- maktabgacha yoshdagi bolalarning bilim olish ehtiyojini, oʻqishga intilishini shakllantirish, ularni muntazam mustaqil va erkin ifodalash malakalarini shakllantirish;
- bolalarning jismoniy na ruhiy sogʻligʻini taʼminlash kabilardan iborat.

Oila erkaklar va ayollarning toʻla teng huquqligi, oila uchun bab-baravar javobgarligi asosida quriladi. Ota-onalarning oʻz hayotlari, turmush tarzlari, bola shaxsida ilmiy dunyoqarash asoslari, maʼnaviy, axloqiy, nafosat, mehnat va boshqa ijtimoiy omillarni shakllantirish maqsadida tizimli taʼsir koʻrsatish jarayoniga oilaviy tarbiya deyiladi. Oila bola tarbiya oladigan eng birinchi jamoa boʻlib, bola unda axloqiy qoidalar, urf-odatlarini bilib oladi, dastlabki axloqiy tajriba orttiradi. Ayni paytda oilaviy hayot va oilaviy tarbiya oʻzining milliy xususiyatlariga ham ega. Bu esa, oʻz navbatida, oilaviy tarbiya usullari va mazmunining umumiy hamda xususiy tomonlari rivojida yaqqol koʻzga tashlanadi. Har bir inson yoshlikda ona qoʻlida tarbiyalanadi. Ona allasi bilan birga bola qalbiga ona muhabbati singadi va onaning erkalatishlari bir umr yodda qoladi, oilada bola yaxshi bilan yomonning farqini ajratishni oʻrganadi. Oila tarbiyasi orqali bola ongida umuminsoniy va milliy qadriyatlar, yashashdan maqsad haqida dastlabki tasavvurlar hosil boʻladi. Oilada shaxsning ijtimoiy-qimmatli fazilatlarini oʻsa boshlaydi. Bola oʻsgan sayin yaxshi va yomon narsalar haqida oʻz tasavvuriga ega boʻla boshlaydi. Tarbiyachi bolada qanday axloqiy tushunchalar mavjudligini va axloqiy fazilatlar qanday sharoitda shakllanganligini ham bilmogʻi kerak. Shuning uchun ham tarbiyachi bolalarning ota-onalari bilan aloqa bogʻlab, bolani tarbiyalashda ular bilan hamkorlikni yoʻlga qoʻyishi darkor. Tarbiyaning samaradorligi koʻpincha oila va MTTning bolaga nisbatan bir xil talab qoʻya bilishiga bogʻliq. Shuning uchun ham pedagogik axloqda tarbiyachi bilan ota-onalarning oʻzaro munosabatlari, muomalasiga katta eʼtibor beriladi, pedagog oila bilan aloqa va hamkorlik qilmasdan turib, bolani axloqiy tarbiyalash vazifasini bajara olmaydi. Chunki MTT oilada shakllangan axloqiy fazilatlarini mustahkamlashi yoki illatlarni yoʻqotishi lozim boʻladi. MTTda bolaga chuqur bilim, oʻzbekona milliy qadriyatlar, halol mehnat, kelajakda biror bir kasb-hunarni egallashlari uchun mustahkam poydevor yaratishdek masʼul vazifani zamonaviy talab

darajasida amalga oshirish lozim. Ularga ta’lim berishning ilg’or pedagogik texnologiyalar, zamonaviy o’quv-metodik dasturlar asosida bilim berish, o’quv jarayonlarini jahon andozalariga mos didaktik jihatdan ta’minlab, bolalarning imkoniyatlari va qiziqishlarini tahlil qilish kerak.

Xulosa. Mustaqil respublikamiz uchun yosh avlodni oilada har tomonlama yetuk inson qilib tarbiyalash hayotiy muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki har qanday jamiyatning ravnaqi, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy faravonligi fuqarolarning aqliy, axloqiy va jismoniy salohiyati hamda ularning ma’naviy darajada yuksak rivojlanishiga bog’liq. O‘zbekiston mustaqil davlatga aylangan bir sharoitda ma’naviy va axloqiy tarbiya qator omillar ta’siri ostida amalga oshiriladi. Bu eng avvalo shaxsni umuminsoniy va milliy qadriyatlar asosida shakllantirish maqsadida ish olib borishda ko‘rinadi. Axloqiy sifat shaxsning barcha muhim xususiyatlarini yaxlit holga keltiradi. Inson axloqiy ta’lim-tarbiya orqali axloqiy qadriyatning mohiyatini anglab yetadi va ularni o‘zlashtiradi. Shu asosda axloqiy tajribalar, ko‘nikma va sifatlarni egallaydi, axloqiy me’yor va tamoyillarga amal qilgan holda yashashga o‘rganadi. Kattalar maktabgacha yoshdagi bolalarni milliy qadriyatlar bilan tanishtirishda quyidagi shakllar va metodlardan samarali foydalanishlari kerak: suhbatlar, muloqotlar, sayohatlar, savol- javoblar, bahs-munozara, didaktik o‘yinlar, ko‘rik tanlovlar, rolli o‘yinlar, kuzatishlar. Maktabgacha ta’lim turli yoshdagi bolalarni oilada sog‘lom, har tomonlama yetuk qilib tarbiyalash uchun zarur tashkiliy, uslubiy psixologik, pedagogik shart-sharoitlar yaratadi, bolalarni maktabda muntazam ravishda ta’lim olishga tayyorlashda ota-onalarga yordam beradi, unda o‘qishga intilish hissini uyg‘otadi. Bu ishda maktabgacha ta’lim muassasalari pedagoglariga keng jamoatchilik, mahalla, maktab va oila bilan olib boriladigan doimiy mustahkam hamkorlik asqotadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. Mirziyoyev Sh.M. “ Yangi O‘zbekiston strategiyasi.” – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
3. Farobiy A.N. “ Fozil odamlar shahri.” – Toshkent: Fan, 1993.
4. Ibn Sino A.A. “ Tib qonunlari “(tarbiya va axloqqa oid qarashlar). – Toshkent: Fan, 2005.
5. Alisher Navoiy. “ Mahbub ul-qulub.” – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2016.
6. Abdullayeva S., Jo‘rayev R. “ Oilaviy tarbiya pedagogikasi.” – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
7. Maktabgacha ta’lim davlat o‘quv dasturi. – Toshkent: Maktabgacha ta’lim vazirligi, 2022.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA MAHALLA VA OILA ISHTIROKINI RAQAMLASHTIRISH ASOSIDA SAMARALI HAMKORLIK MODELI

Asqarova Shahnozaxon To‘lqinjon qizi,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti

1-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich ta’limda mahalla va oila ishtirokini raqamlashtirish asosida samarali hamkorlik modeli tavsiflangan. “Raqamli tarbiya” modeli o‘quvchilar natijadorligini oshirish, ota-ona faolligini kuchaytirish va ta’limda teng imkoniyat yaratishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, mahalla, oila, raqamli tarbiya, hamkorlik modeli, ta’lim sifati.

Аннотация: В статье представлена модель сотрудничества махалли и семьи в начальном образовании на основе цифровизации. Модель «цифрового воспитания» повышает успеваемость учеников, активность родителей и обеспечивает равные возможности в обучении.

Ключевые слова: начальное образование, махалля, семья, цифровое воспитание, модель сотрудничества, качество образования.

Abstract: The article presents a cooperation model of community and family in primary education through digitalization. The “digital upbringing” model improves student performance, strengthens parental involvement, and ensures equal educational opportunities.

Keywords: primary education, community, family involvement, digital upbringing, cooperation model, education quality.

O‘zbekistonda raqamli transformatsiya jarayonlari ta’lim tizimini modernizatsiya qilish bilan uzviy bog‘liq. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida PF-6079-son Farmoni nazarda tutilgan Raqamli O‘zbekiston – 2030 strategiyasi maktab, mahalla va oila o‘rtasida raqamli aloqalarni mustahkamlash, ta’limga teng imkoniyat yaratish hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ijtimoiy hayotning barcha sohalariga keng joriy etishni maqsad qilgan. [1] Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134 Farmoni ham jamiyatda oila va mahalla institutlari rolini kuchaytirish, tarbiyaviy jarayonlarda ota-onalar ishtirokini tizimli mexanizm sifatida belgilashni nazarda tutadi. [2]

Ilmiy tadqiqotlar ham ushbu yondashuvning dolzarbligini tasdiqlaydi. Xususan, olimlar tadqiqotlar doirasida mahalla-maktab-oila hamkorligida uzluksiz va tizimli raqamli kommunikatsiya **boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning akademik va ijtimoiy rivojlanishiga** ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Baholar, davomad va topshiriqlar haqidagi ma’lumotlarning ochiq va tezkor almashinuvi ota-onalarning tarbiyaviy jarayondagi faolligini oshiradi va mas’uliyatni bo‘lishish mexanizmini kuchaytiradi.

Shuningdek, ota-ona ishtiroki nazoratdan ko‘ra qo‘llab-quvvatlovchi va motivatsion omil sifatida samaraliroq ekanini ta’kidlaydi. Raqamli shaffoflik maktab va oila o‘rtasida ishonchni

mustahkamlaydi, mahalla esa muvofiqlashtiruvchi institut sifatida ijtimoiy monitoring va maqsadli tarbiyaviy faoliyatni ta'minlaydi. Shu jihatdan, ushbu xulosalar “raqamli tarbiya” modelining ilmiy asosini mustahkamlashi keltirilgan. [3]

Mazkur omillar mahalla, maktab va oila hamkorligi asosida yagona “raqamli tarbiya” modelini ishlab chiqish va joriy etishni ilmiy-amaliy zarurat sifatida belgilaydi. Boshlang'ich ta'lim darajasida bu model o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini mustahkamlash hamda ta'limga kirish imkoniyatini kengaytirish uchun asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Mahalla, maktab va oila hamkorligi ta'lim jarayonining ijtimoiy-pedagogik asosini tashkil etadi. Mahalla ijtimoiy boshqaruvning eng yaqin va quyi bo'g'ini sifatida nafaqat ijtimoiy nazorat, balki muvofiqlashtiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi institut vazifasini ham bajaradi. Zamonaviy sharoitda ushbu hamkorlikni raqamli vositalar orqali integratsiyalash ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omiliga aylanmoqda. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilar uchun interaktiv va uzluksiz o'quv muhitini yaratish orqali ular mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi va dars jarayonida faol ishtirok etishga rag'batlantiradi.

Tadqiqotchilar tomonidan tahlil qilingan “Digital Neighbourhood” mobil ilovasi mahalla boshqaruvi, fuqarolar va ta'lim muassasalari o'rtasida real vaqt rejimida ma'lumot almashish imkonini beradi. Ushbu platforma orqali o'quv dars materiallari, baholash natijalari, ota-onalarga bildirishnomalar hamda ijtimoiy-pedagogik monitoring ma'lumotlari yagona tizimda jamlanadi. Natijada axborotning tezkorligi va shaffofligi ta'minlanib, tarbiyaviy jarayonning uzluksizligi mustahkamlanadi. [4] Shuningdek, yan bir tadqiqotga ko'ra, mahalla rahbariyati va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik bolalarning ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, bu esa ta'lim jarayonini maktab devorlari bilan cheklanmagan holda keng ijtimoiy muhitga olib chiqadi. Boshlang'ich ta'lim kontekstida bu hamkorlik o'quvchilarning asosiy bilim va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. [5]

Taklif etilayotgan “raqamli tarbiya” modeli mazkur hamkorlikni tizimli asosda yo'lga qo'yishni nazarda tutadi. Modelning markazida birlashtirilgan mobil platforma turadi. Unda dars materiallari, uy vazifalari, elektron kundalik, baholash tizimi hamda ota-onalar uchun bildirishnomalar joylashtiriladi. Shuningdek, o'quvchi xulqi va ishtirokini monitoring qilish imkoniyati mavjud bo'ladi. Bu esa ota-ona, o'qituvchi va mahalla o'rtasida tezkor aloqa hamda mas'uliyatni bo'lishish mexanizmini shakllantiradi. Raqamli muhitda interaktiv multimedia resurslari, virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalarni qo'llash o'quvchilarning mustaqil o'rganish kompetensiyasini rivojlantiradi. Onlayn baholash va video darslar integratsiyasi ta'lim jarayonini moslashuvchan va zamonaviy shaklga olib keladi. Shu bilan birga, mahalla darajasida statistik monitoring yo'lga qo'yilishi davomad ko'rsatkichlari, o'zlashtirish darajasi hamda ijtimoiy xavf guruhlariga mansub o'quvchilarni aniqlash imkonini beradi. Bu esa erta ogohlantirish va profilaktik choralarni ko'rishga xizmat qiladi.

Model samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchilar va ota-onalarning raqamli kompetensiyasiga bog'liq. Raqamli savodxonlikni oshirish bo'yicha tizimli kurslar tashkil etilmas ekan, platformalarning amaliy natijadorligi to'liq namoyon bo'lmaydi. Shu sababli o'qituvchilar uchun AKT metodikasi, ota-onalar uchun qisqa muddatli treninglar hamda mahalla faollari uchun monitoring bo'yicha seminarlar tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy manbalarga tayangan holda modelni joriy etish natijasida o'quvchilar natijaviyligining o'rtacha 15 foizga oshishi, ota-onalar ishtirokining tizimlashuvi hamda ta'lim sifati monitoringining shaffoflashuvi kutiladi. Qishloq hududlarida mavjud infratuzilma muammolarini aniqlash va bosqichma-bosqich bartaraf etish ham ushbu tizim orqali

yengillashadi. Statistik modul yordamida ta’limga kirish, tenglik va sifat ko’rsatkichlarini real vaqt rejimida kuzatish imkoniyati yaratiladi.

Xulosa qilib aytganda, **boshlang’ich ta’limda** mahalla-maktab-oila hamkorligi asosida ishlab chiqilgan “raqamli tarbiya” modeli ta’lim tizimini kompleks integratsiya qilishga xizmat qiladi. Ushbu model:

- **boshlang’ich ta’lim darajasida** ta’limga teng imkoniyat yaratadi;
- o‘quvchilarning bilim va ijtimoiy kompetensiyalarini oshiradi;
- ota-ona ishtirokini tizimlashtiradi;
- mahalla institutining tarbiyaviy rolini kuchaytiradi;
- jamiyatda raqamli tenglikni ta’minlaydi.

Modelni muvaffaqiyatli joriy etish uchun mustahkam normativ-huquqiy asos, barqaror texnologik infratuzilma va uzluksiz malaka oshirish tizimi zarur. Shu shartlar ta’minlanganda, **boshlang’ich ta’lim sohasida “raqamli tarbiya” yondashuvi** O‘zbekistonda ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PF-6079-son Farmoni. <https://lex.uz/docs/-5030957>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022–2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” PF-134-son Farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/-6008663>
3. Temirova S. “Parental Involvement in Uzbekistan’s Education Reforms: A Pathway to Sustainable Change”. International Conference on Multidisciplinary Studies and Education, 2(3), 7–11. 2025
4. Muzaffarova D. “developing smart community governance in uzbekistan: a model for integrating [mobile applications](#) and e-government tools in the mahalla system”. Теоретические аспекты становления педагогических наук, 4(10), 197-199, 2025
5. Jumabaeva, M. “reforms in the primary education system in uzbekistan: achievements and challenges”. Journal of Modern Science and Research, 4(7), 249–251. 2025.

YOSHLARNI HARBIY-VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA MUDOFAA ONGINING O‘RNI

Axmadaliyev Elmurod Raxmat o‘g‘li,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash mezon va tamoyillari haqida fikr-mulohazalar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: vatanparvarlik, dunyo, millat, ezgu fikr, adolat, mezon.

Absract. This article provides feedback on the criteria and principles of educating the younger generation in the spirit of patriotism.

Keywords: patriotism, world, nation, noble thought, justice, criterion.

Annotatsiya. V statye dayetsya obratnaya svyaz po kriteriyam i prinsipam vospitaniya podrastayuyego pokoleniya v duxe patriotizma.

Klyuchevye slova: patriotizm, mir, natsiya, blagorodnaya mysl, spravedlivost, kriteriy.

Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash barchamiz uchun o‘z dolzarbligi va ahamiyatini hech qachon yo‘qotmaydigan masaladir. Ushbu dolzarb masala uzluksiz jarayon bo‘lib, u birbiriga bog‘liq siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, g‘oyaviy-mafkuraviy, madaniy-ma‘rifiy tadbirlar majmuasidan iborat. Bugungi kunda yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlari, Qurolli Kuchlarning umumharbiy nizomlari va boshqa qonun hujjatlariga muvofiq olib borilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 15-noyabrdagi “O‘quvchi-yoshlarni chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorlash tizimini yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-393-son, Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 3-noyabrdagi “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik rahbari va “Jasorat maktablari” faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 688-son, Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 8-noyabrdagi “Ta’lim muassasalarida chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlikni tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida” 591-son hamda Vazirlar Mahkamasining 2026-yil 28-yanvardagi “Uzluksiz ta’lim tizimida yoshlarni milliy qadriyatlarga sadoqat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash samaradorligini oshirish dasturini tasdiqlash to‘g‘risida” 34-son qarorlari qabul qilindi. Shu bilan birgalikda ularning harbiy bilim, ko‘nikma va malakalarini oshirishda targ‘ibot-tashviqot ishlarini olib borilishi ham aytilgan. Barchamizga ayyonki, harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi umumiy tarbiyaning tarkibiy qismi bo‘lib, yoshlarda harbiy-vatanparvarlik, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, yuksak ma‘naviy-axloqiy fazilatlar ruhida tarbiyalash, ularning ongiga tinchlik va totuvlikni ko‘z qorachig‘idek asrab-avaylash zarurligini chuqur singdirish, ularning barcha yo‘nalishlarda bilim va ko‘nikmalarini oshirishga yo‘naltirilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Bosh qo‘mondoni Shavkat Mirziyoyev ta’kidlanganidek, “Yosh avlodimizda qat’iy hayotiy pozitsiya va Vatanimiz taqdiri uchun yuksak mas’uliyat tuyg‘usini shakllantirish alohida muhim ahamiyatga ega”. Jamiyatda uzluksiz ta’lim tizimida yoshlarni milliy qadriyatlarga sadoqat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash samaradorligini

o'shish dasturi qabul qilindi. Dastur quyidagi mexanizmlar orqali amalga oshirilishi belgilangan:

birinchi bosqich — maktabgacha ta'lim 3 — 6 yoshgacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Bunda: bolalarda milliy o'zlik tuyg'usining rivojlanishi, o'z xatti-harakatlarini boshqarish va o'zini namoyon qilishga intilish, tevarak-atrofga munosabat ko'nikmalari shakllantiriladi; “Kelajak soati” darsi doirasida namunaviy ish rejasi, bolalarning yoshiga mos xulq modellarini o'rgatishga doir tarbiyachilar uchun qo'llanma, bolalarga mo'ljallangan zarur ko'rgazmali vositalar to'plamlari, qiziqarli didaktik materiallar tayyorlanadi; bolalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash hamda ota-onalarning hamkorligini kuchaytirish maqsadida “Farzandim bilan ijod” loyihasi amalga oshiriladi;

b) ikkinchi bosqich — umumiy o'rta ta'lim tizimida 7 — 18 yoshgacha bo'lgan davrni qamrab oladi;

“Kelajak soati” darsi uchun namunaviy ish rejasi, zarur qo'llanma va ko'rgazmali vositalar to'plami, ssenariylar, matnli, audio, videokontent mahsulotlar tayyorlanadi;

o'quvchilar ongida mafkuraviy immunitetni mustahkamlash, buyuk ajdodlarimizning ma'naviy merosini chuqur o'rganish, o'ziga ishonch, mustaqil qaror qabul qilish, sog'lom dunyoqarash, bag'rikenglik, burch va mas'uliyat fazilatlarini shakllantiriladi;

maktablardagi “Kelajak soati” darsini o'tuvchi sinf rahbarlari hamda o'qituvchilar uchun Milliy tarbiya modelini o'rgatish bo'yicha trening va maqsadli malaka oshirish o'quv kurslari kaskad usulida tashkil etiladi;

v) uchinchi bosqich — o'rta maxsus, kasbiy va oliy ta'lim tashkilotlari tizimida 16 — 22 yoshgacha bo'lgan davrni qamrab oladi;

“Kelajak soati” darsi uchun namunaviy ish rejasi, zarur qo'llanma va ko'rgazmali vositalar to'plami, ssenariylar, matnli, audio, videokontent mahsulotlar tayyorlanadi;

ta'lim tashkilotlarida to'g'ri ovqatlanish, sport va sog'lomlashtirish dasturlarini hayotga tatbiq etishga qaratilgan tadbirlarni o'z ichiga olgan “Sog'lom avlod — millat kelajagi” loyihasi amalga oshiriladi;

“O'zlikni anglash” turkumida “Milliy qadriyatlar”, “Kasb madaniyati” va boshqa metodik ta'minotga yordam beruvchi o'quv adabiyotlari tayyorlanadi;

yoshlarni milliy qadriyatlar va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, talabalar sportini rivojlantirish va sog'lom turmush tarzini keng targ'ib qilish maqsadida fundamental, ilmiy va innovatsion loyihalar uchun tanlovlar o'tkaziladi. Yoshlar uchun milliy kontentlarni ishlab chiqish jarayonlariga, shuningdek, “oila — mahalla — ta'lim tashkiloti” hamkorlik mexanizmi asosida ta'lim tashkilotlarida kitobxonlik kechalari hamda madaniy uchrashuvlarni tashkil etishda taniqli teatr va kino aktyorlari, faol jamoatchilik vakillari, shoirlar hamda yozuvchilarni jalb etish tizimi yaratildi.

Bularni mantiqiy davomi sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 15-noyabrdagi PQ-393-son qaroriga asosan 208 ta har bitta tuman (shahar)da bittadan “Jasorat maktabi” faoliyati yo'lga qo'yildi. 208 ta “Jasorat maktablari”ga ikki bosqichli saralash orqali 5 408 nafar (bitta sinfda 26 nafar) o'quvchilar qabul qilindi. Shundan, 4 064 nafari o'g'il, 1 344 nafari qizlarni tashkil etadi. Joriy yilning 25-sentyabr kuni mamlakatimizning barcha hududlarida bir vaqtning o'zida 5 408 nafar o'quvchilar tantanali va'da berish tadbiri o'tkazildi. “Jasorat maktablari”da chuqurlashtirib o'qitiladigan fan yo'nalishlari bo'yicha o'qituvchilar kasbiy salohiyatini oshirish maqsadida Pedagogik mahorat markazlarida 36 soatlik o'quv kursi tashkil etish reja-jadvali, dasturiga asosan avgust oyida qisqa muddatli malaka oshirish

kurslariga 1 040 nafar “Jasorat maktablari”ning matematika, tarix, jismoniy tarbiya, chet tili, fizika fanlaridan dars beruvchi o‘qituvchilar jalb etildi. Darhaqiqat, “Yangi O‘zbekiston – barchamizning ezgu orzumiz, mehnatkash, tinchiliksevar xalqimizning orzusi. Unda xalqimizning azaliy umid-niyatlari, yuksalish sari intilishlari o‘ziga xos tarzda aks etmoqda. Uzoq o‘tmishdan hozirgi davrgacha milliy tafakkurimiz negizida shakllanib kelgan, turli g‘oya va amaliy harakatlarda o‘z ifodasini topgan el-yurtimizning orzu-umidlari bugungi kunda Yangi O‘zbekiston tushunchasiga jamuljam bo‘ldi. Barchamiz jipslashib, tinimsiz o‘qib-o‘rgansak, ishmizni mukammal va unumli bajarsak, zamonaviy bilimlarni egallab, o‘zimizni ayamasdan mehnat qilsak, albatta hayotimiz va jamiyatimiz o‘zgaradi” – deydi Prezident Shavkat Mirziyoyev. Quyidagilar Jasorat sinflarining asosiy vazifalari hisoblandi: harbiy-sport musobaqalari, intellektual viktorinalar va ko‘rik-tanlovlarni tashkil etish; robototexnika, kelajak o‘yinlari, tibbiy tayyorgarlik, huquqiy savodxonlik, milliy sport o‘yinlari kabi to‘garak mashg‘ulotlariga o‘quvchilarni jalb qilish; o‘quvchilarda xalqimizning ma’naviy-ma’rifiy qadriyatlariga, uning madaniyati va urf-odatlariga chuqur hurmatni, ularda halollik, vatanparvarlik, sadoqat, fidokorlik singari sifatlarni, shuningdek, milliy g‘urur tuyg‘ularini shakllantirish; mamlakatimizning tarixi va boy madaniyati, buyuk ajdodlarimizning, eng avvalo, sohibqiron Amir Temurning bebaho merosi, Vatanimiz ozodligi hamda el-yurt tinchligi yo‘lida mardlik va jasorat ko‘rsatgan vatandoshlarimizning qahramonligi asosida O‘zbekiston xalqiga sodiq, qat’iy hayotiy qarashlar va faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lgan yoshlarni tarbiyalash. Jasorat sinflariga o‘quvchilar belgilangan yillik qabul parametri doirasida (bitta sinfga 26 nafar o‘quvchi) 5-sinfdan boshlab qabul qilinadi, Jasorat sinflariga O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari qabul qilinadi, Jasorat sinflarida o‘qish muddati yetti yilni tashkil qiladi, Jasorat sinflari o‘quvchilarining kiyim-bosh namunalari va kiyinish tartibi O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi tomonidan tasdiqlanadi.

REFERENCES

1. Kamilova, G. A., Kurbanova, G. R., & Djabbarova, S. Z. (2020). Osobennosti formirovaniya pedagogicheskix navykov u vospitateley doshkolno-obrazovatelnykh uchrejdeniy. Academy, (5 (56)), 25-27.
2. Kamilova, G. A., & Turayeva, O. S. K. (2021). FORMIROVANIE DIAGNOSTICHESKIX NAVYKOV U STUDENTOV DOSHKOLNOGO OBRAZOVANIYA. Problemy nauki, (4 (63)), 50-52.
3. Kamilova, G. A., & Kurbonova, G. R. (2020). Effektivnost ekologicheskogo obrazovaniya: obrazovaniye doshkolnikov s pomoyu pedagogicheskix texnologiy. Academy, (12 (63)), 60-62.
4. Kamilova, G. A., & Kurbonova, G. R. (2020). EFFEKTIVNOST EKOLOGICHESKOGO OBRAZOVANIYA: OBRAZOVANIE DOSHKOLNIKOV S POMOSHCHYU PEDAGOGICHESKIX TEXNOLOGIY. Academy, (12), 60-62.
5. Kamilova, G. A. (2021). Razvitiye sistemy doshkolnogo obrazovaniya. Vestnik nauki i obrazovaniya, (16-2 (119)), 86-88.
6. Alimovna, K. G. (2022). Laws of Ecological Education. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(2), 241-244.
7. KAMILOVA, G. (2024). EKOLOGIK TARBIYADA PAREMIOLOGIYA VA UNING XUSUSIYATLARI. News of the NUUZ, 1(1.1), 83-86.

8. Kamilova, G. A. (2024). PARAMERIK JANRLAR VOSITASIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA PSIXOLOGIK YONDASHUV. *Inter education & global study*, (5), 565-5574.
9. Kamilova, G. A. (2023). Maktabgacha Ta'lim Tashkilotlarida Ekologik Tarbiya. *Miasto Przyszłości*, 42, 330-333.
10. Kamilova, G. A., & Rozieva, Z. E. (2022). Botirova. Nyu A. Maktabgacha talim tashkilotlarida bolalarni ekologik-gigienik tarbiyalash imkoniyatlari. Maktabgacha talim-Maktab-Oliy talim konsepsiyasi muammo, yechimlar va istiqbollar xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Buxoro, 46-48.
11. Kamilova, G. A., & Rozieva, Z. E. (2022). Botirova. Nyu A. Maktabgacha talim tashkilotlarida bolalarni ekologik-gigienik tarbiyalash imkoniyatlari. Maktabgacha talim-Maktab-Oliy talim konsepsiyasi muammo, yechimlar va istiqbollar xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Buxoro, 46-48.
12. Kamilova, G. (2020). Maktabgacha talim muassasalarida ekologik tarbiyani tashkil etishda integrativ yondashuv. *SENTR NAUCHNYYX PUBLIKATSIY* (buxdu. uz), 1(1).
13. Kamilova, G. A., & Narziyeva, D. B. (2022). Povysheniye ekonomicheskoy gramotnosti u detey doshkolnogo vozrasta s pomoyu razvitiya kommunikativnykh kompetensiy. *Vestnik nauki i obrazovaniya*, (8 (128)), 44-46.
14. Kamilova, G. A., & Narziyeva, D. B. (2022). KOMMUNIKATIVNYYE KOMPETENSII I EKONOMICHESKAYA GRAMOTNOST. *Vestnik nauki i obrazovaniya*, (8 (128)), 47-50.
15. Kamilova, G. A. Go'Zal Rajab Qizi Qurbonova (2021). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIGA RAHBARLIK VA BOSHQARISHDA ZAMONAVIY YONDASHUV. *Scientific progress*, 2(7), 1149-1153.
16. Kamilova, G. A. (2021). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIGA RAHBARLIK VA BOSHQARISHDA ZAMONAVIY YONDASHUV. *Scientific progress*, 2(7), 1149-1153.
17. Kamilova, G. A., Sultonova, M. I., & Bobojonova, M. A. (2023). PREIMUJESTVA ISPOLZOVANIYA NOVOY OBRAZOVATELNOY TEXNOLOGII STEAM V DOSHKOLNOM OBRAZOVANII. *Vestnik nauki i obrazovaniya*, (5 (136)-2), 41-44.
18. Safarova, S., & Kamilova, G. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING ERKIN FIKIRLASHINI SHAKLLANTIRISHDA INTERFAOL USULLARNING AHAMIYATI. *Modern Science and Research*, 3(12), 504-507.
19. Kamilova, G. A., Muxammedova, M. M., & Jabborova, O. S. K. (2023). METODIKA SISTEMATICHESKOGO VKLYUCHENIYA MENTALNOY ARIFMETIKI ChEREZ IGRYI V DOSHKOLNYYX OBRAZOVATELNYX ORGANIZATSIYAX. *Vestnik nauki i obrazovaniya*, (5 (136)-2), 38-41.
20. Kamilova, G. A., & Kuliyeva, X. G. (2023). PEDAGOGICHESKIE VOZMOJNOSTI ISPOLZOVANIYA MULTIMEDIYNYX TEXNOLOGIY V DOSHKOLNYYX OBRAZOVATELNYX ORGANIZATSIYAX. *Vestnik nauki i obrazovaniya*, (4 (135)), 82-84.
21. Jabbarov, I. A. U. (2022). TYPOLOGY AND FUNCTIONS OF A COMPLIMENT. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(6), 854-860.

ГЛОБАЛЛАШУВ МУҲИТИ ШАРОИТИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ МАЪНАВИЙ- АХЛОҚИЙ ТАРБИЯЛАШ

Авляев Авлокул Баёнович,

Қашқадарё вилояти Китоб тумани

4-умумий ўрта таълим мактаби директори

Мақолада ўқувчиларни маънавий-ахлоқий жихатдан тўғри тарбиялаш, уларда мустақил фикрлаш, таҳлил қилиш, яхшини ёмондан, оқни қорадан ажрата олиш қобилиятини шакллантириш, миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат руҳида тарбиялаш вазифалари ҳақида фикр юритилган. Шунингдек, ўқувчиларни глобаллашув даврининг мураккаб синовларига тайёрлаш, уларнинг мафкуравий иммунитетини мустаҳкамлаш, уларни маънавий-ахлоқий таназзулдан асраш бўйича тавсиялар берилган.

Калит сўзлар. Ахборот-коммуникация технологиялари, ўқувчиларни глобаллашув даврининг мураккаб синовларига тайёрлаш, гибрид ресурслар, бузғунчи оқимлар.

В статье рассматриваются задачи духовно-нравственного правильного воспитания учащихся, формирования у них умения самостоятельно мыслить, анализировать, отличать добро от зла, белое от черного, воспитания в духе уважения к национальным и общечеловеческим ценностям. Также даны рекомендации по подготовке учащихся к сложным испытаниям эпохи глобализации, укреплению их идеологического иммунитета, защите от духовно-нравственного упадка.

Ключевые слова. Информационные и коммуникационные технологии, подготовка учащихся к сложным испытаниям эпохи глобализации, гибридные ресурсы, деструктивные потоки.

The article reflects on the tasks of educating students in a spiritually-morally correct way, thinking independently, analyzing them, forming the ability to distinguish the good from the bad, the White from the black, and raising them in the spirit of respect for national and universal values. Recommendations were also made to prepare students for complex tests of the era of globalization, to strengthen their ideological immunity, to protect them from spiritual and moral degradation.

Key words. Information and communication technologies, preparing students for complex tests of the globalization era, hybrid resources, disruptive flows.

Бугунги кунда инсоният ҳаётининг барча жабҳаларига чуқур кириб бораётган глобаллашув жараёни жамият олдида янги ва мураккаб вазифаларни қўймоқда. Ахборот-коммуникация технологияларининг шиддатли ривожланиши, маданиятлараро муносабатларнинг кенгайиши, иқтисодий интеграциянинг кучайиши каби омиллар инсонларнинг турмуш тарзига, дунёқарашига ва қадриятлар тизимида сезиларли таъсир кўрсатмоқда. Ана шундай мураккаб ва зиддиятли даврда ёш авлодни маънавий-ахлоқий жихатдан соғлом ва баркамол этиб тарбиялаш масаласи ҳар қачонгидан ҳам долзарб аҳамият касб этмоқда.

Глобаллашув, бир томондан, ёшлар учун мислсиз имкониятлар эшигини очмоқда. Уларга дунёнинг исталган нуқтасидан энг сўнгги ахборотларни олиш, илғор фан-техника ютуқларидан баҳраманд бўлиш, турли маданиятлар вакиллари билан мулоқот қилиш, хорижий тилларни ўрганиш ва халқаро таълим дастурларида иштирок этиш имконини

бермоқда. Буларнинг барчаси ўқувчиларнинг дунёқарабини кенгайтиришга, уларнинг билим салоҳиятини оширишга хизмат қилади.

Бироқ глобаллашув жараёнининг салбий жиҳатлари ҳам мавжуд бўлиб, улар ёшларнинг маънавий-ахлоқий тарбиясига жиддий хавф туғдириши мумкин. “Оммавий маданият” ниқоби остида миллий қадриятларимизга, менталитетимизга зид бўлган ғояларнинг, ахлоқсизлик ва зўравонликни тарғиб қилувчи контентнинг интернет ва медиа маконда кенг тарқалиши, индивидуализм, эгоцентризм, лоқайдлик каби иллатларнинг кучайиши ёшлар онгига салбий таъсир кўрсатмоқда. Турли бузғунчи оқимлар ва ёт ғоялар ҳам айнан глобаллашув имкониятларидан фойдаланиб, ўз таъсир доирасини кенгайтиришга уринмоқда.

Ана шундай шароитда таълим муассасалари, оила ва кенг жамоатчилик олдида ўқувчиларни маънавий-ахлоқий жиҳатдан тўғри тарбиялаш, уларда мустақил фикрлаш, таҳлил қилиш, яхшини ёмондан, оқни қорадан ажрата олиш қобилиятини шакллантириш, миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат руҳида тарбиялаш вазифаси турибди. Ўқувчиларни глобаллашув даврининг мураккаб синовларига тайёрлаш, уларнинг мафкуравий иммунитетини мустаҳкамлаш, уларни маънавий-ахлоқий таназзулдан асраш бугунги куннинг энг муҳим вазифасидир. Бунинг учун маънавий-ахлоқий тарбиянинг мазмуни, шакл ва услубларини замон талабларига мос равишда такомиллаштириш, анъанавий ёндашувлар билан бирга замонавий педагогик ва ахборот технологияларидан унумли фойдаланиш зарур. Ушбу мавзу доирасида айнан глобаллашув шароитида ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашнинг ўзига хос хусусиятлари, мавжуд муаммолар ва уларнинг ечимлари таҳлил қилинади.

Таълимдаги рақамли технологиялар ҳам давлат даражасида, ҳам педагогик ҳамжамият томонидан қўллаб-қувватланаётганини айтиш мумкин. Шундай қилиб, Ўзбекистон республикаси мактабгача ва мактаб таълими вазирлиги ҳамда Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги томонидан таълим соҳасини глобал ривожлантириш борасидаги миллий мақсадларга эришишга қаратилган комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш ишлари олиб борилмоқда. Таълим фаолиятида рақамли технологиялардан фойдаланиш реал амалиётга айланмоқда.

Ҳар бир таълим ташкилоти ўз эҳтиёжлари ва имкониятларидан, кадрлар ва бошқарув ресурслари салоҳиятидан келиб чиққан ҳолда глобал таълим муҳити моделини мустақил равишда қуриш имкониятига эга. Бир неча йил аввал сайёрамизда юз берган коронавирус пандемияси эса, барча салбий ҳолатларига қарамай, мактаблар ва бошқа таълим ташкилотлари томонидан ўз глобал муҳитини яратиш жараёнини фақат тезлаштирди. Фақат охириги йиллар ичида бизнинг ўқитувчилар ва педагоглар оммавий равишда турли онлайн-таълим воситаларини (масалан, Zoom, Google Meet, Microsoft Teams ва б.) ўзлаштирдилар. Мактаблар ихтисослаштирилган интернет-ресурсларнинг (шу жумладан, Kundalik.com каби маҳаллий платформаларнинг) бепул ва пуллик имкониятларидан, булутли технологияларга асосланган тайёр ечимлардан, бир неча платформалар базасидаги гибрид ресурслардан ва ҳоказолардан кенг фойдаланмоқда. Бугунги кунда ўқитувчиларимиз томонидан муваффақиятли ўзлаштирилаётганларидан баъзилари:

- масофавий ўқитиш жараёнини амалга оширишга имкон берувчи масофавий таълим тизимлари ва муҳитлари: Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams, Zoom ва бошқа видеоконференцалоқа платформалари;

- ўқув коммуникацияларини ташкил этиш воситалари: ижтимоий тармоқлар ва мессенжерларнинг (масалан, Telegram) гуруҳлари ва каналлари, Google, Microsoft ва бошқа компанияларнинг булутли сервислари.

Яна мактаб таълимнинг глобаллашуви тажрибасига мурожаат қилар эканмиз, таълимга бевосита алоқадор бўлган маҳаллий ва халқаро IT-компанияларнинг таълим платформаларига, Kundalik.com каби электрон кундалик тизимларига эътибор қаратмоқчимиз. Кўплаб таълим муассасалари таълимнинг глобаллашуви билан боғлиқ бўлган турли лойиҳаларда, жумладан, ўқитувчиларнинг асосий рақамли компетенцияларини ривожлантиришга қаратилган тренинглар ва дастурларда иштирок этмоқда. Улар туфайли бизнинг ўқитувчиларимиз ҳозир кўпроқ ёки камроқ ишонч билан, лекин тобора кўпроқ ўз ишларида қуйидаги каби воситаларни қўлламоқдалар:

1. Такдимотлар, инфографика ва ҳ.к. яратишга имкон берувчи “Интерактив ресурслар”, масалан, Canva, Genial.ly ёки Miro онлайн-сервислари, уларда ҳамкорликда ишлаш ёки “мия ҳужуми”ни ташкил этиш учун онлайн-доскалар яратиш мумкин.

2. Тайёр шаблонлар ва интерактив топшириқлар конструкторлари, уларда ўз саволлари ва тестларини жойлаштириш, викториналар ва бошқа ўргатувчи ўйинларни яратиш мумкин, масалан, Kahoot, Quizlet, LearningApps ва ClassTools сервислари.

3. Қайта алоқа учун рақамли воситалар, масалан, Mentimeter, Google Forms, Plickers карточкалари.

4. Жамоавий иш ёки гуруҳ лойиҳаларини ташкил этиш учун замонавий воситалар: Padlet ва Trello онлайн-сервислари, Microsoft Teams ёки Discord – жамоавий ҳамкорлик ва муҳокама воситалари сифатида.

5. Google Workspace for Education (собиқ G Suite) ёки Microsoft 365 Education каби платформалар такдим этадиган барча имкониятлар: ҳужжатлар, презентациялар яратишдан тортиб электрон ёки масофавий таълимни ташкил этишгача ёки Google Classroom/Microsoft Teams'да муаллифлик ўқув курсларини нашр этишгача.

Бироқ замонавийликнинг янги чақириқлари шароитида мактабларнинг юқорида тавсифланган иш тажрибаси барибир “глобаллашув” атамасининг ўзи ҳақида ўйлашга мажбур қилади.

Шубҳасиз, инсоният цивилизацияси доимо янги технологиялар ривожланишининг бир даражасидан бошқа, янада мукамалроқ даражасига қараб ҳаракатланган ва ҳаракатланади. Биз бугун двигателини яратиш босқичини; умумий электрлаштириш босқичини ўтиб бўлдик; ҳозир биз ахборотлаштириш ва глобаллашув босқичларидан ўтмоқдамиз, яъни катта маълумотлар ва уларга асосланган технологиялар даври остонасида турибмиз.

“Глобаллашув” атамаси дастлаб XX асрнинг 80 йиллари бошларидаги иқтисодий соҳада содир бўлган ўзгаришларни юзага келтирган омил сифатида америкалик олим Т. Левиттнинг “Гарвард бизнес ревью” (1983) журналида эълон қилган мақоласида қўлланган эди. Кейинроқ, 1985 йилда Роланд Робертсон томонидан бу атама жаҳонни ягона бир бутун қилиш мақсадига қаратилган объектив жараёнлар мажмуи маъносида ишлатилди [114].

Ўша пайтдан бошлаб то ҳозирга қадар атамани турлича маъноларда қўллаш давом этиб келмоқда. Аксарият илмий тадқиқотларда глобаллашувни латин тилидаги “globus” – шар ёки француз тилидаги “global” – энг умумий сўзлари билан боғлайдилар.

Республикаимиз олимлари ҳамкорлигида нашр этилган “Фалсафа қомусий луғати”да эса “Глобал (умумбашарий) муаммолар” тушунчаси берилган. Унда бу тушунча (Французча global энг умумий)нинг ўз қўлами, қамрови жиҳатидан хилма-хил ва бутун ер шарига, инсониятга дахлдор бўлган муаммони англатиши таъкидланади. Шунингдек, мазкур луғатда глобал муаммолар кенг маънода инсон ва табиат ўртасида ўзаро алоқаларнинг бузилганини англатиши айтилиб, бугун жаҳонда юзага келган глобал муаммоларнинг бир нечаси мисол қилинади.

Албатта, бугунги кунда жаҳон миқёсида юзага келган муаммоларга нисбатан “глобал” сўзининг қўлланиши ўринли. Аммо луғатда “глобаллашув” атамаси хусусида “кенг маънода инсон ва табиат ўртасида ўзаро алоқаларнинг бузилганлигини англатади” дейилгани, бизнингча, мунозаралидир. Зеро, “глобал” қамров қўламининг ғоят кенглигини ифодаловчи сифат бўлса, “глобаллашув” нафақат инсон билан табиат ёки иқтисодиёт, сиёсат кабилар муносабати, балки кишилик жамияти тараққиётининг бугунги босқичида юзага келган ижтимоий-иқтисодий-маданий ҳолатни англатади.

Гарчи “глобаллашув” атамасининг қўлланиши 80 йилларнинг ўрталарига тўғри келса-да, аслида, глобаллашув жараёнлари XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб турли даража ва кўринишларда мавжуд бўлган. Дастлаб у стихияли равишда кечган бўлса, маълум вақтдан кейин иқтисодиётни тараққий эттиришга қаратилган стратегик омилга айланган. Зеро, глобаллашув имкониятларидан кўпчилик манфаатдор бўлган ва бу жараённинг авж олиши XXI аср арафаларига тўғри келади. Мазкур ҳолат “глобаллашув” тушунчасига унинг амалиётда намоён бўлиш хусусиятидан келиб чиққан ҳолда илмий таърифни ишлаб чиқиш заруриятини келтириб чиқараётгани ҳам табиий бир ҳолдир.

Юқоридаги луғатдан сўнг, “Миллий истиқлол ғояси” дарслигига “Глобаллашув жараёнларида миллий ғояга эҳтиёжнинг ортиши” мавзусининг киритилгани ҳам шу фикрни тасдиқлайди. Дарсликда мазкур атамага “Глобаллашув турли мамлакатлар иқтисоди, маданияти, маънавияти, одамлар ўртасидаги ўзаро таъсир ва боғлиқликнинг кучайишидир” деган таъриф берилиб, француз тадқиқотчиси Б.Банди томонидан глобаллашув жараёнига берилган қуйидаги уч ўлчов келтирилган

- глобаллашув муттасил давом этадиган тарихий жараён;
- глобаллашув жаҳоннинг гомогенлашуви ва универсаллашуви жараёни;
- глобаллашув миллий чегараларнинг ювилиб кетиш жараёни [114].

Кўриниб турибдики, юқорида келтирилган ҳар иккала таърифда глобаллашув жараёнига хос бўлган хусусиятлар ўз ифодасини топган. Ҳар иккала таъриф ҳам талабаларда бу жараён ҳақида тасаввурлар шаклланишига ёрдам бера олади.

Жаҳон олимлари томонидан олиб борилаётган илмий тадқиқотларда “глобаллашув” тушунчасига турли таърифлар берилмоқда, ҳодисанинг ўзига нисбатан турли қарашлар ва муносабатларни билдириш давом этиб келмоқда.

Шунга қарамай, атамани ер қуррасининг бир бутунлиги ва барча соҳаларнинг “ягоналигини” таъминлаш жараёни сифатида тушуниш устувор бўлиб қолмоқда. Жумладан, глобаллашувга жараён сифатида қараган И. Бурикова унга оид илмий қарашларни умумлаштиришга ҳаракат қилади. Унинг фикрича, глобаллашув масаласида мавжуд қарашлардаги учта жиҳатни ажратиш кўрсатиш мумкин:

1. Билиш жиҳати: глобаллашув жараёни ҳақида нималар маълум.
2. Эмоционал жиҳати: бу маълумотларга қандай ёндашиш зарур.
3. Ахлоқий жиҳати: нима қилиш керак?

Унинг такидлашича, олимлар глобаллашувни жаҳон сиёсий ҳаётидаги ҳокимиятнинг янги шакли сифатида тушунадилар. Бундай сиёсий ҳокимият шакллари, воситалари қуйидагилардир:

- инфор­мацион глобаллашув: инфор­мация соҳа­сидаги ўз­гаришлар;
- иқ­тисодий глобаллашув: иқ­тисодий соҳа­даги ўз­гаришлар;
- мин­тақавий глобаллашув: ҳудудлар ва че­гаралар соҳа­сидаги ўз­гаришлар;
- де­мо­гра­фик глобаллашув: глобаллашув­нинг асо­сий воситаси сифатида инсон­даги бар­ча асо­сий ўз­гаришларни ўзига қам­раб олувчи ўз­гаришлар.

Шунинг­дек, муал­лиф булар­нинг ҳар бирига хос ху­су­сиятлар ҳақида батаф­сил фикр юритган.

А.Г. Косиченко ҳам глобаллашувга жараён сифатида қараб, шундай ёзади: “Глобаллашув кўп улчамли жараён, у ўз таъсир доирасига турли усул ва воситалари билан бар­ча соҳаларни қам­раб олади”. Унинг фикрича, “иқ­тисодиёт­нинг ўзига хос ҳу­к­мронлик таъсири бугун жаҳон ҳаётининг бар­ча соҳаларида на­моён бў­ляпти”.

Луғатда “глобаллашув” тушунчасига оид мав­жуд тур­ли­ча таъ­риф­лар бе­ри­либ, унинг таъсир дои­расини аниқлашга ҳа­ра­кат қилинган. Жумладан, аме­ри­ка­лик олим Т. Фридман­нинг луғатда кел­тирилган фикрича, глобаллашув “совуқ уруш тизими­” ал­ма­ш­ти­рган янги тизим”­дир.

Иқ­тисодиётда кечаётган глобаллашув жа­ми­ятлар, мам­ла­катлар ва халқлар ҳаётига ўзининг ҳар то­мон­лама таъ­си­рини ўт­ка­зиб бор­моқ­да. Шу жиҳатдан унинг ўз даврида жаҳонни қўрқувда тутган, инсоният тақ­ди­рига хавф солиб турган “совуқ уруш” жараёни билан тенглаштирилаётгани бе­жиз эмас. Эн­ци­клопедик луғат муал­лиф­лари глобаллашув иқ­тисодиётга, сиё­сатга, жаҳон миқёсидаги иж­ти­моий жараёнларга ўт­ка­заётган таъсир кенг қамровли экани масаласида яқ­ди­лар. Шунинг учун ҳам луғатда унинг иқ­тисодиётга ўт­ка­заётган таъ­си­рига алоҳида эътибор қаратилган.

Ҳақиқатан ҳам иқ­тисодиётдан ман­фа­атдор бўлмаган инсон­нинг ўзи йўқ. Бироқ шуниси аён­ки, иқ­тисодиётдаги глобаллашув мил­лий маъ­на­вий­ятда ҳам ўз ифодасини то­па­ди. Аф­су­ски, ю­қо­рида муал­лифлар то­мо­ни­дан бил­ди­рилган фикрлардан кў­ри­ниб тургани­дек, глобаллашув­нинг мил­лий маъ­на­вий­ятга ўт­ка­заётган салбий таъ­си­ри ғарб оли­м­лари эътибордан кў­пин­ча чет­да қол­моқ­да. Амалда эса иқ­тисодий глобаллашув мил­лий маъ­на­вий­ятга салбий таъсир ўт­ка­зиши мум­кин­ли­гини бугунги кун воқе­ли­ги аён кўрсатиб турибди. Рес­пуб­лика­миз раҳ­ба­рининг қатор нутқларида айни шу тах­диддан огоҳ­лан­ти­риш борли­ги ҳам бе­жиз эмас. Ўзбек оли­м­ларининг қатор ишларида ушбу масалага муносабат бил­ди­рилган, шу муаммони ўр­га­нишга бағишланган мах­сус тадқиқотлар яратилди.

Ҳақиқатдан ҳам бугун глобаллашув бутун инсоният, ай­ни­қ­са унинг олий ка­д­рият­ла­ридан бири бўлган мил­лат­лар тақ­ди­рига со­лаётган тах­дидни “совуқ уруш” сиё­сати­га тенглаштириш мум­кин (Т.Фридман). Рес­пуб­лика­мизда ҳам тадқиқотчиларимиз то­мо­ни­дан глобаллашув жараё­нини ўр­га­нишга бўлган қизиқиш ор­тиб бор­моқ­да. Ҳали бу масалага бағишланган фун­да­мен­тал тадқиқотлар яратилмаган бўлса ҳам, бир қатор ил­мий жиҳатдан пишиқ мақо­ла­лар эъ­лон қилинганини таъ­кидлаш лозим. Жумладан, “Глобаллашув зид­дият­лари”, “Адабиётда глобаллашув жараёни”, “Халқаро глобаллашув­нинг чуқурлашуви” ва бошқа мақо­ла­ларда унинг баъзи бир жиҳатлари ё­ри­тиб бе­рилади. Ай­тиш жоиз­ки, мазкур мақо­ла­ларда ҳам “глобаллашув” жараён сифатида тал­қин этилади. Уларда глобаллашувга, бир то­мон­дан, об­ъектив омил, яъни

**IXTISOSLASHTIRILGAN MAKTABLARDA XORIJIY TILLARNI O‘QITISHDA
“OILA – MAHALLA– MAKTAB” HAMKORLIGI DOIRASIDA XALQARO
TASHKILOTLAR LOYIHALARIDA TARBIYA PEDAGOGIKASI MILLIY
INSTITUTINING O‘RNI.**

Begmatov Mansur,

Mustaqil tadqiqotchi, Qori Niyoziy nomidagi Milliy tarbiya pedagogikasi instituti,

email: m.a.begmatov@gmail.com

tel.: +998 91 801 16 58

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yangi O‘zbekiston ta’lim tizimidagi transformatsiya jarayonlari, xususan, ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda chet tillarini o‘qitishning tarbiyaviy jihatlari, xalqaro tashkilotlarining ijtimoiy hamkorlik modellarini, Qori Niyoziy nomidagi TPMI olimlarining milliy tarbiya immunitetini shakllantirish borasidagi nazariy va amaliy qarashlari hamda xalqaro loyihalar bilan qiyosiy tahlillari tadqiq qilingan.

Kalit so‘zlar: Ixtisoslashtirilgan maktablar, milliy tarbiya immuniteti, TPMI, ijtimoiy hamkorlik, USAID, British Council, KOICA.

Abstract: This article examines the processes of transformation in the education system of New Uzbekistan, in particular, the educational aspects of teaching foreign languages in specialized boarding schools, models of social cooperation of international organizations, theoretical and practical views of Kari Niyazi NIEP scientists on the formation of national educational immunity, as well as their comparative analysis with international projects.

Keywords: Specialized schools, national educational immunity, TSPU, social cooperation, USAID, British Council, KOICA.

Kirish

Jaxon globallashuvi davrida xorijiy tillarni egallash nafaqat til ko‘nikmasi, balki milliy o‘zlikni asrash bilan parallel kechishi shart. Prezident Sh.M. Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Biz chet tillarini o‘rgatish tizimini mamlakatimizda mutlaqo yangi bosqichga olib chiqishimiz shart” [1]. Ayniqsa, ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda tarbiya jarayoni uzluksiz xarakterga ega ekanligi bois, xorijiy tillar nafaqat muloqot vositasi, balki milliy o‘zlikni jahon maydonida namoyon etish qurolidir. Bu jarayonda ta’lim oluvchining oiladan uzoqda bo‘lishi pedagoglar, oila va jamiyat (mahalla) o‘rtasidagi hamkorlikning yangi formatlarini talab etadi. Yangi O‘zbekiston strategiyasida ixtisoslashtirilgan maktab-internatlar intellektual poydevor hisoblanadi. Biroq, internat sharoitida o‘quvchining oiladan uzilganligi uning ma’naviy immunitetiga salbiy ta’sir ko‘rsatmasligi uchun "oila – jamiyat – maktab" hamkorligini yangi bosqichga olib chiqish talab etiladi. Bu borada Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti (TPMI) tomonidan ishlab chiqilgan metodologiya xalqaro loyihalarni milliy zaminga moslashtirishda asosiy filtr vazifasini o‘tamoqda.

TPMIning milliy tarbiya immunitetini kuchaytirishdagi roli

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti olimlari (akad. X.Ibraimov, prof. O.Musurmanova va b.) tomonidan "Milliy tarbiya immuniteti" tushunchasi ilmiy muomalaga kiritildi. Ularning qarashlariga ko‘ra, tarbiya immuniteti – bu tashqi yot g‘oyalarga nisbatan o‘quvchida barqaror mafkuraviy himoyaning mavjudligidir.

Amaliy faoliyat yo‘nalishlari:

1. **"Uzluksiz ma'naviy tarbiya" konsepsiyasi:** Institut tomonidan ishlab chiqilgan va maktab-internatlarga joriy etilgan ushbu modelda xorijiy til darslari "ma'naviyat soati" bilan integratsiya qilingan.

2. **"Oila-maktab-mahalla" hamkorlik xaritasi:** Qori Niyoziy nomidagi TPMI olimlari internat-maktab tahsil oluvchilarining mahalla faollari bilan "ustoz-shogird" an'anasi asosida chet tilida muloqot qilish platformasini ishlab chiqdi.

3. **Metodik qo'llanmalar:** Institut tomonidan chet tili o'qituvchilari uchun "Milliy qadriyatlarni chet tilida tushuntirish metodikasi" nomli 10 dan ortiq amaliy qo'llanmalar chop etildi [2, 45-b.].

Mintaqaviy xalqaro tashkilotlarning loyihalari tahlili:

Yangi O'zbekistonda xalqaro donor tashkilotlar ta'limga sarmoya kiritish bilan birga, ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirishga ham e'tibor qaratmoqda.

Xalqaro tashkilotlar loyihalarining qiyosiy tahliliy jadvali

№	Tashkilot	Loyiha nomi	Hamkorlik mexanizmi	Samaradorlik ko'rsatkichi (2024-26)	Milliy tarbiya komponenti
1	USAID	<i>Uzbekistan Education Reform Program</i>	Raqamli platformalar orqali ota-ona-maktab muloqoti.	Ota-onalarning ta'limga jalb etilishi 35% ga oshdi.	Shaxsiy mas'uliyat va kreativlik
2	British Council	<i>Future English / Change Academy</i>	Mahalla resurs markazlarida o'quvchilar va jamoatchilik uchrashuvlari.	O'quvchilarning ijtimoiy loyihalardagi ishtiroki 2 baravar ortdi.	Mehmonnavozlik va milliy qadriyatlar
3	Erasmus+ / TIKA	<i>Heritage Education</i>	Madaniy merosni chet tilida targ'ib qilish bo'yicha oilaviy loyihalar.	Milliy o'zlikni anglash darajasi (so'rovnoma asosida) 88%.	Milliy an'analar va bag'rikenglik
4	UNESCO	Global Citizenship	<i>Mahalla va maktab hamkorligida "Oral History" darslari</i>	Milliy o'zlikni anglash	Mahalla instituti va ajdodlar merosi
5	Goethe-Institut	<i>PASCH</i>	Oilaviy teatrlashtirilgan festivallar va ijodiy tanlovlar	Madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi	Mehmondo'stlik va milliy qadriyatlar
6	KOICA / JICA	<i>Smart Boarding & Ethics</i>	"Odob-axloq" darslarida yapon va koreys tajribasini milliy mentalitetga sintezi.	Intizom va jamoaviy mas'uliyat ko'rsatkichi 40% yuqori.	Kattalarga hurmat va intizom (Odob)

Samaradorlik va Integrasiya

Xalqaro tashkilotlarning loyihalari, asosan, texnologik va metodik yangiliklar olib kiradi. Biroq, Qori Niyoziy nomidagi TPMI olimlari ta’kidlaganidek, xorijiy tillarni o’qitishda "madaniy diffuziya" (milliy qadriyatlarning chet tili madaniyati ichida erib ketishi) xavfi mavjud.

Shu sababli, institut olimlari tomonidan taklif etilgan **"Filtratsiya metodi"** asosida USAID va British Council loyihalari internatlarda quyidagicha qo’llanilmoqda:

1. Ingliz tili darslarida "British family" o’rniga "Uzbek family in the global world" mavzulari ustuvorlik qilmoqda.
2. Mahalla oqsoqollari chet tili darslariga "mehmon-ma’ruzachi" sifatida jalb etilib, milliy odob-axloq haqida so’zlab bermoqda, o’quvchilar esa buni ingliz tiliga sinxron tarjima qilmoqda [5, 112-b.].

Metodik yondashuvlar va hamkorlik modellari

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, xalqaro tashkilotlar ko’magida ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda quyidagi usullar samarali qo’llanilmoqda:

1. “Storytelling through Generations”: O’quvchi o’z mahallasi va oilaviy qadriyatlarini chet tilida taqdim etishi. Bu jarayonda mahalla faollari va keksalar "jonli manba" sifatida jalb etiladi.
2. “Ethno-Linguistic Projects”: Xalqaro grantlar yordamida mahalla muammolarini chet tilida tahlil qilish va xalqaro tajriba asosida yechim taklif qilish.

Xulosa

AQSH texnologiyasi, Yevropa metodikasi va Osiyo intizomi Qori Niyoziy nomidagi TPMI tomonidan ishlab chiqilgan milliy tarbiya immuniteti filtri orqali o’tgandagina o’zining ijobiy samarasini beradi. Ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda "Oila – Mahalla – Maktab" hamkorligi xalqaro loyihalar ko’magida raqamli va ijtimoiy transformatsiyaga uchramoqda, bu esa o’z navbatida global raqobatbardosh va milliy ruhga ega yoshlarni tarbiyalash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O’zbekiston strategiyasi asosida ta’lim islohotlari. – Toshkent: "O’zbekiston", 2024.-15-b.
2. Ibraimov X.I.(akademik) Pedagogika nazariyasi va metodikasi (Akademik nashr). – Toshkent: "Sharq", 2023. – 45-b.
3. Musurmanova O. (professor) Milliy tarbiya immunitetini shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik asoslari. – Toshkent, 2024. – 88-b.
4. British Council Uzbekistan. Impact on Social Transformation. – Tashkent, 2025. – P. 22.
5. Raxmonova G.Sh. Ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda hamkorlik pedagogikasi (Qori Niyoziy instituti tadqiqotlari). – Toshkent, 2024. – 112-b.
6. Qurinov M. (Olim). Milliy mafkura va tarbiya texnologiyalari. – Toshkent, 2022.
7. Jalolov J.J. Chet til o’qitish metodikasi (Fundamental darslik). – Toshkent: “O’qituvchi”, 2012.
8. Raxmonova G.Sh. (professor) Maktab-internatlarda tarbiyaviy ishlarning innovatsion modellari. – Toshkent: O’zPFITI nashri, 2024.
9. British Council Uzbekistan. Annual Review of Educational Impact 2025. – Tashkent, 2025. – P. 12.

10. USAID Uzbekistan. Education Reform Program: Annual Impact Report 2025. – Tashkent, 2025. – P. 12.
11. Goethe-Institut Usbekistan. PASCH-Initiative: Kultur und Bildung in Zentralasien. – Berlin/Tashkent, 2025.
12. KOICA Uzbekistan. Smart Education and Moral Values Integration Project. – Seoul/Tashkent, 2025. – P. 24.
13. UNESCO. Global Citizenship Education: Heritage and Values. – Paris, 2024. – P. 30.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К МЕТОДИЧЕСКОМУ УПРАВЛЕНИЮ
ВОСПИТАТЕЛЬНЫМИ ПРОЦЕССАМИ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАЦИИ
«МАХАЛЛЯ–ШКОЛА–СЕМЬЯ»

*Дадажоновна Зухра Акрамовна,
Старший преподаватель
Центра педагогического мастерства
Ташкентской области*

Аннотация. В статье рассматриваются научно-теоретические и практические аспекты методического управления воспитательными процессами в общеобразовательных учреждениях на основе сотрудничества махалли, школы и семьи. Обоснованы современные модели управления воспитательной деятельностью в системе «махалля–школа–семья» с учетом приоритетных задач, обозначенных в Послании Президента Республики Узбекистан Олий Мажлису в 2025 году.

Ключевые слова: воспитательный процесс, методическое управление, махалля, школа, семья, интеграция, сотрудничество.

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumta’lim muassasalarida tarbiyaviy jarayonlarni samarali tashkil etish va boshqarishda mahalla, maktab hamda ota-onalar o’rtasidagi hamkorlikni metodik jihatdan takomillashtirish masalalari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda “mahalla–maktab–oila” integratsiyasi asosida tarbiyaviy jarayonlarni boshqarishning zamonaviy modellari asoslab berilgan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yilda Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasida belgilangan ta’lim va tarbiya sohasidagi ustuvor vazifalar asosida metodik boshqaruvni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: tarbiyaviy jarayon, metodik boshqaruv, mahalla, maktab, oila, integratsiya, hamkorlik, innovatsion model.

Annotation. This article analyzes the scientific and practical aspects of methodological management of educational processes in general education institutions based on the integration of cooperation among the mahalla, school, and family. Modern management models of educational activities are substantiated in line with the priorities outlined in the 2025 Address of the President of the Republic of Uzbekistan to the Oliy Majlis.

Keywords: educational process, methodological management, mahalla, school, family, integration, cooperation.

Введение

В Послании Президента Республики Узбекистан Олий Мажлису в 2025 году в качестве приоритетных задач были определены коренное совершенствование системы образования и воспитания, усиление роли института махалли в обществе, а также повышение ответственности родителей в воспитании детей. Реализация данных задач требует отказа от традиционных подходов к управлению воспитательными процессами и внедрения современных моделей методического управления.

В условиях современной глобализации и информатизации общества воспитание подрастающего поколения приобретает значение важнейшего стратегического фактора

развития государства и общества. Процесс воспитания включает в себя не только передачу знаний, но и формирование у личности социальной ответственности, гражданской позиции, уважения к национальным и общечеловеческим ценностям. В этой связи проблема эффективного управления воспитательными процессами становится одной из наиболее актуальных задач системы образования.

Методология исследования

В данном исследовании в качестве основной методологической основы был выбран системный подход. Также использовались методы анализа и синтеза, сравнения, индукции и дедукции, изучения нормативно-правовых документов, а также обобщения передового педагогического опыта. В ходе исследования с методической точки зрения была оценена эффективность механизмов взаимодействия махалли, школы и семьи в управлении воспитательными процессами.

Введение новых стандартов образования заставляют учителя взглянуть по-новому на организацию воспитательной деятельности и усилить воспитательную функцию воспитательного процесса.

Теоретические основы методического управления воспитательными процессами

В педагогической литературе управление воспитательными процессами рассматривается как сложный, многофакторный и непрерывный процесс. Методическое управление охватывает планирование, организацию, координацию, мониторинг и оценку результатов воспитательной деятельности. При этом особое значение приобретает взаимодействие всех участников воспитательного процесса.

В современных условиях управление воспитательными процессами должно основываться на следующих принципах:

- *системность и преемственность;*
- социальное партнёрство;
- личностно-ориентированный подход;
- открытость и ответственность.

И главными задачами учителя в этом процессе становятся раскрытие способностей каждого учащегося, воспитание личности, активного и ответственного гражданина, готового к жизни в обществе и конкурентном, высокотехнологичном мире.

Школьное обучение и воспитание должны быть построены так, чтобы выпускники были готовы к социальному взаимодействию, могли самостоятельно ставить серьёзные жизненные цели и достигать их, гибко реагировать на новые обстоятельства и вызовы. Что требует от учителя мастерства и новаторства в своей деятельности.

В современной педагогике общая, долгосрочная цель воспитания определяется как “ всестороннее, гармоничное развитие личности ”. При планировании учитываются приоритеты государственной образовательной политики, планы работы школы и результаты диагностики потребностей родителей и учащихся. Необходимо учитывать национальную культуру, историю и традиции. О чём чётко и ясно подчеркнул Президент Узбекистана Ш. М. Мирзиёев в Послании Олий Мажлису и поставил задачи перед махаллэй, образовательными учреждениями и семьёй.

Актуальность управления воспитательной работой с участием махалли и родителей

Махалля представляет собой особую социальную среду, в которой формируются повседневная жизнь, поведение и ценностные ориентиры детей и молодежи. В связи с этим невозможно исключить махаллю из воспитательных процессов. Родители, в свою очередь, как первые воспитатели ребенка, являются одними из ключевых субъектов воспитательной деятельности. Недаром говорится **“ Куш уясида курганини килади”**. Воспитание начинается в семье.

О чём говорится в высказывании Президента: **“ Самое большое богатство – разум и наука, самое большое наследство – хорошее воспитание, самая большая нищета – отсутствие знаний”**.

В этом вся суть роли махалли, семьи и школы.

С точки зрения методического управления участие махалли и родителей способствует:

- повышению социальной значимости воспитательной работы;
- формированию единого подхода к воспитанию детей;
- профилактике негативных социальных явлений.

Интеграция «махалля–школа–семья»: содержание и механизмы

Интеграция «махалля–школа–семья» обеспечивает непрерывность и последовательность воспитательных процессов. В методическом управлении данной интеграцией особое значение имеют следующие механизмы:

- во-первых, обеспечение участия всех субъектов в планировании воспитательной деятельности;
- во-вторых, разработка методических рекомендаций и инструктивных материалов, регулирующих сотрудничество;
- в-третьих, внедрение единой системы мониторинга для оценки результативности воспитательных процессов.

Составная часть махалли - это семья. Так как в семье растёт новое поколение, махалля, семья и школа взаимосвязаны между собой.

Учитель вовлекает родителей в различные формы сотрудничества со школой в интересах развития детей. Благодаря сотрудничеству можно достичь поставленных целей более эффективно и быстрее. Родители, непосредственно вовлечённые в процесс обучения, лучше поймут суть этого процесса и будут лучше мотивировать своих детей учиться.

Для того, чтобы вовлечь родителей и представителей махалли к сотрудничеству в учебном и воспитательном процессе и использовать их потенциал для эффективной передачи знаний, педагог должен:

определить темы и проблемы, также мероприятия, которые обогатят присутствие родителей – их знания и опыт;

определить возможности родителей (кто, что может предложить для обогащения образовательного и воспитательного процесса), знать их профессию или род деятельности;

подробно описать их роль и деятельность.

Цель этого сотрудничества – помочь ребёнку достичь наилучших результатов, в соответствии с его потенциалом и способностями. Чтобы эффективно работать для достижения данной цели, педагог должен:

Быть в постоянном тесном контакте с родителями, махаллэй и другими общественными учреждениями;

регулярно информировать родителей об образовательном процессе и поведении их детей;

предоставлять информацию о достижениях ребенка на родительских собраниях и индивидуальных встречах с ними;

своевременно информировать родителей о трудностях ребёнка;

регулярно оказывать родителям педагогическую помощь;

создавать проекты для совместной работы родителей, представителей махалли, учащихся.

Классные часы, беседы, встречи, экскурсии, акции, субботники, соревнования, праздники – это лучшие формы работы для сотрудничества.

Проводя эти работы на разные темы, например, субботник **“Школьный двор-оазис красоты!”**, выставка **“Моя семья моё богатство!”**, конкурс **“Наши корни!”**, День рождения махалли и школы, акция **“Посади дерево!”**, спортивные соревнования, экскурсии и выставки, праздники каждый учитель вносит свой вклад в выполнение задач, поставленных перед работниками образования в Послании Президента Узбекистан.

Современные и инновационные модели методического управления воспитательными процессами

Определены следующие инновационные модели как наиболее эффективные:

- интегрированная модель управления, обеспечивающая координацию деятельности всех субъектов воспитательного процесса на основе единой цели;
- цифровая модель управления, позволяющая осуществлять планирование и мониторинг посредством электронных платформ;
- модель, основанная на сотрудничестве, направленная на повышение инициативности махалли и родителей.

Данные модели в полной мере соответствуют приоритетным направлениям, обозначенным в Послании Президента Республики Узбекистан.

Практические результаты и обсуждение

Интеграция «махалля–школа–семья» в методическом управлении воспитательными процессами способствует оздоровлению социального климата в образовательных учреждениях, духовному развитию обучающихся и повышению их социальной активности. Особенно значимым фактором является системное планирование и регулярный мониторинг воспитательной работы, что существенно повышает ее эффективность. Одним из механизмов воздействия на позитивные изменения в школьном образовательном процессе является вовлечение родителей и представителей махалли как членов сообщества, в управление школой. Родители имеют право голоса при принятии важных решений, касающихся образования, обучения и воспитания их ребёнка. Как говорится: **“Все дети наши дети!”** Для нас нет чужого ребёнка. Все – махалля, семья, школа – ответственны за обучение и воспитание молодого поколения.

Заключение

Таким образом, методическое управление воспитательными процессами является важнейшей составляющей современной системы образования. Интегрированное сотрудничество махалли, школы и семьи обеспечивает устойчивость и результативность воспитательной деятельности. Задачи, обозначенные в Послании Президента Республики

Узбекистан в 2025 году, требуют вывода данного взаимодействия на качественно новый уровень. В этой связи управление воспитательной деятельностью на основе научно обоснованных и инновационных подходов представляет собой одну из наиболее актуальных задач современного образования.

Список использованной литературы

1. Президент Республики Узбекистан. Послание Олий Мажлису в 2025 году.
2. Закон Республики Узбекистан «Об образовании».
3. Нормативно-правовые документы по развитию института махалли в Республике Узбекистан.
4. Научные источники по теории педагогики и методике воспитания.
5. Профессиональный стандарт в деятельности учителя общеобразовательной школы.

JAMIYATGA INKLYUZIV TA'LIM MUHITNI SINGDIRISH

Dehqanova Muborakxon G'iyoziddin qizi,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv jamiyatni tashkil etish va uni ijtimoiy mavqeini yuksaltirish masalalari haqida fikr va mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziya, ijtimoiy jamiyat, ta'lim, muhit.

Zamonamiz shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir vaqtda nafaqat texnika balki inson ongi va unga ta'sir etuvchi omillar ham rivojlanib bormoqda. Respublikamizda qator qonun va qonun osti hujjatlari hamda turli ijtimoiy ishlar olib borish bilan bir birgalikda ularni jamiyat hayotida izini qoldirish ham asosiy vazifalardan biri bo'lib kelmoqda. Bu vazifalar yurtboshimizni ham o'ylantirayotgan va butun jamiyatni uyg'otishga qaratilgan say harakatlardandir. Jamiyatga ta'limni to'g'ri tashkil etishdagi ishlar avvalo ta'limning boshlang'ich bo'g'ini bo'lgan maktabdab boshlanadi. Prezidentimiz aytganlaridek ta'lim sohasi “.... barcha bo'g'indagi rahbarlardan yuksak mas'uliyat va yuqori darajadagi javobgarlikni talab qiladi. Bu – yillar davomida ko'rinmaydigan, ammo natijasi yaqin 10-15 yilda butun mamlakat qiyofasini tubdan o'zgartirishga asos bo'ladigan qudratli manba¹”dur.

Jamiyatimizda ta'limning shunday turi ham borki bu inklyuziv ta'limdir. Inklyuziv jamiyatga asos solish va shu asosda inklyuziv ta'limga etibor qaratish va insonlarni inklyuziv muhitga tayyorlash xisoblanadi. Ammo faqatgina qo'gozlarda qolib ketayotgan farmoyishlar, yoki ko'zboyamachilik uchun qilingan tashkiliy ishlar bu bizning inklyuziyaga tayyorgarligimizni aks ettira olmaydi.

Inklyuziv ta'lim jarayonida dastlab bitta bolaning inklyuziyasi ta'minlanadi, keyinchalik ushbu bolaning shaxs sifatida shakllanishi, ijtimoiy moslashuvi hamda oila va jamiyatda o'z mavqeini topa olish jarayonlari ijobiy natija sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu individual tajriba bosqichma-bosqich kengayib, mahalla, ta'lim muassasasi va jamiyat miqyosida ijtimoiy ongga singadi hamda inklyuziv qadriyatlarning barqaror shakllanishiga xizmat qiladi.

Sog'lom inklyuziv jamiyatni shakllantirish demokratik va rivojlangan davlat modelining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Inklyuziya tamoyillari asosida qurilgan jamiyatda har bir shaxsning huquq va erkinliklari, ijtimoiy kelib chiqishi, jismoniy yoki ruhiy imkoniyatlaridan qat'i nazar, teng e'tirof etiladi va himoya qilinadi. Bunday yondashuv fuqarolarning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlab, ijtimoiy adolat va barqaror taraqqiyot uchun mustahkam zamin yaratadi.

Demokratik jamiyatda o'zaro diniy bag'rikenglik va insoniy munosabatlarning mustahkamlanishi ijtimoiy barqarorlikning muhim omili sanaladi. Turli e'tiqod va qarashlarga hurmat bilan yondashish, muloqot va hamkorlik madaniyatini rivojlantirish jamiyatda ishonch muhitini kuchaytiradi hamda ijtimoiy ziddiyatlarning oldini oladi. Natijada sog'lom inklyuziv jamiyat va demokratik davlat modeli o'zaro uyg'unlashgan holda inson qadr-qimmatini yuksaltirish, fuqarolik birdamligini mustahkamlash va barqaror rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi.

¹ Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, ilm-fan sohasi rivojini jadallashtirish masalalari muhokamasi bo'yicha videoselektor yig'ilishi 30.10.2020 yil www.yuz.uz sayti.

Zamonaviy axborot makonida ilmiy bilimlarni faqat nazariy matnlar orqali yetkazish yetarli samara bermaydi, balki ularni audio-vizual vositalar, aniq statistik dalillar va isbotlangan natijalar asosida taqdim etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv ilmiy g'oyalarning tushunarligini oshirib, ularning amaliyotga tatbiq etilish jarayonini jadallashtiradi. Inklyuziv ta'lim misolida esa, dastlab alohida shaxs — bitta bolaning inklyuziyasidan boshlangan jarayon bosqichma-bosqich kengayib, jamiyat miqyosida ijobiy ijtimoiy ong va barqaror qadriyatlarning shakllanishiga olib keladi. Natijada sog'lom inklyuziv jamiyatni barpo etish demokratik va rivojlangan davlat modelining asosiy omillaridan biriga aylanadi. Ushbu jarayonda o'zaro diniy bag'rikenglik, insoniy munosabatlarning mustahkamlanishi va ijtimoiy adolat tamoyillarining qaror topishi jamiyat barqarorligi va taraqqiyotini ta'minlovchi muhim shart sifatida namoyon bo'ladi.

Jamiyatimiz ko'zga tashlanayotgan oila muhiti, sport muhiti, do'stona muhit, diniy bag'rikenglik muhiti bilan tenglar qatorida rivojlanib, bolalar ongiga singayotgan inklyuziv muhit ham turli qiyinchilik va tushunmovchiliklar bilan aks etmoqda. Misol tariqasida barchani etirofida alohida ehtiyojga ega bolalarning to'liq moddiy texnik ta'minotidagi kamchiliklarni aytsa yana kimdur psixologik tayyor emasligini aytadi.

Aslidachi?

Aslida bizning jamiyat tayyormi?!

Jamiyatimizni tayyorlash uchun qilinayotgan say harakatlar qachon yuzaga chiqadi va uni kimlarning ish samaradorligida ko'rishimiz mumkin?

Demak yuqoridagi savollarga navbat bilan javob topishga harakatni boshlashishimiz oldimizga qo'ygan inklyuziv muhitni keng targ'ib etish bo'lib xizmat qiladi.

Har qanday muhitni dastavval o'rganishimiz va ushbu muhitga moslashish uchun qilinishi kerak bo'lgan ishlarni aniqlashimiz va yo'l haritasini tuzib olish maqsadga muvofiqdir. Bunda har bir bola uchun individual yondashuv asosida ish ko'rish kerak bo'ladi.² Nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarni umumiy ta'limda yoki ijtimoiy-maishiy muhitda moslashishi uchun ularning nuqsonida kelib chiqib ta'lim dasturi tuzulishi va moslashtirilishi kerak. Natijada uning harakatlar ketma ketligi yaqinlari va do'stlari tarafidan tan olinadi bu esa jamiyatga singdirilishning kichik belgisidir. Insonlar xoh sog'lom bo'lsin, xoh ehtiyojmand harqanday xolatda ko'makka muhtoj xisoblanadi. Mana shunday muhtojlikka bo'lgan yo'lni qisqartirish o'zi ham jamiyatga insoniylik xissini singdirgan xolda nogironliklarning inklyuziv muhitini singdirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, ilm-fan sohasi rivojini jadallashtirish masalalari muhokamasi bo'yicha videoselektor yig'ilishi 30.10.2020 yil www.yuz.uz sayti.
2. Shomaxmudov R “Inklyuziv ta'lim: xalqaro tajribalar” 2013 yil o'quv metodik qo'llanma.
3. F.U.Qodirova va boshqalar. “Inklyuziv ta'lim: nazariya va amaliyot” darslik Zebo print 2023 yil.

² M.G'.Dehqanova “Individual ta'lim sharoitida bo'lajak maxsus pedagoglarni korreksion mashg'ulotlarni modellashtirishga tayyorlash metodikasi” disseratsiya avtoreferati, 2025 yil.

BOLA TARBIYASIDA OILA, MAHALLA VA TA'LIM MUASSASASINING O'RNI

*Dushayeva Nazokat Sharofiddinovna,
Toshkent viloyati pedagogik mahorat markazi
“Tillarni o'qitish metodikasi” kafedra mudiri*

Anotatsiya: Mazkur maqolada bola tarbiyasida oila, mahalla va maktab muassasalarining o'zaro aloqasi va hamkorlik mexanizmlari tahlil qilinadi. Oila – bolaning birlamchi tarbiya muhitidir, unda shaxsning axloqiy qadriyatlari, dunyoqarashi va xulq-atvori shakllanadi. Mahalla – milliy an'analar, urf-odatlar va ijtimoiy nazoratni amalga oshiruvchi muhit sifatida bolalarning ijtimoiylashuvi va milliy g'oyalarni singdirishda muhim rol o'ynaydi. Maktab esa – bilim, intizom va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantiruvchi muassasa sifatida faoliyat yuritadi. Maqolada uch ijtimoiy institutning bola tarbiyasidagi o'ziga xos vazifalari, ularning o'zaro hamkorligi va zamonaviy sharoitda barkamol avlodni tarbiyalashdagi dolzarbligi yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, oila, mahalla va maktabning uzviy hamkorligi bola tarbiyasining samaradorligini oshiradi va jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi.

Kalit so'zlar: oila, mahalla (jamoat), maktab ta'limi, ijtimoiylashuv, axloqiy qadriyatlar, hamkorlik, milliy an'analar;

Abstract: This article explores the role of family, community (mahalla), and school institutions in the upbringing of children. The family serves as the primary environment where moral values, worldview, and behavioral patterns are formed. The mahalla, as a traditional community structure, plays a crucial role in transmitting cultural heritage, social norms, and collective responsibility. The school, meanwhile, provides knowledge, discipline, and social skills necessary for personal development and integration into society. The study emphasizes the importance of cooperation among these three institutions, highlighting that their synergy significantly enhances the effectiveness of child upbringing. In the context of globalization and rapid information exchange, strengthening the collaboration between family, mahalla, and school is considered a vital condition for nurturing a well-rounded generation and ensuring sustainable social development.

Keywords: Child upbringing, Family, Mahalla (community), School education, Socialization, Moral values, Cooperation, National traditions;

Аннотация: В данной статье рассматривается роль семьи, махалли и школьных учреждений в воспитании детей. Семья является первичной средой, где формируются моральные ценности, мировоззрение и поведенческие модели. Махалля, как традиционная общинная структура, играет важную роль в передаче культурного наследия, социальных норм и коллективной ответственности. Школа, в свою очередь, обеспечивает знания, дисциплину и социальные навыки, необходимые для личностного развития и интеграции в общество. В исследовании подчеркивается важность сотрудничества между этими тремя институтами, отмечается, что их синергия значительно повышает эффективность воспитательного процесса. В условиях глобализации и быстрого обмена информацией укрепление взаимодействия семьи, махалли и школы рассматривается как важнейшее условие воспитания всесторонне развитого поколения и обеспечения устойчивого социального развития.

Ключевые слова: Семья, Махалля (община), Школьное образование, Социализация, Моральные ценности, Сотрудничество, Национальные традиции.

Kirish

Insoniyat taraqqiyotining har bir bosqichi barkamol avlod tarbiyasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Har qanday jamiyatning kelajagi, uning iqtisodiy, siyosiy va madaniy rivojlanishi avvalo yosh avlodning qanday tarbiya olishi bilan belgilanadi. Shu bois, bola tarbiyasi masalasi qadimdan eng muhim ijtimoiy vazifa sifatida qaralgan. Tarbiya jarayonida bola nafaqat bilim oladi, balki axloqiy qadriyatlarni o‘zlashtiradi, ijtimoiy muhitga moslashadi va shaxs sifatida shakllanadi. Bugungi globallashuv davrida axborot oqimining tezligi, turli madaniy ta’sirlarning kuchayishi, internet va ommaviy kommunikatsiya vositalarining keng tarqalishi bola tarbiyasiga yangicha yondashuvni talab etmoqda. Shu sharoitda milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an’analarni asrab-avaylash, ularni yosh avlod ongiga singdirish yanada dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bola tarbiyasida uch asosiy ijtimoiy institut – oila, mahalla va maktab muhim rol o‘ynaydi. Oila – bolaning ilk tarbiya maskani, mehr-muhabbat va axloqiy qadriyatlar manbai. Mahalla – milliy an’analar, ijtimoiy nazorat va jamoaviy tarbiya muhitidir. Maktab esa – bilim, intizom va ijtimoiy ko‘nikmalar shakllanadigan muassasa sifatida faoliyat yuritadi. Ushbu uch muhitning uzviy hamkorligi barkamol avlodni tarbiyalashning eng muhim sharti hisoblanadi.

MAQSAD: oila, maktab ta’lim tashkiloti va maxalla xamkorligining bola tarbiyasidagi o‘rni, milliy tarbiya shakllantirishga qaratilgan targ‘ibot tadbirlarini samaradorligini oshirishda psixologik texnologiyalarni bilish va ularni qo‘llashi mazkur ishlarning samaradorligi oshirishga xizmat qiladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida suhbat, ijtimoiy-psixologik so‘rovnomalar, kuzatish kabi metodlaridan foydalanildi va olingan natijalarning statistik ishonchlilik darajasi faktorli tahlil orqali tasdiqlandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Oila, mahalla va ta’lim muassasalari ma’naviy qayta tug‘ilishning muhim omili sifatida katta ahamiyatga ega. Darhaqiqat, yoshlar tarbiyasi nafaqat oila yoki ta’lim muassasalari, balki butun jamiyatning muhim bo‘g‘inidir. Bugun bizga chuqur ma’naviyatli, mustaqil fikrlashga ega yoshlar kerak. Bugungi kunda ushbu eng muhim strategik vazifani hal etish oila, jamoat institutlari va fuqarolik jamiyati institutlari, shuningdek, yoshlarning g‘oyalar va e’tiqodi bilan bog‘liq ma’naviyat, dunyoqarash va e’tiqodni samarali uyg‘unlashtirishni talab qiladi, ular aynan oila, mahalla va oilada shakllanadi. Ta’lim muassasalari Ijodkorlikda xalq va mamlakatning bolalar bilan sadoqat tuyg‘usini shakllantirish alohida o‘rin tutadi. Buning uchun bola hayotining dastlabki yillaridanoq uning moddiy dunyosi bilan tanishish va milliy an’analarimizga mos shakllardan foydalanish zarur.³

Mavzuning dolzarbligi quyidagilarda namoyon bo‘ladi: Globallashuv va axborot oqimi-bugungi kunda internet, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari bolalarning dunyoqarashiga kuchli ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu esa milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va yosh avlod ongiga singdirish masalasini dolzarb qiladi. Oila institutining o‘zgarishi-ko‘plab oilalarda ota-onalarning bandligi, migratsiya jarayonlari va iqtisodiy muammolar sababli bolaga yetarli e’tibor berilmay qolishi mumkin. Shu bois oila tarbiyasini mustahkamlash va unga yordamchi

³ Rizayeva X.U. Oila, maktabgacha ta’lim tashkiloti va maxalla xamkorligining bola tarbiyasidagi o‘rni. // Inter education & global study. 2024. №7. B.195–204.

bo‘luvchi ijtimoiy institutlar rolini kuchaytirish zarur. Mahalla tizimining ahamiyati- mahalla milliy an‘analari, urf-odatlar va ijtimoiy nazoratni amalga oshiruvchi muhit sifatida bolalarning ijtimoiylashuvi va axloqiy tarbiyasida muhim o‘rin tutadi. Bugungi kunda mahalla faollari va jamoatchilikning tarbiyaviy jarayondagi ishtirokini kuchaytirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Maktabning zamonaviy vazifalari- maktab nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyaviy muassasa sifatida ham faoliyat yuritadi. Zamonaviy ta‘lim dasturlari, pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlar bolalarning intellektual hamda axloqiy rivojlanishini ta‘minlashda asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Hamkorlik zarurati-oila, mahalla va maktabning uzviy hamkorligi bola tarbiyasida eng muhim shartdir. Agar bu uch muhit bir-biridan uzilib qolsa, tarbiyaviy jarayonning samaradorligi pasayadi. Shu bois ularning o‘zaro aloqalarini mustahkamlash bugungi kunning dolzarb masalasi hisoblanadi. ⁴Xullas, mavzuning dolzarbligini shundaki, zamonaviy sharoitda barkamol avlodni tarbiyalash uchun oila, mahalla va maktabning birgalikdagi sa‘y-harakatlari talab etiladi. Bu uch institutning hamkorligi jamiyatning barqarorligi va kelajagi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Bola hayotida oila tarbiyasining o‘rni: Oila – bola tarbiyasining eng birlamchi va tabiiy muhitidir. Inson ilk bor oilada hayotiy tajribalarni o‘zlashtiradi, axloqiy qadriyatlar, odob-axloq me‘yorlari va ijtimoiy munosabatlarni o‘rganadi. Ota-ona va boshqa oilaviy a‘zolar bolaning dunyoqarashi, xulq-atvori va shaxsiyati shakllanishiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi.

Mehr va e‘tibor: Oilada ota-onaning mehribonligi, bolaga bo‘lgan e‘tibori va qo‘llab-quvvatlashi uning o‘ziga ishonchini mustahkamlaydi, ijobiy psixologik muhit yaratadi.

Muloqot va tarbiyaviy suhbatlar: Oiladagi muloqot madaniyati, ota-onaning bolaga bergan nasihatlar va tarbiyaviy suhbatlari uning axloqiy qarashlarini shakllantiradi.

Intizom va mas‘uliyat: Oilada belgilangan tartib-qoidalar, intizom va mas‘uliyat hissi bolada jamiyatda yashash uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni hosil qiladi.

Ijobiy va salbiy omillar: Mehribonlik, qo‘llab-quvvatlash va sog‘lom muhit bolaning shaxsiy rivojiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatsa, beparvolik, zo‘ravonlik yoki e‘tiborsizlik salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Shu bois oila tarbiyasi jamiyatning kelajagini belgilovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Oila nafaqat bolaga mehr va g‘amxo‘rlik beradi, balki uni ijtimoiy hayotga tayyorlaydi, milliy qadriyatlarni singdiradi va barkamol shaxs sifatida shakllanishiga zamin yaratadi. Mahalla tizimining ahamiyati: mahalla – milliy an‘analari, urf-odatlar va ijtimoiy nazoratni amalga oshiruvchi eng qadimiy ijtimoiy institutlardan biridir. U nafaqat jamoaviy birdamlikni ta‘minlaydi, balki yosh avlodning ijtimoiylashuvi va axloqiy tarbiyasida ham muhim o‘rin tutadi. Mahalla bolaga milliy qadriyatlarni singdiradi, jamoa oldida mas‘uliyat hissini shakllantiradi va ijtimoiy muhitda to‘g‘ri yo‘l tutishga o‘rgatadi.

Milliy qadriyatlar manbai: Mahalla orqali bolalar urf-odatlar, marosimlar va milliy an‘analari bilan tanishadi. Ijtimoiy nazorat: Mahalla jamoasi bolalarning xulq-atvorini kuzatib boradi, ularni to‘g‘ri yo‘lga yo‘naltiradi. Jamoaviy tarbiya: Oqsoqollar, faollar va mahalla a‘zolari bolalarga nasihat berish, tarbiyaviy tadbirlar o‘tkazish orqali tarbiyaviy jarayonda faol ishtirok etadi. Dolzarblik: Bugungi kunda mahalla faollari va jamoatchilikning tarbiyaviy jarayondagi ishtirokini kuchaytirish, oilaga yordamchi bo‘lish va maktab bilan hamkorlikni

⁴ Rizayeva Xusniya Ubayevna, Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), maktabgacha ta‘lim pedagogikasi va psixologiyasi kafedra v.v.b. dots.ntl, РОЛЬ СЕМЬИ, ДОШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ И МАХАЛЛИНСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В ВОСПИТАНИИ РЕБЕНКА

mustahkamlash dolzarb vazifa hisoblanadi. Bola tarbiyasida oila, mahalla va maktabning uzviy hamkorligi eng muhim shartlardan biridir. Har bir institut alohida o'z vazifasini bajarsa-da, ularning bir-biridan uzilib qolishi tarbiyaviy jarayonning samaradorligini pasaytiradi. Shu bois, bugungi kunda ularning o'zaro aloqalarini mustahkamlash dolzarb masala hisoblanadi.

Oila va maktab hamkorligi: Ota-onalar farzandining ta'lim va tarbiyasida bevosita mas'uldir. Maktab esa bu jarayonni ilmiy-pedagogik asosda davom ettiradi. Ota-onalar yig'ilishlari, tarbiyaviy suhbatlar va qo'shma tadbirlar orqali bu hamkorlik mustahkamlanadi.

Mahalla va oila hamkorligi: Mahalla oilaga yordamchi bo'lib, tarbiyaviy jarayonni keng jamoatchilik darajasida qo'llab-quvvatlaydi. Mahalla faollari oilalarga maslahat beradi, bolalarning ijtimoiy muhitda to'g'ri yo'l tutishini nazorat qiladi.

Mahalla va maktab hamkorligi: Mahalla faollari maktab bilan birgalikda tarbiyaviy tadbirlar o'tkazadi, milliy qadriyatlarni singdirish va yoshlarni ijtimoiy faol bo'lishga undashda hamkorlik qiladi.

Uch tomonlama hamkorlik: Oila, mahalla va maktabning qo'shma tadbirlari, tarbiyaviy suhbatlari, sport va madaniy tadbirlar bolalarning barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Bugungi globallashuv davrida turli tashqi ta'sirlar bolalarning dunyoqarashiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sharoitda milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, yosh avlodni barkamol qilib tarbiyalash uchun oila, mahalla va maktabning birgalikdagi sa'y-harakatlari zarur. Hamkorlikning kuchayishi nafaqat bola tarbiyasining samaradorligini oshiradi, balki jamiyatning barqarorligi va kelajagi uchun ham muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa:

Oila, mahalla va maktab bola tarbiyasida bir-birini to'ldiruvchi, uzviy bog'liq ijtimoiy institutlardir. Oila – bolaning ilk tarbiya maskani bo'lib, unda mehr-muhabbat, axloqiy qadriyatlar va shaxsiy xulq-atvor shakllanadi. Mahalla – milliy an'analar, urf-odatlar va jamoaviy birdamlikni ta'minlovchi muhit sifatida bolalarning ijtimoiylashuvi va milliy g'oyalarni singdirishda muhim rol o'ynaydi. Maktab esa – bilim, intizom va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantiruvchi muassasa sifatida barkamol avlod tarbiyasining asosiy tayanchlaridan biridir.

Uchala institutning uzviy hamkorligi bola tarbiyasining samaradorligini oshiradi. Agar bu hamkorlik sust bo'lsa, tarbiyaviy jarayonning yaxlitligi buziladi va natijada jamiyatda barkamol shaxslar yetishib chiqishi qiyinlashadi. Shu bois oila, mahalla va maktabning birgalikdagi sa'y-harakatlarini kuchaytirish, qo'shma tadbirlar o'tkazish, tarbiyaviy suhbatlar tashkil etish va milliy qadriyatlarni yosh avlod ongiga singdirish bugungi kunning dolzarb vazifasi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, barkamol avlodni tarbiyalashda oila, mahalla va maktabning hamkorligi jamiyatning barqarorligi va kelajagi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Uch tomonlama hamkorlik-Oila-mahalla-maktab hamkorligini mustahkamlash uchun qo'shma loyihalar, sport musobaqalari, madaniy tadbirlar va tarbiyaviy seminarlar muntazam o'tkazilishi tavsiya etiladi. Davlat siyosati nuqtai nazaridan-Ta'lim va tarbiya sohasida qabul qilinayotgan islohotlarda oila, mahalla va maktabning hamkorligini kuchaytirishga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

Oila va mahalladagi ma'naviy tajribalarni uyg'unlashtirish uning asosiy masalalaridan biri bo'lib, uni buyuk ajdodlarimiz doimo hal qilib kelgan. Ma'naviy-axloqiy idrokni mustahkamlash har bir davr uchun dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. Jamiyatning demokratik qadriyatlari oila,

mahalla va ta'lim muassasalarida, masalan, bag'rikenglik va mehr-oqibat kabi noyob insoniy fazilatlarda o'z aksini topgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. G'aybo'llaev N.va boshqalar Pedagogika,Toshkent, 2000,38-46 boshqalar4.
 2. Baranov S.P.va boshqalar Pedagogika, Toshkent, “O'qituvchi” 1990.
 3. Хайдаров Ф.И. Формирование мотивов учения у учащихся сельских школ: Автореф.дис. ... канд. пед. наук.- Ташкент: ТГПИУ, 1996. – 18 с.
 4. Чориев А.И. Социальный облик современной молодёжи. -Т.: 1996. – 150 б.
 5. Ibragimova Maftuna Abdulazizovna, A. U. tarix . fani. o'qiyuvchisi. (2024).
- MAHALLA VA UNING YOSHLAR TARBIYASIDAGI O'RNI.
6. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11282805>

RAQAMLI MUHITDA O‘QUVCHILAR XAVFSIZLIGINI TA’MINLASH, KIBERBULLING VA INTERNET QARAMLIGINING OLDINI OLISH.

Ergasheva Malohat Tursunovna,

*A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti
pedagogika-psixologiya kafedrası mudiri p.f.d. (DSc), dotsent*

Xudayberdiyeva Muxayyo Karshiboyevna,

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya

Maqolada raqamli ta’lim jarayonida o‘quvchilar xavfsizligini ta’minlash bilan bog‘liq muhim masalalar, xususan kiberbulling va internet qaramligi hodisalari ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda bu xavflarning kelib chiqish sabablari, o‘quvchilarning psixologik va pedagogik rivojiga ta’siri, shuningdek, ularning oldini olish usullari ko‘rib chiqiladi. Xalqaro tajribalar asosida ta’lim muassasalarida kiberbulling va internet qaramligiga qarshi samarali pedagogik, psixologik va texnologik choralar taklif etiladi. Maqola raqamli xavfsizlik madaniyatini shakllantirish va o‘quvchilarni raqamli muhitdagi xavflardan himoya qilish bo‘yicha amaliy tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: kiberbulling, internet qaramligi, raqamli xavfsizlik, xavfsizlik madaniyati, raqamli pedagogika, psixologik profilaktika.

Аннотация

В статье проводится научный анализ актуальных вопросов обеспечения безопасности учащихся в условиях цифрового образовательного процесса, в частности явлений кибербуллинга и интернет-зависимости. В исследовании рассматриваются причины возникновения данных рисков, их влияние на психологическое и педагогическое развитие учащихся, а также методы их профилактики. На основе международного опыта предлагаются эффективные педагогические, психологические и технологические меры противодействия кибербуллингу и интернет-зависимости в образовательных учреждениях. Статья содержит практические рекомендации по формированию культуры цифровой безопасности и защите учащихся от угроз в цифровой среде.

Ключевые слова: кибербуллинг, интернет-зависимость, цифровая безопасность, культура безопасности, цифровая педагогика, психологическая профилактика.

Abstract

The article provides a scientific analysis of key issues related to ensuring students' safety in the context of the digital educational process, with particular attention to the phenomena of cyberbullying and internet addiction. The study examines the causes of these risks, their impact on students' psychological and pedagogical development, as well as methods for their prevention. Based on international experience, effective pedagogical, psychological, and technological measures to counter cyberbullying and internet addiction in educational institutions are proposed. The article also offers practical recommendations for fostering a culture of digital safety and protecting students from risks in the digital environment.

Keywords: cyberbullying, internet addiction, digital safety, safety culture, digital pedagogy, psychological prevention.

KIRISH

Raqamli texnologiyalarning tezkor rivojlanishi ta'lim jarayonini tubdan o'zgartirdi, yangi resurslar va imkoniyatlar ochdi. Shu bilan birga, bu jarayon kiberbulling va internet qaramligi kabi psixologik-pedagogik muammolarni ham keltirib chiqardi. Bugungi kunda o'quvchilarni raqamli muhitda xavfsizligini ta'minlash nafaqat texnologik, balki ularning ruhiy, emotsional va jismoniy salomatligini himoya qilish nuqtai nazaridan ham dolzarb vazifa hisoblanadi. Maqolaning maqsadi – kiberbulling va internet qaramligi hodisalarini chuqur tahlil qilish, ularning o'quvchi shaxsiga ta'sirini aniqlash va ushbu muammolarga qarshi kompleks pedagogik, psixologik va texnologik yechimlar taklif etishdir.

ASOSIY QISM

1. Kiberbulling: hodisaning tabiati, sabablari va oqibatlari

Kiberbulling – bu axloqiy va psixologik jihatdan tajovuzkor xatti-harakatlarning raqamli vositalar, jumladan internet, mobil ilovalar hamda ijtimoiy tarmoqlar orqali amalga oshirilishi sifatida ta'riflanadi. Ushbu holat jabrlanuvchining sha'ni, qadr-qimmatini va ruhiy holatiga jiddiy zarar yetkazishi bilan xavflidir. Kiberbulling an'anaviy bullingdan o'zining keng qamrovli, uzluksiz va anonimlik xususiyatlari bilan ajralib turadi, ya'ni tajovuzkor shaxs ko'pincha yashirin bo'lib qoladi va bu zo'ravonlikning davomiyligini kuchaytiradi. O'quvchilar muhitida kiberbulling ko'pincha quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi:

- Tahdidli yoki haqoratli xabarlar yuborish

Bu holatda o'quvchiga nisbatan doimiy ravishda qo'rqituvchi, kamsituvchi yoki haqoratli xabarlar yuborilib, uning ruhiy bosim ostida qolishiga sabab bo'ladi.

- Shaxsiy ma'lumotlarni ruxsatsiz tarqatish

O'quvchining shaxsiy suratlari, yozishmalari yoki shaxsiy hayotiga oid ma'lumotlar uning roziligisiz tarqatilib, obro'siga putur yetkaziladi.

- Qo'rqitish yoki manipulyatsiya qilish maqsadida soxta profiling yaratish

Tajovuzkorlar soxta akkauntlar orqali jabrlanuvchini chalg'itadi, unga bosim o'tkazadi yoki uni jamoatchilik oldida kulgili holatga solishga harakat qiladi.

- Guruhli tazyiq va ijtimoiy izolyatsiya qilish

Bir nechta shaxslarning birgalikda bosim o'tkazishi natijasida jabrlanuvchi sinfdoshlar yoki tengdoshlar orasida yolg'izlanib qoladi va jamoadan chetlashtiriladi.

Kiberbullingning paydo bo'lishiga olib keladigan asosiy omillar quyidagilar bo'lib, ular ko'pincha bir-biri bilan chambarchas bog'liq holda namoyon bo'ladi:

- Raqamli muhitda anonimlik hissi va javobgarlikning susayishi

Internetda o'zini yashirish imkoniyati tajovuzkor xatti-harakatlarning osonroq sodir etilishiga sabab bo'ladi.

- O'quvchilarda raqamli savodxonlik va axloqiy ongning yetishmasligi

Raqamli muhitda qanday xatti-harakatlar to'g'ri yoki noto'g'ri ekanini anglamaslik kiberbulling holatlarining ko'payishiga olib keladi.

- Ota-onalar va pedagoglarning raqamli xatti-harakatchilikka nazoratining cheklanganligi

Kattalar tomonidan yetarli monitoring va tushuntirish ishlari olib borilmaganda, o'quvchilar virtual muhitda o'zini nazoratsiz tutishi mumkin.

- Yoshlar orasidagi psixologik stress va o'zini namoyon qilish ehtiyojining noto'g'ri yo'nalishi

Ichki bosim, e'tibor yetishmasligi yoki o'zini tasdiqlash istagi tajovuzkor xatti-harakatlar orqali namoyon bo'lishi mumkin.

Kiberbullingning salbiy oqibatlari o'quvchilarning ruhiy holati, o'qishi va ijtimoiy hayotiga chuqur ta'sir ko'rsatadi:

- Ruhiy salomatlikning jiddiy buzilishi (doimiy tashvish, depressiya, o'z joniga qasd qilish fikrlari)

Doimiy bosim ostida qolgan o'quvchi o'zini himoyasiz his qilib, og'ir ruhiy holatlarga tushib qolishi mumkin.

- O'quv faoliyatining sezilarli darajada pasayishi va maktabdan qochish xatti-harakatlari

Kiberbulling qurbonlari ko'pincha maktab muhitidan qochishga harakat qiladi va bu bilim olish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

- Ijtimoiy munosabatlarning buzilishi va o'zini ijtimoiy muhitdan izolyatsiya qilish
- Jabrlanuvchi boshqalar bilan muloqotdan chekinib, yolg'izlikka berilishi mumkin.
- O'ziga bo'lgan ishonch va o'zini qadrlash hissining yo'qolishi

Doimiy kamsitilish o'quvchining shaxsiy rivojlanishiga to'sqinlik qilib, o'z qobiliyatlariga bo'lgan ishonchini susaytiradi.

2. Internet qaramligi: konsepsiyasi, turlari va xavflari

Internet qaramligi – bu foydalanuvchining real hayotdagi muhim faoliyatlari, masalan, o'qish, muloqot, jismoniy faollik va ijtimoiy majburiyatlarni e'tiborsiz qoldirib, internetdan haddan tashqari va uzoq muddat davomida foydalanishi bilan tavsiflanadigan patologik holatdir. Bunday holat ayniqsa o'quvchilar orasida tez-tez uchrab, ularning psixologik, jismoniy va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilar orasida internet qaramligi quyidagi asosiy turlarda namoyon bo'ladi:

- O'yin qaramligi (onlayn o'yinlarga obuna bo'lish)

Bu turdagi qaramlikda o'quvchilar ko'p vaqtini onlayn o'yinlar o'ynashga sarflab, o'yin ichidagi yutuqlarni real hayotdagi muvaffaqiyatlardan ustun qo'yadi. Natijada dars tayyorlashga bo'lgan qiziqish kamayadi va o'quv jarayonida sustkashlik yuzaga keladi.

- Ijtimoiy tarmoqlarga qaramlik

O'quvchilar ijtimoiy tarmoqlarda doimiy ravishda vaqt o'tkazib, layk va izohlar orqali ijtimoiy tasdiq olishga intiladi. Bu holat real hayotdagi muloqotning qisqarishiga va yuzma-yuz munosabatlarning susayishiga olib keladi.

- Ma'lumotlarni haddan tashqari qidirish va internet-saytlarga tashrif buyurishga bo'lgan qaramlik

Ushbu turda o'quvchilar zarur bo'lmagan axborotlarni ham uzluksiz qidirishga moyil bo'lib, bu ularning vaqtini samarasiz sarflashiga va axborot haddan tashqari ko'pligi tufayli charchoqqa olib keladi.

- Onlayn video-kontentga qaramlik

Video platformalarda ketma-ket videolar tomosha qilish odati o'quvchilarda vaqt nazoratining yo'qolishiga sabab bo'lib, uyqu rejimi va kundalik faoliyatning buzilishiga olib keladi.

Internet qaramligining rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar quyidagilardan iborat bo'lib, ular bir-biri bilan uzviy bog'liq holda ta'sir ko'rsatadi:

- Psixologik omillar (ijtimoiy fobiya, past o'z-o'zini hurmat qilish, chekinish)

O‘ziga ishonchsiz, muloqotda qiyinchilikka duch keladigan o‘quvchilar virtual muhitni xavfsiz makon sifatida qabul qiladi va real hayotdan qochishga intiladi.

- Ijtimoiy omillar (oilaviy muammolar, tengdoshlar bosimi)

Oilada yetarli e‘tibor va qo‘llab-quvvatlash bo‘lmaganda yoki tengdoshlar orasida bosim kuchli bo‘lsa, internet o‘quvchi uchun muammo va stressdan qochish vositasiga aylanadi.

- Texnologik omillar (doimiy internetga ulanish imkoniyati, qulay interfeys)

Smartfonlar va yuqori tezlikdagi internetning mavjudligi internetdan foydalanishni yanada osonlashtirib, nazoratsiz iste‘molni kuchaytiradi.

Internet qaramligining oqibatlarini o‘quvchining hayotining turli jabhalarida sezilarli darajada namoyon bo‘ladi:

- Jismoniy salomatlikning yomonlashishi (ko‘z muammolari, ortiqcha vazn, uyquning buzilishi)

Uzoq vaqt ekran qarshisida o‘tirish ko‘rish qobiliyatining pasayishiga, harakatsizlik esa sog‘liq bilan bog‘liq muammolarga olib keladi.

- Kognitiv qobiliyatlarning pasayishi (diqqatni jamlash, yodlash, mantiqiy fikrlash)

Doimiy chalg‘ituvchi kontent o‘quvchilarning chuqur fikrlash va bilimlarni mustahkamlash qobiliyatini susaytiradi.

- Ijtimoiy mas‘uliyatning susayishi va real hayotdagi munosabatlarning izolyatsiyasi

Internetga haddan tashqari berilish o‘quvchilarning jamoadagi faolligini kamaytirib, yolg‘izlik hissinin kuchaytiradi.

- Vaqtning boshqarish qobiliyatining yo‘qolishi va o‘quv majburiyatlarini bajarmaslik

Rejasiz va nazoratsiz internetdan foydalanish o‘quvchilarni o‘z vaqtini to‘g‘ri taqsimlay olmaslikka olib keladi, natijada darslarni o‘zlashtirish darajasi pasayadi.

PEDAGOGIK, PSIXOLOGIK VA TEXNOLOGIK YECHIMLAR

1. Pedagogik-profilaktik choralar:

O‘quv dasturlariga “Raqamli madaniyat va xavfsizlik” kursini kiritish orqali o‘quvchilarda internetdan ongli, mas‘uliyatli va xavfsiz foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu kurs doirasida shaxsiy ma‘lumotlarni himoyalash, kiberxavfsizlik asoslari, onlayn muloqot madaniyati hamda raqamli makonda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavf-xatarlarni anglash masalalariga alohida e‘tibor qaratiladi.

Shuningdek, o‘quvchilar uchun interaktiv treninglar va vebinarlar tashkil etish orqali ularning bilim va malakalarini amaliy mashg‘ulotlar asosida mustahkamlash maqsadga muvofiqdir. Bunday mashg‘ulotlar o‘quvchilarning faolligini oshiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va real hayotdagi vaziyatlarga tayyorlaydi.

Ota-onalarni raqamli tarbiya masalalari bo‘yicha muntazam ravishda xabardor qilib borish, seminar va suhbatlar tashkil etish ularning farzandlari faoliyatini to‘g‘ri yo‘naltirishida muhim rol o‘ynaydi. Ota-onalarning bu jarayondagi faolligini oshirish orqali maktab va oila hamkorligi mustahkamlanadi.

Bundan tashqari, maktablarda do‘stona va hurmatga asoslangan muhitni yaratish, o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro hamkorlikni rivojlantirish ta‘lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi. Bunday muhitda o‘quvchilar erkin fikr bildiradi, bir-birini qo‘llab-quvvatlaydi va ijtimoiy mas‘uliyat hissi shakllanadi.

2. Psixologik yordam va aralashuvlar:

Maktablarda psixologik xizmat faoliyatini yanada faollashtirish hamda kiberbulling qurbonlari uchun maxsus yordam dasturlarini ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri

hisoblanadi. Bunday dasturlar o‘quvchilarga psixologik qo‘llab-quvvatlash ko‘rsatish, ularning ruhiy holatini barqarorlashtirish va ijtimoiy moslashuvini ta‘minlashga xizmat qiladi. Psixologlar, sinf rahbarlari va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlik bu jarayonning samaradorligini oshiradi.

Shu bilan birga, o‘quvchilarda emotsional intellektni rivojlantirish, o‘z his-tuyg‘ularini anglash va boshqarish, stressli vaziyatlarga to‘g‘ri munosabat bildirish ko‘nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Maxsus mashg‘ulotlar va treninglar orqali o‘quvchilarning ruhiy barqarorligi mustahkamlanadi.

Internetga qaramlik belgilari kuzatilayotgan o‘quvchilar uchun individual hamda guruh psixokorreksiya dasturlarini joriy etish ularning muammolarini erta aniqlash va bartaraf etishga yordam beradi. Bu jarayonda o‘quvchilarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish va sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilishga alohida e‘tibor qaratiladi.

Bundan tashqari, inson huquqlari va shaxsiy mas‘uliyat mavzularida o‘quvchilarni tayyorlash orqali ularning huquqiy ongini oshirish, o‘z harakatlari uchun javobgarlikni his qilish va jamiyatda faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga erishiladi.

3. Texnologik va tashkiliy choralar:

Ta‘lim muassasalarida zararli va nomaqbul axborotlardan himoyalaniшни ta‘minlash maqsadida kontentni filtratsiya qilish va monitoring qilish tizimlarini joriy etish muhim hisoblanadi. Ushbu tizimlar orqali o‘quvchilarning internetdan foydalanish jarayoni nazorat qilinadi, ularni yoshiga mos bo‘lmagan axborotlardan himoyalash imkoniyati yaratiladi.

Shuningdek, raqamli xavfsizlik bo‘yicha mobil ilovalar va interaktiv platformalarni yaratish o‘quvchilarning qiziqishini oshirish bilan birga, ularning bilimlarini zamonaviy va qulay shaklda mustahkamlashga xizmat qiladi. Bunday vositalar orqali xavfsiz internet qoidalari, kiberxavf-xatarlarni aniqlash va ularga to‘g‘ri munosabat bildirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar beriladi.

Maktab kompyuterlaridan foydalanish jarayonida ishlash vaqtini cheklashga mo‘ljallangan maxsus dasturlardan foydalanish o‘quvchilarning salomatligini asrash, ko‘z zo‘riqishi va internetga qaramlikning oldini olishda muhim ahamiyatga ega. Bu orqali o‘quvchilarning dars va dam olish rejimi muvozanatda bo‘lishi ta‘minlanadi.

Bundan tashqari, o‘quvchilarga raqamli muhitda xavfsiz harakat qilish qoidalari bo‘yicha aniq va tushunarli ko‘rsatmalar berish zarur. Ushbu ko‘rsatmalar o‘quvchilarning shaxsiy ma‘lumotlarini himoyalash, onlayn muloqotda ehtiyotkorlikni saqlash hamda turli kiberxavflardan o‘zini asrash ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

4. Qonunchilik va normalar:

O‘quv muassasalarida raqamli xavfsizlik siyosatini ishlab chiqish va uni amaliyotga tatbiq etish orqali ta‘lim jarayonining barcha ishtirokchilari uchun xavfsiz raqamli muhitni yaratish ta‘minlanadi. Ushbu siyosat o‘quvchilar, pedagoglar va ota-onalar uchun aniq qoidalar, majburiyatlar hamda mas‘uliyatlarni belgilab beradi.

Shuningdek, kiberbulling holatlarini o‘z vaqtida aniqlash, qayd etish va ularga tezkor reaksiya ko‘rsatish mexanizmlarini yaratish muhim ahamiyatga ega. Bu mexanizmlar orqali muammoli vaziyatlarga tezkor aralashuv, jabrlangan o‘quvchilarga psixologik va pedagogik yordam ko‘rsatish hamda bunday holatlarning oldini olish imkoniyati yaratiladi.

Bundan tashqari, raqamli huquq va shaxsiy mas‘uliyat mavzularini o‘quv rejalariga kiritish orqali o‘quvchilarda qonuniylik, axborotdan to‘g‘ri foydalanish va o‘z harakatlari uchun

javobgarlikni his qilish ko‘nikmalari shakllantiriladi. Bu esa ularning ongli, mas’uliyatli va faol raqamli fuqarolar sifatida voyaga yetishiga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, raqamli muhitda o‘quvchilar xavfsizligini ta’minlash masalasi bugungi ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim va dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Kiberbulling va internet qaramligi nafaqat o‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga, balki ularning psixologik, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ham jiddiy salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ushbu hodisalar o‘z vaqtida aniqlanmasa va kompleks yondashuv asosida hal etilmasa, o‘quvchi shaxsining to‘liq shakllanishiga to‘sqinlik qiluvchi omilga aylanishi mumkin.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kiberbulling va internet qaramligining oldini olish faqatgina texnologik cheklovlar bilan emas, balki pedagogik, psixologik va tashkiliy choralarni uyg‘un holda amalga oshirish orqali samarali bo‘ladi. O‘quvchilarda raqamli madaniyat, huquqiy ong va shaxsiy mas’uliyatni shakllantirish, ularning emotsional barqarorligini mustahkamlash hamda ota-ona va maktab hamkorligini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, ta’lim muassasalarida raqamli xavfsizlik siyosatini ishlab chiqish, kiberbulling holatlariga tezkor reaksiya mexanizmlarini joriy etish va zamonaviy texnologik vositalardan oqilona foydalanish o‘quvchilarni raqamli tahliklardan himoyalashning muhim shartlaridan biridir. Ushbu yondashuvlar orqali maktablarda sog‘lom, xavfsiz va do‘stona raqamli muhitni yaratish imkoniyati kengayadi.

Umuman olganda, raqamli muhitda o‘quvchilar xavfsizligini ta’minlashga qaratilgan tizimli va ilmiy asoslangan chora-tadbirlar nafaqat kiberbulling va internet qaramligining oldini olishga, balki barkamol, ongli va mas’uliyatli raqamli avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO. Digital Citizenship Education Handbook. Paris, 2019.
2. OECD. PISA Global Competence Framework. Paris, 2018.
3. Livingstone S., Smith P. Cyberbullying: The nature and extent of a new kind of bullying. Journal of Adolescence, 2014.
4. Young K. Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder. CyberPsychology & Behavior, 1998.
5. Kowalski R., Limber S., Agatston P. Cyberbullying: Bullying in the Digital Age. Wiley-Blackwell, 2012.
6. Anderson E., Jiang J. Teens, Social Media & Technology. Pew Research Center, 2018.
7. O‘zbekiston Respublikasi “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni.
8. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim to‘g‘risidagi Qonuni.
9. Sharipov Sh., Xolmatova D. Raqamli pedagogika asoslari. Toshkent, 2021.
10. Karimova G. O‘quvchilarda psixologik xavfsizlikni ta’minlash. Toshkent, 2020.

TARBIYALANUVCHILARNI SAVOL-JAVOB JARAYONIDA FAOLLASHTIRISH KOMPONENTLARI

Erhanova Nasiba Absayitovna,

*PhD, Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini
qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti doktoranti (DSc)*

Email: erhanova2020@gmail.com

Tel: +998977467173

Annotatsiya

Zamonaviy ta'lim tizimida bolalarning bilish faoliyatini rivojlantirish, ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini shakllantirish ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda savol berish malakalari alohida o'rin tutadi. Savol berish – bu nafaqat ma'lumot olish vositasi, balki tafakkurni rivojlantirish, bilimlarni chuqurlashtirish va atrof-olamni anglashning muhim mexanizmidir. Bola uchun savol berish qobiliyati ijtimoiy qimmatli harakat sifatida baholanadi. Ushbu jihatlar mazkur maqolada tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: tahlil, qobiliyat, savollar zanjiri, kogerent nutq, kognitiv, assotsiatsiya, kommunikatsiya, reproduktiv, senzitiv.

Аннотация

В современной системе образования одним из приоритетных направлений является развитие познавательной деятельности детей, формирование у них способности к самостоятельному мышлению, анализу и решению проблем. В этом процессе особое место занимают навыки задавания вопросов. Задавание вопросов – это не только средство получения информации, но и важный механизм развития мышления, углубления знаний и понимания окружающего мира. Для ребенка способность задавать вопросы оценивается как социально ценное действие. Данные аспекты анализируются в настоящей статье.

Ключевые слова: анализ, способность, цепочка вопросов, когерентная речь, когнитивный, ассоциация, коммуникация, репродуктивный, сензитивный.

Annotation

In the modern education system, one of the priority directions is the development of children's cognitive activity, the formation of their ability for independent thinking, analysis and problem-solving. In this process, questioning skills occupy a special place. Asking questions is not only a means of obtaining information, but also an important mechanism for developing thinking, deepening knowledge and understanding the surrounding world. For a child, the ability to ask questions is evaluated as a socially valuable action. These aspects are analyzed in this article.

Keywords: analysis, ability, chain of questions, coherent speech, cognitive, association, communication, reproductive, sensitive.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining tayyorlov guruhi (6-7 yoshdagi bolalar) – bu maktab ta'limiga o'tish oldidagi muhim bosqich bo'lib, ushbu davrda shakllangan ko'nikmalar keyingi o'quv muvaffaqiyatining asosini tashkil qiladi. Savol berish malakalari esa ana shu asosiy ko'nikmalar qatorida birinchi o'rinlarda turadi.

Savol berish malakalarini shakllantirish – bu bolalarni hayot uchun tayyorlash, ularga bilim olish, atrof-olamni anglash, muammolarni hal qilish uchun eng muhim vositani berishdir. Va bu ish pedagogning kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’lim jarayonini tashkil etishi natijasida yuzaga chiqadi. Savol berish malakalari – bu nafaqat maktabga tayyorgarlikning, balki umuman insonning intellektual va ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishning kalitidir. “Savol ber – bilim ol, bilim ol – rivojlan, rivojlan – muvaffaq bo‘l” – ana shu formula tayyorlov guruhida savol berish malakalarini shakllantirish ishimizning asosiy maqsadini aks ettiradi.

L.S. Vigotskiy, A.V. Zaporozets, D.B. Elkonin, N.N. Poddyakov kabi yetakchi olimlarning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, maktabga tayyorlik davri bolalarning intellektual rivojlanishi uchun sezitiv (eng qulay) davrdir. Yurtimiz olimlaridan F.R. Qodirova, D.R. Babayevalar bolalar nutqini o‘stirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarida ham kommunikativ faollikning zarur shartlarini keltirib o‘tishgan. Mavjud tadqiqotlarda bolalar savol berishining rivojlanishining asosiy tendensiyalari aniqlangan, bolalar savollarining miqdor va sifat dinamikasi (ularning yo‘nalganligi, chuqurligi va boshqa xarakteristikalarini nuqtayi nazaridan) kuzatilgan. Aynan bu paytda bolalarda bilishga intilish, yangilikka ochiqlik, qiziquvchanlik eng yuqori darajada namoyon bo‘ladi. Savol berish malakalarini shakllantirish esa bu tabiiy qobiliyatlarni maqsadli ravishda rivojlantirish va maktab ta’limi talablariga moslashtirishga xizmat qiladi.

Amaliyotda bolalar 3-4 yoshidayoq savollar bera boshlaydilar (ko‘pincha “Bu nima?” savoli). Biroq, agar maxsus rivojlantiruvchi ish olib borilmasa, hatto katta guruhdagi bolalarning savollari ham ko‘pincha “nima?”, “qanday?” va “nega?” shaklida beriladi. Bunda bola bir-ikkita savol turini afzal ko‘rishi va “savollar zanjiri”ni hosil qilmasligi, ya’ni bir savoldan ikkinchisini keltirib chiqarmasligi mumkin.

Savol berish malakasi – bu bolalarning atrof-olam haqida ma’lumot olish, notanish hodisalarni tushunish, muammoli vaziyatlarni yechish maqsadida maqsadli, mazmunli va grammatik jihatdan to‘g‘ri shakllangan savollar berish qobiliyatidir. Savol berish malakasi quyidagi komponentlarni o‘z ichiga oladi:

- kognitiv komponent;
- lingvistik komponent;
- kommunikativ komponent;
- motivatsion komponent⁵.

Ushbu komponentlarni tahlil qilar ekanmiz, savolni shakllantirish uchun avvalo kognitiv rivojlanish me’yorida bo‘lish kerak. Chunki zarur bo‘lgan bilimlar, tushunchalar va tafakkur operatsiyalari (tahlil, sintez, qiyoslash, umumlashtirish) kognitiv komponent natijasi hisoblanadi.

Lingvistik komponentda esa tarbiyalanuvchilarda savolni til qoidalariga muvofiq, aniq va tushunarli ifodalash qobiliyati shakllantirilishi nazarda tutiladi. Bunda bolada faol va passiv lug‘at boyib boradi, gaplarning grammatik tuzilmasini o‘zlashtirib boradi. Kogerent⁶ (bog‘lanishli) nutqni rivojlantirish uchun ta’limiy muhit yaratiladi. Dialogik nutq, ya’ni savol-

⁵ Olenev S. V., Kameneva V. A., Rabkina N. V., Rumyantseva A. A. Modification of source text coherence in reproductive verbal reasoning activity of adolescents with altered cognitive status (on the material of retelling the listened text). Vestnik NSU. Series: Linguistics and Intercultural Communication, 2024, vol. 22, no. 3, pp. 34–45. DOI 10.25205/1818- 7935-2024-22-3-34-45

⁶ Baranova, E.A. (2009). Osobennosti voprositelnoy aktivnosti doshkolnikov i mladshix shkolnikov. *Psixologicheskaya nauka i obrazovaniye psyedu.ru*, 1(2), Statya 3. URL: https://psyjournals.ru/journals/psyedu/archive/2009_n2/Baranova2

javob, mazmunli suhbat olib borishga o'rgatiladi. Kommunikativ komponentda esa muloqot jarayonida savollarni maqsadga muvofiq qo'llash, javoblarni tinglash va tushunish qobiliyati rivojlanib boradi. Ijtimoiy ko'nikmalar takomillashadi, boshqa odamlarning fikrini hurmat qilishni o'rganadi. Hamkorlikda ishlash jarayonida muloqot madaniyati shakllanib boradi. Motivatsion komponentda esa bolada bilishga intilish, yangilikni o'rganishga qiziqish, xatolarini anglash yuz beradi. Ushbu komponentlar integratsiyasiga erishish esa tarbiyachi-pedagogdan mahorat va uzluksiz metodik jarayonni tashkil etish kompetensiyasini talab etadi.

Savol berish malakalari bolalarning rivojlanishida ko'p qirrali ahamiyatga egadir. Misol uchun bilish faoliyatini rivojlantirish jihatidan qaraydigan bo'lsak, tafakkurning barcha turlarini (ko'rgazmali-amaliy, ko'rgazmali-obrazli, mantiqiy-abstrakt) faollashtiradi, diqqat, xotira, tasavvurni rivojlantiradi, tahlil, sintez, qiyoslash, umumlashtirish kabi mantiqiy operatsiyalarni shakllantiradi va muammoli vaziyatlarni ko'ra bilish hamda ularni hal qilish yo'llarini izlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Biz tadqiqotimiz davomida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib borilayotgan nutq o'stirish bo'yicha frontal ta'limiy faoliyatlarni kuzatar ekanmiz, ayrim tarbiyachilarning o'zlari bolalarga bog'lanishli gapirishni o'rgatishda va savol berishda qiynalayotganini kuzatdik. Bilamizki, har qanday pedagog savol berishni bilishi kerak. Nutqiy faoliyatning bu muhim tarkibiy qismini shakllantirishga qanday yordam berishni tushunish uchun nazariy jihatlar va savollar bilan ishlash metodikasini ko'rib chiqamiz.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning savol berish ko'nikmalarini qanday shakllantirish bo'yicha yo'riqnoma yoki konsepsiya hozirgi vaqtda yo'q. Biroq tadqiqotchilar tarbiyalanuvchilarda o'rganishga qiziqishni uyg'otish uchun savol berishga motivatsiyani, savol beruvchi ifodalarning turli shakllarini o'zlashtirishni shakllantirish zarur ekanligini ta'kidlaydilar.

Bola o'z savoliga javobni bilgan yoki u haqida taxmin qilgan vaziyatda savol berishni o'rganishi kerak. Ya'ni avval bola biror narsa haqida tushunchasi bo'lsin, keyin bu haqda savol berishni o'rganishi kerak. Ushbu ko'nikmani shakllantirish uchun “Intervyu” o'yinini taklif qilamiz. Ushbu metodika yordamida bolalar savol berishni mashq qiladilar. “Intervyu” o'yini bolalarda savol berish malakalarini rivojlantirishning samarali usullaridan biridir. Bolalar jurnalist roliga turli personajlarga savollar berishadi va shu orqali bog'lanishli nutq, muloqot ko'nikmalari, bilish qiziqishlari rivojlanadi⁷.

Ushbu o'yinda har bir bolaga ishtirok etish imkoniyatini berish, savollarni to'g'ri shakllantirishga yordam berish, javoblarni diqqat bilan tinglashga o'rgatish lozim. “Intervyu” o'yini orqali bolalar nafaqat savol berish malakalarini, balki muloqot madaniyatini, tinglash ko'nikmasini, bahor va tabiat haqidagi bilimlarini ham rivojlantiradi.

Ko'rib chiqqanimizdek, savollar – bu axborot olish usuli va shu bilan birga suhbatdoshning fikrlarini kerakli yo'nalishga o'tkazish usulidir (kim savol bersa, u suhbatni boshqaradi). Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, kommunikativ muloqotning muhim tarkibiy qismi savol berish qobiliyatidir. Savollar yordamida bolalar noma'lum va noaniqlikdan yangi bilimlarni o'rganishga yo'naladi. Demakki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining har bir guruh tarbiyalanuvchilarida savol berish malakalarini shakllantirish keyingi ta'lim bosqichi uchun zaruriy ta'limiy talabdir.

⁷ Erhanova N.A. Nutq o'stirish // o'quv qo'llanma. – Toshkent, 2024. – “Evrika” NMU.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Баранова, Э.А. (2009). Особенности вопросительной активности дошкольников и младших школьников. *Психологическая наука и образование psyedu.ru*, 1(2), статья 3.
URL: https://psyjournals.ru/journals/psyedu/archive/2009_n2/Baranova2
2. Olenev S. V., Kameneva V. A., Rabkina N. V., Rumyantseva A. A. Modification of source text coherence in reproductive verbal reasoning activity of adolescents with altered cognitive status (on the material of retelling the listened text). *Vestnik NSU. Series: Linguistics and Intercultural Communication*, 2024, vol. 22, no. 3, pp. 34–45. DOI 10.25205/1818- 7935-2024-22-3-34-45
3. Babayeva D.R. Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi. Darslik. – T.: “Barkamol fayz media”, 2018.
4. Erhanova N.A. Nutq o‘stirish // o‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2024. – “Evrika” NMU.

МАДАНИЯТ ВА САНЪАТ – ЎСМИРЛАРНИ ҒОЯВИЙ ТАРБИЯЛАШНИНГ АРТПЕДАГОГИК МАНБАИ

Эрназарова Ш.Н.,

Ижтимоий-маънавий тадқиқотлар институти мустақил изланувчиси

Калит сўзлар: маданий-маърифий технологиялар, касбий маънавий-ахлоқий компетенция, узлуксиз таълим, миллий қадриятлар, ватанпарварлик, маънавий иммунитет, ғоявий-эстетик тарбия, санъат воситалари, интерактив тадбирлар, компетенциявий ёндашув.

Аннотация. Мақолада глобаллашув ва ахборот майдони кенгайиши шароитида ўсмирлар маънавий дунёсида юзага келаётган ижтимоий-ахлоқий ўзгаришлар таҳлил қилинган. Ўсмирларда касбий маънавий-ахлоқий компетенцияларни ривожлантиришда маданий-маърифий технологияларнинг ўрни ва педагогик имкониятлари илмий жиҳатдан асосланган. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2026 йил 28 январдаги 34-сон қарори билан қабул қилинган “Узлуксиз таълим тизимида ўсмирларни миллий қадриятларга садоқат ва ватанпарварлик руҳида тарбиялаш самарадорлигини ошириш Дастури”нинг мазмун-моҳияти ва унинг олий таълим тизимидаги амалий аҳамияти ёритилган. Мақолада маданий-маърифий тадбирларни эпизодик жараён сифатида эмас, балки педагогик технология сифатида режалаштириш, мақсадли ташкил этиш, интерактив усуллар билан таъминлаш ҳамда натижа индикаторлари асосида баҳолаш зарурлиги таъкидланган. Санъат ва маданият воситалари (адабиёт, мусиқа, театр, кино, тасвирий санъат) орқали ўсмирларда ахлоқий позиция, эстетик тафаккур, касбий масъулият ва фуқаролик фаоллигини ривожлантириш механизмлари таҳлил қилинган.

Keywords: cultural and educational technologies, professional moral competence, ethical competence, continuous education, national values, patriotism, moral immunity, ideological and aesthetic education, art-based education, interactive methods, competency-based approach.

Abstract. This article analyzes the current global challenges related to youth education, employment, meaningful leisure organization, moral immunity formation, and the prevention of extremism and violence. In the context of globalization, the rapid expansion of the information space and the diversity of cultural influences have led to significant changes in young people's moral consciousness, social attitudes, and ethical standards. Therefore, the development of students' professional moral and ethical competencies through cultural and educational technologies is considered a relevant pedagogical task. The study highlights the significance of the Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No.34 dated January 28, 2026, which approved the Program aimed at increasing the effectiveness of educating youth in the spirit of patriotism and loyalty to national values within the continuous education system. The article emphasizes that cultural and educational events should not be conducted episodically, but should be designed and implemented as pedagogical technologies with clear objectives, interactive methods, and measurable indicators. The educational potential of cultural and artistic tools such as literature, music, theatre, cinema, and visual arts is examined in shaping students' ethical behavior, aesthetic thinking, civic responsibility, and professional integrity.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2026 йил 28 январдаги 34-сон Қарори асосида “Узлуксиз таълим тизимида ўсмирларни миллий қадриятларга садоқат ва

ватанпарварлик руҳида тарбиялаш самарадорлигини ошириш Дастури қабул қилинди. Ушбу дастурни амалга оширишнинг технологик чора-тадбирлар механизмлари жорий қилинди. Унга кўра ёш авлодни миллий қадриятлар ва ватанпарварлик руҳида тарбиялаш самарадорлигини ошириш бўйича олий таълим тизимида яхлит тизимни яратиш мақсадида:

таълим ташкилотларида ёш хусусиятларини инобатга олган ҳолда, маънавий-ахлоқий, шахсий фазилятларни шакллантирувчи тренинглар, симуляция, кейслар ва методик тавсияларни амалиётга жорий этиш;

ўқувчи-ўсмирларда касблар тўғрисидаги тасаввурларни кенгайтириш, уларнинг касбга ва меҳнатга қизиқишини орттириш ҳамда ўз бурч ва вазифаларини виждонан бажариш кўникмаларини ҳосил қилиш;

тарбиянинг миллий ва илғор хорижий тажрибаларидан самарали фойдаланиш, миллий ғоя ва қадриятларни интерфаол, замонавий шаклда сингдириш, тарбиячи ва ўқитувчиларнинг малакасини ошириб бориш кўзда тутилди.

Дастур ва Миллий тарбия моделини амалга оширишда «оила — маҳалла — таълим муассасаси», шунингдек, давлат ва нодавлат ташкилотлари, фуқаролик жамияти институтлари, оммавий ахборот воситалари ўртасида самарали ҳамкорлик механизмини йўлга қўйиш ҳам шулар жумласида амалга оширилади⁸.

Ушбу қарор узлуксиз маънавий тарбия тизимини олий таълим муассасаларида амалга ошириш самарадорлигини янги – технологик босқичга олиб чиқади. Зеро ўсмирларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда маънавий-маърифий, маданий-маърифий тадбирлар алоҳида ўрин тутади. Аммо мазкур тадбирларнинг тарбиявий самараси уларнинг тасодиқий ёки эпизодик ташкил этилишига эмас, балки илмий асосланган педагогик технология сифатида режалаштирилиши, мақсадли бошқарилиши ва баҳоланишига боғлиқ. Чунки маданий-маърифий тадбирлар технологиялаштирилган ҳолда ташкил этилганда:

- ўсмирларнинг миллий-маънавий қадриятларга муносабати амалий хулқ тарзида моддийлашади, реал намоён бўлади;
- касбий маънавият ва ижтимоий масъулият ҳисси ривожланади;
- ижтимоий фаоллик ва ташаббускорлик кучаяди;
- фуқаролик позицияси ва ватанпарварлик руҳи мустаҳкамланади.

Зеро, маданий-маърифий фаолият ўсмирларнинг маънавий-ахлоқий тарбиясини таъминловчи муҳим механизм сифатида намоён бўлиб, унинг самарадорлиги тадбир мазмуни, ташкил этиш шакли, интерактив усуллар ва иштирокчилар фаоллиги билан белгиланади.

Олий таълим муассасаларида маданий-маърифий тадбирларни ташкил этиш ва уларнинг тарбиявий йўналтирилганлигини таъминлаш таълим муассасаси раҳбарияти ҳамда маънавий-маърифий ишлар учун масъул шахслар зиммасига юкланган. Хусусан, педагогика фанлари номзоди, доцент С.Турғунов таъкидлаганидек, маънавий-маърифий ишлар бўйича масъул раҳбарлар “... ўз фаолияти давомида ўсмирларнинг таълим жараёнидаги ва таълимдан ташқари фаолиятидан хабардор бўлиши, уларни назоратга

⁸ Ўзбекистон Республикаси Дазирлар Маҳкамасининг «Узлуксиз таълим тизимида ўсмирларни миллий қадриятларга садоқат ва ватанпарварлик руҳида тарбиялаш самарадорлигини ошириш дастурини тасдиқлаш тўғрисида»ги 2026 йил 28 январь 34-сон қарорига Илова. “Узлуксиз таълим тизимида ўсмирларни миллий қадриятларга садоқат ва ватанпарварлик руҳида тарбиялаш самарадорлигини ошириш Дастури.

олиши, маданий ва маърифий тадбирларга кенг жалб қилишнинг самарали усуллари кўллаши зарур⁹”

Юқоридаги таҳлиллардан келиб чиқиб, маданий-маърифий технологияларни ташкил этишда раҳбар ва педагог кадрлардан қуйидаги компетенциялар талаб этилади:

- педагогик дизайн ва режалаштириш қобилияти;
- интерактив ташкилотчилик маҳорати;
- психологик-педагогик таъсир механизмларини билиш;
- ахлоқий тарбияда намуна бўлиш маданияти.

Зеро, маданий-маърифий тадбирлар ўсмирларда касбий маънавий-ахлоқий компетенцияларни ривожлантиришнинг муҳим педагогик воситаси ҳисобланади. Бироқ уларнинг самарадорлиги тасодифий тадбир сифатида эмас, балки педагогик технология сифатида режалаштирилиши, мақсадли ташкил этилиши, инновацион усуллар асосида амалга оширилиши ва натижа индикаторлари орқали баҳоланишига боғлиқдир. Шу боис, олий таълим муассасаларида маданий-маърифий технологияларни тизимли равишда жорий этиш ўсмирларнинг касбий маънавий-ахлоқий компетенцияларини шакллантиришда самарали механизм бўлиб хизмат қилади.

Психолог олимлар эстетик таассуротларнинг бой манбаси бўлган борлиқнинг бадиий ифодасини “бизнинг ижтимоий ҳаётдаги мавжудлигимизнинг энг махфий, энг шахсий томонлари” сифатида баҳолаб, санъатнинг инсон руҳиятига таъсирчанлигига алоҳида урғу берадилар. Л.С.Выготский эстетик таассуротларнинг бой манбаси бўлган борлиқнинг бадиий ифодасини “бизнинг ижтимоий ҳаётдаги мавжудлигимизнинг энг махфий, энг шахсий томонлари” деб атайди. У: “санъат маънавиятнинг инъикоси ва бадиий шакли сифатида ўта мураккаб ва кўп қиррали ҳодисадир. Унда ёш шахсига таъсир қиладиган мафкуравий, ахлоқий, эстетик томонлар узвий бирикиб кетади”,¹⁰ – деган эди. Ушбу илмий ёндашувдан келиб чиқиб таъкидлаш мумкинки, маданият ва санъат воситалари ўсмирларда ҳис-туйғу маданияти, образли ва абстракт тафаккур, ижодий тафаккур ва ахлоқий позицияни ривожлантиришда юқори тарбиявий потенциалга эга. Айниқса, касбий фаолиятда инсон билан мулоқот қилиш, жамоа билан ишлаш, ахлоқий қарор қабул қилиш каби компетенциялар санъат орқали берилган таъсирчан таассуротлар асосида мустаҳкамланади.

Масалан, тасвирий санъат асарлари инсон ҳаёти ва табиат ҳақидаги тасаввурларни кенгайтиради, идрокни фаоллаштиради ва эстетик фикрлашни шакллантиради. Расм ва ҳайкалларда воқеаларнинг муайян бир лаҳзаси тасвирланган бўлса-да, улар орқали ўсмирлар воқеалар мантиғини, образларнинг руҳий ҳолатини англай олади ва бу жараён ахлоқий-эстетик хулосалар чиқариш қобилиятини ривожлантиради.

Муסיқа эса инсон ҳиссий дунёсига таъсир қилиш кучи билан ажралиб туради. Муסיқа товуш ва оҳанглар воситасида ҳис-туйғуларни ифодалайди, руҳий барқарорликни таъминлайди, инсонда ҳаётга ижобий муносабат ва маънавий юксалиш туйғусини шакллантиради. Бу эса ўсмирларда касбий фаолиятга нисбатан масъулиятли муносабат, ахлоқий барқарорлик ва эмоционал интеллектини кучайтиришга хизмат қилади.

⁹ Турғунов С. Ўқувчиларда Ватанга муҳаббат туйғусини ривожлантиришда мактаб раҳбарларининг ўрни. // “Халқ таълими” журнали, 2006 йил, 1-сон.

¹⁰Маклаков А.Г. Общая психология. Учебник для вузов. — СПб.: Питер, 2003. – 287 с.

Ўсмирларнинг маънавий-ахлоқий компетенцияларини шакллантиришда бадиий адабиёт — сўз санъатининг ўрни бекиёсдир. Чунки тил инсоннинг фикр алмашинувида асосий восита бўлиб, у шахснинг ахлоқий ва касбий тафаккурини шакллантиришда ҳам муҳим омил ҳисобланади. Адабиёт орқали ҳаёт ходисалари бадиий образларда ифодаланади ва бу образлар ўсмирларнинг ахлоқий қарор қабул қилиш қобилиятини ривожлантиришга хизмат қилади. Сўз орқали яратилган образ асосида тушунча шаклланади ва идрок орқали қабул қилинади. Шу сабабли адабиёт ўсмирларда маънавий нафосат, ахлоқий идеаллар, инсонпарварлик ва касбий бурчга садоқатни шакллантиришда муҳим восита бўлиб хизмат қилади.

Санъатнинг театр, нотиклик, кино, телевидение, эстрада каби турлари адабиёт, мусиқа, рассомчилик, рақс ва визуал образларни бирлаштирган ҳолда таъсирчан педагогик ресурс сифатида намоён бўлади. Театрнинг ўзига хос хусусияти — унинг сахнавий ифодалилиги ва тўғридан-тўғри ижодий мулоқот муҳитини ярата олишидир. Театр воситасида ўсмирларда ҳамдардлик, жамоавий ҳис қилиш, ахлоқий танлов ва кадрятлар тўкнашувини англаш қобилияти шаклланади.

Кино ва телевидение эса замонавий ахборот технологиялари билан уйғунлашган оммавий санъат турлари сифатида кенг қамровли таъсир кўрсатади. Улар ўсмирлар онгида миллий ғоя, ватанпарварлик, касбий масъулият ва жамият олдидаги бурч ҳақидаги тасаввурларни шакллантиришда самарали восита бўлиб хизмат қилади.

Турли маданий-маърифий тадбирларда иштирок этиш ўсмирларни турли ижтимоий вазиятларда ҳаракат қилишга, ижодий ёндашув кўрсатишга ва мустақил қарор қабул қилишга ундайди. Бу эса уларнинг ижодий салоҳиятини очиш билан бирга, касбий маънавий-ахлоқий компетенцияларнинг амалий ривожланишига хизмат қилади.

Олий таълим муассасаларида ўсмирлар билан олиб бориладиган маданий-маърифий ишлар тизимида байрам тадбирлари муҳим ўрин эгаллайди. Ҳар бир байрам тадбири педагогик жиҳатдан масъулиятли жараён бўлиб, унда мавзунунг тўғри танланиши, сценарийнинг маънавий-ахлоқий мазмунга бойлиги, ўсмирларнинг фаол иштироки ва тадбирнинг таҳлилий якуни таъминланиши зарур. Бу эса бадиий тўғарак раҳбаридан юқори педагогик маҳорат, ташкилотчилик қобилияти ва маънавий етакчиликни талаб қилади. Чунки олий таълим муассасасида ўтказиладиган ҳар бир маданий тадбир таълим муассасасининг маънавий муҳитини белгилайди ва ўсмирларда ижодий рух, ижтимоий ҳамжиҳатлик ҳамда касбий маънавий баркамолликни шакллантиради.

Ғоявий-эстетик тарбияни таъминлаш мақсадида “Оғзаки журнал”, “Нотиклар тўғараги”, суҳбат, экскурсия, ғоявий-бадиий тарғибот каби шакллардан ҳам фойдаланиш ижобий самаралар бермоқда. Хусусан, “Оғзаки журнал” шакли ўсмирларга миллий анъаналар, маросимлар ва маънавий мерос ҳақида тизимли ахборот етказишга хизмат қилади. Нотиклик тўғараклари эса ўсмирларда нутқ маданияти, ахлоқий позицияни очик ифода қилиш, жамоа олдида масъулият билан чиқиш қилиш кўникмаларини шакллантириб, касбий маънавий-ахлоқий компетенцияларнинг муҳим элементи бўлган коммуникатив компетенцияни ривожлантиради.

Юқоридаги таҳлиллардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, ғоявий-эстетик тарбия ва санъат воситаларига асосланган маданий-маърифий тадбирлар ўсмирларда касбий маънавий-ахлоқий компетенцияларни ривожлантиришнинг муҳим педагогик механизми ҳисобланади. Бироқ мазкур тадбирларнинг самарадорлиги уларнинг тасодиқий ёки

эпизодик ўтказилишига эмас, балки педагогик технология сифатида режалаштирилиши, мақсадли ташкил этилиши, интерактив усуллар билан таъминланиши ва натижа индикаторлари асосида баҳоланишига боғлиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси вазирлар Маҳкамасининг «Узлуксиз таълим тизимида ўсмирларни миллий қадриятларга садоқат ва ватанпарварлик руҳида тарбиялаш самарадорлигини ошириш дастурини тасдиқлаш тўғрисида»ги 2026 йил 28 январь 34-сон қарорига Илова. “Узлуксиз таълим тизимида ўсмирларни миллий қадриятларга садоқат ва ватанпарварлик руҳида тарбиялаш самарадорлигини ошириш Дастури.
2. Ибраимов Х., Қуронов М. Умумий педагогика. Т., 2024. 480 б.
3. Қуронов М. Миллий тарбия. – Т.: “Маънавият”, 2007. – 240 б.
4. Турғунов С. Ўқувчиларда Ватанга муҳаббат туйғусини ривожлантиришда мактаб раҳбарларининг ўрни. // ”Халқ таълими” журнали, 2006 йил, 1-сон.
5. Маклаков А.Г. Общая психология. Учебник для вузов. — СПб.: Питер, 2003. – 287 с.

MAKTABDA TARBIYAVIY ISHLARNI METODIK BOSHQARISHDA MAHALLA VA OTA-ONALAR ISHTIROKINING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

*Farmonov O'ktam Ne'matovich,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida tarbiyaviy ishlarni metodik boshqarishda mahalla va ota-onalar hamkorligining zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida ijtimoiy hamkorlikning pedagogik ahamiyati, maktab–mahalla–oila tizimining uzviyligi, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilayotgan hamkorlik shakllari hamda samarali boshqaruv mexanizmlari ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: tarbiyaviy ishlar, metodik boshqaruv, mahalla, ota-ona, ijtimoiy hamkorlik, zamonaviy yondashuv, pedagogik hamkorlik, raqamli platforma.

Abstract: This article analyzes modern approaches to the methodological management of educational work in general secondary schools based on the cooperation of the mahalla and parents. It scientifically substantiates the pedagogical significance of social partnership in the educational process, the interconnection of the “school–mahalla–family” system, the forms of cooperation organized through digital technologies, and effective management mechanisms.

Keywords: educational work, methodological management, mahalla, parents, social partnership, modern approaches, pedagogical cooperation, digital platform.

Аннотация: В данной статье анализируются современные подходы к методическому управлению воспитательной работой в общеобразовательных школах на основе сотрудничества махалли и родителей. Научно обосновывается педагогическое значение социального партнерства в учебно-воспитательном процессе, взаимосвязь системы «школа – махалля – семья», формы сотрудничества, организуемые на основе цифровых технологий, а также эффективные механизмы управления.

Ключевые слова: воспитательная работа, методическое управление, махалля, родители, социальное партнерство, современные подходы, педагогическое сотрудничество, цифровая платформа.

Kirish. Ota-onalar ta'limning muhim sheriklaridir. Ular farzandlarining ta'limga bo'lgan munosabatiga ta'sir qiladi. Bugungi globallashuv sharoitida yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash umumta'lim maktablari oldidagi ustuvor vazifalardan biridir. Tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish nafaqat pedagogik jamoa, balki mahalla va ota-onalar bilan uzviy hamkorlikni talab etadi.

Asosiy qism. O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarida ham maktab, oila va mahalla hamkorligining ahamiyati alohida ta'kidlangan. Tarbiyaviy ishlarni metodik boshqarish jarayoni tizimli, rejalashtirilgan va innovatsion yondashuvlarga asoslanishi lozim. Ayniqsa, mahalla institutining ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlaridan samarali foydalanish hamda ota-onalarni faol subyekt sifatida jalb etish zamonaviy boshqaruvning muhim shartidir. Pedagogik nazariyalarda tarbiya jarayoni ijtimoiy muhit bilan uzviy bog'liq holda qaraladi. Masalan, L. Vygotskiy ta'lim va tarbiyaning ijtimoiy tabiatini asoslab, shaxs rivojida muhit va muloqotning muhim o'rin tutishini ta'kidlagan.

Shuningdek, A. Makarenko jamoa orqali tarbiyalash g‘oyasini ilgari surib, tarbiyaviy ishlarni ijtimoiy hamkorlik asosida tashkil etish zarurligini ko‘rsatib bergan.

Tarbiyaviy ishlarni metodik boshqarish – bu ta’lim muassasasida olib boriladigan tarbiyaviy jarayonni ilmiy-pedagogik tamoyillar asosida rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish, monitoring yuritish hamda natijalarini tahlil qilishga qaratilgan uzluksiz boshqaruv faoliyatidir. Mazkur jarayon tarbiyaviy ishlarning tasodifiy yoki epizodik emas, balki maqsadga yo‘naltirilgan, tizimli va natijaga xizmat qiluvchi tarzda tashkil etilishini ta’minlaydi. Metodik boshqaruv pedagogik jamoaning faoliyatini muvofiqlashtirish, tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish hamda o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi.

Metodik boshqaruv avvalo **tizimlilik va uzviylik** tamoyiliga asoslanadi. Bu tamoyilga ko‘ra, tarbiyaviy ishlar yagona maqsad va vazifalar asosida bosqichma-bosqich tashkil etiladi, sinfdan tashqari tadbirlar, ma’naviy-ma’rifiy ishlar, profilaktik faoliyat va ota-onalar bilan hamkorlik o‘zaro bog‘liq holda olib boriladi. Tarbiya jarayonining uzviyligi o‘quvchining yosh xususiyatlari va rivojlanish bosqichlarini hisobga olishni talab qiladi.

Shaxsga yo‘naltirilganlik tamoyili esa har bir o‘quvchini individual shaxs sifatida qabul qilish, uning qiziqishlari, ehtiyojlari, qobiliyatlari va ijtimoiy tajribasini inobatga olishni anglatadi. Bunday yondashuv tarbiyaviy ishlarning umumiy emas, balki differensial va individual shakllarda tashkil etilishiga imkon yaratadi. Natijada o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, mas’uliyat hissi va ijtimoiy faollik shakllanadi.

Metodik boshqaruvda **hamkorlik va ochiqlik** tamoyili ham muhim o‘rin tutadi. Tarbiyaviy jarayon samaradorligi maktab, oila va mahalla o‘rtasidagi o‘zaro ishonchli hamkorlikka bog‘liq. Ochiqlik pedagogik faoliyatning shaffofligini ta’minlab, ota-onalar va jamoatchilikni tarbiyaviy jarayonning faol ishtirokchisiga aylantiradi. Bu esa tarbiyaviy ta’sirning uzluksizligini ta’minlaydi.

Innovatsionlik tamoyili zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va raqamli vositalardan foydalanishni nazarda tutadi. Bugungi kunda tarbiyaviy ishlarni boshqarishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, yangi metodik yondashuvlarni joriy etish tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Innovatsion yondashuv tarbiyaviy ishlarning mazmunini yangilab, o‘quvchilarning zamonaviy ijtimoiy muhitga moslashuvini ta’minlaydi.

Shuningdek, metodik boshqaruv **natijadorlik** tamoyiliga tayanadi. Tarbiyaviy ishlar faqat tadbirlar o‘tkazish bilan cheklanib qolmasdan, ularning pedagogik natijalari – o‘quvchilarning xulq-atvori, ijtimoiy faolligi, ma’naviy qadriyatlarga munosabati va jamoada o‘zini tutish madaniyati orqali baholanadi. Monitoring va tahlil jarayonlari orqali erishilgan natijalar aniqlanadi hamda kelgusidagi faoliyatni takomillashtirish yo‘llari belgilanadi. Shu tariqa, tarbiyaviy ishlarni metodik boshqarishning nazariy asoslari pedagogik jarayonni ilmiy yondashuv asosida tashkil etish, hamkorlikni yo‘lga qo‘yish va tarbiyaviy faoliyatning barqaror natijalariga erishishga xizmat qiladi.

Maktabda tarbiyaviy ishlarni metodik boshqarish jarayonida qator tashkiliy va pedagogik muammolar kuzatiladi. Ularning mavjudligi tarbiya samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi hamda maktab–mahalla–oila hamkorligining to‘laqonli ishlashiga to‘sqinlik qiladi. Avvalo, amaliyotda eng ko‘p uchraydigan muammolardan biri — ota-onalarning passivligidir. Ayrim ota-onalar farzandining ta’lim-tarbiya jarayonini to‘liq maktab zimmasiga yuklab qo‘yadi, tarbiyaviy tadbirlarda muntazam ishtirok etmaydi yoki faqat muammo yuzaga kelgandagina maktab bilan aloqa o‘rnatadi. Bunday holat o‘quvchi shaxsining har tomonlama rivojlanishida

uzilishlarga sabab bo'ladi. Axborot almashinuvining sustligi ham hamkorlik jarayonini qiyinlashtiradi. Ota-onalar va mahalla vakillariga zarur ma'lumotlar o'z vaqtida yetib bormasligi, muntazam monitoring natijalarining taqdim etilmasligi o'zaro ishonch va ochiqlik tamoyillariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Bundan tashqari, ayrim hollarda tarbiyaviy tadbirlarning formal tus olishi, ya'ni faqat hisobot uchun o'tkazilishi, mazmunan chuqur ishlanmaganligi ham dolzarb muammo hisoblanadi. Tadbirlar o'quvchilarning real ehtiyoj va qiziqishlariga mos kelmaganda, ularning tarbiyaviy ta'siri sust bo'ladi. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun bir qator tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Avvalo, maktab, mahalla va ota-onalar hamkorligini normativ-huquqiy jihatdan mustahkamlash lozim. Hamkorlikning aniq vazifalari, majburiyatlari va javobgarlik mexanizmlari hujjatlashtirilgan holda belgilansa, faoliyat yanada tartibli va maqsadli tashkil etiladi. Shuningdek, pedagoglar uchun maxsus treninglar va malaka oshirish kurslarini tashkil etish muhimdir. Bunday treninglar orqali o'qituvchilar zamonaviy kommunikativ kompetensiyalarni egallaydi, ota-onalar bilan samarali muloqot o'rnatish, konfliktlarni bartaraf etish va hamkorlikni rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantiradi. Ota-onalar uchun pedagogik ma'rifat maktablarini yo'lga qo'yish ham samarali yechimlardan biridir. Bu orqali ota-onalarning pedagogik savodxonligi oshiriladi, farzand tarbiyasiga ongli va mas'uliyatli yondashuv shakllanadi. Bundan tashqari, innovatsion loyihalar va grant dasturlarini joriy etish tarbiyaviy ishlarni mazmunan boyitadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, ijtimoiy loyihalar va hamkorlik platformalari orqali tarbiya jarayoni yanada interaktiv, qiziqarli va natijador tus oladi.

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, maktabda tarbiyaviy ishlarni metodik boshqarish jarayonida mahalla va ota-onalar ishtiroki tarbiya samaradorligini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi. Tarbiyaviy faoliyatning tizimli, uzviy va maqsadga yo'naltirilgan tarzda tashkil etilishi o'quvchi shaxsining ma'naviy, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Maktab, oila va mahalla o'rtasidagi hamkorlikning mustahkam yo'lga qo'yilishi tarbiyaviy ta'sirning uzluksizligini ta'minlab, yoshlarning jamiyatda faol va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Zamonaviy yondashuvlar asosida olib borilgan metodik boshqaruv, innovatsion pedagogik texnologiyalar va ochiq hamkorlik muhiti tarbiyaviy ishlarning mazmunini boyitadi hamda ularning natijadorligini oshiradi. Shu bois tarbiyaviy jarayonni tashkil etishda barcha ijtimoiy hamkorlarning faol ishtiroki, o'zaro mas'uliyat va tizimli yondashuv asosiy shart sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish to'g'risidagi qarorlari. — Toshkent, 2019.
4. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. — Toshkent: O'qituvchi, 1992.
5. Anton Makarenko. Pedagogik poema. — Moskva: Prosveshcheniye, 1987.
6. Lev Vygotskiy. Pedagogik psixologiya. — Moskva: Pedagogika, 1991.
7. Vasiliy Sukhomlinskiy. Bolalarga yurak bag'ishlayman. — Toshkent: O'qituvchi, 1984.
8. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning nazariy va amaliy asoslari. — Toshkent: Fan, 2010.

FARZAND TARBIYASIDA OILAVIY QADRIYATLARNING O‘RNI VA AHAMIYATI.

*Fazilov Djamoliddin Kamolitdinovich,
Qori Niyoziy nomida Tarbiya pedagogikasi milliy instituti
mustaqil tadqiqotchisi, pedagogika fanlari nomzodi.*

Azaldan o‘zbek oilasi tarbiya o‘chog‘i, qadriyatlar saqlanib kelgan va farzandga tarbiya berish orqali uni hayotda o‘z o‘rnini egallashiga muhim tayanch va suyanch bo‘ladigan jamiyat bo‘g‘ini sifatida e’tirof etib kelinadi.

Shu o‘rinda Abdulla Avloniy bobomizning “Tarbiya biz uchun yo hayot — yo mamot, yo najot — yo halokat, yo saodat — yo falokat masalasidir” – degan va haligacha o‘zining dolzabligini yuqotmagan hikmatli so‘zlari hayotda doim ishlatib kelinmoqda.

Ma’lumki inson bolasi dunyoga to‘la shakllangan fe’l-atvor, axloqiy xususiyatlar bilan tug‘ilmaydi. Unga xos fazilatlar, axloqiy me’yorlar ijtimoiy hayot tarzi davomida va oilaviy tarbiya mahsuli sifatida shakllanadi.

Farzandning voyaga yetishishida oilaviy muhitning sog‘lomligi, undagi azaliy qadriyatlarning milliy va umuminsoniy ma’naviyat tamoyillariga mosligi har bir o‘g‘il va qizda sog‘lom dunyoqarash va oilaparvarlik sifatlarining kamol topishiga zamin bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu jarayonga xizmat qiluvchi oiladagi ijtimoiy-psixologik shart-sharoitlar va vositalar, bolaning oila muhitida qadriyatlarga bo‘lgan qarashlarini takomillashtirib boradi.

Bolaga ta’lim-tarbiya berish va uni jamiyatga har tomonlama moslashtirish, o‘qituvchining mehnati jamiyat va davlatni rivojlantirish, sog‘lom, barkamol avlodni shakllantirish hamda tarbiyalash, xalqning ma’naviy va madaniy salohiyatini saqlash hamda boyitishning asosi sifatida bosh qomusimizda e’tirof etilsa, qomusimizning **77-moddasida** (*Ota-onalar va ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar o‘z farzandlarini voyaga yetguniga qadar boqishi, ularning tarbiyasi, ta’lim olishi, sog‘lom, to‘laqonli va har tomonlama kamol topishi xususida g‘amxo‘rlik qilishga majburdirlar*) Oila va ota-onaning farzand ta’lim-tarbiyasi va uni har tomonlama kamol topishi uchun majburligi yaqqol belgilab qo‘yilgan.

Modomeki shunday ekan, jamiyatda farzand voyaga yetgunga qadar uning tarbiyasi va hayotda o‘z o‘rnini topishida birinchi navbatda oila, ota-ona mas’ul va javobgar hisoblanadi. Shu o‘rinda bir qator masalalarda fikr yuritsak va bu borada o‘z qarashlarimizni bayon etsak.

Ma’lumki bola ongida azaliy qadriyatlarimizni singdirishimiz jamiyat va inson faoliyatiga o‘ziga xos ta’sir ko‘rsatadi. Ular gohida ideal sifatida kishilarni omilkor faoliyatga undasalar, gohida ma’naviy mezon, axloqiy talab sifatida odamlarning xatti-harakati va turmush tarzini, intilish va ehtiyojlarini belgilaydilar, faoliyatlarini boshqarib yoki yo‘lga solib turadilar. Bunda qadriyatlarning regulativ funksiyasi va ma’naviy mezon sifatidagi ahamiyati yaqqol namoyon bo‘ladi. Muayyan qadriyatlarni barqaror qilish butun xalq, millat, davlat yoki qavmlarni bir muddat yoki uzoq vaqtga qadar aniq maqsadlar yo‘lida birlashtiradi, ular faoliyatining yo‘nalishini belgilaydi.

Masalan, mustaqillikka erishgan ilk yillardan boshlab respublikamizda nochor holda bo‘lib, yillar davomida hammani nazaridan chetda qolgan tarixiy obidalarimiz, qutlug‘ qadamjolarimiz, o‘zbek millatiga xos urf odatlarimiz, ota-bobolarimizdan meros bo‘lib qolgan ilm-ma’rifat hamda bilimga boy nodir qo‘lyozmalarimiz va tariximizni anglatuvchi bebaho madaniy merosimizdan bahramand bo‘lishdek imkoniyatdan foydalanishimizga zid, juda katta bilinmas to‘siqlar mavjud bo‘lgan. Bularning barchasi esa ma’lum vaqt o‘zbek xalqini o‘zini

ma'naviyati, madaniyati, san'ati, tarixi va qadriyatlarini to'laqonli bilishdan mahrum etgan. Har bir voqelik, boshqacha talqin qilingan, ta'lim muassasalaridagi tarix, adabiyot darsliklari sovet tuzumi siyosatiga mos ma'lumotlar bilan boyitilgan, vatanparvar yurtdoshlarimiz bosqinchiga, jadidchilik harakati namoyandalari esa sovet tuzumi siyosatiga qarshi isyonkor sifatida jazolangan va qora otliq qilingan.

Buning asosiy sababi esa o'zbek xalqini o'zining tarixi, madaniyati va kelajagini bilishdan uzoqlashtirish, imkon qadar yosh avlod ongida milliy qadriyatlarimizni buzib ko'rsatish, ulug' allomalarimizning barcha sohalaridagi yutuqlarini ko'rsatmaslik va uning asl mohiyati insonni ulug'likka, yaxshi tarbiyaga, halollik, poklik, kasb-hunar va bilim egallash kabi foydali tomonlari borligini noto'g'ri talqin qilishdan iborat bo'lgan. Bir so'z bilan aytganda bu orqali azaliy qadriyatlarimizdan chalg'itish, buning evaziga yoshlarimiz ongida g'arb mamlakatlarining madaniyati va g'ayriaxloqiy ishlariga ruju qo'yishga yo'naltirishdan iborat bo'lgan.

Shu o'rinda, ayrim yoshlarning turli yovuz guruhlar ta'siriga tushib qolishlari, jinoyatchilik, giyohvandlik kabi o'zbek mintalitetiga xos bo'lmagan nomaqbul yo'llarga kirib qolishining asosiy sababi nimada? Ko'pincha bu savolga javobni tashqaridan qidiramiz, vaholanki, bu bobolar o'giti, momolar ertagi, ona mehri va ota ibrati orqali qon qonimizga singadi.

Yuqorida aytganimizdek inson shaxsini shakllantirish oila muhitidan boshlanadi. Shaxsni tarkib toptirish qancha erta boshlansa, u shunchalik yaxshi ijtimoiylashib boradi. Shuning uchun, bola tarbiyasida turli usullar qo'llaniladi. Tushuntirish, nasihat, ibrat, namuna, mashq qilish, rag'batlantirish, tanbeh berish, jazolash metodlari bilib, o'z o'rnida qo'llanilsa, ijobiy natijalarga erishiladi. Bolalarning gapga quloq solmaslikgi, ko'pchilik hollarda ota-onaning obro'si yo'qligini ko'rsatadi. Ota bo'lish juda oson, otalik qilish esa, og'ir mas'uliyat. Otaning donoligi bolalar uchun chinakam saboq bo'lsa, ota-onalar bolalarini to'g'ri tarbiyalashlari uchun, avvalo, o'zlari to'g'ri tarbiyalangan bo'lishlari shart.

Ota-ona bolalar oldida obro'-e'tiborli bo'lish uchun, birinchi navbatda ularni nima obro'sizlantirishi mumkinligini bilishlari muhim. Ba'zi ota-onalar obro'ga qo'rqitish, haqoratlash, shaxsiga tegish orqali erishmoqchi bo'ladilar. Bunday "tazyikli obro'" - soxta obro'ning bir turidir. Ba'zi ota-onalar esa "obro'ni sotib olishga" urinadilar. "Yaxshi bola bo'lsang senga sovg'v olib beramiz" – degan va'dani beradigan ota-onalar ham yo'q emas. Bu holatda bir narsani unutmaslik kerak-ki ota-onaning butun hayoti, ijtimoiy burchga bo'lgan munosabati, mehnatsevarligi, o'z ota-onalari oldida farzandlik burchini qay darajada o'tayotganligi, oilasi haqida qayg'urishi, pok va vijdonli bo'lishi, odamlarga mehribon va jonkuyarligi ular qozonadigan obro'ning asosidir. Ota-onalar bolalarga hamma tomondan ibratli bo'lishlari zarur. Ular bolalari uchun eng yaqin, eng aziz kishilar. Shuning uchun, bolalar ota-onalariga taqlid qiladilar, ularga o'xshashga intiladilar. Bola o'sib borgani sari, aqli ko'p narsaga yetadigan bo'lib, oilaviy qadriyatlar uning ongida asosiy tarbiya vositasi sifatida shakllana boshlanadi, buning evaziga esa bolada o'z vatani, o'z millati, o'z madaniyati va qadriyatlariga hurmat hissi shakllana boshlaydi. Bola hayotini eshitganlari emas, balki o'z oilasida o'zining ota-onasidan ko'rganlariga qarab yaratishni boshlaydi. Buning sababini esa o'zining oilasi va ota-onasidagi ijobiy o'zgarish va ijobiy jihatlar namunasida ko'radi.

Ba'zi ota-onalar farzandlari bilan kamroq muloqotda bo'lishni, shu yo'l bilan obro' orttirish, go'yo farzand bilan kam uchrashilsa, ma'lum "masofada turib" muomala qilinsa, shuncha ko'p obro' qozonish mumkin deb hayol qiladilar. Ota-ona bolani yaxshi ko'rish kerak,

ammo bolaning vazifalarini o‘z zimmalariga olish, barcha inijliklari, o‘jarliklarini ko‘tarish, ko‘pincha bolani hayotda umuman tayyor bo‘lmasdan voyaga yetishishiga sabab bo‘ladi.

Aksincha bolasi bilan do‘stona munosabatda bo‘lgan, ularga diqqat-e‘tibor bilan qaraydigan, xursandchiliklarini baham ko‘ruvchi, bolalariga doimiy ma‘naviy tomondan ko‘maklashuvchi ota onalargina o‘zlarining farzandlariga haqiqiy ma‘noda namuna bo‘la oladilar. Bolaga qo‘pollik qilmang u bilan xotirjam gaplashing, bola sizning gapingizga tushunsin, tovushingizning erkalovchi va do‘stona ohangi uning diqqatini tortsin. Bolaga shunday munosabatda bo‘ling-ki, bu sizni munosabatlaringiz kelajakda bolangizni o‘z farzandlari bilan bo‘lgan muloqotida bir qadriyat sifatida o‘z timsolini topsin.

O‘zbekiston Qahramoni, taniqli adib Ozod Sharofiddinov “Oila insonning hamma siru sinoatlarini o‘zida mujassamlagan oltin sandiq, uni “baxt fabrikasi”, deb atasa ham bo‘ladi va, xususan, insonning qayg‘u alamlari, dard-u hasratlari, ko‘z yoshlari ham oiladan boshlanadi. Shuning uchun ham oilani kuyovni ham, kelinni ham tarbiyalaydigan betimsol maktab deb hisoblayman, oilaning kitoblarini tinimsiz o‘qish, saboqlaridan ibrat olish naqadar maroqli” – deb yozgan edilar..

Xulosa o‘rnida, yillar davomida bola tarbiyasida nima jihatlarga e‘tibor qaratish kerak, tarbiyaning nozik tomonlari nimada ko‘rinish berishi, oilaviy qadriyatlarni bola ongida singdirishda nimalarga murojaat qilish lozim degan savollarga eng avvalo shu narsani ta’kidlash joizki, bolani boqish oson, tarbiyalash qiyin biz farzandimizga ovqat qilishni, odamlarga yaxshilik qilishni, mashina haydashni, pul topishni, kompyuterda ishlashni o‘rgatamiz. Lekin farzandlarimizga azaliy qadriyatlarimizning ular kelajagi va yurtimizni dunyo hamjamiyati oldidagi nufuzi va obro‘si, aksariyat holatlarda bizning bu masalalarni bilishimiz bilan bog‘liqligini o‘rgatayapmizmi yoki bu masalalarga biz e‘tibor qaratmasak va bolamizga keraklicha tarbiya bermasak boshqalar bizni o‘rnimizni egallashini anglab yetayapmizmi degan savol hamon o‘ylantirib kelayapti desam to‘g‘ri gapni aytgan bo‘laman.

Modomeki shunday ekan, tarbiyada oilaviy qadriyatlarning o‘rni va ahamiyatini yoshlarimiz tomonidan o‘zlashtirilishi, tarbiyaning kechiktirib bo‘lmaydigan muhim bo‘g‘inlaridan biri sifatida o‘zini namoyon etmoqda.

OTA-ONALAR BOLALARNI TARBIYA QILISHDA TAEKVONDO SPORT TURINING O‘RNI

G‘aniyeva Dilnoza Farxodovna,

Termiz davlat universiteti, sport boshqaruvi kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada ota-onalar tomonidan bolalar tarbiyasida taekwondo sport turidan foydalanishning pedagogik, psixologik va ijtimoiy ahamiyati tahlil qilingan. Taekwondo mashg‘ulotlarining bolalarda intizom, mas‘uliyat, iroda, jismoniy rivojlanish hamda ma‘naviy qadriyatlarni shakllantirishdagi o‘rni ilmiy jihatdan asoslangan. Shuningdek, ota-onalar va murabbiy hamkorligining tarbiya jarayonidagi ahamiyati yoritilgan.

Аннотация

В данной статье анализируется педагогическое, психологическое и социальное значение использования родителями тхэквондо в воспитании детей. Научно обоснована роль тренировок по тхэквондо в формировании у детей дисциплины, ответственности, воли, физического развития и духовных ценностей. Также подчеркивается важность сотрудничества между родителями и тренерами в процессе воспитания.

Abstract

This article analyzes the pedagogical, psychological and social significance of parents using taekwondo in raising their children. The role of taekwondo training in the formation of discipline, responsibility, will, physical development and spiritual values in children is scientifically proven. The importance of cooperation between parents and coaches in the upbringing process is also highlighted.

Kalit so‘zlar: taekwondo, bola tarbiyasi, jismoniy rivojlanish, intizom, iroda, sport pedagogikasi, oilaviy tarbiya.

Keywords: taekwondo, child upbringing, physical development, discipline, willpower, sports pedagogy, family upbringing.

Bugungi globallashuv sharoitida yosh avlodni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Oila — bola shaxsining shakllanishidagi asosiy ijtimoiy muhit hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, ota-onalar bolalarni jismonan sog‘lom, ma‘nan yetuk va irodali qilib tarbiyalashda sportdan samarali foydalanishlari muhimdir. Shu o‘rinda Taekwondo sport turi bolalar tarbiyasida alohida o‘rin tutadi. Taekwondo nafaqat jismoniy mashqlar tizimi, balki muayyan axloqiy tamoyillarga asoslangan tarbiya vositasi hamdir. “Bolalar tarbiyasida taekvondoning pedagogik ahamiyati” mavzusiga bag‘ishlanadi. Yosh avlodni barkamol, jismonan sog‘lom va ma‘nan yetuk qilib tarbiyalashda sportning o‘rni beqiyosdir. Ayniqsa, Taekwondo sport turi bolalar tarbiyasida nafaqat jismoniy, balki axloqiy va irodaviy sifatlarni shakllantiruvchi muhim vosita hisoblanadi.

Taekwondo – bu oddiy jang san‘ati emas, balki insonning ichki dunyosi, ma‘naviy kamoloti va hayot falsafasi bilan uyg‘unlashgan tarbiya tizimidir.

Taekvondoning tarixi va mazmuni

Taekwondo Koreyada shakllangan jang san‘ati bo‘lib, uning zamonaviy rivojlanishida World Taekwondo xalqaro federatsiyasi muhim o‘rin tutadi. 2000 yildan boshlab taekwondo Olympic Games dasturiga kiritilgan.

“Taekvondo” atamasi uch qismdan iborat:

- Te – oyoq bilan zarba berish,
- Kvon – qo‘l bilan urish,
- Do – hayot yo‘li, ma’naviy kamolot.

Bu sport turi faqat jang texnikasi emas, balki o‘zini tutish madaniyati, hurmat va o‘z-o‘zini nazorat qilishni ham o‘rgatadi.

Taekvondoning tarbiyaviy mazmuni

Taekvondo mashg‘ulotlari muayyan qoidalar va axloqiy tamoyillarga asoslanadi. Ushbu sport turining asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat: O‘zini nazorat qilish. Bu prinsiplar bolalarning shaxsiy sifatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Mashg‘ulot jarayonida ustozga ta’zim qilish, belgilangan tartibga amal qilish bolada tartib-intizom va kattalarga hurmat tuyg‘usini mustahkamlaydi.

Taekvondo mashg‘ulotlari bolalarda quyidagi sifatlarni shakllantiradi:

1. Intizom va mas’uliyat

Mashg‘ulotlarda belgilangan qoidalarga rioya qilish bolada intizom hissini mustahkamlaydi. Ustozga hurmat, mashqlarni o‘z vaqtida bajarish odatga aylanadi.

2. Iroda va sabr-toqat

Taekvondo texnikasini o‘zlashtirish uzluksiz mashq va sabr talab qiladi. Bu jarayon bolada qiyinchiliklarni yengish qobiliyatini rivojlantiradi.

3. O‘ziga ishonch

Belbog‘ darajalarini bosqichma-bosqich egallash bolada o‘z kuchi va imkoniyatlariga ishonch uyg‘otadi.

Jismoniy rivojlanishga ta’siri

Taekvondo mashg‘ulotlari bolalarning:

harakat koordinatsiyasini,

tezkorlik va chaqqonligini,

mushak kuchi va chidamliligini,

muvozanat saqlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Bundan tashqari, muntazam mashg‘ulotlar bolalarning immun tizimini mustahkamlaydi va sog‘lom turmush tarzini shakllantiradi.

Psixologik va ma’naviy ta’sir

Taekvondo falsafasi hurmat, halollik, jasorat va adolat kabi qadriyatlarga asoslanadi. Bolalar musobaqalarda g‘alaba va mag‘lubiyatni to‘g‘ri qabul qilishni o‘rganadilar. Bu esa ularning emotsional barqarorligini ta’minlaydi. Bolaning sportdagi muvaffaqiyati ko‘p omillarga

bog‘liq bo‘lib, ulardan eng muhimlaridan biri – ota-onalar va murabbiy o‘rtasidagi hamkorlikdir. Sport nafaqat jismoniy rivojlanish, balki tarbiya, intizom, irodaviy sifatlar va ijtimoiy moslashuv jarayonidir.

Sport pedagogikasi tamoyillariga ko‘ra, bolani har tomonlama rivojlantirish uchun uchlik hamkorlik muhim: bola – ota-ona – murabbiy. Agar ushbu tizimda o‘zaro ishonch, hurmat va muloqot mavjud bo‘lsa, natijalar samarali bo‘ladi. Shuningdek, jamoada mashg‘ulot olib borish bolalarning ijtimoiylashuv jarayoniga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Ota-onalar va murabbiy hamkorligi, bolaning sportdagi yutug‘i faqat murabbiyga emas, balki ota-onaning qo‘llab-quvvatlashiga ham bog‘liq. Ota-onalar: bolaning mashg‘ulotlarga muntazam qatnashishini nazorat qilishi, ruhiy qo‘llab-quvvatlashi, sog‘lom ovqatlanish va dam olish tartibini ta‘minlashi zarur. Oila va sport maktabi o‘rtasidagi hamkorlik bola tarbiyasi samaradorligini oshiradi. Taekvondo bolalar tarbiyasida samarali pedagogik vosita hisoblanadi. U bolaning jismoniy, psixologik va ma‘naviy rivojlanishiga kompleks ta‘sir ko‘rsatadi. Ota-onalar tomonidan sportga to‘g‘ri yo‘naltirilgan bolalar kelajakda intizomli, irodali va jamiyatga foydali shaxs bo‘lib yetishadilar.

Murabbiy va ota-onaning vazifalari hamda mas‘uliyati

Murabbiy – sportchining professional rivojlanishida yetakchi shaxs.

- Mashg‘ulot jarayonini rejalashtiradi;
- Texnika va taktika o‘rgatadi;
- Jismoniy tayyorgarlikni shakllantiradi;
- Sport etikasi va intizomini tarbiyalaydi.

Ota-ona esa:

- Uy sharoitida ijobiy muhit yaratadi;
- Sport rejimiga rioya etilishini ta‘minlaydi;
- Murabbiy bilan muntazam aloqada bo‘ladi.

Agar ota-ona murabbiy ishiga ortiqcha aralashsa yoki mashg‘ulot metodikasini tanqid qilsa, bu bola ongida ishonchsizlik paydo qiladi. Shu bois har ikki tomon o‘z chegarasini bilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. – Москва.
2. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. – Киев.
3. Ашмарин Б.А. Теория и методика физического воспитания. – Москва.

4. O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti. *Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi*. – Toshkent.
5. Abdullaev A. *Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi*. – Toshkent.
6. World Taekwondo. Competition Rules & Interpretation. – Seul, so‘nggi nashr.
7. Kukkiwon. Taekwondo Textbook. – Seoul: Kukkiwon Publishing, 2012.
8. World Taekwondo. Coach Education Programme Manual. – Seoul.
9. Kim, Y.H. Taekwondo Techniques & Tactics. – Seoul, 2015.

FARZAND TARBIYASIDA OILA VA MAKTABNING O‘ZARO HAMKORLIGINI SAMARALI TASHKIL ETISH MEKANIZMLARI

F.Ibragimova,
P.f.d (DSc) dotsent, TDIU

Jahon miqyosida har tomonlama rivojlangan yoshlarni tarbiyalash, yosh avlodning intellektual salohiyatini ro‘yobga chiqarish bugungi kunning dolzarb masalalaridan bo‘lib, ularni hal etishda oila, maktab va mahalla hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro tajribalar aholining oilada farzand tarbiyasiga oid bilimlarini kengaytirish, ta‘lim muassasalari rolini oshirish, tarbiya usullarining eng muqobilini tanlash, oila va maktab hamkorligini kuchaytirish dolzarb muammo ekanligini ko‘rsatmoqda. Shu munosabat bilan boshlang‘ich ta‘limda oila va maktab hamkorligining yangi mexanizmlarini ishlab chiqish, oilada farzand tarbiyasini madaniy-tarixiy an‘analar, urf-odatlar hamda umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda tashkil etish, tarbiya jarayonini insonparvarlashtirishga qaratilgan ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

Tarbiya jarayonida ota-onalar va o‘qituvchilarning bolalarni ijtimoiy foydali ishlarga tortish borasidagi mas‘uliyati nihoyatda muhimdir. Tarbiyaga oid bilim berish muammosi faqat ota-onalarning ishi bo‘lib qolmasdan, balki barchaning ishi, keng ma‘noda davlat ahamiyatiga molik ishdir. Respublikamiz qarorlarida ta‘kidlanganidek, barcha tashkilotlar, mehnat jamoalari, umuman jamiyat axloqiy sog‘lom, ma‘naviy boy, mustahkam oilani vujudga keltirish to‘g‘risida, onalar haqidagi, mamlakatning kelajagi bo‘lgan yoshlar haqidagi g‘amxo‘rliklarini kuchaytirmoqda. Ota-onalarning bolalar tarbiyasi haqidagi, ularni turmushga va mehnatga tayyorlash to‘g‘risidagi mas‘uliyati oshirilmoqda.

Oilaning eng muhim xususiyatlaridan biri insonlar avlodini ko‘paytirishdir. Bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash borasida oila ma‘lum darajada ijtimoiy tashkilotlar bilan jamiyat taraqqiyotiga hamohang holda faoliyat yuritmoqda. Oilaviy tarbiya muammolarini tadqiq etish, asosan, ikki yo‘nalishda olib borilmoqda. Bir tomonda oilaviy tarbiya pedagogikaning an‘anaviy qismi sifatida o‘rganilmoqda. Ikkinchi tomondan esa oila sotsiologiya va filologiya yo‘nalishida ham tadqiq etilmoqda. Respublikamizda ayni hozirgi kunda oilalarning ijtimoiy ahamiyati ortib bormoqda. Oilalarning moddiy ehtiyojlarini to‘laroq qondirish asosida bolalar tarbiyasi uchun javobgarlikni kuchaytirish jarayoni tezlashmoqda. Biz uchun oila mustahkamligini ta‘minlovchi axloqiy ruhiy aloqalar juda muhimdir. Xuddi ana shu aloqadorlik oilaviy munosabatlar, to‘laqonli hissiy-emotsional, otalik yoki onalik, oilaviy baxtni ta‘minlash ehtiyojlarini qondiradi.

Aholi va ota-onalar o‘rtasida ijtimoiy tarbiyaviy muhitni sog‘lomlashtirish borasidagi ishlarni jonlantirish, takomillashtirish oila va maktab aloqasini mustahkamlovchi omildir. Maktabning ota-onalar jamoatchiligi bilan aloqa qilishida o‘qituvchi va tarbiyachilarga yaqindan yordam beruvchi bo‘g‘in maktab ota-onalar qo‘mitasidir. Mazkur qo‘mita qabul qilingan umumiy qoidalar asosida ota-onalar jamoatchiligini maktab hayotiga, sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarga jalb qilishi lozim. Bolalarni tarbiyalash ota-onalarning muqaddas burchidir. Axloqan pok, ma‘naviy dunyosi boy oila deganda, biz katta va kichiklarning o‘zaro hurmati, birbirlariga yordami, bir-birlariga izzat va hurmati tushuniladi.

Demak, maktab mukammal tashkilot sifatida barcha tarbiyaviy ishlarni maqsadga muvofiq tashkil etishi lozim. O‘z o‘qituvchilar jamoasini uyushtira olgan, jamoatchilikni bolalar tarbiyasiga yo‘naltira olgan, ularning ota-onalarini yaxshi bilgan maktab ma‘muriyatigina tarbiyaviy yutuqlarni qo‘lga kirita oladi. Bunday maktablar esa o‘z atrofidagi zavod, fabrika,

jamo'a va davlat xo'jaliklari, o'taliqqa olgan korxonalar bilan aloqani mustahkamlab, o'quvchilarning maktabdan tashqari bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etmoqdalar, qarovsiz, tarbiyasi og'ir bolalarni o'z nazoratlariga olmoqdalar. Bunday xayrli ishlarda ko'plab ota-onalar maktab bilan yaqindan aloqada bo'lib o'quvchilar tarbiyasi yuzasidan o'qituvchilar jamoasi bilan bamaslahat ish olib borishmoqda.

O'qituvchi ota-onalarning faol yordamisiz bolalarning barkamolligini ta'minlay olmaydi. Bu o'rinda tarbiyachining o'zini tarbiyalash lozimligini ham esdan chiqarmaslik kerak. O'ziga nisbatan talabchan muallim ota-onalar bilan hamkorlikda o'quvchilarda mustaqil fikrlash va harakat qilish, yangilikni sezish, tashabbuskorlik hamda ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirish maqsadida ularga qat'iy talablar qo'yish uchun ma'naviy huquqqa ega bo'ladi.

Bayon etilgan fikr va mulohazalar ota-onalarga tarbiyaga oid bilim berishda maktab asosiy rol vazifasini o'tashini eslatib o'tamiz. Buning uchun quyidagi umumiy xulosalarni chiqarish mumkin: –mamlakatimizda oilaviy tarbiya samaradorligini oshirish, aholining umumiy madaniy saviyasini oshirish ma'lum darajada ota-onalar va katta yoshdagi kishilarning savodxonligiga bog'liq. So'zsiz, bu masalani ijobiy hal etishda ta'lim-tarbiya yuzasidan targ'ibot ishlarini olib boruvchi va bu borada tarbiyaviy markaz rolini o'ynovchi o'rta umumiy ta'lim maktablarining rolini oshirish; –maktabning tom ma'noda tarbiya markaz rolini o'ynashi uchun o'qituvchi va ota-onalarning maqsad va vazifalari, ularning amaliy faoliyatlari bir-birlari bilan chambarchas bog'langan bo'lishi shart.

– aholi va ota-onalar o'rtasida ijtimoiy tarbiyaviy muhitni sog'lomlashtirish borasidagi ishlarni jonlantirish, takomillashtirish oila va maktab aloqasini mustahkamlovchi omildir. Bu borada o'zaro belgilangan va tasdiqlangan dasturlar asosida ishlovchi ota-onalar ma'ruzachilari, institutlari, shuningdek, ularda tahsil ko'ruvchi ota-onalar va nihoyat, maqsadga muvofiq tanlangan ma'ruzachilar asosiy va hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini his etish; – tarbiyaviy madaniyatning samaradorligini oshirishda maktablarda o'tkaziladigan ota-onalar majlisi muhim ahamiyat kasb etadi. Maqsadga muvofiq, mazmunli tashkil etilgan sinf majlislarida tarbiyaga oid munozaralar bo'ladi, o'zaro yoki jamoa ta'sir ko'rsatishning yo'l va usullari mehnatsevarlik, vijdonli bo'lish, mustaqillik, yaxshilikka mehr-muhabbat, do'stlik haqida fikr yuritish va x.k.

Shu o'rinda ota-onalar uchun ham quyidagi tavsiyalarni keltirish o'rinli bo'lardi:

– Oilaviy tarbiya samaradorligini oshirish omillaridan biri bola shaxsini kamolotga yetkazish uchun uni har tomonlama o'rganish, shuningdek, oilaviy tarbiya usullari va shakllariga ijodiy yondashish, uni takomillashtirishdir. O'quvchitalabalarni har tomonlama o'rganish ularni o'qishga, mehnatga, o'z-o'ziga, o'rab turgan muhitga, inson kamoloti uchun zarur bo'lgan sifatlardan eng muhimlarini ajrata olishga o'rgatish imkonini beradi.

– Ota-onalar o'rtasida tarbiyaga oid bilimlarni targ'ib qilish, ayniqsa, oilaviy tarbiyada qiyinchilikka uchrayotgan ota-onalarga jamoatchilik yordamini kuchaytirish lozim.

– Oilaviy tarbiyada ijobiy yutuqlarni qo'lga kiritgan ota-onalarning tajribalaridan foydalanish uchun ularni ta'lim muassasining kengaytirilgan yig'ilishlariga, ota-onalar qo'mitalarining majlislariga taklif etish va o'z tajribalari bilan o'rtoqlashishni yo'lga qo'yish nihoyatda muhimdir. Ulardan unumli foydalanish uchun ta'lim muassasalarda tashkil etilgan ota-onalar kuni ishini jonlantirish. – Ota-onalar qo'mitalari rahbarlarining bevosita boshchiligida radioaloqalarni tashkil etish. Bunda “Ota-onalar – ilk tarbiyachi”, “Ota-onalarning bola tarbiyasidagi shaxsiy namunalari va ularning ahamiyati”, “Yoshlarni mehnatga, hayotga, turmushga o'rgatish va tayyorlashda ta'lim muassasasining o'rni” bo'yicha eshittirishlarni tayyorlab, izchil o'tkazish zarur.

Xulosa qilib aytganda, oila va maktab oʻrtasidagi hamkorlik farzand tarbiyasining eng muhim va hal qiluvchi omillaridan biri hisoblanadi. Oila bolaga dastlabki axloqiy tarbiyani bersa, maktab uni bilim, intizom va ijtimoiy tajriba bilan boyitadi. Ushbu ikki muhitning oʻzaro uygʻunligi bola shaxsining har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

Agar ota-ona va oʻqituvchi oʻrtasida doimiy muloqot, oʻzaro ishonch va hamjihatlik mavjud boʻlsa, bolaning oʻqishi, xulqi va maʼnaviy kamoloti barqaror rivojlanadi. Bunday hamkorlik orqali bolaning muammolari oʻz vaqtida aniqlanadi va samarali yechimlar topiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibraimov X., Quronov M. Umumiy pedagogika [Matn]. Darslik. T., "Sahhof", 2023, 416-bet.
2. Ibraimov X., Quronov M., Ibragimova F. Pedagogika tarixi va nazariyasi [Matn]. Darslik. - T., "Sahhof", 2023.392-bet.
3. Ota-ona - murabbiy [Matn] / X.Ibraimov, M.Kuronov, J.Fozilov, F.Zaripov; - Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2024. - 220 b.
4. X.Ibraimov va boshqalar.Najot tarbiyada. -T.: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. -2025. – 60 b.
5. X.Ibraimov va boshqalar. Goʻzal hulq modellari. – Toshkent.: “Ilm ziyo zakovat” nashriyoti. -2025 y. 80-b.
6. X.Ibraimov va boshqalar. Maʼnaviy-axloqiy tarbiya metodlari. Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2025. - 68 b.

BIOLOGIYA TA'LIMIDA TARBIYAVIY ISHLARNI TASHKIL ETISHDA MAKTAB– OILA–MAHALLA HAMKORLIGI

*Imomova Madina Botirovna,
Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi
instituti tayanch doktoranti*

Annotatsiya. Mazkur maqolada biologiya ta'limi jarayonida o'quvchilarning tarbiyaviy kompetensiyalarini shakllantirishda maktab, oila va mahalla hamkorligining o'rni yoritilgan. Biologiya fanining sog'lom turmush tarzi, ekologik madaniyat va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishdagi tarbiyaviy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, dars va sinfdan tashqari faoliyatlar orqali “maktab–oil–mahalla” ijtimoiy sheriklik modelini joriy etishning pedagogik asoslari va amaliy shakllari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: biologiya ta'limi, tarbiyaviy ishlar, maktab–oil–mahalla hamkorligi, ekologik tarbiya, sog'lom turmush tarzi, ijtimoiy sheriklik

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning har tomonlama barkamol shaxs bo'lib shakllanishi ustuvor vazifa sifatida qaralmoqda. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar tarbiya jarayonini faqat maktab doirasida emas, balki oila va mahalla bilan uzviy hamkorlikda tashkil etishni talab etadi. Chunki o'quvchi shaxsining rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liq.

Biologiya fani o'z mazmuni bilan tarbiyaviy imkoniyatlarga boy fanlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, inson salomatligi, gigiyena, ekologiya va sog'lom turmush tarzi kabi mavzular o'quvchilarda hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli biologiya ta'limida tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etishda maktab, oila va mahalla hamkorligini yo'lga qo'yish dolzarb masala hisoblanadi.

Biologiya ta'limining tarbiyaviy imkoniyatlari. Biologiya fanining asosiy maqsadi o'quvchilarda tirik tabiat haqidagi ilmiy bilimlarni shakllantirish bilan birga, ularning ekologik va sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirishdan iborat. Ushbu fan orqali quyidagi tarbiyaviy yo'nalishlar amalga oshiriladi:

1. sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini shakllantirish
2. gigiyena madaniyatini rivojlantirish
3. tabiatga ongli munosabatni tarbiyalash
4. ekologik mas'uliyatni kuchaytirish
5. o'z salomatligiga e'tiborli bo'lishni o'rgatish

Ayniqsa, 8-sinf biologiyasi (odam va uning salomatligi) mazmuni tarbiyaviy jihatdan nihoyatda boy bo'lib, o'quvchilarda hayotiy muhim kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur kurs bevosita inson organizmi tuzilishi, salomatlik, gigiyena, psixologik rivojlanish va ijtimoiy yetuklik masalalarini qamrab olgani sababli uning tarbiyaviy ahamiyati boshqa biologiya bo'limlariga nisbatan ancha yuqori hisoblanadi.

Ushbu sinf biologiyasida o'quvchilar o'z organizmini ilmiy asosda o'rganish orqali o'z salomatligiga ongli munosabatni shakllantiradi. Masalan, hujayra, to'qima va organlar haqidagi mavzular o'quvchilarda inson organizmining murakkab va mukammal tizim ekanligini anglashga yordam beradi. Bu esa inson hayotiga hurmat va o'ziga nisbatan mas'uliyat hissini tarbiyalaydi.

Endokrin va nerv sistemasi mavzulari orqali o‘quvchilar organizm boshqaruvi, stress, hissiyot va xulq-atvor o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglaydi. Natijada o‘z hissiyotlarini boshqarish, ruhiy gigiyenaga rioya qilish, zararli odatlardan saqlanish kabi muhim tarbiyaviy ko‘nikmalar shakllanadi.

Tayanch-harakatlanish sistemasiga oid mavzular esa jismoniy rivojlanish, to‘g‘ri qad-qomat, sport va harakat madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Birinchi yordam mavzulari (suyak shikastlanishi, qon ketishi, nafas olish muammolari) o‘quvchilarda hayotiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish va boshqalarga yordam berish kabi ijtimoiy fazilatlarni rivojlantiradi.

Qon aylanish, nafas olish va ovqat hazm qilish sistemalariga oid mavzular sog‘lom turmush tarzining ilmiy asoslarini ochib beradi. Bu orqali o‘quvchilar to‘g‘ri ovqatlanish, gigiyena, jismoniy faollik va zararli odatlardan voz kechishning ahamiyatini anglaydi. Ayniqsa, moddalar almashinuvi, vitaminlar va energiya sarfi haqidagi bilimlar o‘quvchilarda ongli hayot tarzi madaniyatini shakllantiradi.

Teri, ajratish va sezgi organlariga oid mavzular shaxsiy gigiyena, estetik madaniyat va sog‘lom turmush ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Nerv sistemasi, oliy nerv faoliyati, xotira, tafakkur va hissiyotlar haqidagi bo‘limlar esa o‘quvchilarning psixologik savodxonligini oshirib, o‘zini anglash va o‘zini boshqarish kompetensiyalarini shakllantiradi.

Ayniqsa, ko‘payish, rivojlanish va insonning biologik hamda ijtimoiy tabiati haqidagi yakuniy mavzular o‘quvchilarda shaxsiy mas‘uliyat, oilaviy qadriyatlar, jamiyatdagi o‘rni va ijtimoiy yetuklik haqidagi tasavvurlarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Shu bois 8-sinf biologiyasini nafaqat ilmiy fan, balki shaxs tarbiyasini shakllantiruvchi integrativ ta‘lim kursi sifatida baholash mumkin. Mazkur fan orqali o‘quvchilarda sog‘lom turmush madaniyati, ekologik ong, ijtimoiy mas‘uliyat, o‘zini anglash va o‘zini boshqarish kabi universal hayotiy kompetensiyalar shakllanadi. Bu esa biologiya ta‘limining tarbiyaviy salohiyati nihoyatda yuqori ekanligini ko‘rsatadi.

Maktab-oila-mahalla hamkorligining pedagogik mohiyati

Tarbiyaviy jarayon samaradorligi ko‘p jihatdan ta‘lim subyektlari o‘rtasidagi hamkorlik darajasiga bog‘liq. Maktab, oila va mahalla o‘zaro uyg‘unlikda faoliyat olib borganda tarbiya uzluksiz va tizimli xarakter kasb etadi.

Maktabning vazifalari

1. ilmiy asoslangan ta‘lim va tarbiya berish
2. tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va tashkil etish
3. o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish

Oilaning vazifalari

1. sog‘lom turmush tarzini qo‘llab-quvvatlash
2. bolalarda axloqiy qadriyatlarni shakllantirish
3. ta‘lim jarayoniga ijobiy munosabatni mustahkamlash

Mahalla institutining vazifalari

1. ijtimoiy muhitni sog‘lomlashtirish
2. jamoatchilik nazoratini ta‘minlash
3. ekologik va ijtimoiy tadbirlarni qo‘llab-quvvatlash

Mazkur uch subyekt o‘rtasidagi hamkorlik o‘quvchi shaxsining kompleks rivojlanishini ta‘minlaydi.

Hamkorlikning amaliy shakllari

Biologiya ta'limida maktab-oila-mahalla hamkorligi turli pedagogik shakllarda amalga oshiriladi:

1. Sog'lom turmush loyihalari

Ota-onalar ishtirokida sog'lom ovqatlanish, jismoniy faollik va gigiyena madaniyatiga oid loyihalar o'tkaziladi. Bu o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni mustahkamlaydi.

2. Ekologik aksiyalar

Mahalla bilan hamkorlikda daraxt ekish, hududni obodonlashtirish, chiqindilarni saralash kabi tadbirlar tashkil etiladi. Bu o'quvchilarda ekologik madaniyatni rivojlantiradi.

3. Biologik to'garak va seminarlar

Biologiya faniga qiziquvchi o'quvchilar uchun ota-onalar va mutaxassislar ishtirokida seminarlar o'tkazilishi bilim va tarbiya uyg'unligini ta'minlaydi.

4. Ijtimoiy loyihalar

“Mahallamiz salomatligi”, “Toza muhit - sog'lom hayot” kabi loyihalar o'quvchilarda fuqarolik mas'uliyatini shakllantiradi.

Hamkorlik samaradorligini oshirish yo'llari

Maktab-oila-mahalla hamkorligini yanada kuchaytirish uchun quyidagi chora-tadbirlar muhim:

1. ota-onalar bilan pedagogik muloqotni kuchaytirish

2. mahalla faollari bilan tizimli reja asosida ishlash

3. tarbiyaviy tadbirlarni integratsiyalash

4. o'quvchilarning ijtimoiy faolligini rag'batlantirish

5. monitoring va refleksiya tizimini joriy etish

Bu yondashuv tarbiyaviy ishlarning uzluksizligini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, biologiya ta'limida tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etishda maktab, oila va mahalla hamkorligi muhim omil hisoblanadi. Ushbu hamkorlik o'quvchilarning sog'lom turmush tarzi, ekologik madaniyat va ijtimoiy mas'uliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Biologiya fanining mazmuni tarbiyaviy jihatdan boy bo'lgani sababli undan kompleks foydalanish zarur. Dars va sinfdan tashqari faoliyatlar uyg'unligi, ijtimoiy sheriklik va uzluksiz hamkorlik orqali o'quvchilarning barkamol shaxs sifatida shakllanishiga erishish mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Tolipova J. O., G'ofurov A. T. Biologiya o'qitish metodikasi. – Toshkent: Bilim, 2004.
2. Saidaxmedov N. Pedagogik mahorat va innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2015.
3. Pardayeva M. S. Biologiyani o'qitishda interfaol ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning metodik xususiyatlari. Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali, 2024.
4. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. - Paris, 2021.
5. Xayrullayeva N. Biologiya darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash. Scienceweb, 2022.

OLIY TA'LIM TIZIMIDA TALABALAR KIBERIJTIMOIYLASHUVINING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

B.F.Ishmurodov,

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti mustaqil tadqiqotchisi
(bunyodjon8892@gmail.com)*

Annotatsiya.

Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida talabalarni kiberijtimoiylashtirish jarayonining pedagogik mohiyati, uning tarkibiy komponentlari va rivojlantirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Raqamli makonning shaxs rivojiga ta'siri ijtimoiylashuv nazariyalari asosida yoritiladi. Kiberijtimoiylashuvning kognitiv, kommunikativ va aksiologik komponentlari aniqlanib, ularni shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik model taklif etiladi. Tadqiqot natijasida raqamli muhitda shaxs identifikatsiyasi, mas'uliyatli xulq va axborot madaniyatini rivojlantirishning metodik asoslari ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: kiberijtimoiylashuv, raqamli ta'lim muhiti, shaxs rivoji, pedagogik model, media madaniyat, axborot xavfsizligi, raqamli kompetensiya.

Abstract

This article analyzes the pedagogical essence of the process of students' cyber-socialization within the higher education system, its structural components, and mechanisms for its development. The influence of the digital environment on personality development is examined through the lens of socialization theories. The cognitive, communicative, and axiological components of cyber-socialization are identified, and a pedagogical model aimed at their formation is proposed. As a result of the study, methodological foundations for developing personal identification, responsible behavior, and information culture in the digital environment have been elaborated.

Keywords: cyber-socialization, digital learning environment, personality development, pedagogical model, media culture, information security, digital competence.

Аннотация

В данной статье анализируются педагогическая сущность процесса киберсоциализации студентов в системе высшего образования, его структурные компоненты и механизмы развития. Влияние цифровой среды на развитие личности рассматривается с позиций теорий социализации. Определены когнитивный, коммуникативный и аксиологический компоненты киберсоциализации, а также предложена педагогическая модель, направленная на их формирование. В результате исследования разработаны методические основы формирования личностной идентификации, ответственного поведения и информационной культуры в цифровой среде.

Ключевые слова: киберсоциализация, цифровая образовательная среда, развитие личности, педагогическая модель, медиакультура, информационная безопасность, цифровая компетентность.

Kirish. XXI asrda jamiyatning raqamli transformatsiyasi natijasida shaxs ijtimoiylashuvi an'anaviy ijtimoiy muhit doirasidan chiqib, kiber makon bilan chambarchas bog'langan murakkab jarayonga aylandi. Zamonaviy talaba bilimni faqat auditoriyada emas, balki virtual

platformalarda - ijtimoiy tarmoqlar, forumlar, messendjerlar va ochiq ta'lim resurslari orqali egallaydi. Shu sababli uning dunyoqarashi, qadriyatlari, muloqot madaniyati hamda identifikatsiyasi real va virtual muhit integratsiyasi asosida shakllanadi [1,3,5,7]. Pedagogika tarixida ijtimoiylashuv shaxsning jamiyat me'yorlari va qadriyatlarini o'zlashtirish jarayoni sifatida talqin qilingan. Biroq raqamli jamiyat sharoitida bu tushuncha kengayib, kiberijtimoiylashuv fenomenini yuzaga keltirdi. Kiberijtimoiylashuv - bu shaxsning virtual axborot makonida kommunikativ, axloqiy va huquqiy xulq me'yorlarini egallashi hamda o'zining raqamli identitetini shakllantirish jarayonidir. Bugungi oliy ta'lim tizimida axborot texnologiyalari asosan o'qitish vositasi sifatida qo'llanilmoqda [14,15,16]. Biroq talabaning raqamli muhitdagi ijtimoiy xulqini shakllantirish masalasi yetarlicha metodik asoslanmagan. Natijada quyidagi muammolar kuzatilmoqda: akademik plagiarizmning ortishi; kiberbulling va destruktiv kommunikatsiya; yolg'on identifikatsiya va anonimlikdan noto'g'ri foydalanish; axborot manipulyatsiyasiga beriluvchanlik; internetga psixologik qaramlik [1,2,8]. Mazkur holatlar shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim muassasalari talabalarga bilim berish bilan birga ularning raqamli ijtimoiy xulqini ham boshqarishi lozim. Demak, zamonaviy pedagogika oldida yangi ilmiy vazifa - kiberijtimoiylashuvning pedagogik asoslarini ishlab chiqish zarurati paydo bo'lmoqda.

Metodologiya. Mazkur tadqiqot talabalarni kiberijtimoiylashtirish jarayonining pedagogik mohiyatini ochish hamda uni ta'lim amaliyotiga joriy etish mexanizmlarini ishlab chiqishga qaratilgan kompleks metodologik yondashuv asosida olib borildi. Tadqiqotda falsafa, pedagogika, psixologiya va axborot texnologiyalari kesishgan nuqtadagi nazariy qarashlar integratsiyasi qo'llanildi. Kiberijtimoiylashuv shaxsning umumiy ijtimoiylashuvi tarkibidagi yangi bosqich sifatida talqin qilinib, real ijtimoiy muhit, ta'lim muhiti va kiber makon o'zaro ta'sirida shakllanuvchi tizimli pedagogik hodisa sifatida qaraldi. Tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv tashkil etdi [17-20]. Ushbu yondashuvga ko'ra, talabaning rivojlanishi uch makon - real jamiyat, oliy ta'lim muhiti va virtual axborot makoni - integratsiyasi orqali yuzaga keladi. Kiberijtimoiylashuv mustaqil jarayon emas, balki umumiy ijtimoiylashuvning zamonaviy shakli sifatida izohlandi. Shu sababli pedagogik ta'sir faqat bilim berishga emas, balki talabaning raqamli muhitdagi xulqini ongli boshqarishga yo'naltirildi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv doirasida talaba raqamli muhitning passiv iste'molchisi emas, balki faol subyekti sifatida ko'rib chiqildi. Pedagogik ta'sir jarayonida talabaning shaxsiy tajribasi, refleksiya, tanlov erkinligi va o'zini identifikatsiyalashi asosiy omil sifatida qaraldi [10-12]. Bu yondashuv talabaning virtual makondagi xatti-harakatini tashqi nazorat orqali emas, balki ichki motivatsiya va qadriyatlar orqali boshqarish imkonini berdi.

Kompetensiyaviy yondashuvga muvofiq kiberijtimoiylashuv integrallashgan kompetensiyalar tizimi sifatida o'rganildi [3,9,13]. U quyidagi tarkibiy kompetensiyalarni o'z ichiga oladi: axborotni tanlash va tahlil qilishga qaratilgan axborot kompetensiyasi, onlayn muloqot madaniyatini belgilovchi kommunikativ kompetensiya, raqamli muhitdagi huquq va mas'uliyatni anglashni ifodalovchi huquqiy kompetensiya, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishga qaratilgan xavfsizlik kompetensiyasi hamda virtual identitetni shakllantirishga oid identifikatsion kompetensiya. Mazkur kompetensiyalar majmui talabaning raqamli muhitdagi ijtimoiy yetukligini aniqlovchi mezon sifatida qabul qilindi.

Tadqiqot jarayonida nazariy va empirik metodlar majmuasi qo'llanildi. Nazariy bosqichda ilmiy adabiyotlar tahlili, taqqoslash, umumlashtirish va modellashtirish metodlari yordamida kiberijtimoiylashuvning konseptual modeli ishlab chiqildi. Empirik bosqichda

pedagogik kuzatuv, diagnostik testlash, so‘rovnoma va kontent-tahlil orqali talabalar raqamli xulqining dastlabki darajasi aniqlandi. Formativ bosqichda ishlab chiqilgan pedagogik model o‘quv jarayoniga joriy etildi. Nazorat bosqichida esa olingan natijalar matematik-statistik tahlil yordamida qayta ishlanib, model samaradorligi baholandi. Tadqiqot uch bosqichda amalga oshirildi: diagnostik bosqichda talabalar raqamli muhitdagi xulq ko‘rsatkichlari aniqlanib boshlang‘ich daraja belgilandi; formativ bosqichda media savodxonlik, raqamli etika va kiberxavfsizlik elementlari integratsiya qilingan pedagogik ta’sir tizimi qo‘llanildi; nazorat bosqichida esa shakllangan kompetensiyalar dinamikasi baholandi. Natijalarni baholash mezonlari sifatida talabaning axborot tanlash qobiliyati, onlayn kommunikatsiya madaniyati, akademik halolligi hamda raqamli identitet barqarorligi qabul qilindi. Shunday qilib, tadqiqot metodologiyasi kiberijtimoiylashuvni ko‘p omilli pedagogik tizim sifatida o‘rganishga, shuningdek uni ta’lim jarayonida ongli ravishda shakllantirish imkonini beruvchi ilmiy asoslangan metodlar majmuasini ishlab chiqishga xizmat qildi.

Natijalar. Tadqiqotning eksperimental qismi oliy ta’lim muassasasining 2–3-bosqich talabalari ishtirokida amalga oshirildi. Tajribada jami **120 nafar talaba** qatnashdi va ular tasodifiy tanlash asosida ikki guruhga ajratildi: **Nazorat guruhi (NG)** – 60 nafar talaba (an’anaviy ta’lim); **Tajriba guruhi (TG)** – 60 nafar talaba (kiberijtimoiylashtirish modeli asosida o‘qitish). Tadqiqot 3 bosqichda olib borildi: diagnostik (boshlang‘ich), formativ (pedagogik ta’sir), nazorat (yakuniy).

Dastlab talabalarining kiberijtimoiylashuv darajasi 4 ta komponent bo‘yicha baholandi: Kognitiv (axborot savodxonligi); Aksiologik (raqamli qadriyatlar); Faoliyat (onlayn xulq ko‘nikmalari); Refleksiv (o‘zini nazorat qilish)

1-jadval. Boshlang‘ich daraja (% hisobida)

Daraja	NG	TG
Yuqori	11	12
O‘rta	37	36
Past	52	52

Tahlil: Guruhlar o‘rtasida sezilarli farq kuzatilmadi ($p>0.05$). Bu tajriba sharoitlarining tengligini ko‘rsatadi.

Keyingi qadamda tajriba guruhida media savodxonlik modullari, onlayn etik muhokamalar, raqamli portfel yaratish; kiberxavfsizlik treninglari, refleksiv topshiriqlar kabi pedagogik ta’sirlar qo‘llanildi.

2-jadval. Kiberijtimoiylashuv darajasining o‘zgarishi (%)

Daraja	NG (yakuniy)	TG (yakuniy)
Yuqori	18	54
O‘rta	42	38
Past	40	8

3-jadval. O‘rtacha ball (100 ballik tizim), komponentlar kesimidagi o‘zgarishlar

Komponent	NG	TG
Kognitiv	58 → 64	57 → 86
Aksiologik	55 → 61	56 → 88
Faoliyat	60 → 66	59 → 90
Refleksiv	52 → 58	51 → 87

4-jadval. t-test natijalari (Tajriba samaradorligini aniqlash uchun Styudent t-testi qo'llanildi.)

Ko'rsatkich	t emp	t kritik
Umumiy daraja	4.21	1.98
Kognitiv	3.87	1.98
Aksiologik	4.54	1.98
Faoliyat	4.11	1.98
Refleksiv	3.96	1.98

$p < 0.05$ bo'lgani sababli farq statistik ahamiyatli deb topildi.

Pedagogik samaradorlik quyidagi formula asosida hisoblandi:

$$E = \frac{TG_{yakuniy} - TG_{boshlang'ich}}{NG_{yakuniy} - NG_{boshlang'ich}}$$

Bu model an'anaviy ta'limga nisbatan hisoblash natijasida $E=2.7$ bo'lganligi 2.7 baravar samarali ekanini ko'rsatdi. O'tkazilgan tajriba-sinov ishlari talabalarni kiberijtimoiylashtirishga yo'naltirilgan pedagogik modelning samaradorligini kompleks ko'rsatkichlar asosida tasdiqladi. Boshlang'ich diagnostika bosqichida nazorat va tajriba guruhleri o'rtasida sezilarli farq kuzatilmaganligi ularning teng start sharoitida ekanligini ko'rsatdi[3,5,7]. Formativ bosqichda media savodxonlik, raqamli etika, kiberxavfsizlik va refleksiv faoliyat elementlari integratsiya qilingan pedagogik ta'sir natijasida tajriba guruhida kiberijtimoiylashuv darajasining barcha komponentlari bo'yicha barqaror ijobiy dinamika qayd etildi. Yakuniy o'lchov natijalari tajriba guruhida yuqori darajadagi ko'rsatkichlarning keskin oshganini, past darajadagi ko'rsatkichlarning esa sezilarli kamayganini ko'rsatdi. Ayniqsa aksiologik va refleksiv komponentlar rivojlanishi talabalarining raqamli muhitdagi xatti-harakatlari ongli ravishda boshqarila boshlaganini anglatadi[1,8,9]. Statistik tahlil natijalari (Styudent mezoni bo'yicha $p<0.05$) aniqlangan farqlar tasodifiy emasligini, balki qo'llangan pedagogik modelning bevosita ta'siri ekanligini isbotladi. Hisoblangan samaradorlik koeffitsienti modelning an'anaviy ta'limga nisbatan sezilarli ustunlikka ega ekanini ko'rsatdi. Shunday qilib, kiberijtimoiylashtirishga yo'naltirilgan pedagogik yondashuv talabalarda nafaqat axborotdan foydalanish ko'nikmalarini, balki raqamli muhitdagi ijtimoiy mas'uliyat, kommunikativ madaniyat va barqaror raqamli identitetni shakllantirishini tasdiqladi. Bu esa kiberijtimoiylashuvni oliy ta'lim jarayoniga maqsadli ravishda integratsiya qilish zamonaviy pedagogikaning zaruriy sharti ekanligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari zamonaviy oliy ta'limda raqamli muhit faqat axborot manbai emas, balki shaxs rivojining muhim ijtimoiy makoni ekanligini tasdiqladi. An'anaviy pedagogik yondashuvlarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ko'proq o'qitish vositasi sifatida talqin qilinadi, ya'ni talaba texnologiyadan foydalanishni o'rganadi. Biroq olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, texnologiyani bilish talabaning raqamli muhitda ijtimoiy yetukligini avtomatik ravishda ta'minlamaydi. Aksincha, maqsadli pedagogik ta'sir bo'lmasa, bilim darajasi yuqori bo'lgan talabalarda ham mas'uliyatsiz kommunikatsiya, akademik halollikning buzilishi yoki axborot manipulyatsiyasiga berilish holatlari saqlanib qoladi. Taklif etilgan kiberijtimoiylashtirish modeli aynan shu bo'shliqni to'ldirishga xizmat qildi. Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, talabaning raqamli xulqini tashqi nazorat orqali emas, balki refleksiya va

qadriyatlar orqali shakllantirish samaraliroq hisoblanadi. Bu esa pedagogik jarayonni “Nazorat qiluvchi ta’lim”dan “ongli o’zini boshqarishga asoslangan ta’lim”ga o’tkazish zarurligini ko’rsatadi. Ayniqsa aksiologik va refleksiv komponentlarning keskin o’sishi talabani virtual makondagi harakatlari ijtimoiy javobgarlik bilan bog’lana boshlaganini bildiradi. Demak, raqamli madaniyat ko’nikma emas, balki ichki pozitsiya sifatida shakllanadi. Tahlillar shuni ko’rsatdiki, kiberijtimoiylashuvni rivojlantirishning asosiy mexanizmi faoliyatga asoslangan pedagogik muhitdir. Talaba real muammolarni muhokama qilganida, shaxsiy raqamli kontent yaratganida va o’z faoliyatini baholaganida uning kommunikativ mas’uliyati ortadi. Demak, raqamli muhitdagi xulqni ma’ruza orqali emas, balki faol ijtimoiy tajriba orqali shakllantirish mumkin. Bu xulosa konstruktivistik ta’lim nazariyasi bilan hamohang bo’lib, bilim ijtimoiy tajriba jarayonida hosil bo’lishini tasdiqlaydi. Shuningdek, tadqiqot natijalari kiberijtimoiylashuvning ikki darajali tabiatini ko’rsatdi: birinchi darajada talaba texnologiyadan foydalanadi, ikkinchi darajada esa u texnologiya orqali o’z ijtimoiy “Men”ini quradi. Pedagogik ta’sir aynan ikkinchi darajaga yo’naltirilgandagina barqaror natija beradi. Bu esa oliy ta’limda AKTni o’qitish vositasi sifatida emas, balki tarbiyaviy muhit sifatida loyihalash zarurligini anglatadi. Natijalarni umumlashtirib aytganda, kiberijtimoiylashuvni boshqarish talabani nafaqat axborot bilan ishlash madaniyatini, balki ijtimoiy identitetini ham shakllantiradi. Shu sababli raqamli kompetensiya tushunchasi texnik ko’nikmalar bilan cheklanmay, kommunikativ, huquqiy va axloqiy komponentlarni ham qamrab olishi kerak[1-5]. Pedagogik nuqtai nazardan bu yondashuv ta’lim jarayonini bilim berishdan shaxsni shakllantirish bosqichiga olib chiqadi. Shunday qilib, muhokama natijalari kiberijtimoiylashtirishni oliy ta’lim tizimiga integratsiya qilish zamonaviy pedagogikaning muhim strategik yo’nalishi ekanini ko’rsatdi. Bu jarayonni tizimli tashkil etish talabani raqamli muhitdagi ijtimoiy barqarorligi, akademik halolligi va mas’uliyatli kommunikatsiyasini ta’minlaydi hamda ta’limning tarbiyaviy funksiyasini yangi bosqichga olib chiqadi.

Xulosa. Raqamli transformatsiya sharoitida shaxs ijtimoiylashuvi an’anaviy ijtimoiy muhit doirasidan chiqib, virtual axborot makoni bilan uzviy bog’langan ikki yo’nalishli jarayonga aylandi. Shu sababli oliy ta’lim tizimi oldida talabalarga bilim berish bilan birga ularning raqamli muhitdagi ijtimoiy xulqini ongli ravishda shakllantirish vazifasi yuzaga kelmoqda. Mazkur tadqiqot talabalarni kiberijtimoiylashtirishning pedagogik asoslarini aniqlash va uni ta’lim jarayoniga maqsadli integratsiya qilish imkoniyatlarini ochib berdi. Tadqiqot davomida kiberijtimoiylashuv shaxsning virtual muhitda kommunikativ, axloqiy va huquqiy me’yorlarni o’zlashtirishi hamda barqaror raqamli identitetni shakllantirish jarayoni sifatida ilmiy asoslandi. Uning kognitiv, aksiologik, faoliyat va refleksiv komponentlardan iborat tuzilmasi ishlab chiqildi hamda mazkur komponentlarni rivojlantirishga yo’naltirilgan pedagogik model taklif etildi. Tajriba-sinov natijalari model qo’llanilganda talabalar raqamli madaniyati, mas’uliyatli muloqoti va akademik halolligi sezilarli darajada oshishini ko’rsatdi. Statistik tahlillar aniqlangan o’zgarishlar tasodifiy emasligini tasdiqladi. Olingan natijalar shuni ko’rsatdiki, raqamli kompetensiya faqat texnik ko’nikmalar majmui emas, balki shaxsning ijtimoiy pozitsiyasi va qadriyatlariga asoslangan integrallashgan sifatdir. Demak, oliy ta’limda axborot texnologiyalarini o’qitish vositasi sifatida emas, balki shaxsni ijtimoiy jihatdan shakllantiruvchi pedagogik muhit sifatida loyihalash zarur. Kiberijtimoiylashtirishni ta’lim jarayoniga tizimli joriy etish talabalarning raqamli makondagi xavfsizligi, kommunikativ madaniyati va ijtimoiy mas’uliyatini ta’minlaydi. Shunday qilib, ishlab chiqilgan pedagogik yondashuv oliy ta’limda ta’lim va tarbiya integratsiyasini yangi bosqichga olib chiqadi hamda

raqamli jamiyat uchun ijtimoiy yetuk, ongli va mas’uliyatli shaxsni shakllantirishning samarali vositasi sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ribble M. Digital Citizenship in Schools: Nine Elements All Students Should Know. - Eugene: International Society for Technology in Education, 2015. – 208 p.
2. Ribble M., Bailey G. Digital Citizenship in Schools. – Washington: ISTE, 2007. - 156 p.
3. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. – Paris: UNESCO Publishing, 2011. - 192 p.
4. Wilson C., Grizzle A., Tuazon R., Akyempong K., Cheung C. Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines. - Paris: UNESCO, 2013. - 187 p.
5. Livingstone S. Media literacy and the challenge of new information and communication technologies // The Communication Review. – 2004. – Vol.7(1). – P.3–14.
6. Gómez-Galán J. Media education as theoretical and practical paradigm for digital literacy // arXiv preprint. – 2018.
7. Gu M.M. Investigating university students’ digital citizenship through digital literacy practices in social media // Computers & Education. – 2023.
8. Al-Otaibi N. Cultural intelligence and digital citizenship among university students // Humanities and Social Sciences Communications. – 2025.
9. UNESCO. MIL Curriculum and Competency Framework. – Paris: UNESCO, 2023. – 210 p.
10. Yuldashev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004. – 180 b.
11. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M.N. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2006. – 240 b.
12. Musurmonova O.A. Oliy ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2016. – 256 b.
13. Nishonova Z.T., Alimuhamedov A.G‘. Pedagogik diagnostika va monitoring. – Toshkent: Fan, 2012. – 192 b.
14. Abduqodirov A.A. Ta’limda axborot texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 220 b.
15. Begimqulov U.Sh. Oliy ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi // Pedagogik mahorat. – 2020. – №3. – B.45–50.
16. Qodirov B.R. Raqamli ta’lim muhitida talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini tashkil etish // Ta’lim va innovatsiya. – 2021. – №2. – B.28–33.
17. Kayumova M.Sh. Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt vositalari yordamida ta’lim jarayonini moslashtirish // Zamonaviy ta’lim. – 2025. – №1. – B.12–18.
18. Xolmonov F.A. O‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari va istiqbollari // Pedagogika va psixologiya. – 2025. – №2. – B.55–60.
19. Sodiqova I.E. Ta’lim samaradorligini oshirishda raqamli vositalar // Uzluksiz ta’lim. – 2024. – №4. – B.41–46.
20. Zaripov N.N. Raqamli texnologiyalar ta’lim tizimining zaruriy komponenti sifatida // Obrazovanie i innovatsionnye issledovaniya. – 2024. – №5. – B.67–73.

ЗНАЧЕНИЕ ПЕЙЗАЖНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ В ВЫЯВЛЕНИИ ДУХОВНОГО ОБЛИКА И МОРАЛЬНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК ПЕРСОНАЖЕЙ В ПОВЕСТИ А.И. КУПРИНА «ОЛЕСЯ».

Жабборова Дилбар Дармоновна,

*Гулистанский государственный педагогический институт, доктор философии по
педагогическим наукам (PhD), доцент*

Аннотация: данная статья посвящена описанию нравственных отношений, раскрывающиеся в творческом таланте А. И. Куприна.

Ключевые слова: благородная простота, чувство меры, просторечие, гибкость и удивительная точность, долг, ответственность, любовь, гуманизм, совесть.

Повесть «Олеся» (1898) принадлежит к числу произведений, где особенно ярко проявились сильнейшие стороны художественного дарования А.И. Куприна: виртуозное создание характеров, проникновенная лиричность, выразительные пейзажные зарисовки, органично вплетённые в ткань повествования и тесно сопряжённые с внутренним миром персонажей, их чувствами и душевными переживаниями.

Замысел произведения сложился под впечатлением писателя от своеобразной, почти сказочной природы Полесья; именно в глухих уголках этого края разворачиваются основные события. По глубине идейного содержания, психологической разработанности образов и поэтической тональности повесть выходит за пределы обычных очерков о живописных местах России, поднимаясь на более высокий художественный уровень.

Автор создаёт возвышенный образ «дочери природы» — цельной, искренней, нравственно чистой и внутренне мудрой девушки. Лирика её чувства становится выражением эстетического мироощущения писателя: истинная красота и духовная гармония возможны лишь вне среды, где господствуют корысть, расчет и притворство.

Образ Олеси занимает одно из наиболее значительных и притягательных мест среди женских характеров, созданных Куприным.

Особого внимания заслуживает художественный приём, с помощью которого автор вводит в повествование романтическую фигуру героини на фоне обыденной среды. Наряду с привычным, несколько заурядным Иваном Тимофеевичем и второстепенными персонажами, выписанными в традициях бытового жанра (такими как лесничий Ярмола, урядник или конторщик Никита Назарович), образ Олеси выделяется своей поэтической приподнятостью и внутренней цельностью.

Писатель тщательно прорисовывает портрет героини, однако намеренно избегает чрезмерной детализации её внешности, подчёркивая тем самым не столько физические черты, сколько её духовную красоту и естественность *«оригинальную красоту ее лица, раз его увидев, нельзя было позабыть, но трудно было, даже привыкнув к нему, его описать».*

*«Прелесть его заключалась в этих больших, блестящих, темных глазах, которым тонкие, надломленные посредине брови придавали неуловимый оттенок» лукавства, властности и наивности; в смугло-розовом тоне кожи, в своевольном изгибе губ, из которых нижняя, более полная, выдавалась вперед с решительным и капризным видом».*¹¹

¹¹ Куприн, А.И. Повести о любви / А.И.Куприн. – Тула: Приокское книжное издательство, 1992. – С.21.

В данном эпизоде художественная деталь приобретает значение средства авторской оценки. Через тщательно отобранные штрихи портретной характеристики раскрывается отношение писателя к образу персонажа.

Именно этим и ограничивается внешняя обрисовка героини: автор сознательно не перегружает описание подробностями. На первый взгляд может показаться, что её облик намечен лишь поверхностно, лёгкими, почти незаметными мазками. Однако эти немногочисленные портретные элементы обладают значительной художественной выразительностью, поскольку сопровождают развитие сюжета на всём его протяжении, отражая тончайшие изменения в чувствах и мыслях Олеси.

Такова, например, сцена её любовной встречи с Иваном Тимофеевичем.

*«Я помню, очень ясно помню только то, что ко мне быстро обернулось бледное лицо Олеси и что она на этом прелестном, новом для меня лице в одно мгновение отразились, меняя друг друга, недоумение, испуг, тревога, и нежная улыбка... И как много я читал в больших темных глазах Олеси: и волнение встречи, и упрек за мое долгое отсутствие, и горячее признание в любви».*¹²

Обратимся к финальным страницам произведения, где героиня предстаёт после жестокой расправы, учинённой над ней темными и суеверными крестьянками. *«Лицо Олеси пылало лихорадочным румянцем, темные глаза блестели неестественно ярко, сухие губы нервно вздрагивали».*¹³

Итак, один и тот же портретный штрих позволяет автору передать внутреннее состояние героини как в светлые, исполненные счастья минуты, так и в драматические периоды её судьбы.

А.И. Куприн с особой тщательностью выстраивал речевую характеристику Олеси. Перед ним стояла непростая задача: какими словами наделить девушку, выросшую вдали от цивилизации, не знавшую систематического обучения? Каким образом она должна излагать свои переживания и размышления, чтобы сохранить цельность и художественную гармонию созданного образа?

В решении этой задачи проявились характерные для писателя черты — стремление к естественной простоте, неприятие вычурности и внешней эффектности, тонкое чувство художественной соразмерности. В речи героини ощущаются отдельные элементы народного разговорного языка, однако в ней отсутствуют грубые или труднопонимаемые диалектизмы, которые в целом почти не используются в повести. Словарный строй Олеси отличается богатством, гибкостью и поразительной точностью выражения.

*«Ну хорошо, я, пожалуй, скажу - согласилась наконец Олесь. - Только смотрите, уговор лучше денег: не сердиться, если вам что не понравится. Вышло вам вот что: человек вы хотя и добрый, но только слабый... Доброта ваша не хорошая, не сердечная. Слову вы своему не господин. Над людьми любите верх брать, а сами им хотя и не хотите, но подчиняетесь. Вино любите, а также... Ну, да все равно, говорить, так уж все по порядку... До нашей сестры больно охочи, и через это вам много в жизни будет зла... Деньгами вы не дорожите и копить их не умеете — богатым никогда не будете...»*¹⁴

¹² Куприн, А.И. Повести о любви / А.И.Куприн. – Тула: Приокское книжное издательство, 1992. – С.49.

¹³ Куприн, А.И. Повести о любви / А.И.Куприн. – Тула: Приокское книжное издательство, 1992. – С.68.

¹⁴ Куприн, А.И. Повести о любви / А.И.Куприн. – Тула: Приокское книжное издательство, 1992. – С.68.

При помощи речевых штрихов автор сохраняет отдельные особенности интонации и стиля, характерные для традиционной манеры гадалок. Однако Олеся не прибегает к застывшим, шаблонным формулам наподобие: «Тебя ждёт дальняя дорога с выгодой» или «Выпадут тебе заботы да хлопоты». Подобные пророчества представляют собой лишь механическое сочетание избитых выражений, слегка видоизменяемых, но лишённых подлинного смысла. Совершенно иначе построено «предсказание» Олеси: в его основе лежит тонкое психологическое проникновение. Героиня раскрывает внутренний облик человека, выявляет его уязвимые стороны, того самого, к кому начинает испытывать чувство. Нравственная чистота и возвышенность её внутреннего мира исключают даже малейшее предположение о сознательном обмане.

Таким образом, речевые детали здесь выполняют не только функцию раскрытия характера, но и служат средством социального обозначения образа.

В этой связи уместно вспомнить мысль Г.О. Винокура о том, что индивидуализация персонажа посредством языка выражается не просто в наличии у него особой, постоянной манеры говорить, а в соответствии речи его характеру и положению в развитии действия.

В рассматриваемом произведении особое значение приобретает и образ природы. Уже в третьей главе, посвящённой сцене охоты, писатель создаёт картину зимнего леса. Этот пейзаж становится фоном, формирующим новое душевное состояние героя и предвосхищающим зарождение глубокого чувства, которое ему предстоит пережить.

«Было так тихо, как только бывает в лесу зимой в безветренный день. Нависшие на ветвях пышные комья снега давили их книзу, придавая им чудесный, праздничный и холодный вид». По временам срывалась с вершины тоненькая веточка, и чрезвычайно ясно слышалось, как она, падая, с легким треском задевала за другие ветви. Снег розовел на солнце и синел в тени. Мной овладело тихое очарование этого торжественного, холодного безмолвия, и мне казалось, что я чувствую, как время медленно и бесшумно проходит мимо меня...»¹⁵

Пейзаж у Куприна отличается не только исключительной выразительностью, точностью и богатством красок, но и особой внутренней подвижностью. Автор находит такую деталь, которая позволяет ощутимо передать специфику мгновения — в данном случае безмолвие зимнего рассвета. Там, где иной художник подчеркнул бы статичность и неподвижность заснеженного леса, Куприн улавливает скрытое движение, благодаря которому тишина ощущается ещё глубже и напряжённее.

Подобным образом, создавая весеннюю картину, писатель не ограничивается изображением стремительных потоков талой воды, а замечает, как в широких разливах луж отражается лазурное небо с плывущими по нему крупными, словно вращающимися, белыми облаками.

Природа — с её притягательной красотой, чарующей силой и мощным влиянием на человеческие чувства — занимает в повести особое, определяющее место, формируя её художественную атмосферу и эмоциональный строй.

Первая встреча Олеси с героем происходит в зимнюю пору, тогда как дальнейшие свидания приходится на весну. В период разлуки чувства, возникшие при первой встрече, успевают окрепнуть в душах обоих. С наступлением весеннего обновления, когда лес

¹⁵ Куприн, А.И. Повести о любви / А.И.Куприн. – Тула: Приокское книжное издательство, 1992. – С.15.

наполняется живой, тревожно-радостной суетой, в сердце героя рождаются неясные предчувствия и томительное ожидание.

Неудержимый порыв весны захватывает его с такой силой потому, что образ девушки, постоянно встающий перед его мысленным взором, слит с природным миром и неотделим от него.

«Мне нравилось, оставшись одному, лечь, зажмурить глаза, чтобы лучше сосредоточиться, и беспрестанно вызывать в своем воображении ее то суровое, то лукавое, то сияющее нежной улыбкой лицо, ее молодое тело, выросшее в приволье старого бора так же стройно и также могуче, как растут молодые елочки, ее свежий голос, с неожиданными низкими бархатными нотками...»¹⁶

Оказавшись вне буржуазного круга с его условными нормами, мелкой суетностью, холодным расчетом и притворством, герой повести полностью погружается в благодатное и обновляющее душу единение с природным миром.

Его внутренние переживания во многом передают размышления и настроения самого молодого автора. Уже в начале своего творческого пути А.И. Куприн неоднократно задумывался о том, почему люди его времени утратили живую связь с природой, разучились чувствовать её гармонию и ценить её щедрость. При этом писатель не выступал противником городской цивилизации как таковой: жизнь крупного города притягивала его своей энергией и многообразием. Однако вместе с тем город виделся ему своеобразной силой, способной духовно искалечить и обезличить человека.

Именно поэтому в повести с такой искренней вдохновенностью звучит мотив очищающей и возрождающей мощи природы, её созидательной энергии, силы земли, словно ожидающей человека, готового честным трудом вступить с ней в союз.

«Снег сошел, оставшись кое-где грязными рыхлыми клочками в лощинах и тенистых перелесках. Из-под него выглянула обнаженная, мокрая, теплая земля, отдохнувшая за зиму и теперь полная свежих соков, полная жажды материнства. Над черными нивами вился легкий парок, наполнявший воздух запахом оттаявшей земли, — тем свежим, вкрадчивым и могучим пьяным запахом весны, который даже и в городе узнаешь среди сотен других запахов».¹⁷

А.И. Куприн вводит образ леса не только ради создания лирически насыщенной атмосферы, но и стремясь найти содержательный, отчасти символический фон, способный раскрыть внутреннее состояние героя и наделить его переживания ощущением естественности и изначальной чистоты. *«Мы в это время находились как раз на середине длинной, узкой и прямой, как стрела, лесной просеки. Высокие, стройные сосны обступали нас с обеих сторон, образуя гигантский, уходящий вдаль коридор со сводом из душистых сплетившихся ветвей. Голые, облупившиеся стволы были окрашены багровым отблеском догорающей зари ...»¹⁸*

В этот миг влюблённым кажется, будто весь мир исчез, и кроме них никого не существует. Перед ними словно распахивается жизненный путь, по которому им так хочется идти вместе. Однако багровое свечение утасяющей зари придаёт этому воображаемому пути оттенок тревожной, печальной загадочности.

¹⁶ Куприн, А.И. Повести о любви / А.И.Куприн. – Тула: Приокское книжное издательство, 1992. – С.24.

¹⁷ Куприн, А.И. Повести о любви / А.И.Куприн. – Тула: Приокское книжное издательство, 1992. – С.23.

¹⁸ Куприн, А.И. Повести о любви / А.И.Куприн. – Тула: Приокское книжное издательство, 1992. – С.27.

Сцена признания кратка по объёму, но предельно насыщена по смыслу: каждое слово звучит искренне и проникновенно, наполнено горячим волнением. Автор сумел вложить в этот эпизод ощущение духовной чистоты и силы, и в нём отчётливо слышится мощный, естественный призыв природы.

В лесу, укрывшем Олесю и её возлюбленного в первую ночь их близости, всё проникнуто чарующей таинственностью. Лунный свет, пробиваясь сквозь листву, вычерчивает причудливые тени на древесных стволах. Художник слова стремится передать богатство красок, неисчерпаемое многообразие и скрытую, напряжённую жизнь ночного леса. Сияние луны он уподобляет «серебристым», «прозрачным», «невесомым» покровам, а светлую полосу среди деревьев называет «ясной», «праздничной», «очаровательной» аллеей. Как это часто бывает у Куприна, он прибегает к сочетанию нескольких прилагательных с существительным, что усиливает звуковую гармонию фразы и создаёт ощущение ритмической завершенности.

В повести «Олеся» пейзажные картины неотделимы от развития действия. Неподвижная зимняя природа соответствует одиночеству героя; стремительное весеннее обновление совпадает с пробуждением его чувства; волшебная летняя ночь сопровождает минуты счастья; наконец, суровая буря с градом переключается с трагическим исходом. Так проявляется мастерство писателя в использовании «действенного» пейзажа.

Куприн уделяет особое внимание благозвучию речи. Он редко прибегает к кратким формам прилагательных, которые звучат более резко и отрывисто, предпочитая полные формы. Часто встречаются и наречия, образованные от качественных прилагательных: обладая определённой выразительностью, они вместе с тем звучат мягче и придают фразе плавность и мелодичность. Именно поэтому писатель нередко выбирает их для создания гармоничного ритма повествования.

«В сиянии луны лес был пестр, таинственен, причудлив».

«Взошел месяц, и его сияние причудливо, пестро и таинственно расцветило лес».

Чувство, связывающее Олесю и героя, раскрывается среди густого леса, в окружении зелёной чащи, — искреннее и глубокое, мягкое и страстное, столь же естественное, как сама природа.

Эти живописные, ясные, словно наполненные внутренним светом картины невольно вызывают ассоциации с творчеством И.С. Тургенева и А.П. Чехова. Подобно тому как у этих мастеров, пейзажные штрихи здесь не ограничиваются созданием эмоционального фона: они выражают авторское понимание красоты мира, передают сокровенные размышления и душевное состояние самого писателя.

Изображение природы, внешности героев, их внутреннего мира и предметной среды отличается тщательной проработкой деталей, благодаря чему всё происходящее воспринимается зримо и конкретно, словно доступное непосредственному наблюдению.

Финал повести завершён выразительным художественным штрихом. Олеся вынуждена оставить родной край, спасаясь от жестокого преследования. Рассказчик, любящий её, приходит к опустевшей избе.

«Со стесненным, переполненным слезами сердцем я хотел уже выйти из хаты, как вдруг мое внимание привлек яркий предмет, очевидно, нарочно повешенный на угол оконной рамы. Это была нитка дешевых красных бус, известных в Полесье под названием

*«кораллов», - единственная вещь, которая осталась мне на память об Олесе и об ее нежной, великодушной любви».*¹⁹

В народной среде кораллы ценились не только за их нарядную, насыщенную окраску. Им приписывали защитные свойства: полагали, что они оберегают от нечистой силы, и человек, прикасающийся к тайному знанию без злого умысла, должен был носить коралловые украшения. Согласно поверьям, коралловые бусы спасают от дурного взгляда, способствуют заживлению ран и недугов.

Вероятно, украшение Олеси передавалось по наследству, ведь и её бабушка, и мать пользовались славой гадалок и знахарок. Возможно, для них было важно не только целебное воздействие камня, но прежде всего его охранительная сила, способная защитить от тёмных влияний. Это выглядело как попытка укрыться от власти дьявола, которому, по убеждению Олеси, издавна принадлежали души женщин её рода. Недаром она признаётся рассказчику, что их семья будто бы навеки проклята, и задаётся вопросом: кто же, если не он, помогает им совершать то, что недоступно обычному человеку?

Олеся — натура мягкая, отзывчивая и тонко чувствующая — не стремилась служить злу. Однако её неудачный приход в храм на праздничное богослужение, а затем внезапное исполнение произнесённого в гневе пророчества, обращённого к преследовавшей её толпе, окончательно убедили девушку в невозможности противостоять некой роковой силе. Снятые коралловые бусы становятся не только прощальным даром возлюбленному, но и символом покорности судьбе, от которой она уже не ждёт избавления.

Таким образом, за образом самоцвета, словно случайно введённого в повествование, скрывается глубокий смысловой пласт.

Пейзажные и предметные детали в прозе Куприна отражают сложность культурно-исторической действительности рубежа XIX–XX веков. С одной стороны, они включают значительный этнографический и исторический материал, позволяющий глубже понять мировосприятие людей того времени и особенности эпохи. С другой — обилие психологических нюансов в изображении персонажей свидетельствует о тонком знании автором их внутреннего мира, о внимании к взаимосвязи убеждений, чувств и поступков, формирующих самосознание героев.

Авторская концепция, лежащая в основе произведений Куприна, проявляется в осмысленном отборе и оценке жизненных явлений, что находит выражение в системе портретных, пейзажных, вещных и психологических деталей. Посредством этих средств писатель соединяет типическое и исключительное, подчёркивая неповторимость личности и раскрывая человеческую душу как сложное переплетение противоречивых мыслей, страстей и стремлений.

Использованная литература:

1. Куприн, А.И. Повести о любви / А.И.Куприн. – Тула: Приокское книжное издательство, 1992. – 397 с.
2. Куприн А.И. Белый пудель: рассказ/ А.И.Куприн; Худож. И.Я.Латинский.- Петрозаводск: Карелия, 1985.-32с.

¹⁹ Куприн, А.И. Повести о любви / А.И.Куприн. – Тула: Приокское книжное издательство, 1992. – С.74.

MAKTABDA TARBIYAVIY ISHLARNI METODIK BOSHQARISHDA MAHALLA VA OTA-ONALAR ISHTIROKINING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Jakbarova Surayyo Tangirberganovna,

Yangi asr universiteti “Maxsus pedagogika” kafedrası o‘qituvchisi

surayyojakbarova356@gmail.com

+99894 400 51 88

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabda tarbiyaviy ishlarni metodik boshqarishda mahalla va ota-onalar ishtirokining zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi. Mahalla va ota-onalar bilan samarali hamkorlikni tashkil etish, ularning tarbiyaviy jarayonga jalb etilishi, shuningdek pedagogik boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish yo‘nalishlari ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqotda o‘zaro hamkorlikning ijtimoiy-psixologik va pedagogik ahamiyati ko‘rsatilib amaliy tavsiyalar berildi.

Kalit so‘zlar: tarbiyaviy ishlar, metodik boshqaruv, maktab, mahalla, ota-onalar ishtiroki, zamonaviy yondoshuvlar.

Аннотация. В данной статье анализируются современные подходы к участию микрорайона и родителей в методическом управлении воспитательной работой в школе. На научной основе освещаются направления организации эффективного взаимодействия с микрорайоном и родителями, их вовлечения в воспитательный процесс, а также совершенствования механизмов педагогического управления. В исследовании показана социально-психологическая и педагогическая значимость взаимного сотрудничества, даны практические рекомендации

Ключевые слова: воспитательная работа, методическое управление, школа, микрорайон, участие родителей, современные подходы.

Annotation. This article analyzes modern approaches to involving the neighborhood and parents in the methodological management of educational work at school. It scientifically examines directions for organizing effective cooperation with the neighborhood and parents, involving them in the educational process, as well as improving pedagogical management mechanisms. The study highlights the socio-psychological and pedagogical significance of mutual cooperation and provides practical recommendations.

Keywords: educational work, methodological management, school, neighborhood, parental involvement, modern approaches.

Kirish. Ta’lim jarayonining ajralmas qismi bo‘lgan tarbiyaviy ishlar maktab muhitida shaxsning jamiyat hayotiga ijobiy moslashuvi, axloqiy-ma’naviy fazilatlarni shakllantirish va ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan. Bugungi kunda tarbiyaviy ishlar samaradorligini ta’minlashda faqat maktab ichki resurslariga tayanish yetarli emas, balki keng jamoatchilik — aynan **mahalla va ota-onalar ishtiroki** zarur.

Metodik boshqaruv — bu tarbiyaviy jarayonni tizimli rejalashtirish, tashkillashtirish, monitoring hamda baholashdan iborat murakkab pedagogik faoliyatdir. Tarbiyaviy ishlarni muvaffaqiyatli bajarish pedagoglar bilan bir qatorda **ota-onalar va mahalla vakillari bilan yaqin hamkorlikni** taqozo etadi.

Metodik boshqaruv — pedagogik jarayonni samarali tashkillashtirish, muvofiqlashtirish va baholash tizimi bo‘lib, u tarbiyaviy ishlarning natijaduriligini oshirishga xizmat qiladi. Bu

tushuncha pedagogik nazariyada tarbiyaviy ishlarni boshqarish samaradorligini oshirishga qaratilgan turli yondashuvlar bilan izohlanadi.

Tarbiya jarayonining muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun maktabda aniq maqsadlar belgilanishi, samarali strategiyalar ishlab chiqilishi va ularni amalga oshirish jarayonida mahalla hamda ota-onalar bilan doimiy aloqalar yo‘lga qo‘yilishi zarur.

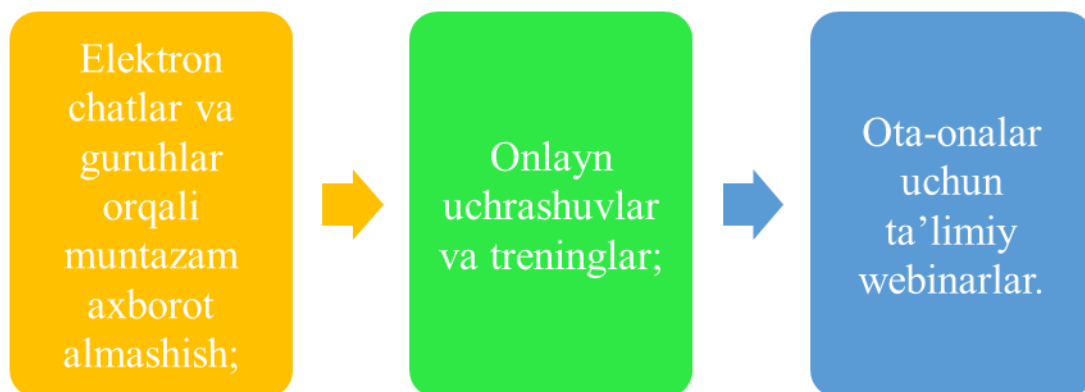
Mahalla — bu nafaqat ijtimoiy muhit, balki shaxsni tarbiyalashda muhim institut sifatida qaraladi. Mahalla jamiyatning eng kichik bo‘linmasi sifatida ijtimoiy-madaniy qadriyatlarni shakllantiradi va o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvini qo‘llab-quvvatlaydi.

Mahalla bilan hamkorlikning asosiy yo‘nalishlari:

Shu tarzda mahalla bilan ishlash maktab tarbiyaviy ishlarining kompleks, uzluksiz hamda barqaror bo‘lishiga xizmat qiladi. Ota-onalar tarbiyaviy jarayonning eng yaqin ishtirokchilari bo‘lib, ularning faol qatnashuvi tarbiya samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari ota-onalarni tarbiyaviy jarayonga faol jalb etish imkonini beradi. Masalan:

Bu vositalar ota-onalar bilan tezkor aloqa o‘rnatib, ularni tarbiyaviy jarayonda faol hamkorga aylantiradi.

Sinf rahbari ota-onalar bilan ish olib borishda ishlashning xilma-xil shakl va metodlaridan foydalanishi lozim.

Ota-onalar bilan ishlashga shaxsiy ishlar jamoa bilan birgalikda olib borilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi. Biz quyida ota-onalar bilan ishlashning asosiy shakllari bilan tanishib chiqamiz:

1. O‘quvchilarning uylariga borish – bu oila bilan aloqa qilishning eng samarali shakllaridan biridir. Bunda sinf rahbari o‘quvchining ota-onasi, uning yashash sharoiti, moddiy imkoniyatlari bilan tanishishga imkon topadi.

2. Ota-onalarni maktabga chaqirish. Bundan maqsad, faqatgina o'quvchilarning xulqi, savodliligi va boshqa xususiyatlari bilan ota-onani tanishtirish emas, balki shu bilan birgalikda ota onalarga pedagogik va ruhiy maslahatlar berib, ularga o'quvchini oilada tarbiyalashlariga yordam ham qilishdir.

3. Ota-onalar bilan ishlash. Bu esa o'quvchiga chaqiriqlar yoki maxsus da'vatnomalar orqali amalga oshiriladi.

4. Ota-onalar sinf majlisini o'tkazish. Bu shakldagi aloqa maxsus ish rejasi orqali amalga oshiriladi.

5. Ota-onalarni maxsus pedagogik va psixologik bilimlar bilan qurollantirish maqsadida ular bilan suhbat va ma'ruzalar o'tkaziladi.

6. Savol-javoblar kechasi. Ishning bu shakli sinf o'quvchilarning xususiyati, xarakterini yaxshiroq o'zlashtirish imkonini beradi.

7. Ota-onalarning tarbiya borasidagi ilg'or tajribalar bilan fikr almashish, o'rtoqlashish.

Bu narsa quyidagi mavzuda bo'lishi mumkin:

a) yoshlarni qanday qilib mehnatga tayyorlash mumkin?

b) o'quvchining kundalik rejimi haqida.

c) “Ota-onalarning obro'si” haqida, “Oilada yoshlarga axloqiy tarbiya berish” va hokazolar to'g'risida anjumanlar o'tkazish.

8. Maktab qoshida ota-onalar universitetlarini tashkil etish va bu universitetlardan tizimli ish olib borish:

a) ota-onalarni tarbiya sohasidagi adabiyotlar bilan tanishtirish.

b) “Ota-onalar, sizlar uchun” degan mavzuda og'zaki jurnal.

c) faol ota-onalarning tarbiyaviy ish tajribalari bilan boshqa sinf rahbarlarini tanishtirish kabi ishlar olib borilishi lozim.

Sinf rahbarining ota-onalar bilan olib boradigan ishlari g'oyat keng, ko'p qirrali bo'lib, bu ishlar faqat sinf va maktab miqyosi bilan cheklanmaydi, aksincha turar joylardagi va o'quvchining ota-onasi ishlab turgan korxonadagi jamoatchilik bilan ham yaqin aloqada bo'lishni taqozo etadi. Bizning yosh avlod xalqimizni inqilobiy, mehnat, jangovar an'analarni o'zlashtirib, o'ziga katta avlodning eng yaxshi fazilatlarini — g'oyaviy e'tiqod va matonatni, Vatanga muhabbatni, uning iqtisodiy, siyosiy va jangovar qudratini mustahkamlashda ishtirok etishga intilishni singdiribgina o'z bobolari va otalari ishini davom ettira va ko'paytira oladi. Bu ishda ota-onalar ayniqsa muhim o'rin tutishlari kerak. Buni barcha sinf rahbarlari nazarda tutishlari muhimdir, Bunda shaxsning huquqiy yetukligi shaxs ijtimoiylashuvining mahsuli ekanligini har bir oilaga tushuntirish g'oyat muhimdir. Oila shaxs uchun uning ijtimoiylashuv jarayoni ro'y beradigan, uning axloqi, dunyoqarashi asoslari va hokazolar tarkib topadigan dastlabki va nihoyatda muhim ahamiyatga ega bo'lgan jamoadir.

Kurslar va treninglar Maktablar mahalla va ota-onalar uchun maxsus pedagogik treninglar va seminarlar tashkil etishi mumkin. Bu tadbirlar tarbiyaviy ishlar metodikasini chuqur o'rganish, ota-onalar bilan samarali muloqot texnologiyalarini tatbiq etishga xizmat qiladi. Mahalla, maktab va ota-onalar birgalikda ijtimoiy loyihalar — xayriya, ekologik, ijtimoiy mas'uliyat tadbirlarini tashkil etish orqali ham bolalarda ijtimoiy faoliyatni shakllantiradi.

Bunday muammolarni hal etish uchun maktabda motivatsion dasturlar joriy etish, muntazam tahlil va baholash tizimini qurish talab etiladi.

Xulosa. Maktabda tarbiyaviy ishlarni metodik boshqarishda mahalla va ota-onalar ishtirokini modernizatsiya qilish hamda zamonaviy yondashuvlarni joriy etish tarbiyaviy jarayon samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mahalla va ota-onalar bilan tizimli hamkorlik ixtiyoriy bo'lmasdan, har bir pedagogik strategiyaning asosiy qismiga aylanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Алишєрова Л. Та'limda metodik boshqaruv — Toshkent: Fan, 2021.
2. Бобожонова М. Maktabda tarbiyaviy ishlar — T., 2022.
3. Davis, K., & Harrington, M. School, Family, and Community Partnerships — New York: Routledge, 2019.
4. Epstein, J. L. School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action — Corwin Press, 2018.
5. Goodall, J., & Montgomery, C. Parental Involvement to Parental Engagement — London: Routledge, 2014.

KOGNITIV YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING BADIY- ESTETIK DIDINI TARBIYALASHGA OID XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI

Jumatova Luiza Tozaboy qizi,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti

luizatozaboyqizi@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada kognitiv yondashuv asosida bo‘ljak o‘qituvchilarning badiiy-estetik didini tarbiyalashga oid xorijiy tajribalar tahlili haqida bayon qilingan. Maqolada g‘arbiy yevropa va sharqiy osiyo mamlakatlarida bakalavr yo‘nalishi talabalarining kreativ ijodkorligini rivojlantirish maqsadida qanday metodlardan foydalanishganligi haqida so‘z yuritilgan. Hamda g‘arbiy yevropa mamlakatlari va sharqiy osiyo mamlakatlarining ta‘lim sohasidagi kreativ metodlarini solishtirib, taqoslab natijalari tahlil qilinib xulosaga kelingan.

Kalit so‘zlar: kognitiv yondashuv, g‘arbiy mamlakatlar, sharqiy osiyo, kreativ metod, hamkorlikdagi ta‘lim, badiiy-estetik did, muammoli ta‘lim, model, tajriba, natija

Bugungi kunda O‘zbekiston ta‘lim bo‘yicha xalqaro ta‘lim loyihalarida faol ishtirok etmoqda. Ta‘lim bo‘yicha xalqaro loyihalar oliy ta‘lim muassasalariga dunyoning rivojlangan davlatlaridagi yirik oliy ta‘lim muassasalari bilan hamkorlikda o‘quv dasturlarini yaratish va joriy etish imkoniyatlarini yaratadi. rivojlangan mamlakatlarda pedagogik tadqiqotlarni amalga oshiradigan ko‘p sonli ilmiy muassasalar ishlab turibdi. Germaniyada ularning ikki mingdan ortiq, Fransiya, AQSh, Yaponiyada ta‘lim-tarbiya nazariyasi muammolari bilan yuzlab davlat va xususiy tashkilotlar universitetlar, pedagogik tadqiqot markazlari shug‘ullanmoqda.

Kognitiv yondashuv asosida bo‘ljak o‘qituvchilarning badiiy-estetik didini tarbiyalashga oid xorijiy tajribalar tahlili bilan izlanishlar olib borganimizda g‘arbiy yevropa va sharqiy osiyo mamlakatlari metodlarini tahlil qildik. G‘arbiy mamlakatlari ta‘lim tizimlarida o‘ziga xos umumiylik mavjud. G‘arbiy yevropa va AQSh da bakalavr talabalarining kreativ fikrlashlarini yanada rivojlantirish uchun turli xil metodlardan foydalanishadi. Jumladan, Problem-Based Learning (PBL) – Muammoga yo‘naltirilgan ta‘lim. Ushbu metodda talabalar real muammolarni hal etish orqali bilim olishadi, mustaqil tahlil, innovatsion yechim va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiradilar. O‘qituvchi fasilitator (yo‘l-ko‘rsatkich) rolida bo‘ladi. Natijada turli fanlar, jumladan matematika, tabiatshunoslik va san‘at bo‘yicha o‘rgatilgan talabalar ijodiy yechimlar ishlab chiqishda sezilarli o‘sish ko‘rsatganligi tadqiq etilgan. Masalan, PBL o‘quvchilarning kreativ fikrlash ko‘nikmalarini oshiradi degan xulosa mavjud[1].

Ushbu metoddan talabalar quyidagi foydali yechimlarga ega bo‘lishadi:

- Talabalarga mustaqil “muammoli topshiriqlar” berish.
- Real dunyo kontekstida ishlab chiqilgan loyihalar tuzish.
- Keltirilgan natija: Talabalarda strategik qaror qabul qilish va yangi yechimlar izlash qobiliyatlari rivojlangan[1].

Keying metodimiz dizayn fikrlash modeli (Design Thinking (DT)) deb nomlanadi.

Bu metodda muammo yechimi uchun bosqichma-bosqich ijodiy yondashuvlar ketma-ketligi joriy qilinadi. Ya‘ni: tushunish → ideatsiyalash → prototiplash → sinov. Bu metod ayniqsa STEM (ilm-fan, texnologiya, muhandislik, matematika) yo‘nalishlarida qo‘llaniladi.

Metoddan olinadigan natija meta-tahlillar dizayn fikrlash modeli o‘quvchilarining ijodkorlik darajasini an’anaviy o‘qitishga nisbatan sezilarli oshirganini ko‘rsatadi[2].

Metodning Foydalari:

- Loyihaviy ishlashni rag‘batlantiradi.
- Talabalar muammolarga ijodiy va sinov-xatolik asosida yondashadi.

Tajriba natijasida Dizayn fikrlash modeli samaradorligi talabalarda yangi fikrlar, innovatsiyalar va yechimlar ishlab chiqishda ijobiy natijalarni ko‘rsatgan[2].

Fanlararo hamkorlik (Interdisciplinary Collaboration)metodi. Ushbu metoddagi dasturlash va grafik dizayn kabi turli dasturlar talabalari birgalikda ijodiy vazifalarni bajaradi. Natijada bu shaklda o‘tkazilgan vazifalarda talabalarning ijtimoiy-interaktiv ijodkorligi oshgani aniqlangan, ayniqsa guruh ichida fikr almashish samarador bo‘lgan[3].

G‘arbiy mamlakatlardagi ta’lim tizimi rivojlangan bir paytda Sharqiy Osiyoda ham o‘zgarishlar kuzatilgan. Sharqiy Osiyo mamlakatlari odatda akademik sohada yuqori natijalar bilan tanilgan bo‘lsa-da, ijodiy fikrlashni shakllantirish uchun ham turli metodlar joriy etilgandi. Shulardan, Hamkorlikka asoslangan ijodiy ta’lim (Collaborative Creative Education). Ushbu metod Nagoya Universiteti (Yaponiya), Chung Cheng Universiteti (Tayvan) va boshqa yuqori ta’lim muassasalarida samarali metod sifatida hamkorlik asosida amaliy faoliyat orqali o‘rganish , ko‘p tilli muhitda ishlash va IT vositalaridan foydalanish kabi ijodiy yondashuvlarni qo‘llaydi. Bu yondashuv talabalar kreativ tasavvurini kengaytiradi va global muammolarni hal etish bo‘yicha yangi yechimlar topishga yordam beradi[4].

Kreativ Vazifalar va Muammoli Vazifalar metodi. Yaponiya, Xitoy va Janubiy Koreya ta’lim tizimlari matematikadan ijodiy fikrlash vazifalarini ko‘proq kiritmoqda, bu esa talabalarning ketma-ket yechimlarni topish qobiliyatlarini oshiradi. Natijada Sharqiy Osiyo yuqori baholangan o‘quvchilari ijodiy va analitik fikrlashning turli jihatlarini o‘rganishda ko‘rsatkichlari yuqori bo‘lishi aniqlangan[5].

Skandinaviya (Finlyandiya) ta’lim tizimi talabalarning kreativlik va shaxsiy yondashuvini oshirishga alohida e’tibor qaratadi. Bu yerda shaxsga yo‘naltirilgan, muammoli o‘qitish va raqamli texnologiyalardan foydalanish keng tarqalgan. Metoddan olingan natija o‘qituvchilarning innovatsion faolligi va erkin o‘quv muhiti talabalar kreativ fikrlashini samarali rivojlantiradi[6].

G‘arb va Sharqiy Yondashuvlar Taqqoslamasi:

Yo‘nalish	Metodlar	Natijalar (tadqiqot bilan)
G‘arb (AQSh, Yevropa)	PBL, Design Thinking, fanlararo loyiha	Talabalarda kreativ va analitik ko‘nikmalar sezilarli yaxshilangan.
Sharqiy Osiyo	Hamkorlik, matematik kreativ vazifalar	Talabalar muammolarga yechim topishda chuqur tahlil va diversifikatsiyalangan yondashuv qobiliyatiga ega bo‘lgan.
Skandinaviya	Shaxsga yo‘naltirilgan, ochiq muhit	Erkin fikr almashish va reflektiv yondashuvlar ijodkorlikni oshiradi.

Xulosa qilib aytganda Kognitiv yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning badiiy-estetik didini tarbiyalashga oid xorijiy tajribalar tahlilida g‘arbiy yevropa va sharqiy osiyo mamlakatlarini taqqoslash natijasida quyidagicha fikrlarga to‘xtaldik:

- muammoli va loyiha asosidagi o‘qitish – talabalar mustaqil fikrlashni, yechim topish jarayonini muntazam o‘rgatadi.
- dizayn fikrlash– ijodiy fikrlashni tizimli, bosqichma-bosqich shakllantiradi va an’anaviy metodlarga nisbatan samaradorligi yuqori.
- fanlararo va hamkorlikdagi yondashuvlar – turli soha bilimlarini integratsiya qilish orqali talabalarning keng fikrlash uslublarini rivojlantiradi.
- Sharqiy Osiyo misolida – ijodiy vazifalar o‘quv resurslariga kiritish, hamkorlik va amaliy yechimlar talabalarda ijodiy fikrlash chegaralarini kengaytiradi.

Yuqorida bayon etilgan metodlardan samarali foydalanish natijasida xorijiy oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan bakalavr talabalarining kreativ fikrlash qobiliyati sezilarli darajada rivojlanadi. Mazkur metodlar talabalarning dars jarayonida faolligini oshirishga, mustaqil va tanqidiy fikrlashga undashga xizmat qiladi. Shuningdek, ularning o‘z fikrini erkin bayon eta olish, muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashish hamda jamoa bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Natijada talabalar nafaqat nazariy bilimlarni puxta egallaydi, balki amaliy mashg‘ulotlar orqali o‘z bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ularning kelajakda bo‘lajak mutaxassis sifatida raqobatbardosh, malakali va yetuk kadr bo‘lib yetishishini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Zia Aulia Zaidin Putra - What increase students' creative thinking skills ?
https://www.researchgate.net/publication/378632863_What_increase_students%27_creative_thinking_skills_employing_problem-based_learning-digital_mind_map_in_biology_learning?utm_source=chatgpt.com
2. "A meta-analysis to explore the role of design thinking in ..."
https://link.springer.com/article/10.1007/s10798025100052?utm_source=chatgpt.com
3. Arne Duyver, Wouter Groeneveld, Kris Aerts - "Does Interdisciplinary Creative Coding Boost Creativity? A Mixed Methods Approach"
https://arxiv.org/abs/2307.00800?utm_source=chatgpt.com
4. Y. Matsuura, A. Shee, X. Ding - "Creative Education in Japan, Taiwan and Mainland China"
https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=59860&utm_source=chatgpt.com
5. Ling Guoxua, Vu Xiaopeng, Tang Jiamin - "A case study of high school mathematics textbooks in ..."
https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S187118712500166X?utm_source=chatgpt.com
6. Shukurillo Yuldashev - "KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY TAJRIBALAR UMUMIY KO‘RINISHDA | Nordic_Press"
https://research.nordicuniversity.org/index.php/nordic/article/view/2545?utm_source=chatgpt.com

KAIZEN TEXNOLOGIYASI VOSITASIDA MUTOLAA ORQALI BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING AXLOQIY FAZILATLARINI RIVOJLANTIRISH

Kamoljonova Dिल्фуза Xoldorovna,

*Qori Niyoziy nomidagi TPMI matbuot kotibi,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining xulqini tarbiyalashda mutolaaning o‘rni, axloqiy fazilatlar tasnifi, mutolaa vositalarining janr xususiyatlari va bu jarayonni amaliyotga tadbiiq etishda “Kaizen” texnologiyasining o‘rni haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: xulq tarbiyasi, vatanparvarlik, badiiy adabiyot, ilmiy-ommabop kitoblar, uzviylik, bosqichma bosqich natija.

Abstract. This article discusses the role of reading in educating the behavior of primary school students, the classification of moral qualities, the genre characteristics of reading tools, and the role of Kaizen technology in implementing this process in practice.

Keywords: moral education, patriotism, fiction, popular science books, continuity, gradual result.

Mutolaa xulqni tarbiyalovchi, eng yaxshi va samarali vositadir, mutolaa ko‘nikmalarini erta yoshdan bosqichma bosqich va to‘g‘ri tashkil qilish – boshlang‘ich sinf o‘g‘il-qizlarining bilimini oshirishi bilan birga mutolaa orqali xulqini tarbiyalaydi, ularda o‘z xatta-harakatlariga mas‘uliyat, vatanparvarlik, mehr-oqibat, rahm-shavqat ruhida tarbiyalashda muhim rol o‘ynaydi. Bu jarayonda “Kaizen” texnologiyasi mutolaa orqali bola xulqini yaxshi tomonga o‘zgarishini ta‘minlab beradi. Atama yapon tilidan o‘zbek tiliga yaxshi tomonga o‘zgarmoq, deb tarjima qilinadi. Doimiy takomillashib borish, zarur ko‘nikmalarni kompetensiya darajasiga olib chiqish ham “Kaizen” texnologiyasining bosh maqsadi hisoblanadi.

Mazkur texnologiya asosida dastavval biznes operatsiyalari amaliyotida joriy qilingan bo‘lib, hozirda bu texnologiya ko‘plab sohalarida, jumladan, pedagogikadan ham keng qo‘llaniladi.

Yangi bilim va ko‘nikmalar bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda, bosim bermasdan, izchil davom ettirilgan ta‘lim va tarbiyaga asoslanadi.

Xorijiy ilmiy-tadqiqot muassasalarida boshlang‘ich ta‘lim jarayonida mutolaani rivojlantirishning turli modellari ishlab chiqilib, ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy izlanishlar olib borilmoqda. Jumladan, o‘quvchilarda kitobxonlik ko‘nikmalarini shakllantirish orqali ularning ijtimoiy hayotga munosabatlarini kuchaytirish, ijodiy salohiyatini rivojlantirish va pedagogik ijodkorlikni qo‘llab-quvvatlash masalalari dolzarb hisoblanadi. Shu bilan birga, xalqaro pedagogik tajribalarda kitobxonlikni rivojlantirish jarayonini ta‘limning sifat va samaradorligini oshirishning asosiy shartlaridan biri sifatida baholash holatlari keng tarqalgan. Mazkur holatlardan kelib chiqqan holda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayonini milliy va xalqaro talablar uyg‘unligida takomillashtirish, pedagogik jarayonda innovatsion kitoblardan samarali foydalanish hamda o‘quvchilarning shaxsiy-ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta‘sir etuvchi ilmiy asoslangan mexanizmlarni ishlab chiqish bugungi kunning ustuvor vazifasi hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirish, mustaqil fikrlay olish salohiyatini shakllantirish, voqelikka ongli munosabat bildirish, shaxsning daxldorlik tuyg‘usi va ijtimoiy faollik sifatlarini tarbiyalash orqali tafakkuri va tasavvuri rivojlangan barkamol shaxsni voyaga yetkazishning me‘yoriy-huquqiy asoslari yaratilgan.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Besh tashabbus, uzluksiz ta’lim konsepsiyasida ustuvor vazifalar – ma’naviy yetuk, jismonan sog‘lom, ruhan va aqlan rivojlangan, Vatanga sodiq, qat’iy hayotiy fuqarolik pozitsiyasiga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish hamda fuqarolik jamiyatini barpo etish jarayonida fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish kabi maqsadlar boshlang‘ich ta’lim tizimini ham qamrab olmoqda. O‘quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish, ularning ma’naviy olamini boyitish va ijtimoiy faolligini kuchaytirish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy etish dolzarb ahamiyatga ega. Chunki, kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirish – faqat ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish bilan cheklanib qolmay, balki shaxsning intellektual rivojlanishi, ijtimoiy ko‘nikmalarini mustahkamlashi, fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi uchun muhim zamin yaratadi. Shu asosda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik va psixologik xususiyatlarini chuqur tahlil qilish, ularni shakllantirishga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash hamda kitobxonlik ko‘nikmalarini samarali tarkib toptirishning ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlarini takomillashtirish zamonaviy ta’limning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Bu esa, bir tomondan, milliy ma’naviy merosga tayanishni, ikkinchi tomondan, xalqaro pedagogik tajribalardan samarali foydalanishni taqozo etadi. Ushbu ustuvor vazifalarni amalga oshirish natijasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlarini aniqlashtirish, kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirishni tarkib toptirishning ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlarini takomillashtirishni taqozo qiladi.

Kaizen texnologiyasi orqali og‘zaki va yozma nutqning ravonligi, savodxonlik darajasini oshirish, diqqat va xotirani yaxshilash, asar sujeti va qahramonlar xatti-harakatidan xulosa chiqarish, emotsional-hissiy ko‘nikmalarni shakllantirish imkoniyati mavjud bo‘ladi.

Ko‘rish orqali qabul qilinadigan – vizual shakldagi kitob turiga surat, rasm, slayd, diagramma, rasmiy jadval kiradi.

Eshitish orqali qabul qilinadigan, audiokitob: qo‘shiq, audio adabiyotlar, ovozli dars mashg‘ulotlari.

Milliy ertaklar, hikoyalar, maqollar, doston va rivoyatlar o‘quvchilarda quyidagi rivojlanish yo‘nalishlarini ta’minlaydi: kognitiv rivojlanish – so‘z boyligini kengaytiradi, sabab-oqibat bog‘lanishlarini tushunish qobiliyatini rivojlantiradi; ijtimoiy-kommunikativ rivojlanish – guruhiiy bahs-munozaralarda qatnashish, o‘z fikrini asosli ifodalash malakasini kuchaytiradi; axloqiy-ma’naviy rivojlanish – milliy qadriyatlarga hurmat, vatanparvarlik va mehr-oqibat tuyg‘usini mustahkamlaydi; ijodiy rivojlanish – ertak va hikoyalar asosida yangi g‘oyalar ishlab chiqish, tasavvurni kengaytirish imkonini beradi. Shu bois, milliy kitoblardan foydalanish o‘quvchilarda kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirishning eng muhim pedagogik vositalaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Mazkur jarayonni yanada samarali yo‘lga qo‘yishda kitobxonlikka ta’sir etuvchi bir qator omillarni hisobga olish zarur. Jumladan, psixologik omillar – motivatsiya, diqqatni jamlash qobiliyati, irodaviy nazorat va shaxsiy qiziqish darajasi; ijtimoiy omillar – oilaviy muhit, ota-onaning kitobxonlikka bo‘lgan munosabati va tengdoshlarning ta’siri; pedagogik omillar – o‘qituvchining metodik mahorati, dars jarayonida innovatsion metodlardan foydalanishi, milliy kitoblarning sifatli tanlanishi jarayonni belgilovchi hal qiluvchi omillar hisoblanadi. Mutolaa jarayoniga integrativ yondashuvni qo‘llash – milliy kitoblarni barcha fanlarning tarbiyaviy komponenti sifatida kiritish; xulq-atvor ijtimoiy-pedagogik korreksiyasi, ijtimoiy hamkorlik muhitini shakllantirish – ota-ona, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida birgalikda

mutolaa loyihalarini amalga oshirish dolzarbdir. Shu bilan birga, o‘quvchilarning rivojlanish darajasini tizimli baholashda kognitiv, ijtimoiy-kommunikativ va motivatsion mezonlar asosida monitoring olib borish ta’lim samaradorligini oshiradi. Milliy kitoblar vositasida kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida nafaqat o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yuksaltiradi, balki ularning milliy qadriyatlarga munosabati, mustaqil fikrlash qobiliyati, ijodkorligi va ijtimoiy faolligini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa, “Yangi O‘zbekiston” ta’lim tizimining ustuvor maqsadlari – intellektual salohiyatli, ma’naviy yetuk, mustaqil qaror qabul qila oladigan va jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘sha oladigan barkamol avlodni tarbiyalash bilan bevosita uyg‘unlashadi.

Demak, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, xalqaro tajribalar va milliy kitob uyg‘unligida tashkil etilgan kitobxonlik jarayoni o‘quvchilarda nafaqat bilim va ko‘nikmalarni, balki mustaqil fikrlash, ijodiy tasavvur va ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirish imkonini beradi. Shu sababli, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayonini ta’lim-tarbiya tizimining ustuvor vazifasi sifatida ko‘rish, uni innovatsion metodlar va milliy qadriyatlar uyg‘unligida tashkil etish bugungi kunda dolzarb pedagogik zaruriyat hisoblanadi.

Milliy kitoblar vositasida o‘quvchilarning kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayoni ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlarning mavjudligi va ularning uyg‘unligiga bevosita bog‘liqdir. Avvalo, oilaviy muhit bu jarayonning tabiiy boshlang‘ich nuqtasidir. Ota-onalarning farzandlari bilan birgalikda ertak va hikoyalar mutolaasi, uy sharoitida milliy adabiyot namunalari iborat kichik kutubxona yaratish, ota-onalarning o‘zlari muntazam kitob o‘qib, farzandlariga shaxsiy namuna bo‘lib ta’sir ko‘rsatishi bolalarda kitobga barqaror qiziqish uyg‘otadi. Bu omillar, bir tomondan, o‘quvchilarning ma’naviy ehtiyojlarini shakllantirsa, ikkinchi tomondan, mustaqil mutolaa qilishga ichki motivatsiyani kuchaytiradi.

Jamiyat va mahalla muhitida ham kitobxonlikni rivojlantirishning shart-sharoitlari katta ahamiyat kasb etadi. Mahalla kutubxonalarini jonlantirish, bolalar uchun ertak va hikoya burchaklarini tashkil etish, yoshlar markazlari va jamoat tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladigan ijtimoiy loyihalar o‘quvchilarni muntazam kitobxonlikka jalb qiladi. Ota-ona va bola birgalikda kitob o‘qib, xulosalar chiqaradigan loyihalar esa nafaqat kitobxonlik madaniyatini, balki oilaviy qadriyatlar mustahkamligini ham ta’minlaydi. Bu orqali jamiyat miqyosida kitobxonlik madaniyatining kengayishi, yosh avlodning ma’naviy dunyosi va intellektual salohiyatining ortishi kuzatiladi.

Psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash shart-sharoitlari o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos yondashuvni talab etadi. Bolalarga yoshiga mos, qiziqarli va rang-barang milliy kitoblarni tanlab berish, rag‘batlantirish tizimi orqali kitob mutolaasiga ichki ehtiyojni shakllantirish zarur. O‘qituvchilarning milliy adabiy merosni o‘quvchilarga yetkazishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanishi esa, jarayon samaradorligini yanada oshiradi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullayeva N.Sh. Bolalar adabiyoti o‘quv qo‘llanmasi. – Toshkent: Erudit, – 2024, 396 b.
2. Adler Mortimer, Doren Charlz Van. Kitoblar qanday o‘qiladi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022 414-450-bet.
3. Ahmadjonova Odina. Sayoq tuxumcha. G‘uncha jurnali, 2024-yil, 10-son 9-bet.
4. Alisher Navoiy hikmatlari. Zabarjadmedia: – Toshkent: 2021. – 90 b.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA MAKTAB VA OTA-ONALAR O'RTASIDAGI ZIDDIYATLARNING TARBIYAVIY JAROYONGA TA'SIRI

*Karaboyeva Maxliyo Kodirjonovna,
Qori Niyoziy nomidagi TPMI doktranti*

Annatsiya. Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida maktab va ota-onalar o'rtasida yuzaga kelayotgan ziddiyatlarning kelib chiqish sabablari hamda ularning o'quvchilarning tarbiyaviy rivojiga ta'siri, pedagogik faoliyatdagi kasbiy chegaralarning buzilishi va muloqot madaniyatining yetarli darajada shakllanmaganligi ziddiyatlarning asosiy omillari sifatida ko'rib chiqiladi. Mazkur ziddiyatlarning o'quvchilarning xulq-atvori, maktabga munosabati, psixologik holati va ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'siri ochib berilib, tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: maktab va ota-onalar hamkorligi, ziddiyat, o'quvchi tarbiyasi, pedagogik muhit, tarbiya, muhit, ta'lim,

Jaxonda globallashuv va ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o'quvchilarni har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu jarayonda maktab, ota-onalar va jamiyatning boshqa ijtimoiy institutlari o'rtasidagi hamkorlik muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, maktab va ota-onalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar o'quvchilarning tarbiyaviy rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, amaliyotda maktab va ota-onalar o'rtasida turli ziddiyatlarning yuzaga kelayotgani kuzatilmoqda. Ushbu ziddiyatlar pedagogik faoliyatdagi kasbiy chegaralarning aniq belgilanmaganligi, pedagoglarning yetarli kasbi tayyorlikka ega emasligi, ota-onalarning ta'lim jarayoniga noo'rin aralashuvi, aholida muloqot madaniyatining yetarli darajada shakllanmaganligi, huquqiy savodsizlik, hamda o'zaro ishonchning sustligi bilan bog'liq. Bunday holatlar nafaqat pedagoglarning kasbiy faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, balki o'quvchilarning tarbiyaviy rivoji, xulq-atvori va psixologik holatiga ham bevosita ta'sir etadi. Bunday holat ayniqsa MDH davrlaridagi ta'lim tizimida ko'p kuzatiladigan kichik lekin ta'lim-tarbiya jarayoniga juda yomon ta'sir ko'rsatadigan muammolardan biridir.

O'zbekistonda so'ngi yillarda ta'lim tarbiya jarayonini takomillashtirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Ushbu jarayonda ishtirok etuvchi xodimlarning vazifa va mas'uliyatlari aniq belgilanib, jamiyatda o'qituvchilarning obro'sini oshirishga qaratilgan qonun va qarorlar ishlab chiqilib amaliyotga joriy qilindi. Shunga qarmay pedagoglar va ota-onalar o'rtasidagi ziddiyatli munosabatlar davom etmoqda. Aholida tizimga nisbatan ishonchsizlik kunda-kunga ortib bormoqda. O'quvchilarda ta'lim muhitiga nisbatan befarqlik, ishonchsizlik, intizom muammolari hamda ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklar yuzaga kelmoqda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2020-yil 23-sentabrdagi O'zRQ-637-son "Ta'lim to'g'risida"gi qonunni, 2024-yil 1-fevraldagi O'zRQ-901-son "Pedagoglar maqomi to'g'risida"gi qonuni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024 yildagi 893-sonli qarori, Xalq Ta'lim Vazirligining 2026-yil 18-sonli qarorida maktab namunaviy odob-axloq qoidalari tartibga soladi. Lekin ushbu muammoni pedagogic jihatdan o'rganish kelib chiqish sabablarini aniqlash ilmiy-nazariy tahlil olib borish, salbiy oqibatlarini kamaytirishga qaratilgan samarali mexanizmlarni ishlab chiqish zarurati hamda muammoni bartaraf etishga qaratilgan amaliy taklif va tavsiyalarga zarurat sezilmoqda.

Umumta'lim maktablarida pedagog va ota-onalar o'rtasidagi ziddiyatlarning yuzaga kelishi bir qator ijtimoiy-pedagogik omillar bilan bog'liq. Jumladan, Ota-onalar ta'lim jarayonida farzandining manfaatlarini himoya qilishda chegara bilmaslik, aksariyat holatlarda bola oldidagi majburiyatlarini bajarmaslik, orqali o'qituvchining faoliyatiga halaqit berish, yoki pedagogning ota-onasiga nisbatan hamkorlik emas buyruq berishi, ota-onalarning qonuniy ta'labini qondirishga qarshilik qilishi, bolaga nisbatan kamsitish va qo'pol munosabatda bo'lishi Ota-onalarning huquq va majbutiyatlari haqida Ta'lim to'g'risidagi qonunning 51-moddasida belgilangan. Unga ko'ra jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalarga, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalarga oilada ta'lim olish imkoniyatini olish; oilada ta'lim olayotgan bolaning fikrini inobatga olgan holda uning o'qishini ta'limning har qanday bosqichida ta'lim tashkilotida davom ettirish to'g'risida qaror qabul qilish; ta'lim tashkilotlari bilan hamkorlik qilish, ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish, moddiy-texnika bazasini rivojlantirish, ta'lim tashkilotlariga xayriya yordami ko'rsatish bo'yicha takliflar kiritish; ta'lim tashkilotining ustavi va (yoki) boshqa ta'sis hujjati, litsenziyasi, davlat akkreditatsiyasi to'g'risidagi sertifikati, davlat ta'lim standartlari, davlat ta'lim talablari, malaka talablari, o'quv rejalari va o'quv dasturlari bilan tanishish; ta'limning mazmuni, qo'llanilayotgan ta'lim va tarbiya usullari, ta'lim texnologiyalari bilan, shuningdek o'z bolalarining o'quv fanlarini o'zlashtirishi natijalari bilan tanishish; ta'lim oluvchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish; ta'lim tashkilotini boshqarishga doir masalalarni muhokama qilishda ishtirok etish ko'rsatib o'tilgan. [1]

Ushbu qonunda o'qituvchilarning ham huquq va majburiyatlari keltirilgan bo'lib unga ko'ra ota-onaning pedagogik faoliyatning ichki jihatlariga noo'rin aralashish, o'qituvchining vakolatlaridan foydalangan holda sinfni boshqarishga urinish, o'qituvchini faoliyatini monitoring qilish, shaxsiyatiga tegish, qonunda belgilanmagan ta'lablarni qo'yish, istalgan vaqtda chaqiruvlar, telefon qo'ng'roqlariga javob berishni talab qilish mumkin emas. Bu kabi holatlar o'qituvchilarning kasbiy mustaqilligiga putur yetkazadi. Turk pedagogi va bolalar psixologi Adem Güneş o'zining “Jazosiz tarbiya” asarida Bola hayotida eng muhim ijtimoiy muhit - bu ota-ona va o'qituvchi bilan bo'lgan munosabatlar tizimi ekanligini takidlaydi. Ushbu uchlik bola shaxsiyatining shakllanishida ustun vazifasini bajaradi. Bolalar uchun bu uchlik ideal shaxs sifatida qabul qiladi. Ularning o'zaro ziddiyati bolaga bir-birlarini xatosini ko'rsatishi bolaning psixologik xolatiga salbiy ta'sir qilishini isbotlab beradi. Uning fikriga ko'ra, bola kattalarning munosabatini kuzatib, qadriyatlarni o'zlashtiradi. Agar u hurmat, sabr, adolat, samimiyligni ko'rsa, shu fazilatlar uning shaxsiyatiga singadi. Aksincha, bosim va tahqir mavjud bo'lsa: qo'pollik, tajovuzkorlik, ikkiyuzlamachilik kabi sifatlar rivojlanishi mumkin. Shuningdek, muloqot madaniyatining yetarli darajada shakllanmaganligi ham ziddiyatlarni kuchaytiruvchi omillardan biridir. Ota-onalar va pedagoglar o'rtasidagi muloqot ko'pincha muammo yuzaga kelgandagina amalga oshiriladi, bu esa o'zaro ishonchning pasayishiga olib keladi. Bundan tashqari, ayrim ota-onalarning ta'lim jarayoniga bo'lgan talab va kutishlarining real imkoniyatlar bilan mos kelmasligi ham ziddiyatli vaziyatlarni keltirib chiqaradi. Maktab va ota-onalar o'rtasida yuzaga keladigan ziddiyatlar, avvalo, pedagogik faoliyat samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchilar doimiy bosim va nazorat ostida ishlashga majbur bo'lganda, ularning kasbiy motivatsiyasi pasayadi, ijodiy yondashuv cheklanadi va tashabbuskorlik susayishiga olib keladi.

Pedagoglarda kasbiy stress va emotsional charchoqning kuchayishiga olib kelishi mumkin. Ziddiyatli muhit maktabda sog'lom psixologik iqlimning buzilishiga sabab bo'ladi.

O'qituvchi va ota-ona o'rtasidagi kelishmovchiliklar bevosita yoki bilvosita o'quvchilar tomonidan seziladi. Natijada maktab jamoasida o'zaro ishonch, hurmat va hamkorlik tamoyillari zaiflashadi, ta'lim muhitida tarbiyaviy ta'sirning uzluksizligi ta'minlanmaydi. Maktab va ota-onalar o'rtasidagi ziddiyatlar o'quvchilarning tarbiyaviy rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan muhim omillardan biri hisoblanadi. Bunday sharoitda o'quvchilar pedagog va ota-ona o'rtasidagi qarama-qarshi talablar ta'sirida qolib, ijtimoiy xulq me'yorlarini to'g'ri anglashda qiyinchiliklarga duch keladilar. Bu esa intizom muammolari, mas'uliyat hissining pasayishi va maktabga nisbatan salbiy munosabat shakllanishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, ziddiyatli muhit o'quvchilarning psixologik holatiga ham ta'sir ko'rsatadi. Doimiy nizolar guvohi bo'lgan o'quvchilarda xavotir, ishonchsizlik va emotsional beqarorlik holatlari kuzatiladi. Ayrim hollarda esa bu holatlar o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvi va jamoada o'z o'rnini topish jarayonini qiyinlashtiradi.

Maktab va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikni takomillashtirish uchun maktab va ota-onalar o'rtasida samarali hamkorlik mexanizmlarini yo'lga qo'yish zarur. Avvalo, tomonlarning huquq va majburiyatlarini aniq belgilovchi normativ hujjatlar bilan tanishtirish va ular amaliyotga tatbiq etilishi lozim. Bu ota onalarning ta'lim jarayonidagi ishtirok chegaralarini aniqlashtirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, ota-onalar bilan muloqotning tizimli va muntazam shakllarini yo'lga qo'yish, ularni pedagogik jarayonning faol, biroq chegaralangan ishtirokchisiga aylantirish muhim ahamiyatga ega. Pedagogik madaniyatni oshirishga qaratilgan seminarlar, treninglar va maslahatlar ota-onalarning ta'lim jarayoniga ongli va mas'uliyatli yondashuvini ta'minlaydi. Natijada maktab va ota-onalar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik mustahkamlanib, o'quvchilarning tarbiyaviy rivoji uchun qulay sharoit yaratiladi. Har bir maktabda ota-onalarning ta'lim jarayonidagi huquq va majburiyatlarini aniq belgilovchi ichki reglament ishlab chiqilishi va tarqatilishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekistonda "Ta'lim to'g'risida"gi qonunni 2020-yil 23-sentabrdagi O'zRQ-637-son
2. Adem Güneş. Jazosiz tarbiya. -T.: Yangi asr avlodi, 2023.
3. Rasulov, A., Karimova, D. - Umumta'lim maktablarida pedagogik chegaralar va o'qituvchi mustaqilligi. Ta'lim va tarbiya, 2020 4(12), 45-53.
4. Sobirov, I. - Maktab va ota-onalar o'rtasidagi muloqot: nazariya va amaliyot*. T.: 2018 Universitet nashriyoti.
5. Peterson, J., Baker, E. - Parent-Teacher Relationships and Student Development. New York: Routledge. 2018
6. Epstein, J. L. - School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools. Boulder, CO: Westview Press. 2011
7. McBride, B. - Parental Involvement in Education: Effects on Student Achievement and Well-being. London: Sage Publications. 2011
8. Nazarova, F. Maktab va ota-onalar o'rtasidagi konfliktlar: pedagogik va psixologik tahlil. T.: Fan va ta'lim nashriyoti. 2019

MAHALLA, MAKTAB VA OILA HAMKORLIK TIZIMIDA INKLYUZIV RAQAMLI TARBIYA MODELINI YARATISH VA JORIY ETISHNING METODIK ASOSLARI

Karimov Komiljon Abduraximovich,

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti
“Inklyuziv ta’lim-tarbiya metodikasi ilmiy-tadqiqot” bo’limi boshlig’i,
Pedagogika fanlari doktori (DSc) dotsent*

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy ta’lim tizimida inklyuziv yondashuv asosida tarbiyaviy jarayonlarni tashkil etish masalalari yoritilib, mahalla, maktab va oila hamkorligida “inklyuziv raqamli tarbiya” modelini yaratish va joriy etishning metodik mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda raqamli texnologiyalarning imkoniyati asosida alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo’lgan o’quvchilarni ijtimoiy moslashtirish, tarbiyaviy qo’llab-quvvatlash va pedagogik monitoringni samarali tashkil etish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi.

Kalit so’zlar: inklyuziv ta’lim, raqamli tarbiya, mahalla–maktab–oilal hamkorligi, metodik boshqaruv, alohida ta’lim ehtiyojlari, raqamli pedagogika.

Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida inklyuziv ta’lim va raqamlashtirish ustuvor yo’nalishlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Jamiyatda barcha bolalar, jumladan jismoniy, aqliy yoki ijtimoiy jihatdan alohida ehtiyojlarga ega bo’lgan o’quvchilar uchun teng imkoniyatlarni yaratish nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy-ma’naviy vazifa hamdir.

Shu nuqtayi nazardan, tarbiyaviy jarayonlarni faqat maktab doirasida emas, balki mahalla va oila bilan uzviy hamkorlikda, raqamli texnologiyalar asosida boshqarish inklyuziv ta’lim samaradorligini oshiruvchi muhim omil bo’lib xizmat qiladi. Ayniqsa, raqamli muhit inklyuziv tarbiya jarayonida individual yondashuv, moslashtirilgan pedagogik ta’sir va doimiy monitoringni ta’minlash imkonini beradi.

Inklyuziv ta’lim va tarbiya uyg’unligining ilmiy-pedagogik asoslari Inklyuziv ta’lim - bu barcha o’quvchilar, ularning individual imkoniyatlari va ehtiyojlaridan qat’i nazar, ta’lim-tarbiya jarayoniga to’liq jalb etilishini ta’minlovchi pedagogik yondashuvdir. Inklyuziv tarbiya esa shaxsning ijtimoiy moslashuvi, muloqot madaniyati, o’zini jamiyatning teng a’zosi sifatida his etishini shakllantirishga qaratilgan uzluksiz jarayondir.

Inklyuziv ta’lim sharoitida tarbiya quyidagi vazifalarni bajaradi: alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bolalarda o’ziga ishonch va ijtimoiy faollikni rivojlantirish; sog’lom o’quvchilarda bag’rikenglik va empatiya ko’nikmalarini shakllantirish; jamiyatda ijtimoiy tenglik va adolat tamoyillarini mustahkamlash.

Mazkur vazifalarni samarali amalga oshirishda raqamli texnologiyalar muhim pedagogik resurs sifatida namoyon bo’ladi.

“Inklyuziv raqamli tarbiya” tushunchasi va uning mazmuni “Inklyuziv raqamli tarbiya” - bu raqamli texnologiyalar asosida barcha o’quvchilar, jumladan alohida ehtiyojlarga ega bolalar uchun moslashtirilgan, ochiq va qo’llab-quvvatlovchi tarbiyaviy muhitni yaratishga qaratilgan pedagogik faoliyatdir.

Inklyuziv raqamli tarbiyaning asosiy tamoyillari: tenglik va ochiqlik; individuallashtirish va moslashuvchanlik; ijtimoiy hamkorlik va qo’llab-quvvatlash; axborot xavfsizligi va raqamli madaniyat.

Bu yondashuv tarbiyaviy ta'sirni faqat sinf yoki maktab bilan cheklab qo'ymasdan, oila va mahalla muhitiga ham keng yoyish imkonini beradi.

Mahalla–maktab–oilalar hamkorligida inklyuziv raqamli tarbiya modelining tuzilmasi Taklif etilayotgan model quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

1. Maqsadli komponent inklyuziv muhitda barkamol shaxsni tarbiyalash; alohida ehtiyojlarga ega o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlash.

2. Mazmuniy komponent inklyuziv tarbiya bo'yicha raqamli metodik materiallar; moslashtirilgan tarbiyaviy dasturlar va multimedia kontent.

3. Subyektlararo hamkorlik komponenti maktab - pedagogik boshqaruv markazi; oila - individual tarbiya muhiti; mahalla - ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va integratsiya instituti.

4. Texnologik komponent maxsus raqamli platformalar va ilovalar; masofaviy maslahatlar va onlayn tarbiyaviy tadbirlar.

5. Monitoring va baholash komponenti raqamli diagnostika vositalari; inklyuziv tarbiyaviy jarayon samaradorligini tahlil qilish.

Inklyuziv raqamli tarbiyani metodik boshqarish mexanizmlari Inklyuziv raqamli tarbiya jarayonini samarali boshqarish uchun: pedagog va ota-onalar uchun inklyuziv-raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish; mahalla faollari ishtirokida ijtimoiy-pedagogik monitoring; xavf guruhidagi bolalar bilan individual raqamli tarbiya rejalari ishlab chiqish zarur.

Inklyuziv raqamli tarbiyada raqamli xavfsizlik masalalari Alohida ehtiyojlarga ega bolalar raqamli muhitda ko'proq psixologik xavflarga duch kelishi mumkin. Shu sababli: kiberbullingning oldini olish; ota-onalar va pedagoglar uchun raqamli nazorat mexanizmlarini kuchaytirish; bolalarda raqamli o'zini himoyalash ko'nikmalarini shakllantirish muhimdir.

Mahalla, maktab va oilalar hamkorligida inklyuziv raqamli tarbiya modelini yaratish zamonaviy ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biridir. Ushbu model barcha bolalar uchun teng tarbiyaviy imkoniyatlarni yaratish, ularning ijtimoiy moslashuvi va ma'naviy kamolotini ta'minlashga xizmat qiladi.

Mazkur ilmiy yondashuv inklyuziv ta'limni rivojlantirishda metodik asos bo'lib, respublika miqyosida tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. *Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi*. - Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. *Inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi*. - Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. *Umumiy o'rta ta'lim tizimida tarbiyaviy ishlar konsepsiyasi*. - Toshkent, 2021.
4. Karimov I.A. *Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori*. - Toshkent: Sharq, 1997.
5. Mirziyoyev Sh.M. *Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz*. - Toshkent, 2018.
6. Salomov Sh. *Tarbiya pedagogikasi*. - Toshkent: Fan, 2020.
7. Qodirova F.R. *Inklyuziv ta'lim asoslari*. - Toshkent: O'qituvchi, 2019.
8. Abdurahmonov O. *Ijtimoiy pedagogika va tarbiya*. - Toshkent, 2021.
9. Sharipov Sh.S. *Mahalla pedagogikasi*. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

УЧБУРЧАК ФОРМУЛАСИНИНГ СИРИ

Маматов Нормурат,

Ижтимоий-сиёсий фанлар институти профессори, фалсафа фанлари доктори

Аннотация: мақолада оила, маҳалла ва мактаб бирлигини ташкил қилишнинг педагогик механизмларини очиб беришга ҳаракат қилинган

Калит сўзлар: оила, маҳалла, мактаб, таълим технологиялари, тарбия технологиялари

Масалага структурали функционализм нуқтаи назардан қарасак, учбурчак таркибига кирувчи ҳар бир ижтимоий институт ўзининг мукаммал структурасига эга. Улар жамиятда аниқ белгиланган институционал функцияларни бажаради. Шу жihatларига кўра, улар бир бирига бир томондан ўхшаш, иккинчи томондан эса бир биридан фарқ қиладиган жihatларга ҳам эга.

Айни вақтда мазкур институтлар ўзларининг функционал хусусиятларига ва ижтимоий-маданий характерларига кўра ўзига хос идентикликка эга.

Бунда оила жамиятнинг биринчи ячейкаси, ва айни вақтда фуқаролик жамиятининг ҳам биринчи бўғуни ҳисобланади. Маҳалла эса функционал характерига кўра бир томондан фуқаролик жамиятининг иккинчи бўғуни ҳисобланса, бунинг мавжудлигида давлат ҳокимиятининг иштироки жуда сезиларли. Биз ушбу контекстда маҳалла ташкилоти билан биргаликда мактаб жойлашган аҳолининг маҳалла деб номланадиган административ чегарасини, ва шу чегарада истикомат қиладиган ўқувчиларнинг ота-оналари, бобо ва момолари, қариндош уруғларини назарда тутмоқдамиз.

Мактабга оиланинг ва маҳалланинг таъсири ҳақида гапирилганда, юқоридаги икки ижтимоий институтнинг ўзига хос жihatларини жиддий эътиборга олиш лозим. Гап мактаб ҳақида кетганда, у юқорида келтирилган икки институтдан кўп жihatлари билан фарқ қилинадиган узоқ тарихий, маданий жараёнда шаклланиб ўзига хосликка эга бўлган мукаммал структурадир. Бу структуранинг бир қисмини ўқитувчилар ва ёрдамчи педагогик ходимлар ташкил қилса, уларнинг яримини ўқувчи ёшлар ташкил қиладди.

Айни вақтда ўқувчи ёшларнинг ўзи ҳам жинсий ва ёш кўрсаткичларига, ота-оналарнинг қандай меҳнат билан бандлигига, уларнинг ота-она ёки алоҳида ота, алоҳида она, ёки боболари ёки момолари билан яшашлиги, турмуш даражаларининг турли ҳиллигига кўра фарқланади. Мактаб ўқитувчилари ҳам худдий шундай жиддий социал структура талабларига кўра ўзаро фарқланадилар. Шулардан келиб чиққан ҳолда оила, маҳалла ва мактаб бирлигини ўзига хос янги бир структура сифатида қараш бизнинг ҳаёт тарзимизга кириб келди. Учала ижтимоий институт ҳамкорлигидан кўзланган мақсад бугунги кўн талабларига жавоб берадиган жисмонан соғлом, ақлан баркамол, гармоник ривожланган мамлакатамиз келажагини белгилайдиган ёшларни тарбиялаш ва етиштириш ҳисобланади.

Ушбу учбурчакда асосий вазифани бажарувчи, албатта, бу мактабдир. Шу ўринда бугун мактабларга қуийлаётган бир қатор янги талаблардан келиб чиққан ҳолда, мактабнинг таълимий функциясини янада бойитиш, кучайтириш ва кенгайтириш муҳим масала бўлиб турибди. Бундай ҳолатда болаларнинг тарбияси билан боғлиқ бўлган

серкира ва жиддий вазифани оиланинг елкасига кўчириш бизнинг назаримизга кўра туғри ҳисобланади деб ўйлаймиз.

Албатта, бозор иктисодиёти шароитида кўпчилик оилаларда ота ҳам, она ҳам иш билан банд. Уларнинг иш режимлари оилага боғлиқ бўлмаган ҳолда оила графикасига сиғмайди. Шундай ҳолатда, бола тарбияси билан оилада ким шуғулланади? Бундай шароитда оилада бола тарбиясини қандай ташкил қилиш керак? Бунга қандай ресурс ва имкониятларни сафарбар қилмоқ керак? Бунда мактаб ўқитувчиларнинг ўрни ва роли қандай бўлади?

Ушбу масалалар бизнинг назаримизга кўра, жиддий, сифатли, социологик тадқиқотлар жараёнида аниқланса ва унинг натижаларига кўра ўқувчиларнинг юқорида келтирилган ҳар бир гуруҳига мос келадиган методикани ишлаб чиқиш ва шундан келиб чиққан ҳолда оилада бола тарбиясини ташкил этиш ва олиб бориш масалаларини муҳокама қилиш тўғри бўлади. Мана шу ўринда, яъни оилада бола тарбиясини ташкил қилиш ва амалга оширишда маҳалланинг ўрни ва роли каттадир. Биз ўзбек мактабларига корейс, хитой, фин мактаблари тажрибаларини турли ҳил шакл ва даражада жорий қилмоқдамиз.

Сузсиз, бугунги глобал ижтимоий, маданий, маънавий муносабатлар чуқурлашиб, тезлашиб бораётган бир даврда яшамоқдамиз, нафақат юқорида саналган давлатларнинг, балки барча мамлакатлардаги илғор-педагогик тажрибаларни ўрганиб боришимиз, самарали педагогик технологиялардан умумий фойдаланиб боришимиз ҳам керак. Шу ўринда бизнинг назаримизга кўра ўзбекистонликларнинг турмуш тарзига, ан-аналари ва традицияларига, манфаатларига, мақсадларига ва тафаккур характерларига кўра шакллانган таълим ва тарбия жараёни натижаларидан келиб чиқишимиз, хусусан, уларни бойитишимиз, уларни ривожлантиришимиз биринчи галда керак бўлади.

Таълимни самарали ташкил қилиш аҳолининг турмуш тарзи, менталитети, мақсади ва манфаатлари билан узвий боғлиқ бўлган ижтимоий жараёндир. Агар боланинг оиласидагилар бир хил, мактаб ўқитувчилари иккинчи хил фикрлайдиган бўлса, оила аъзоларнинг дунёқараши ўзига хос, мактаб ўқитувчиларнинг дунёқарашлари ўзига хос бўладиган бўлса, бир бири билан узвий боғлиқ бўлган боланинг таълими ва тарбиясини самарали ташкил қилиш қийин.

Мана шу ўринда маҳалланинг, ижтимоий муҳитнинг ўрни ва роли жудда катта. Маҳалла аҳолиси билимга, илмга қанчалик чанқоқ бўлса, бу масалага маҳалладаги барча оилалар бир бирларига қараб боланинг таълими ва тарбиясига жиддий қарасалар, уларда боланинг ўқишга нисбатан талаби бир хил бўладиган бўлса, бу мактабда ўқувчиларнинг кундалик давоматларини шакллантириши анча осон кечади. Айни вақтда маҳаллада ўқувчи ёшлар одоби ва ҳулиқига нисбатан умумий қараш талаб баҳоҳам бир хил бўладиган бўлса, демак, маҳалладаги барча оилалар ота-оналари, бобо-момолари ва қариндошлари шу меъёрдан келиб чиққан ҳолда, бола тарбиясига ўз маасулигини белгилайдилар. Айрим мактабларда баъзан кузатиладиган ноҳуш ҳолатлар мактабларда ўқувчига унинг ота ёки онаси эгаллаган лавозимдан келиб чиққан ҳолда муносабат билдириш, бу муносабатда ўқувчи шахсини ажратиш кўрсатиш, юқори баҳо қуйиш қабиладарда кузатилиб бу ўқувчилар орасида маълум норозийлик кайфиятини ҳам шакллантиради.

Мана шу зиддиятларнинг ечимини ташкил қилишда ҳам маҳалланинг маҳалладаги ота-оналарнинг ўрни ва роли катта. Ушбу масала буйича бизнинг назаримизга кўра ойиладаёқ болаларга баҳога ҳавасни эмас, балки билим олишга, илм олишга бўлган

хавасни кучайтиришга қаратилган технологияни шакллантириш мактаб таълимида асосий йуналиш бўлиши керак. Бунинг учун эса, мактабдан кейинги ўқув ёки хизмат ташкилотларида ўқувчининг ёки мактабни биттирган ёшнинг баҳосига қараб эмас, балки унинг фаросати, билими, дунёқарабини ҳисобга олган ҳолда муносабатда бўлиш муҳим рол ойнайди.

Бугунги кунда олий ўқув юрларида ҳам айрим талаба “мен магистратурага киришим лозим шунинг учун менинг баҳомни учдан ёки тўртдан қўтариб беш қилиб беринг” деган илтимослар билан келади. Шунинг учун мумкин магистратурага ҳам ҳаммага тенг бўлган бир хил планкада имтихон ташкил қилиш ўзини оқласа керак.

Мактабнинг асосий марказий фигураси бу мактаб ўқитувчиларидир. Шундан келиб чиққан ҳолда, бугун янгиланаётган мактаб таълимига ривожланган мамлакатлар таълим технологияларидан ташқари ўзимизнинг ватандош мактаб ўқитувчиларининг таълим бўйича тўплаган тажрибаларини тизимлаштириш, саралаш ва уларни ҳаётга кенг жалб қилиш муҳим аҳамиятга эга деб ҳисоблаймиз. Бунда ҳар бир туман, вилоят, шаҳар мактаблари жамоаси ким қандай ўқитувчи эканлигини яхши билишади. Шундан келиб чиққан ҳолда, мактабда ўтиладиган барча фанлар бўйича мактаб ўқитувчилари яратган педагогик маҳоратни янги технологиялар билан боийтиб, улардан самаралий фойдаланишни йулга қўймоқ керак. Чунки бу маҳорат ўша ўқитувчи яшаётган халқ, унинг турмуш тарзи, унинг менталитети билан узвий боғланган таълим технологиясидир.

Мумкин, бундай педагогик технологияларни республиканинг ҳар бир региониди, масалан, Фарғона водийси, Хоразм ва Қорақалпоғистон, Сурхондарё ва Қашқадарё ва бошқа регионларда яшаётган халқларнинг турмуш тарзи, ҳаёт тажрибалари, қизиқишлари ва маданиятларидан келиб чиққан ҳолда ташкил қилиш маълум самарани беради деб уйлаймиз.

Кейинги йилларда ўрта мактабларда ўқитувчилар жудда кўп қоғозбозликлардан ва кўшимча топшириқлардан қутилди. Мактабда унинг ўзи устида ишлаши учун шарт-шароитлар доираси анча-мунча кенгайди. Шундай шароитда ўқитувчи синфдаги ҳар бир болага имкон даражасида индивидуал ёндошувни ташкил қилиши, мавзунинг мазмунини ўқувчиларга мантиқий, эмоционал ва ҳаётда фойдаланишга қулай қилиб тушунтириши керак бўлади. Бу эса ўқитувчидан ижодийликни, изланувчанликин, танқидий тафакурни талаб қилади. Шу билан бирга, ўқитувчи ўтаётган мавзуни қанчалик ҳаёт билан боғласа, уни дунёқараш ва кундалик турмуш заруриятлари билан боғласа, дарс самарадорлиги шунча ошади. Дарс самарадорлигини оширишда ўқитувчи ўқувчига топшириқ сифатида берадиган мустақил вазифалари муҳим аҳамиятга эга. Ушбу кўникма асосида ўқувчида мавзуни мустақил ўзлаштириш, мавзуда берилган масалларни бошқа ҳолатлар билан қиёслаш малакаси ҳам шаклланиб боради.

Дарс жараёнида ўқитувчи ўзини қанчалик эркин тутса, у шунчалик берган дарсидан мамнун бўлади ва қилган меҳнатидан ғурурланади. Бу кайфият ўқитувчининг асосий, маънавий суянчиғидир. Умуман олганда, ўқитувчи меҳнати энг оғир меҳнатлардан биридир. Ўқитувчи меҳнатини енгилаштирадиган муҳим омил бу ота-онанинг бола таълимига муносабатининг даражасидир.

Ота-оналарнинг мактабда фарзандларининг қандай ўқиётганлиги билан қизиқиши, уларнинг фарзанди ўқиётган синфда, фарзандининг ўқув предметини ўзлаштириш даражасини кузатиши, уни бошқа ўқувчилар билан солиштириши, ўқитувчининг ўтаётган

дарсининг самарадорлиги билан қизиқиши оилада фарзанди учун яратилган шароит, таълимда ота-она ва фарзанд ўртасидаги ҳамкорлик жудда катта аҳамиятга эга.

Қисқаси, бугун жаҳон меҳнат бозори талаблари даражасига жавоб берадиган ёшни тарбиялаш мактаб ва оила уйғунлигини шакллантирадиган, уларни бир бутун ижтимоий организм сифатида ишлатадиган асосий мотивдир. Бунда бугун икки муаммо бизнингча муҳим бўлиб турибди, уларнинг биринчиси – мактаб ўқувчиларида мактаб таълимига бўлган қизиқиш даражасини кўтариш, мактабда ўқувчидан нима талаб қилинса шуларни бажаришга тайор холда боришни, синфда ўзини ўқувчи сифатида тутишни, дарс жараёнида муҳокама қилинаётган масалада фаол бўлишни, бунда у ўз қарашини ва позициясини аргументланган холда ҳимоя қилишини ва ўзида лидерликни шакллантиришга бўлган хавасни ортириб бориши бениҳоя катта ижтимоий аҳамиятга эга.

Иккинчи муаммо эса, мактабда, оилада, маҳаллада бир овоз билан болаларда китоб ўқишга бўлган қизиқишни кўтариш, касбни эгаллашга бўлган қизиқишни ортириш, ҳаётнинг мазмунини тушунишга бўлган фахм-фаросат чегарасини кенгайтириш, ўзининг масаласини ўзи ҳал қилишга бўлган жавобгарликни шакллантириш бениҳоя долзарб масала ҳисобланади. Кейинги келтирган талабларимизнинг ҳар бири бошқалари билан қанчалик узвий боғланган бўлмасин, уларнинг ҳар бирини алоҳида педагогик, психологик муаммо сифатида тадқиқ қилиш самарали диагностикани ишлаб чиқиш, ва уларни ҳаётга татбиқ қилиш бугунги кун учун мактаб, маҳалла ва оила олдида турган муҳим ижтимоий бурч ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1) Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёвнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси. 26.12.2025;
- 2) Abdullayeva M. Innovatsion ta'lim va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023.
- 3) Karimova G. Ijodiy yondashuv metodlari va ularning samaradorligi // Ta'lim va taraqqiyot jurnali. – 2024. – №2. – B. 41–47;
- 4) Маматов Н. “Тадқиқот усуллари ва кўникмалари”. Тошкент, 2026.

ТАРБИЯ ОИЛАДАН БОШЛАНАДИ

Шукурулло Мардонов,

Қори Ниёзий номидаги Тарбия педагогикаси миллий институти б/б, п.ф.д., профессор

Дилором Ходжиметова,

Жиззах ДПУ доценти, ф.ф.н.

Оила – бола тарбиясининг муҳим ўчоғи. Айнан ота-оналар – илк тарбиячилар ва улар бола тарбиясига кучли таъсир кўрсатадилар. Мутафаккир Ж.Ж. Руссо таъкидлаганидек, ҳар бир навбатдаги тарбиячининг болага тарбиявий таъсири олдингисига нисбатан камроқ бўлади. Ота-оналар боғча тарбиячиларидан ҳам, бошланғич синф ўқитувчиларидан ҳам, фан ўқитувчиларидан ҳам олдинда турадиган тарбиячи ҳисобанадилар, ота-онага табиатнинг ўзи шундай устиворлик бериб қўйган.

Психологик-педагогик тадқиқотларда боланинг оиладаги тарбиясига, унинг тарбиявий потенциални жорий қилишга катта эътибор билан қарашади.

Оиланинг тарбиявий потенциални ўзида қатор компонентларни мужассамлаган:

оилада моддий-маиший шароитларнинг мавжудлиги;

оила тузулиши ва сони;

оилада ижтимоий-психологик муҳитнинг яратилганлиги;

оила аъзоларининг муносабатлари характери;

оилада бўш вақтнинг мавжудлиги;

оилада бўш вақтнинг ташкиллаштирилиши;

оиладаги катталарнинг саводхонлик даражаси;

оиланинг маданий ривожланиш даражаси;

оилавий анъана ва удумларнинг мавжудлиги.

Оила тарбиявий потенциални ўрганган ўзбек олимлари Х.И.Ибраимов, М.Қ.Қуронов, Ж.Фозилов, Ф.Зариповлар ўзларининг “Ота-она мураббий” китобида ўзбек оиласининг ўзига хос хусусиятлари, унинг бола тарбиясида тутган ўрни тўғрисидаги фикр ва тавсиялари билан ўртоқлашган. Шунингдек, В.Г. Максимов оиланинг компонент составини ишлаб чиққан ва оила тарбиявий потенциални ривожланиш даражасининг юқори, ўрта ва паст даражаларини таклиф қилади.

Оила тарбиявий потенциалнинг **биринчи компоненти** – бу оилада тарбиянинг мақсад ва вазифаларини тушуниб етишдир. Оилавий тарбиянинг мақсад ва вазифаларининг мавжуд эмаслиги бу оилада ушбу компонентнинг паст даражада риводланганлигидан дарак беради. Ўрта даражада оилавий тарбия мақсад ва вазифаларининг педагогика фани талабларига ушбу оиладаги мослиги тушунилади. Юқори даражадаги тарбиявий потенциалга эга оилаларда тарбия мақсад ва вазифалари тўғри тушунилади.

Оила тарбия потенциалнинг **иккинчи компоненти** – бу оиладаги юқори даражадаги педагогик маданиятнинг мавжудлиги тушунилади. Паст даражадаги тарбия потенциални ривожланган оилаларда педагогик-психологик билимларнинг ҳам паст даражаси кузатилади. Ўрта даражада тарбия потенциални ривожланган оилаларда ота-оналарнинг педагогика ва психология бўйича билимлари узук-юлуқ, боғланмаган характерга эга бўлади; оилада назарий билимлар амалиётда доимо ҳам тўғри қўлланилавермайди, педагогик усуллардан эса интуитив равишда фойдаланадилар.

Юқори даражадаги тарбия потенциали яхши тайёрланган оилаларга хос бўлиб, унда оила аъзолари педагогика ва психология масалалари билан, ўзини ўзи ўқитиш билан фаол шуғулланадилар.

Оила тарбия потенциалининг **учинчи компоненти** – бу амалиётда тарбия метод ва воситаларидан фойдалана билиш кўникмасига эгалик тушунилади. Оила тарбиявий потенциалининг паст даражаси деганда ота-оналарнинг тарбиянинг педагогик метод ва воситаралидан фойдаланишни билмасликлари тушунилади. Ўрта даражадаги оилаларда назарий билимлардан амалиётда ҳамиша ҳам тўғри фойдалана билмаслик тушунилади. Тарбия потенциали юқори даражада ривожланган оилаларда бола тарбиясининг методларидан тўғри ва онгли равишда қўллаш кўникмаларига эгалик тушунилади.

Оила тарбиявий потенциалининг **тўртинчи компоненти** – ота-оналарда бола тарбиясига масъуллик ҳиссининг мавжудлигидир. Тарбия потенциали паст даражада ривожланган ота-оналарда масъулиятлилиқ етишмайди, кўп ҳолларнда бола тарбиясига масъулиятсиз ёндашадилар, болалари олдида керакли талабларни қўя билмайдилар, уларнинг ҳулқини назорат қилмайди, яхши одатларга ўргатмайди. Тарбия потенциали ўрта даражада ривожланган оилаларда бола тарбиясига масъулиятли ёндашадилар, аммо етарли даражада маълумотга эга бўлмаслик, доимий банд бўлиш натижасида бола тарбиясида айрим камчиликларга йўл қўядилар. Тарбия потенциали юқори даражада ривожланган оилаларда ўз болалари тарбияси учун жамият олдидаги масъулиятини ҳис қиладилар, улар оилада бола тарбияси учун барча шарт-шароитларни яратиб қўядилар.

Оила тарбиявий потенциалининг **бешинчи компоненти** – бу оиланинг ички муносабатлари характеридир. Тарбия потенциали паст даражада ривожланган оилаларда оила ички муносабатлари низовий, айрим ҳолларда, ахлоқ қоидаларига зид характерга эга. Тарбия потенциали ўрта даражада ривожланган оилалар ички муносабатларда очик низолар кузатилмайди, аммо оила аъзоларининг ўзаро бир-бирини тушунмаслик ҳолатлари кузатилади. Тарбия потенциали юқори даражада ривожланган оилаларда оила аъзоларининг бир-бирини ўзаро тушунишлари, иноқлик сезилиб туради.

Оила тарбиявий потенциалининг **олтинчи компоненти** – бу оилада ота-оналарнинг намунавий ҳулқи ва авторитетининг жорий қилинганлигидир. Тарбия потенциали паст даражада ривожланган оилаларда ота-оналар ёки улардан бири бола шахсига ёмон таъсир кўрсатиши мумкин. Тарбия потенциалининг ўртача ривожланиш даражасида болада манфаатпарастлик, нарсепарастлик, ёлғон обрў кабилар ота-онанинг ахлоқидан келиб чиқиб ривожланиши мумкин. Тарбия потенциали юқори даражада ривожланган оилаларда ота-оналар юқори ахлоқ намуналари орқали болалар олдида ҳақиқий обрў-эътиборга сазовар бўладилар.

Оилада тарбия потенциали турлича бўлади, айримлар устувор, айримлари иккинчи даражали.

Оилада тарбия потенциалининг етакчи компоненти сифатида ички оилавий муносабатларни келтириш мумкин, бу компонент бола шахсини ривожлантиришда муҳим роль ўйнайди.

Ота-оналар муносабатининг энг яхши варианты – агарда уларда ўзаро мулоқатга доимий эҳтиёж бўлса, ўзаро ишонч ва очиклик, тенглик бўлса, ота-оналар болани тушунишга интилса, унинг эҳтиёжларини билса, яхши натижаларга эришиш мумкин.

Муносабатларнинг кенг тарқалган вариантларидан бири – ота-она боланинг қизиқишларига, унинг эҳтиёжларини англашга ҳаракат қиладилар, аммо бола буни

тушунмайди у “ўзи билан ўзи” бўлиб қолади, демак, бунда ота-она бола оламига йўл топа олмади, улар босим қилишди, ўз қарашларини мажбурлаб сингдиришга ҳаракат қилишди, бу натижа бермайди.

Ота-оналар ва болалар орасида яна шундай муносабатлар ҳам кўга ташланади: ота-оналар ўзлари ўзи билан, иш билан банд, уларнинг бола билан юракдан мулоқот қилишга вақтлари йўқ, бунда болада хафагарчилик, дилисиёҳлик ҳисси пайдо бўлади, у ёлғиз, ғариб бўлиб ўсади.

Оиланинг ички муносабатларида муҳим аспектлардан бири – бу ота-оналарнинг ўзаро муносабатларидир.

Инсон ҳаётининг барча давларида ота-она бола учун намуна саналади. Шунинг учун ҳам бола хулқ-атворида ота-онасининг юриш-туришидан, муносабатларидан ўзлаштирилган нусхани кузатиш мумкин.

Маълумки, оила кичик ижтимоий гуруҳ сифатида энг яхши тарбиявий муҳит саналади, аммо ота-оналарнинг ўзаро муносабатларида негатив ҳолатларнинг учраши, оиланинг тарбиявий потенциалини пасайтириб юбориши мумкин, натижада, ўсмир хулқ-атворида бузулишлар, уларнинг шахс сифатида шаклланишида салбий ҳолатлар учрайди.

Болалар тарбияси функциясини бажаришда эр-хотиннинг роли беқиёс. Оилавий муҳитнинг барқарорлиги бола руҳий соғлиги ва эмоционал ҳолати мувозанатида муҳим омил ҳисобланади.

Бола шахси ривожланишига ота-она муносабатидаги босим ва низолар негатив таъсир кўрсатади. Бола учун оиласи (уйи) унинг таянчи, қувончи бўлмай қолади, у хавфсизлик ҳиссини йўқотади, бола учун оила намуна бўлмай қолади, ўз қадриятларини йўқотади. Ота-онага нисбатан бундай барқарорликнинг йўқотилиши бола учун, ўсмир учун таянчни ўз уйидан бошқа жойдан излашига олиб келади. Ўсмир бунда ҳолатда ташқи таъсирга мойил бўлади, ташқи таъсирни тез қабул қилади ва шу орқали у ўзининг ички босимини енгиллаштиришга ҳаракат қилади.

Оила тарбия потенциалининг яна бир муҳим компоненти бу оиланинг ахлоқий йўналганлиги ҳамда ота-онанинг педагогик маданияти ҳисобланади. Оиланинг ахлоқий йўналганлиги унда ота-онанинг хулқ-атворнинг ахлоқий меъёрлари ва принципларига амал қилиш даражаси билан характерланади. Бу кўрсаткич оилавий ҳаёт объектив мазмунини аниқлаш, оила аъзоларини фаолиятга чорлаш, уларнинг қизиқишлари ва идеаллари, қарашлар ва ишончларини тақозо қилади.

Ота-оналарнинг болаларида ижобий ахлоқий ҳис-туйғуларни ҳамда уни адекват идрок қилиш ҳиссини тарбиялаш учун оилада шундай вазиятни, ҳолатни яратиш керакки, ундан бола ижобий, позитив таассурот олиш имконига эга бўлсин. Келгусида болада шахсий сифатлар, ишонч ва идеаллар шаклланади ҳамда бола ўзини ҳамда атроф-олами баҳолаб боради.

Агарда уч етакчи кўрсаткич – оилавий ички муносабатлар, ахлоқий йўналганлик, ота-она педагогик маданияти – оилада яхши йўлга қўйилган бўлса, ўзини кўрсатса, унда ҳар бир конкрет оиланинг юкори даражадаги тарбия потенциалининг мавжудлиги тўғрисида фикр юритса бўлади. Айнан тўлиқ эмоционал-муваффақиятли оилагина гармоник ривожланган шахсни шакллантириш учун зарурий тарбия потенциалига эга бўлади ва бундай оила келгусида оилавий ҳаётнинг самарали ижтимоийлашувига эришади.

Адабиётлар

1. Ибраимов Х.И ва б. Ота-она – мураббий. -Тошкент: Ғофур Ғулом, 2024. -220 б.
2. Мардонов Ш.Қ. Педагогик аксиологияга кириш. -Тошкент: Зебо принт, 2023.
-267 б.
3. Қуронов М. Оталар китоби. -Тошкент, 2007. -86 б.

O‘QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHDA OTA-ONALAR HAMKORLIGIDA MUTAFAKKIRLAR MEROSIDAN FOYDALANISHGA OID YONDASHUVLAR

Masharipova Nasiba Ro‘zmatovna,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti, “Milliy tarbiya, jadidlar va mutafakkirlarning pedagogik ta’limotlari” bo‘limi katta ilmiy xodimi, p.f.f.d (PhD)

Annotatsiya: ushbu maqolada o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda ota-onalarning mutafakkirlar asarlaridan foydalanishlariga oid yondashuvlar haqida bayon etilgan. Shuningdek, mutafakkirlarning merosidagi pandnoma asralarning farzand tarbiyasidagi ahamiyati ilmiy asoslangan hamda o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda muhim manba sifatida foydalanish imkoniyatlari ochib berilgan. Mutafakkirlarning tarbiyaga oid ta’limotlari orqali o‘quvchilarning muammoni hal qilish, ijtimoiy va axloqiy yuksalish imkoniyatlari ko‘rsatilgan.

Tayanch so‘zlar: mutafakkirlar, tarbiyaga oid ta’limotlar, o‘quvchi, tanqidiy fikrlash, axloq, hulq, odob tarbiyasi, tajriba, qadriyatlar, o‘quvchilarning ijtimoiy rivoji.

Tanqidiy fikrlash – bu shaxsning o‘z fikrini mustaqil ravishda shakllantira olish, qaror qabul qilishda mantiqiy asoslarni qo‘llash va muammoni turli nuqtai nazardan tahlil qila olish qobiliyatidir. Bugungi kunda global ma’lumotlar oqimining tezligi va murakkabligi tufayli o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish juda muhimdir. O‘quvchining fikriy taraqqiyoti ilk oila muhitida shakllana boshlaydi.

Oila – bolaning birinchi ijtimoiy muhitidir bo‘lib, bolaning tafakkuri, axloqiy qadriyatlari va muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim tarbiya Makoni hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, ota-onalar bolalariga nafaqat kundalik tajriba orqali, balki turli didaktik manbalardan foydalanish orqali ham bolada tanqidiy fikrlashni rivojlantirish imko Mutafakkirlar asarlari shunday didaktik vositaki, bu manbalar ko‘p yillik tarixiy tajribalarga tayanilgan, uzoq davrlar davomida inson tafakkurini rivojlantirishga, mantiqiy, tanqidiy fikrlashga, axloqiy qadriyatlar amal qilishga, jamiyatdagi murakkab muammolarga oqilona yechim topishda yo‘l ko‘rsatuvchi mayoq hisoblanadi.

Shunday asarlar sirasiga Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” (1069-70), Kaykovusning “Qobusnoma” (XI-asr), Ahmad Yugnakiyning “Hibatul-hakoyiq”, Abu Hamid G‘azzoliyning (1058-1111) „Mukoshafat ul-qulub“, „Kimyo-i-saodat“, Sa‘diy Sheroziyning(1258), «Guliston» va “Bo‘ston”, Aziziddin Nasafiyning (XIII asr) "Kitob al-inson ul-komil" ("Komil inson"), "Zubdat ul-haqoyiq" ("Haqiqatlar qaymog‘i"), Jaloliddin Rumiyning “Ma’naviy masnaviy”, Abdurahmoon Jomiyning «Bahoriston», Alisher Navoiyning “Xamsa”, “Mahbub ul-qulub” asarlarini keltirish mumkin.

Ota-onalar ushbu asarlarni farzandlariga sodda tilda tanishtirib, tushuntirib beradilar va bolani eshitgan ma’lumotlariga nisbatan fikrini bildirishga yo‘naltiradilar. Natijada o‘quvchilar masalalarga turli nuqtai nazardan qarashni, refleksiyalashni o‘zlashtirib boradilar. Dalillarga tayanib mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyati, axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarni anglash va amal qilish odatlanadilar.

Kaykovusning “Qobusnoma” asari farzand tarbiyasi muhim manba hisoblanadi. Ushbu asrni Kavkovus og‘li uchun pandnoma shaklida bitgan degan ma’lumotlar mavjud. Kavkovus

“Qobusnoma” asari qirq to’rt bobdan tashkil topgan bo’lib, ular quyida shaklda tartiblangan: Parvardigori olamni tanimoq zikrida, Payg’ambarlarning xilqati zikrida, ota-ona xaqini bilmak zikrida, hunar afzunligi, baland qadr va oliy ta’b bo’lmoq bayoni zikrida, suxandonlik bilan baland martabali bo’lmoq zikrida, qarilik va yigitlik sifati zikrida, sharob ichmak zikrida, farzandparvarish qilmoq zikrida, do’st tutmoq zikrida, ilm talabi va qozigarlik zikrida, tib ilmi haqida, javonmardlik zikrida kabi.

Kaykovusning ushbu asrida fikrni isbotlash uchun hikoyalar taqdim qilinib boriladi. Huddi shu hikoyalar o’quvchilarni tanqidiy fikrlashga, tahlil qilishga va o’z xulosasini chiqarishga undaydi. Mutaakkir bilim va aqlning ahamiyatini juda yuksak baholaydi. “Agar molsizlikdan qashshoq bo’lsang, aql dan boy bo’lmoqqa sa’y ko’rguzgilki, mol bilan boy bo’lg’ondan, aql bilan boy bo’lgon yaxshirokdir, nedinkim, aql bilan mol jam etsa bular ammo mol bilan aql urganib bulmas. Bilgil, aql bir moldurki, uni o’g’ri olmas, u o’tda yonmas, suvga oqmas” deya izohlaydi. Mutaakkir inson odobi ham uning aqlini namoyon qilishini aytib, “al –adab-suratil aql” ekanligini ko’rsatadi.

“Qobusnomaning” qirq to’rtinchi bobi javonmardlik tarbiyasi haqida fikr yuritadi. Ushbu bo’limda mutaakkir insondagi hislatlarni uch turga ajratadi. Jumladan, aql, rostgo’ylik va javonmardlikdir. Mutaakkir “Javonmardlik asli uch narsadur: biri ulkim, aytg’on so’zingni o’zing qilsang, ikkinchisi ulkim, rostlikka xilof qilmasang, uchinchisi ulki, xayr ishnini ilgari tutsang. Odamdagi qolgan barcha sifatlar bu uch narsaning ostidadir” deya ta’kidlaydi. Shuningdek javonmardlik aosiylar komponentlari sifatida quyidagi fazilatlarini ko’rsatadi: jasurlik, mardlik, sabr-matonat, va’daga vafo qilmoq, pok dil va pok zabon bo’lmoq, bechora kishilarga madad berib, yomonlarning yomonlig’ini yaxshilardan yiroq tutish, rostgo’ylik, insonparvarlik, yaxshiga yomonlik qilmaslik, ziyon-zahmatdan saqlash, odamlarga ziyon-zahmat yetkazmaslik, kamtarlik kabilar.

Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asari ham ota-onalar uchun farzand tarbiyasi amalga oshirishda juda qimmatli, ibratli va ta’sircha vositadir. Hazrat Navoiy “Mahbub ul-qulub” asarida shunday yozadi: “Odob – kichik yoshlilarni kattalar duosiga sazovor etadi. Yoshlar duoning barakasidan umrbod bahramand bo’ladilar. Odob – ulug’lar (kattalar) ko’nglida yoshlarga mehr uyg’otadi va u odobli yoshga bo’lgan muhabbat ko’ngilda abadiy qoladi. Yoshlarni ko’zga ulug’ qilib ko’rsatadigan fe’l-atvor - odobdir. Odoblilarning yurish-turishida xalq ulug’vorlik ko’radi. Navoiy ta’biri bilan aytganda yaxshi xulqning asosi odobdir. Ota-onaning eng katta mas’iliyatli vazifalaridan biri esa, avvalo farzandlarni odob, go’zal hulq ko’nikmalarini o’rgatishlari lozimdir. Bu borada ota-onalar mutaakkirlarning boy tajribalari mujassam bo’lgan asarlardan foydalanishlari nihoyatda foydali bo’ladi. Biz quyida ota-onalarga birgalikda o’qish va tanqidiy fikrlashga yo’naltiruvchi asarlar va ularni o’zlashtirishda qo’llash mumkin bo’lgan metodlarni ko’rdatib o’tamiz.

Ota-onalar uchun oila muhitida o’quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishning didaktik vositalari va metodlari

Asarning muallifi	Asarning nomi	Mazmuni	Ota-ona qo’llaydigan metod
Unsur al-Maoliy Kaykovus	“Qobusnoma”	Odob-axloq, pand-nasihat ruhida hikoyatlar	Savol-javob metodi asosida bolalar oilada farzandning qanday burch va vazifalari borligini bilib oladilar
Sa’diy Sheroziy	“Bo’ston”	Hikoyalar va rivoyatlar orqali	

		axloq va go'zal hulqni, insoniylikni ulug'lovchi asar	
Sa'diy Sheroziy	“Guliston”	Insonlarning fe'llari, hulq-atvorlari, illatlari haqidagi asar. Inson o'zidagi illatlarga qarshi qanday kurashishi lozimligini ko'rsatadi.	“Nima deb o'ylasan” savoli orqali bolalarni fikrlashga, o'z nuqtai nazarlarini ifoda etishlariga imkon yaratadilar.
Abu Hamid G'azzoliy	“Kimyoi saodat”	Ruhiiy tarbiya, axloqiy qadriyatlarga asoslangan halollik, pok yashash, sog'lom e'tiqod, yaxshilik qilish, savob va gunohni ajratish, xayru sahovali ishlarni bajarishga va go'zal axloqqa olib boruvchi asar.	“Aslida kimmiz”, “Men qanday insonman” savollari orqali bolalarni o'zligini anglashga, qilayotgan ishlarini tahlil qilishga yo'naltiriladi.
Alisher Navoiy	“Mahbub ul-qulub”	Insonlarning fe'l atvori, go'zal fazilatlarini, yamon illatlari, so'zning ahamiyati va so'zlash odobi, sabrlik, qanoatlik, kasbu hunar egallash va halol rizq topish haqidagi pandnoma.	“Ko'zguga boq kimni ko'rayapsan” o'yini orqali ota-onalar farzandlariga asradagi voqealar va ulardan chiqargan xulosalariga tayanib kamchiliklarini o'yin tarzida tushuntiradilar. Mantiqiy ko'zguda o'zlarining kamchiligi yoki yaxshi ishlarini ko'rinishiga erishadilar. Bundan xulosalar chiqaradilar.

Xulosa qilib aytganda, oila bolalar tarbiyasida katta imkoniylatlarga, huquq va majburiyatlarga egadir. Shuning uchun ham ota-onalar farzand tarbiyasini go'zal axloq va odob ko'nikmalari bilan boyitishlari, bunday tarbiya jarayonida mutafakkirlar ijodidan foydalana olishlari millatimiz kelajagi uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chuhrki mutafakkirlarimizning durdona asarlarida juda katta qadriyatli tajribalar va xilma-xil, samarador tarbiya metodikalari mujassamdir. Ularni qiziqarli va o'zlashtirishga oson qilib farzandlarga yetkazish ota-onalarning mas'uliyatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abu Hamid G'azzoliy. **Kimyo-i saodat**. – Toshkent. Hilol-Nashr, 2020. – 352 b.
2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. – 184 b.
3. Alisher Navoiy. **Mahbub ul-qulub**. – Toshkent: Akademnashr, 2023. – 256 b.
4. Masharipova N.R. O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda tarbiyaga oid milliy yondashuvlarning ahamiyati. Uzlaksiz ta'lim ilmiy-nazariy jurnali. 2025/3-son.
5. Safarova R.G. Mutafakkirlar va jadidlarning tarbiya modellari haqidagi yondashuvlar. “Mutafakkirlar va jadid ma'rifatparvarlarining tarbiya turlariga oid ta'limotlari hamda undan foydalanish mexanizmlari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallar to'plami. – B. 36-39. 2025-yil 20-21-may. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15553310>
6. Fitrat, A. *Oila yoki oila boshqarish tartiblari* / Abdurauf Fitrat. — Toshkent: Cho'lpon nashriyoti, 2013.

МАҲАЛЛА, МАКТАБ ВА ОИЛА ҲАМКОРЛИК ТИЗИМИДА “РАҚАМЛИ ТАРБИЯ” МОДЕЛИНИ ЯРАТИШНИНГ МЕТОДОЛОГИК АСПЕКТЛАРИ

Махмудов Абдулхалим Хамидович,

*п.ф.д., профессор, Қори Ниёзий номидаги Тарбия педагогикаси миллий институти,
"Миллий тарбиянинг рақамли педагогик таъминоти" илмий-тадқиқот бўлими мудири*

Аннотация. Мазкур мақолада маҳалла, мактаб ва оила ҳамкорлик тизимида “рақамли тарбия” моделини ишлаб чиқишнинг методологик жиҳатлари ёритилган. Модел диагностик, мазмуний, ташкилий ва мониторинг блокларидан иборат бўлиб, уни жорий этиш босқичлари ва самарадорлик кўрсаткичлари ишлаб чиқилган. Маҳалла–мактаб–оила ҳамкорлигини рақамли модель мазмуни ва структураси билан боғлиқлиги асослаб берилган.

Калит сўзлар. Рақамли тарбия; маҳалла–мактаб–оила ҳамкорлиги; рақамли фукаролик; ахлоқий тарбия; интегратив модель; тарбиявий тизим; ижтимоий шериклик; педагогик инновация.

Аннотация. В данной статье освещены методологические аспекты разработки модели "цифрового воспитания" в системе сотрудничества махалли, школы и семьи. Модель состоит из диагностического, содержательного, организационного и мониторингового блоков, разработаны этапы ее внедрения и показатели эффективности. Обоснована связь сотрудничества махалля-школа-семья с содержанием и структурой цифровой модели.

Ключевые слова. Цифровое воспитание; сотрудничество махалля-школа-семья; цифровое гражданство; нравственное воспитание; интегративная модель; воспитательная система; социальное партнерство; педагогические инновации.

Abstract. This article highlights the methodological aspects of developing the "digital education" model in the system of cooperation between the mahalla, school, and family. The model consists of diagnostic, content, organizational, and monitoring blocks, and the stages of its implementation and performance indicators have been developed. The connection of mahalla-school-family cooperation with the content and structure of the digital model is substantiated.

Keywords. Digital education; mahalla-school-family cooperation; digital citizenship; moral education; integrative model; educational system; social partnership; pedagogical innovation.

Жаҳон миқёсида рақамли технологияларнинг жадал ривожланиши тарбия жараёни мазмуни ва шакллари тубдан ўзгартирмоқда. Болаларнинг ахборот маконида эрта иштирок этиши уларда медиа саводхонлик, ахборотни танқидий таҳлил қилиш, рақамли хавфсизлик ва онлайн этика кўникмаларини шакллантиришни талаб этмоқда[1].

ЮНЕСКО томонидан медиа ва ахборот саводхонлигини барқарор ривожланишнинг муҳим омили сифатида белгилаши мазкур масаланинг халқаро миқёсдаги аҳамиятини кўрсатади[2].

Ўзбекистон шароитида эса тарбия тизимининг анъанавий таянчи ҳисобланган маҳалла институти алоҳида ўрин тутди. Ўзбекистон маҳалла институти жамият ва оила ўртасидаги боғловчи бўғин сифатида ёшлар тарбиясида муҳим вазифани бажаради. Шу

боис рақамли тарбия моделини ишлаб чиқишда маҳалла–мактаб–оила интеграцияси устувор аҳамият касб этади[3].

Рақамли тарбия – бу фақат техник кўникмаларни эмас, балки шахсининг дунёқараши, қадриятлари, ижтимоий масъулияти ва ахлоқий позициясини шакллантиришга қаратилган комплекс педагогик жараёндир. Шу боис у бир қатор назарий-методологик ёндашувларга таянади[4].

Компетенциявий ёндашув рақамли тарбияни билим бериш билан чекламайди, балки амалий фаолиятга тайёрликни таъминлайди. Рақамли муҳитда қуйидаги компетенциялар шакллантирилади: ахборотни излаш ва саралаш; манбаларни танқидий баҳолаш; шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш; онлайн мулоқот маданияти; киберхавфсизлик кўникмалари. Бу ёндашувда натижа — рақамли саводхон, мустақил қарор қабул қила оладиган шахс.

Аксиологик ёндашув рақамли тарбиянинг маънавий пойдеворини белгилайди. Унга кўра, технологиялар нейтрал эмас — улар инсон қадриятлари билан уйғун бўлиши керак, яъни рақамли муҳитда миллий ва умуминсоний қадриятларни сақлаш. Бу ёндашув: онлайн муҳитда ахлоқий меъёрларга амал қилиш; виртуал мулоқотда ҳурмат ва масъулият; ёт ғояларга танқидий муносабат; миллий идентификацияни сақлашни назарда тутати. Рақамли муҳитда ахлоқий иммунитет шакллантириш айнан шу ёндашувга таянади.

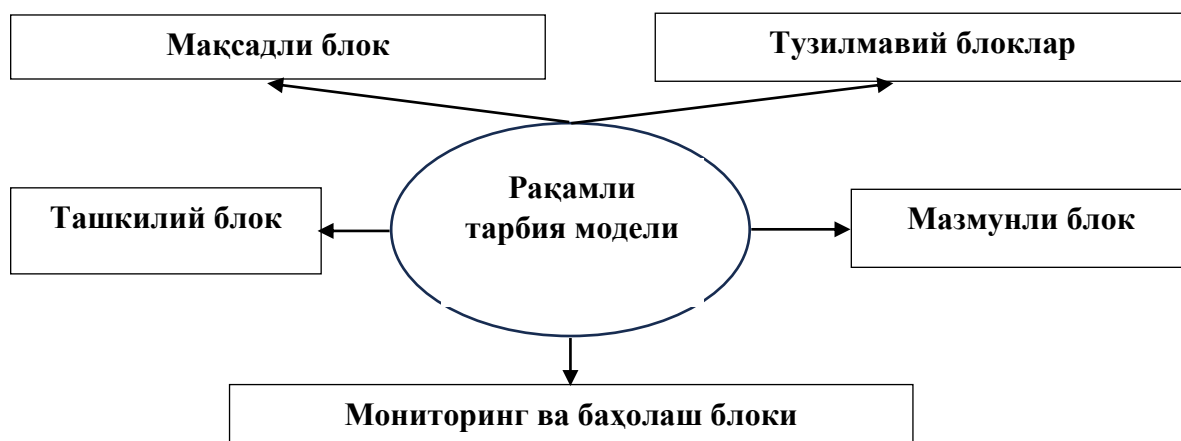
Шахсга йўналтирилган таълим концепцияси болани тарбия объекти эмас, балки фаол субъект сифатида кўради. Рақамли муҳитда: ҳар бир боланинг қизиқиши ва имкониятлари турлича; рақамли фаолият даражаси индивидуал; психологик таъсирлар шахсий хусусиятларга боғлиқ. Шу боис рақамли тарбия индивидуал ёндашув, мотивация ва рефлексияга асосланади.

Медиа саводхонлик назарияси деганда авваламбор инсон онгига таъсири ҳақидаги ғоялари ушбу йўналишнинг назарий пойдеворини ташкил қилади. Жумладан: ахборот манбасини таҳлил қилиш, манипуляцияни англаш, фейк ахборотни аниқлаш, медиа маҳсулот яратиш маданиятини ўз ичига олади. Бу ёндашув рақамли тарбиянинг интеллектуал асосидир[5].

Рақамли фуқаролик – бу инсоннинг онлайн муҳитдаги ҳуқуқ ва мажбуриятларини англаши демакдир. Mike Ribble томонидан ишлаб чиқилган концепцияга кўра, рақамли фуқаролик қуйидагиларни ўз ичига олади: рақамли этика; ҳуқуқий маданият; хавфсизлик; рақамли коммуникация; рақамли соғлом турмуш тарзи[6]. Бу ёндашув болада “онлайн масъулият” тушунчасини шакллантиради.

Рақамли тарбия якка субъект томонидан амалга оширилмайди. У маҳалла–мактаб–оила интеграциясида тизимли ташкил этилади. Ўзбекистон маҳалла институти ижтимоий назорат ва профилактика вазифасини бажаради. Тизимли ёндашув қуйидагиларни назарда тутати: барча субъектлар ўртасида мувофиқлашув; ягона стратегия; узлуксиз мониторинг; профилактик иш.

Назарий жиҳатдан рақамли тарбия: компетенциявий ёндашув орқали амалий тайёргарликни, аксиологик ёндашув орқали маънавий барқарорликни, шахсга йўналтирилган ёндашув орқали индивидуал ривожланишни, медиа саводхонлик назарияси орқали танқидий фикрлашни, рақамли фуқаролик концепцияси орқали масъулиятни таъминлайди. Айнан ушбу интегратив методологик пойдевор рақамли тарбия моделининг илмий асосини ташкил этади(1-расм).

1-расм Маҳалла, мактаб ва оила ҳамкорлик тизимида “рақамли тарбия” модели

Рақамли тарбия самарадорлиги фақат мазмунга эмас, балки субъектлар ўртасидаги аниқ функциявий тақсимот ва ахборот алмашинув механизмига боғлиқ. Шу нуқтаи назардан, маҳалла–мактаб–оила ҳамкорлиги рақамли модель мазмуни ва структураси ҳар бир блоки билан тизимли равишда боғланади(1-жадвал).

1-жадвал

Маҳалла–мактаб–оила ҳамкорлиги ва рақамли модель мазмуни

Модел блокла ри	Мақсад	Мактаб	Оила	Маҳалла	Боғланиш механиз ми
Мазму ний	Рақамли маданият ва ахлоқий иммунитетни шаклланти риш	“Рақамли маданият” дарслари Киберхавфсизлик машғулоти Фейк ахборотни таҳлил қилиш	Интернет этикет қоидаларини қўллаш Онлайн мулоқот маданиятини устахкам лаш Биргалик да медиа таҳлил	Маънавий маърифий тадбирлар. Миллий қадрият ларга асосланган тарғибот. Ёшлар клублари	“Рақамли тарбия календар режаси” – барча субъект лар учун ягона режа.
Диаг нос тик	Боланинг рақамли фаолияти ва хавф омиллари ни аниқлаш	Психологик диагностика. Медиа саводхонлик даражасини тестлаш Кибербуллинг ҳолатларини аниқлаш	Гаджетдан фойдала ниш вақти мониторинги. Интернет фаолиятини кузатиш Боланинг эмоционал ҳолатини баҳолаш	Хавф гуруҳига кирувчи ёшлар рўйхати Ижтимоий муҳит таҳлили Профиллак тик суҳбатлар	Ягона “Рақамли монито ринг журнали” (мактаб– оила– маҳалла ўртасида ахборот алмаш

					нуб)
Таш ки лий	Ҳамкорликни институциона ллаштириш	Рақамли тарбия координатори Ота-оналар семинарлари	Рақамли келишув Ота- оналар кенгаши	Ёшлар етакчиси Ҳамкорлик кенгаши	“Маҳал ла–мактаб– оила рақамли кенгаши”
Мони то ринг ва баҳо лаш	Самарадорли к ни ўлчаш	Тест натижалари Ҳолатлар статистикаси	Боланинг онлайн одатлари таҳлили Фикр- мулоҳаза	Ижтимоий муҳит динамикаси Профилактик а натижалари	Ягона индика тор лар тизими

Маҳалла, мактаб ва оила ҳамкорлиги асосида ишлаб чиқилган рақамли тарбия модели болалар ва ўсмирларда рақамли маданиятни шакллантиришнинг самарали механизми сифатида хизмат қилади. Интегратив ёндашув виртуал муҳитда маънавий барқарорликни таъминлаш, ахборот хавфсизлигини кучайтириш ва ижтимоий масъулиятни шакллантиришга замин яратади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

- 1.Маршалл Маклюэн. Understanding Media: The Extensions of Man. – New York: McGraw-Hill, 1964.
- 2.ЮНЕСКО. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. – Paris, 2011.
3. Махмудов А.Х., Сайдалиев А.И. Рақамли дунё ва бола тарбияси [Матн]: методик қўлланма / А.Х.Махмудов, А.И.Сайдалиев. – Тошкент: Bookmany print, 2025. – 100 Б.
4. Махмудов А.Х. Таълимни рақамлаштиришнинг дидактик тамойиллари. Belarus-O‘zbek ilmiy-metodik jurnal.-Ташкент, 2023.-№1.-25-28 б.
- 5.Livingstone, S. Digital Literacy and Online Safety. – London: LSE Press, 2014.
- 6.Ribble, M. Digital Citizenship in Education. – ISTE, 2015.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QUVCHILARNING RAQAMLI TARBIYAVIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH

Maxmudov Baxodirjon Baxromjon o'g'li

*Qo'qon davlat universiteti, Matematika kafedrası assistent o'qituvchisi
baxodirjon.maxmudov.9393@gmail.com*

Annotatsiya: Mazkur tezisda umumiy o'rta ta'lim maktablarida raqamli ta'lim muhiti sharoitida o'quvchilarning tarbiyaviy kompetensiyalarini rivojlantirish tizimi tahlil qilinadi. Tarbiyaviy kompetensiyalarning tarkibiy qismlari (axboriy xavfsizlik, raqamli madaniyat, mediasavodxonlik, raqamli gigiyena) aniqlangan, ularni rivojlantirish tizimining komponentlari (motivatsion-maqсадli, mazmunli, texnologik, metodik, kommunikativ, tashkiliy-boshqaruv) asoslangan hamda ushbu tizimni amaliyotga tatbiq etish bosqichlari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim muhiti, tarbiyaviy kompetensiyalar, axboriy xavfsizlik, raqamli madaniyat, mediasavodxonlik, raqamli gigiyena.

Аннотация: В данной работе анализируется система развития образовательных компетенций учащихся в цифровой образовательной среде в общеобразовательных средних школах. Выделены компоненты образовательных компетенций (информационная безопасность, цифровая культура, медиаграмотность, цифровая гигиена), определены компоненты системы их развития (мотивационно-целенаправленная, осмысленная, технологическая, методическая, коммуникативная, организационно-управленческая) и описаны этапы внедрения данной системы на практике.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, образовательные компетенции, информационная безопасность, цифровая культура, медиаграмотность, цифровая гигиена.

Abstract: This paper analyzes a system for developing students' educational competencies in a digital educational environment in comprehensive secondary schools. The components of educational competencies (information security, digital culture, media literacy, and digital hygiene) are identified, along with the components of a development system (motivational-goal-oriented, meaningful, technological, methodological, communicative, and organizational-managerial). The stages of implementing this system in practice are described.

Key words: digital educational environment, educational competencies, information security, digital culture, media literacy, digital hygiene.

KIRISH. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta'lim tizimida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O'zbekiston 2030" strategiyasida ta'lim tizimini raqamlashtirish, yoshlarga raqamli ko'nikmalarni o'rgatish va ularni raqamli xavflardan himoya qilish vazifalari belgilangan [1]. Bugungi kunda o'quvchilarning deyarli barchasida mobil qurilma mavjud va ular Internet tarmog'idan faol foydalanadi. Bu esa ularning nafaqat ta'lim olish jarayoniga, balki tarbiyasiga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan, raqamli ta'lim muhitida o'quvchilarning tarbiyaviy kompetensiyalarini rivojlantirish tizimini yaratish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

Tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli ta'lim muhitida o'quvchilarning tarbiyaviy kompetensiyalari to'rtta asosiy komponentni o'z ichiga oladi:

Axboriy xavfsizlik kompetensiyasi – o‘quvchilarning internet tarmog‘idagi zararli axborotlardan himoyalash, shaxsiy ma’lumotlarni saqlash, kibertahdidlarni aniqlash va ularga qarshi kurashish ko‘nikmalari majmuidir [2]. O‘quvchilar kerakli axborotdan foydalanish, xabarlar bilan ishlashda tanqidiy fikrlashni shakllantirish uchun media savodxonliklarini muntazam ravishda oshirib borishlari kerak.

Raqamli madaniyat – o‘quvchilarning raqamli qurilmalardan oqilona foydalanish, onlayn muloqot madaniyati, raqamli etiket qoidalariga rioya qilish, virtual muhitda o‘zini tutish normalarini o‘zlashtirish kompetensiyasidir [3].

Mediasavodxonlik – o‘quvchilarning ommaviy axborot vositalari va internetdagi axborotlarni tanqidiy tahlil qilish, manipulyatsiyalarni aniqlash, haqiqiy va soxta xabarlarini farqlash, axborotlarning ishonchliligini baholash qobiliyatidir [4].

Raqamli gigiyena – o‘quvchilarning raqamli qurilmalardan foydalanishda sog‘liqni saqlash qoidalarini, vaqtni boshqarish, raqamli texnologiyalardan foydalanishda me’yorni saqlash, ko‘rish qobiliyati va nerv tizimini himoya qilish ko‘nikmalaridir [5].

Raqamli ta’lim muhitida o‘quvchilarning tarbiyaviy kompetensiyalarini rivojlantirish tizimi oltita o‘zaro bog‘liq komponentdan iborat:

Motivatsion-maqsadli component – o‘quvchilarda raqamli muhitda tarbiyaviy kompetensiyalarni rivojlantirishga ijobiy munosabatni shakllantirish, ularning raqamli xavflar haqida xabardorligini oshirish, ushbu kompetensiyalarni egallashga bo‘lgan ichki ehtiyojni uyg‘otishni o‘z ichiga oladi.

Mazmunli component – tarbiyaviy kompetensiyalar mazmunini belgilovchi bilim, ko‘nikma va malakalar majmuidir. Ushbu komponent o‘quv dasturlari, qo‘llanmalar, elektron resurslar orqali amalga oshiriladi [6].

Texnologik component – tarbiyaviy kompetensiyalarni rivojlantirishda foydalaniladigan raqamli vositalar, platformalar va dasturiy ta’minot majmuidir. Bunga Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams kabi ta’lim platformalari, shuningdek, maxsus tarbiyaviy dasturlar va ilovalar kiradi [7].

Metodik component – tarbiyaviy kompetensiyalarni rivojlantirish metodlari, shakllari va vositalari tizimidir. Bunga interfaol metodlar, muammoli ta’lim, loyiha metodi, keys-stadi, o‘yinlashtirish kabi yondashuvlar kiradi.

Kommunikativ component – raqamli ta’lim muhitida o‘qituvchi, o‘quvchi va ota-onalar o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni ta’minlovchi vositalar va mexanizmlar majmuidir.

Tashkiliy-boshqaruv komponenti – tarbiyaviy kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonini rejalashtirish, tashkil etish, monitoring qilish va baholash mexanizmlarini o‘z ichiga oladi [8].

Tarbiyaviy kompetensiyalarni rivojlantirish besh bosqichda amalga oshiriladi:

1-bosqich: Diagnostik – o‘quvchilarning raqamli muhitda tarbiyaviy kompetensiyalarining boshlang‘ich darajasini aniqlash, mavjud muammolarni aniqlash.

2-bosqich: Loyihalash – tarbiyaviy kompetensiyalarni rivojlantirish dasturini ishlab chiqish, maqsad va vazifalarni belgilash, metod va vositalarni tanlash.

3-bosqich: Amalga oshirish – ishlab chiqilgan dasturni amaliyotga tatbiq etish, tarbiyaviy tadbirlarni o‘tkazish, o‘quvchilarni faol ishtirokga jalb qilish.

4-bosqich: Monitoring va baholash – o‘quvchilarning tarbiyaviy kompetensiyalar rivojlanish dinamikasini kuzatish, oraliq va yakuniy natijalarni baholash.

5-bosqich: Korreksiya va takomillashtirish – aniqlangan kamchiliklarni tuzatish, dasturni takomillashtirish, yangi metod va vositalarni joriy etish [9].

Raqamli ta'lim muhitida o'quvchilarning tarbiyaviy kompetensiyalarini rivojlantirish tizimini joriy etish jarayonida bir qator muammolar mavjud: o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalari yetarli darajada emasligi, maktablarning texnik ta'minoti zaifligi, ota-onalarning raqamli savodxonligi pastligi, raqamli tarbiya metodikasining ishlab chiqilmaganligi [10].

Xulosa qilib aytganda, raqamli ta'lim muhitida o'quvchilarning tarbiyaviy kompetensiyalarini rivojlantirish tizimi murakkab va ko'p qirrali pedagogik tizim bo'lib, u quyidagilarni o'z ichiga olishi lozim: tarbiyaviy kompetensiyalar tarkibiy qismlarining aniq belgilanishi; motivatsion-maqсадli, mazmunli, texnologik, metodik, kommunikativ va tashkiliy-boshqaruv komponentlarining o'zaro uyg'unligi; diagnostik, loyihalash, amalga oshirish, monitoring va baholash, korreksiya bosqichlarining tizimli amalga oshirilishi; maktab, oila va mahalliy hamjamiyatning o'zaro hamkorligi.

Taklif etilayotgan tizim o'quvchilarning raqamli ta'lim muhitida tarbiyaviy kompetensiyalarini samarali rivojlantirishga, ularni raqamli xavflardan himoya qilishga, raqamli madaniyat va axboriy xavfsizlik ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 5 oktyabrdagi "Raqamli O'zbekiston 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6079-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 06.10.2020 y.
2. Karimova G.S. Ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik-psixologik xususiyatlari // Xalq ta'limi. – Toshkent, 2024. – №4. – B. 45-49.
3. Tursunov I.N. O'quvchilarning raqamli madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari // Zamonaviy ta'lim. – Toshkent, 2024. – №2. – B. 34-40.
4. Ismoilova Z.Q. Talabalarning mediasavodxonligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish // Pedagogik akmeologiya. – Toshkent, 2024. – №3. – B. 58-64.
5. Xalilov F.X. Raqamli gigiyena asoslari: o'quvchilar uchun amaliy tavsiyalar // Fizika, matematika va informatika. – Toshkent, 2025. – №1. – B. 67-73.
6. Hrytsai Y. Model of development of the digital educational environment of a general secondary education institution // ScienceRise: Pedagogical Education. – 2025. – №3(64). – P. 33-38.
7. Muqumov J.Sh. Raqamli pedagogika: AKT asosida dars loyihalash metodikasi // Ilm Fan Taraqqiyotida Raqamli Iqtisodiyot va Zamonaviy Ta'limning O'rni. – 2025. – T.5, №3. – B. 386-394.
8. European Schoolnet. School strategies for fostering students' digital competences // European School Education Platform. – 2025. – P. 12-18.
9. Raxmatova F.A. O'quvchilarning tarbiyaviy kompetensiyalarini diagnostika qilish metodikasi // Boshlang'ich ta'lim. – Toshkent, 2024. – №4. – B. 33-39.
10. A'zamov B. Raqamlashtirilgan ta'limning istiqboli: o'qituvchilar uchun yangi raqamli kompetensiyalar // Young Scientists. – 2025. – T.3, №16. – B. 4-5.

ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВАЦИИ К САМОСТОЯТЕЛЬНОМУ САМОРАЗВИТИЮ У СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА РОДИТЕЛЕЙ И ШКОЛЫ

*Медетова Раушан Мамадияровна,
заведующая отделом Национального института педагогики воспитания, д.п.н., ст.н.с.,
Махмудова Дармонжон Бозорбоевна,
и.о. профессора ISFT, PhD, доцент*

Теоретические основы формирования мотивации к самостоятельному саморазвитию у студентов свидетельствуют о том, что самопознание и саморазвитие студентов означает постоянное, самостоятельное уточнение личностных характеристик жизни личности и как вид непрерывного образования является частой темой среди преподавателей во всем мире, хотя не изучено в контексте социальной педагогики.

Сегодня вопрос формирования мотивации к самостоятельному саморазвитию у студентов считается одной из актуальных проблем системы образования, и в современном образовательном процессе важно создать необходимые условия для самостоятельного совершенствования знаний и навыков студентов, саморазвития и достижения личностного успеха.

Что касается механизмов формирования мотивации к самостоятельному саморазвитию у студентов, то академик Академии наук Республики Узбекистан Р.Х.Джураев показывает, что построение образования на основе гуманистических принципов заключается в создании атмосферы уважения, доверия, сотрудничества и свободного мышления, что ведет к устойчивому повышению мотивации [1].

Х.И.Ибрагимов рассматривает мотивацию как главный фактор, определяющий целенаправленную деятельность студента, и описывает развивающую функцию содержания математических заданий и оценивания как основу мотивацион [2].

У.Ш.Бегимкулов научно обосновывает возможность усиления мотивации в цифровой образовательной среде посредством интерактивных технологий, ИКТ-инструментов, мультимедийных заданий и виртуальных образовательных платформ [3].

Ш.К.Марданов обосновывает необходимость активации мотивации в учебном процессе через проблемные ситуации, творческие задания и совместное обучение [4].

Р.Сафарова предлагает формировать мотивацию посредством педагогико-психологической поддержки, индивидуального подхода и рефлексивных методов, учитывая интересы и эмоциональное состояние ученика [5].

С.Ашурова рассматривает мотивацию как центральный педагогический фактор, определяющий эффективность учебной деятельности, и выделяет в качестве основных инструментов самостоятельное обучение, творческую деятельность и методы, повышающие самосознание студента.

Н.Х.Вохидова рассматривает мотивацию как стратегический процесс, определяющий эффективность обучения, и подчеркивает формирование устойчивой мотивации посредством дидактических подходов, учитывающих цели, потребности и рефлексивную деятельность студентов.

Ф.И.Хайдаров интерпретирует мотивацию как сложную психологическую систему, формируемую качеством общения преподавателя-студента, личностно-ориентированным

образованием, интерактивными методами и уровнем самосознания учащегося как субъекта.

Ш.Б.Бекчонова интерпретирует мотивацию как внутреннюю психологическую силу, основанную на потребности студента в личностном развитии, и выдвигает идею усиления мотивов к самостоятельному мышлению и саморазвитию посредством личностно-ориентированного подхода в образовательном процессе.

В научных трудах зарубежных ученых B.Andresen, Z.Freyd, Robert Kollier, A.Eynshteyn, T.Held, Mathias Mejeh, S.Julien, J.Bureau, L.Howard, X.Jane, Y.Chong, Y.Dehghani, S.A.Afshin, F.S.Hoseini, M.Saede мотивация к самостоятельному саморазвитию у студентов включает в себя потребность в автономии, укреплении компетенций и достижении самостоятельности, что постепенно влечет за собой выполнение студентами своих обязанностей на более высоких уровнях.

С этой точки зрения, мотивация к самостоятельному саморазвитию является главным условием непрерывного образования, направленного на самоорганизацию, компетентность, автономию и независимость, которые образовательная политика во всем мире считает важными на всех этапах жизни студентов.

Анализ психолого-педагогической литературы в научных трудах ученых СНГ Т.Б.Исакова, Н.В.Михайлова и других позволили нам уточнить понятие «самостоятельное обучение», которое мы рассматриваем как специально организованную образовательно-творческую деятельность преподавателей и студентов, направленную на самоорганизацию, самообразование и самоконтроль в мотивационных процессах.

Исходя из определения понятия, мы можем поставить перед студентами следующие задачи в процессе самостоятельного обучения:

- развитие способности самостоятельно получать и структурировать информацию;
- систематизация полученных теоретических знаний, их углубление и расширение для применения на междисциплинарном уровне;
- развитие навыков проектирования и исследования;
- совершенствование навыков самостоятельного использования учебной, справочной и специальной литературы, правовых и нормативных документов;
- формирование самостоятельности, критического мышления, повышение способности к самоорганизации, самоконтролю и самоанализу результатов обучения;
- развитие межличностных отношений и навыков презентации для визуального представления результатов самостоятельного обучения в различных формах.

Перечисленные задачи самостоятельного обучения студентов связаны с правильным использованием дидактических подходов и методов. Изучение специфики дидактической организации процесса формирования мотивации к самостоятельному саморазвитию у студентов важно для определения того, какие подходы и методы эффективны в этом процессе. Дидактика обучает теоретическим основам образовательного процесса и направлена на повышение его эффективности посредством научного обоснования методов обучения. В связи с этим, правильное использование дидактических подходов играет важную роль в формировании мотивации к саморазвитию у студентов.

Для формирования мотивации студентов к самостоятельному саморазвитию необходимо, прежде всего, правильно организовать содержание и методику учебного процесса. В этом случае содержание обучения должно соответствовать интересам и потребностям студентов, представление учебных материалов должно быть

последовательным и систематическим, а также должно быть обеспечено активное участие студентов. Одновременно важно учитывать личностные и индивидуальные особенности студентов.

Одним из главных аспектов развития мотивации к самостоятельному саморазвитию студентов является создание благоприятной и вдохновляющей учебной среды. Предоставляя студентам возможность делать выбор, выражать свое мнение и брать на себя ответственность, преподаватели могут помочь им развить чувство автономии и самостоятельности на их образовательном пути. Предоставление студентам права голоса в собственном обучении, постановка целей и принятие решений относительно собственного обучения способствуют формированию чувства контроля и мотивации, которые направляют их самостоятельное развитие.

Кроме того, предоставление содержательной и конструктивной обратной связи имеет важное значение для развития мотивации студентов. Предоставляя четкую и действенную обратную связь, которая фокусируется на областях для улучшения и роста, преподаватели могут помочь студентам понять ценность своих усилий и достижений. Поощрение студентов к размышлению о своих сильных сторонах и областях для развития, постановке сложных целей и отслеживанию прогресса позволяет им взять на себя ответственность за свой учебный процесс и стремиться к постоянному совершенствованию.

Постановка четких и достижимых целей – еще один важный элемент в укреплении мотивации студентов к самостоятельному развитию. Помогая студентам определить свои сильные стороны, интересы и стремления, преподаватели могут помочь им ставить цели, которые являются значимыми и соответствуют их ценностям и амбициям. Разбивка целей на выполнимые этапы, отслеживание прогресса и празднование достижений могут помочь студентам оставаться сосредоточенными и преданными своему личному и академическому росту. Обучение студентов эффективному управлению временем и организационным навыкам также имеет важное значение для развития мотивации к самостоятельности.

Предоставляя студентам средства и стратегии для расстановки приоритетов, эффективного управления временем и поддержания организованности, преподаватели могут помочь студентам развить дисциплину и устойчивость, необходимые для преодоления трудностей и неудач.

Поощрение студентов к созданию учебных графиков, установлению сроков и формированию распорядка дня дает им возможность контролировать свое обучение и достигать своих целей. В дополнение к этим стратегиям, развитие у студентов установки на рост имеет важное значение для формирования мотивации к самостоятельному развитию.

Обучая студентов рассматривать трудности как возможности для роста, ошибки как опыт обучения, а неудачи как временные препятствия, преподаватели могут помочь им обрести уверенность в своих способностях к обучению и совершенствованию с силой и решимостью. Поощрение студентов к преодолению трудностей, поиску обратной связи и борьбе с невзгодами способствует формированию устойчивого и позитивного отношения к обучению и развитию.

Включение возможностей для самоанализа и самооценки в учебный процесс важно для развития у студентов мотивации к самостоятельному саморазвитию. Предоставляя

студентам регулярные возможности для осмысления своего учебного опыта, выявления областей для улучшения и постановки целей для роста, преподаватели могут помочь студентам развить чувство самосознания и ответственности за свое обучение. Поощрение студентов к оценке собственного прогресса, празднованию своих достижений и изменению стратегий при необходимости позволяет им брать на себя ответственность за свой учебный путь и управлять собственным развитием.

Социальные и культурные факторы также играют важную роль в формировании мотивации студентов к саморазвитию. Социальная и культурная среда в обществе способствует повышению интереса студентов к обучению. В то же время активное участие студентов в социальной жизни повышает их мотивацию. Культурные мероприятия, спортивные соревнования, творческие мероприятия и другие социальные события повышают интерес студентов и способствуют их саморазвитию.

Таким образом, для повышения мотивации студентов к саморазвитию могут быть реализованы различные программы и проекты, направленные на повышение интереса студентов, стимулирование их стремления к знаниям и направление их к самостоятельному обучению и развитию. Программы самостоятельного обучения позволяют студентам самостоятельно приобретать знания, осваивать новые навыки и самостоятельно проверять свои знания. Научные и творческие проекты помогают студентам проводить научные исследования, осваивать новые знания и развивать свой творческий потенциал.

Литература

1. Джураев Р.Х. Оценка сформированности образовательных компетенций // Ilg'or xorijiy tajribalar asosida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. 2024-yil 20-fevral. – T., 2024. – B. 13-19.
2. Ибраимов Х., Қуронов М. Умумий педагогика: Дарслик. – Т.: Sahhof, 2023. – 416 б.
3. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти: Пед. фанл. д-ри ... Дис. – Т., 2007. – 305 б.
4. Mardonov Sh.Q. O'qituvchining pedagogik faoliyati: ijtimoiy talablar, natija va samaralar // Xalq ta'limi. – T., 2018. – 6-son. – B. 15-20.
5. Safarova R.G. Kognitiv pedagogikaga oid nazariy yondashuvlar: Monografiya. – T., 2023.

1-SINF O‘QUVCHILARINI MAKTABGA MOSLASHTIRISH JARAYONIDA “MAHALLA - MAKTAB - OILA” MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Murodova Aziza Botirqulovna,

Toshkent viloyati Zangota tumani 42-maktab boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarbiyaviy jarayonlarni samarali boshqarishda, ayniqsa 1-sinfga qabul qilingan o‘quvchini maktab hayotiga moslashtirishda “mahalla – maktab - oila” hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi. Jamiyat taraqqiyotida yosh avlod tarbiyasining o‘rni, mahalla institutining imkoniyatlari, maktabning pedagogik salohiyati hamda oilaning tarbiyaviy muhit sifatidagi ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, ushbu uchlik o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirishning zamonaviy shakl va usullari, tashkiliy mexanizmlari hamda amaliy takliflar bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: mahalla, maktab, oila, boshlang‘ich ta’lim, tarbiyaviy jarayon, hamkorlik, moslashish, ijtimoiy muhit, ma’naviy-axloqiy tarbiya, boshqaruv mexanizmi, yoshlar siyosati, uzviylik.

Kirish. Bugungi globallashtirish sharoitida yoshlar tarbiyasi masalasi nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy-siyosiy ahamiyatga ham ega. Ayniqsa, 1-sinfga qadam qo‘ygan o‘quvchi uchun yangi muhit, yangi tartib qoidalar va ijtimoiy munosabatlarga moslashish muhim psixologik jarayondir.

Tarbiyaviy jarayonlarni samarali boshqarish, avvalo, mahalla, maktab va oila hamkorligini mustahkamlashni talab etadi. Chunki bola shaxs sifatida shakllanishida aynan shu uch muhit uzviy ta’sir ko‘rsatadi. Agar ushbu tizimda uzilish yoki nomuvofiqlik yuzaga kelsa, tarbiyaviy jarayon samaradorligi pasayadi. Shu bois “mahalla–maktab–oilal” mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. (birinchi abzas, jahon miqiyosida dolzarblik 11-14 gacha qatori)

Tarbiya jarayoni uzluksiz va tizimli bo‘lishi lozim. Bu jarayonda maktab yetakchi o‘rin tutadi, biroq tarbiya samaradorligi maktabning o‘zi bilan cheklanib qolmaydi. Oila va mahalla bilan uzviy hamkorlik mavjud bo‘lgan taqdirdagina kutilgan natijaga erishish mumkin.

Moslashuv- bu bolaning yangi muhit sharoitlariga ruhiy va xulqiy jihatdan moslashishi jarayonlaridir. Mazkur davrda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni samarali hal etish “mahalla-maktab- oila” tizimining uzviy hamkorligini talab qiladi.

Asosiy qism. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’lim sohasini rivojlantirish masalasiga alohida e’tibor qaratib, “Yangi O‘zbekistonni barpo etishda eng katta tayanchimiz – bu ta’lim va tarbiya tizimidir” deb ta’kidlaydi. Ushbu fikr ta’lim va tarbiyaning jamiyat taraqqiyotidagi strategik ahamiyatini yaqqol ifodalaydi. Shuningdek, davlat rahbari yoshlarni zamonaviy bilim va kasb-hunarga ega, mustaqil fikrlaydigan, vatanparvar insonlar etib tarbiyalash zarurligini bir necha bor qayd etgan. Bu esa maktab, oila va mahalla hamkorligini yangi bosqichga olib chiqishni taqozo etadi.

1. “Mahalla–maktab–oilal” tizimining mazmuni va ahamiyati

Mahalla – tarixan shakllangan ijtimoiy institut bo‘lib, u nafaqat hududiy birlik, balki tarbiyaviy maktab hamdir. O‘zbek jamiyatida mahalla yoshlar ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshiruvchi, ularni ijtimoiy hayotga moslashtiruvchi muhim muhitdir. Maktab esa ta’lim-tarbiya jarayonining markaziy bo‘g‘ini hisoblanadi. Unda bilim berish bilan bir qatorda,

ma'naviy-axloqiy qadriyatlar singdiriladi. Oila esa bolaning ilk tarbiya maskani bo'lib, shaxsning asosiy xarakter xususiyatlari aynan oilada shakllanadi. Bola maktabga borishdan avval zarur ko'nikmalarni aynan oilada egallaydi. Ota-onaning quyidagi vazifari muhim hisoblanadi:

- bolani maktabga ijobiy ruhda tarbiyalash;
- kun tartibini shakllantirish;
- mustaqillik va mas'uliyat hissini rivojlantirish;
- o'qishga qiziqish uyg'otish;
- maktab haqida ijobiy tasavvur shakllantirish;
- farzandning ruhiy holatini kuzatib borish.

Ota-onaning mehr muhabbati va qo'llab quvvatlashi bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Maktab- ta'lim va tarbiya beruvchi asosiy ijtimoiy institutdir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim o'rin tutadi.

Maktabning asosiy vazifalari:

- qulay psixologik muhit yaratish;
- individual yondashuvni ta'minlash;
- o'yin asosida o'qitish metodlaridan foydalanish;
- ota-onalar bilan muntazam aloqada bo'lish;
- moslashuv davrida baholash tizimini yumshoq shaklda olib borish.

Mahalla- jamiyatning tarbiyaviy tayanchi hisoblanadi. U oila va maktab o'rtasidagi bog'lovchi ko'prikdir.

Mahallaning ahamiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- bolalarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish;
- sport va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar tashkil etish;
- ijtimoiy nazorat va profilaktik ishlarni amalga oshirish;
- kam taminlangan oilalarni qo'llab quvvatlash.

Mazkur uchlikning uzviy hamkorligi quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi: ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni hamkorlikda tashkil etish; muammoli o'quvchilar bilan individual ishlash; ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish; yoshlar bandligini ta'minlash va bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish.

Ayniqsa farzandi endigina maktab ostonasiga qadam qo'ygan ota-onaning pedagogik savodxonligini oshirish muhim. Chunki bolada o'yin jarayonidan mas'uliyatli o'qish faoliyatiga o'tarkan ham psixologik, ham jismoniy charchoq holati kuzatiladi. Bu vaziyatda ota-onadan e'tibor va mahorat talab etiladi.

2. Tarbiyaviy jarayonlarni boshqarishda mavjud muammolar: Amaliyotda quyidagi muammolar kuzatiladi: mahalla, maktab va oila o'rtasida axborot almashuvining sustligi; ota-onalarning tarbiyaviy jarayonga yetarlicha jalb etilmasligi; profilaktik ishlarning tizimli yo'lga qo'yilmaganligi; zamonaviy boshqaruv usullaridan to'liq foydalanilmasligi. Bu holatlar tarbiyaviy ishlarning uzviyligini ta'minlashga to'sqinlik qiladi. Oila va maktab o'rtasidagi jiddiyatlarga olib kelishi mumkin. Oiladagi tarbiyaviy muhit o'quvchining dars jarayonlarida va darsdan tashqari hollarda o'zini tutishi bilan yaqqol namoyon bo'ladi.

3. Mexanizmlarni takomillashtirish yo'llari

a) Hamkorlikning institutsional asoslarini mustahkamlash

Mahalla faollari, maktab ma'muriyati va ota-onalar qo'mitasi o'rtasida doimiy “Uch tomonlama kengash” tashkil etish zarur. Ayniqsa bu jarayonda ota-onalar qo'mitasining o'ri muhim. Ushbu kengash tarbiyaviy reja va dasturlarni birgalikda ishlab chiqishi lozim.

b) Raqamli platformalardan foydalanish

Mahalla va maktab o'rtasida elektron ma'lumot almashuv tizimini joriy etish orqali o'quvchilarning davomati, xulqi va ijtimoiy faolligi haqida tezkor ma'lumot olish imkoniyati yaratiladi.

c) Ota-onalar pedagogik madaniyatini oshirish

Ota-onalar uchun muntazam seminar-treninglar, psixologik maslahatlar va ochiq muloqotlar tashkil etish muhimdir. Bu o'z navbatida oiladagi tarbiyaviy muhitni sog'lomlashtirishga xizmat qiladi.

d) Profilaktik va individual yondashuvni kuchaytirish

Ijtimoiy xavf guruhiga kiruvchi o'quvchilar bilan mahalla yetakchilari, maktab psixologlari va ota-onalar hamkorligida individual reja asosida ishlash samarali natija beradi.

e) Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimlashtirish

Milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, huquqiy madaniyatni shakllantirishga qaratilgan tadbirlarni birgalikda tashkil etish yoshlar ongida ijobiy fazilatlarini mustahkamlaydi.

Taklif va tavsiyalar

1. “Moslashuv dasturi”ni ishlab chiqish va maktab amaliyotiga joriy etish.

2. Ota-onalar uchun “Boshlang'ich ta'lim psixologiyasi” mavzusida seminar-treninglar tashkil etish.

3. Mahalla, maktab va ota-onalar o'rtasida ucg tumonlamahamkorlik memorandumini ishlab chiqish.

4. Har chorakda moslashuv monitoringini o'tkazish va natijalarni tahlil qilish.

5. Ijtimoiy-pedagogik qo'llab quvvatlash markazlari faoliyatini kuchaytirish.

Xulosa

Tarbiyaviy jarayonlarni boshqarishda “mahalla–maktab–oilalar” mexanizmlarini takomillashtirish – barkamol avlodni tarbiyalashning muhim omilidir. Ushbu tizimning samaradorligi uzviylik, hamkorlik va o'zaro mas'uliyat tamoyillariga asoslanishi zarur.

Mahalla – ijtimoiy nazorat va ma'naviy muhit, maktab – ilm va tarbiya maskani, oilalar esa shaxs kamolotining poydevoridir. Ularning uyg'un hamkorligi jamiyat taraqqiyotining mustahkam kafolatidir.

Shu bois mazkur uchlik o'rtasidagi aloqalarni zamonaviy boshqaruv mexanizmlari asosida yo'lga qo'yish, ularni tizimli va uzluksiz ravishda takomillashtirib borish bugungi kunning dolzarb vazifasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2008.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti” to'g'risidagi qarori. – Toshkent, 2017.
4. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
5. G'oziev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Universitet, 2002.

6. Nishonova Z.T., Alimuhamedov A.A. Bolalar psixologiyasi va pedagogikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
7. Yo‘ldoshev J.G‘. Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi. – Toshkent: Tafakkur, 2018.
8. Raximov A.A. Oila pedagogikasi. – Toshkent: Sharq, 2012.
9. Abduqodirov A.A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2014.
10. Mahalla institutining faoliyati to‘g‘risidagi me‘yoriy-huquqiy hujjatlar to‘plami. – Toshkent, 2019.

PREZIDENT MAKTABLARI O‘QUVCHILARINI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA OILA–MAHALLA–TA’LIM MUASSASASI HAMKORLIGINING IJTIMOIY-PEDAGOGIK AHAMIYATI

Musurmonqulov Oybek,

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti
Yetakchi ilmiy xodimi, p.f.f.d. (PhD), katta ilmiy xodim*

Annotatsiya. Mazkur maqolada Yangi O‘zbekiston sharoitida yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashda oila, mahalla va ta’lim muassasasi o‘rtasidagi ijtimoiy-pedagogik hamkorlikning ahamiyati tahlil qilingan. Ayniqsa, Prezident maktablari faoliyati misolida o‘quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularda milliy g‘urur, fuqarolik mas’uliyati va ijtimoiy faollikni shakllantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish, tarbiyaviy talablar uyg‘unligini ta’minlash va milliy qadriyatlarni zamonaviy ta’lim bilan integratsiya qilishning ahamiyati asoslab berilgan. Maqolada barkamol shaxs tarbiyasida oila–mahalla–ta’lim muassasasi hamkorligini takomillashtirishning ijtimoiy-pedagogik mexanizmlari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, barkamol shaxs, ijtimoiy-pedagogik hamkorlik, oila, mahalla, ta’lim muassasasi, Prezident maktablari, vatanparvarlik tarbiyasi, milliy qadriyatlar, fuqarolik pozitsiyasi, ma’naviy tarbiya, pedagogik madaniyat, ijtimoiy faollik.

Аннотация. В данной статье анализируется значение социально-педагогического сотрудничества семьи, махалли и образовательного учреждения в воспитании подрастающего поколения как гармонично развитой личности в условиях Нового Узбекистана. В частности, на примере деятельности Президентских школ освещены вопросы воспитания учащихся в духе патриотизма, формирования у них национальной гордости, гражданской ответственности и социальной активности. Также обоснована важность повышения педагогической культуры родителей, обеспечения гармонии воспитательных требований и интеграции национальных ценностей с современным образованием. В статье раскрываются социально-педагогические механизмы совершенствования сотрудничества семьи, махалли и образовательного учреждения в воспитании гармонично развитой личности.

Ключевые слова. Новый Узбекистан, гармонично развитая личность, социально-педагогическое сотрудничество, семья, махалля, образовательное учреждение, Президентские школы, патриотическое воспитание, национальные ценности, гражданская позиция, духовное воспитание, педагогическая культура, социальная активность.

Abstract. This article analyzes the importance of socio-pedagogical cooperation between the family, mahalla, and educational institution in the upbringing of the younger generation as harmoniously developed individuals in the context of New Uzbekistan. In particular, on the example of the activities of Presidential schools, issues of educating students in the spirit of patriotism, forming in them national pride, civic responsibility, and social activity are highlighted. The importance of increasing the pedagogical culture of parents, ensuring the harmony of educational requirements, and integrating national values with modern education is also substantiated. The article reveals the socio-pedagogical mechanisms for improving the cooperation of family-mahalla-educational institution in the upbringing of a harmoniously developed personality.

Keywords. New Uzbekistan, harmoniously developed personality, socio-pedagogical cooperation, family, mahalla, educational institution, Presidential schools, patriotic education, national values, civic position, spiritual education, pedagogical culture, social activity.

Bugungi globallashuv sharoitida jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida inson kapitaliga bo'lgan e'tibor tobora ortib bormoqda. Yangi O'zbekistonni barpo etish jarayonida yosh avlodni har tomonlama barkamol, ma'nan yetuk, mustaqil fikrlaydigan va fuqarolik pozitsiyasiga ega shaxs sifatida tarbiyalash davlat siyosati darajasidagi ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Bu vazifani amalga oshirishda oila, mahalla va ta'lim muassasalari o'rtasidagi ijtimoiy-pedagogik hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyot bosqichida ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan tub islohotlar yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, bu jarayonda Prezident maktablari alohida o'rin tutadi. Prezident maktablari zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida faoliyat yurituvchi innovatsion ta'lim muassasalari sifatida nafaqat intellektual salohiyatga ega, balki yuksak ma'naviy fazilatlarga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalashni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan.

Mazkur ta'lim muassasalarida o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularda milliy g'urur, Vatanga muhabbat va fuqarolik mas'uliyatini shakllantirish muhim tarbiyaviy vazifalardan biri hisoblanadi. Bu borada oila, mahalla va ta'lim muassasasi o'rtasidagi hamkorlik Prezident maktablari faoliyatida ham muhim ijtimoiy-pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ma'lumki, barkamol shaxs tarbiyasi jamiyatning uch asosiy instituti — oila, mahalla va ta'lim muassasalari o'rtasidagi o'zaro hamjihatlik va tarbiyaviy maqsadlar uyg'unligiga bevosita bog'liqdir. Ushbu institutlar o'rtasidagi hamkorlik yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, fuqarolik mas'uliyati, ijtimoiy faollik hamda mafkuraviy immunitetni shakllantirishga xizmat qiladi.

Prezident maktablari o'quvchilarida vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish jarayonida milliy qadriyatlar, tarixiy meros va umuminsoniy g'oyalarga tayanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ularning jamoada faol ishtirok etishi, ijtimoiy loyihalarda qatnashishi, mahalla va jamoat ishlariga jalb qilinishi orqali Vatan taqdiriga daxldorlik hissi rivojlantiriladi.

Ayniqsa, oila muhitida shakllangan milliy an'analar va ma'naviy qadriyatlar Prezident maktablarida olinayotgan zamonaviy bilimlar bilan uyg'unlashganda, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tashabbuskorlik va yuksak fuqarolik pozitsiyasi shakllanadi. Bu esa ular o'rtasidagi ma'naviy-tarbiyaviy hamkorlikni yangi, samarali bosqichga ko'tarishga zamin yaratadi. Yangi O'zbekiston sharoitida oila va mahallaning hamkorlikdagi faoliyati yoshlarda faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish, ularning ijtimoiy mas'uliyatini oshirish va jamiyat hayotida faol ishtirokini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Mazkur hamkorlikning asosiy sub'ekti sifatida guruh rahbari o'quvchilarning ota-onalari bilan doimiy aloqa o'rnatib, ularning turmush sharoiti va oilaviy ma'naviy muhiti bilan tanishib boradi. O'quvchining o'qishi, xulqi, uyda, maktabda, mahalla va jamoat joylarida o'zini tutishi to'g'risidagi ma'lumotlarni o'zaro almashish orqali uning shaxsiy rivojlanishi haqida ob'ektiv tasavvurga ega bo'lish mumkin.

O'zaro hamkorlik jarayonida ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish ta'lim muassasalarining muhim ijtimoiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu maqsadda tashkil etiladigan ma'ruzalar, suhbatlar va maslahatlar oilaviy tarbiya samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Ta'lim muassasasi, mahalla va oila hamkorligi doirasida ota-onalar qo'mitalari faoliyati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ular o'quvchilarda salbiy odatlarning shakllanishining oldini olish, huquqbuzarlik holatlarini bartaraf etish, yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish kabi vazifalarni amalga oshiradi.

Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ta'lim muassasasi, mahalla va oila tomonidan o'quvchilarga qo'yilayotgan ma'naviy talablarning bir xil emasligi maktab o'quvchilarida vatanparvarlik tuyog'usidan ko'ra xorij mamlakatlarida taxsil olish yoki o'sha yurtlardav qolib ketish holatlarining oldi olinib, o'z vataniga bo'lgan mehr muxabbati va mas'uliyatli bo'lishga o'rgatadi.

Ayrim hollarda ota-onalar farzandlariga mehr va g'amxo'rlikni ularni ortiqcha avaylash orqali namoyon etadilar. Natijada bolada mustaqil qaror qabul qilish va hayotiy qiyinchiliklarni yengish ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmaydi. Bu holat mazkur maktab o'quvchilarini ilk qiyinchiliklarga duch kelganda uning ijtimoiy moslashuv jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Bunday jarayonda o'quvchilarga guruhdoshlari tomonidan bildiriladigan munosabat ham uning ma'naviy qiyofasiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli sinf va oila muhitida umumiy qadriyatlar tizimini shakllantirish, ijobiy fazilatlarni rag'batlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Milliy an'analarning o'zagi oilada shakllanadi. Shu nuqtai nazardan, Prezident maktablari o'quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayonini oila va mahalla bilan hamkorlikda tashkil etish yoshlarda milliy o'zlikni anglash, jamiyat oldidagi mas'uliyatni his qilish va mamlakat taraqqiyotiga daxldorlik tuyg'usini shakllantirishga xizmat qiladi. Keyinchalik orttirilgan hayotiy tajriba uni shaklan o'zgartirishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, milliy tarbiyani zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish barkamol shaxs qilib tarbiyalash va ularning kelajakda mamlakat taraqqiyotiga munosib hissa qo'shuvchi raqobatbardosh kadrlar bo'lib yetishishida muhim omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, Yangi O'zbekiston sharoitida yosh avlodni har tomonlama barkamol, ma'nan yetuk va mustaqil fikrlaydigan shaxs sifatida tarbiyalashda oila, mahalla va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlik hal qiluvchi omil hisoblanadi. Ayniqsa, Prezident maktablarida olib borilayotgan zamonaviy ta'lim va tarbiya jarayoni milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirilganda, o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usi, yuksak fuqarolik mas'uliyati va ijtimoiy faollik samarali shakllanadi.

Tarbiyaviy talablarning uyg'unligi, ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish va o'quvchilarni ijtimoiy hayotga faol jalb etish orqali barqaror ma'naviy muhit yaratiladi. Bu esa kelgusida mamlakat taraqqiyotiga munosib hissa qo'sha oladigan raqobatbardosh, tashabbuskor va vatanparvar kadrlarni voyaga yetkazishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. / 2025-yil 26-dekabr.
<https://president.uz/uz/lists/view/8834>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
4. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni.
5. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: O'zbekiston, 2017.

YOSHLARDA O‘ZLIKNI ANGLASH VA MARGINAL MADANIYATGA QARSHI IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISHDA OTA-ONA VA MAHALLANING O‘RNI

Namozova Madina Toyir qizi,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti 3- bosqich doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarda o‘zlikni anglash jarayoni va uning psixologik hamda sotsiologik asoslari keng yoritilgan. Marginal madaniyat tushunchasi, uning yoshlar ongiga salbiy ta’siri va globallashuv sharoitida yuzaga kelayotgan ma’naviy tahdidlar ilmiy asosda tahlil qilingan. Shuningdek, oila va mahalla institutining yoshlar tarbiyasidagi o‘rni, ma’naviy immunitetni shakllantirish mexanizmlari hamda samarali profilaktik yondashuvlar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari yoshlar tarbiyasida tizimli, hamkorlikka asoslangan yondashuv zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: O‘zlikni anglash, marginal madaniyat, ma’naviy immunitet, oila tarbiyasi, mahalla instituti, globallashuv, media savodxonlik, yoshlar siyosati, ijtimoiylashuv, qadriyatlar tizimi.

Аннотация: В данной статье всесторонне освещается процесс формирования самосознания у молодежи, а также его психологические и социологические основы. Научно проанализированы понятие маргинальной культуры, её негативное влияние на сознание молодых людей и духовные угрозы, возникающие в условиях глобализации. Кроме того, раскрыта роль института семьи и махалли в воспитании молодежи, обоснованы механизмы формирования духовного иммунитета и разработаны эффективные профилактические подходы. Результаты исследования свидетельствуют о необходимости системного, основанного на сотрудничестве подхода в организации воспитательной работы с молодежью.

Ключевые слова: самосознание, маргинальная культура, духовный иммунитет, семейное воспитание, институт махалли, глобализация, медиаграмотность, молодежная политика, социализация, система ценностей.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the process of self-awareness formation among youth, as well as its psychological and sociological foundations. The concept of marginal culture, its negative impact on young people’s consciousness, and the spiritual threats arising in the context of globalization are scientifically examined. Additionally, the role of the family and mahalla institutions in youth upbringing, mechanisms for developing spiritual immunity, and effective preventive approaches are outlined. The research findings highlight the necessity of a systematic, cooperation-based approach in youth education and development.

Keywords: self-awareness, marginal culture, spiritual immunity, family upbringing, mahalla institution, globalization, media literacy, youth policy, socialization, value system

Globallashuv jarayonlari jadallashgan hozirgi davrda axborot almashinuvi mislsiz tezlikka ega bo‘ldi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy madaniyat vositalari orqali yoshlarning ongiga turli g‘oyalar, qarashlar va madaniy oqimlar kirib kelmoqda. Bu jarayon, bir tomondan, dunyoqarashning kengayishi, zamonaviy bilim va tajribalarni o‘zlashtirish, xorijiy tillarni o‘rganish hamda global maydonda raqobatbardosh bo‘lish imkoniyatini yaratadi. Ikkinchi tomondan esa, milliy qadriyatlar va ma’naviy me’yorlarga zid bo‘lgan marginal madaniyat unsurlarining tarqalishiga ham zamin yaratadi. Ayniqsa, hali hayotiy tajribasi to‘liq

shakllanmagan yoshlar turli axborot oqimlarini tanqidiy tahlil qilmasdan qabul qilishga moyil bo'lishi mumkin. Natijada ularda ma'naviy bo'shliq, milliy o'zlikdan uzoqlashish, individualizm va loqaydlik kabi holatlar yuzaga kelishi ehtimoli ortadi. Shunday sharoitda yoshlarning o'zligini anglashini mustahkamlash, ularda sog'lom dunyoqarash, mustaqil fikrlash qobiliyati hamda mafkuraviy immunitetni shakllantirish dolzarb ijtimoiy vazifaga aylanadi. O'zlikni anglash — bu shaxsning o'z milliy ildizlari, tarixiy merosi, urf-odat va an'analarini chuqur his etishi, o'zini jamiyatning ajralmas qismi sifatida anglab yashashidir. Bunday anglash jarayoni yoshlarni yot va zararli g'oyalarga ko'r-ko'rona ergashishdan saqlaydi, ularda milliy g'urur va mas'uliyat tuyg'usini kuchaytiradi. Bu jarayonda, avvalo, oila muhim o'rin tutadi. Ota-ona farzand uchun birinchi ustoz va hayotiy namuna hisoblanadi. Oilada yaratilgan sog'lom ma'naviy muhit, mehr-oqibat, hurmat va ishonch asosidagi munosabatlar yoshlarning ruhiy barqarorligini ta'minlaydi. Farzand bilan ochiq muloqot qilish, uning qiziqish va muammolariga befarq bo'lmaslik, milliy qadriyatlarni kundalik hayot tarzida namoyon etish o'zlikni anglash jarayonini mustahkamlaydi. Shuningdek, mahalla ham yoshlar tarbiyasida muhim ijtimoiy institut sifatida namoyon bo'ladi. Mahalla — bu nafaqat hududiy birlik, balki ma'naviy-axloqiy muhitni shakllantiruvchi maskandir. Unda tashkil etiladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, sport va madaniy faoliyatlar yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishiga xizmat qiladi. Eng muhimi, mahalla jamoatchilik nazorati va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mexanizmi orqali yoshlarni turli salbiy oqimlardan himoya qilishga ko'maklashadi.

Marginal madaniyat – bu jamiyatning tarixan shakllangan asosiy qadriyatlari, axloqiy me'yorlari va ijtimoiy an'analariga zid bo'lgan qarashlar, xulq-atvor uslublari hamda g'oyalar majmuasidir. U ko'pincha ma'naviy bo'shliq, hayotiy maqsadning noaniqligi, o'zlikni anglashning sustligi kabi omillar zaminida shakllanadi. Bunday madaniy oqimlar yoshlar ongida tajovuzkorlik, loqaydlik, befarqlik, haddan tashqari individualizm yoki ijtimoiy mas'uliyatsizlik kabi illatlarni kuchaytirishi mumkin. Marginal madaniyatning xavfi shundaki, u asta-sekinlik bilan insonning milliy va ma'naviy ildizlaridan uzoqlashishiga olib keladi. Natijada shaxs o'z jamiyatiga begonalashadi, ijtimoiy hayotdagi faol ishtiroki susayadi, an'anaviy qadriyatlarga nisbatan hurmatsizlik paydo bo'ladi. Ayniqsa, ruhiy-psixologik jihatdan shakllanish jarayonida bo'lgan yoshlar bunday ta'sirlarga tez beriluvchan bo'ladi. Bunday holatlar yoshlarning ruhiy barqarorligiga, oilaviy va ijtimoiy munosabatlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Eng xavflisi, ular jamiyatda ijtimoiy ziddiyatlar kuchayishiga, ma'naviy muhitning zaiflashishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois marginal madaniyat ta'siriga qarshi “mafkuraviy immunitet”ni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Mafkuraviy immunitet – bu shaxsning turli zararli g'oyalarni tanib olish, ularni tahlil qilish va ongli ravishda rad eta olish qobiliyatidir. U mustahkam bilim, sog'lom e'tiqod, milliy g'urur, tanqidiy fikrlash hamda mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalari asosida shakllanadi. Yoshlar ongida ana shunday mafkuraviy barqarorlikni rivojlantirish orqali ularni turli yot va zararli ta'sirlardan himoya qilish, ma'naviy barkamol va ijtimoiy mas'uliyatli avlodni voyaga yetkazish mumkin. Bunda albatta oilaning o'рни beqiyosdir. Oila – shaxs tarbiyasining birlamchi va eng muhim maskani hisoblanadi. Insonning dunyoqarashi, qadriyatlari, hayotga munosabati avvalo oilada shakllanadi. Shu bois marginal madaniyat ta'siriga qarshi turishda ota-onaning roli beqiyosdir. Ota-ona nafaqat tarbiyachi, balki farzand uchun ma'naviy tayanch, ishonch manbai va hayotiy yo'l ko'rsatuvchi hisoblanadi. Farzand ko'proq ota-onaning amaliy harakatlari, kundalik xulq-atvori va muomala madaniyatidan o'rnak oladi. Halollik, mehnatsevarlik, sabr-toqat, kattalarga hurmat, kichiklarga mehr kabi fazilatlar eng avvalo oilada singdiriladi. Agar ota-ona o'z hayotida milliy qadriyatlarni hurmat qilsa, kitob

o'qisa, ilmga intilsa, farzand ham shunday muhitda ulg'ayadi. Aksincha, beparvolik yoki mas'uliyatsizlik muhiti yosh ongida ma'naviy bo'shliq paydo qilishi mumkin. Marginal madaniyat ta'siriga tushib qolishning asosiy sabablaridan biri — yoshning o'z muammolari bilan yolg'iz qolishidir. Ota-ona farzandi bilan doimiy, samimiy va ochiq muloqotda bo'lishi zarur. Uning fikrini hurmat qilish, savollariga sabr bilan javob berish, muammolarini tinglash va birgalikda yechim topish muhimdir. Ishonchli muhitda ulg'aygan bola tashqi salbiy ta'sirlardan ko'ra, avvalo ota-onasi bilan maslahatlashishni afzal ko'radi. Bu esa uni begona va zararli g'oyalardan himoya qiladi. Ota-ona farzandga milliy urf-odatlar, an'analar, qadriyatlar hamda tarixiy meros haqida muntazam ma'lumot berib borishi lozim. Buyuk ajdodlarimiz — Alisher Navoiy, Amir Temur kabi shaxslarning hayoti, ilmiy va ma'naviy merosi yoshlar ongida milliy g'urur va o'zlikni anglash tuyg'usini mustahkamlaydi. Oila davrasida tarixiy voqealar, milliy bayramlar, urf-odatlar haqida suhbatlashish farzand qalbida milliy identitetni shakllantiradi. Bugungi axborot asrida farzandni internetdan butunlay cheklash emas, balki undan to'g'ri va ongli foydalanishga o'rgatish muhimdir. Ota-ona farzandiga ijtimoiy tarmoqlardagi axborotni tanqidiy baholash, yolg'on va manipulyativ ma'lumotlarni ajrata olish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish kabi ko'nikmalarni singdirishi kerak. Media savodxonlik yoshlarning ongini turli zararli oqimlardan himoya qiluvchi muhim vositadir. Ota-ona farzandning bo'sh vaqtini nazoratsiz qoldirmasligi, uni sport, san'at, kitobxonlik, ijodiy to'garaklarga yo'naltirishi lozim. Mazmunli mashg'ulotlarga jalb etilgan yoshda zararli odatlar va salbiy guruhlariga qiziqish kamroq kuzatiladi. Oila a'zolari bilan birgalikda sayr qilish, kitob mutolaa qilish yoki madaniy tadbirlarda ishtirok etish farzandning ma'naviy dunyosini boyitadi. Har bir yosh mehr va e'tiborga muhtoj. Ota-onaning e'tiborsizligi yoki haddan tashqari qattiqqo'lligi bolani tashqi muhitdan tasalli izlashga majbur qilishi mumkin. Mehr-oqibat va oqilona talabchanlik uyg'unligi esa farzandda o'ziga ishonchni oshiradi, uni mustaqil va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllantiradi.

Bugungi globallashtiruv jarayonida turli madaniy oqimlar, g'oyalar va axborotlar tez sur'atlarda tarqalmoqda. Bu jarayon ijobiy jihatlar bilan bir qatorda, jamiyat ma'naviy hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan “marginal madaniyat” unsurlarini ham olib kiradi. Marginal madaniyat — bu jamiyatning asosiy qadriyat va an'alariga zid bo'lgan, axloqiy me'yorlarni inkor etuvchi, yoshlar ongida begonalashuv va beqarorlikni keltirib chiqaruvchi qarashlar majmuasidir. Bunday holatlarning oldini olishda mahalla institutining o'rni beqiyosdir. O'zbekiston Respublikasi Mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash vazirligi faoliyati ham mahalla tizimining jamiyat hayotidagi muhim o'rnini tasdiqlaydi. Mahalla azaldan o'zbek xalqining o'zini o'zi boshqarish shakli sifatida shakllanib, aholini birlashtiruvchi, ijtimoiy nazoratni ta'minlovchi va ma'naviy muhitni sog'lomlashtiruvchi maskan bo'lib kelgan. Mahalla nafaqat hududiy birlik, balki tarbiya, hamjihatlik va ijtimoiy mas'uliyat markazidir. Mahallada yashovchi har bir fuqaro o'zaro hurmat, qo'shnichilik, mehr-oqibat va hamkorlik tamoyillari asosida hayot kechiradi. Aynan shu muhit yoshlarni turli zararli g'oyalar, yot madaniy ta'sirlardan asrashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Marginal madaniyat ko'pincha yoshlar orasida tez yoyiladi. Chunki ular yangilikka intiluvchan, ta'sirchan va o'z o'rnini izlayotgan qatlam hisoblanadi. Agar yoshlar bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazmasa, nazoratsiz qolsa yoki e'tibordan chetda qolsa, ular turli zararli oqimlarga qo'shilib ketishi mumkin. Mahalla faollari, nuroniylar, profilaktika inspektorlari hamkorligida yoshlar bilan muntazam suhbatlar, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, sport musobaqalari va ijodiy uchrashuvlar tashkil etilishi marginal madaniyatning oldini olishda samarali vosita hisoblanadi. Ayniqsa, oilalar bilan yaqindan

ishlash, muammoli yoshlarni erta aniqlash va ularga individual yondashuv ko'rsatish muhimdir. Marginal madaniyatga qarshi kurashishda milliy qadriyatlarni mustahkamlash asosiy yo'nalishlardan biridir. O'zbekiston jamiyatida azaldan oilaparvarlik, kattaga hurmat, kichikka izzat, mehnatsevarlik va bag'rikenglik qadriyatlari ustuvor bo'lib kelgan. Mahalla ana shu qadriyatlarni amalda namoyon etadigan maskan hisoblanadi. Navro'z, hayit bayramlari, hasharlari, xayriya tadbirlari orqali aholi o'rtasida birdamlik va hamjihatlik mustahkamlanadi. Bunday muhitda yot g'oyalar ildiz otishi qiyinlashadi. Chunki kuchli ijtimoiy birlik va sog'lom ma'naviy muhit har qanday zararli ta'sirga qarshi tabiiy qalqon vazifasini bajaradi. Marginal madaniyat ko'pincha huquqbuzarlik, giyohvandlik, zo'ravonlik kabi salbiy holatlar bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Shu bois mahalla ichki ishlar organlari, ta'lim muassasalari va jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikda profilaktik choralarni kuchaytirishi zarur. Huquqiy savodxonlikni oshirish, yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish, bandlikni ta'minlash ham marginal kayfiyatlarining oldini oladi. Chunki jamiyatda o'z o'rnini topgan, maqsadli va band yoshlar zararli g'oyalarga kamroq beriladi.

Xulosa qilib aytganda, globallashuv sharoitida yoshlarning ongini turli axborot va g'oyalar egallashi tabiiy jarayondir. Biroq bu jarayonni to'g'ri yo'naltirish, ijobiy imkoniyatlardan samarali foydalanish hamda salbiy ta'sirlarga qarshi mustahkam mafkuraviy immunitetni shakllantirish oila va mahalla zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Ota-ona va mahalla hamkorligi asosida yoshlarning o'zligini anglash darajasi yuksaladi, ular ma'naviy barkamol va ijtimoiy faol shaxs sifatida kamol topadi. Marginal madaniyatga qarshi kurash, eng avvalo, oiladan boshlanadi. Ota-ona o'z farzandiga sog'lom dunyoqarash, mustahkam e'tiqod va milliy g'urur singdira olsa, u har qanday yot g'oya va salbiy ta'sirlarga nisbatan barqaror bo'ladi. Shunday ekan, oila – yoshlarning mafkuraviy immunitetini shakllantirish Mahalla – bu nafaqat hududiy boshqaruv tizimi, balki ma'naviy tarbiya o'chog'i, ijtimoiy nazorat mexanizmi va birdamlik timsolidir. Yoshlarni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish hamda oilalar bilan yaqindan hamkorlik qilish orqali mahalla jamiyatni turli zararli ta'sirlardan himoya qila oladi. Shu bois mahalla tizimini yanada rivojlantirish va uning imkoniyatlaridan samarali foydalanish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Hdagi eng muhim tayanch va ishonchli qal'adir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash vazirligi. Mahalla institutini rivojlantirishga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlar to'plami. – Toshkent, 2022.
3. Shavkat Mirziyoyev. *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
4. Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha uslubiy qo'llanmalar. – Toshkent, 2020.
5. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi. Huquqbuzarliklar profilaktikasiga oid me'yoriy hujjatlar to'plami. – Toshkent, 2021.
6. Sotsiologiya va madaniyatshunoslikka oid ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent davlat universiteti nashrlari, turli yillar.

BOSHLANG‘ICH MAKTABDA O‘QITUVCHI VA OTA-ONANING O‘ZARO HAMKORLIGINING MOHIYATI, TUZILISHI VA XUSUSIYATLARI

*Ne‘matov Feruzbek Nurmatjon o‘g‘li,
Qo‘qon davlat universiteti o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich maktab ta’lim jarayonida o‘qituvchi va otalarning o‘zaro hamkorligining mazmuni, mohiyati hamda tuzilishiga oid masalalar atroflicha yoritilgan. Maqolada hamkorlikning o‘ziga xos xususiyatlari, psixologik va pedagogik jihatlari, shuningdek, bu jarayonni samarali tashkil etish yo‘llari tahlil qilingan. O‘qituvchi va ota-onalar o‘rtasidagi o‘zaro aloqaning ijobiy natijalarga olib kelishi uchun kommunikativ madaniyat, muloqot uslublari, o‘zaro hurmat va ishonch muhitining ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, hamkorlik modeli va oila hamda maktab o‘rtasidagi pedagogik hamjihatlikning ta’lim sifatiga ta’siri asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich maktab, o‘qituvchi, ota-ona, hamkorlik, pedagogik muloqot, psixologik shart-sharoit, ishonch, o‘zaro hurmat, pedagogik jarayon, ta’lim sifati, hamjihatlik, o‘quvchi rivoji.

Аннотация: В данной статье всесторонне освещаются вопросы содержания, сущности и структуры взаимодействия учителя и родителей в процессе обучения в начальной школе. Рассматриваются специфические особенности сотрудничества, его психологические и педагогические аспекты, а также анализируются пути эффективной организации данного процесса. Подчеркивается значение коммуникативной культуры, стилей общения, взаимного уважения и атмосферы доверия для достижения положительных результатов во взаимодействии учителя и родителей. В исследовании обоснованы современные педагогические подходы, модели сотрудничества и влияние педагогического партнерства семьи и школы на качество образования.

Ключевые слова: Начальная школа, учитель, родители, сотрудничество, педагогическое общение, психологические условия, доверие, взаимное уважение, педагогический процесс, качество образования, партнерство, развитие учащегося.

Annotation: This article comprehensively examines the content, essence, and structure of cooperation between teachers and parents in the primary school educational process. The study explores the specific features of collaboration, its psychological and pedagogical aspects, and analyzes ways to effectively organize this process. The importance of communicative culture, communication styles, mutual respect, and an atmosphere of trust in achieving positive outcomes in teacher–parent interaction is highlighted. The research substantiates modern pedagogical approaches, cooperation models, and the impact of pedagogical partnership between family and school on the quality of education.

Keywords: Primary school, teacher, parents, cooperation, pedagogical communication, psychological conditions, trust, mutual respect, pedagogical process, quality of education, partnership, student development.

Kirish

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi – yosh avlodni har tomonlama barkamol, ma’naviy yetuk, zamon talablariga javob bera oladigan shaxs sifatida tarbiyalashdan iboratdir. Bu jarayonning muvaffaqiyati, avvalo, o‘qituvchi,

o'quvchi va ota-onalar o'rtasidagi o'zaro hamkorlikning to'g'ri yo'lga qo'yilishiga bevosita bog'liq. Boshlang'ich ta'lim bosqichi – bolaning shaxs sifatida shakllanishi, ijtimoiy moslashuvi va ta'limga bo'lgan munosabatining mustahkamlanishida eng muhim davr hisoblanadi. Shu sababli o'qituvchi va ota-onalar o'rtasidagi samarali hamkorlik – pedagogik jarayonning ajralmas tarkibiy qismidir.

Ota-onalar farzandining dastlabki ta'lim bosqichida o'qituvchi bilan doimiy aloqa o'rnatgan holda, bolaning rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan tarzda hamkorlikda ish olib borsalar, bu holat nafaqat o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi, balki o'quvchining ijtimoiy, axloqiy va ma'naviy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Asosiy qism

1. O'qituvchi va ota-onalar hamkorligining mohiyati

Boshlang'ich maktabda o'qituvchi va ota-onalar hamkorligi – bu o'quvchining shaxs sifatida shakllanishi va rivojlanishida pedagogik, psixologik hamda ijtimoiy omillarni birlashtiruvchi murakkab jarayondir. Hamkorlik jarayonida ikki tomonning maqsadi bir xil – bolaning har tomonlama rivojlanishiga sharoit yaratish. O'qituvchi bolani ta'lim-tarbiya jarayonida yo'naltiruvchi, ota-ona esa uni oilaviy muhitda qo'llab-quvvatlovchi asosiy shaxs sifatida namoyon bo'ladi. O'qituvchi va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikning mohiyati shundan iboratki, bu jarayon orqali bola shaxsini o'rganish, uning ehtiyojlarini anglash, qobiliyatini ro'yobga chiqarish va uni ijtimoiy hayotga tayyorlash imkoniyati yaratiladi. Hamkorlik nafaqat pedagogik, balki psixologik, axloqiy va madaniy jihatdan ham o'zaro tushunishni ta'minlaydi.

2. Hamkorlikning tuzilishi

O'qituvchi va ota-onalar hamkorligi o'z ichiga bir nechta o'zaro bog'liq tarkibiy qismlarni oladi:

1. Axborot-kommunikativ komponent – bu o'qituvchi va ota-onalar o'rtasidagi muntazam axborot almashinuvi jarayonidir. U ota-onalarni bolaning o'quv yutuqlari, xulqi, qiziqishlari va muammolari bilan tanishtirishni nazarda tutadi.

2. Tashkiliy-amaliy komponent – hamkorlik faoliyatini tashkil etish shakllari: sinf yig'ilishlari, ochiq darslar, ota-onalar kuni, individual suhbatlar va turli tarbiyaviy tadbirlar orqali amalga oshiriladi.

3. Tarbiyaviy-psixologik komponent – bolaning shaxsiy rivojlanishini kuzatish, ijobiy fazilatlarni shakllantirish va oiladagi tarbiyaviy muhitni mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi.

4. Ijtimoiy hamkorlik komponenti – maktab, oila va mahalla o'rtasidagi uch tomonlama aloqadorlikni yo'lga qo'yish orqali ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlashni ta'minlaydi.

Demak, hamkorlikning tuzilmasi pedagogik tizim sifatida murakkab, ammo maqsadli va izchil yo'nalishda amalga oshiriladigan jarayondir.

3. Hamkorlikning xususiyatlari

Boshlang'ich maktabda o'qituvchi va ota-onalar hamkorligining o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Avvalo, bu jarayonning markazida bola shaxsi turadi. Har bir pedagogik va tarbiyaviy ta'sir bolaning yosh xususiyatlari, psixologik rivojlanish darajasi va oilaviy muhit bilan uyg'unlashgan bo'lishi kerak.

Ikkinchidan, hamkorlikning uzluksizligi va tizimliliigi muhim. O'qituvchi va ota-onalar o'rtasidagi aloqa faqat sinf yig'ilishlarida emas, balki butun o'quv yili davomida doimiy tarzda olib borilishi zarur. Shuningdek, hamkorlik jarayonida o'zaro hurmat, ishonch va mas'uliyat tamoyillari asosiy o'rin tutadi.

Uchinchi jihat – o‘qituvchining pedagogik mahorati va kommunikativ madaniyatidir. O‘qituvchi ota-onalar bilan ishlashda diplomatik yondashuv, psixologik sezgirlik va pedagogik taktni namoyon etishi kerak. Ota-onalar bilan muloqotda ochiqlik, samimiylilik va ijobiy turtki beruvchi yondashuv – bolada ta’limga nisbatan ijobiy motivatsiyani shakllantiradi.

To‘rtinchidan, hamkorlikning muvaffaqiyati o‘qituvchi va ota-onalarning umumiy maqsadga yo‘naltirilganligiga bog‘liq. Bola manfaatini birinchi o‘ringa qo‘ygan holda, har ikki tomon o‘z harakatlarini muvofiqlashtirishi lozim.

Boshlang‘ich maktabda o‘qituvchi va ota-onalar hamkorligining xususiyatlari nafaqat umumiy pedagogik tamoyillarga, balki yosh xususiyatlari, oilaviy madaniyat va maktabning ijtimoiy kontekstiga bog‘liq. Quyida har bir muhim jihatni batafsil bayon etaman.

3.1 Markaziylik: bolaning shaxsini qo‘yish quyidagilarga bo‘linadi:

Nazariy asos: hamkorlikda har bir pedagogik qaror va tashabbus bolaning rivojlanishiga qaratilgan bo‘lishi lozim. Vygotskiy va Bronfenbrenner nazariyalarida bolaning rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan uzviy bog‘liq ekani ta’kidlanadi.

Amaliy jihat: sinfda olib borilgan pedagogik kuzatuvlar, testlar va ota-onadan olingan ma’lumotlar asosida individual rivojlanish xaritasi tuziladi.

Tavsiya: har bir uchrashuvda o‘qituvchi bolaning 2–3 muhim kuchli va rivojlantirilishi lozim jihatini aniq ko‘rsatib o‘tsin.

3.2 Uzluksizlik va tizimlilik

Mazmun: hamkorlik bir martalik tadbirdan ko‘ra, yil davomida rejalashtirilgan va monitoring qilingan jarayon bo‘lishi kerak.

Tuzilishi: yil boshida hamkorlik rejasi (uchrashuvlar, treninglar, ochiq darslar), har chorakda monitoring va yakuniy baholash.

Misol: har oyda qisqa elektron hisobot (1-sahifa) — o‘qituvchi tomonidan ota-onaga yuboriladi; chorakda individual maslahat o‘tkaziladi.

Tavsiya: “Hamkorlik taqvimini”ni sinf daraxti shaklida qog‘ozda yoki onlayn platformada e’lon qiling.

3.3 Individual va kontekstga mos yondashuv

Mazmun: oila resurslari, madaniy odatlar, ona tili va boshqa sharoitlar hisobga olinadi.

Amaliy misol: chekka hududdagi oilalar uchun shaxsiy uchrashuvlar maktabdan tashqarida, mos vaqtda yoki telefon orqali tashkil etilishi mumkin.

Tavsiya: har bir oilaga “eshik ochiq vaqti” va kontakt ma’lumotlari tavsiya etilsin; kerak bo‘lsa, tarjimon yoki mahalla faoli jalb qilinsin.

3.4 Emotsional yo‘naltirilganlik (empatiya va qo‘llab-quvvatlash)

Nazariy jihat: bolalar boshlang‘ich sinflarda emotsional jihatdan sezgir; shuning uchun hamkorlik samimiy, ijobiy va qo‘llovchi ohangda bo‘lishi kerak.

Amaliy xatti-harakatlar: muammolarni muhokama qilishda “men-xabarlar” (I-message) uslubidan foydalanish — “Siz xato qildingiz” emas, “Men bu holatda qayg‘ulandim” kabi.

Tavsiya: noqulay mavzularni muhokama qilishda maktab psixologi qatnashsin; ota-onaga xavfsiz muhit kafolatlansin.

3.5 Hujjatlashuv va hisobdorlik quyidagilardan iborat:

Mazmun: barcha kelishuvlar, reja va maslahatlar yozma shaklda qayd etilishi va tegishli tarixlar bilan saqlanishi kerak.

Amaliy jihat: “Uy-maktab daftari” yoki elektron kundalik orqali uy vazifalari, baholar va ota-ona izohlarini hujjatlashtirish.

Tavsiya: muhim qarorlar (individual taraqqiyot rejasi kabi) ustida o‘qituvchi va ota-ona imzo qo‘ysin — bu mas’uliyatni oshiradi.

3.6 Ilmiy-ma’lumotga asoslangan yondashuv

Mazmun: qarorlar empirik kuzatuvlar, diagnostika va auditlarga asoslangan bo‘lishi kerak.

Amaliy misol: o‘quv natijalarining yillik tahlili, xulq-atvor indikatori, ijtimoiy-emotsional rivojlanish baholari.

Tavsiya: maktabda oddiy monitoring indikatorlari ro‘yxatini tuzing: davomiylik, uy vazifalari bajarilishi, kam-kunlik kelishmovchiliklar va hokazo.

3.7 Madaniy sezgirlik va inkluzivlik

Mazmun: oilalarning turli madaniy va ijtimoiy-iqtisodiy holatini hurmat qilish va ularni teng ishtirokchiga aylantirish.

Amaliy yechimlar: an’anaviy bayramlar, til muammolari uchun tarjimonlar, farovonligi past oilalarga yordam dasturlari.

Tavsiya: hamkorlik rejasida madaniy tadbirlar va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari rejalashtirish

4. O‘qituvchi va ota-onalar o‘rtasidagi samarali hamkorlikni ta’minlovchi omillar

Bu band samaradorlikni belgilovchi amaliy, psixologik va institutsional omillarni har tomonlama yoritadi. Har bir omil uchun nazariy asos, konkret chora va misollar keltiraman.

4.1 Kommunikativ madaniyat va muloqot ko‘nikmalari (o‘qituvchi tarafidan)

Nazariy asos: samarali muloqot — ochiq, aniq va hurmatli bo‘lishi kerak. O‘qituvchining kommunikativ madaniyati ota-onalar bilan ishonchli munosabat qurishda hal qiluvchi.

Amaliy chora: o‘qituvchilar uchun “ota-ona bilan muloqot” bo‘yicha qisqa treninglar tashkil etilsin: faol tinglash, so‘z tanlash, konfliktlarni yumshatish usullari.

Misol: har bir o‘qituvchi yil boshida “muloqot siyosati”ni ota-onalar bilan baham ko‘rsin — qanday savollar qaysi kanal orqali hal qilinishi aniq ko‘rsatilgan.

4.2 Ota-onalar pedagogik savodxonligi va ishtiroki

Muhim jihat: ota-onalar pedagogik bilimlarni bilmasa ham, oddiy ta’limiy va tarbiyaviy strategiyalarni qo‘llashni o‘rganishlari kerak.

Amaliy yechim: malaka oshirish treninglari: uyda dars tashkil etish, motivatsiya berish, onlayn xavfsizlik, muloqot bilan bog‘liq mashqlar.

Tavsiya: sinfda “ota-ona muloqoti” uchun 30–45 daqiqalik qisqa seminar o‘tkazing; ishtirokchilarga oddiy amaliy listlar bering.

4.3 Institutsional qo‘llab-quvvatlash (maktab darajasida)

Mazmun: maktab rahbariyati, maktab psixologi, metodist va o‘qituvchilar jamoasi hamkorlikning ta’minotchisi hisoblanadi.

Amaliy chora: maktabda ota-onalar bilan ishlash bo‘yicha aniq lavozim yoki mas’ul belgilang; hamkorlik rejasini har yili tasdiqlang.

Misol: maktabda “ota-ona ishlar bo‘yicha mas’ul” mavjudligi, u aloqa va tadbirlarni muvofiqlashtiradi.

4.4 Resurslar va infratuzilma

Mazmun: zamonaviy axborot texnologiyalari, material-metodik baza va logistik qo‘llab-quvvatlash hamkorlik samaradorligini oshiradi.

Amaliyligi: elektron kundalik, sinf blogi, Telegram/WhatsApp guruhi, metodik materiallar, oddiy bosma bopmlar.

Tavsiya: imkoniyat darajasida kamida bir rasmiy aloqaning (masalan, sinf Telegram guruhi yoki haftalik email) mavjudligiga erishing.

4.5 Psixologik qo'llab-quvvatlash xizmati

Mazmun: maktab psixologi ota-onalar va o'qituvchilar orasidagi murakkab masalalarni hal etishda mediator vazifasini bajaradi.

Amaliy chora: muammoli oilalar uchun uch tomonlama uchrashuvlar — o'qituvchi, ota-ona va psixolog.

Misol: agar bolaning maktabdagi xulqida keskin o'zgarishlar bo'lsa, psixologik diagnostika va oilaviy maslahat tashkil qilinsin.

4.6 Rag'batlantirish va ijtimoiy tan olish mexanizmlari

Mazmun: faol ota-onalarni rag'batlantirish hamkorlikni davom ettirishga turtki beradi.

Amaliy misollar: “Sinfidagi yil ota-onasi” nominatsiyasi, rahmat xatlari, sayt va yangiliklarda yoritish.

Tavsiya: har chorak yakunida 1–2 faollikni e'tirof etuvchi kichik sovrinlar (sertifikat, minnatdorchilik) bering.

4.7 Madaniy va sotsial sharoitlarni hisobga olish

Mazmun: oilalarning ijtimoiy-iqtisodiy holati va madaniyati hamkorlik usullarini belgilaydi.

Amaliy yechim: iqtisodiy qiyinchiliklarda yordam—maktab va mahalla hamkorligida kiyim, kitob yoki yo'l-transport muammolarini aniqlab yordam berish.

Tavsiya: muammoli oilalarni aniqlash uchun maxfiy monitoring, mahalla bilan aloqa va ijtimoiy xizmatlarga murojaat mexanizmlari yarating.

4.8 Baholash va monitoring tizimi

Mazmun: samarani baholash uchun aniq indikatorlar va monitoring mexanizmi bo'lishi kerak.

Indikatorlar misoli: o'quv natijalari dinamikasi, maktabga kelish-ketish barqarorligi, ota-onalar uchrashuvlaridagi ishtirok darajasi, ota-ona qoniqishi so'rovlari.

Tavsiya: choraklik yoki yarim yillik so'rovnoma orqali ota-onalar fikrini oling va natijalar asosida rejani qayta ko'rib chiqing.

4.9 Qonuniy-huquqiy asoslar va siyosat

Mazmun: maktab va ta'lim tizimi ichida ota-onalar bilan munosabatlarni tartibga soluvchi siyosatlar bo'lishi zarur (maxfiylik, majburiyatlar, ro'yhatlar).

Amaliy chora: maktab ichida ota-ona bilan ishlash tartibi to'g'risida ichki hujjat (pravila) ishlab chiqish va ota-onalarga tarqatish.

Tavsiya: maxfiylik va ma'lumotlarni himoya qilish qoidalarini aniq belgilab qo'ying.

Xulosa

Boshlang'ich maktab bosqichida o'qituvchi va ota-onalar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu hamkorlik nafaqat o'quvchilarning bilim darajasi va intellektual rivojlanishiga, balki ularning shaxsiy fazilatlarini, ijtimoiy moslashuvi hamda ma'naviy kamolotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, samarali hamkorlikni tashkil etish uchun o'qituvchidan yuksak pedagogik madaniyat, muloqot ko'nikmalari, ota-onalardan esa mas'uliyat va farzand tarbiyasiga faol ishtirok talab etiladi. Hamkorlikning mohiyati — maktab, oila va o'quvchi o'rtasida yagona tarbiyaviy muhitni shakllantirishdir. Shuningdek, o'qituvchi va ota-onalar o'rtasidagi muloqotda o'zaro hurmat, ishonch, bag'rikenglik va hamjihatlik tamoyillarini

amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. Shu asosda bola shaxsining barkamol rivoji uchun zarur psixologik va pedagogik shart-sharoitlar yaratiladi.

Xulosa qilib aytganda, o‘qituvchi va ota-onalar o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlik — bu bir tomonlama nazorat emas, balki bola manfaatiga qaratilgan ikki tomonlama ijodiy jarayon bo‘lib, u boshlang‘ich ta’lim tizimining samaradorligini oshirishda hal qiluvchi o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Hasanboeva O., To‘rayeva G. *Pedagogika*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
2. Mavlonova R. A., To‘rayeva G. T., Meliyeva N. S. *Umumiy pedagogika*. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2020.
3. Xudoyberdiyeva M. *Pedagogik muloqot psixologiyasi*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
4. Sharipova N. M. *Boshlang‘ich ta’lim metodikasi va nazariyasi*. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
5. Epstein J. L. *School, Family, and Community Partnerships*. – Boulder: Westview Press, 2018.
6. Hoover-Dempsey K. V., Sandler H. M. *Parental Involvement in Education: Why Does It Make a Difference?* – Teachers College Record, 1997.
7. Bronfenbrenner U. *The Ecology of Human Development*. – Cambridge: Harvard University Press, 1979.
8. Karimov I. A. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

MAKTAB, OILA VA MAHALLA HAMKORLIGI ASOSIDA TARBIYAVIY ISHLARNI METODIK BOSHQARISH

Niyozova Moxichexra Abdushukurovna,

Toshkent iqtisodiyot va soliq texnikumi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktab, oila va mahalla hamkorligi asosida tarbiyaviy ishlarni metodik boshqarishning nazariy asoslari, tashkiliy mexanizmlari hamda zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi. Tarbiya jarayonining samaradorligi uch ijtimoiy institut – maktab, oila va mahalla o'rtasidagi uzviy hamkorlikka bog'liq ekani ilmiy-pedagogik jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: maktab, oila, mahalla, hamkorlik, tarbiyaviy ishlar, metodik boshqaruv, ijtimoiy institut, pedagogik texnologiyalar, monitoring, innovatsion yondashuv.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonida yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash dolzarb vazifalardan biridir. Tarbiya jarayoni faqat ta'lim muassasasi doirasida emas, balki oila va mahalla bilan hamkorlikda amalga oshirilgandagina yuqori samaradorlikka erishiladi. Shu bois maktab, oila va mahalla hamkorligi asosida tarbiyaviy ishlarni metodik boshqarish masalasi pedagogika fanining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev ta'kidlaganlaridek, “Turli ziddiyatlar kuchayib borayotgan bugungi dunyo manzaralarida yoshlarimizning ma'naviy immunitetini kuchaytirish, ularning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish har qachongidan ham dolzarbroq ekanini zamonning o'zi ko'rsatib turibti”.

Buning, albatta, o'ziga xos sabab va omillari bor. Maktabgacha, umumiy o'rta va oliy ta'lim o'z aro uzviy bog'liq, bir-birini to'ldiradigan, alohida rivojlana olmaydigan soha va tarmoqlar sirasiga kiradi. Shuning uchun ham ta'lim sohasining barcha tarmoq va yo'nalishlari bir vaqtda, izchil va bosqichma-bosqich isloh qilinib, bu borada maktab direktori, ota-onalar va mahalla raislari mas'uliyatini kuchaytirish bilan bog'liq keng qamrovli tashkiliy va huquqiy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Yosh avlodni ma'naviy-axloqiy, madaniy-ma'rifiy jihatdan yetuk insonlar qilib tarbiyalash ishi birinchi navbatda oiladan boshlanadi. Bu borada barkamol avlodni tarbiyalashda ota-ona, mahalla va ta'lim muassasalarining hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Yosh avlodni vatanparvarlik, insonparvarlik kabi xislatlar bilan birga diniy va milliy bag'rikenglik, yuksak ma'naviyat egasi hamda boshqa millatlarga nisbatan hurmat bilan qaraydigan, insoniy qadr-qimmatni e'zozlaydigan qilib tarbiyalashda uch asosiy omil - oila, mahalla va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga egadir.

Har tomonlama barkamol, komil insonni tarbiyalash jamiyatimiz oldida turgan dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Bugungi kunda ro'y berayotgan muhim ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlar yoshlar ongiga ta'sir qilmasdan qolmaydi.

Har bir ota-ona o'z farzandi kamolini ko'rish uchun uni voyaga yetkazadi, albatta, bu jarayon o'z-o'zidan amalga oshmaydi. Xalqimizda bir naql bor: «Nima eksang, shuni o'rsan», shu naqlni boshqa talqinda aytib ko'raylik:

«Nima o'rishni xohlasang, shuni ek». Ota-ona farzandlariga mol-mulk, uy-joy, avtomobil va boshqa qimmatbaho moddiy boyliklarni berishi mumkin, lekin tarbiya, baxtni topib bera oladimi? Bunga o'zlarining qanday tarbiya ko'rganlik darajasi bilan erishiladi. «Ota o'g'lini yetaklab

ketayotib, o'g'lim qadamingni o'ylab bos deb aytsa, o'g'li shunday javob beribdi: ota siz qanday qadam bossangiz men shunday yuraman, chunki men sizga ergashayapman».

Pedagogik adabiyotlarda pedagogikaning lug'aviy ma'nosi «bola yetaklamoq» deb aytiladi. Bizlar baribir bolalarni yetaklab yuramiz, demak biz qanday qadam bossak, farzandlarmiz ham shu yo'ldan yuradi. Bu tarbiyaning ibrat-namuna usuliga misol bo'la oladi. Ta'lim-tarbiya masalasi har doim kun tartibidagi masalalardan biri bo'lib kelgan va shunday vazifa bo'lib qoladi. Chunki yangi avlodlar tug'iladi, hayotda kamol topish uchun ta'lim-tarbiyaga ehtiyoj sezadi.

Maqsadimiz - iymon-e'tiqodi butun, iro dasi baquvvat erkin fuqaro ma'naviyatini shakllantirishdir. Ya'ni, mustaqil dunyoqarashga ega, ajdodlarimizning bebaho merosi va zamonaviy tafakkurga tayanib yashaydigan barkamol shaxs - komil insonni tarbiyalashdan iborat bo'lib, bu vazifalarni amalga oshirishda keng jamoatchilik bilan hamkorlik ishlarini amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturining «4.4. Ma'naviy-ahloqiy tarbiya va ma'rifiy ishlar» bandida «O'zbekiston mustaqilligi prinsiplariga sadoqatli hamda jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'shishga qodir shaxsni shakllantirish maqsadida ta'lim muassasalari ota-onalar, oila, mahalla qo'mitalari, Respublika Ma'naviyat targ'ibot markazi, milliy g'oya va mafkura ilmiy amaliy markazi, jamoat tashkilotlari, fondlar bilan o'zaro puxta hamkorlik qiladilar.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya va ma'rifiy ishlar tizimini muntazam amalga oshirishda har bir muassasaning vazifalari mavjud. Bu borada «O'zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi quyidagi funksiyalarni amalga oshiradi. Ya'ni, ta'lim muassasalarining ota-onalar, oilalar, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jamoat tashkilotlari, jamg'armalar bilan ijodiy faol, O'zbekiston mustaqilligi g'oyalariga sadoqatli va jamiyat taraqqiyotiga aniq ulush qo'shishga layoqatli shaxsni kamol toptirish bo'yicha o'zaro yaqin hamkorligini ta'minlaydi, tizimli ishlarni tashkil etadi.

O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, o'z Vatani va xalqiga sodiq fuqaroni shakllantirish bo'yicha maktablarning ota-onalar, oilalar, mahalla qo'mitalari, Respublika Ma'naviyat targ'ibot markazi bo'linmalari, jamoat tashkilotlari va jamg'armalar bilan mustahkam o'zaro hamkorligi amalga oshiriladi. Bolalarning ma'naviy barkamol va jismoniy sog'lom bo'lishlarida oilaning vazifalari:

- oilada sog'lom ijtimoiy muhitni yaratish, milliy ruh va turmush tarzini hisobga olgan holda farzandlarda ota-ona, Vatanga muhabbat tuyg'usini shakllantirish;
- bolalarning qiziqishi, iqtidori va ehtiyojlarini hisobga olgan holda kasbga yo'naltirish;
- ularni mustaqil fikrlashga o'rgatish, istiqlol g'oyalari va milliy mafkuraga sadoqat ruhida tarbiyalash;
- bolalarning bo'sh vaqtlarini to'g'ri tashkil etish va ularning qo'shimcha ta'lim olishlariga shart-sharoit yaratish;
- bolalar ongiga sanitariya-gigienik, ekologik bilim va ko'nikmalarni singdirish, diniy aqidaparastlik, ichkilikbozlik, giyohvandlikka qarshi tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish.

Mahallaning vazifalari:

- ta'lim muassasalari bilan birgalikda ta'lim-tarbiya jarayonida amalga oshirilishi kerak bo'lgan masalalarni muhokama qilishda qatnashib, oqilona yechimlar topishda faollik ko'rsatish;
- farzandlari tarbiyasi bilan yetarlicha shug'ullanmaydigan ota-onalarni mahalla yig'inlarida

muhokama qilish, ularga jamoatchilik ta'sirini o'tkazish, lozim hollarda bunday ota-onalar bilan tegishli suhbatlar, amaliy ishlarni va mustahkamlovchi tadbirlarni muntazam tashkil etib borishi lozim.

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish instituti - mahallalarning mavqeini yuksaltirish, davlat va jamiyat qurilishi tizimidagi huquq va imkoniyatlarini kengaytirish, ushbu sohaga oid qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda. Bugunda mahalla hayoti bilan bog'liq ko'plab qadriyat va an'analarimiz tiklanib, zamon talablari asosida boyitilmoqda. Mahallalar imkoniyati va vakolatlarining tobora kengayib borayotgani fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining ahillik, hamjihatlik, osoyishtalik muhitini asrab-avaylash, oilalarni mustahkamlash, yoshlar tarbiyasidagi o'rni va ahamiyati ortayotganida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mahalla tarbiya o'chog'idir. Farzand oilada dunyoga kelib birinchi bor ota-onasini tanisa, ulg'aygan sayin mahalladagi odamlarni taniy boshlaydi va yurish-turish, odob-axloq, jamiki ijobiy fazilatlarni, avvalo, mahalladan, aniqrog'i, ota-onalari, qo'ni-qo'shnilari, tabarruk otaxonlari, duogo'y onaxonlaridan o'rganadi.

Global axborot almashuv davri shiddat bilan rivojlanayotgan bir davrda yoshlarimizning ma'naviy olamida bo'shliq vujudga kelmasligi uchun ularning qalbi va ongida sog'lom hayot tarzi, milliy va umummilliy qadriyatlarga hurmat-ehtirom tuyg'usini bolalikdan boshlab shakllantirishimiz zarur. Bugungi kunda o'quvchi ma'naviyatiga qarshi yo'naltirilgan, bir qarashda arziyasiz bo'lib tuyuladigan kichkina xabar ham axborot olamida globallashtirish shiddatidan kuch olib, ko'zga ko'rinmaydigan, lekin zararini hech narsa bilan qoplab bo'lmaydigan ulkan ziyon yetkazishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda maktab, oila va mahalla hamkorligi asosida tarbiyaviy ishlarni metodik boshqarish yosh avlodni har tomonlama yetuk, ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllantirishning muhim omilidir. Tizimli yondashuv, aniq rejalashtirish, samarali monitoring va innovatsion texnologiyalardan foydalanish hamkorlikning natijadorligini oshiradi. Kelgusida mazkur yo'nalishda ilmiy-amaliy tadqiqotlarni kengaytirish va tajribalarni ommalashtirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ibraimov X., Quronov M. Umumiy pedagogika [Matn]. Darslik. T., "Sahhof", 2023, 416-bet.
2. X.Ibraimov va boshqalar. Najot tarbiyada. -T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. -2025. – 60 b.
3. X.Ibraimov va boshqalar. Go'zal hulq modellari. – Toshkent.: “Ilm ziyo zakovat” nashriyoti. -2025 y. 80-b.
4. X.Ibraimov va boshqalar. Ma'naviy-axloqiy tarbiya metodlari. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2025. - 68 b.

THE TRIPARTITE ALLIANCE: INTEGRATING EDUCATION, FAMILY, AND COMMUNITY IN THE DIGITAL UPBRINGING OF THE YOUNGER GENERATION

Fariza Nizamova,

PhD Student, National Institute of Educational Pedagogy named after Qori Niyazi

Annotations

This article explores the essential role of a tripartite alliance—consisting of school, family, and community—in effectively raising the younger generation within the complexities of the digital world. Drawing on experience in the educational field, it analyzes the challenges associated with digital technologies, including cyberbullying, excessive screen time, and the digital divide, while also recognizing the potential benefits for improved learning and communication. The research advocates for a unified, collaborative approach to foster digital citizenship, emphasizing the development of ethical awareness, critical thinking, and responsible online behavior. It highlights the necessity of moving beyond technical proficiency to cultivate a holistic "digital conscience," proposing strategies for integrated educational frameworks, parental engagement, and community resource utilization. The article emphasizes that a coordinated effort from all parties is essential for developing resilient, responsible, and digitally savvy young individuals.

Annotatsiya

Ushbu maqola raqamli dunyo murakkabliklarida yosh avlodni samarali tarbiyalashda maktab, oila va jamoadan iborat uch tomonlama ittifoqning muhim rolini o'rganadi. Ta'lim sohasidagi tajribaga asoslanib, u raqamli texnologiyalar, jumladan kiberbulling, haddan tashqari ko'p ekran vaqti va raqamli tafovut bilan bog'liq muammolarni tahlil qiladi, shu bilan birga o'rganish va muloqotni yaxshilashning potensial afzalliklarini e'tirof etadi. Tadqiqot raqamli fuqarolikni shakllantirishda yagona, hamkorlikdagi yondashuvni qo'llab-quvvatlaydi, axloqiy ong, tanqidiy fikrlash va internetda mas'uliyatli xatti-harakatlarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratadi. U yaxlit "raqamli vijdon"ni shakllantirish uchun texnik mahoratdan tashqariga chiqish zarurligini ta'kidlab, integratsiyalashgan ta'lim tizimlari, ota-onalarning ishtiroki va jamiyat resurslaridan foydalanish strategiyalarini taklif etadi. Maqolada yangi avlodni rivojlantirish uchun barcha tomonlarning muvofiqlashtirilgan sa'y-harakatlari zarurligi ta'kidlangan.

Russian (Аннотация)

В данной статье рассматривается важная роль трехстороннего альянса - состоящего из школы, семьи и общества - в эффективном воспитании молодого поколения в сложных условиях цифрового мира. Основываясь на опыте в области образования, он анализирует проблемы, связанные с цифровыми технологиями, включая кибербуллинг, чрезмерное экранное время и цифровой разрыв, а также признает потенциальные преимущества для улучшения обучения и коммуникации. Исследование выступает за единый, совместный подход к развитию цифрового гражданства, подчеркивая развитие этической осведомленности, критического мышления и ответственного поведения в Интернете. В ней подчеркивается необходимость выйти за рамки технического мастерства для развития целостной "цифровой совести," предлагая стратегии интегрированных образовательных рамок, вовлеченности родителей и использования ресурсов сообщества. В статье подчеркивается, что скоординированные усилия всех сторон необходимы для разработки.

Keywords

English: Digital Upbringing, Tripartite Partnership, Digital Citizenship, School-Family-Community Collaboration, Digital Ethics, Youth Development, AI Literacy.

Uzbek: Raqamli tarbiya, Uch tomonlama hamkorlik, Raqamli fuqarolik, Maktab-oila-jamoa hamkorligi, Raqamli etika, Yoshlar rivojlanishi, SI savodxonligi.

Russian: Цифровое воспитание, Трехстороннее партнерство, Цифровое гражданство, Сотрудничество школы, семьи и сообщества, Цифровая этика, Развитие молодежи, ИИ-грамотность.

As we navigate the complexities of 2026, the digital landscape has shifted from being a mere tool to becoming the very environment in which our children grow. This article explores the essential "Tripartite Alliance"—a collaborative framework between school, family, and community—necessary for the holistic upbringing of the younger generation. Drawing on educational experience, I analyze the modern challenges of digital life, including the "digital parenting paradox" and the rise of algorithmic influence. This paper argues that technical proficiency is no longer enough; we must cultivate a "digital conscience" through coordinated efforts. By integrating ethical awareness, critical thinking, and community-driven support, we can empower young citizens to be not just users of technology, but responsible architects of their digital futures.

Fifteen years ago, a "digital classroom" in educational field often meant a single computer lab at the end of a hallway. Today, the classroom has no walls. The digital world is pervasive, persistent, and deeply personal. I am observing this transformation firsthand. We have moved from teaching children how to use a mouse to helping them navigate a world where Artificial Intelligence, social algorithms, and global connectivity define their social status, their self-worth, and their worldview.

This shift presents an interesting paradox. Our children have unprecedented access to the sum of human knowledge, yet they are more vulnerable than ever to misinformation, cyberbullying, and the "echo chambers" of the internet. The responsibility for guiding them through this way is too heavy for any one person or institution to carry alone. It requires an integration heartbeat between the three pillars of a child's life: the Family, the School, and the Community. This is what I call the Tripartite Alliance.

The home is the first "digital laboratory." Long before a child enters a classroom, they are watching their parents. They see how we react to a notification, how we use our phones at the dinner table, and how we speak to others online.

In 2026, we are facing what researchers call the "Digital Parenting Paradox." Parents want their children to be tech-savvy to succeed in the future, yet they fear the very tools that provide that success. Many parents feel like they are "losing the battle" against the screen. However, the focus has shifted. It is no longer just about "screen time"—it is about "digital influence."

We must move from being "digital police" to "digital mentors", which means:

- Modeling Vulnerability: Admitting when we struggle with tech ourselves.
- Open Dialogue: Moving past "Put that away" to "Tell me about what you're seeing on your feed."
- Co-Creation: Using technology together—whether it's learning a new language or exploring a virtual museum—to show that tech is a tool for growth, not just a distraction.

If the family provides the moral compass, the school provides the map. We can see that the most successful schools are those that treat digital literacy not as a separate subject, but as a "thread" woven through every lesson.

In the modern curriculum, we must go beyond technical skills. We are now teaching AI Literacy—helping students understand that the "voice" behind the screen is an algorithm, not a person. We are teaching them to question the source, to recognize bias, and to understand the permanence of their digital footprint.

Schools also serve as the vital bridge in the Tripartite Alliance. They are the "neutral ground" where parents can come to learn. For example, there are some schools in the world where teachers and parents sit together to discuss the latest apps and trends. When the school and the home speak the same language, the child receives a consistent message of safety and responsibility.

The community is the "wider ecosystem" that surrounds the school and the home. It includes our libraries, local businesses, tech hubs, and even our local government. A child's digital upbringing doesn't stop at the school gate or the front door.

A powerful model emerging in 2026 is the "Digital Navigator" program. These are community members—librarians, youth workers, or tech volunteers—who provide a safety net for families who might lack the resources or the "tech-fluency" to keep up.

Libraries are no longer just for books; they are safe, supervised digital hubs where children can explore without the pressures of commercial social media.

Also, Communities must advocate for "Digital Equity," ensuring that a child's ability to succeed in the digital world isn't determined by their zip code.

The true power of the Tripartite Alliance lies in collaboration. When a school teaches a lesson on cyber-ethics, the parent should be equipped to reinforce it at home, and the community should provide a space to practice it.

Without this synergy, we risk a "Digital Divide of Conscience." This is a gap where a child might be a "genius" at coding but a "novice" at empathy. They might know how to build an app but not how to handle a disagreement in a comments section. By working together, we ensure that we are raising —individuals who are as kind and critical-thinking online as they are offline.

Raising the younger generation in the digital age is not a problem to be solved; it is a journey to be shared. Our greatest tool is not the latest software, but our human connection.

The Tripartite Alliance is about creating a circle of protection and empowerment around our children. When school, family, and community stand together, we don't just protect our children from the digital world—we prepare them to lead it. Let us commit to being the mentors, the guides, and the synchronized support system they deserve.

References

- 1.OECD (2025). School partnerships addressing child well-being and digital technology. OECD Publishing.
- 2.Livingstone, S., & Helsper, E. J. (2026). The Digital Parenting Paradox: Navigating Influence in the AI Era. Journal of Family Studies.
- 3.Digital Promise (2025). Building Digital Citizenship: 5 Actions Every School Can Start Today. [Online Resource].

4. Altinsoy, E., & Boyraz, S. (2024). Digital Literacy and Moral Values in the Digital Environments. Brock Education Journal, 33(2), 32–54.
5. Markovich Morris, E. (2025). Parents as Allies: Innovative Strategies for Family, School, and Community Engagement. Education Sciences, 15(5), 533.
6. DQ Institute (2026). Global Standards for Digital Intelligence: Empowering the Next Generation.
7. Harris, L. (2018). Exploring the Opportunities and Challenges of the Digital World for Children and Young People. PMC.

O‘QUVCHILARNING DIZAYNERLIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA MAHALLA, OILA, MAKTAB HAMKORLIGI

D. A. Norbutayeva,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti katta ilmiy xodimi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘quvchilarning badiiy-estetik didi va dizaynerlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda maktab, mahalla va oila hamkorligi to‘g‘risida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: mahalla, oila, maktab hamkorligi, badiiy-estetik did, dizaynerlik ko‘nikmalari, ijtimoiy-pedagogik mexanizmlar, ijodiy faoliyat, estetik tarbiya, modellash, texnologiya, kreativlik, dizaynerlik kompetensiyasi.

Respublikamizning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va mafkuraviy hayotida sodir bo‘layotgan o‘zgarishlar, ya‘ni fan-texnika va texnologiyalarning jadal taraqqiyoti va boshqa shu kabi ko‘plab omillar ta‘lim tizimini zamon talablari asosida modernizatsiya qilishni taqozo etmoqda. Jahonda yuz berayotgan globallashuv sharoitida shaxsning ijodkorlik va kasbiy-kreativlik sifatlarini rivojlantirishga qo‘yiladigan talablarning ortib borishi ta‘lim sifatini oshirishda innovatsion faoliyatni keng ko‘lamda tashkil etishga e‘tiborni kuchaytirilayotgan paytda bu tabiiy hol albatta. Bu borada fanlarning elektron didaktik ta‘minotini ishlab chiqish, ularni ta‘lim jarayonida qo‘llash va raqamli ta‘lim vositalaridan foydalanish katta ahamiyat kasb etmoqda.

Ta‘limdagi raqamli vositalar – bu o‘qitishda axborot uzatish sifati, tezligi va jozibadorligini oshirish uchun ishlab chiqilayotgan raqamli texnologiyalarning kichik guruhi: elektron ta‘lim tizimlari, ijtimoiy tarmoqlar, video xizmatlar, grafikalar bilan ishlash va boshqalar.

Raqamli ta‘lim vositalari qo‘yilgan metodik maqsadlarni amalga oshirishi uchun o‘qitishning turli shakllaridan va ularning majmuasidan foydalanish, ya‘ni zaruriy ta‘lim muhitini barpo etish imkonini beradi. O‘quvchilarning estetik didini rivojlantirishda raqamli ta‘lim vositalaridan foydalanishda o‘qituvchi kompyuterlashtirilgan o‘qitish va nazorat qilish dasturlari sharoitdan kelib chiqib o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Raqamli ta‘lim vositalari asosida o‘qitish: darslarda animatsion, audio-vizual vositalarni hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash o‘quvchilarga mustaqil ishlash samaradorligini oshiradi va ijodiy faoliyat bilan shug‘ullanish uchun keng imkoniyatlar yaratadi, axborotlarning noan‘anaviy manbaalariga murojaat qilish imkoniyatlarini ochib beradi, fanga oid kompetensiyalarini rivojlantiradi. Raqamli ta‘lim vositalarini eng so‘nggi pedagogik qonuniyatlar asosida ishlab chiqib, yosh avlodda o‘ziga ishonch, fanga qiziqish, mehnatsevarlik, o‘zgalar mehnatini qadrlash, zamonaviy bilim olish, hunar egallashga bo‘lgan qiziqish, mustaqil va kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim o‘rin egallaydi. Bu esa mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash, ularning komponentlarini takomillashtirish, jismonan sog‘lom, ruhan va aqlan rivojlangan yosh avlodni ijodiy va intellektual salohiyatli qilib etishtirishda katta ahamiyatlidir.

O‘quvchilarning dizaynerlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda dizaynerlikka oid tayanch kompetensiyalarini rivojlantirishda raqamli ta‘lim vositalarini yaratish o‘quv faoliyatining quyidagi turlarida qo‘llash mumkin: yangi nazariy materiallarni o‘rganish va bayon etishda; nazariy va amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etishda; o‘rganilgan o‘quv materialini mustahkamlash, nazorat qilish va tekshirishda; o‘quvchilarning mustaqil ishlarida; ochiq darslar,

telekonferensiyalar, audiokonferensiyalar, namunaviy mashg‘ulotlarni o‘tkazishda; amaliy mashg‘ulotlar jarayonida.

Oilaning o‘rni

Oila – estetik tarbiyaning birinchi maktabidir.

Oila quyidagi yo‘llar bilan estetik didni shakllantiradi:

- Uy muhitining saranjom-sarishtaligi
- Milliy an‘ana va qadriyatlarni singdirish
- Bolaning kiyinish madaniyatiga e‘tibor
- Kitob o‘qishga, san‘atga qiziqtirish
- Ota-onaning shaxsiy namuna ko‘rsatishi

Masalan, milliy qadriyatlar asosida uy bezatilishi, musiqa tinglash madaniyati yoki teatrga birgalikda borish bolaning estetik dunyoqarashini kengaytiradi.

. Maktabning roli

Maktab estetik tarbiyani tizimli va maqsadli ravishda olib boradi.

Maktabdagi asosiy yo‘nalishlar:

- Tasviriy san‘at, musiqa, adabiyot darslari
- Sinfdan tashqari to‘garaklar
- Madaniy-ma‘rifiy tadbirlar
- Ko‘rgazmalar, tanlovlar

Maktab-oila hamkorligining ahamiyati

Agar oila va maktab bir yo‘nalishda ishlasa, estetik tarbiya samarali bo‘ladi. Aks holda, qarama-qarshi ta’sirlar bolaning didida chalkashlik keltirib chiqarishi mumkin.

Hamkorlik shakllari:

- Ota-onalar yig‘ilishlarida estetik tarbiya masalalarini muhokama qilish
- Birgalikda madaniy tadbirlar tashkil etish
- Ota-onalarga pedagogik tavsiyalar berish
- Ijodiy tanlovlarda ota-onalarni jalb etish.

Zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonida shaxsni har tomonlama rivojlantirish masalasi faqat intellektual bilimlar bilan chegaralanmay, balki o‘quvchilarning estetik madaniyati, ijodiy tafakkuri va muhitni go‘zallik mezonlari asosida idrok etish qobiliyatini shakllantirishni ham taqozo etadi. Ayniqsa, o‘quvchilarda badiiy-estetik did va dizaynerlik ko‘nikmalarini rivojlantirish shaxsning ijtimoiy moslashuvi, ijodiy faolligi va madaniy saviyasini oshirishda muhim ijtimoiy-pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Badiiy-estetik did – bu shaxsning san‘at asarlari, atrof-muhit, me‘moriy va dizayn obyektlarini idrok etish, baholash hamda ularga munosabat bildirish qobiliyatini ifodalaydi.

Dizaynerlik ko‘nikmalari esa o‘quvchining estetik tasavvurlari asosida makon, buyum yoki vizual muhitni ongli ravishda loyihalash, bezash va takomillashtirishga qaratilgan amaliy faoliyat hisoblanadi. Mazkur ko‘nikmalar o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, badiiy-estetik did dizaynerlik faoliyatining nazariy-estetik asosini, dizaynerlik ko‘nikmalari esa estetik didning amaliy ifodasini tashkil etadi.

O‘quvchilarning badiiy-estetik didi va dizaynerlik ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayonida ayniqsa dizaynerlikka oid tayanch kompetensiyalarni rivojlantirishda texnologiya fanini o‘qitish jarayonida raqamli ta’lim vositalarini qo‘llash katta imkoniyatlar yaratadi. Sababi raqamli ta’lim vositalari rang-barangligi, ko‘rgazmaligi va ko‘rsatmaligi, animatsiyalarga, audio-vizual vositalarga boyligi bilan o‘quvchilarni o‘ziga tortadi hamda ijodiy yaratuvchanlik

qobiliyatlarini, loyihalash, texnologik, kreativlik va dizaynerlik kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, modellashtirish operatsiyasini amalga oshirishda ta'lim jarayonida raqamli vositalarni qo'llash muhim ahamiyatga ega.

Modellashtirish – bu turli shakl va bichimdagi kiyim modelining konstruksiyasini ishlab chiqaradigan murakkab ijodiy jarayondir. Shuning uchun biror buyumni modellashtirishdan oldin turli shakl va bichimdagi modalar konstruksiyasini tuzilmoqchi bo'lgan asosiy konstruksiya bazasi ustida ishlash yoki shu asos bazasidan olish mumkin. Bu jarayon texnik modellash deb ataladi. Texnik modellash namunaviy konstruksiya asosini yangi model konstruksiyasi darajasigacha etkazishdan iborat.

Ushbu yo'nalishda ta'lim tizimida raqamli ta'lim vositalarini qo'llashning maqsadi talabalarda dizaynerlik va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish hamda ijodiy qobiliyatlarini takomillashtirish bilan bevosita bog'liq holda ishlab chiqiladi. O'z navbatida o'quvchilarning badiiy-estetik didi va dizaynerlik ko'nikmalarini rivojlantirish keyingi hayoti davomida doimiy ravishda o'z-o'zini rivojlantirib borishiga qaratilgan sifatlarni tarkib toptirishga alohida xizmat qiladi.

Bunda, ta'lim tizimida raqamli ta'lim vositalar asosida elektron muhitni tashkil etish dars jarayonlarida axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish pedagogik ta'limning axborot-ta'lim resurslarini yaratish ta'lim sifatini oshiruvchi omil sifatida ahamiyatlidir.

Bizning fikrimizcha o'quvchilarda badiiy-estetik didni rivojlantirish shaxsning ijtimoiy moslashuvi, ijodiy faolligi va madaniy saviyasini oshirishda (o'z-o'zini rivojlantirish, yangiliklarga intilish va h.k) yoki bir so'z bilan aytganda dizaynerlik ko'nikmalarga ega bo'lishida raqamli ta'lim vositalarining o'rnini katta.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarning estetik didini shakllantirish – bu uzluksiz va hamkorlikka asoslangan jarayondir. Bu jarayonda estetik didni rivojlantirishda oila asos yaratadi, maktab esa uni rivojlantiradi va mustahkamlaydi, mazkur uchlikning o'zaro hamkorlikdagi faoliyati natijasida ma'naviy yetuk, go'zallikni qadrlay oladigan o'z estetik didi shakllangan o'quvchilar tarbiyalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son “O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi farmoni: <https://lex.uz>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi PQ-2909-son “Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarori: <https://lex.uz>.
3. Qurbonov N.Ya. Ijodkorlik kompetentligini maktab o'qituvchisida texnologik yondashuv asosida takomillashtirish // “Fanlarni o'qitishda innovatsion yondashuvlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Jizzax, 2019. – B. 127-129.
4. Ibragimov, X., Abdullayeva Sh. “Pedagogika nazariyasi (darslik)”. T.: Fan va texnologiya 288 (2008).
5. Ibraimov X. И. Креативность как одна из характеристик личности будущего педагога //Наука, образование и культура. – 2018. – №. 3 (27). – S. 44-46.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA SOG'LOM DUNYOQARASHNI RIVOJLANTIRISHDA OTA-ONALAR HAMKORLIGINING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Olimjonova Nozimaxon Dilshod qizi,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti

nozimaxonolimjonova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining sog'lom dunyoqarashini rivojlantirishda ota-onalar hamkorligining pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Sog'lom dunyoqarashning falsafiy, psixologik komponentlari ilmiy-nazariy asosda yoritiladi. Oila va maktabning qadriy izchilligi, psixologik xavfsizlik muhitini yaratish, axloqiy refleksiyani rivojlantirish hamda ijtimoiy identifikatsiyani shakllantirishdagi roli asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: sog'lom dunyoqarash, ota-onalar hamkorligi, boshlang'ich sinf, falsafiy qarashlar, obyektivlik, dialektiklik, gumanizm, ekzistensiallik, axloqiy ong.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические возможности сотрудничества родителей в формировании здорового мировоззрения у учащихся начальной школы. На научно-теоретическом уровне рассматриваются философские и психологические компоненты здорового мировоззрения. Обосновывается роль семьи и школы в создании ценностной согласованности, атмосферы психологической безопасности, развитии нравственного осмысления и формировании социальной идентичности.

Ключевые слова: здоровое мировоззрение, сотрудничество родителей, начальная школа, философские взгляды, объективность, диалектика, гуманизм, экзистенциализм, моральное сознание.

Annotation. This article analyzes the pedagogical possibilities of parental cooperation in developing a healthy worldview of primary school students. The philosophical and psychological components of a healthy worldview are covered on a scientific and theoretical basis. The role of family and school in creating a value consistency, an environment of psychological safety, the development of moral reflection, and the formation of social identity is substantiated.

Key words: healthy worldview, parental cooperation, elementary school, philosophical views, objectivity, dialectic, humanism, existentialism, moral consciousness.

Tobora shiddat bilan rivojlanib borayotgan bu davrda yoshlar tarbiyasi va ularning sog'lom dunyoqarashini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etuvchi muammolardan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2026-yil 28-yanvardagi "Uzluksiz ta'lim tizimida yoshlarni milliy qadriyatlarga sadoqat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash samaradorligini oshirish dasturini tasdiqlash to'g'risida" 34-sonli qarorida "Milliy tarbiya modeli"ni yaratish va uning bosqichlari ko'rsatilgan. Ushbu dasturning ikkinchi bosqichida umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida o'qiyotgan 7-18 yoshdagi o'quvchilarda buyuk ajdodlarimizning ma'naviy merosini chuqur o'rganish, o'ziga ishonch, mustaqil qaror qabul qilish, sog'lom dunyoqarash, bag'rikenglik, burch va mas'uliyat fazilatlarini shakllantirilishi lozimligi ta'kidlab o'tilgan.[1] Ushbu qaror yoshlarda sog'lom dunyoqarashni rivojlantirish muammosining dolzarbligini asoslab beradi.

Avvalo, sog'lom dunyoqarash tushunchasining mazmunini va tarbiya jarayonidagi ahamiyatini tushunib olishimiz zarur. Dunyoqarash - bu shaxsning borliq, jamiyat, inson, qadriyatlar va o'z "Men" iga bo'lgan barqaror qarashlar tizimi bo'lib, u bilim, e'tiqod, qadriyat va xulqiy yo'nalishlar birligida namoyon bo'ladi. Sog'lom dunyoqarash esa - ilmiy asoslangan bilimlar, ijobiy qadriyatlar, axloqiy mezonlar, tanqidiy fikrlash, psixologik barqarorlik va mas'uliyatga ega bo'lgan shaxs pozitsiyasidir. Dunyoqarash falsafiy tushuncha bo'lib, nemis faylasufi Immanuel Kant dunyoqarashni insonning ongli ravishda borliqni anglash va unga munosabat bildirish qobiliyati bilan bog'laydi. Falsafiy nuqtai nazardan sog'lom dunyoqarash obyektivlik, dialektiklik, gumanizm va ekzistensiallik komponentlarini o'z ichiga oladi. Kant o'zining "Critique of Pure Reason" kitobida sog'lom dunyoqarash obyektivlikka tayanganida emotsional stereotiplarga emas, dalillarga suyanadi; axborotni tanqidiy tekshiradi; ilmiy metodologiyani qadrlaydi; irratsional va ekstremistik qarashlarga immunitet hosil qiladi degan fikrlarni keltirib o'tgan.[2] Bu jihat ayniqsa boshlang'ich ta'lim bosqichida tanqidiy fikrlashni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Georg Wilhelm Friedrich Hegelga ko'ra, tafakkur rivoji qarama-qarshiliklar birligi va kurashi orqali amalga oshadi ya'ni dialektik tafakkur insonni biryoqlama fikrlashdan himoya qiladi.[3] Sog'lom dunyoqarash dialektik bo'lsa, muammolarga ko'p qirrali yondashadi; murosaga kelish va tolerantlikka moyil bo'ladi; ziddiyatni destruktiv emas, rivojlantiruvchi omil sifatida ko'radi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida bu qarama-qarshi fikrlarni tinglash va hurmat qilish ko'nikmasi sifatida shakllanadi. Sog'lom dunyoqarashning gumanizm komponenti inson qadriyatini tan olish, boshqalarni hurmat qilish, empatiya, adolat, hamkorlik, zo'ravonlikni rad etish kabi qadriyatlarga tayanadi. Gumanistik qadriyatlar boshlang'ich sinf jamoasida hamkorlik qila olish, boshqalar fikrini hurmat qilish, konfliktni tinch hal etish qobiliyatlarini rivojlantirishga ham yordam beradi.[4] Ekzistensiallik konsepsiyasi sog'lom dunyoqarashni ichki barqarorlik, maqsadni anglash va hayot tajribasini ma'noli tarzda yo'naltirish bilan bog'laydi. Albatta, boshlang'ich sinf o'quvchilari "hayot ma'nosi"ni falsafiy darajada tushunmaydi. Lekin ular "Nega o'qiyman?, Nega yaxshi bo'lishim kerak?, Men kimman?" degan savollarni sodda shaklda bera boshlaydi. Agar ta'lim jarayonida milliy qahramonlar, ibratli hikoyalar, ma'naviy qadriyatlar orqali "yashashning ijobiy mazmuni" berilsa, bolada o'zini jamiyatning muhim qismi deb his qilishi, ichki maqsad shakllanishi, psixologik barqarorligi ortadi. Bu ekzistensial barqarorlikning boshlang'ich shaklidir.[5]

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, o'quvchilarning sog'lom dunyoqarashini rivojlantirishda ota-onalar hamkorligini muhim vosita sifatida e'tiborga olish lozim. Ayniqsa, boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar uchun ota-ona - birlamchi identifikatsiya modeli hisoblanib, bola kattalarning fikrini asosiy haqiqat deb qabul qiladi. Agar oila va maktab qadriy jihatdan uyg'un bo'lsa, sog'lom dunyoqarash izchil shakllanadi. John Hopkins Universiteti professori Joyce Epstein ta'limda ota-onalar hamkorligi borasida juda ko'p tadqiqotlar olib borgan va o'zining "Framework of Six Types of Involvement" modelini ishlab chiqqan.[6] Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, faol ota-ona hamkorligi mavjud bo'lgan maktablarda xulq muammolari kamayadi, agressivlik past bo'ladi, o'zini nazorat qilish ko'nikmasi oshadi. Bu esa sog'lom dunyoqarashning hissiy barqarorlik, mas'uliyat, ijtimoiy moslashuv komponentlarini kuchaytiradi. Amerikalik psixolog Urie Bronfenbrennerning "Rivojlanishning ekologik nazariyasi"ga ko'ra inson rivoji ko'plab o'zaro bog'liq tizimlar ta'sirida shakllanadi: mikrosistema (oilalar, maktab), mezosistema (bu mikromuhitlarning o'zaro ta'siri), ekzosistema (bilvosita ta'sir qiluvchi ijtimoiy strukturalar), makrosistema (madaniyat, iqtisodiyot, siyosat) va xronosistema (vaqt o'tishi bilan o'zgarishlar). Keyinchalik u ushbu kontsepsiyani bioekologik

modelga rivojlantirib, shaxs va muhit o'rtasidagi o'zaro jarayonlarning rolini ta'kidlagan. Uning fikricha, farzandiga kitob o'qib beradigan va birgalikda ta'limiy faoliyatlar olib boradigan qo'llab-quvvatlovchi ota-onalar kognitiv va til ko'nikmalariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bilan birga, ota-onasi maktab hayotida faol ishtirok etadigan, masalan, ota-onalar va o'qituvchilar yig'ilishlarida qatnashadigan hamda maktab tadbirlarida ko'ngilli bo'lib ishlaydigan bolalar o'qishda yaxshiroq natijalarga erishishi mumkin ekanligini ta'kidlab o'tgan. Bola shunchaki passiv qabul qiluvchi emas, balki bu ikki tomonlama o'zaro ta'sirlarda faol ishtirokchidir.[7] Ota-ona va maktabning maqsadli, tizimli hamkorligi boshlang'ich sinf o'quvchilarida sog'lom dunyoqarashni shakllantirishning integrativ pedagogik mexanizmi sifatida namoyon bo'lib, u shaxsning qadriy yo'nalganligi, emotsional barqarorligi, axloqiy ong darajasi va ijtimoiy identifikatsiyasini uzviy rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida sog'lom dunyoqarashni rivojlantirish zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Sog'lom dunyoqarash shaxsning gumanistik yo'nalganligi, axloqiy ongining shakllanganligi, ijtimoiy mas'uliyati, psixologik barqarorligi hamda hayotga ongli munosabatini ifodalovchi integrativ sifat sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur sifatning shakllanishi tasodifiy emas, balki tizimli pedagogik ta'sirlar natijasidir. Tadqiqot tahlillari shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinf yoshida dunyoqarashning poydevori aynan oila va maktabning uyg'un tarbiyaviy hamkorligi asosida shakllanadi. Shu bois, boshlang'ich ta'lim tizimida ota-onalar bilan hamkorlikni faqat tashkiliy tadbir sifatida emas, balki sog'lom dunyoqarashni shakllantirishning muhim pedagogik mexanizmi sifatida ko'rib chiqish zarur. Bu jarayon ota-onalar pedagogik madaniyatini oshirish, tarbiyaviy maqsadlarni muvofiqlashtirish hamda bolaga yo'naltirilgan hamkorlik modelini ishlab chiqishni talab etadi. Mazkur hamkorlik shaxsning kelajakdagi ma'naviy yetukligi, fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy barqarorligining muhim omili sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2026-yil 28-yanvardagi “Uzluksiz ta'lim tizimida yoshlarni milliy qadriyatlarga sadoqat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash samaradorligini oshirish dasturini tasdiqlash to'g'risida” 34-sonli qarori
2. Immanuel Kant. “Critique of Pure Reason” (1781)
3. Georg Wilhelm Friedrich Hegel. “*Phenomenology of Spirit*” (1807)
4. Immanuel Kant. *Groundwork of the Metaphysics of Morals* (1785)
5. Viktor Emil Frankl. *Man's Search for Meaning* (1946)
6. Joyce L. Epstein. *Framework of Six Types of Involvement* (1995)
7. Olivia Guy-Evans. “Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory” Article May 6, 2025

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING SHAXSIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHDA TARBIYANING AHAMIYATI

Olimova Aziza Qahramonovna

*Belarus-O‘zbekiston qo‘shma tarmoqlararo amaliy texnik kvalifikatsiyalar
instituti tayanch doktoranti*

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida shaxsiy sifatlarni shakllantirishda tarbiyaning o‘rni va ahamiyatini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda tarbiyaning nazariy asoslari, shaxs rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar, oila, maktab va jamiyatning hamkorligi masalalari keng tahlil qilingan. Boshlang‘ich maktab yoshi — shaxs shakllanishining muhim davri sifatida asoslanib, bu davrda amalga oshiriladigan tarbiyaviy ta’sirlar o‘quvchilarning irodaviy, axloqiy, ijtimoiy va kognitiv sifatlarini belgilab beruvchi poydevor ekanligi isbotlangan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, shaxsiy sifatlari, tarbiya, axloqiy tarbiya, irodaviy sifatlari, ijtimoiylashuv, oila va maktab hamkorligi, pedagogik ta’sir.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению роли и значения воспитания в формировании личностных качеств учащихся начальных классов. В исследовании широко проанализированы теоретические основы воспитания, факторы, влияющие на развитие личности, вопросы сотрудничества семьи, школы и общества. Обосновано, что младший школьный возраст является важнейшим периодом становления личности, а воспитательные воздействия, осуществляемые в этот период, составляют фундамент, определяющий волевые, нравственные, социальные и когнитивные качества учащихся.

Ключевые слова: начальная школа, личностные качества, воспитание, нравственное воспитание, волевые качества, социализация, сотрудничество семьи и школы, педагогическое воздействие.

Abstract: This article is dedicated to studying the role and importance of upbringing in shaping the personal qualities of primary school students. The theoretical foundations of upbringing, factors influencing personal development, and issues of cooperation between family, school, and society are analyzed in the study. The primary school age is substantiated as a critical period of personality formation, and it is proved that educational influences during this period lay the foundation that determines students' volitional, moral, social, and cognitive qualities.

Keywords: primary school, personal qualities, upbringing, moral education, volitional qualities, socialization, family-school cooperation, pedagogical influence.

Boshlang‘ich maktab yoshi — inson hayotidagi eng muhim rivojlanish davrlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda bolada nafaqat bilish jarayonlari — diqqat, xotira, tafakkur, idrok rivojlanadi, balki uning shaxsiy xususiyatlari, axloqiy qarashlari, ijtimoiy munosabatlari ham shakllanib boradi. Aynan shu davr insonning butun umr davomida amal qiladigan xulq-atvor normalari, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy ko‘nikmalarining asosini belgilaydi.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim-tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar doirasida boshlang‘ich ta’lim mazmunini takomillashtirish, yosh avlodni jismonan, ma’naviy va intellektual barkamol qilib tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan. Zamonaviy pedagogika fani tarbiyani faqat ma’lumot berish jarayoni sifatida emas, balki bolada

ijobiy shaxsiy xususiyatlarni maqsadli ravishda shakllantirish jarayoni sifatida talqin qiladi. Bu nuqtai nazardan tarbiya — oila, maktab va jamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlari orqali amalga oshiriladigan murakkab va ko'p qirrali pedagogik jarayondir²⁰.

Tarbiya falsafiy ma'noda inson va jamiyat o'rtasidagi dialektik munosabatni aks ettiradi. Jamiyat yangi avlodlarga o'zining tarixiy tajribasi, madaniy merosi va qadriyatlarini tarbiya orqali uzatadi. Boshlang'ich maktab yoshida bu jarayon ayniqsa intensiv kechadi, zero bu davrda bolada mustaqil shaxs sifatida shakllanishning dastlabki ko'rinishlari namoyon bo'la boshlaydi.

Pedagogika-psixologiyada shaxs shakllanishiga uchta asosiy omil ta'sir ko'rsatishi isbotlangan: biologik-irsiy omillar, ijtimoiy muhit va maqsadli pedagogik ta'sir. Bu uchala omil o'zaro bog'liq holda ish ko'rib, bolada turli shaxsiy sifatlarning shakllanishini belgilaydi²¹. Shundan kelib chiqib, tarbiya bu uchala omilni inobatga olgan holda amalga oshirilishi lozim.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich maktab yoshi shaxs rivojlanishida sensitiv — ya'ni nihoyatda sezgir va qabul qiluvchan davr hisoblanadi²². Bu davrda pedagogik ta'sirlar bolada kuchli iz qoldirib, uning keyingi butun hayoti davomida amal qiladigan xususiyatlarni shakllantiradi.

Axloqiy sifatlar — bu davrda shakllantiriladigan eng muhim xususiyatlar sirasiga kiradi. Rostgo'ylik, halollik, mehribonlik, vatanparvarlik, kattalarni hurmat qilish, kichiklarga g'amxo'rlik kabi fazilatlar avvalo oilada boshlanib, maktab jamoasida mustahkamlanadi. Axloqiy tarbiya bolani yaxshi va yomon, halol va nohalol o'rtasidagi tafovutni idrok etishga, axloqiy normalarni his etish orqali qabul qilishga undaydi.

Irodaviy sifatlar — mustaqillik, o'z-o'zini nazorat qila olish, maqsadga intilish, qiyinchiliklarni yenga olish, mas'uliyatlilik boshlang'ich maktab yoshida maqsadli tarbiya orqali shakllanadi. O'quv faoliyati o'zi irodaviy sifatlarni tarbiyalashning tabiiy muhiti bo'lib xizmat qiladi: vazifalarni o'z vaqtida bajarish, darsda diqqatni jamlash, sinovlardan muvaffaqiyatli o'tish — bular irodaviy zo'riqishni talab etadi.

Ijtimoiy sifatlar — muomala madaniyati, jamoada ishlay olish, yordam berish, hamkorlik qilish, hamdardlik va empatiya hislari bu yoshda ayniqsa intensiv rivojlanadi. Bolalar maktab jamoasida o'zaro munosabatlar tizimiga kirib, ijtimoiy rollarni o'zlashtiradi. Sinf rahbarining pedagogik qo'llab-quvvatlashi ushbu jarayonni to'g'ri yo'naltirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Estetik va mehnat tarbiyasi ham boshlang'ich maktab yoshida alohida o'rin tutadi. Go'zallikni his etish, san'atga qiziqish, mehnatsevarlik, tartib-intizom singari sifatlar o'quv-tarbiyaviy jarayonning ajralmas qismi sifatida rivojlantiriladi. Tarbiyaviy ta'sir samaradorligi ko'p jihatdan uni amalga oshiruvchi muhit va vositalarga bog'liq. Boshlang'ich sinfda tarbiyaviy ta'sirning uch asosiy manbai mavjud: oila, maktab va atrof-muhit (tengdoshlar, raqamli muhit).

Maktab tarbiyaning institutsional markazi sifatida o'ziga xos pedagogik vazifalarni bajaradi. O'qituvchilarning shaxsiy namunasi, pedagogik pozitsiyasi — bular boshlang'ich sinf o'quvchilarida shaxsiy sifatlarni shakllanishiga bevosita ta'sir etadi. Zamonaviy pedagogika bola

²⁰ R. Mavlonova, B. Normurodova, R. Rahmonqulova, Tarbiyaviy ishlar metodikasi, o'quv qo'llanma, Toshkent, "Fan" nashriyoti, 2017.

²¹ J. Hasanboyev, H. Sariboyev, G. Niyozov, O. Hasanboyeva, M. Usmonboyeva, Pedagogika, o'quv qo'llanma, Toshkent, "Fan" nashriyoti, 2006

²² Ibragimov X.I., Abdullayeva Sh. A. Pedagogika nazariyasi .T.: O'zbekiston Faylasuflari milliy jamiyat, 2020

bilan subyekt-subyekt munosabatlarini qurishni — ya’ni bolani tarbiyaviy jarayonning faol ishtirokchisi sifatida ko‘rishni tavsiya etadi²³.

Zamonaviy bolalar ijtimoiylashuvida raqamli muhitning roli kundan-kun oshib bormoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, kompyuter o‘yinlari bolalarning dunyoqarashiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu jarayonni pedagogik jihatdan nazorat qilish, bolani mediasavodxonlik ko‘nikmalari bilan ta’minlash masalasiga ham samarali pedtexnologiyalarni qo‘llash talab etiladi.

Oila — bolaga tarbiya beruvchi birinchi va asosiy institut. Oiladagi munosabatlar tizimi, ota-onalarning tarbiyaviy pozitsiyasi, xonadondagi madaniy-psixologik muhit bolani shakllantiruvchi birinchi "ijtimoiy matritsa"ni tashkil etadi²⁴. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida shaxsiy sifatlarni shakllantirishning samaradorligi ko‘p jihatdan oila va maktab o‘rtasidagi hamkorlik sifatiga bog‘liq. Pedagogika fanida bu hamkorlikni ta’minlashning turli modellari ishlab chiqilgan bo‘lib, ular ota-onalarni tarbiyaviy jarayonga faol jalb etishga asoslanadi.

Mavzu doirasida xalqaro tadqiqotlarni kuzatar ekanmiz, Finlyandiya, Singapur va Yaponiyada o‘tkazilgan pedagogik tajribalarga e’tibor qaratdik. Jumladan, Finlyandiyadagi "hamkorlik pedagogikasi" modeli, Yaponiyada "tokutsubatsu katsudo" (tarbiyaviy faoliyat) tizimi boshlang‘ich maktab o‘quvchilarida shaxsiy sifatlarni shakllantirishda yuqori natijalar berayotgani ma’lum.

Ushbulardan kelib chiqib, O‘zbekiston kontekstida boshlang‘ich ta’lim va tarbiyani takomillashtirish uchun quyidagi yondashuvlar samarali deb hisoblaymiz:

- shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim-tarbiya tizimini zamonaviylashtirish;
- raqamli texnologiyalarni tarbiyaviy jarayonga maqsadli integratsiya qilish;
- ota-onalarni pedagogik kompetentlikni oshirish dasturlariga jalb etish;
- milliy an‘analar va zamonaviy pedagogik innovatsiyalarni uyg‘unlashtirish.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida shaxsiy sifatlarni shakllantirish — maktab, oila va jamiyatning birgalikdagi, maqsadli va izchil pedagogik faoliyatini talab etuvchi murakkab jarayondir. Ushbu davrda amalga oshirilgan tarbiyaviy ta’sirlar bolada hayot davomida unga tayanib yashaydigan shaxsiy poydevorni yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. R. Mavlonova, B. Normurodova, R. Rahmonqulova, Tarbiyaviy ishlar metodikasi, o‘quv qo‘llanma, Toshkent, “Fan” nashriyoti, 2017.
2. J. Hasanboyev, H. Sariboyev, G. Niyozov, O. Hasanboyeva, M. Usmonboyeva, Pedagogika, o‘quv qo‘llanma, Toshkent, “Fan” nashriyoti, 2006
3. Ibragimov X.I., Abdullayeva Sh. A. Pedagogika nazariyasi .T.: O‘zbekiston Faylasuflari milliy jamiyat, 2020
4. Safarova R.G., Ro‘ziyev F.J. O‘quvchilarda do‘stona munosabatlar asosida hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish jaraenining mazmuni. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashrieti, 2015. – 12,9 b.t.

²³ Safarova R.G., Ro‘ziyev F.J. O‘quvchilarda do‘stona munosabatlar asosida hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish jaraenining mazmuni. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashrieti, 2015. – 12,9 b.t.

²⁴ Tangirov Abduhamit Jumanovich, “Abay Qo‘nonbev va sharq mutakkirlarining pedagogik qarashlari” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Jizzax -2020. – 296 b.

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA MAHALLA, MAKTAB VA OILA HAMKORLIGINI METODIK BOSHQARUV MEXANIZMLARI

B.A. Olimov,

Q Niyoziy nomidagi tarbiya pedagogikasi milliy instituti.

Annotasiya. Mazkur maqolada raqamli ta'lim muhiti davrida fanlararo integratsiya asosida mahalla, maktab va oila hamkorligini metodik boshqarish mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, raqamli boshqaruv vositalari yordamida hamkorlik samaradorligini oshirish yo'llari taklif etiladi. Fanlararo integratsiya loyihaviy ta'lim modeli orqali yoritilib, o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishda mahalla maktab va oilaning o'zni ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar raqamli ta'lim muhiti, fanlararo integratsiya, metodik boshqaruv, mahalla–maktab–oilal hamkorligi, , monitoring, innovatsion boshqaruv

Raqamli ta'lim muhiti – bu zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, multimedia vositalari, interaktiv platformalar va raqamli resurslar yordamida tashkil etiladigan ta'limi hisoblanadi. Bunday muhitda fanlararo integratsiya yanada samarali amalga oshirilishi mumkin, chunki raqamli vositalar turli fanlar o'rtasida ko'prikl vazifasini o'ynaydi va bilimlarni kompleks tarzda o'zlashtirishga yordam beradi [1].

Fanlararo integratsiya – bu turli fanlar o'rtasida mantiqiy aloqalar o'rnatish, ularning o'zaro bog'liqligini ko'rsatish va o'quvchilarga dunyoqarashni yaxlit shakllantirish jarayonidir. Bu yondashuv o'quvchilarning bilimlarni chuqurroq tushunishlari, real hayot bilan bog'lashi va muammolarni kreativ hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Tadqiqotning dolzarbligi zamonaviy raqamli ta'lim tizimida ijtimoiy holat, raqamlashtirish va kompetensiyaviy yondashuvning kuchayishi bilan izohlanadi. Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish jarayonida ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri–o'quvchilarda kompleks fanlararo kompetensiyalarni shakllantirish hamda tarbiya jarayonini uzviy va tizimli tashkil etishdir. Shu nuqtai nazardan, mahalla, maktab va oila hamkorligini fanlararo integratsiya asosida boshqarish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Quyida fanlararo integratsiya (fizika va informatika fanlari) ta'lim modeli orqali yoritilib, o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishda mahalla, maktab va oilaning o'zni ko'rsatib beriladi. Shuningdek, raqamli boshqaruv vositalari yordamida hamkorlik samaradorligini oshirish yo'llari taklif etiladi. Tadqiqot natijalari ta'lim muassasalarida innovatsion boshqaruv tizimini joriy etishda metodik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin[2,4].

Integratsion dars modeli

Integratsion dars quyidagi bosqichlarda tashkil etiladi: Bunda misol tarigasida fizika (molekulyar fizika) va informatika fanlari ko'rib chiqamiz.

1. Fizik formulani tahlil qilish.
2. Algoritm tuzish.
3. Dastur yozish yoki elektron jadvaldan foydalanish.
4. Grafik tahlil va xulosa chiqarish.

Izohlar - gaz holatining biror parametrini (T, P yoki V) doimiy saqlagan holda sodir bo'ladigan termodinamik jarayonlardir. Ular quyidagi qonunlarga asoslanadi:

1. **Izotermik (Boyl–Mariott- $p \cdot V = \text{const}$)** qonuni.

Pedagogik maqsad: bosim va hajmning **teskari proporsion** ekanini grafikda ko‘rish.

2. Izobarik (Gey–Lyussak- $V \propto T$) qonuni.

Pedagogik maqsad: harorat ortsa, bosim o‘zgarmaganda hajmning **chiziqli** o‘rishini ko‘rsatish.

3. Izoxorik (Sharl- $p \propto T$) qonuni.

Pedagogik maqsad: hajm o‘zgarmaganda bosim va harorat **proportsional** ekanini isbotlash.

Yuqoridagi fizik qonunlarni informatika dasturlari yordamida modellashtirish fanlararo integratsiyaning samarali ko‘rinishi hisoblanadi.

Shu bilan bir qanorda fanlararo integratsiyani amalga oshirishda qator qiyinchiliklar ham mavjud:

- o‘quvchilarning boshqa fanlar bo‘yicha yetarli bilimga ega bo‘lmasligi;
- o‘quv dasturlarining qat’iy reglamentlanganligi;
- raqamli resurslarning yetishmasligi va texnologik infratuzilmaning zaif rivojlanganligi.

Raqamli ta’lim muhitida fanlararo integratsiya konsepsiyasining ilmiy asoslari quyidagi tamoyillarga tayanadi: **interdissiplinarlik tamoyili, kontekstuallik tamoyili va boshqa[3].**

Myammoni o‘rganishda tizimli tahlil, qiyosiy taqqoslash, pedagogik modellashtirish hamda kuzatuv metodlaridan foydalanildi. Fanlararo integratsiyalash asosida hamkorlikni tashkil etishning konseptual modeli ishlab chiqildi.

Raqamli ta’lim muhitida fanlararo integratsiya asosida o‘qitish zamonaviy ta’lim tizimini takomillashtirish va o‘quvchilarning bilim sifatini oshirishning samarali yo‘li hisoblanadi. Bu yondashuv o‘quvchilarga kompleks muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va kreativlikni rivojlantirish imkoniyatini beradi.

Adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йилнинг 5 октябрдаги “Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора тadbirlari” тўғрисидаги ПФ-6079 сон Фармони.

2. Koehler M.J., Mishra P. What is Technological Pedagogical Content Knowledge? // Contemporary Issues in Technology and Teacher Education. – 2009. – Vol. 9, No. 1. – P. 60-70.

3. Дробахина А.Н. Информационные технологии в образовании: искусственный интеллект // Проблемы современного педагогического образования. 2021. № 70–1. С. 125–128.

4. Qurbonov M. Fizikani o‘qitishda muammoli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish uslublari // Ta’lim muammolari. – Toshkent.– 2008. №3, 137 – 140 b.

INTEGRATIV INKLYUZIV TA'LIM VA REABILITATSIYA MUHITIDA SAMARALI MENEJMENTNI JORIY ETISHNING TASHKILIY-PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Omanova Gulnoza,

*Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy ta'lim tizimi kadrlarini qayta
tayyorlash va malakasini oshirish instituti mustaqil tadqiqotchisi,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent*

Annotatsiya: Maqolada ko'p tarmoqli ta'lim va bolalar rehabilitatsiyasi muassasalarida integrativ inklyuziv ta'lim muhitida samarali menejmentni joriy etishning tashkiliy-pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Zamonaviy ta'lim tizimi transformatsiyasi sharoitida ta'lim va rehabilitatsiya jarayonlarining uyg'unligi, psixologik-pedagogik omillarni tizimli boshqarish hamda strategik rejalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Integrativ inklyuziv muhit ta'lim, rehabilitatsiya, psixologik va ijtimoiy xizmatlar yagona tizim sifatida tashkil etilgan murakkab ijtimoiy-pedagogik makon sifatida talqin qilingan.

Kalit so'zlar: integrativ inklyuziv ta'lim muhiti; samarali menejment, tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar, strategik rejalashtirish, sifat menejmenti, ko'p tarmoqli muassasa, individual ta'lim dasturi, psixologik-pedagogik omillar.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТА В ИНТЕГРАТИВНОЙ ИНКЛЮЗИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ И РЕАБИЛИТАЦИОННОЙ СРЕДЕ

Аннотация: В статье рассматриваются организационно-педагогические возможности внедрения эффективного менеджмента в условиях интегративной инклюзивной образовательной и реабилитационной среды многопрофильных учреждений. В контексте трансформации современной системы образования особое внимание уделяется согласованию процессов обучения и реабилитации, системному управлению психолого-педагогическими факторами, а также совершенствованию механизмов стратегического планирования. Интегративная инклюзивная среда трактуется как сложное социально-педагогическое пространство, объединяющее образовательные, реабилитационные, психологические и социальные услуги в единую систему.

Ключевые слова: интегративная инклюзивная среда, эффективный менеджмент, организационно-педагогические условия, стратегическое планирование, менеджмент качества, многопрофильное учреждение, индивидуальная образовательная программа, психолого-педагогические факторы.

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES FOR IMPLEMENTING EFFECTIVE MANAGEMENT IN AN INTEGRATIVE INCLUSIVE EDUCATIONAL AND REHABILITATION ENVIRONMENT

Abstract: The article examines the organizational and pedagogical opportunities for implementing effective management within an integrative inclusive educational and rehabilitation environment in multidisciplinary institutions. In the context of the transformation of modern education systems, particular attention is paid to the alignment of educational and rehabilitation processes, systematic management of psychological and pedagogical factors, and the improvement of strategic planning mechanisms. The integrative inclusive environment is interpreted as a complex socio-pedagogical space that integrates educational, rehabilitation, psychological, and social services into a unified system.

Keywords: integrative inclusive environment, effective management, organizational and pedagogical conditions, strategic planning, quality management, multidisciplinary institution, individualized education program, psychological and pedagogical factors.

Bolalar ko‘p tarmoqli ta‘lim va reabilitatsiya muassasalarida integrativ inklyuziv ta‘lim muhitida boshqaruv mexanizmlarini amalga oshirish uchun tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar muhim hisoblanadi. Aynan zamonaviy ta‘lim tizimi transformatsiyasi, ijtimoiy va texnologik taraqqiyot sharoitlarida bu masala yanada dolzarblik kasb etadi. Inklyuziv ta‘lim kontekstida esa, ayniqsa ko‘p tarmoqli muassasalarda ta‘lim va reabilitatsiya bir vaqtda amalga oshiriladigan holatlarda, alohida ta‘lim ehtiyojlariga ega bolalar uchun ta‘lim jarayonini samarali tashkil etish masalasi ustuvor ahamiyatga ega.

Ta‘lim va reabilitatsiya xizmatlarini birlashtirib taqdim etuvchi ko‘p tarmoqli muassasalar rivojlanishida innovatsion metodlar va texnologiyalardan foydalanish muhim vazifani bajaradi. Bunday muassasalarda boshqaruv mexanizmlarini samarali amalga oshirish esa nazariy va amaliy jihatdan inklyuziyani tizimli rivojlantirishga imkon beruvchi muvofiqlashtirilgan tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarni talab qiladi.

Inklyuziv ta‘lim va reabilitatsiya muhitining samaradorligi ko‘p jihatdan psixologik-pedagogik omillarga bog‘liq. Ushbu omillar bolalarning individual rivojlanish xususiyatlari, xodimlarning kasbiy kompetensiyalari va ta‘lim jarayonining ijtimoiy-psixologik muhitini qamrab oladi.

Psixologik omillar qatoriga bolalarning emotsional holati, motivatsiyasi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va ijtimoiy moslashuv darajasi kiradi. Inklyuziv muhitda ushbu omillarni hisobga olish bolalarning ta‘lim jarayonida faol ishtirok etishini ta‘minlaydi.

Pedagogik omillar esa o‘qitish metodlari, differensial yondashuv, individual ta‘lim dasturlarini ishlab chiqish va baholash mexanizmlarini o‘z ichiga oladi. Pedagoglarning inklyuziv kompetensiyalari, ya‘ni maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash bo‘yicha bilim va ko‘nikmalari muhit samaradorligini belgilovchi muhim omil hisoblanadi.

Shunday qilib, inklyuziv muhitni shakllantirishda psixologik-pedagogik omillarni tizimli ravishda boshqarish integrativ ta‘lim va reabilitatsiya muassasalarida samarali menejmentni ta‘minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Shu bilan birga, dunyoda alohida ta‘lim ehtiyojlariga ega bolalar ta‘limini takomillashtirish bo‘yicha yangi tendensiyalar shakllanmoqda. Yangi trend —madaniyatlar, qobiliyatlar, qiziqishlar va ehtiyojlar kabi shaxsiy qadriyatlarga urg‘u berishga asoslangan. Inklyuziv ta‘lim talqini esa shaxsga yo‘naltirilgan va individuallashtirilgan ta‘lim tushunchalari bilan uyg‘unlashmoqda, bu esa xalqaro tashkilotlarning strategik hujjatlarida keng yoritilmoqda.

Mazkur yo‘nalishdagi tadqiqotlar quyidagi yondashuvlarga asoslanadi:

- **tizimli-faoliyat yondashuvi** — bolalar shaxsini rivojlantirishga qaratilgan o‘zaro bog‘langan harakatlar tizimi sifatida ta‘lim muhitini ko‘rib chiqadi.

- **inklyuziv-gumanistik yondashuv** — har bir bolaning individual rivojlanish xususiyatlari va ta‘lim yo‘nalishlarini hisobga oladi.

- **texnologik yondashuv** — raqamli vositalarni joriy qilish orqali integrativ muhitlarni yaratishga urg‘u beradi.

Ilmiy adabiyotlarda ko‘p tarmoqli ta‘lim muassasalarida pedagogik shart-sharoitlarni yaratishda shaxsga yo‘naltirilgan va inklyuziv yondashuvlar ustuvor ekanligi qayd etiladi. Ushbu yondashuvlar ta‘lim oluvchilarning individual imkoniyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga

olgan holda pedagogik jarayonni loyihalashni taqozo etadi [1]. Natijada, ta'lim va reabilitatsiya jarayonlari o'zaro uyg'unlashib, bolalarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ko'p tarmoqli ta'lim va bolalar reabilitatsiyasi muassasalarining infratuzilmasi boshqaruv tizimi bilan chambarchas bog'liqdir. Zamonaviy boshqaruv yondashuvlari muassasa infratuzilmasini strategik rejalashtirish, resurslardan oqilona foydalanish hamda pedagogik jarayonlarni uzluksiz monitoring qilishni talab etadi. Tadqiqotchilarning fikricha, infratuzilma va pedagogik shart-sharoitlarning tizimli ravishda boshqarilishi ta'lim sifati va reabilitatsiya natijalarining barqarorligini ta'minlaydi [2].

T.Vakalyuk, I.Novitskaya va boshqalarning tadqiqotlarida ta'lim muassasalarini boshqarishni tashkil etishning nazariy-metodologik asoslari, xususan, innovatsion texnologiyalar asosida inklyuziv ta'limni amalga oshiruvchi ta'lim muassasalarini boshqarish masalalari tahlil qilinadi [3]

Ko'p tarmoqli «Imkon» markazlarida boshqaruv faoliyati integrativ inklyuziv muhitni shakllantirish konsepsiyasiga asoslanadi. Mazkur yondashuv ta'lim jarayonini kompleks boshqarishni nazarda tutib, reabilitatsiya va inklyuziv ta'lim dasturlarini amalga oshirish jarayonida muassasa ichidagi gorizontaal va vertikal aloqalarning samarali faoliyat yuritishiga yo'naltirilgan. Bu yerda zamonaviy ta'lim boshqaruvi metodlari qo'llanilib, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarning to'siqsiz ta'lim va reabilitatsiya muhitiga to'liq jalb etilishi ta'minlanadi. Natijada bolalar inklyuziv ta'lim muhitiga muvaffaqiyatli moslashadilar [4].

Bizning fikrimizcha, **integrativ inklyuziv ta'lim muhit** — bu alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarni ta'lim va reabilitatsiya jarayonlarga to'liq jalb qiluvchi, ishtirokchilarda “hozir va shu yerda” bo'lish hissini uyg'otuvchi vositalar, shart-sharoitlar va o'zaro ta'sirlar yig'indisidir. Bunday muhit ko'p tarmoqli muassasalarda o'qitish va reabilitatsiyadagi murakkabliklarni yengib o'tishda, bolalarni faol ishtirok va motivatsiyaga yo'naltirishda yordam beradi.

Integrativ inklyuziv muhit — bu ta'lim, reabilitatsiya, psixologik va ijtimoiy xizmatlar yagona tizim sifatida tashkil etilgan murakkab pedagogik makondir. Ushbu muhitda har bir bola individual ehtiyojlari, imkoniyatlari va rivojlanish sur'atlarini inobatga olgan holda qo'llab-quvvatlanadi. Bunday muhitning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- ta'lim va reabilitatsiya jarayonlarining uzviyligi;
- shaxsga yo'naltirilgan pedagogik yondashuv;
- multidisiplinar mutaxassislar hamkorligi;
- ijtimoiy integratsiyaga yo'naltirilganlik.

Mazkur xususiyatlar integrativ muhitni samarali boshqarish uchun maxsus menejment mexanizmlarini talab qiladi.

Samarali menejment inklyuziv ta'lim va reabilitatsiya muhitida pedagogik jarayonni samarali tashkil etish, resurslardan oqilona foydalanish va kutilgan ta'limiy hamda rivojlantiruvchi natijalarga erishishni ta'minlaydi. Bunda menejment faqat ma'muriy boshqaruv emas, balki pedagogik jarayonni yo'naltiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Pedagogik jihatdan yo'naltirilgan menejment quyidagi vazifalarni bajaradi:

- ta'lim va reabilitatsiya maqsadlarini uyg'unlashtirish;
- pedagoglar va mutaxassislarning kasbiy hamkorligini rivojlantirish;
- individual ta'lim-reabilitatsiya dasturlarini boshqarish;
- pedagogik innovatsiyalarni joriy etish.

Integrativ inklyuziv muhitda samarali menejment bir qator muhim pedagogik imkoniyatlarni yuzaga chiqaradi. Avvalo, u ta'lim jarayonining moslashuvchanligini oshiradi. Bolalarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan o'quv dasturlari va rehabilitatsiya tadbirlari menejment tomonidan muvofiqlashtiriladi.

Ikkinchidan, integrativ menejment pedagoglar uchun qulay metodik muhit yaratadi. Turli soha mutaxassislarining tajribasi va bilimlari pedagogik jarayonga integratsiyalashib, ta'lim sifati oshishiga xizmat qiladi.

Uchinchidan, boshqaruv jarayonida monitoring va baholash tizimining joriy etilishi pedagogik faoliyat natijalarini doimiy tahlil qilish imkonini beradi.

Zamonaviy tadqiqotlar inklyuziv ta'lim nafaqat pedagogik, balki boshqaruv kategoriyasi ekanligini ta'kidlaydi, chunki uni muvaffaqiyatli amalga oshirish tizimli boshqaruv qarorlarisiz mumkin emas. Inklyuziya ta'lim muassasasining tashkiliy tuzilmasini, kadrlar siyosatini, idoralararo hamkorlik mexanizmlarini hamda ta'lim tashkilotini rivojlantirish bo'yicha strategik rejalashtirishni qayta ko'rib chiqish talab etiladi.

Inklyuziv ta'limda o'qitishni individuallashtirish tamoyili alohida ahamiyatga ega bo'lib, u individual ta'lim yo'nalishlarini loyihalash, moslashtirilgan dasturlardan foydalanish va ta'lim natijalarini baholashning moslashuvchan shakllarini qo'llashni nazarda tutadi. Ushbu jarayonlarning boshqaruv tomonidan qo'llab-quvvatlanishi pedagoglar, qo'llab-quvvatlash mutaxassislari va muassasa ma'muriyati faoliyatining uyg'unligini ta'minlaydi.

Integrativ inklyuziv muhit sharoitida boshqaruv faoliyati innovatsion xarakter kasb etib, o'zgarishlarni boshqarishga yo'naltiriladi. Ta'lim tashkiloti rahbari nafaqat ma'muriy xodim, balki inklyuziv madaniyatni shakllantirish, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash va xodimlarning kasbiy rivojlanishini ta'minlashga qodir bo'lgan jarayonlar yetakchisi sifatida namoyon bo'ladi.

Strategik menejment muassasaning uzoq muddatli rivojlanishiga, missiya va qadriyatlarni shakllantirishga, raqamli transformatsiya va inklyuziv rivojlanish dasturlarini ishlab chiqishga yo'naltirilganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Samarali menejment ta'lim tashkilotining raqobatbardoshligini, ochiqqligini va ijtimoiy ahamiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Shu tariqa, inklyuziv ta'limda menejmentning nazariy asoslari integrativ inklyuziv ta'lim muhitida boshqaruv modellari va amaliyotlarini keyingi tadqiq etish uchun metodologik po'ydevor bo'lib xizmat qiladi.

Ko'p tarmoqli ta'lim va rehabilitatsiya muassasalarida integrativ inklyuziv muhitni boshqarish mexanizmlari va tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar — inklyuziv amaliyotlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishdagi muhim omildir. Bunda quyidagilar nazarda tutiladi: me'yoriy-huquqiy tartibga solish, kadrlar bilan ta'minlash, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, oilalar va jamoalar bilan o'zaro hamkorlik qilish.

Integrativ inklyuziv ta'lim muhit — bu shunchaki texnologik yangilik emas, balki alohida ehtiyojlarga ega bolalarni har tomonlama rivojlantirishga yo'naltirilgan yangi sifatdagi ta'lim haqiqatidir. Uning joriy qilinishi faqat muvofiqlashtirilgan boshqaruv faoliyati, fanlararo yondashuv va barcha ishtirokchilarning jalb etilishi orqali amalga oshirilishi mumkin.

Bunday muhitda samarali boshqaruvni muvaffaqiyatli tashkil qilish uchun quyidagi shart-sharoitlar zarur: xodimlarning o'zgarishlarga tayyorligi; texnik qo'llab-quvvatlash; mustahkam me'yoriy baza; oilalarning faol ishtiroki.

Integrativ inklyuziv ta'lim muhitini boshqarish metodologiyasi tizimli, faoliyatga yo'naltirilgan, kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan va multidisiplinar yondashuvlar majmuasiga asoslanadi. Ushbu yondashuvlar ta'lim tashkilotini doimiy o'zgarishlar sharoitida

faoliyat yurituvchi murakkab ochiq ijtimoiy-pedagogik tizim sifatida yaxlit ko‘rib chiqishni ta’minlaydi.

Ko‘p tarmoqli ta’lim va bolalar reabilitatsiyasi muassasalarida, xususan tashkil etilgan “Imkon” reabilitatsiya markazlarida strategik rejalashtirish va sifat menejmenti tizimini rivojlantirish muassasa faoliyatini modernizatsiya qilishning muhim tashkiliy-pedagogik yo‘nalishlaridan biridir. Ushbu jarayonlarning ilmiy asoslangan holda amalga oshirilishi reabilitatsiya xizmatlarining sifatini oshirish va bolalarning har tomonlama rivojlanishiga yordam beradi.

Bizningcha, bolalar ko‘p tarmoqli ta’lim va reabilitatsiyasi muassasasi faoliyatini strategik rejalashtirish jarayoni alohida boshqaruv funksiyasi sifatida emas, balki muassasaning barcha tashkiliy-pedagogik jarayonlarini integratsiyalovchi tizimli mexanizm sifatida qaralishi lozim. Strategik rejalashtirish muassasa rivojlanishining istiqbolli yo‘nalishlarini aniqlash bilan bir qatorda, ta’lim, reabilitatsiya va ijtimoiy xizmatlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari asosida biz strategik rejalashtirishni amalga oshirishda muassasaning ichki imkoniyatlari va tashqi ijtimoiy-pedagogik muhit omillarini kompleks tahlil qilish zarur degan fikrdamiz. Bunda rejalashtirish jarayoni muassasa infratuzilmasi, kadrlar salohiyati, pedagogik va reabilitatsiya xizmatlari mazmuni hamda manfaatdor tomonlar ehtiyojlari bilan uzviy uyg‘unlashgan holda olib borilishi lozim. Mazkur yondashuv strategik qarorlarning amaliy ahamiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, ko‘p tarmoqli muassasalarda strategik rejalashtirishning samaradorligi uni sifat menejmenti tizimi bilan uyg‘unlashtirish darajasi bilan belgilanadi. Sifat menejmenti strategik rejalarning bajarilishini monitoring qilish, oraliq natijalarni baholash va aniqlangan kamchiliklarni o‘z vaqtida bartaraf etish imkonini beradi. Shu bois strategik rejalashtirish va sifat menejmenti o‘zaro mustaqil jarayonlar emas, balki yagona boshqaruv siklining tarkibiy qismlari sifatida qaralishi lozim.

Sifat menejmenti muassasa faoliyatida faqat nazorat funksiyasini bajaruvchi mexanizm emas, balki pedagogik va reabilitatsion xizmatlarni takomillashtirishga yo‘naltirilgan rivojlantiruvchi omil sifatida talqin etiladi. Ayniqsa, sifat menejmentining pedagogik loyihalash, diagnostika va monitoring natijalariga tayanishi zarurligi ta’kidlanadi. Bu holat boshqaruv qarorlarining dalillarga asoslanganligini kuchaytiradi va subyektiv yondashuvlarning oldini oladi.

Shuningdek, sifat menejmentini joriy etishda inson omilining, xususan, pedagoglar va mutaxassislarning boshqaruv jarayonlaridagi faolligi muhimdir. Strategik rejalashtirish va sifat menejmenti tizimi xodimlarning kasbiy mas’uliyati, refleksiv faoliyati va uzluksiz kasbiy rivojlanishi bilan qo‘llab-quvvatlangandagina samarali natija beradi. Shu nuqtai nazardan, muassasa boshqaruvida jamoaviy mas’uliyat va ochiq muloqot muhim shart sifatida qaraladi.

Xulosa qilib aytganda, integrativ inklyuziv ta’lim va reabilitatsiya muhitida samarali menejmentni joriy etish keng tashkiliy-pedagogik imkoniyatlarga ega. U ta’lim va reabilitatsiya jarayonlarining uzviyligini ta’minlash, pedagoglar va mutaxassislar hamkorligini kuchaytirish, ta’lim sifati va bolalarning rivojlanish natijalarini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu sababli samarali menejment integrativ inklyuziv muhitni rivojlantirishning strategik pedagogik omili sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Семаго Н. Я., Семаго М. М. (2020). Инклюзивная образовательная среда: условия и механизмы формирования. – М.: Владос,– 224 с.
2. Дмитриев А.А. (2013). Интегрированное (инклюзивное) обучение детей с ограниченными возможностями: опыт и проблемы учебное пособие. Рос. Федерация, М-во образования и науки, ФГБОУ ВПО Тюмен. гос. ун-т, Ин-т дистанц. образования, Ин-т психологии и педагогики. — Тюмень : Изд-во Тюменского государственного университета,— 299 с. ил.; 21. — ISBN 978-5-400-00821-4.
3. Tetiana Vakaliuk, Inesa Novitska, Igor Verbovsky, Tetiana Rozhnova and Valerii Kontsedailo (2021) Management of educational institutions with inclusive education based on innovative technologies // SHS Web of Conferences 104, 03008 (2021) <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110403008>
4. Оманова Г.А. (2025). Реализация организационно-педагогических условий интегративной инклюзивной образовательной среды: из опыта Центра “Имкон” (Республика Узбекистан) // Письма в Эмиссия. Оффлайн: электронный научный журнал. №8, RT3567.RL:<http://emissia.org/offline/2025/3567.htm>).

TARBIYAVIY JARAYONLARNI BOSHQARISHDA “MAHALLA–MAKTAB–OILA MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

J.E.Pardabayev,

Yangi asr universiteti dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarbiyaviy jarayonlarni samarali boshqarishda mahalla, maktab va oila hamkorligining oʻrni hamda ushbu tizim mexanizmlarini takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi. Tarbiya jarayonida ijtimoiy hamkorlikning pedagogik ahamiyati, hamkorlikning zamonaviy shakllari, boshqaruvning innovatsion yondashuvlari hamda tarbiyaviy faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi amaliy mexanizmlar ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit soʻzlar: tarbiyaviy jarayon, mahalla, maktab, oila, ijtimoiy hamkorlik, metodik boshqaruv, pedagogik hamkorlik, innovatsion yondashuv.

Аннотация. В данной статье анализируется роль сотрудничества махалли, школы и семьи в эффективном управлении воспитательным процессом, а также рассматриваются вопросы совершенствования механизмов этой системы. Научно обосновывается педагогическое значение социального партнерства в воспитательном процессе, современные формы сотрудничества, инновационные подходы к управлению и практические механизмы, способствующие повышению эффективности воспитательной деятельности.

Ключевые слова: воспитательный процесс, махалля, школа, семья, социальное партнерство, методическое управление, педагогическое сотрудничество, инновационный подход.

Abstract. This article analyzes the role of cooperation among the mahalla, school, and family in the effective management of the educational process, as well as issues related to improving the mechanisms of this system. The pedagogical significance of social partnership in the educational process, modern forms of cooperation, innovative management approaches, and practical mechanisms that enhance the effectiveness of educational activities are scientifically substantiated.

Keywords: educational process, mahalla, school, family, social partnership, methodological management, pedagogical cooperation, innovative approach.

Kirish. Ota-onalar, oʻqituvchilar va oʻquvchilar oʻrtasidagi hamkorlik oʻzaro ishonch va hurmat asosida shakllanmoqda. Ayni paytda ayrim oilalarda tarbiya asosiy ijtimoiy institut sifatida qaralmoqda va maktablar ota-onalar bilan uzviy aloqani yoʻlga qoʻyishga intilmoqda. Shu bilan birga, yangi turdagi hamkorlik munosabatlari rivojlanmoqda. Ota-onalar farzandlarining ilk ustozlari boʻlib, ularning tarbiyasida beqiyos oʻrin egallaydi. Ular uy sharoitida ragʻbatlantiruvchi muhit yaratib, dars tayyorlashda yordam berishlari, shuningdek, bolaning isteʼdodi va qiziqishini rivojlantiruvchi mashgʻulotlarni tashkil etishlari lozim. Agar inson yetarli tarbiyani olmagan boʻlsa, uning bilimlari jamiyat uchun ijobiy emas, balki salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Chunki bilimli, ammo odob-axloqdan yiroq inson oʻz bilimidan notoʻgʻri foydalanib, atrofdagilarga zarar yetkazishi ehtimoldan xoli emas.

Asosiy qism. Bugungi kunda yosh avlodni maʼnaviy yetuk, ijtimoiy faol va masʼuliyatli shaxs sifatida tarbiyalash taʼlim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Tarbiyaviy jarayon samaradorligi faqat maktab faoliyati bilan cheklanmay, balki oila va mahalla bilan uzviy

hamkorlikda amalga oshirilgandagina yuqori natija beradi. Shu sababli “mahalla–maktab–oila” hamkorlik tizimini takomillashtirish tarbiyaviy jarayonlarni boshqarishning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Avvalo, tarbiyaviy jarayon **tizimlilik va uzviylik** tamoyiliga asoslanadi. Bu tamoyil tarbiya jarayonining barcha tarkibiy qismlari — maqsad, mazmun, metod, vosita va natijalar — o‘zaro bog‘liq holda tashkil etilishini anglatadi. Tarbiyaviy ishlar bosqichma-bosqich, yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda va uzluksizlik asosida olib borilgandagina kutilgan samaraga erishish mumkin. Shuningdek, **shaxsga yo‘naltirilganlik** tamoyili muhim o‘rin tutadi. Tarbiyaviy jarayon markazida o‘quvchi shaxsi turadi. Har bir bola o‘ziga xos individual xususiyatlarga ega bo‘lganligi sababli, tarbiyaviy ishlar ham uning qiziqishlari, ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi zarur. Bu yondashuv o‘quvchining mustaqil fikrlashi, ijtimoiy faolligi va mas‘uliyat hissini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tarbiyaviy boshqaruvning yana bir muhim tamoyili — **ijtimoiy hamkorlik**dir. Tarbiya jarayoni faqat maktab doirasida emas, balki oila va mahalla bilan hamkorlikda olib borilgandagina samarali bo‘ladi. Ijtimoiy institutlar o‘rtasidagi hamkorlik o‘quvchi uchun yagona tarbiyaviy muhitni yaratadi va tarbiyaviy ta‘sirning uzluksizligini ta‘minlaydi. boshqaruv jarayoni **ochiqlik va ishonch** tamoyiliga tayanadi. Tarbiyaviy faoliyatning shaffofligi, ota-onalar va jamoatchilik bilan muntazam muloqot olib borilishi o‘zaro ishonchni mustahkamlaydi. Bu esa hamkorlikning barqaror va samarali bo‘lishiga zamin yaratadi. Nihoyat, tarbiyaviy jarayon **natijadorlik** tamoyiliga asoslanadi. Tarbiyaviy faoliyat samarasi o‘quvchilarning xulq-atvori, ijtimoiy munosabatlari, ma‘naviy qadriyatlarga sodiqligi va fuqarolik mas‘uliyati orqali namoyon bo‘ladi. Monitoring va tahlil jarayonlari orqali erishilgan natijalar aniqlanadi hamda kelgusidagi ishlarni takomillashtirish yo‘nalishlari belgilanadi. Tarbiyaviy jarayonlarni samarali boshqarishda bir qator ustuvor yo‘nalishlarni izchil rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Avvalo, tashkiliy mexanizmlarni rivojlantirish tarbiyaviy faoliyatning tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan holda amalga oshirilishini ta‘minlaydi. Bu jarayonda maktab, mahalla va ota-onalar hamkorligida qo‘shma tarbiyaviy reja ishlab chiqish muhim hisoblanadi. Bunday rejalashtirish barcha ishtirokchilarning vazifalarini aniq belgilashga, tarbiyaviy tadbirlarning uzviyligini ta‘minlashga xizmat qiladi. Shuningdek, mahalla faollari va ota-onalarni maktab tadbirlariga faol jalb etish o‘quvchilar uchun yagona tarbiyaviy muhitni yaratadi. Hamkorlik asosida monitoring tizimini yo‘lga qo‘yish esa tarbiyaviy ishlar samaradorligini baholash, mavjud muammolarni o‘z vaqtida aniqlash va ularni bartaraf etish imkonini beradi. Tarbiyaviy jarayonlarni boshqarishda axborot-kommunikatsion mexanizmlarni takomillashtirish ham muhim o‘rin tutadi. Zamonaviy ta‘lim sharoitida raqamli platformalar orqali muntazam axborot almashinuvi maktab, mahalla va ota-onalar o‘rtasidagi aloqani mustahkamlaydi. Onlayn yig‘ilishlar va maslahatlar orqali ota-onalar tarbiyaviy jarayonda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Elektron kuzatuv tizimlari esa o‘quvchilarning o‘qishdagi va xulq-atvordagi o‘zgarishlarini tahlil qilish, tezkor pedagogik choralar ko‘rishga yordam beradi.

Xulosa. Maktabda tarbiyaviy jarayonlarni boshqarishda “mahalla–maktab–oila” tizimi samarali ishlashi o‘quvchilarning ma‘naviy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Tashkiliy, axborot-kommunikatsion hamda pedagogik-ma‘rifiy mexanizmlarning uzviy ishlashi tarbiyaviy faoliyatning tizimli, izchil va natijaga yo‘naltirilgan bo‘lishini ta‘minlaydi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, raqamli platformalar va innovatsion loyihalar orqali maktab, mahalla va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash mumkin. Shu orqali o‘quvchilarda mas‘uliyat hissi, ijtimoiy faollik va milliy qadriyatlarga hurmat shakllanadi, tarbiyaviy jarayonlar samaradorligi oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Qodirov A.** *Maktabda tarbiyaviy jarayonlarni tashkil etish metodikasi.* — Toshkent: O‘qituvchi, 2015.
2. **Eshmurodova N.** *Pedagogik hamkorlik nazariyasi va amaliyoti.* — Toshkent: Fan, 2018.
3. **Azimov B., Axmedova G.** *Maktab–oila hamkorligi: nazariya va amaliyot.* — Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
4. **Usmonov Z.** *Pedagogik boshqaruv: nazariya, metod va amaliyot.* — Toshkent: Pedagogika, 2017.
5. **Yusupova M.** *Ta’lim va tarbiyaviy jarayonlarda ijtimoiy hamkorlik hamda jamoatchilik roli.* — Buxoro: BuxDU, 2019.
6. **To‘xtayev S.** *Maktab tarbiyasida mahalla instituti ishtiroki.* — Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
7. **Qurbonov D.** *Ta’lim muassasalarida pedagogik kommunikatsiya hamda hamkorlik mexanizmlari.* — Toshkent: Fan, 2021.
8. **Jalolov R.** *Ota-ona pedagogik ma’rifati: konsepsiya va amaliyot.* — Namangan: NamDU nashriyoti, 2018.
9. **Sattarova L.** *Pedagogik innovatsiyalar va maktabda tarbiyaviy ishlar samaradorligi.* — Toshkent: Ta’lim, 2022.

FARZAND TARBIYASIDA MAHALLA VA UNING HAMKORLIGI

L.M.Qaraxonova,

Qori Niyoziy nomidagi TPMI bo‘lim mudiri, p.f.d(DSc), katta ilmiy xodim

Mazkur maqolada farzand tarbiyasida mahalla institutining ijtimoiy-pedagogik ahamiyati, uning oila va ta‘lim muassasalari bilan hamkorlik mexanizmlari hamda mazkur hamkorlikning yosh avlodning ma‘naviy-axloqiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishiga ta‘siri ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy sharoitda mahalla faoliyatini takomillashtirish, tarbiyaviy jarayon samaradorligini oshirish va yoshlarni turli salbiy ta‘sirlardan himoya qilishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqolada mahalla–oilata‘lim muassasasi o‘rtasidagi uyg‘un hamkorlikning jamiyat barqarorligi va kelajak avlod kamoloti uchun ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: mahalla, farzand tarbiyasi, ijtimoiy institut, hamkorlik, ma‘naviy tarbiya, oila va maktab, ijtimoiylashuv, ma‘naviy muhit, profilaktika, yoshlar siyosati, ijtimoiy mas‘uliyat.

This article analyzes the socio-pedagogical significance of the mahalla institution in child upbringing, its mechanisms of cooperation with families and educational institutions, as well as the impact of such cooperation on the moral, intellectual, and social development of the younger generation. Furthermore, scientific and practical recommendations aimed at improving the activities of the mahalla in modern conditions, increasing the effectiveness of the educational process, and protecting youth from various negative influences have been developed. The article substantiates the importance of harmonious cooperation between the mahalla, family, and educational institutions for social stability and the development of future generations.

Key words: mahalla, child upbringing, social institution, cooperation, moral education, family and school, socialization, spiritual environment, prevention, youth policy, social responsibility.

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti, mamlakat kelajagi va xalq farovonligi avvalo yosh avlodning qanday tarbiyalanayotganiga bog‘liq. Chunki har bir sog‘lom jamiyatning poydevori ma‘naviy yetuk, bilimli va mas‘uliyatli insonlar bilan mustahkamlanadi. Zamonaviy dunyoda axborot oqimining kuchayishi, globallashtirish jarayonlari va turli g‘oyaviy ta‘sirlar bola ongiga katta ta‘sir ko‘rsatayotgan bir paytda, farzand tarbiyasiga alohida e‘tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir.

Shu nuqtai nazardan, mahalla instituti o‘zbek jamiyatida nafaqat ijtimoiy hayotni tashkil etuvchi tizim, balki yoshlar tarbiyasining ma‘naviy tayanchi sifatida alohida o‘rin tutadi. Asrlar davomida mahalla xalqimizning hamjihatlik, o‘zaro yordam va bag‘rikenglik maktabi bo‘lib xizmat qilib kelgan. Mahalla muhitida inson insoniylik, hurmat, mehr-oqibat va mas‘uliyat kabi fazilatlarni o‘zlashtiradi.

Farzand tarbiyasi avvalo oilada boshlanadi. Ota-onaning mehri, e‘tibori va shaxsiy namunasi bola qalbida ilk tarbiyaviy asoslarni shakllantiradi. Biroq oilada berilgan tarbiyani hayotga tatbiq etish, uni mustahkamlash va rivojlantirishda mahallaning roli beqiyosdir. Mahalla orqali bola jamoatchilik muhitiga kirib boradi, kattalar bilan muloqot qiladi, hayotiy tajriba orttiradi.

Mahallada tashkil etiladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, milliy bayramlar, sport musobaqalari, kitobxonlik kechalari va davra suhbatlari bolalarning ma'naviy dunyosi boyishiga xizmat qiladi. Bunday tadbirlar orqali yoshlarda milliy g'urur, vatanparvarlik, jamoaviylik va insonparvarlik tuyg'ulari shakllanadi. Ayniqsa, mahalla nuroniyalarining ibratli hayoti va hayotiy maslahatlari bolalar uchun katta tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Mahalla oila va ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda ish olib borgan holda tarbiya jarayonining uzluksizligini ta'minlaydi. Agar bolaning o'qishida, xulq-atvorida yoki munosabatlarida muammo kuzatilsa, bu holat ota-ona, o'qituvchi va mahalla faollari bilan birgalikda muhokama qilinadi. Natijada muammolar o'z vaqtida hal etiladi va bola to'g'ri yo'lga yo'naltiriladi.

Bunday hamkorlik farzandning ma'naviy-axloqiy kamolotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Oilada berilgan tarbiya maktabda bilim bilan boyitiladi, mahallada esa hayotiy tajriba orqali mustahkamlanadi. Bu esa bolada halollik, mehnatsevarlik, sabr-toqat, mas'uliyat va vatanga sadoqat kabi yuksak fazilatlarni shakllantiradi.

Psixologik jihatdan ham mahalla muhitining ahamiyati katta. Jamoa tomonidan qo'llab-quvvatlangan bola o'zini qadrligi his qiladi, o'z-o'ziga ishonchi ortadi. Bunday bolalar hayotda uchraydigan qiyinchiliklarga bardoshli, mustaqil fikrlaydigan va faol shaxslar bo'lib kamol topadilar.

Bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar hayotining ajralmas qismiga aylangan. Bu imkoniyatlar bilan birga ayrim salbiy ta'sirlarni ham keltirib chiqaradi. Shu sababli mahalla oila va maktab bilan hamkorlikda yoshlarda axborot madaniyatini shakllantirishi, ularni turli salbiy ta'sirlardan himoya qilishi zarur.

Zamonaviy sharoitda mahalla faoliyatini yanada takomillashtirish muhim vazifa hisoblanadi. Yoshlar uchun to'garaklar, sport seksiyalari, ijodiy klublar tashkil etish, ma'rifiy loyihalarni kengaytirish orqali bolalarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish mumkin. Bu ularning salbiy muhitga tushib qolishining oldini oladi. Bu borada quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalarni ko'rsatishimiz mumkin:

- **Hamkorlikning institutsional tizimini yaratish:** Mahalla, oila va ta'lim muassasalari o'rtasida doimiy hamkorlikni ta'minlash uchun maxsus muvofiqlashtiruvchi guruhlar tashkil etish zarur. Ushbu guruhlar tarbiya masalalari bo'yicha rejali ish olib borishi lozim.
- **Axborot almashinuvini raqamlashtirish:** Zamonaviy raqamli platformalar orqali ota-onalar, o'qituvchilar va mahalla faollari o'rtasida tezkor axborot almashinuvini yo'lga qo'yish tarbiya jarayoni samaradorligini oshiradi.
- **Ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish:** Mahalla qoshida ota-onalar uchun muntazam ravishda seminar, trening va ma'rifiy suhbatlar tashkil etish zarur. Bu ularning tarbiyaviy salohiyatini rivojlantiradi.
- **Psixologik xizmatlarni kuchaytirish:** Mahalla va maktabda psixologlar ishtirokida maslahat markazlarini tashkil etish bolalardagi ruhiy muammolarni barvaqt aniqlashga yordam beradi.
- **Ijtimoiy loyihalarni kengaytirish:** “Sog'lom oila — sog'lom jamiyat”, “Ma'naviyat haftaligi”, “Yoshlar yetakchisi” kabi loyihalarni mahalla darajasida faol amalga oshirish maqsadga muvofiq.

- **Yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish:** Mahalla hududida sport, ijodiy va intellektual to'garaklarni ko'paytirish yoshlarni salbiy muhitdan asrashga xizmat qiladi.
- **Profilaktik ishlarni tizimli tashkil etish:** Huquqni muhofaza qiluvchi organlar, maktab va mahalla bilan hamkorlikda deviant xulq-atvorning oldini olishga qaratilgan dasturlar ishlab chiqish zarur.
- **Nuroniylar salohiyatidan samarali foydalanish:** Katta avlod vakillarini tarbiyaviy jarayonga faol jalb etish orqali milliy qadriyatlar va hayotiy tajribani yoshlarga yetkazish mumkin.
- **Ilmiy monitoringni yo'lga qo'yish:** Mahalla hududida yoshlar tarbiyasi holatini muntazam o'rganib borish, so'rovnoma va tahlillar o'tkazish asosida xulosalar chiqarish maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, mahalla farzand tarbiyasida muhim ma'naviy va ijtimoiy tayanch hisoblanadi. Uning oila va ta'lim muassasalari bilan uyg'un hamkorligi bola shaxsining har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Mahalla, oila va maktabning birdamligi orqali ma'naviy yetuk, bilimli, vatanparvar va mas'uliyatli avlodni tarbiyalash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishning yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi 2017 yil 28 iyul PQ-3160 sonli Qarori.
2. Sh.Mirziyoev. Tartib-intizom va ma'suliyatni kuchaytirish, jinoyatchilikning oldini olish muhitini mustahkamlash – huquqbuzarlik profilaktikasi samaradorligining asosiy omilidir. Xalq so'zi. 2017 yil 16 noyabr, № 231 (6925). 1- bet.
3. L.M.Qaraxonova. Farzand tarbiyasida mahalla, maktab va oila birligi – hamkorlik pedagogikasining mazmuni sifatida// "Farzand tarbiyasida kollaborativ texnologiyalardan foydalanish sohasidagi xalqaro tajribalar" xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami. –Toshkent. Science and Innovation, 2025-yil 22-aprel. –B. 141-145.
4. L.M.Qaraxonova. O'quvchilarda axloqiy sifatlarni tarbiyalashda oila-mahalla hamkorligi masalalari// Tarbiyaviy jarayonlarni boshqarishning xalqaro modellarini qo'llash mexanizmlari: muammolar va yechimlar. xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami. – Toshkent. Science and Innovation, 2025-yil 3-iyun. –B. 75-78.
5. L.M.Qaraxonova. Tarbiyani shakllarini maktab-oila-mahalla hamkorligida tashkil etish mexanizmlari// "Uzluksiz ta'lim" j. –T.: O'zPFITI. 2025. № 2. –B.70-74

O‘QUVCHILARNI EKOLOGIK QADRIYATLAR ASOSIDA TARBIYALASHDA OILA VA MAKTAB HAMKORLIGI

L.M. Qaraxonova,

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti bo‘lim mudiri,
p.f.d (DSc), katta ilmiy xodim*

Yusupova Sabrina Dilshod qizi

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti 1- kurs tayanch doktoranti

Mazkur maqolada maktab va ota-onalar hamkorligi asosida yosh avlodda ekologik qadriyatlarni shakllantirish masalalari yoritilgan. Ekologik tarbiyaning mazmun-mohiyati, uning ijtimoiy ahamiyati hamda hamkorlik mexanizmlari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Shuningdek, amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ekologik tarbiya, ekologik madaniyat, ekologik qadriyat, hamkorlik, mahalla, maktab, ota-ona, barqaror rivojlanish.

Hozirgi global ekologik muammolar sharoitida yosh avlodni ma’naviy jihatdan etuk, ijtimoiy mas’uliyatli va tabiatga ongli munosabatda bo‘luvchi shaxs sifatida tarbiyalash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayonda ekologik qadriyatlar muhim tarbiyaviy vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Ekologik qadriyatlar bu – tabiatni asrash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, atrof-muhitga ehtiyotkor munosabatda bo‘lish kabi ma’naviy qarashlar majmuasidir.

Bugungi kunda atrof-muhit ifloslanishi, tabiiy resurslarning kamayishi va iqlim o‘zgarishi yosh avlodda ekologik ong va mas’uliyatni shakllantirish zaruratini kuchaytirmoqda. Shu bois ekologik tarbiya uzluksiz ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, ekologik muammolar haqida axborot ko‘payayotgan bir paytda bolalarning “ekologik charchoq” holati –muammo ko‘pligi sabab befarqlik yoki “baribir hech narsa o‘zgarmaydi” degan kayfiyat paydo bo‘lishi ham uchraydi. Demak, maktabdagi ekologik tarbiya qo‘rqitish yoki faqat salbiy oqibatlarni sanash bilan emas, balki yechimga yo‘naltirilgan, o‘quvchini agent sifatida ko‘radigan, kichik-amaliy natijalarni ko‘rsatadigan didaktika asosida qurilishi lozim.

Inson va tabiat o‘rtasidagi munosabat azaldan jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo‘lib kelgan. Tabiat inson hayotining manbai, moddiy va ma’naviy boyliklar asosi hisoblanadi. Shu bois tabiatga nisbatan ehtirom, mehr va mas’uliyat kabi ekologik qadriyatlar har bir shaxs dunyoqarashida mustahkam o‘rin egallashi zarur.

Tabiat bilan bog‘liq ekologik qadriyatlar, avvalo, insonning atrof-muhitga ongli munosabatini ifodalaydi. Ular tabiiy resurslarni asrash, o‘simlik va hayvonot dunyosini muhofaza qilish, havo, suv va er tozaligini saqlashga qaratilgan ma’naviy qarashlar tizimini o‘z ichiga oladi. Bunday qadriyatlar insonda tabiatni faqat foydalanish manbai emas, balki hayotiy ne‘mat sifatida anglashni shakllantiradi.

Ekologik qadriyatlarning muhim jihatlaridan biri — tabiatga mehr va rahm-shafqat bilan munosabatda bo‘lishdir. Inson o‘z atrofidagi daraxtlar, qushlar, hayvonlar va suv havzalarini asrash orqali nafaqat tabiatni, balki o‘z sog‘lig‘i va kelajak avlod manfaatlarini ham himoya qiladi. Shu ma’noda tabiatni muhofaza qilish ma’naviy burch sifatida qoraladi.

Tabiat bilan bog'liq ekologik qadriyatlar barqaror rivojlanish g'oyasi bilan ham uzviy bog'liqdir. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, qayta ishlash madaniyatini rivojlantirish orqali ekologik muvozanat saqlanadi. Bu esa jamiyatning uzoq muddatli taraqqiyotini ta'minlaydi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida tabiat bilan bog'liq ekologik qadriyatlarni shakllantirish o'quvchilarda ma'naviy poklik, mas'uliyat va ijtimoiy faollikni rivojlantiradi. Tabiat qo'ynida o'tkaziladigan mashg'ulotlar, amaliy ishlar, kuzatuvlar va ekologik loyihalar bolalarning tabiatni his etishiga va qadrlashga yordam beradi.

Yosh avlodda tabiatga ehtirom, mas'uliyat va ekologik madaniyatni shakllantirishda oila va maktabning o'zaro hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Chunki bolaning dunyoqarashi, xulq-atvori va qadriyatlari, avvalo, oila muhitida shakllanadi, maktabda esa tizimli ravishda rivojlantiriladi. Shu bois ekologik qadriyatlarni tarbiyalashda mazkur ikki ijtimoiy institutning uyg'un faoliyati maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Oila bolaning birinchi tarbiya maktabi hisoblanadi. Shu bois ekologik qadriyatlar, avvalo, ota-onaning shaxsiy namunasi orqali shakllanadi.

Oilada quyidagi ishlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- uyda gul va o'simliklar parvarishini yo'lga qo'yish;
- suv va elektr energiyasini tejash odatini shakllantirish;
- chiqindilarni to'g'ri tashlash madaniyatini o'rgatish;
- bolani tabiat qo'yniga sayrga olib chiqish;
- tabiatni asrash haqida suhbatlar o'tkazish. Bu kabi ishlar bolada tabiatga nisbatan mehr va ehtiromni mustahkamlaydi.

Maktab ekologik qadriyatlarni ilmiy asosda shakllantiruvchi asosiy ta'lim muassasasi hisoblanadi. Bu erda bolalar ekologik bilimlar bilan birga amaliy ko'nikmalarga ham ega bo'ladilar.

Maktabda quyidagi tadbirlar tashkil etilishi maqsadga muvofiq:

- ekologik darslar va suhbatlar;
- “Yashil maktab”, “Toza hudud” aksiyalari;
- daraxt ekish va obodonlashtirish ishlari;
- ekologik tanlov va loyihalar;
- tabiatga bag'ishlangan ko'rgazmalar.

Bu tadbirlar o'quvchilarning ekologik faolligini oshiradi. Ekologik qadriyatlarni samarali shakllantirish uchun oila va maktab o'rtasida uzviy hamkorlik yo'lga qo'yilishi lozim.

Asosiy hamkorlik shakllari quyidagilardan iborat:

- ota-onalar ishtirokida ekologik tadbirlar o'tkazish;
- qo'shma obodonlashtirish ishlari;
- ekologik seminar va treninglar;
- ota-onalar uchun ma'rifiy suhbatlar;
- mahalla bilan hamkorlikda aksiyalar tashkil etish. Bunday hamkorlik bolada jamoaviylik, mas'uliyat va faollikni rivojlantiradi.

Tavsiyalar:

1. Oila va maktab o'rtasida ekologik tarbiyani tashkil etishning yagona konsepsiyasi va rejasi ishlab chiqilishi zarur;
2. Ota-onalarning ekologik bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish;

3. Milliy an'analar orqali ekologik qadriyatlarni singdirishning metodik tizimini ishlab chiqish.

Xulosa qilib aytganda, tabiat bilan bog'liq ekologik qadriyatlarni shakllantirishda oila va maktab hamkorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Oilada berilgan dastlabki tarbiya maktabda tizimli ravishda rivojlantirilib, jamiyat hayotida mustahkamlanadi. Bunday uyg'un hamkorlik natijasida tabiatga ehtiyotkor, mas'uliyatli va ongli avlod voyaga etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasining "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 1992.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
4. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris, 2017.
5. United Nations. Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. – New York, 2015.
6. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Innovatsiya, 2019.
7. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogika asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.

**MAHALLA, MAKTAB VA OILA HAMKORLIK TIZIMIDA “RAQAMLI TARBIYA”
MODELINI YARATISH VA JORIY ETISH: MUSIQA QADRIYATLARI VOSITASIDA
O‘SMIR YOSHDAGI O‘QUVCHILARNING ESTETIK TAFAKKURINI
SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI**

Qarshiboyeva Maftuna Komiljon qizi

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi

milliy instituti 2 bosqich tayanch doktoranti

+998915661536

Annotatsiya. Mazkur maqolada mahalla–maktab–oila hamkorlik tizimida “raqamli tarbiya” modelini ishlab chiqish va uni musiqa qadriyatlari asosida amalga oshirish masalalari yoritiladi. Shuningdek, o‘smir yoshdagi o‘quvchilarning estetik tafakkurini shakllantirishda milliy va jahon musiqa merosidan foydalanish mexanizmlari, raqamli platformalarning pedagogik imkoniyatlari hamda hamkorlik subyektlarining vazifalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: raqamli tarbiya, estetik tafakkur, musiqa qadriyatlari, mahalla, oila, maktab, integratsiya, ma’naviy tarbiya.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы разработки модели «цифрового воспитания» в системе сотрудничества махалля–школа–семья и её реализации на основе музыкальных ценностей. Также анализируются механизмы использования национального и мирового музыкального наследия в формировании эстетического мышления подростков, педагогические возможности цифровых платформ, а также функции субъектов сотрудничества.

Ключевые слова: цифровое воспитание, эстетическое мышление, музыкальные ценности, махалля, семья, школа, интеграция, духовно-нравственное воспитание.

Abstract. This article examines the development of a “digital education” model within the framework of neighborhood–school–family cooperation and its implementation based on musical values. It also analyzes the mechanisms for using national and world musical heritage in shaping adolescents’ aesthetic thinking, the pedagogical potential of digital platforms, and the roles of the cooperation stakeholders.

Keywords: digital education, aesthetic thinking, musical values, neighborhood, family, school, integration, spiritual and moral education.

Globalashuv va raqamlashtirish jarayonlari yoshlar tarbiyasiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Bugungi kunda o‘smirlarning dunyoqarashi, estetik didi va madaniy saviyasi ko‘p jihatdan raqamli makonda shakllanmoqda. Shu bois mahalla, maktab va oila hamkorligida raqamli tarbiyaning tizimli modelini yaratish dolzarb vazifalardan biridir. Ayniqsa, musiqa qadriyatlari o‘smirlarning estetik tafakkurini rivojlantirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Milliy musiqa merosi, xususan Shashmaqom, hamda jahon mumtoz musiqasi namunalari o‘quvchilarda go‘zallikni his etish, badiiy tafakkur yuritish va emotsional madaniyatni shakllantiradi. amonaviy globalashuv jarayonida yosh avlodning estetik didi va tafakkurini shakllantirish dolzarb masalaga aylangan. Raqamli texnologiyalar, internet tarmoqlari hamda ommaviy madaniyat ta’siri o‘smirlarning dunyoqarashi va qadriyatlar tizimiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu bois ta’lim jarayonida milliy musiqa merosidan samarali foydalanish orqali estetik tarbiyani kuchaytirish zarurati tug‘ilmoqda. O‘zbekiston Respublikasida yoshlar

tarbiyasini takomillashtirish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan “Yangi O‘zbekiston” taraqqiyot strategiyasida yoshlarning ma’naviy-axloqiy kamolotini ta’minlash muhim vazifa sifatida belgilangan. Estetik tafakkur – bu shaxsning go‘zallikni idrok etish, baholash va yaratishga yo‘naltirilgan ong faoliyatidir. U san’at, xususan musiqa orqali chuqurroq shakllanadi. Musiqa inson ruhiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi san’at turi bo‘lib, o‘smirlik davrida shaxsning ichki dunyosini boyitadi. Sharq mutafakkirlaridan Abu Nasr Forobiy musiqa ilmini inson ruhiyatini tarbiyalovchi kuch sifatida baholagan. Uning “Musiqa ilmi” haqidagi qarashlari bugungi pedagogik yondashuvlar uchun ham metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Milliy musiqa merosimiz, xususan Shashmaqom an’analari, xalq qo‘shiqlari, maqom san’ati yoshlarning estetik didini shakllantirishda muhim vositadir. Mahalla, maktab va oila hamkorligida ishlab chiqilgan “Raqamli tarbiya” modeli o‘smir yoshdagi o‘quvchilarning estetik tafakkurini musiqa qadriyatlari asosida shakllantirishda samarali pedagogik tizim hisoblanadi. Mazkur model milliy musiqa merosini zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilish orqali yoshlarning ma’naviy barkamolligini ta’minlaydi.

Kelgusida mazkur modelni respublika miqyosida tatbiq etish, metodik qo‘llanmalar yaratish hamda pedagog kadrlar malakasini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abu Nasr Forobiy. Musiqa ilmi haqida risola. – Toshkent: Fan.
2. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent, 2022.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
4. Shashmaqom san’ati tarixi va nazariyasi. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti.
5. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent, 2021.
6. Musiqa pedagogikasi va estetik tarbiya masalalari bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami. – Toshkent, 2023

ONA TILI DARSLARIDA KUTILGAN NATIJAGA ERISHISHDA MAQSADLI GRAMMATIK TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISHNING METODIK USULLARI.

Qodirova Sevara Shuxratovna,

Toshkent amaliy fanlar universiteti 2- kurs magistranti

97-705-80-99

Annotatsiya

Maqolada ona tili ta'limida kutilgan natijalarga erishishda maqsadli grammatik topshiriqlardan foydalanishning metodik usullari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Grammatik kompetensiyani shakllantirishda kuzatish, qo'llash, tahliliy, kommunikativ va ijodiy topshiriqlar tizimini qo'llash samaradorligi asoslanadi. Tajriba natijalari maqsadli grammatik topshiriqlar o'quvchilarning grammatik bilimni nutqda qo'llash, tahliliy fikrlash va nutqiy savodxonlik ko'rsatkichlarini sezilarli oshirishini ko'rsatdi.

Abstract

The article scientifically analyzes the methodological methods of using targeted grammatical tasks to achieve the expected results in native language education. The effectiveness of using a system of observation, application, analytical, communicative and creative tasks in the formation of grammatical competence is substantiated. The results of the experiment showed that targeted grammatical tasks significantly increase the indicators of students' application of grammatical knowledge in speech, analytical thinking and verbal literacy.

Аннотация

В статье проведен научный анализ методических приемов использования целевых грамматических заданий для достижения ожидаемых результатов в обучении родному языку. Обоснована эффективность использования системы наблюдательных, прикладных, аналитических, коммуникативных и творческих заданий в формировании грамматической компетенции. Результаты эксперимента показали, что целевые грамматические задания значительно повышают показатели применения грамматических знаний учащимися в устной речи, аналитическом мышлении и устной грамотности.

Kalit so'zlar: ona tili ta'limi, grammatik kompetensiya, maqsadli topshiriq, metodik yondashuv, kommunikativ metod, nutqiy faoliyat.

Keywords: mother tongue education, grammatical competence, target task, methodological approach, communicative method, speech activity.

Ключевые слова: обучение родному языку, грамматическая компетенция, целевое задание, методологический подход, коммуникативный метод, речевая деятельность.

Zamonaviy ta'lim paradigmasida ona tili o'qitishning asosiy maqsadi o'quvchilarda grammatik bilimni yodlash emas, balki uni nutqiy faoliyatda ongli va samarali qo'llash kompetensiyasini shakllantirishdan iborat. Shu nuqtai nazardan, ona tili darslarida kutilgan natijaga erishish o'qitish jarayonini maqsadli tashkil etish va grammatik topshiriqlarni ilmiy asosda tanlash bilan belgilanadi. Ona tili ta'limi o'quvchilarning nutqiy, tafakkuriy hamda kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Dars jarayonida kutilgan natijalarga erishish, avvalo, o'quvchilarning grammatik bilimlarini ongli o'zlashtirishi va ularni amaliy nutqda qo'llay olishi bilan chambarchas bog'liq. Shu bois ona tili mashg'ulotlarida

maqsadli grammatik topshiriqlardan foydalanish metodik jihatdan asoslangan va samarali yondashuv hisoblanadi.

Maktab amaliyotida ko‘pincha grammatik mashqlar reproduktiv xarakterda bo‘lib, qoidani mustahkamlashga qaratiladi, biroq ularning nutqiy faoliyat bilan integratsiyasi yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan. Natijada o‘quvchi grammatik hodisani biladi, ammo uni real nutq vaziyatida qo‘llashda qiynaladi. Bu esa ta‘lim natijasining past bo‘lishiga olib keladi. Shu sababli maqsadli grammatik topshiriqlarni metodik jihatdan asoslab qo‘llash muammosi dolzarb hisoblanadi. Maqsadli grammatik topshiriqlar — bu o‘quvchilarning muayyan grammatik hodisani tushunishi, mustahkamlashi va nutq jarayonida qo‘llashiga yo‘naltirilgan maxsus mashq va faoliyatlar tizimidir. Bunday topshiriqlar o‘quvchilarning yoshi, bilim darajasi hamda o‘rganilayotgan mavzuning murakkabligiga mos holda tuzilganda ta‘lim samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Ular nafaqat qoidani yodlashga, balki grammatik birliklarning ma‘no va vazifasini anglashga xizmat qiladi. Mazkur maqolaning maqsadi — ona tili darslarida kutilgan natijaga erishishda maqsadli grammatik topshiriqlardan foydalanishning samarali metodik usullarini ilmiy asoslash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Til o‘qitish metodikasida grammatik kompetensiya masalasi ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan. Grammatikani nutqiy faoliyat bilan integratsiyada o‘qitish g‘oyasi kommunikativ yondashuv nazariyasida asoslangan bo‘lib, unga ko‘ra grammatik bilim nutqiy vazifa orqali o‘zlashtirilganda barqaror kompetensiyaga aylanadi. Didaktik tadqiqotlarda topshiriq o‘quv faoliyatining asosiy birligi sifatida talqin etiladi. Maqsadli topshiriq esa o‘quv natijasiga yo‘naltirilgan metodik faoliyat birligi bo‘lib, u grammatik hodisani tushunish, mustahkamlash va nutqda qo‘llash bosqichlarini ta‘minlaydi. Metodik adabiyotlarda grammatik mashqlar tizimini bosqichma-bosqichlik, izchillik, maqsadlilik va faoliyatga yo‘naltirilganlik tamoyillari asosida tashkil etish zarurligi ta‘kidlanadi. Shuningdek, differensial yondashuv asosida topshiriqlarni o‘quvchi darajasiga moslashtirish grammatik kompetensiya rivojida muhim omil hisoblanadi.

Ona tili darslarida maqsadli grammatik topshiriqlardan foydalanishning asosiy maqsadi — o‘quvchilarda grammatik kompetensiyani shakllantirishdir. Bu kompetensiya til birliklarini to‘g‘ri tanlash, gap tuzishda grammatik me‘yorlarga rioya qilish hamda fikrni aniq va ravon ifodalash ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi. Mazkur topshiriqlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

Maqsadli grammatik topshiriqlarni quyidagi yo‘nalishlarda qo‘llash samarali natija beradi:

- grammatik hodisani kuzatish va aniqlashga doir topshiriqlar;
- qoidani qo‘llashga yo‘naltirilgan mashqlar;
- tahlil va taqqoslash asosidagi topshiriqlar;
- nutqiy vaziyatda grammatik birliklardan foydalanish mashqlari;
- ijodiy va kommunikativ topshiriqlar.

Bunday topshiriqlarni darsning barcha bosqichlarida — yangi mavzuni o‘zlashtirish, mustahkamlash va nazorat jarayonlarida qo‘llash mumkin. Masalan, kuzatish topshiriqlari orqali o‘quvchilar grammatik hodisani o‘zlari kashf etadi; qo‘llash mashqlari esa bilimni amaliy ko‘nikmaga aylantiradi; ijodiy topshiriqlar esa grammatik bilimni nutq faoliyatida mustaqil ishlatishga o‘rgatadi. Natijada grammatik bilimlar mexanik emas, ongli va barqaror o‘zlashtiriladi.

Til o‘qitish metodikasida grammatik kompetensiya masalasi ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan. Grammatikani nutqiy faoliyat bilan integratsiyada o‘qitish g‘oyasi kommunikativ yondashuv nazariyasida asoslangan. Bu yondashuvga ko‘ra, grammatik bilim nutqiy vazifa orqali o‘zlashtirilganda barqaror kompetensiyaga aylanadi.

Metodik tadqiqotlarda grammatik mashqlar tizimini bosqichma-bosqichlik, maqsadlilik, izchillik va faoliyatga yo‘naltirilganlik tamoyillari asosida tashkil etish zarurligi ta’kidlanadi. Zamonaviy didaktikada topshiriq — o‘quv faoliyatining asosiy birligi sifatida qaraladi. Maqsadli topshiriq esa o‘quv natijasiga bevosita yo‘naltirilgan metodik vosita hisoblanadi.

Ona tili o‘qitish metodikasida grammatik topshiriqlarni kommunikativ, muammoli, tahliliy va ijodiy shakllarda tashkil etish samarali ekani ilmiy manbalarda qayd etilgan. Shuningdek, differensial yondashuv asosida topshiriqlarni o‘quvchi darajasiga moslashtirish grammatik kompetensiya rivojida muhim omil sifatida baholanadi.

Maqsadli grammatik topshiriq — o‘quvchilarning muayyan grammatik bilimni egallashi, uni mustahkamlashi va nutq jarayonida qo‘llashiga yo‘naltirilgan metodik faoliyat birligidir. U quyidagi xususiyatlarga ega:

- aniq o‘quv natijasiga yo‘naltirilgan;
- nutqiy faoliyat bilan bog‘langan;
- kognitiv jarayonlarni faollashtiruvchi;
- bosqichli o‘zlashtirishni ta’minlovchi.

Maqsadli grammatik topshiriqlarni tuzishda quyidagi algoritm samarali hisoblanadi:

1. O‘quv natijasini aniqlash
2. Grammatik hodisaning nutqiy funksiyasini belgilash
3. Topshiriq turini tanlash
4. Murakkablik darajasini belgilash
5. Nutqiy vaziyat yaratish
6. Nazorat mezonini aniqlash

Tadqiqot metodlari va baholash mezonlarining integrallashgan jadvali

Tadqiqot metodi	Metodning mazmuni	Baholash mezonlari	Mezonga ko‘rsatkich
Pedagogik tahlil	Grammatik topshiriqlar tizimi va dars materiallarini ilmiy-metodik tahlil qilish	Grammatik hodisani tushunish	Qoidani anglash darajasi, izohlash aniqligi
Dars jarayonini kuzatish	O‘quvchilarning topshiriqlarni bajarish jarayonidagi faoliyatini monitoring qilish	Qo‘llash aniqligi	Grammatik shakllarni to‘g‘ri qo‘llash foizi
Tajriba-sinov	Maqsadli grammatik topshiriqlarni amaliy darslarda qo‘llash va natijani o‘lchash	Nutqiy integratsiya	Grammatik birliklarni nutqda ishlatish darajasi
Taqqoslash	Nazorat va tajriba guruhlarini natijalarini qiyoslash	Qo‘llash aniqligi	Guruhlar o‘rtasidagi farq ko‘rsatkichi
Statistik tahlil	Olingan natijalarni miqdoriy qayta ishlash va ishonchlilikni aniqlash	Nutqiy integratsiya	O‘sish dinamikasi, foiz ko‘rsatkichi

Gap bo‘lamlari mavzusi asosida maqsadli grammatik topshiriqlar samaradorligining metodik asoslanishi

Ona tili ta’limida grammatik kompetensiyaning shakllanish darajasi grammatik bilimning nutqiy faoliyat bilan integratsiyalashuvi bilan belgilanadi. Grammatik birliklarning nutq jarayonida ongli qo‘llanishi o‘quvchilarning nafaqat til haqidagi bilimini, balki fikrni grammatik jihatdan to‘g‘ri va ravon ifodalash ko‘nikmasini ham shakllantiradi. Shu nazariy qarashdan kelib chiqib, maqsadli grammatik topshiriqlarning ta’lim samaradorligiga ta’sirini amaliy jihatdan aniqlash maqsadida ular sintaksisning asosiy bo‘limlaridan biri bo‘lgan “Gap bo‘lamlari” mavzusi asosida ishlab chiqildi va tajriba-sinov jarayonida qo‘llandi.

“Gap bo‘lamlari” mavzusining tadqiqot obyekti sifatida tanlanishi metodik jihatdan asosli hisoblanadi. Chunki mazkur mavzu o‘zbek tili sintaksisining markaziy kategoriyasi bo‘lib, gap qurilishi, fikrning grammatik tuzilishi va nutq ravonligi bevosita ega, kesim, to‘ldiruvchi, aniqlovchi hamda holning to‘g‘ri qo‘llanishiga bog‘liqdir. Pedagogik kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar ko‘pincha gap bo‘laklarini nazariy jihatdan bilsalar-da, ularni nutq jarayonida aniqlash va funksional qo‘llashda qiyinchilikka duch keladilar. Bu hol grammatik bilimning nutqiy faoliyat bilan yetarli integratsiyalanmaganini ko‘rsatadi.

Mazkur muammoni bartaraf etish maqsadida “Gap bo‘lamlari” mavzusi bo‘yicha maqsadli grammatik topshiriqlar tizimi quyidagi metodik algoritm asosida loyihalashtirildi: o‘quv natijasini aniqlash, grammatik hodisaning nutqiy funksiyasini belgilash, topshiriq turini tanlash, nutqiy vaziyat yaratish va baholash mezonini qo‘llash. Ushbu algoritm grammatik bilimni bosqichma-bosqich tushunishdan amaliy nutqiy qo‘llashgacha olib boruvchi didaktik zanjirni ta’minlaydi.

Tajriba jarayonida topshiriqlar grammatik kompetensiya shakllanish bosqichlariga mos holda — kuzatish, qo‘llash, tahliliy-taqqoslash, kommunikativ va ijodiy faoliyat turlarida tashkil etildi. Masalan, kuzatish bosqichida o‘quvchilarga “O‘quvchilar kitob o‘qidi”, “Bahor gullarni ochdi”, “Qushlar sayradi” kabi gaplar berilib, ularda harakat bajaruvchini aniqlash topshirig‘i qo‘yildi. Mazkur topshiriq o‘quvchini tayyor qoida bilan emas, balki gap tarkibini tahlil qilish orqali ega vazifasini anglashga yo‘naltiradi. Natijada o‘quvchi ega — harakat bajaruvchisi ekanini mustaqil ravishda kashf etadi. Bu esa grammatik hodisani ongli tushunish darajasini oshiradi.

Keyingi bosqichda qo‘llashga yo‘naltirilgan topshiriqlar qo‘llandi. Masalan, “bolalar / o‘ynadi”, “shamol / esdi”, “dehqon / ishladi” kabi so‘zlardan ega va kesimdan iborat gap tuzish vazifasi berildi. Ushbu mashq grammatik birliklar o‘rtasidagi moslikni amalda qo‘llashni talab qiladi va o‘quvchilarda gapning asosiy sintaktik yadrosini to‘g‘ri tuzish ko‘nikmasini shakllantiradi. Bu bosqich grammatik qo‘llash aniqligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tahliliy-taqqoslash bosqichida o‘quvchilarga “U kitobni o‘qidi”, “Bola olmani yedi”, “O‘qituvchi savol berdi” kabi gaplarda to‘ldiruvchini aniqlash va uning savolini belgilash topshirildi. Bunda o‘quvchi ega va to‘ldiruvchining funksional farqini savol asosida ajratadi. Bu usul grammatik birliklarni differensial anglashni ta’minlaydi hamda gap bo‘lamlari o‘rtasidagi sintaktik munosabatni ongli idrok etishga olib keladi.

Kommunikativ bosqichda grammatik birliklarni nutqiy vaziyatda qo‘llash maqsadida “Men maktabda” mavzusida ega, kesim va to‘ldiruvchi ishtirok etgan gaplar tuzish topshirig‘i berildi. Ushbu faoliyat grammatik bilimni erkin nutq jarayoniga integratsiyalashga xizmat qiladi. Natijada gap bo‘lamlari alohida nazariy birlik sifatida emas, balki fikr ifodasining tarkibiy elementi sifatida qo‘llanadi.

Ijodiy bosqichda esa o‘quvchilardan “Bahor keldi” mavzusida kichik matn tuzish va undagi gap bo‘laklarini belgilash talab etildi. Mazkur topshiriq grammatik bilimni matn darajasida qo‘llashni talab qilgani sababli grammatik kompetensiyaning eng yuqori — mustaqil nutqiy qo‘llash bosqichini ta’minlaydi.

Tajriba-sinov jarayonida topshiriqlar kuzatish, qo‘llash, tahliliy-taqqoslash, kommunikativ va ijodiy bosqichlarda tashkil etildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, maqsadli grammatik topshiriqlar qo‘llangan sinflarda:

- grammatik tushunish — 32 % ga oshdi
- qo‘llash aniqligi — 29 % ga oshdi
- nutqiy integratsiya — 35 % ga oshdi

Nazorat sinflarida o‘shirish 10–12 % ni tashkil etdi. Bu maqsadli grammatik topshiriqlar grammatik bilimni nutqiy faoliyat bilan integratsiyada berilganda ta’lim samaradorligi yuqori bo‘lishini ko‘rsatadi.

Olingan natijalar metodik jihatdan quyidagi ilmiy xulosalarni asoslaydi: birinchidan, grammatik hodisani kuzatish asosida o‘zlashtirish tushunish darajasini oshiradi; ikkinchidan, qo‘llash topshiriqlari grammatik aniqlikni shakllantiradi; uchinchidan, kommunikativ vazifalar grammatik birliklarni nutq jarayoniga integratsiyalaydi; to‘rtinchidan, ijodiy topshiriqlar grammatik kompetensiyaning barqarorlashtiradi. Demak, maqsadli grammatik topshiriqlar tizimi grammatik bilimdan nutqiy kompetensiyaga o‘tishning bosqichli didaktik modelini hosil qiladi.

Shunday qilib, “Gap bo‘laklari” mavzusi asosida o‘tkazilgan metodik tajriba maqsadli grammatik topshiriqlardan foydalanish ona tili darslarida kutilgan natijalarga erishishning samarali metodik vositasi ekanini amaliy jihatdan isbotladi. Grammatikani kuzatish → qo‘llash → kommunikativ → ijodiy bosqichlarida o‘qitish o‘quvchilarning nutqiy savodxonligi va grammatik kompetensiyasini sezilarli darajada oshiradi. Shu bois sintaksis mavzularini, xususan gap bo‘laklarini o‘qitishda maqsadli grammatik topshiriqlar tizimidan foydalanish metodik jihatdan asoslangan va samarali yondashuv sifatida tavsiya etiladi.

Demak, maqsadli grammatik topshiriqlar tizimi grammatik bilim → ko‘nikma → nutqiy kompetensiya bosqichli modelini hosil qiladi. Ona tili darslarida sintaksis mavzularini o‘qitishda ushbu tizimdan foydalanish metodik jihatdan asoslangan va samarali yondashuv hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Jamolxonov H. Hozirgi o‘zbek adabiy tili grammatikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
2. Mahmudov N., Nurmonov A. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. — Toshkent: Fan, 2012.
3. Yo‘ldoshev J. Ona tili o‘qitish metodikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
4. Abdullayeva Q. Ona tili ta’limida kompetensiyaviy yondashuv. — Toshkent, 2020.
5. Passov E. I. Kommunikativ metodika asoslar. — Moskva: Prosveshchenie, 1991.
6. Zimnyaya I. A. Pedagogicheskaya psixologiya. — Moskva: Logos, 2004.
7. Leontyev A. A. Rechevaya deyatelnost. — Moskva: Nauka, 1969.
8. Xudoyberganova D. Ona tili darslarida interfaol metodlar. — Toshkent, 2019.

TARBIYAVIY PEDAGOGIK EKSPERIMENTLARNI MODELLASHTIRISHDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

*Qulmatov Zulfiqor Zafar o'g'li,
Qarshi davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi*

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi tarbiyaviy pedagogik eksperimentlarni modellashtirishda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida sun'iy intellekt vositalarining qo'llanilishi pedagogik tadqiqotlarni loyihalash, eksperimental ma'lumotlarni qayta ishlash va natijalarni bashorat qilishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Tezisdagi tarbiyaviy eksperimentlarni modellashtirish bosqichlari, sun'iy intellekt algoritmlarining qo'llanilish sohalari hamda ularning afzallik va cheklovlari yoritilgan. Shuningdek, sun'iy intellekt asosida ishlovchi adaptiv tizimlar, neyron tarmoqlar va simulyatsion modellarning tarbiyaviy tadqiqotlardagi o'rni muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, tarbiyaviy pedagogik eksperiment, modellashtirish, neyron tarmoqlar, adaptiv tizimlar, simulyatsiya, pedagogik tadqiqot.

Аннотация: В данном тезисе анализируются возможности использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) при моделировании воспитательных педагогических экспериментов. Применение средств искусственного интеллекта в образовательно-воспитательном процессе создает новые возможности для проектирования педагогических исследований, обработки экспериментальных данных и прогнозирования результатов. В тезисе освещены этапы моделирования воспитательных экспериментов, области применения алгоритмов искусственного интеллекта, а также их преимущества и ограничения. Также обсуждается роль адаптивных систем, нейронных сетей и имитационных моделей на основе искусственного интеллекта в воспитательных исследованиях.

Ключевые слова: искусственный интеллект, воспитательный педагогический эксперимент, моделирование, нейронные сети, адаптивные системы, имитация, педагогическое исследование.

Abstract: This thesis analyzes the possibilities of using artificial intelligence (AI) technologies in modeling educational pedagogical experiments. The application of artificial intelligence tools in the educational process creates new opportunities for designing pedagogical research, processing experimental data, and predicting results. The thesis highlights the stages of modeling educational experiments, areas of application of artificial intelligence algorithms, as well as their advantages and limitations. It also discusses the role of adaptive systems, neural networks, and simulation models based on artificial intelligence in educational research.

Keywords: artificial intelligence, educational pedagogical experiment, modeling, neural networks, adaptive systems, simulation, pedagogical research.

KIRISH. Zamonaviy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt vositalarining joriy etilishi pedagogik tadqiqotlar metodologiyasiga ham yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. Xususan, tarbiyaviy pedagogik eksperimentlarni loyihalash, ularni modellashtirish va olingan natijalarni tahlil qilishda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari kengayib bormoqda [1]. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini raqamlashtirish va sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish bo'yicha olib borilayotgan

islohotlar doirasida “Ta’lim jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish konsepsiyasi”ni ishlab chiqish masalalari ham muhokama qilinmoqda [2].

Tarbiyaviy pedagogik eksperimentlar — o’quvchilarning ma’naviy-axloqiy sifatлари, ijtimoiy xulq-atvori, qadriyat yo’nalishlari va shaxsiy rivojlanish dinamikasini o’rganishga qaratilgan murakkab tadqiqotlardir. Bunday eksperimentlarni an’anaviy usullar bilan o’tkazish ko’p vaqt talab etishi, subyektiv omillarning ta’siri kuchli bo’lishi va natijalarni umumlashtirish murakkabligi kabi muammolar bilan bog’liq. Sun’iy intellekt texnologiyalari esa ushbu muammolarni hal etishda muhim vosita bo’lib xizmat qilishi mumkin [3].

ASOSIY QISM.

Tarbiyaviy pedagogik eksperimentlarni modellashtirishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bir qator yo’nalishlarni o’z ichiga oladi.

Birinchidan, eksperimental tadqiqotlarni loyihalash bosqichida sun’iy intellekt algoritmlari yordamida tadqiqot dizaynini optimallashtirish, tanlanma to’plamini shakllantirish va eksperiment o’tkazish strategiyasini ishlab chiqish imkoniyati mavjud. Mashinali o’qitish algoritmlari oldingi tadqiqotlar ma’lumotlarini tahlil qilib, eng samarali tadqiqot metodlarini taklif qilishi mumkin [4].

Ikkinchidan, tarbiyaviy eksperimentlarni simulyatsiya qilishda sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Sun’iy intellekt asosidagi simulyatsion modellar yordamida real sharoitda o’tkazish qiyin bo’lgan yoki uzoq vaqt talab etadigan tarbiyaviy jarayonlarni modellashtirish mumkin. Masalan, muayyan tarbiyaviy ta’sirning o’quvchilar xulq-atvoridagi o’zgarishlarga ta’sirini bashorat qilishda agentli modellashtirish (agent-based modeling) usullari qo’llaniladi [5].

Uchinchidan, neyron tarmoq texnologiyalari tarbiyaviy eksperimentlar natijalarini tahlil qilishda keng imkoniyatlar yaratadi. Xemming neyron to’ri, ko’p qatlamli perseptron va chuqur o’rganish algoritmlari yordamida eksperimental ma’lumotlardagi murakkab bog’liqliklarni aniqlash, o’quvchilarning tarbiyaviy ko’rsatkichlarini klassifikatsiyalash va rivojlanish tendensiyalarini bashorat qilish mumkin [6]. Neyron tarmoqlar inson miyasi ishlash prinsipiga asoslangan bo’lib, ular murakkab pedagogik jarayonlarni modellashtirishda yuqori samaradorlik ko’rsatadi.

To’rtinchidan, sun’iy intellekt asosidagi adaptiv tizimlar tarbiyaviy eksperimentlarni real vaqt rejimida boshqarish imkonini beradi. Bunday tizimlar eksperiment davomida olingan oraliq natijalarga qarab, tadqiqot yo’nalishini o’zgartirish, qo’shimcha ma’lumotlar to’plash yoki nazorat guruhlariga ta’sir ko’rsatish strategiyasini moslashtirish kabi vazifalarni avtomatik ravishda amalga oshirishi mumkin [7].

Tarbiyaviy pedagogik eksperimentlarni modellashtirishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

1. **Vaqt va resurslarni tejash:** Sun’iy intellekt algoritmlari katta hajmdagi ma’lumotlarni qisqa vaqt ichida qayta ishlash imkonini beradi [8].
2. **Aniqlik va ishonchlilik:** Subyektiv omillarning ta’sirini kamaytirish orqali tadqiqot natijalarining ishonchliligini oshiradi [9].
3. **Bashorat qilish imkoniyati:** Neyron tarmoqlar yordamida tarbiyaviy ta’sirlarning uzoq muddatli natijalarini bashorat qilish mumkin [10].
4. **Individuallashtirish:** Har bir o’quvchining shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda tarbiyaviy strategiyalarni modellashtirish imkonini beradi [11].

Shu bilan birga, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishda bir qator cheklovlar va muammolar ham mavjud. Jumladan, sun'iy intellektdan haddan tashqari foydalanish “miya chirishi” (brainrot) deb ataladigan holatni keltirib chiqarishi mumkin. Bu atama haddan tashqari raqamli vositalardan foydalanish natijasida diqqatni jamlash qobiliyatining pasayishi va ruhiy salomatlik buzilishi kabi holatlarni anglatadi [12]. Shuningdek, tarbiyaviy jarayonlarni modellashtirishda axloqiy muammolar, shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligi va sun'iy intellekt qarorlarining shaffofligi masalalari ham e'tiborga olinishi lozim [13].

Sun'iy intellekt texnologiyalarining pedagogik ta'limga integratsiyasi bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotlarda, sun'iy intellekt vositalari o'qituvchilarning ma'muriy yukini kamaytirish, ta'lim jarayonini individuallashtirish va o'quvchilar faoliyatini real vaqt rejimida kuzatish imkonini berishi ta'kidlanadi [14]. Tarbiyaviy eksperimentlar kontekstida esa sun'iy intellekt yordamida o'quvchilarning axloqiy qadriyatlari, ijtimoiy munosabatlari va shaxsiy rivojlanish dinamikasini modellashtirish imkoniyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Talaba SI agenti kabi sun'iy intellekt asosidagi virtual yordamchilar talabalarning bilim olish jarayonini individuallashtirish, mustaqil ta'limni qo'llab-quvvatlash va o'quv samaradorligini oshirishga xizmat qiladi [15]. Ushbu agentlar matnli va ovozli muloqot orqali talabalar savollariga javob berishi, murakkab mavzularni sodda tilda tushuntirishi hamda o'quv materiallarini tahlil qilishi mumkin. Tarbiyaviy eksperimentlarda bunday agentlardan eksperiment ishtirokchilari bilan muloqot qilish, ularning fikr-mulohazalarini yig'ish va qayta ishlashda foydalanish mumkin.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish akademik natijalarni an'anaviy usullarga nisbatan 20 foizgacha yaxshilashi mumkin [16]. Bu ko'rsatkich tarbiyaviy eksperimentlar samaradorligini oshirishda ham sun'iy intellekt vositalarining muhim rol o'ynashi mumkinligidan dalolat beradi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, tarbiyaviy pedagogik eksperimentlarni modellashtirishda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biridir. Sun'iy intellekt algoritmlari, neyron tarmoqlar va simulyatsion modellar tarbiyaviy jarayonlarni chuqurroq tahlil qilish, ularning rivojlanish dinamikasini bashorat qilish va samarali tarbiyaviy strategiyalarni ishlab chiqish imkonini beradi.

Biroq, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishda axloqiy muammolar, shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligi va inson omilining o'rni kabi masalalarni ham e'tibordan chetda qoldirmaslik lozim. Sun'iy intellekt vositalari pedagogik tadqiqotchining o'rnini bosuvchi emas, balki uning imkoniyatlarini kengaytiruvchi yordamchi vosita sifatida qaralishi kerak [17].

Kelajakda tarbiyaviy pedagogik eksperimentlarni modellashtirishda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish metodikasini takomillashtirish, sohaga oid axloqiy me'yorlarni ishlab chiqish va pedagog kadrlarni ushbu texnologiyalardan foydalanishga tayyorlash masalalari dolzarb bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 5 oktyabrdagi “Raqamli O'zbekiston 2030” strategiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-6079-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. – 06.10.2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023 yil 15 martdagi “Sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'lim tizimiga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida”gi 112-son Qarori // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. – 16.03.2023.

3. Sirojiddinova M., Akbarova F. Ta'lim muhitida sun'iy intellektning qo'llanilishi // Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal. – 2025. – № 2(4.2). – B. 71-77.
4. Remorenko I., Savenkov A., Romanova M. Candidate Approaches and Methodology of Using Specialised Generative Artificial Intelligence Systems in the Study of Pedagogy by University Students // MCU Journal of Pedagogy and Psychology. – 2024. – Vol. 18, № 3. – P. 72-86.
5. Ro'zimboyeva S.N., Yuldashov O.E., Yusupov D.F. Talaba bilimini baholashda Xemming neyron to'ridan foydalanish // Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Vol. 2, № 4. – B. 2181-2187.
6. Akhmadaliyeva M. Yangi pedagogik texnologiyalar va AI asoslari asosida boshlang'ich ta'limda differentsialangan yondoshishni tajbiy etish // Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal. – 2025. – № 2(4.2). – B. 162-164.
7. Boshlang'ich ta'limda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari // Modern Science and Research xalqaro ilmiy jurnali. – 2025. – Vol. 4, Issue 8. – B. 112-118.
8. Xolmatova M.M. Raqamli ta'lim muhitida o'quvchilarning tarbiyaviy kompetensiyalarini rivojlantirish tizimi // Pedagogik mahorat. – Buxoro, 2025. – № 3. – B. 45-51.
9. Tursunov I.N. O'quvchilarning raqamli madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari // Zamonaviy ta'lim. – Toshkent, 2024. – № 2(115). – B. 34-40.
10. Karimova G.S. Ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik-psixologik xususiyatlari // Xalq ta'limi. – Toshkent, 2024. – № 4. – B. 45-49.
11. Ismoilova Z.Q. Talabalarining mediasavodxonligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish // Pedagogik akmeologiya. – Toshkent, 2024. – № 3. – B. 58-64.
12. Sun'iy intellektidan haddan tashqari foydalanish “miya chirishini” keltirib chiqarishi mumkin – tadqiqot // Ta'lim xabarlari ilmiy-metodik jurnali. – Toshkent, 2025. – № 2. – B. 23-27.
13. Xalilov F.X. Raqamli gigiyena asoslari: o'quvchilar uchun amaliy tavsiyalar // Fizika, matematika va informatika. – Toshkent, 2025. – № 1. – B. 67-73.
14. Muqumov J.Sh. Raqamli pedagogika: AKT asosida dars loyihalash metodikasi // Ilm Fan Taraqqiyotida Raqamli Iqtisodiyot va Zamonaviy Ta'limning O'rni. – 2025. – T. 5, № 3. – B. 386-394.
15. Talaba SI agenti: sun'iy intellekt asosidagi virtual yordamchi // Chirchiq davlat pedagogika universiteti axborotnomasi. – 2025. – № 1(21). – B. 112-117.
16. Sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarni chet tili o'qitishga integratsiyalash // Ilg'or iqtisodiyot va pedagogik texnologiyalar jurnali. – Toshkent, 2025. – Maxsus son. – B. 56-62.
17. A'zamov B. Raqamlashtirilgan ta'limning istiqboli: o'qituvchilar uchun yangi raqamli kompetensiyalar // Young Scientists. – 2025. – T. 3, № 16. – B. 4-5.

MAHALLA VA TA'LIM MUASSASASI HAMKORLIGIDA SHAXSNING IJTIMOIIY KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Rasulova Hulkar Sadatovna,

Qarshi davlat universiteti Maktabgacha ta'lim kafedrası tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada shaxsning ijtimoiy kompetentligini shakllantirishda mahalla va ta'lim muassasasi o'rtasidagi integratsiyaning metodik asoslari tahlil qilinadi. Talaba-yoshlarning ijtimoiy muhitga moslashuvi va ularning hayotiy tajribalarini (vitagen) pedagogik jarayonga tatbiq etish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy adaptatsiya, kognitiv komponent, vitagen yondashuv, ijtimoiy menejment, metodik krossover, empatiya.

Аннотация: В данной статье анализируются методологические основы интеграции между сообществом и образовательным учреждением в формировании социальной компетентности личности. Рассматриваются вопросы адаптации учащихся к социальной среде и применения их жизненного опыта (витагена) в педагогическом процессе.

Ключевые слова: социальная адаптация, когнитивный компонент, подход витагена, социальное управление, методологический кrossover, эмпатия.

Abstract: This article analyzes the methodological foundations of integration between the community and the educational institution in the formation of a person's social competence. The issues of adaptation of students to the social environment and the application of their life experiences (vitagen) in the pedagogical process are covered.

Keywords: social adaptation, cognitive component, vitagen approach, social management, methodological crossover, empathy.

Kirish. Global o'zgarishlar davrida shaxsning nafaqat intellektual salohiyati, balki uning ijtimoiy kompetentligi – jamiyatda muloqotga kirisha olishi, jamoada ishlashi va ijtimoiy mas'uliyatni his qilishi ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston sharoitida ushbu jarayonni mahalla institutidan ayro holda tasavvur etib bo'lmaydi. Mahalla – bu ijtimoiy tajribaning tabiiy manbai, ta'lim muassasasi esa ushbu tajribani ilmiy va tizimli shaklga keltiruvchi maskandir.[1]

Asosiy qism. Ushbu metodik tizim shaxsni faqat “diplomli mutaxassis” emas, balki jamiyatning faol a'zosi - “ijtimoiy yetakchi” sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Shaxsning ijtimoiy kompetentligini takomillashtirishda mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligi quyidagi uchta muhim funksiyani bajaradi:

Ijtimoiy adaptatsiya: Talabaning nazariy bilimlarini mahalla muhitidagi real ijtimoiy munosabatlar bilan bog'lash.

Vitagen tajribani boyitish: Shaxsning kundalik hayotiy muammolarini dars jarayoniga “keysarlar” sifatida olib kirish va ularga yechim izlash.

Ma'naviy-pedagogik nazorat: Talaba xulq-atvorini oila, mahalla va o'quv dargohi doirasida uzviy monitoring qilish.

Ushbu hamkorlikni metodik boshqarishda “Vitagen o'qitish texnologiyasi” asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Bunda talaba shunchaki tinglovchi emas, balki o'zining hayotiy tajribasini (mahalladagi ijtimoiy faolligi, oilaviy qadriyatlarini) ilmiy xulosalar bilan taqqoslaydigan faol subyektga aylanadi.[3]

Hozirgi bosqichda hamkorlikni faqat tadbirlar o'tkazish bilan cheklab bo'lmaydi. Metodik boshqaruvni takomillashtirish uchun quyidagilar taklif etiladi:

- Mahalladagi “tadbirkor-ustoz”lar ishtirokida amaliy mashg'ulotlar o'tkazish;
- Talabalarning ijtimoiy loyihalarini (masalan, mahallani raqamlashtirish yoki ijtimoiy yordam) o'quv dasturlariga kiritish;

- “Oila – mahalla – OTM” elektron platformasini yaratish.

1. Ijtimoiy kompetentlikning tarkibiy tuzilishi va mahalla omili

Shaxsning ijtimoiy kompetentligi - bu uning jamiyatda muloqotga kirisha olishi, ijtimoiy rollarni (fuqaro, farzand, mutaxassis, qo'shni) muvaffaqiyatli bajarishi va kutilmagan vaziyatlarda samarali qaror qabul qilish qobiliyatidir. Mahalla muhiti ushbu kompetensiyalarni shakllantirish uchun “tabiiy poligon” vazifasini o'taydi.

Tadqiqotimiz doirasida ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirishning uchta o'zaro bog'liq komponentini ajratib ko'rsatdik:

Kognitiv komponent: Jamiyatdagi ijtimoiy meyorlar, huquqiy va axloqiy qoidalar haqidagi bilimlar.

Motivatsion-qiyimatli komponent: Mahalladagi an'analar, milliy qadriyatlar va jamoaviy manfaatni shaxsiy manfaatlardan ustun qo'yish tuyg'usi.

Amaliy-faoliyatli komponent: Ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish, nizolarni hal qilish va jamoat ishlarida tashabbus ko'rsatish ko'nikmalari.

2. Vitagen ta'lim — hayotiy tajriba va nazariya sintezi

Vitagen yondashuv (A.S. Belkin nazariyasiga ko'ra) talabaning o'tmishdagi va hozirgi hayotiy tajribasini o'quv jarayonining subyektiga aylantirishni nazarda tutadi. Talaba universitetda “Ijtimoiy menejment”ni o'rganar ekan, u o'z mahallasidagi muammolarni (masalan, obodonlashtirish yoki yoshlar bandligi) tahlil qilsa, bilim o'zlashtirish ko'rsatkichi sezilarli darajada oshadi.[2]

Metodik boshqaruvning zamonaviy modelida vitagen texnologiyalardan foydalanish tartibi:

“Hayotiy muammolar banki”ni yaratish: Talabalardan o'z mahallasidagi mavjud ijtimoiy muammolar haqida ma'lumot to'plashni so'rash.

Metodik krossover: Dars nazariyasini mahalladagi muayyan keysga bog'lash. Masalan, “Konfliktologiya” mavzusini mahalla yarashtirish komissiyasi faoliyati misolida o'rganish.

Ijtimoiy inklyuziya: Talabalarni mahalladagi ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlam bilan ishlashga yo'naltirish orqali ularda “empatiya” (hisdoshlik) kompetensiyasini rivojlantirish.

3. Mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligining metodik mexanizmlari

Hozirgi kunda hamkorlikning samarali modelini yaratish uchun “Oila - Mahalla - Ta'lim muassasasi” triadasining yangi boshqaruv algoritmlari zarur. Bu jarayonda talabaning ijtimoiy portretini shakllantirishda “Mahalla yettiligi” (rais, xotin-qizlar faoli, yoshlar yetakchisi va h.k.) bilan tizimli aloqa o'rnatish lozim.[4]

Hamkorlikning metodik takomillashtirish bosqichlari:

Diagnostic bosqich: Talabaning ijtimoiy muhitdagi o'rni va uning ijtimoiy kompetentlik darajasini aniqlash (so'rovnoma va mahalla tavsiyanomalari asosida).

Loyihaviy bosqich: “Mening mahallam - mening kelajagim” kabi ijtimoiy-pedagogik loyihalarni ishlab chiqish.

Kreativ-faoliyatli bosqich: Talabalarning mahalladagi o‘zini o‘zi boshqarish organlarida amaliyot o‘tash tizimini joriy qilish.

4. Kutilayotgan natijalar va ijtimoiy samara.

Vitagen yondashuv asosida mahalla bilan hamkorlikda tarbiyalangan talabada quyidagi o‘zgarishlar kuzatiladi:

Ijtimoiy mas’uliyat: O‘z mahallasi va jamiyatdagi muammolarga daxldorlik hissi shakllanadi.

Kommunikativlik: Turli yoshdagi va ijtimoiy qatlamdagi insonlar bilan til topishish ko‘nikmasi rivojlanadi.

Adaptivlik: O‘zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga tez moslashish va innovatsion yechimlar taklif qilish qobiliyati ortadi.[3]

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, mahalla va ta’lim muassasasi o‘rtasidagi hamkorlik shaxs ijtimoiy kompetentligini rivojlantirishning eng tabiiy va samarali mexanizmidir. Vitagen ta’lim elementlarini ushbu zanjirga tatbiq etish talabalarning hayotga tayyorgarlik darajasini oshiradi, ularni jamiyatdagi o‘zgarishlarga nisbatan barqaror va kreativ yondashuvchi mutaxassislar sifatida shakllantiradi. Talabalarning ijtimoiy kompetentligini shakllantirish shunchaki nazariy bilimlar jamlanmasi emas, balki ularning real ijtimoiy munosabatlardagi ishtiroki mahsulidir. Vitagen ta’lim yondashuvi talabaning shaxsiy hayotiy tajribasini ilmiy tushunchalar bilan sintez qilish orqali, o‘quv jarayonining hayotiyligini va talabaning ijtimoiy faolligini ta’minlovchi asosiy metodik vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, mahalla va ta’lim muassasasi hamkorligida talabalarning ijtimoiy kompetentligini takomillashtirish - nafaqat pedagogik vazifa, balki jamiyatning intellektual va ijtimoiy barqarorligini ta’minlovchi strategik yo‘nalishdir. Ushbu metodika asosida shakllangan mutaxassis har qanday kutilmagan ijtimoiy sharoitda o‘z yo‘lini topa oladigan, mas’uliyatli va kreativ shaxs bo‘lib yetishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi". – Toshkent: "O‘zbekiston", 2022.
2. A.C. Белкин. "Витагенное обучение как педагогический фактор". – М., 2005.
3. Sh.S. Shodmonova. "Talabalarning ijtimoiy kompetentligini shakllantirish muammolari". – Toshkent, 2018.
4. U.I. Inoyatov. "Ta’lim sifati va samaradorligini oshirishning nazariy asoslari". – Toshkent, 2014.

MAKTABDA TARBIYAVIY ISHLARNI METODIK BOSHQARISHDA MAHALLA VA OTA-ONALAR ISHTIROKINING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

*Rasulova Rayxon Bahritdinovna,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti,
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim-tarbiya jarayonida mahalla va ota-onaning o'rni va roli tahlil qilinadi. Unda oilaning hamda mahallaning bola shaxsini shakllantirishdagi asosiy tarbiyaviy vazifalari, ota-onaning pedagogik madaniyati hamda maktab bilan hamkorlikdagi faoliyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: ota-ona, ta'lim-tarbiya, oilaviy tarbiya, pedagogik madaniyat, hamkorlik, bola shaxsini shakllantirish.

Abstract: This article examines the role and importance of parents in the process of education and upbringing. It highlights the key educational functions of the family in shaping a child's personality, the pedagogical culture of parents, and their cooperation with schools.

Keywords: parents, education and upbringing, family education, pedagogical culture, cooperation, child personality development.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение родителей в процессе обучения и воспитания. Раскрываются основные воспитательные функции семьи, педагогическая культура родителей и их взаимодействие со школой.

Ключевые слова: родители, обучение и воспитание, семейное воспитание, педагогическая культура, сотрудничество, формирование личности ребёнка.

Ta'lim va tarbiya inson hayotining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u jamiyatning ma'naviy, madaniy va intellektual taraqqiyotini belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. Bola tarbiyasi, avvalo, oiladan boshlanadi, chunki ota-ona farzand uchun birinchi o'qituvchi, tarbiyachi va hayotiy namuna sifatida katta ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda yosh avlodning tarbiyasida maktab, mahalla va ota-onaning o'rni tobora ortib bormoqda. Zamonaviy jamiyatda bola tarbiyasiga bo'lgan yondashuv o'zgarib, maktab, oila va jamoatchilik o'rtasidagi hamkorlik yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Ota-onalarning pedagogik savodxonligi, psixologik tayyorgarligi va farzand tarbiyasidagi faolligi ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini belgilovchi muhim shartlardan biri hisoblanadi. Shu bois, ularning ta'lim muassasalari bilan hamkorligi, o'quvchilarning darsdagi muvaffaqiyatlari va intizomida sezilarli natijalarni bermoqda.

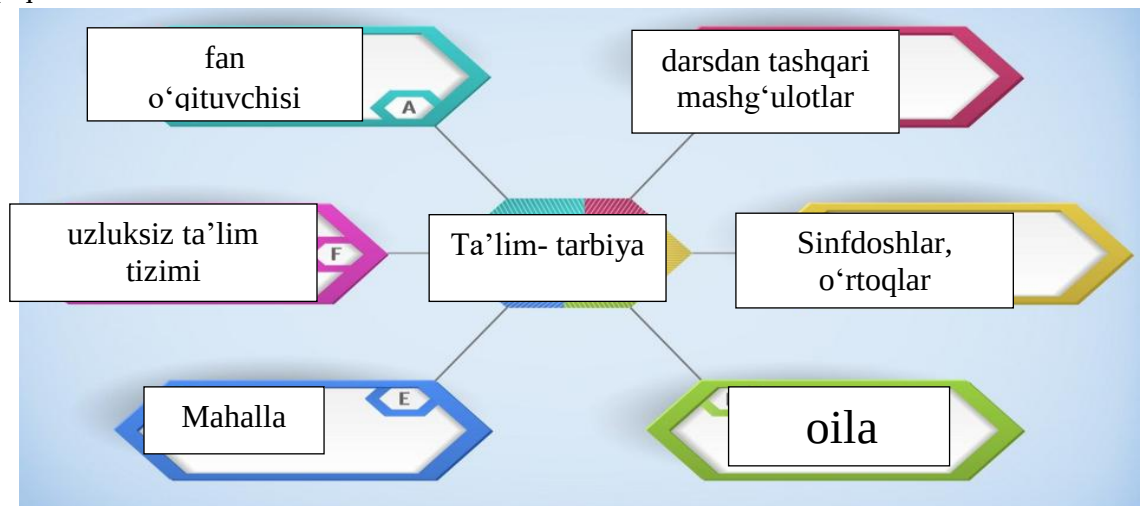
Shu nuqtai nazardan, "Ta'lim-tarbiyada maktab, mahalla hamda ota-onaning o'rni" masalasi bugungi kunda o'ta dolzarb hisoblanadi. Mazkur masala pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlarining kesishgan nuqtasida turgan muhim yo'nalish bo'lib, unda oilaviy muhitning tarbiyaviy ahamiyati, ota-onaning shaxsiy mas'uliyati va farzand bilan muloqot madaniyati o'rganiladi. Ushbu mavzuni chuqur tahlil etish ota-onalarning pedagogik madaniyatini yuksaltirish, ularni farzand ta'lim-tarbiyasiga faol jalb etish hamda mahalla hamkorligini yo'lga qo'yish ta'lim-tarbiya sifatini oshirish uchun muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Shuningdek, yurtimizda ta'lim sohasida yuz berayotgan tub o'zgarishlar, shubhasiz, jamiyat taraqqiyoti va shu jamiyatda kamol topayotgan yoshlarning kelajagi bilan bevosita

aloqador jarayonlar bilan bog‘liq. Milliy ta‘lim tizimimizning keyingi chorak asrdagi faoliyatiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, ko‘plab ijobiy ishlar va kerakli tadbirlar amalga oshirilganining guvohi bo‘lamiz. Zero, sohibqiron Amir Temur “O‘z o‘rnida qilingan tadbir, behuda sarflangan umr, samarasiz sa‘y-harakatlarning oldini oladi hamda bajarilishi shart bo‘lgan tadbirlarning ta‘rifidan va zikridan so‘ng qat‘iylik, sabr, chidamlilik, sog‘lig‘u sergaklik, ehtiyotkorlik va shijoat bilan barcha ishlar amalga oshirilur”, deb aytgan. Zamon talabi tajribali, ishbilarmon, tadbirkor avlodni tayyorlash ekan, bunda ta‘lim va tarbiyani birgalikda olib borish ko‘zda tutiladi, buni Amir Temurning davlat uchun har jihatdan yetuk insonlarning ahamiyati haqidagi fikrlaridan ham bilish mumkin: “Tajribamdan ko‘rilgankim, ishbilarmon, mardlik va shijoat sohibi, azmi qat‘iy, tadbirkor va hushyor bir kishi, ming-minglab tadbirsiz, loqayd kishilardan yaxshidir”.

Keyingi yillarda ta‘lim amaliyotini integratsiyalashning shakllarida ularning barchasi uchun umumiy bo‘lgan jihatlar ham mavjud. Masalan, “mahalla, oila va maktab amaliyoti kompleksi integratsiyasi” ta‘lim-tarbiya jarayonida ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli, o‘quvchilar ta‘limi va tarbiyasini ijtimoiy hayot bilan hamkorliksiz tasavvur etib bo‘lmaydi, bu tizimlar integratsiyasini qo‘shib olib borilishining yo‘lga qo‘yilishi milliy pedagogikamizning eng katta yutuqlaridan biri deya e‘tirof etishimiz mumkin. Ta‘lim va tarbiyaning uzviylikni ta‘minlash maqsadidagi bunday tadbirlar integratsiyalashgan ta‘limning klaster modeliga yo‘naltirilganligi bilan izohlanadi. Avvalo, tarbiyani yo‘lga qo‘yishga qaratilgan ushbu sa‘y-harakatlarda ta‘lim sifatini tubdan takomillashtirish, xususan, tizimga innovatsiyalarni kiritish, sinalgan tajribalarni o‘zlashtirish, ijodiy yondashuvlarni qo‘llab-quvvatlash, ta‘lim-mahalla-oila uchligi o‘rtasidagi integratsiya jarayonlarini kuchaytirish bilan bog‘liq umumiy jihatlarni amalga oshirish lozim. Barcha zamonlarda ham ta‘lim va tarbiyaning sifat va samaradorligi juda ko‘p omillarga bog‘liq bo‘lgan. Inson kamoloti va tafakkuri, avvalo, uning oilasi, atrof-muhit, maktab hamkorligi bilan chambarchas bog‘liq jarayon. Bunday individual yondashuvlar, asosan, maktab, mahalla va oila hamkorligida namoyon bo‘ladi. Tizimlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqa va olib boriladigan ishlarga sohibqiron Amir Temurning “kengash egalari birlik, ittifoqlik bilan so‘zda sobit, ishda chidamli bo‘lishlari shartdir”, -degan fikrlari nuqtai nazaridan qaralmog‘i zarur bo‘ladi. Bunday zamonaviy yondashuvlarda tarbiyaning maqsad va vazifalarini o‘quvchilarning maqsad va vazifalariga hamda ularning qiziqishlariga moslashtira bilish taqozo etiladi.

Natijada, o‘quvchilarda loqaydlik illatining oldi olinib, zukkolik, hayotni sevish, bilimga chanqoqlik oshadi.

1-rasm. O‘quvchilarning ta‘lim-tarbiyasida maktab, oila va mahalla munosabatlari

Integratsiyaga asoslangan tizimli va mantiqiy yondashuvlar. Bu yondashuvlar “oddiydan murakkabga”, “o‘zaro hamkorlik” tizimli faoliyat va prinsiplariga asoslanadi. Tizimli yondashuv texnologiyasiga muvofiq har qanday o‘rganilayotgan obyekt “tizim” tushunchasi orqali ko‘rib chiqiladi. Har bir tizim o‘ziga xos tuzilishga ega va o‘zaro bog‘liq elementlardan iborat. Bu tarbiyaning barcha darajalarida olib boriladigan faoliyatning uzluksizligi va mantiqiy izchilligini ta‘minlashga imkon beradi.

Tizim (yunoncha - qismdan tashkil topgan, bog‘langan) - elementlar to‘plami, o‘zaro bir-biri bilan munosabat va aloqada ma‘lum bir butunlikni, birlikni tashkil qilish.

Zamonaviy muhitda motivatsiya uyg‘otish, bilim olish ishtiyoqini yaratish, integratsiya asosida ta‘lim berish tarbiyaga bog‘liq bo‘lib qoldi. Ayniqsa, bu jarayonda ota-onaning o‘rni beqiyos bo‘lib, u farzand shaxsining har tomonlama kamol topishida muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Ota-ona — bolaning eng yaqin tarbiyachisi, dastlabki hayot maktabining ustozidir. Farzand dastlab atrofni ota-onasi orqali idrok etadi, ularning xatti-harakatlari, muomalasi, dunyoqarashi va qadriyatlari orqali o‘z shaxsiy fazilatlarini shakllantira boshlaydi. Shu bois, oilaviy tarbiya ta‘lim jarayonining asosi bo‘lib, bola ruhiyati, ijtimoiy moslashuvi va ma‘naviy dunyosining shakllanishiga bevosita ta‘sir etadi.

1. Ota-onaning ta‘lim-tarbiyadagi mohiyati va maqsadi. Ota-onaning asosiy vazifasi — farzandga nafaqat bilim, balki hayotiy qadriyatlar, mehnatsevarlik, halollik, insonparvarlik kabi fazilatlarni singdirishdir. Ota-ona bola uchun birinchi o‘rnak bo‘lib, uning har bir so‘zi va harakati farzand ongida chuqur iz qoldiradi. Maqsad — bola shaxsini barkamol, vatanparvar, iymonli, mehnatsevar inson qilib tarbiyalashdir. Ta‘lim jarayonida ota-onaning faol ishtiroki bola o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, intizomini mustahkamlaydi hamda maktabdagi muvaffaqiyatlarini ta‘minlaydi. Shu bois, ota-onalar pedagogik jarayonning muhim ishtirokchisi sifatida o‘z mas‘uliyatini chuqur anglashlari zarur.

2. Ota-onalarning tarbiyadagi mas‘uliyati va hamkorlikdagi kamchiliklar. Amaliy kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, bugungi kunda ayrim ota-onalar farzand tarbiyasida yetarli darajada faol emaslar. Ko‘pincha ularning ish bilan bandligi, pedagogik bilim yetishmasligi yoki zamonaviy tarbiya yondashuvlaridan bexabar bo‘lishi bolalarda intizom, ma‘naviyat va o‘qishga munosabatda muammolar keltirib chiqaradi. Ba‘zida ota-onalar farzandining kamchiliklari uchun faqat o‘qituvchini ayblashadi, maktab bilan muntazam hamkorlik o‘rnatmaydilar. Shu sababli oila va ta‘lim muassasasi o‘rtasidagi aloqa zaiflashadi, bu esa bola tarbiyasida uzilishlarga sabab bo‘ladi.

3. Samarali hamkorlik va pedagogik savodxonlikni oshirish. Ota-onalar ta‘lim muassasalari bilan uzluksiz muloqotda bo‘lishlari, sinf rahbarlari va o‘qituvchilar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yishlari muhimdir. Shu maqsadda “Ota-onalar maktabi”, “Pedagogik suhbatlar”, “Oilaviy maslahat markazlari” kabi tashabbuslar orqali ularning pedagogik va psixologik bilimlarini oshirish lozim. Maktab va oila o‘rtasidagi hamkorlik nafaqat ma‘lumot almashish, balki tarbiyaviy yondashuvlarni bir xilda olib borishni ta‘minlaydi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar yordamida ota-onalar farzandining o‘qish jarayonini kuzatib borish, u bilan birgalikda o‘qish va o‘rganishga sharoit yaratishlari lozim.

4. Ota-onaning shaxsiy namunasi va ma‘naviy ta‘siri. Ota-onaning hayotga munosabati, mehnatsevarligi, halolligi va madaniy saviyasi farzand uchun eng kuchli tarbiyaviy vositadir. Bola ota-onasining har bir harakatini kuzatib, ularni takrorlaydi, shuning uchun ota-onaning o‘zini tutishi, muomala madaniyati, odob-axloqi bevosita farzand xulqiga singadi. Ota-onalar oilada o‘zaro hurmat, mehr, sabr va adolatni namoyon etgan taqdirda, bolada ham bu

fazilatlar shakllanadi. Shu ma'noda, ota-onaning shaxsiy namunasi har qanday og'zaki nasihatdan kuchliroq tarbiyaviy ta'sirga ega.

Ta'lim va tarbiya jarayonida ota-ona bolaning ma'naviy, axloqiy va intellektual kamolotini belgilaydi. Ular o'z farzandining kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun o'qituvchi va mahalla bilan hamkorlikda ishlashi, pedagogik madaniyatini doimiy ravishda rivojlantirib borishi lozim. Shuningdek, ota-onaning shaxsiy namunasi, mehr-muhabbati va hayotiy tajribasi bolada ijobiy dunyoqarash, vatanparvarlik va insoniylik tuyg'ularini shakllantiradi. Shu sababli ta'lim-tarbiyada ularning faol ishtirokini kuchaytirish, mahalla bilan hamkorligini yo'lga qo'ish, pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash hamda oila, mahalla va maktab o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash — bugungi ta'lim siyosatining eng dolzarb vazifalaridan biridir.

Ota-onaning mahalla va maktab bilan hamkorlik qilishi farzandning shaxsiy rivoji, ma'naviy kamoloti va intellektual salohiyatini shakllantiruvchi asosiy tarbiyaviy kuch sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oila muhitining sog'lomligi, ota-onaning mehr-muhabbati, o'zaro hurmat va tushunish, mahalla hamkorligi farzandning ruhiy holati, kelajakdagi yutuqlari hamda ijtimoiy faolligiga bevosita ta'sir qiladi. Ota-onaning o'quv jarayonidagi ishtiroki o'quvchining o'zlashtirish darajasini oshiradi, mas'uliyat va o'ziga ishonch hissini mustahkamlaydi.

Bugungi kunda ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish, ularni farzand tarbiyasiga ongli yondashishga undash dolzarb masalalardan biridir. Ota-onaning va mahalladoshlarning shaxsiy namunasi, mehr-muhabbati, sabr-toqati va ijtimoiy faolligi farzandda ijobiy fazilatlar shakllanishining asosiy manbai bo'lib xizmat qiladi. Shu bois, ta'lim tizimida oila, mahalla va maktab hamkorligini mustahkamlash, ota-onalarni pedagogik jarayonga faol jalb etish, ularning tarbiyaviy mas'uliyatini yuksaltirish — har bir pedagogik jamoaning ustuvor vazifalaridan bo'lishi kerak.

Ota-onaning ta'lim-tarbiya jarayonidagi ishtirokini kuchaytirish orqali bola shaxsida ijtimoiy moslashuv, mustaqil fikrlash, axloqiy madaniyat va o'ziga ishonchni shakllantirish mumkin. Natijada, oila, mahalla va maktabning birgalikdagi sa'y-harakatlari barkamol avlodni tarbiyalash, milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va ularni zamonaviy bilimlar bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Shu boisdan, ota-onaning o'rni faqat oilaviy muhit bilan cheklanmay, balki u ta'lim tizimining faol hamkori sifatida qaralishi lozim.

Olimlarning ta'kidlashicha, yoshlardagi tajribasizlik va kattalar tomonidan nazoratsizlik, begonalar ta'siriga tayangan holda ish yuritishi, tashqi ta'sir natijasida ruhiy holatining o'zgaruvchanligi; ruhiy tushkunlikka tez tushishi va ruhiy zarbalarga chidamsizligi; yaqinlari e'tiboridan butunlay chetda qolishi; o'ta qiziquvchanlik hamda axborotlarni to'laqonli tahlil qilolmaslik, ishonuvchanlik kabi qator omillar radikallashtirish jarayoniga ham xizmat qilishi hamda ularning tarbiyasiga putur yetkazishi mumkin. Binobarin, radikal g'oyalar ta'siriga tushib qolgan yoshlar o'z oila a'zolari, yaqinlari, mahalla, ko'cha-ko'yidagi tengdoshlarini ham mutaassib shaxsga aylantirishga harakat qiladi. Shuningdek, yoshlarning turli oqimlarga kirib qolishlari sabablari qatorida ularning qarovsiz va nazoratsiz qoldirilishi, bo'sh vaqtlarini mazmunsiz o'tkazishlari, bilimsizligi, shu jumladan, diniy ilmlarni egallashga bo'lgan qiziqishda tajribasizligi hamda ishonuvchanligi, birdaniga va hamma narsaga (boylik, shon-shuhrat, martaba va h.k.) ega bo'lishga harakat qilishi, maksimalizm kabi ma'naviy-ruhiy omillarni ham alohida ajratib ko'rsatish lozim.

Radikalizm g'oyasidan qaytarish maxsus hamkorlikdagi ishlar asosida amalga oshirish maqsadga muvofiqdir, ya'ni maktab, mahalla oila hamkorligida turli ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar

o'tkazilishi, jumladan, kitobxonlik ko'rik-tanlovlari uyushtirilishi kabi omillar muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Bunday jarayonlarining muvaffaqiyati quyidagi zaruriy shartlar asosida amalga oshirilishi hamda yoshlar aldanib qolmasliklarining chora-tadbirlar ko'rilishi lozim:

- tadbirlarda mutaassiblashgan shaxsning asosiy ilgari surayotgan mafkurasini va uning diniy-psixologik portretini chizish;
- mutaassib g'oyalarga ergashgan shaxsning diniy motivlarini tushtirish;
- shaxsning kelib chiqqan jamiyatdagi muammolarini tahlil qilish;
- ekstremistik aqidalarni va radikalizm ko'rsatkichlarini aniq ko'rsatib berish;
- diniy ta'lim darajasini monitoring qilish;
- ta'lim o'quv dasturlarida umuminsoniy tuyg'ular hamda ma'rifatparvarlik faoliyatiga taalluqli dars soatlarini ko'paytirish;
- yoshlarning tarixni o'rganish bo'yicha dasturni qo'llab-quvvatlash, mutafakkir ajdodlarmiz xotirasiga bog'ishlangan kechalar tashkillashtirish;
- yoshlar bilan muloqot qila oladigan mahalla faollarini jalb etish;
- yoshlar orasida doimiy ravishda buzg'unchilik mafkurasini va xatti-harakatlarini qonunga xilof ekanligini tushuntirish va ularning salbiy oqibatlari haqida tadbirlar olib borish;
- mahallalarda diniy sohada obro'li va malakali mutaxassislarini jalb etgan holda yoshlar va ayollar bilan diniy masalada ochiq muloqotlarni tashkil etish.

Shuningdek, mahallalarda bu kabi jarayonlardagi izchil islohotlarni muntazam olib borish ham yoshlarning tarbiyasida qo'shimcha shartlar sifatida e'tirof qilinadi. Bunda nazoratsizlikning oldini olish borasida kuchli uchlik sifatida maktab, oila va mahalla integratsiyasi dasturlarini ishlab chiqish va muvaffaqiyatli amalga oshirish talab etiladi. Sababi, ijtimoiy holati beqaror va kuchsiz davlatlar diniy radikalizm qurboniga aylangan yoshlar o'chog'iga aylanish tahdidi yuqori bo'ladi.

Shuningdek, xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalarini muntazam o'rganib borish va respublikaning ijtimoiy holatidan kelib chiqqan holda ushbu tajribadan foydalanish, ya'ni zamonaviy yondashuvlar ham yoshlarning tarbiyasi borasida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Xoliqov A., Jo'rayev M. *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. — Toshkent: O'qituvchi, 2015.
- 2.Qodirova F. *Oila psixologiyasi va bolalar tarbiyasi asoslari*. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
- 3.G'ulomov A., Sodiqova D. *Ta'lim jarayonida oila va maktab hamkorligi*. — Toshkent: Innovatsiya, 2021.
- 4.Hasanboyeva O. *Pedagogik mahorat va ota-onalar bilan ishlash metodikasi*. — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2017.
- 5.Raykhon Bahritdinovna Rasulova. Developing general education school students' text production competencies through effective use of the "story within a story" technique / Mental enlightenment scientific –Methodological journal, 2025. Pp. 297-311.
- 6.Пасюлова П.Б. Importance of enhancement of creation text via clusterintegration approach in terms of literacy. *academia: An International Multidisciplinary Research Journal*.05, 2022

7. Rasulova R.B. O‘quvchilarning matn yaratish kompetensiyalarini shakllantirish jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish/ MUG‘ALLIM HAM UZLUKSIZ BILIMLENDIRIW. Ilmiy-metodikaliq jurnal № 6/2 2024. B. 456-462.

8.Raykhon Rasulova. Enhancing Text Formation Techniques for Student Creative Competencies: A Study Inspired by Alisher Navoi's Creativity. The Second Pamir Transboundary Conference for Sustainable Societies- November 16 & 17, 2023 | PAMIR 2023.Online | Worldwide p.1703-1708.

9.Shodiyev N. *Barkamol avlod tarbiyasi — jamiyat taraqqiyotining asosi.* — Toshkent: Sharq, 2018.

10.UNESCO. *Parent and Family Engagement in Education: Global Report.* — Paris: UNESCO Publishing, 2021.

OLIIY TA'LIMDA “POZITIV TA'LIM” KONSEPSIYASI VA UNING TALABALAR INTELLEKTUAL RIVOJLANISHIDAGI MUAMMO

Raxmatova Dilfuza,

Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti

+998990835565

Annotatsiya: ushbu maqolada oliy ta'lim tizimida zamonaviy yondashuvlardan biri hisoblangan “Pozitiv ta'lim” konsepsiyasining mohiyati, uning talabalar intellektual salohiyati va kognitiv faolligini oshirishdagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida talabalarning emotsional intellekti va akademik yutuqlari o'rtasidagi bog'liqlik, ijobiy psixologik muhitning o'quv jarayoniga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida ijobiy xislatlarni shakllantirish orqali talabalarning kreativ fikrlashini rivojlantirish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqola pedagogika va psixologiya sohasidagi mutaxassislar uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: pozitiv ta'lim, intellektual rivojlanish, kognitiv faollik, oliy ta'lim, emotsional intellekt, sub'ektiv farovonlik, Seligman modeli, PERMA, kreativlik, akademik yutuq, o'sish tafakkuri.

Аннотация: в данной статье научно анализируется сущность концепции "Позитивного образования", которая считается одним из современных подходов в системе высшего образования, и ее роль в повышении интеллектуального потенциала и когнитивной активности студентов. В ходе исследования освещается взаимосвязь между эмоциональным интеллектом студентов и их академическими достижениями, влияние позитивной психологической атмосферы на учебный процесс. Также разработаны методические рекомендации по развитию креативного мышления студентов путем формирования положительных качеств в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: позитивное образование, интеллектуальное развитие, когнитивная активность, высшее образование, эмоциональный интеллект, субъективное благополучие, модель Селигмана, PERMA, креативность, академическая успеваемость, мышление роста.

Abstract: this article scientifically analyzes the essence of the "Positive Education" concept, considered one of the modern approaches in the higher education system, and its role in increasing the intellectual potential and cognitive activity of students. The study highlights the relationship between students' emotional intelligence and academic achievements, as well as the impact of a positive psychological atmosphere on the learning process. Methodological recommendations for developing students' creative thinking by forming positive traits in higher education institutions have also been developed.

Keywords: positive education, intellectual development, cognitive activity, higher education, emotional intelligence, subjective well-being, Seligman model, PERMA, creativity, academic achievement, growth mindset.

Insoniyat tarixining yangi bosqichi — intellektual iqtisodiyot va raqamli texnologiyalar asrida oliy ta'lim nafaqat bilimlar manbai, balki shaxsning barqaror rivojlanish markaziga aylanmoqda. An'anaviy oliy ta'lim tizimi uzoq vaqt davomida faqatgina “kognitiv yuklama” va “akademik natija”ga tayandi. Biroq, XXI asrning birinchi choragida o'tkazilgan tadqiqotlar shuni

ko'rsatdiki, faqat bilimga yo'naltirilgan ta'lim talabalarda surunkali charchoq, stress va o'z kasbiga nisbatan begonlashuvni keltirib chiqarmoqda.

Ushbu muammoning innovatsion yechimi sifatida “Pozitiv ta'lim” konsepsiyasi maydonga chiqdi. Bu shunchaki “yaxshi kayfiyatda bo'lish” emas, balki talabani xarakteridagi kuchli jihatlarni ilmiy asosda aniqlash va ularni akademik muvaffaqiyat bilan integratsiya qilish sanaladi. Zero, “Inson qadri uchun” tamoyili ta'limning barcha bo'g'inlarida talabani ruhiy farovonligini ta'minlashni taqozo etadi.

Intellektual rivojlanish jarayoni insonning emotsional holati bilan bevosita bog'liq. Neyropedagogika ma'lumotlariga ko'ra, ijobiy hissiyotlar miyaning prefrontal qobig'idagi faollikni oshirib, axborotni qayta ishlash tezligini sezilarli darajada oshiradi. Shu nuqtai nazardan, pozitiv ta'limni oliy ta'limga tatbiq etish strategik ahamiyatga ega.

Pozitiv ta'lim – ijobiy psixologiya tamoyillarini ta'lim amaliyotiga tatbiq etishdir. Uning zamonaviy shakli Martin Seligman va Kristofer Petersonning ilmiy izlanishlari asosida shakllandi. Martin Seligman va Kristofer Peterson ijobiy psixologiya asoschilari bo'lib, insonning eng yaxshi xislatlari, baxt va hayotdan qoniqishni ilmiy tadqiq etishgan. Ularning asosiy izlanishi 2004-yilda nashr etilgan “Character Strengths and Virtues” (Xarakter kuchlari va fazilatlar) kitobi bo'lib, unda 6 ta asosiy fazilat va 24 ta xarakter kuchlarini tizimlashtirgan. Seligman va Petersonning ishlari psixologiyani diqqat markazini “Nima xato?” degan savoldan “Nima to'g'ri?” degan savolga o'zgartirdi. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, inson o'zining kuchli jihatlari bilsa va ularni hayotda to'g'ri qo'llasa, nafaqat baxtli bo'ladi, balki akademik va professional natijalari ham sezilarli darajada yaxshilanadi. Ushbu nazariyaga tayangan holda Seligman baxtning beshta asosiy elementini o'z ichiga olgan PERMA modelini taklif qilgan.

Bu model oliy ta'limda talabani nafaqat dars o'zlashtirishini, balki uning shaxs sifatida gullab-yashnashini ta'minlaydi. PERMA modeli quyidagicha izohlanadi:

- **Positive Emotion** (Ijobiy emotsiyalar): Quvonch, qiziqish va g'urur tuyg'ulari talabani kognitiv imkoniyatlarini kengaytiradi.
- **Engagement** (To'liq jalb qilinish): Mixail Chiksentmixayi tomonidan o'rganilgan “Oqim” holati, ya'ni talabani o'quv jarayoniga butunlay sho'ng'ishi.
- **Relationships** (Ijobiy munosabatlar): Talaba va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro ishonchga asoslangan muloqot.
- **Meaning** (Ma'no): Talabani o'zi olayotgan bilimning hayotiy va ijtimoiy qadrini chuqur anglashi.
- **Accomplishment** (Yutuqlar): Akademik va shaxsiy g'alabalardan rag'batlanish.

PERMA modelining bir qismi bo'lgan ijobiy emotsiyalar miyadagi neyronal aloqalarni faollashtirib, axborotni qabul qilish ko'lamini kengaytirs, to'liq jalb qilinish talabani “oqim” holatiga olib kiradi.

Barbara Fredriksonning “Broaden and Build” nazariyasiga ko'ra, ijobiy hislar kognitiv moslashuvchanlikni va muammolarga kreativ yechim topish qobiliyatini shakllantiradi. Ijobiy hislar insonning dunyoqarashini kengaytiradi va yangi kognitiv resurslarni yaratadi. Bu esa kreativlik va muammolarni nostandart hal qilish qobiliyatini o'stiradi.

Kognitiv moslashuvchanlik shakllanganda esa pozitiv talaba muvaffaqiyatsizlikka fojia deb emas, balki tajriba va rivojlanish imkoniyati sifatida qaraydi.

O'zbekiston oliy ta'lim islohotlarida talabalarning shaxsiy sifatlarini rivojlantirish muhim vazifa sifatida belgilangan. Pozitiv ta'lim metodikasi bizning milliy pedagogikamizdagi “komil

inson” g’oyasi bilan hamohangdir. Ayniqsa, talabalarining o‘z-o‘zini anglashini shakllantirish, ularda o‘z kasbiga nisbatan “muhabbat va sadoqat” hissini uyg‘otish intellektual o‘rishning poydevori bo‘lib xizmat qiladi.

Bugungi kunda pedagogik amaliyotda keng tarqalayotgan "Growth Mindset" (O‘rish tafakkuri) modelini qo‘llash orqali talabalarda intellektning dinamik rivojlanishiga ishonch uyg‘otish mumkin. Bu esa ularning akademik qiyinchiliklar oldida taslim bo‘lmasligini ta‘minlaydi. Oliy ta‘limda “O‘rish tafakkuri” muhitini yaratish o‘ta muhim. Bu talabalarga intellekt o‘zgaras emas, balki harakat va to‘g‘ri strategiya orqali rivojlanishini anglatadi. Darslarda “minnatdorchilik kundaligi”, “kuchli jihatlariga tayanish” va “konstruktiv teskari aloqa” metodlaridan foydalanish talabalarining o‘z-o‘zini anglashini va kognitiv motivatsiyasini oshiradi.

Oliy ta‘limda “Pozitiv ta‘lim” konsepsiyasi va uning talabalar intellektual rivojlanishidagi muammolarni bartaraf etish uchun pedagog-o‘qituvchilar dars jarayonida quyidagi usullardan foydalanishlari tavsiya etiladi:

1. “Kuchli tomonlarni aniqlash”: Talabaning zaif jihatlarini tanqid qilishdan ko‘ra, uning tug‘ma iste‘dodini kashf etish va uni akademik vazifalar bilan bog‘lash.
2. Refleksiya va minnatdorchilik: Mashg‘ulot yakunida olingan bilimning amaliy ahamiyatini muhokama qilish va o‘zaro muloqotdan qoniqish hissini hosil qilish.
3. Inverted Classroom (Teskari sinf): Talabalarga mustaqil bilim olishda erkinlik berish orqali ularning kognitiv mas‘uliyatini oshirish.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, “Pozitiv ta‘lim” konsepsiyasi oliy ta‘limda shunchaki psixologik trening emas, balki akademik samaradorlikni oshirishning kuchli instrumentidir. Talabaning intellektual rivojlanishi uning ruhiy farovonligi bilan uzviy bog‘liq. Ijobiy muhitda tahsil olayotgan talaba murakkab kognitiv vazifalarni tezroq va sifatliroq bajara oladi. O‘zbekiston oliy o‘quv yurtlarida ushbu “Pozitiv ta‘lim” tizimini tizimli ravishda joriy etish, kelajakda raqobatbardosh, kreativ fikrlaydigan va ruhiy jihatdan barqaror kadrlarni tayyorlashda muhim qadam bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: “O‘zbekiston”, 2021.
2. Abdullaeva Sh.A. Ta‘limda innovatsiyalar. – T.: Universitet, 2023.
3. Goleman, D. Emotional Intelligence. – Harvard Business Press, 2024.
4. Hoshimov K., Safoeva S. Pedagogika tarixi. – T.: Cho‘lpon, 2023.
5. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – T.: Yangi asr avlodi, 2022.
6. Norling, J. Positive Education: The School of Wellbeing. – Oxford, 2023.
7. Seligman, M. E. P. Flourish. – Free Press, 2011 (2025 reprint).
8. Umarov B.M. Pedagogik psixologiya. – T.: O‘zFA, 2024.
9. Yo‘ldoshev J.G‘. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – T.: Fan va texnologiyalar, 2022.
10. Ziyomammedov B. Pedagogik mahorat. – T.: Niso poligraf, 2025.

MAHALLA, MAKTAB VA OILA HAMKORLIGI ORQALI AHOLINING EKOLOGIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI.

Raxmatullayeva Anor Qayrullayevna,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, “Biologiya” kafedrası, dosent , p.f.f.d (PhD)

anorarahmatullaeva706@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada mahalla, maktab va oila hamkorligi asosida aholining ekologik madaniyatini shakllantirishning zamonaviy mexanizmlari tahlil qilinadi. Globallashuv, urbanizatsiya va ekologik muammolarning keskinlashuvi sharoitida jamiyatning barcha institutlari o‘zaro integratsiyalashgan holda faoliyat yuritishi zarurligi asoslab beriladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar, innovatsion pedagogik yondashuvlar hamda jamoatchilik tashabbuslari orqali ekologik ong va mas’uliyatni rivojlantirish yo‘llari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: ekologik madaniyat, mahalla, maktab, oila, hamkorlik, barqaror rivojlanish, ekologik tarbiya.

Аннотация

В данной статье анализируются современные механизмы формирования экологической культуры населения на основе сотрудничества махалли, школы и семьи. В условиях глобализации, урбанизации и обострения экологических проблем обосновывается необходимость интегрированной деятельности всех социальных институтов общества. Также раскрываются пути развития экологического сознания и ответственности посредством использования цифровых технологий, инновационных педагогических подходов и общественных инициатив.

Ключевые слова: экологическая культура, махалля, школа, семья, сотрудничество, устойчивое развитие, экологическое воспитание.

Abstract

This article analyzes modern mechanisms for developing the ecological culture of the population based on the cooperation of the mahalla, school, and family. In the context of globalization, urbanization, and the intensification of environmental problems, the necessity of integrated activity among all social institutions of society is substantiated. The paper also highlights ways to enhance environmental awareness and responsibility through digital technologies, innovative pedagogical approaches, and community initiatives.

Keywords: ecological culture, mahalla, school, family, cooperation, sustainable development, environmental education.

Bugungi kunda global miqyosda ekologik muammolar – iqlim o‘zgarishi, atmosfera havosining ifloslanishi, suv resurslarining kamayishi va chiqindilar muammosi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, United Nations tomonidan qabul qilingan “Barqaror rivojlanish maqsadlari” ekologik xavfsizlikni ta’minlashni ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilaydi. O‘zbekistonda ham ekologik madaniyatni oshirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishiga aylangan bo‘lib, bu borada O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi tomonidan qator dasturlar va loyihalar amalga oshirilmoqda. Biroq ekologik muammolarni hal etishda faqat davlat tashabbusi yetarli emas. Jamiyatning asosiy ijtimoiy institutlari – mahalla, maktab va oila o‘zaro hamkorlikda faoliyat yuritishi zarur [2].

Ekologik madaniyat shaxsning tabiatga ongli munosabati, ekologik bilim, ko‘nikma va qadriyatlar majmuini anglatadi. Uni shakllantirish jarayoni uzluksiz va tizimli bo‘lishi lozim. Mahalla fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organi sifatida aholining ekologik faolligini oshirishda muhim o‘rin tutadi. Mahalla hududida obodonlashtirish, ko‘kalamzorlashtirish, chiqindilarni saralash, ekologik aksiyalar va hasharlarga aholini jalb etish orqali jamoaviy ekologik mas‘uliyat kuchayadi. Ayniqsa, yoshlar va xotin-qizlar faolligini oshirish orqali ekologik tashabbuslarni kengaytirish mumkin [1].

Ekologik madaniyatni shakllantirish uzluksiz ta‘lim va tarbiya jarayonining ajralmas qismidir. Mahalla – fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organi sifatida aholining ijtimoiy faolligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Mahalla orqali: ekologik aksiyalar va hasharlarga aholini jalb etish; hududlarni obodonlashtirish va ko‘kalamzorlashtirish; chiqindilarni saralash madaniyatini targ‘ib qilish; ekologik targ‘ibot tadbirlarini tashkil etish mumkin. O‘quvchilarni amaliy ekologik loyihalarga jalb etish ularning nafaqat bilimini, balki ijtimoiy faolligini ham oshiradi. Mahallalarda ekologik masalalar bo‘yicha targ‘ibot guruhlarini tuzish va yoshlar yetakchilarini jalb qilish samarali natija beradi [3].

Maktab ekologik madaniyatni shakllantirishning asosiy bo‘g‘inidir. Zamonaviy mexanizmlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi: STEAM yondashuvi asosida ekologik loyihalarni ishlab chiqish; ekologik to‘garaklar va “Yosh ekologlar” klublarini tashkil etish; raqamli platformalar orqali ekologik ta‘lim resurslaridan foydalanish; o‘quvchilarni ilmiy-amaliy tadqiqotlarga jalb etish va hokazo.

Masalan, UNESCO tomonidan ilgari surilgan “Ta‘lim orqali barqaror rivojlanish” konsepsiyasi maktab ta‘limida ekologik kompetensiyalarni rivojlantirishni nazarda tutadi [4].

Oila – shaxs ekologik ongining shakllanishida birlamchi muhitdir. Farzandlar ko‘pincha ota-onaning kundalik odatlaridan o‘rnak oladi. Shuning uchun energiya va suvni tejash, chiqindilarni saralash, tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish kabi ko‘nikmalar oilada shakllantirilishi muhimdir. Ota-onalar bilan maktab o‘rtasidagi hamkorlik ekologik tarbiyaning uzviyligini ta‘minlaydi. Ota-onalarning ekologik savodxonligi farzandlarning tabiatga munosabatida aks etadi. Oilada quyidagilar muhim ahamiyatga ega: energiya va suvni tejash odatlarini shakllantirish; maishiy chiqindilarni saralash; bolalarni tabiat qo‘ynida dam olish va kuzatishlarga jalb qilish; ekologik mavzularda suhbat va muhokamalar o‘tkazish.

Mahalla–maktab–oila hamkorligining samaradorligini oshirish uchun quyidagi zamonaviy mexanizmlar taklif etiladi:

1. **Raqamli ekotizim yaratish** – mobil ilovalar va onlayn platformalar orqali ekologik ma‘lumot almashinuvi.
2. **Ijtimoiy loyihalar va grantlar** – yoshlar tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash.
3. **“Yashil maktab” modeli** – energiya tejankor texnologiyalarni joriy etish.
4. **Jamoatchilik monitoringi** – mahalla faollari va o‘quvchilar ishtirokida ekologik nazorat.
5. **Hamkorlik memorandumlari** – mahalla, maktab va ota-onalar qo‘mitasi o‘rtasida rasmiy hamkorlikni yo‘lga qo‘yish [3].

Mahalla, maktab va oila hamkorligini samarali tashkil etish uchun zamonaviy mexanizmlardan foydalanish zarur. Jumladan, raqamli platformalar orqali ekologik targ‘ibot ishlarini olib borish, ijtimoiy tarmoqlarda ekologik loyihalarni ommalashtirish, “Yashil maktab” modelini joriy etish, jamoatchilik monitoringi tizimini yaratish hamda hamkorlik

memorandumlarini imzolash samarali natija beradi. Shuningdek, yoshlarning ekologik startap va tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, ekologik madaniyatni shakllantirish ko'p bosqichli va kompleks jarayon bo'lib, u mahalla, maktab va oila o'rtasidagi uzviy hamkorlikni talab etadi. Zamonaviy mexanizmlar asosida tashkil etilgan hamkorlik aholining ekologik savodxonligini oshirishga, atrof-muhitni muhofaza qilishga hamda barqaror rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Mahalla–maktab–oilal integratsiyasi nafaqat ekologik muammolarni kamaytiradi, balki jamiyatning ijtimoiy faolligi va fuqarolik mas'uliyatini ham mustahkamlaydi [4].

Foydanilgan adabiyotlar:

1. A.Q.Raxmatullayeva N. Urinboyeva Incereasing student natural literacy requirements for steam approach// California USA Conference 2022
2. Rakhmatullayeva Anor Kairullayevna. Modern pedagogical technologies used to identify gifted students in biology teaching// European Journal of Humanities and Educational Advancements, 2021/10, 211-214.
3. Ikromov, X. X. (2025). *Pedagogika yo'nalishi talabalarini baholashda raqamli texnologiyadan foydalanishining tahlili*. Digital transformation and artificial intelligence, 3(2), 40-45.
4. Raxmatullayeva Anor Qayrullayevna O'quvchilarning ekologik ta'lim sifatini oshirishda innovatsion texnologiyalarning ahamiyati// TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2022/2/10 53-56

INNOVATSION METODLAR ASOSIDA TALABALARDA VATAN RAVNAQI G'OYASINI RIVOJLANTIRISH

Raxmatullayeva Durdona,
PT RI. P.f.d.(DSc) professor,
Abduvaitova Durdona,
Nordik Universiteti magistri
Abduvaitovadurdona062@gmail.com
<https://orcid.org/0009000319672624>

Annotatsiya: Mazkur maqolada innovatsion metodlar asosida talabalarda Vatan ravnaqi g'oyasini rivojlantirish masalalari tahlil etiladi. Shuningdek, innovatsion metodlar talabalarining mustaqil fikrlashi, ijtimoiy mas'uliyati va jamiyat taraqqiyotiga daxldorlik hissini rivojlantirishdagi ahamiyati asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlardan samarali foydalanish orqali talabalarda Vatan ravnaqi g'oyasini rivojlantirish imkoniyatlari keng ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: innovatsion metodlar, Vatan ravnaqi g'oyasi, talaba, ta'lim jarayoni, interfaol ta'lim, raqamli pedagogika, vatanparvarlik.

Аннотация. В данной статье анализируются вопросы развития идеи процветания Родины у студентов на основе инновационных методов обучения. Также обосновывается значение инновационных методов в формировании у студентов самостоятельного мышления, социальной ответственности и чувства сопричастности к развитию общества. Результаты исследования показывают, что эффективное использование инновационных подходов в образовательном процессе значительно расширяет возможности развития идеи процветания Родины у студентов.

Ключевые слова: инновационные методы, идея процветания Родины, студент, образовательный процесс, интерактивное обучение, цифровая педагогика, патриотизм.

Kirish

O'zbekiston Respublikasining rivojlanish jarayonida yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash muhim o'rin tutadi. “Vatan ravnaqi” g'oyasi, ya'ni ona yurtning farovonligi va taraqqiyotini ta'minlash, talabalarda milliy g'urur, mas'uliyat va fidoyilik tuyg'ularini shakllantirish orqali amalga oshiriladi. Bugungi globallashuv sharoitida an'anaviy tarbiya usullari yetarli emas, shuning uchun innovatsion metodlar – masalan, interfaol ta'lim, raqamli texnologiyalar, gamifikatsiya – talabalarda bu g'oyalarni rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqola O'zbekiston va xalqaro tajribalar asosida innovatsion yondashuvlarni tahlil qiladi va ularni amaliyotga tatbiq etish yo'llarini taklif qiladi.

Maqolaning maqsadi – talabalarda vatan ravnaqi g'oyasini innovatsion metodlar (interfaol ta'lim, raqamli texnologiyalar, tajribaviy va loyihaviy o'rganish) yordamida samarali rivojlantirish yo'llarini o'rganish, ularning pedagogik samaradorligini tahlil qilish.

Bu maqsad quyidagi asosiy vazifalarni o'z ichiga oladi:

- Talabalarda vatan ravnaqi g'oyasining mazmunini (milliy g'urur, mas'uliyat, fidoyilik, yurt tinchligi va farovonligi yo'lida xizmat qilish) chuqur shakllantirish.
- Innovatsion yondashuvlar orqali an'anaviy tarbiya usullarini takomillashtirish va yosh avlodni zamonaviy globallashuv sharoitida faol fuqarolikka tayyorlash.

- O'zbekistonning milliy strategiyalari (“Yangi O'zbekiston” taraqqiyot strategiyasi, “O'zbekiston-2030” va boshqalar) doirasida vatanparvarlik tarbiyasini mustahkamlashga hissa qo'shish.

Adabiyotlar tahlili

Vatanparvarlik tarbiyasi masalasi O'zbekiston pedagogikasida chuqur o'rganilgan. Sardorbek Tursunovning ishida xalq pedagogikasi asosida talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish yo'llari ko'rib chiqilgan bo'lib, milliy an'analar va ijtimoiylashuv jarayonlari muhimligi ta'kidlangan. Shuningdek, “Vatanparvarlik ruhini talabalarda rivojlantirish pedagogik muammo sifatida” maqolasida zamonaviy yondashuvlar, masalan, harbiy vatanparvarlik va milliy qahramonlar (Amir Temur, Bobur) misollarini ulug'lash orqali yoshlarda sadoqat va ishonch fazilatlarini shakllantirish taklif etilgan.

Xorijiy adabiyotlarda ham shunga o'xshash yondashuvlar mavjud. Masalan, AQSh tajribasida tajribaviy o'rganish (experiential learning) orqali talabalar mahalliy tarix va milliy ramzlar (bayroq, madhiya) bilan faol ishtirok etib, vatanparvarlikni rivojlantirishadi. Edutopia nashrida Ben Jonson²⁵ tomonidan taklif etilgan loyihalar, masalan, faxriylar bilan suhbatlar va milliy bayramlarni nishonlash, talabalarda milliy g'ururni oshirishga yordam berishi ko'rsatilgan. Buyuk Britaniya maktablarida esa multikulturalizm va interkulturalizm yondashuvlari orqali milliy g'urur inkluziv tarzda tarbiyalanadi, bu esa turli millat vakillarini birlashtiradi.

O'zbekistonning “O'zbekiston-2030” strategiyasi doirasida ta'lim sifatini oshirish va innovatsion texnologiyalardan foydalanish ta'kidlangan bo'lib, bu talabalarda vatan ravnaqi g'oyasini rivojlantirishga asos bo'ladi.

Innovatsion metodlar va ularni tatbiq etish

Talabalarda vatan ravnaqi g'oyasini rivojlantirishda quyidagi innovatsion metodlar samarali:

1. Artpedagogika (san'at pedagogikasi) vositalari

Talabalar orqali rasm chizish, teatr sahnalashtirish, she'riyat, musiqa va badiiy ijod orqali milliy qahramonlarni (Amir Temur, Bobur, Alisher Navoiy) tasvirlash va vatanparvarlik tuyg'usini uyg'otish. Bu metod hissiy jihatdan chuqur ta'sir qiladi va talabalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirib, vatan ravnaqiga shaxsiy hissa qo'shishni o'rgatadi. O'zbekiston tadqiqotlarida artpedagogika texnologiyasi talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirishning samarali usuli sifatida ko'rsatilgan.

2. Tajribaviy o'rganish va loyihalar: Talabalar jamoaviy ish orqali mahalliy loyihalarni amalga oshirish – masalan, ekologik tozalik aksiyalari yoki milliy madaniyat festivalini tashkillashtirish. Bu vatan ravnaqiga shaxsiy hissa qo'shishni o'rgatadi. Xalqaro tajribada faxriylar bilan loyihalar va san'at loyihalari (bayroq chizish, tarixiy munozaralar) taklif etilgan. O'zbekistonda esa xalq pedagogikasi asosida kollektiv ish va ijtimoiy faoliyat orqali fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlash tavsiya etiladi.

3. O'yin va kreativ usullar: Rolli o'yinlar, sahnalashtirish va rasmlar orqali milliy qahramonlarni tasvirlash. Boshlang'ich sinflarda o'zbek xalq ertaklari asosida vatanparvarlikni rivojlantirish innovatsion hisoblanadi. Oliy ta'limda esa “O'zbekiston-2030” strategiyasiga

• 25 *How to Teach Patriotism and Respect* (Vatanparvarlik va hurmatni qanday o'rgatish kerak)

link: edutopia.org/blog/how-to-teach-patriotism-and-respect-ben-johnson

asoslangan loyihalar orqali innovatsion fikrlashni birlashtirish mumkin. Ushbu metodlarni tatbiq etishda pedagoglar milliy qadriyatlar (muhabbat, sadoqat) va xorijiy tajribalarni birlashtirishi kerak.

Muhokama va amaliy tavsiyalar

Innovatsion metodlar talabalarda vatan ravnaqi g'oyasini rivojlantirishda samarali, ammo muammolar mavjud: resurslar yetishmasligi va pedagoglar tayyorgarligi. O'zbekistonda “Yangi O'zbekiston” strategiyasi doirasida ta'limni innovatsionlashtirish bu muammolarni hal qiladi. Xorijiy tajribani (AQSh, Buyuk Britaniya) moslashtirib, O'zbekiston kontekstida (milliy an'analar, tarixiy shaxslar) qo'llash kerak.

Tavsiyalar:

- Oliy o'quv yurtlarida interfaol darslarni joriy etish.
- Talabalar loyihalarini milliy strategiyalar bilan bog'lash.
- Pedagoglar uchun malaka oshirish kurslarini tashkillashtirish.

Xulosa

Innovatsion metodlar talabalarda vatan ravnaqi g'oyasini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Xalq pedagogikasi, raqamli texnologiyalar va tajribaviy loyihalarni birlashtirish orqali yosh avlodni milliy g'urur va mas'uliyat ruhida tarbiyalash mumkin. Bu O'zbekistonning kelajakdagi taraqqiyotiga hissa qo'shadi. Kelgusida ushbu yondashuvlarni empirik tadqiqotlar orqali takomillashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tursunov S. Xalq pedagogikasi asosida talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish yo'llari. University Research Base, 2024.
2. Vatanparvarlik ruhini talabalarda rivojlantirish pedagogik muammo sifatida. CyberLeninka, 2024.
3. Johnson B. How to Teach Patriotism and Respect. Edutopia, 2024.
4. Abduraxmanov Sh. N. O'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning pedagogik imkoniyatlari // Oriens.uz. – 2022. – B. 1089–1092.
5. G'aniyeva N. M. Ijtimoiy ish nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: TDPU, 2022. – 250 b.
6. Johnson B. How to Teach Patriotism and Respect // Edutopia. – 2024. – URL: <https://www.edutopia.org/article/how-teach-patriotism-respect> (kirish sanasi: 2025-yil 10-fevral).
7. Madaliyev R. Artpedagogika orqali talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish texnologiyasini takomillashtirish // Namangan davlat pedagogika instituti jurnali. – 2023–2025. – URL: https://journal.namspi.uz/articles_public_file/4765d0c6b72572654703b406c702b6b8.pdf.
8. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O'zbekistonning 2022–2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi (PF-60-son Farmon). – Toshkent, 2022.

SUN'IY INTELEKT VOSITALARI YORDAMIDA MAKTAB O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Raxmonov Ozod G'ayratovich,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy institutining mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Sun'iy intellekt vositalari yordamida maktab o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning eng samarali usullaridan biri bu raqamli transformatsiyasidan foydalanishni kengaytirishdir. Shu munosabat bilan, maktab o'qituvchilarining sun'iy intellekt vositalaridan foydalanib kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga bag'ishlangan ushbu maqola mavzusi dolzarb hisoblanadi. Maqolada sun'iy intellektning yaratilish tarixi, asosiy turlari, vositalari, kasbiy kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlari va axborot-kommunikatsion kompetensiyani rivojlantirish texnologiyalari haqida gap boradi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, kasbiy va axborot-kommunikatsion kompetensiyalar, axborot texnologiyalari.

Аннотация. Одним из наиболее эффективных способов развития профессиональной компетентности школьных учителей с использованием инструментов искусственного интеллекта является расширение использования цифровой трансформации. В связи с этим тема данной статьи, посвященная развитию профессиональной компетентности школьных учителей с использованием инструментов искусственного интеллекта, является актуальной. В статье рассматриваются история создания искусственного интеллекта, его основные виды, инструменты, основные компоненты профессиональной компетентности и технологии развития информационно-коммуникационной компетентности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, профессиональные и информационно-коммуникационные компетенции, информационные технологии.

Abstract. One of the most effective ways to develop the professional competence of school teachers through artificial intelligence tools is to expand the use of digital transformation. In this regard, the topic of this article, which focuses on the development of the professional competence of school teachers using artificial intelligence tools, is highly relevant. The article examines the history of artificial intelligence, its main types and tools, the key components of professional competence, as well as technologies for developing information and communication competence.

Keywords: artificial intelligence, professional and information and communication competencies, information technologies.

Kirish

Hozirgi vaqtda inson, chuqur bilimga ega bo'lishi bilan birga, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini chuqur egallashi lozim. Har qanday muammoning yechimi uning nazariy asoslarini o'rganishdan boshlanadi. Muammoning nazariy asoslari deganda, shu sohadagi mavjud tushunchalar, qonun va qonuniyatlarni bilish hamda jamiyat manfaatlariga qanday xizmat qilishini nazarda tutadi.

Bugun ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar, ta'lim jarayonini yanada takomillashtirish, zaruriy va yetarli shart sharoitlar yaratish, innovatsion ta'lim

texnologiyalari hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalar asosida ta'lim tizimini rivojlantirishga yo'naltirilgan davlat dasturlari va bir qator hukumat qarorlarida maktab o'qituvchilari faoliyatini demokratik tamoyillar va innovatsion yondashuvlar asosida shakllantirishni, qog'ozsiz ishlashga o'tishni hamda axborotlashtirilgan muhitni yaratishni taqazo etmoqda.

Maktab o'qituvchilari zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini bilishi, ulardan foydalanishi, turli sharoitlarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali axborot ayirboshlashi va undan oqilona foydalana olishi, axborot-ta'lim muhitiga yaxlit tizim sifatida qarashi, ko'zlangan natijalarga erishishda ma'lum maqsadga yo'nlatirilgan faoliyatni rejalashtirishi, tashkil etishi, nazorat va tahlil qilishi, xolisona baholashi va muvofiqlashtira olishi lozim.

Shunday ekan, maktab o'qituvchilardan axborot oqimining doimiy ravishda o'sib borishini inobatga olib, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'rganish bo'yicha ko'nikma va malakalarga oid bilimlarni muntazam oshirib borishi, kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishi va ulardan samarali foydalana olishi ham talab etiladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadallik bilan rivojlanib borishi maktab o'qituvchilarining axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakaga bo'lgan ehtiyojlarini oshirmoqda va maktab o'qituvchisining kasbiy hamda axborot-kommunikatsion kompetensiyasini rivojlantirishda samarali mexanizmlarni joriy etishga ehtiyoj mavjud bo'lib, sun'iy intellekt vositalaridan foydalanib, maktab o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish asosiy masalalaridan biri hisoblanadi.

Mazkur mavzu juda dolzarb, chunki ta'limda sun'iy intellekt maktab o'qituvchilarning malakasini oshirish, metodik yondashuvlarini boyitish va o'quvchilarga samarali ta'lim berishda keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Bugunfi zamonaviy ta'lim jarayonida o'qituvchilar axborot-kommunikatsiya kompetensiyasiga ega bo'lishlari ta'lim samaradorligini oshiradi. Sun'iy intellekt vositalari bu jarayonda o'qituvchining tezkor axborot olish, tahlil qilish va samarali muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Raqamli ta'lim muhitida o'qituvchilar sun'iy intellekt yordamida yangiliklarni kuzatib borishi, dars jarayonini interaktiv va ijodiy tashkil qilishi mumkin.

Hozirga kelib sun'iy intellekt keng ko'lamda ommalashib kundalik turmush tarzimizning deyarli barcha jabhalarini qamrab olmoqda. Adabiyotlar tahlili sun'iy intellekt vositalaridan foydalanib maktab o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish masalasida turli mamlakatlarda bir-biridan qator farqlanishlar borligini ko'rsatadi.

Rivojlangan mamlakatlar Singapur, Xitoy, Janubiy Koreya, Yaponiya, Angilya, Fransiya, Germaniya va Fillandiya kabi davlatlarda sun'iy intellektdan foydalanilgan xolda dars jarayonlarini tashkil etishga katta e'tibor berilmoqda.

Raqamli kompetensiya orqali o'qituvchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalari savodxonligini egalalshda Janubiy Koreya ta'lim tizimni misol tariqasida keltirish mumkin.

Sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish jarayonida shakllangan bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisi kasbiy va axborot-kommunikatsion kompetensiyalar hisoblanadi va o'qituvchining o'z faoliyatida sun'iy intellekt vositalaridan mustaqil va mas'uliyat bilan foydalanishga tayyorligini bildiradi.

Sun'iy intellekt inson qila oladigan hamma narsani o'rganishga qodir tadqiqotchilar sun'iy intellekt 2060-yilga kelib insonning deyarli barcha vazifalarini mustaqil ravishda bajara olishiga umid qilishmoqda.

Zamonaviy uslubiy adabiyotlarda maktab o‘qituvchisining zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha kasbiy mahorat darajasini anqilashda “axborot-kommunikatsiya texnologiyalari kompetentsiyalari” atamasi qo‘llaniladi.

Yangi avlod standartlari kompetentsiya ma’lum bir sohada muvaffaqiyatli faoliyati uchun bilim, ko‘nikma va shaxsiy fazilatlarini qo‘llash qobiliyatini belgilaydi.

Lug‘atda kompetentsiya tushunchasining mohiyati quyidagi to‘rtta toifaga ajratiladi:

shaxs parametrlari;

vazifalar va faoliyatni bajarish;

kasbiy faoliyatni bajarish;

ishlash natijalarini boshqarish.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari kompetensiyasi murakkab tushuncha bo‘lib, texnik bilim va ko‘nikmalarni real ta’lim faoliyatida maqsadli, samarali qo‘llash sifatida qaraladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari kompetensiyasi kasbiy kompetensiyaning tarkibiy qismi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бостром Н. Искусственный интеллект. Этапы. Угрозы. Стратегии. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2016. 496 с.
2. Люгер Д.Ф. Искусственный интеллект. Стратегии и методы решения сложных проблем. М.: Вильямс, 2005. 864 с
3. Muxamediyeva D.T. Noravshan axborotlarni qayta ishlash asosida sust shakllangan jarayonlarni bashoratlash va muqobillashtirish modellari. «Fan va texnologiya» - Toshkent, 2012, 376 bet.
4. V.Onushkin, Kattalar ta’limi: terminologiyaning fanlararo lug‘ati / V.G. Onushkin, V.I. Ogarev. Sankt-Peterburg; Voronej: [b.i.], 1995. - 231s.
5. E.Yamburg Maktabning yagona axborot maydoni: pedagogik aspekt / E. Yamburg. - M.: [b.i.], 2003. - 87b.
6. E.Alkarov Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida pedagog kadrlar uzluksiz kasbiy rivojlanishini boshqarish samaradorligini oshirish. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa faktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2021.- 54 b.
6. U.Begimqulov Pedagogik ta’lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazaryasi va amaliyoti. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa faktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2007.- 36 b.
7. M.Klarin, Ta’limning innovatsion modellari: Jahon tajribasini o‘rganish / M. V. Klarin // Fan va ta’limning zamonaviy muammolari. - 2016. - No 9. - B. 64–69.
8. E.Chudina, Uzluksiz ta’lim tizimida o‘qituvchining kasbiy va shaxsiy rivojlanishi / E.Chudina // Pedagogik majmua uzluksiz pedagogik ta’limning mintaqaviy tizimi sifatida: ilmiy-amaliy konferentsiya ma’ruza tezislari. - Volgograd: O‘zgarish, 2011. - S. 182-184.
9. E.Klimov, Kasbiy o'zini o'zi belgilash psixologiyasi /E.Klimov. - Moskva: Ed. markazi “Akademiya”, 2010. - 304 b. -ISBN 978-5-7695-5690-6.

TARBIYAVIY JARAYONLARNI BOSHQARISHDA MAHALLA - MAKTAB HAMKORLIK MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISHDA SPORTNING O‘RNI

Ruziboyeva Nigina Nodir qizi,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti

niginaroziboeva@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarbiyaviy jarayonlarni samarali boshqarishda mahalla va maktab hamkorligini sport faoliyati asosida takomillashtirish masalalari yoritilgan. Sportning yoshlar tarbiyasidagi ijtimoiy-pedagogik ahamiyati tahlil qilinib, mahalla-maktab integratsiyasining amaliy mexanizmlari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: tarbiyaviy jarayon, mahalla, maktab, sport, hamkorlik, ijtimoiy faollik, yoshlar tarbiyasi.

Аннотация: В данной статье освещаются вопросы совершенствования сотрудничества махалли и школы на основе спортивной деятельности в целях эффективного управления воспитательным процессом. Проанализировано социально-педагогическое значение спорта в воспитании молодежи, а также предложены практические механизмы интеграции «махалля – школа».

Ключевые слова: воспитательный процесс, махалля, школа, спорт, сотрудничество, социальная активность, воспитание молодежи.

Abstract: This article discusses the issues of improving cooperation between the mahalla and the school on the basis of sports activities in order to effectively manage the educational process. The socio-pedagogical significance of sports in youth development is analyzed, and practical mechanisms for the integration of “mahalla-school” are proposed.

Keywords: educational process, mahalla, school, sport, cooperation, social activity, youth development.

Hozirgi kunda mamlakatimizda juda chuqur, keng qamrovli iqtisodiy, ijtimoiy islohatlaramalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasining Prezidentining qarori 2022-yil 11-aprel PQ-201-son mahallalarda yoshlarni ommaviy sportga jalb qilishni yangi bosqichda olib chiqish chora-tadbirlar to‘g‘risidagi qarori. Bu qarorda mahallalarda yoshlar o‘rtasida ommaviy sport musobaqalarini tizimli tashkil etish orqali sog‘lom turmush tarzini keng targ‘ib qilish ularni ommaviy sportga jalb etishni yangi bosqichga olib chiqish hamda 2022-2026 yillarga quyidagilar sportni rivojlantirish asosiy yo‘nalishlarni belgilab berdi.

Xususan mahallalarda yoshlarning ommaviy sport bilan axloqiy keng qatlamlari ayniqsa yoshlar o‘rtasida sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, ular orasida mahalla-maktab hamkorliklarini mustahkamlash. Bugungi kunda yosh avlod tarbiyasini samarali boshqarishda “Mahalla- maktab -olia” zanjiri o‘rni beqiyos. Ayniqsa, sport ushbu hamkorlik mexanizmini harakatga keltiruvchi va takomillashtiruvchi asosiy vositaga aylandi. Sport shunchaki jismoniy mashg‘ulot emas, u yoshlarning ijtimoiy -axloqiy qiyofasini shakllantiruvchi yirik tarbiya maydondir.

Tarbiyaviy jarayon - bu shaxsni har tomonlama kamol toptirishga qaratilgan, maqsadli, tizimli va uzluksiz pedagogik faoliyat jarayonidir. U orqali shaxsning ma‘naviy-axloqiy ijtimoiy va intellektual sifatlari shakllantiriladi. Tarbiyaning maqsadi ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti, rivojlanishi, yo‘nalishi, ijtimoiy munosabatlar mazmunidan kelib chiqib belgilanadi.

Tarbiyaning maqsadi natijasi barkamol avlodni shakllantirishdir. Bu jarayon ikki tomonlama bo‘lib, uyushtirish va rahbarlikni, shuningdek, o‘quvchi shaxsning o‘zi tomonidan faollik ko‘rsatishni taqozo etadi. Bu jarayonda pedagog yetakchi vazifani bajaradi. Chunki ijtimoiy tarbiyaning umumiy maqsadlari, mohiyatini tushunadi, maqsad yo‘lida amalga oshirilayotgan vazifalar tizimidan yaxshi xabardor, tarbiya shakllari, metodlar va vositalarni asosli, ilmiy tarzda tanlab oladi va tarbiyaga tadbiq etadi

Mazkur ikki institut hamkorligini sport faoliyati orqali takomillashtirish samarali pedagogik mexanizm bo‘lib xizmat qiladi. Sport yoshlarni jismonan chiniqtirish bilan bir qatorda, ularda intizom, mas’uliyat, jamoada ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Ayniqsa, sport musobaqalari va ommaviy tadbirlar mahalla, maktab va ota-onalarni yagona maqsad atrofida birlashtiradi. Sport faoliyati mahalla va maktab hamkorligi bilan birga to‘garaklar tashkil qilish. Turli sport musobaqalarni tashkil qilish, ijtimoiy xavf guruhiga kiruvchi yoshlarni sport bilan band qilish shu bilan birga oilaviy sport festivallarini ota-onalar bilan amalga oshirishimiz ko‘proq samara beradi. Sport faoliyati bilan shug‘ullangan yoshlar tarbiyasida ijobiy o‘zgarishlar rivojlanib boradi.

Sport bilan muntazam shug‘ullanuvchi o‘quvchilarda intizom va davomat ko‘rsatkichlari yuqori bo‘ladi, huquqbuzarlik holatlari esa kamayadi. Demak, sport tarbiyaviy jarayonni boshqarishda profilaktik va motivatsion vosita sifatida samarali hisoblanadi. Mahalla hududida mavjud sport maydonchalari va infratuzilmadan samarali foydalanish orqali maktab o‘quvchilari uchun bepul yoki imtiyozli sport to‘garaklari tashkil etish muhimdir. Bu orqali yoshlarning bo‘sh vaqtini mazmunli o‘tkazish, huquqbuzarliklarning oldini olish mumkin. Mahalla, maktab, sport murabbiylari, ota-onalar va yoshlar yetakchilari o‘rtasida o‘zaro mas’uliyat va vazifalarni aniq taqsimlash zarur. Bu esa tarbiyaviy jarayonlarni boshqarishda tizimlilikni ta’minlaydi. Shuningdek sportni milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish, milliy sport turlarini rivojlantirish orqali yoshlar ongida milliy o‘zlikni anglash tuyg‘usini mustahkamlash mumkin. Jamoa bo‘lib ishlashni har tomonlama rivojlanish imkoniyatlarga bo‘ladi. O‘z manfaatini jamiyat manfaati bilan borish, o‘zaro yordam kabi fazilatlar, avvalo, jamoa-da shakllanadi. Mahalla- maktab hamkorligi va sportning tarbiyaviy jarayonlaridagi o‘zbek olimlari va mutafakkirlari ilmiy asosdagi qarashlari.

Abu Ali Ibn Sino “Tib qonunlari” asarida jismoniy mashqlarni inson salomatligi va ruhiy barqarorligining asosi sifatida ko‘rsatadi. Jismoniy harakat inson organizmini chiniqtiradi, sport sog‘lom fikrlash va axloqiy barkamollikka xizmat qiladi.

Abdulla Avloniy “ Turkiy guliston yoxud axloq ” asarida tarbiyani millat kelajagi bilan bog‘laydi. U shunday deydi: “ Tarbiya biz uchun yo hayot-yo mamot ” masalasidir. Avloniyning fikricha yoshlar jismoniy sog‘lom bo‘lishi kerak. Sog‘lom tana- sog‘lom fikr asosidir. Jamoaviy mashg‘ulotlar (jumladan sport) intizom va hamjihatlikni shakllantiradi. Bu qarashlar mahalla va maktab hamkorligida sportni tarbiyaviy vosita sifatida qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi.

Fransuz pedagogic Pierre de Coubertin, zamonaviy Olimpiya harakatining asoschisi, sportni axloqiy va estetik tarbiya vositasi sifatida ko‘rgan, sport orqali halollik adolat, do‘stlik, tinchlik g‘oyalari, bugungu kunda uning qarashlari maktabda sport tizimida keng qo‘llanmoqda.

Italiyalik tadqiqotchi Francesco Sgro sportni shaxsning ma’naviy shakllanishiga xizmat qiluvchi pedagogik jarayon deb hisoblaydi. Uning fikricha hurmat va bag‘rikenglik, intizom va mas’uliyat, hamjihatlik va hamkorlik fazilatlarini shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, mahalla-maktab hamkorligini sport orqali tizimli yo‘lga qo‘yish yoshlarni sog‘lom, ma‘naviy yetuk va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa tarbiyaviy jarayonlarni boshqarish samaradorligini oshiradi. Shu bois sportni mahalla-maktab hamkorligining markaziy elementi sifatida qarash va uni tarbiyaviy boshqaruv tizimiga chuqur integratsiya qilish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Sportdagi har bir g‘alaba, har bir mashaqqatli mehnat yoshlarimizni vatanga muhabbat va burchni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. Ijtimoiy pedagogika asoslari bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami. – Toshkent, 2019.
3. Ikramov, I., & Ro‘ziboyeva, N. (2024). Kurash sport musobaqalariga tayyorlashda jismoniy sifatlarning ahamiyati. Молодые ученые, 2(7), 24-26.
4. Tashkent Institute of Physical Culture and Sport. (2021). Sports in educational institutions: Practical guidelines. Tashkent. UNICEF & O‘zbekiston Respublikasi. (2020). Yoshlar tarbiyasi va ijtimoiy rivojlanishda sportning roli. Toshkent: UNICEF nashriyoti.
5. <http://tarbiyaviy.uz>.

MAHALLA–MAKTAB–OILA TIZIMIDA RAQAMLI KOMMUNIKATSIYA VOSITALARI ORQALI TARBIYAVIY SAMARADORLIKNI OSHIRISH STRATEGIYALARI.

*Sadullayev Abror Safarboyevich,
Mustaqil izlanuvchi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada mahalla–maktab–oila integratsiyasi asosida raqamli tarbiyaviy muhitni shakllantirishning nazariy-metodik asoslari, tashkiliy mexanizmlari va amaliy modellari yoritiladi. Raqamli transformatsiya sharoitida yosh avlod tarbiyasini samarali tashkil etishda ijtimoiy hamkorlikning oʻrni tahlil qilinadi. Shuningdek, mahalla faollari, pedagoglar va ota-onalar oʻrtasida axborot almashinuvi, monitoring, maslahatlashuv hamda profilaktik faoliyatni raqamli platformalar orqali yoʻlga qoʻyish mexanizmlari taklif etiladi.

Kalit soʻzlar: raqamli tarbiyaviy muhit, pedagogik hamkorlik, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ijtimoiy sheriklik, raqamli monitoring, tarbiyaviy boshqaruv.

Zamonaviy jamiyatda raqamli transformatsiya jarayonlari taʼlim va tarbiya tizimiga ham bevosita taʼsir koʻrsatmoqda. Globallashuv, axborot oqimining keskin ortishi hamda raqamli texnologiyalarning kundalik hayotga chuqur kirib borishi sharoitida yoshlar tarbiyasini samarali tashkil etish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, mahalla–maktab–oila integratsiyasini raqamli muhit asosida takomillashtirish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Mahalla jamiyatning ijtimoiy tayanchi sifatida, maktab esa maʼrifiy-tarbiyaviy markaz sifatida, oila esa shaxs kamolotining birlamchi muhiti sifatida yagona tizimda faoliyat yuritishi lozim. Ularning integratsiyasi raqamli platformalar vositasida amalga oshirilsa, tarbiyaviy jarayonlarning uzluksizligi va shaffofligi taʼminlanadi.

Raqamli tarbiya – bu yosh avlodni axborotlashgan jamiyat sharoitida ongli, masʼuliyatli va xavfsiz faoliyat yuritishga tayyorlash jarayoni boʻlib, u axloqiy, huquqiy, estetik va fuqarolik kompetensiyalarini raqamli muhitda shakllantirishni nazarda tutadi.

Raqamli pedagogika nazariyasiga koʻra, taʼlim va tarbiya jarayoni raqamli muhit imkoniyatlaridan samarali foydalanish asosida tashkil etiladi. Jumladan, interaktiv platformalar, multimedia vositalar hamda masofaviy aloqa texnologiyalari taʼlim oluvchilarning bilish faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va tarbiyaviy taʼsirni kuchaytirishga xizmat qiladi. Bunday yondashuv shaxsning nafaqat bilim olish, balki axloqiy, ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalarini ham kompleks rivojlantirishni nazarda tutadi.

Raqamli muhitda samarali faoliyat yuritish uchun media savodxonlik, axborotni tanqidiy tahlil qilish koʻnikmalari hamda kiberxavfsizlik madaniyatini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Zero, axborot oqimining keskin ortishi sharoitida oʻquvchi-yoshlarning ishonchli va noaniq maʼlumotlarni farqlay olishi, raqamli makonda oʻz xavfsizligini taʼminlashi hamda masʼuliyatli xulq-atvorni namoyon etishi zarur pedagogik vazifalardan biridir.

Raqamli tarbiya konsepsiyasi mazkur jarayonni tizimli tashkil etishga qaratilgan boʻlib, u bir qator tamoyillarga asoslanadi.

Integrativlik tamoyili taʼlim va tarbiya jarayonining uzviy uygʻunligini taʼminlaydi, yaʼni bilim berish jarayoni tarbiyaviy maqsadlar bilan chambarchas bogʻliq holda amalga oshiriladi.

Hamkorlik tamoyili esa mahalla–maktab–oila birligini mustahkamlash orqali tarbiyaviy taʼsirning uzluksiz va izchil boʻlishini kafolatlaydi. Raqamli vositalar ushbu subyektlar oʻrtasida tezkor va samarali muloqotni yoʻlga qoʻyish imkonini beradi.

Innovatsionlik tamoyili zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishni nazarda tutadi. Bu esa ta’lim jarayonining interaktivligi, vizualligi va moslashuvchanligini oshiradi.

Shaxsga yo’naltirilganlik tamoyili o’quvchilarning individual qobiliyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlarini inobatga olgan holda differensial yondashuvni taqozo etadi.

Xavfsizlik va mas’uliyat tamoyili raqamli makonda axloqiy me’yorlarga rioya qilish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish hamda ongli raqamli fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishni ko’zda tutadi.

Raqamli pedagogika sharoitida ta’lim va tarbiya jarayonini tashkil etish faqatgina texnologik vositalarni joriy etish bilan cheklanmaydi, balki ma’naviy-axloqiy qadriyatlar, milliy an’analar hamda shaxsga yo’naltirilgan yondashuv asosida kompleks pedagogik tizimni shakllantirishni talab etadi. Zamonaviy ta’lim muhitida raqamli texnologiyalar o’quv jarayonining samaradorligini oshirish, boshqaruvni takomillashtirish va hamkorlik mexanizmlarini kuchaytirish vositasi sifatida namoyon bo’lmoqda. Biroq ularning mazmuni tarbiyaviy maqsadlar bilan uyg’unlashtirilgan taqdirdagina kutilgan natijaga erishish mumkin.

Mahalla–maktab–oila hamkorligi raqamli pedagogikaning muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Mahalla milliy tarbiya maskani sifatida yoshlarning ijtimoiylashuvi, ma’naviy qadriyatlarni o’zlashtirishi va jamiyat hayotiga moslashuvida muhim ijtimoiy institut vazifasini bajaradi. Maktab esa bilim berish bilan bir qatorda, ma’naviy-axloqiy tarbiyani tizimli ravishda tashkil etuvchi asosiy ta’lim muassasasi hisoblanadi. Oila shaxs kamolotining birlamchi va uzluksiz tarbiya muhiti sifatida bolaning dunyoqarashi, qadriyatlari va xulq-atvor me’yorlarini shakllantiradi. Ushbu uchlikning o’zaro integratsiyalashgan faoliyati yaxlit va barqaror tarbiyaviy muhitni yuzaga keltiradi.

Raqamli pedagogika doirasida mazkur hamkorlik tizimi bir necha o’zaro bog’liq yo’nalishlarda amalga oshiriladi. Avvalo, uzluksiz va tizimli axborot almashinuvi yo’lga qo’yiladi, bu esa ta’lim subyektlari o’rtasida ochiqlik va shaffoflikni ta’minlaydi. Tarbiyaviy tadbirlarni birgalikda rejalashtirish va amalga oshirish orqali yagona maqsadga yo’naltirilgan faoliyat tashkil etiladi. Raqamli platformalar vositasida o’quvchilarning rivojlanish dinamikasini monitoring qilish, tahlil etish va individual yondashuvni ta’minlash imkoniyati yaratiladi. Ota-onalar uchun onlayn seminar va treninglar tashkil etish orqali ularning pedagogik savodxonligini oshirish hamda tarbiyaviy jarayondagi mas’uliyatini kuchaytirish ko’zda tutiladi. Yoshlar yetakchilari va sinf rahbarlari faoliyatini muvofiqlashtirish orqali tarbiyaviy ishlarning uzviyligi va izchilligi ta’minlanadi.

Mahalla–maktab–oila integratsiyasi sharoitida raqamli tarbiyaviy muhitni shakllantirish zamonaviy ta’lim-tarbiya tizimining ustuvor yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayon kompleks yondashuv asosida, o’zaro bog’liq bo’lgan bir qator mexanizmlar orqali amalga oshiriladi va ular yagona pedagogik tizim sifatida faoliyat yuritadi.

Avvalo, axborot-kommunikatsion mexanizm integratsiyaning texnologik asosini tashkil etadi. Raqamli platformalar (maktabning rasmiy veb-saytlari, mobil ilovalar, elektron kundalik tizimlari, ijtimoiy tarmoqlar va messengerlar) orqali mahalla faollari, sinf rahbarlari hamda ota-onalar o’rtasida tezkor, shaffof va tizimli muloqot yo’lga qo’yiladi. Ushbu mexanizm tarbiyaviy tadbirlar rejalashtirilishi, o’quvchilarning xulq-atvori va ijtimoiy faolligi to’g’risidagi ma’lumotlarning muntazam almashinuvi hamda pedagogik ta’sirning uzluksizligini ta’minlaydi. Natijada tarbiya jarayoni fragmentar emas, balki muvofiqlashtirilgan va izchil tizim sifatida namoyon bo’ladi.

Ikkinchi muhim yo‘nalish — monitoring va diagnostika mexanizmi bo‘lib, u raqamli vositalar yordamida o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvi, o‘quv motivatsiyasi, xulq-atvor dinamikasi hamda ma‘naviy-axloqiy ko‘rsatkichlarini tizimli tahlil qilish imkonini beradi. Elektron so‘rovnomalar, kuzatuv natijalari, reyting tizimlari va analitik platformalar asosida olingan ma‘lumotlar individual tarbiyaviy strategiyalarni ishlab chiqish uchun ilmiy asos vazifasini bajaradi. Bu esa profilaktik va korreksion ishlarni aniq maqsadli yo‘naltirishga xizmat qiladi.

Uchinchi mexanizm — metodik qo‘llab-quvvatlash mexanizmi — integratsiyaning pedagogik barqarorligini ta‘minlaydi. Onlayn seminarlar, vebinarlar, masofaviy treninglar va konsultatsiyalar orqali ota-onalar hamda mahalla faollarining pedagogik, psixologik va raqamli kompetensiyalari rivojlantiriladi. Mazkur mexanizm tarbiyaviy jarayonning yagona metodik tamoyillar asosida olib borilishiga, subyektlar o‘rtasida umumiy qadriyatlar va yondashuvlarning shakllanishiga xizmat qiladi.

Nihoyat, ijtimoiy sheriklik mexanizmi raqamli tarbiyaviy muhitning ochiqligi va ko‘p tomonlama hamkorligini ta‘minlaydi. Davlat va nodavlat tashkilotlar, yoshlar markazlari, psixologik xizmatlar hamda fuqarolik jamiyati institutlari bilan raqamli platformalar orqali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish tarbiyaviy ishlarning ko‘lamini kengaytiradi. Bu esa mahalla–maktab–oilalar integratsiyasini ko‘p subyektli, ijtimoiy yo‘naltirilgan va barqaror tizim darajasiga olib chiqadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki mahalla–maktab–oilalar integratsiyasida raqamli tarbiyaviy muhitni shakllantirish zamonaviy ta‘lim-tarbiya tizimining muhim yo‘nalishidir. U ijtimoiy hamkorlikni mustahkamlash, tarbiyaviy jarayonlarni boshqarishda innovatsion yondashuvlarni joriy etish hamda yosh avlodning ma‘naviy-axloqiy kamolotini ta‘minlashga xizmat qiladi. Raqamli muhit asosida tashkil etilgan integratsion model tarbiyaviy jarayonlarni tizimli, uzluksiz va samarali boshqarish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ibraimov X., Quronov M. Umumiy pedagogika [Matn]. Darslik. T., "Sahhof", 2023, 416-bet.
2. X.Ibraimov va boshqalar. Najot tarbiyada. -T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. -2025. – 60 b.
3. X.Ibraimov va boshqalar. Go‘zal hulq modellari. – Toshkent.: “Ilm ziyo zakovat” nashriyoti. -2025 y. 80-b.
4. X.Ibraimov va boshqalar. Ma‘naviy-axloqiy tarbiya metodlari. G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2025. - 68 b.

MAKTAB VA OILA HAMKORLIGIDA O‘ZLIKNI ANGLASH TUYG‘USINI SHAKLLANTIRISH

Sa’dullayeva Sarvinov Ubadullo qizi,

Qori niyoziy nomidagi tarbiya pedagogikasi milliy instituti doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktab va oila hamkorligida o‘quvchilarda o‘zlikni anglash tuyg‘usini shakllantirishning pedagogik asoslari yoritilgan. Boshlang‘ich ta’lim bosqichida bolaning shaxsiy va milliy o‘zligini anglash jarayoni izchil va tizimli tarbiyaviy faoliyat orqali rivojlanishi ta’kidlanadi. Maktabda o‘tkaziladigan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar, milliy qadriyatlar targ‘iboti hamda oilada shakllanadigan urf-odat va an’analarda o‘quvchilarda milliy g‘urur, vatanparvarlik va ijtimoiy mas’uliyat tuyg‘ularini mustahkamlaydi.

Kalit so‘zlar. Maktab va oila hamkorligi, o‘zlikni anglash, milliy o‘zlik, boshlang‘ich ta’lim, tarbiya jarayoni, milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, ma’naviy tarbiya, ijtimoiy mas’uliyat, shaxs rivoji.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические основы формирования чувства самосознания у учащихся в сотрудничестве школы и семьи. Подчеркивается, что в начальном образовании процесс осознания личной и национальной идентичности ребенка требует системного и целенаправленного воспитательного воздействия. Духовно-просветительские мероприятия в школе, популяризация национальных ценностей и семейные традиции способствуют развитию у детей чувства национальной гордости, патриотизма и социальной ответственности.

Ключевые слова. Сотрудничество школы и семьи, самосознание, национальная идентичность, начальное образование, воспитательный процесс, национальные ценности, патриотизм, духовное воспитание, социальная ответственность, развитие личности.

Annotation. This article explores the pedagogical foundations of developing students’ self-awareness through cooperation between school and family. It emphasizes that in primary education, the formation of personal and national identity requires systematic and purposeful educational activities. Spiritual and cultural events organized at school, the promotion of national values, and traditions practiced within the family contribute to fostering national pride, patriotism, and social responsibility among children.

Keywords. School–family cooperation, self-awareness, national identity, primary education, educational process, national values, patriotism, moral education, social responsibility, personal development.

Globalashuv jarayonlari kuchayib borayotgan hozirgi davrda yosh avlodning milliy o‘zligini anglagan, mustaqil fikrlaydigan va ijtimoiy mas’uliyatli shaxs sifatida shakllanishi dolzarb masalalardan biridir. O‘zlikni anglash tuyg‘usi bolaning o‘z qadr-qimmatini, milliy mansubligini va jamiyatdagi o‘rnini anglab yetishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonda maktab va oila hamkorligi yetakchi omil sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘zlikni anglash — bu bolaning o‘z milliy, madaniy va shaxsiy qadriyatlarini tushunishi, o‘zini jamiyatning bir qismi sifatida his qilishi va o‘z imkoniyatlariga ishonch bilan qarashi demakdir. Boshlang‘ich ta’lim bosqichida bu tuyg‘uni shakllantirishda maktab va oila hamkorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. O‘zlikni anglash shaxsiy “Men” konsepsiyasi, milliy qadriyat va an’analarga hurmat, o‘z tiliga va madaniyatiga sadoqat, ijtimoiy mas’uliyat va

vatanparvarlik, tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi. Bu jarayonda milliy tarix va merosni o'rganish muhim o'rin tutadi. Masalan, Amir Temur, Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Bobur kabi tarixiy shaxslar hayoti orqali bolalarda faxr va milliy g'urur tuyg'usi shakllanadi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'zlikni anglashni tarbiyaviy darslar va sinfdan tashqari tadbirlar orqali, milliy bayram va an'analarni nishonlash, tarixiy shaxslar va qadriyatlar haqida suhbatlar o'tkazish, O'quvchilarni mustaqil fikrlashini shakllantirish orqali o'rgatiladi. Masalan, O'zbekiston mustaqilligi, davlat ramzlari va milliy bayramlar haqida tushuntirishlar bolalarda Vatanga muhabbat tuyg'usini kuchaytiradi.

Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'zlikni anglashni shakllantirishda oilaning roli juda muhim. Oila — bolaning birinchi tarbiya maskani. Oilada milliy urf-odat va an'analar amalda ko'rsatiladi, kattalarga hurmat va kichiklarga izzat o'rgatiladi, o'z ona tilida muloqot qilish rag'batlantiriladi, oilaviy suhbatlar orqali tarixiy va ma'naviy qadriyatlar singdiriladi. Masalan, Navro'z bayramini oilaviy tarzda nishonlash bolalarda milliy o'zlikni his etish hissini mustahkamlaydi.

Maktab va oila hamkorligida o'zlikni anglash tuyg'usini shakllantirish uchun ota-onalar yig'ilishlari, tarbiyaviy seminar va treninglar, oilaviy loyihalar va tanlovlar, “Ochiq eshiklar kuni” tadbirlari, ota-onalarni maktab tadbirlariga jalb etish shakllari orqali amalga oshiriladi. Hamkorlikda olib borilgan tarbiya jarayoni uzviy va tizimli bo'lsa, bolaning o'zlikni anglash darajasi barqaror shakllanadi. Maktab va oila bir-birini to'ldiruvchi tarbiya institutlaridir. Ularning hamjihatligi natijasida bolalarda milliy g'urur, shaxsiy mas'uliyat, ijtimoiy faollik, ma'naviy barkamollik kabi fazilatlar rivojlanadi.

Bugungi globallashuv sharoitida bolalarda mustahkam milliy o'zlikni shakllantirish bilan birga, ochiq fikrlash va bag'rikenglikni rivojlantirish ham muhimdir. Bunda axborot texnologiyalaridan maqsadli foydalanish, interfaol metodlar (munozara, rolli o'yinlar, loyihaviy ta'lim), kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish katta ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, o'zlikni anglash tuyg'usini shakllantirish — bu uzluksiz, maqsadga yo'naltirilgan va hamkorlikka asoslangan pedagogik jarayondir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
2. Oila pedagogikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
3. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: Ilm ziyo, 2014.
4. Tarbiya nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2011.
5. Ma'naviyat asoslari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2009.

TALABALARDA KASBIY-AXLOQIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHDA SOFT SKILLS KO‘NIKMALARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI

Samandarova Muhayyo Qahramon Qizi,

muxayyosamandarova297@gmail.com

Yangi asr universiteti “Maxsus pedagogika” kafedrasi o‘qituvchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarda kasbiy-axloqiy madaniyatni rivojlantirish jarayonida ijtimoiy-emotsional (soft skills) ko‘nikmalarining tarbiyaviy ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy mehnat bozori sharoitida mutaxassisning nafaqat kasbiy bilim va malakasi, balki uning axloqiy pozitsiyasi, kommunikativ madaniyati, mas’uliyatlilik va emotsional barqarorligi ham muhim omil sifatida e’tirof etilmoqda. Maqolada soft skills ko‘nikmalarining ma’naviy-axloqiy tarbiya bilan uzviy bog‘liqligi, ularni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari hamda oliy ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan samarali metodlar yoritiladi.

Kalit so‘zlar: kasbiy-axloqiy madaniyat, soft skills, emotsional intellekt, kommunikativ kompetensiya, mas’uliyat, tarbiya, kasbiy etika.

Аннотация. В данной статье анализируется образовательное значение социально-эмоциональных (мягких навыков) умений в процессе развития профессионально-нравственной культуры у студентов. В условиях современного рынка труда важными факторами признаются не только профессиональные знания и квалификация специалиста, но и его моральная позиция, коммуникативная культура, ответственность и эмоциональная устойчивость. В статье подчеркивается неразрывная связь между мягкими навыками и духовно-нравственным воспитанием, педагогические механизмы их развития и эффективные методы, используемые в процессе высшего образования.

Ключевые слова: профессионально-нравственная культура, мягкие навыки, эмоциональный интеллект, коммуникативная компетентность, ответственность, образование, профессиональная этика.

Abstract. This article analyzes the educational significance of social and emotional (soft skills) skills in the process of developing professional and moral culture in students. In the conditions of the modern labor market, not only the professional knowledge and qualifications of a specialist, but also his moral position, communicative culture, responsibility and emotional stability are recognized as important factors. The article highlights the inextricable link between soft skills and spiritual and moral education, pedagogical mechanisms for their development, and effective methods used in the process of higher education.

Keywords: professional and moral culture, soft skills, emotional intelligence, communicative competence, responsibility, education, professional ethics.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqobat kuchaygan sharoitda oliy ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri – yuqori malakali, ma’naviy barkamol va kasbiy jihatdan yetuk mutaxassislarni tayyorlashdir. Endilikda mutaxassisning muvaffaqiyati faqatgina uning nazariy bilimlari bilan emas, balki insoniy fazilatlarini, axloqiy qarashlari va ijtimoiy muomala madaniyati bilan ham belgilanmoqda. Kasbiy-axloqiy madaniyat – bu shaxsning kasbiy faoliyat jarayonida jamiyat tomonidan qabul qilingan axloqiy me’yor va qadriyatlarga amal qilishi, o‘z xatti-harakatlari uchun mas’uliyatni his qilishi hamda insonparvarlik tamoyillariga sodiq qolishidir.

Bunday madaniyatni shakllantirishda soft skills ko‘nikmalari muhim tarbiyaviy vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Asosiy qism. Kasbiy-axloqiy madaniyat shaxsning kasbiy faoliyatida namoyon bo‘ladigan axloqiy fazilatlar majmuasidir. U quyidagi tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi:

- kasbiy etika va deontologiya tamoyillariga amal qilish;
- halollik va adolat;
- jamoada ishlash madaniyati;
- mas’uliyatlilik;
- o‘zini boshqara olish va muomala madaniyati.

Sharq mutafakkirlarining asarlarida ham kasbiy va axloqiy kamolot masalasi alohida ta’kidlangan. Kasbiy-axloqiy madaniyat – bu faqat kasb doirasidagi bilim emas, balki insonning ichki madaniyati va ma’naviy yetukligidir. Kasbiy-axloqiy tarbiya – yosh avlodni xalqning boy milliy madaniy tarixiy an’analarga, urf-odatlari hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali tashkiliy, pedagogik shakl va vositalari ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etiladigan tarbiya. Kasbiy-axloqiy tarbiya ma’naviyat va axloqni tarkib toptirishni o‘z ichiga oladi. Ma’naviyat – (arabcha – ma’nolar majmui) kishilarning falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvurlari va tushunchalari majmuidir. Shuningdek, ma’naviyat – kishining ichki, ruhiy, axloqiy qiyofasi tushunchasi bo‘lib, ma’lum bir axloq me’yorlari, maromlari asosida yashash tarzidir. Demak, ma’naviy tarbiya uchun barcha shart-sharoit mavjud. Ma’naviy tarbiya keng ko‘lamli, chuqur ma’noli tushunchadir. Bunda adabiyot, san’at turlari, tarixiy an’analarga, mumtoz falsafa, xalq ijodi, avlodlar tajribasi, yaxshi udumlar, odatlarning birgalikdagi ishtiroki nazarda tutiladi. Albatta, umuminsoniy qadriyatlar hamma uchun barobar. Hamma yerda ham inson axloqi, uning kamoloti uchun kurash davom etadi. Biroq, bunda qadimiy an’analarga sodiqlikni, milliy mentalitetni, xalqning o‘ziga xos xislatlarini hisobga olish zarur. Xalq o‘zligini saqlamasa, eng ulug‘ va eng aziz qadriyat-mustaqillik xavf ostida qoladi. Shu ma’noda, “ma’naviy komillik” tushunchasi “vatanparvarlik”, “elsevarlik”, “milliy g‘urur” tushunchalari bilan uzviy aloqada olib qaralishi kerak.

Talabalarda kasbiy-axloqiy madaniyatni rivojlantirishda soft skills ko‘nikmalarining tarbiyaviy ahamiyatida so‘z borganda ta’kidlash joizki, soft skills – bu shaxsning ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarini ifodalovchi ko‘nikmalar majmui bo‘lib, ular quyidagilarni qamrab oladi:

kommunikativ kompetensiya;

muammolarni hal qilish;

emotsional intellekt;

tanqidiy fikrlash;

jamoada ishlash qobiliyati;

liderlik va tashabbuskorlik;

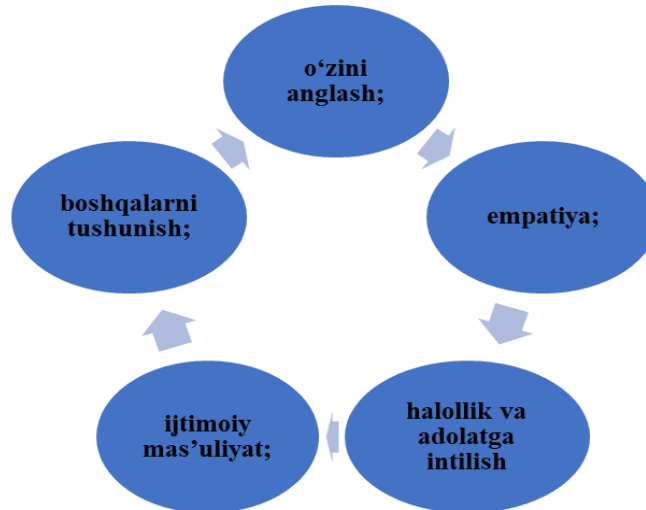
Ushbu ko‘nikmalar insonning kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatli ishlashiga yordam berish bilan birga, uning axloqiy pozitsiyasini ham mustahkamlaydi. Masalan, emotsional intellekt rivojlangan shaxs boshqalarning his-tuyg‘ularini tushunadi, ziddiyatlarni tinch yo‘l bilan hal qiladi va adolatli qaror qabul qilishga intiladi. Soft skills ko‘nikmalari kasbiy-axloqiy madaniyatning amaliy ifodasi hisoblanadi. Masalan:

Kommunikativ madaniyat – hurmat, bag‘rikenglik va odob me’yorlariga amal qilishni talab qiladi.

Jamoada ishlash – hamkorlik, o‘zaro ishonch va mas’uliyatni shakllantiradi.

Emotsional barqarorlik – konflikt vaziyatlarda adolatli va vazmin qaror qabul qilish imkonini beradi.

Liderlik – boshqalarga namuna bo‘lish va ijobiy ta’sir ko‘rsatish orqali axloqiy yetakchilikni ta’minlaydi. Shu jihatdan soft skills ko‘nikmalari shaxsning nafaqat kasbiy samaradorligini, balki uning ma’naviy qiyofasini ham belgilaydi. Soft skillsni rivojlantirish jarayoni bevosita tarbiya bilan bog‘liq. Ular talabada:

kabi fazilatlarni mustahkamlaydi. Shu jihatdan soft skills kasbiy-axloqiy madaniyatning funksional asosini tashkil etadi. Soft skills va kasbiy-axloqiy madaniyatning o‘zaro integratsiyasi

Kasbiy-axloqiy madaniyat va soft skills o‘rtasidagi bog‘liqlikni quyidagi jihatlar orqali ko‘rish mumkin:

Kommunikativ kompetensiya – bu faqat axborot almashinuvi emas, balki hurmat, bag‘rikenglik va odob tamoyillariga amal qilishdir. Talaba samarali muloqot jarayonida boshqalarning fikrini hurmat qiladi, nizolarni konstruktiv hal etadi va muomala madaniyatini namoyon etadi. Bu esa kasbiy-axloqiy madaniyatning muhim belgisi hisoblanadi.

Emotsional intellekt rivojlangan shaxs o‘z his-tuyg‘ularini nazorat qila oladi, boshqalarning hissiy holatini anglaydi va shoshilinch qarorlar qabul qilmaydi. Bu fazilat kasbiy etikaga rioya qilish va adolatli qaror chiqarishda muhim rol o‘ynaydi.

Jamoaviy faoliyat jarayonida talaba hamkorlik, o‘zaro ishonch va mas’uliyatni his qiladi. Bu esa kasbiy faoliyatda hamkorlikka tayyor, axloqiy yetuk mutaxassis shakllanishiga xizmat qiladi.

Kasbiy-axloqiy madaniyatni rivojlantirish uchun soft skillsni shakllantirish tizimli va maqsadli ravishda tashkil etilishi zarur. Quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

Talabalarga kasbiy etikaga oid real vaziyatlar taqdim etiladi. Masalan, halollik, manfaatlar to‘qnashuvi yoki jamoaviy mas’uliyatga doir masalalar muhokama qilinadi. Bu metod talabalarda axloqiy fikrlashni rivojlantiradi.

Talabalar turli kasbiy rollarni bajarish orqali muloqot, nizolarni boshqarish va liderlik ko‘nikmalarini amalda qo‘llaydi.

Reflektiv yondashuv talabaga o‘z xatti-harakatlarini baholash, kamchiliklarini anglash va o‘z ustida ishlash imkonini beradi.

Jamoaviy loyihalar talabalarda mas’uliyat, hamkorlik va tashabbuskorlikni rivojlantiradi. Bu jarayonda har bir talaba o‘z rolini his qiladi va umumiy natijaga javobgar bo‘ladi. Tizimli ravishda tashkil etilgan soft skills rivojlantirish jarayoni quyidagi natijalarga olib keladi:

- talabalarning kasbiy etika me’yorlariga sodiqligi ortadi;
- konflikt vaziyatlarda vazminlik va adolat tamoyillari mustahkamlanadi;
- jamoaviy mas’uliyat hissi kuchayadi;
- o‘zini boshqarish va stressga chidamlilik rivojlanadi;

ijtimoiy faollik va tashabbuskorlik ortadi. Natijada talaba shaxsida kasbiy-axloqiy madaniyatning barqaror modeli shakllanadi. Bu model nafaqat kasbiy faoliyat samaradorligini, balki jamiyatdagi ijtimoiy muhit barqarorligini ham ta’minlaydi.

Xulosa. Talabalarda kasbiy-axloqiy madaniyatni rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Soft skills ko‘nikmalari mazkur jarayonning muhim tarbiyaviy omili bo‘lib, ular shaxsning ma’naviy yetukligi, ijtimoiy mas’uliyati va kasbiy muvaffaqiyatini ta’minlaydi. Soft skills ko‘nikmalarini rivojlantirish talabalarning kasbiy-axloqiy madaniyatini shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi. Oliy ta’lim jarayonida mazkur ko‘nikmalarni maqsadli va tizimli ravishda rivojlantirish orqali ma’naviy barkamol, ijtimoiy mas’uliyatli va kasbiy jihatdan raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash mumkin. Bu esa o‘z navbatida jamiyatning barqaror taraqqiyoti va ijtimoiy muhitning sog‘lomlashuviga xizmat qiladi. Oliy ta’lim muassasalarida soft skillsni rivojlantirishga yo‘naltirilgan innovatsion pedagogik metodlarni joriy etish orqali ma’naviy barkamol va kasbiy jihatdan yetuk mutaxassislar tayyorlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–3775-sonli Qarori, 2018-yil 3-iyul.
2. Dewey J. “Democracy and Education.” – New York: Macmillan, 1916.
3. Vygotsky L.S. “Mind in Society.” – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
4. Yo‘ldoshev J., Hasanboyeva O. “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.” – T.: Fan va texnologiya, 2014.
- . M.K.Xoshimova. Axloqiy tarbiyaning biologik asoslari (Monografiya). – T.: O‘qituvchi, 2004. –108 bet.

RAQAMLI IJTIMOIIY TARMOQLAR TA’SIRIDA YUZAGA KELADIGAN IJTIMOIIY-XULQIY XAVFLARNING IJTIMOIIY PEDAGOGIK PROFILAKTIKASI

Samiyeva Shirin Abdumalik qizi,

TPMI tayanch doktoranti

shirinsamiyeva41@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada raqamli ijtimoiy tarmoqlarning shaxs ijtimoiylashuviga ta’siri, ayniqsa ijtimoiy-xulqiy xavflarning shakllanish mexanizmlari hamda ularning ijtimoiy-pedagogik profilaktikasi masalalari tahlil qilinadi. Raqamli muhitda yuzaga kelayotgan kiberbulling, ijtimoiy izolyatsiya, axborot manipulyatsiyasi, qaramlik kabi hodisalarning pedagogik va psixologik asoslari ochib beriladi. Profilaktika strategiyalari sifatida media savodxonlik, ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish, oilaviy nazorat va pedagogik qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari asoslanadi.

Kalit so‘zlar: raqamli ijtimoiy tarmoqlar, ijtimoiy-xulqiy xavf, ijtimoiy pedagogika, profilaktika, media savodxonlik, kiberbulling.

Abstract

This article analyzes the impact of digital social networks on individual socialization, particularly the mechanisms of formation of socio-behavioral risks and the issues of their socio-pedagogical prevention. The pedagogical and psychological foundations of such phenomena in the digital environment as cyberbullying, social isolation, information manipulation, and addiction are revealed. As preventive strategies, the development of media literacy, the enhancement of socio-emotional competencies, family supervision, and mechanisms of pedagogical support are substantiated.

Keywords: digital social networks, socio-behavioral risk, social pedagogy, prevention, media literacy, cyberbullying.

Аннотация

В данной статье анализируется влияние цифровых социальных сетей на социализацию личности, особенно механизмы формирования социально-поведенческих рисков и вопросы их социально-педагогической профилактики. Раскрываются педагогические и психологические основы таких явлений цифровой среды, как кибербуллинг, социальная изоляция, информационная манипуляция и зависимость. В качестве профилактических стратегий обосновываются развитие медиаграмотности, формирование социально-эмоциональных компетенций, семейный контроль и механизмы педагогической поддержки.

Ключевые слова: цифровые социальные сети, социально-поведенческий риск, социальная педагогика, профилактика, медиаграмотность, кибербуллинг.

Kirish. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida raqamli ijtimoiy tarmoqlar zamonaviy jamiyatning ajralmas qismiga aylandi. Ayniqsa, yoshlar va o‘smirlar hayotida virtual kommunikatsiya real ijtimoiy munosabatlarning muhim alternativasi sifatida shakllanmoqda. Biroq bu jarayon faqat ijobiy imkoniyatlar bilan cheklanmay, turli ijtimoiy-xulqiy xavflarni ham yuzaga keltirmoqda. Ijtimoiy pedagogika nuqtai nazaridan mazkur muammo shaxs ijtimoiylashuvi, qadriyatlar tizimi, xulqiy me’yorlar va psixologik barqarorlik

bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu sababli raqamli ijtimoiy tarmoqlar ta’sirini kompleks ilmiy tahlil qilish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Nazariy asoslar: Raqamli muhit ta’sirini tushuntirishda bir qator ijtimoiy-psixologik nazariyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy o‘rganish nazariyasiga ko‘ra, inson xulqi kuzatish va taqlid orqali shakllanadi. Bu yondashuv asoschisi Albert Bandura shaxsning xatti-harakatlari ijtimoiy modellardan o‘zlashtirilishini ta’kidlaydi. Raqamli tarmoqlarda esa modellarning soni va ta’sir doirasi keskin kengayadi. Ekologik tizimlar nazariyasida Urie Bronfenbrenner shaxs rivojiga ijtimoiy muhit omillarining ko‘p qatlamli ta’sirini izohlaydi. Raqamli tarmoqlar bugungi kunda mikrotizimning muhim komponentiga aylanib, real ijtimoiy institutlar bilan parallel ta’sir ko‘rsatmoqda. Axborot jamiyati konsepsiyasida Manuel Castells tarmoqlashgan jamiyat tushunchasini ilgari surib, kommunikatsiya shakllarining transformatsiyasini asoslaydi. Raqamli ijtimoiy tarmoqlarda yuzaga keladigan ijtimoiy-xulqiy xavflar

1. Kiberbulling Virtual muhit anonimlik va nazoratning nisbiy zaifligi bilan tavsiflanadi. Bu esa psixologik zo‘ravonlik, tahqirlash va bosimning kengayishiga olib keladi. Kiberbulling o‘smirlarning psixo-emotsional holatiga jiddiy zarar yetkazib, o‘ziga ishonch pasayishi, xavotir va depressiv simptomlarni keltirib chiqaradi.

2. Ijtimoiy izolyatsiya: Paradoksal ravishda, kommunikatsiya vositalarining ko‘payishi ayrim hollarda real ijtimoiy aloqalarning kamayishiga sabab bo‘ladi. Virtual muloqot real interaksiyalarni siqib chiqarib, shaxsning ijtimoiy moslashuviga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

3. Axborot manipulyatsiyasi: Raqamli platformalarda noto‘g‘ri axborot, stereotiplar va destruktiv g‘oyalar tez tarqaladi. Tanqidiy fikrlash kompetensiyalarining yetishmasligi yoshlarni manipulyativ ta’sirlarga nisbatan zaiflashtiradi.

4. Raqamli qaramlik: Doimiy onlayn faollik, ijtimoiy tasdiqlanish ehtiyoji va dopamin mexanizmlari psixologik qaramlik shakllanishiga olib keladi. Bu esa o‘quv faoliyati, uyqu rejimi va emotsional barqarorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ijtimoiy-xulqiy xavflarning shakllanish mexanizmlari. Mazkur xavflar quyidagi omillar orqali yuzaga keladi:

Psixologik omillar: identifikatsiya ehtiyoji, e’tibor izlash, ijtimoiy taqqoslash

Ijtimoiy omillar: guruh bosimi, virtual norma va qadriyatlar

Texnologik omillar: algoritmik tavsiyalar, anonimlik, cheksiz kontent

Pedagogik omillar: media savodxonlik yetishmasligi

Bu omillar o‘zaro ta’sirda bo‘lib, shaxs xulqiy reaksiyalarini shakllantiradi.

Ijtimoiy pedagogik profilaktika yo‘nalishlari 1. Media savodxonlikni rivojlantirish

Media savodxonlik zamonaviy ijtimoiy kompetensiya sifatida axborotni tanqidiy tahlil qilish, manipulyatsiyani aniqlash va xavfsiz kommunikatsiyani ta’minlash imkonini beradi. Profilaktik strategiyalar: axborot manbalarini baholash ko‘nikmalari raqamli etikani o‘rgatish virtual xavfsizlik qoidalari 2. Ijtimoiy-emotsional kompetensiyalar. Empatiya, stressga chidamlilik, konfliktologik madaniyat kiberxavflarga qarshi muhim psixologik himoya vositasi hisoblanadi. Pedagogik mexanizmlar: trening va interaktiv mashg‘ulotlar, psixologik maslahat, reflektiv metodlar. 3. Oilaviy ijtimoiy nazorat. Oilada shakllanadigan kommunikativ madaniyat va psixologik qo‘llab-quvvatlash raqamli xatarlarni kamaytiradi. Muhim jihatlar: ochiq muloqot muhitiraqamli gigiyena konstruktiv monitoring. 4. Ta’lim muassasalarining roli. Maktab ijtimoiylashuvning asosiy instituti sifatida raqamli madaniyatni shakllantirishda yetakchi o‘rin tutadi. Amaliy yo‘nalishlar: profilaktik dasturlar, psixologik xizmat faoliyati, pedagogik diagnostika.

Muhokama: Raqamli ijtimoiy tarmoqlarni faqat xavf manbai sifatida baholash biryoqlama yondashuv hisoblanadi. Mazkur platformalar shaxs rivoji, axborot almashinuvi va ijtimoiy integratsiya uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Muammo texnologiyada emas, undan foydalanish madaniyatida mujassamdir. Ijtimoiy pedagogika vazifasi — raqamli muhitni cheklash emas, balki uni pedagogik jihatdan boshqarish va sogʻlom ijtimoiylashuvga yoʻnaltirishdan iborat.

Xulosa: Raqamli ijtimoiy tarmoqlar zamonaviy ijtimoiylashuv jarayonining muhim komponenti boʻlib, ular bilan bogʻliq ijtimoiy-xulqiy xavflar kompleks yondashuvni talab qiladi. Ijtimoiy-pedagogik profilaktika media savodxonlik, ijtimoiy-emotsional kompetensiyalar, oilaviy qoʻllab-quvvatlash va taʼlim tizimining integratsiyalashgan faoliyati orqali samarali amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bandura A. Social Learning Theory.
2. Bronfenbrenner U. Ecological Systems Theory.
3. Castells M. The Rise of the Network Society.
4. Turkle S. Alone Together.
5. Zamonaviy ijtimoiy pedagogika va media psixologiya boʻyicha ilmiy tadqiqotlar

BOLALAR TARBIYASIDA MAHALLA, MAKTAB VA OILA HAMKORLIGINING ZARURATI

S.X.Sanakulova,

Qori Niyoziy nomidagi TPMI katta ilmiy xodimi

Annotatsiya. Mazkur maqolada bolalar tarbiyasida mahalla, maktab va oila hamkorligining ijtimoiy-pedagogik zarurati ilmiy asosda tahlil qilingan. Tarbiyaviy jarayonning uzviyligi, tizimlilik va samaradorligini ta'minlashda uch ijtimoiy institutning integratsiyasi muhim omil sifatida yoritilgan. Shuningdek, hamkorlikning nazariy asoslari, funksional yo'nalishlari, tashkiliy mexanizmlari va kutilayotgan natijalari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Maqolada zamonaviy ijtimoiy sharoitda bolalar tarbiyasini samarali tashkil etish uchun mahalla–maktab–oila modelining ahamiyati ochib beriladi hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: tarbiya, oila, maktab, mahalla, ijtimoiy institut, hamkorlik, uzviylik, pedagogik mexanizm, ijtimoiylashuv, ma'naviy tarbiya.

Globallashuv jarayonlari, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi hamda ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar sharoitida yosh avlodni ma'naviy barkamol, ijtimoiy faol va mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalash masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Tarbiya jarayoni endilikda faqat ta'lim muassasalari doirasida emas, balki oila, mahalla va keng jamoatchilik hamkorligida kompleks yondashuv asosida amalga oshirilishi zarur.

Zamonaviy pedagogika fanida tarbiya jarayonini boshqarish masalasi tizimli yondashuv, integrativ mexanizm va ijtimoiy sheriklik konsepsiyasi asosida ko'rib chiqilmoqda. Ayniqsa, mahalla, maktab va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikni metodik jihatdan to'g'ri tashkil etish tarbiyaviy ta'sirning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu nuqtai nazardan, tarbiyaviy jarayonlarni metodik boshqarishning zamonaviy modellari ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy muammo hisoblanadi. Shu sharoitda tarbiya jarayonini faqat bitta institut doirasida tashkil etish yetarli emas. Tarbiyaviy ta'sirning samaradorligi oila, maktab va mahalla hamkorligiga bevosita bog'liqdir.

Bola shaxsining shakllanishi murakkab ijtimoiy jarayon bo'lib, u bir vaqtning o'zida bir nechta ijtimoiy muhit ta'sirida kechadi. Mazkur muhitlar o'zaro uyg'unlikda faoliyat yuritgan taqdirdagina shaxsning barqaror axloqiy, ijtimoiy va fuqarolik pozitsiyasi shakllanadi. Shuning uchun mahalla, maktab va oila hamkorligi tarbiya jarayonining muhim pedagogik zarurati sifatida namoyon bo'ladi.

Tarbiya – bu shaxsni jamiyat talablari va qadriyatlariga mos ravishda shakllantirishga qaratilgan maqsadli, tizimli va uzluksiz pedagogik jarayondir. Tarbiya jarayonida axloqiy, ma'naviy, estetik, huquqiy va fuqarolik sifatleri shakllanadi. Pedagogik nazariyada tarbiya jarayoni uch asosiy komponentga tayanadi:

1. Maqsadli yo'naltirilganlik
2. Ijtimoiy muhit ta'siri
3. Shaxsning faol ishtiroki

Shaxsning ijtimoiylashuvi jarayonida oila, maktab va mahalla o'zaro bog'liq holda faoliyat yuritadi. Mahalla – jamiyatning tarixiy shakllangan ijtimoiy instituti bo'lib, u tarbiya jarayonida muhim rol o'ynaydi. Mahalla muhitida bolalar milliy qadriyatlar, urf-odatlar va ijtimoiy munosabatlar tajribasini o'zlashtiradilar. Maktab esa shaxsni intellektual, ma'naviy va

ijtimoiy rivojlantirishning markaziy instituti hisoblanadi. Ota-onalar esa bola shaxsining shakllanishida birlamchi tarbiyaviy muhitni ta'minlaydi. Agar ushbu institutlar o'rtasida metodik muvofiqlashtirish mavjud bo'lmasa, tarbiyaviy jarayonda ziddiyatlar yuzaga kelishi mumkin. Masalan, oilada shakllangan qadriyatlar maktab muhitida mustahkamlanmasa yoki mahalla muhitida qo'llab-quvvatlanmasa, bola ongida normativ noaniqlik paydo bo'ladi.

Oila bolaning birlamchi ijtimoiylashuv makoni hisoblanadi. Bola dastlabki axloqiy me'yorlar, muloqot madaniyati, mas'uliyat va ijtimoiy xulq-atvor qoidalarini aynan oilada o'zlashtiradi. Ota-onaning shaxsiy namunasi, oilaviy muhitning psixologik iqlimi va tarbiyaviy uslubi bolaning shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Biroq zamonaviy axborot makonida bolalar turli manbalardan ta'sir olmoqda. Shu sababli oila tarbiyasi maktab va mahalla bilan integratsiyada olib borilishi lozim. Ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish hamkorlik samaradorligini belgilovchi muhim omil hisoblanadi.

Maktab bolani maqsadli ravishda rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi asosiy ijtimoiy institutdir. Ta'lim jarayonida o'quvchilarda intizom, jamoaviylik, fuqarolik mas'uliyati, vatanparvarlik va ijtimoiy faollik sifatleri shakllantiriladi. Maktabdagi tarbiyaviy ishlar oila bilan hamkorlikda olib borilgandagina samarali bo'ladi. Ota-onalar bilan muntazam muloqot, pedagogik seminarlar, qo'shma tadbirlar tarbiyaviy ta'sirning uzviyligini ta'minlaydi.

Mahalla jamiyatning tarixiy va milliy an'analarga asoslangan ijtimoiy institutidir. Mahalla muhitida bola jamoaviylik, hamjihatlik va o'zaro hurmat kabi qadriyatlarni o'zlashtiradi. Mahalla ijtimoiy nazorat funksiyasini ham bajaradi, bu esa bolalar xulq-atvorining me'yoriy chegaralarda shakllanishiga xizmat qiladi. Mahalla tomonidan tashkil etiladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, ijtimoiy loyihalar va jamoaviy tashabbuslar bolalarning ijtimoiy faolligini oshiradi.

Mahalla, maktab va oila hamkorligini tarbiyaviy ta'sirning yagona yo'nalishda olib borilishi, ijtimoiy xavflarning oldini olish, bolalarda barqaror qadriyatlar tizimini shakllantirish, ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik ongini rivojlantirish, axborot xavfsizligini ta'minlash kabi omillar bilan zarurati belgilashimiz mumkin.

Hamkorlik mavjud bo'lmaganda tarbiyaviy jarayon parchalanadi va natijada bola ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklarga duch keladi. Hamkorlikni samarali tashkil etish uchun quyidagi mexanizmlar zarur:

- Qo'shma rejalashtirish tizimi;
- Axborot almashinuvi platformalari;
- Ota-onalar universitetlari va seminarlar;
- Mahalla–maktab koordinatsion kengashlari;
- Monitoring va diagnostika tizimi.

Mazkur mexanizmlar orqali tarbiyaviy ishlar muvofiqlashtiriladi va natijalar baholanadi. Mahalla, maktab va oila hamkorligi axloqiy barqarorlik va ma'naviy yetuklik shakllanishi, ijtimoiy faollik va tashabbuskorlik rivojlanishi, huquqbuzarlik holatlari kamayishi, ota-onalarning pedagogik savodxonligi oshishi va tarbiyaviy jarayonning uzviyligi ta'minlanishi kabi natijalarga olib keladi.

Bolalar tarbiyasida mahalla, maktab va oila hamkorligi zamonaviy ijtimoiy sharoitda pedagogik zarurat sifatida namoyon bo'ladi. Tarbiyaviy jarayonning samaradorligi ijtimoiy institutlar o'rtasidagi integratsiya darajasiga bog'liqdir. Ularning hamkorligi natijasida shaxsning ijtimoiylashuvi muvozanatli, tizimli va barqaror kechadi. Shu bois, tarbiya jarayonini metodik

asosda muvofiqlashtirish va hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Hasanboyeva O.U. Oila pedagogikasi. – Toshkent, 2018.
2. Jo‘rayev R.H. Tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent, 2017.
3. Musurmonova O. Ma’naviy tarbiya asoslari. – Toshkent, 2015.
4. Sharipov Sh. Ijtimoiy pedagogika asoslari. – Toshkent, 2020.

METHODOLOGICAL MANAGEMENT OF DEVELOPING SELF-EDUCATION COMPETENCE OF SENIOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN “FUTURE HOURS” CLASSES THROUGH PARENT–MAHALLA–SCHOOL COOPERATION

Saxoddinova Muhayyo Eshmamat qizi,

Qori Niyoziy nomidagi tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti

ABSTRACT

This article explores the methodological management of developing self-education competence among senior secondary school students within the framework of “Kelajak soatlari” classes through systematic parent–mahalla–school cooperation. In the context of global educational transformation and competence-based learning paradigms, fostering students’ ability for independent learning and lifelong self-development has become a strategic priority. “Kelajak soatlari” classes are conceptualized as an integrative pedagogical platform aimed at strengthening career orientation, social engagement, and personal growth. The study substantiates the theoretical foundations of self-education competence, identifies its structural components (motivational, cognitive, operational, and reflective), and proposes a coordinated management model that integrates family, community, and school efforts. The research is grounded in systemic, competence-based, and activity-oriented approaches. Scientific novelty lies in the development of a structured methodological framework and assessment criteria tailored to grades 10–11 students. The findings contribute to improving community-based educational governance and enhancing the effectiveness of competence-oriented upbringing practices in general secondary education.

Keywords: Self-education competence; methodological management; Kelajak soatlari classes; senior secondary students; parent–mahalla–school cooperation; competence-based education; lifelong learning; educational governance; personal development.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается методическое управление развитием компетенции самообразования у учащихся старших классов в рамках занятий «Kelajak soatlari» на основе сотрудничества семьи, махалли и школы. В условиях глобальной трансформации образования и внедрения компетентного подхода формирование способности к самостоятельному обучению и непрерывному саморазвитию становится стратегическим приоритетом. Занятия «Kelajak soatlari» интерпретируются как интегративная педагогическая платформа, направленная на развитие профессиональной ориентации, социальной активности и личностного роста учащихся. В работе обоснованы теоретические основы компетенции самообразования, выделены ее структурные компоненты (мотивационный, когнитивный, операциональный и рефлексивный), а также разработана модель координированного управления, объединяющая усилия семьи, местного сообщества и школы. Исследование опирается на системный, компетентный и деятельностный подходы. Научная новизна заключается в разработке методической модели и критериев диагностики для учащихся 10–11 классов. Результаты способствуют совершенствованию общественно-ориентированного управления образованием.

Ключевые слова: компетенция самообразования; методическое управление; занятия «Kelajak soatlari»; старшеклассники; сотрудничество семьи и школы; махалля;

компетентностный подход; непрерывное образование; образовательное управление; личностное развитие.

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada “Kelajak soatlari” darslari doirasida yuqori sinf o‘quvchilarida o‘z-o‘zini tarbiyalash kompetensiyasini rivojlantirishning metodik boshqaruvi ota-ona–mahalla–maktab hamkorligi asosida yoritiladi. Kompetensiyaviy ta’lim sharoitida mustaqil o‘qish va uzluksiz o‘zini rivojlantirish qobiliyatini shakllantirish strategik ahamiyat kasb etadi. “Kelajak soatlari” darslari o‘quvchilarning kasbiy yo‘naltirilishi, ijtimoiy faolligi va shaxsiy rivojini ta’minlovchi integrativ pedagogik platforma sifatida asoslanadi. Tadqiqotda o‘z-o‘zini tarbiyalash kompetensiyasining motivatsion, kognitiv, operatsion va refleksiv komponentlari aniqlanib, ularni shakllantirishning metodik modeli ishlab chiqiladi. Tadqiqot tizimli, kompetensiyaviy va faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuvlarga asoslanadi. Ilmiy yangilik sifatida 10–11-sinf o‘quvchilari uchun diagnostik mezonlar va boshqaruv mexanizmlari taklif etiladi. Natijalar umumiy o‘rta ta’lim tizimida jamoatchilik asosida boshqaruvni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: o‘z-o‘zini tarbiyalash kompetensiyasi; metodik boshqaruv; “Kelajak soatlari” darslari; yuqori sinf o‘quvchilari; ota-ona–mahalla–maktab hamkorligi; kompetensiyaviy yondashuv; uzluksiz ta’lim; ta’limni boshqarish; shaxsiy rivojlanish.

The transformation of modern education under conditions of globalization, digitalization, and rapid socio-economic change has redefined the objectives of schooling. Contemporary educational paradigms emphasize the development of autonomous, competent, and socially responsible individuals capable of lifelong learning. International frameworks such as the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) Learning Compass 2030 and UNESCO’s lifelong learning agenda underline the importance of cultivating self-regulated learners prepared for uncertain futures.

Within this paradigm, self-education competence emerges as a key integrative outcome of secondary education. For senior secondary school students (grades 10–11), the developmental stage is characterized by professional self-determination, identity formation, and increased cognitive independence. Therefore, structured pedagogical support aimed at fostering self-education competence is critically important.

“Kelajak soatlari” classes function as a targeted educational platform designed to integrate career guidance, civic responsibility, and personal development. However, their effectiveness depends on systematic methodological management and the active participation of social partners, particularly families and community institutions such as the mahalla. The need for an integrated cooperation model between parents, mahalla, and school constitutes the central problem addressed in this research.

Theoretical Foundations of Self-Education Competence

The concept of self-education has deep roots in European pedagogical thought. Scholars such as John Dewey emphasized experiential learning and reflective practice as foundations of autonomous development. Contemporary theories of self-regulated learning, notably those of Barry Zimmerman, define self-education as a cyclical process involving goal setting, strategic action, monitoring, and self-reflection.

Self-education competence in this study is conceptualized as comprising four interrelated components:

1. Motivational Component – internal readiness for self-development and goal orientation.
2. Cognitive Component – knowledge about learning strategies and information management.
3. Operational Component – practical skills of planning, time management, and independent study.
4. Reflective Component – ability to evaluate outcomes and adjust strategies.

“Kelajak soatlari” as a Pedagogical Platform

“Kelajak soatlari” classes provide structured opportunities for project-based learning, professional orientation workshops, mentorship meetings, and reflective discussions. These sessions promote metacognitive awareness and personal responsibility. Through interactive methods—case studies, simulations, debates, and portfolio development—students develop critical thinking and self-assessment skills.

Parent–Mahalla–School Cooperation Model

Effective development of self-education competence requires coordinated interaction among three educational agents:

- * School: ensures methodological design, monitoring, and professional guidance.
- * Parents: reinforce motivation, discipline, and value orientation.
- * Mahalla: provides social practice, mentorship, and community-based projects.

The proposed methodological management model includes:

1. Strategic goal alignment among stakeholders;
2. Joint planning of “Kelajak soatlari” content;
3. Community-based projects and mentorship programs;
4. Diagnostic monitoring and feedback mechanisms;
5. Evaluation based on measurable competence indicators.

Such cooperation strengthens consistency in expectations and enhances students’ engagement in meaningful real-life contexts.

Kelajak soatlari classes represent a specialized system of educational and practical sessions in general secondary education institutions aimed at shaping students’ professional orientation, personal development, social activity, and life competencies. In modern pedagogy, this concept functions as a platform that guides students toward conscious career choice, goal setting, and self-development. Unlike traditional classroom instruction, “Kelajak soatlari” are designed as integrative, practice-oriented, and value-based sessions that combine career guidance, psychological development, civic education, and self-reflection activities.

Senior secondary school students—those studying in grades 10–11—are individuals transitioning from adolescence to early adulthood. This developmental stage is characterized by identity formation, professional self-determination, moral reflection, and increased autonomy. At this age, students begin to critically evaluate their abilities, define life priorities, and make decisions regarding further education and career pathways. Therefore, the pedagogical support of self-education competence during this period is of decisive importance.

Self-education is defined as the conscious process through which an individual improves their character, behavior, knowledge, and skills. The English term “self-education” derives from the Old English “seolf” (self) and the Latin “educatio” (to bring up, to cultivate). Since the 18th century, the concept has been actively used in European pedagogy to describe independent

learning and self-development processes. In contemporary educational theory, self-education is considered a key component of lifelong learning and personal autonomy.

Competence, originating from the Latin “competentia” (appropriateness, capability), refers to the integrated set of knowledge, skills, attitudes, and experience necessary for effective action in a specific field. Self-education competence, therefore, implies the individual’s ability to independently identify learning needs, set goals, select appropriate strategies, evaluate outcomes, and continuously improve oneself.

Methodology, derived from the Greek “methodos” (way, path), denotes a system of principles, methods, tools, and organizational forms for structuring educational and upbringing processes. As an independent branch of pedagogical science, methodology emerged in the 19th century and addresses the determination of educational objectives, selection of content, development of teaching methods, and assessment of results. In the present research, methodology refers to the systematic organization and management of processes aimed at developing students’ self-education competence within “Kelajak soatlari” classes.

CONCLUSION

The development of self-education competence among senior secondary school students is a strategic objective of competence-oriented education. “Kelajak soatlari” classes provide an innovative pedagogical framework for integrating career guidance, social responsibility, and personal growth. However, their effectiveness is significantly enhanced through structured parent–mahalla–school cooperation.

The proposed methodological management model ensures coordinated action, clear assessment criteria, and sustainable competence development. Implementation of this model contributes to strengthening community-based educational governance and preparing students for lifelong learning and professional self-realization.

REFERENCES

1. Dewey, John. (1938). **Experience and Education**. New York: Macmillan.
2. Zimmerman, Barry J.. (2002). Becoming a Self-Regulated Learner. **Theory Into Practice**, 41(2), 64–70.
3. Bandura, Albert. (1997). **Self-Efficacy: The Exercise of Control**. Freeman.
4. Knowles, Malcolm. (1975). **Self-Directed Learning**. Cambridge Books.
5. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019). **OECD Learning Compass 2030**.
6. UNESCO. (2015). **Rethinking Education**.
7. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. (2020). **Ta’lim to‘g‘risida Qonun**.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022). **Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi**.
9. Yo‘ldoshev, J. G. (2019). Ta’lim jarayonini metodik boshqarish asoslari. **Xalq ta’limi**.
10. Turg‘unov, S. T. (2020). Mahalla va maktab hamkorligi mexanizmlari. **Ijtimoiy tadqiqotlar jurnali**.

ZAMONAVIY AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA O‘QUVCHILARDA MULOQOT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH SOHASIDAGI NAZARIY YONDASHUVLAR

Sultanova Venera Kalmuratovna,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti mustaqil izlanuvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy axborotlashgan jamiyatda o‘quvchilarning muloqot madaniyatini shakllantirish masalasini chuqur o‘rganadi. Maqolada raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanayotgan bir sharoitda kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishning nazariy asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada o‘quvchilarda samarali muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish, axborotni tanqidiy qabul qilish bo‘yicha amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: muloqot madaniyati ko‘nikmalari, kommunikatsiya, yuqori sinf o‘quvchilari, qadriyatli yo‘nalishlar, axloqiy me‘yorlar.

Аннотация: В данной статье подробно рассматривается вопрос формирования культуры общения среди школьников в современном информационном обществе. В статье анализируются теоретические основы развития коммуникативных компетенций в условиях бурного развития цифровых технологий. Также в статье даны практические рекомендации по формированию у учащихся навыков эффективного общения, критического восприятия информации.

Ключевые слова: навыки коммуникативной культуры, общение, старшеклассники, ценностные ориентации, моральные нормы.

Abstract: This article examines in detail the issue of forming a culture of communication among schoolchildren in the modern information society. The article analyzes the theoretical foundations of the development of communicative competencies in the context of the rapid development of digital technologies. The article also provides practical recommendations on the formation of students' effective communication skills and critical perception of information.

Keywords: skills of communicative culture, communication, high school students, value orientations, moral norms.

Dunyoning rivojlagan mamlakatlari Yaponiya, AQSH, Angliya, Germaniya, Singapur, Turkiya, Rossiya, Janubiy Koreya kabi davlatlarda muloqot yordamida jamiyat a‘zolarining siyosiy irodasi, madaniy saviyasi va dunyoqarashini rivojlantirishga ustuvor o‘rin ajratilmoqda. Muloqot jarayonida shaxsning tolerantligi, inklyuziv madaniyati va madaniyatlararo dialog ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi faylasuflar, jamiyatshunoslar, tilshunoslar, psixologlar va pedagoglarning e‘tiborini o‘ziga jalb qilib kelmoqda.

Mavjud tadqiqot ishlarida muloqot mahoratini rivojlantirishga oid muammolar tadqiq etilgan bo‘lsada, o‘quvchilarning muloqot madaniyatini rivojlantirishning ilmiy asoslariga kengroq yondashilmagan.

Mazkur tadqiqotda respublika fan va texnologiyalar rivojlanishining “Axborotlashgan jamiyat va demokratik davlatni ijtimoiy, huquqiy, iqtisodiy, madaniy, ma‘naviy-ma‘rifiy, innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirish” kabi ustuvor yo‘nalishlari doirasida yondoshilgan.

Shaxsning ijtimoiy munosabatlarga kirishishi bu jarayonda ijtimoiy muloqotning birinchi darajali ahamiyatga ega ekanligini belgilaydi. Ijtimoiy muloqotning keng ko‘lamli ahamiyati

bilan bog‘liq tarzda shaxsning shakllanishi va rivojlanishida muloqotning muhim o‘rin egallaganligi tufayli uning tabiatini o‘rganishga bo‘lgan qiziqish ham ortib bormoqda. Bugungi kunga qadar falsafa, sotsiologiya, ijtimoiy psixologiya va pedagogikada muloqotning tabiatini o‘rganishga oid turlicha yondashuvlar vujudga kelgan. Chunki muloqot inson hayotida muhim o‘rin egallaydi. Ontogenetik taraqqiyotning turli bosqichlarida amalga oshiriladigan muloqotni o‘rganish alohida ahamiyatga ega.

Muloqotning yosh avlodni rivojlantirishdagi o‘ziga xos jihatlarini pedagoglar va psixologlar ham tatqiq etishga jadal kirishganlar. Shuning uchun ham bu sohada turli-tuman yondashuvlar vujudga kelmoqda. Ayniqsa 5-9-sinf o‘quvchilarida muloqot madaniyatini shakllantirish masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda.

Manbalarda muloqot madaniyati tushunchasi kommunikativ madaniyat tushunchasi bilan o‘zaro sinonim sifatida parallel tarzda qo‘llaniladi. Jismoniy va ijtimoiy nuqtai nazardan yondoshiladigan kommunikatsiyalar mavjud. Jismoniy nuqtai nazardan yondoshiladigan kommunikatsiya aloqa ham deb ataladi. Aloqa faza joylashgan nuqtalar, qurilmalar yoki kishilar o‘rtasida mos aloqa kanali bo‘yicha axborotlarni uzatish jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Inson yaratgan texnikaviy tizimlarda quyidagi 4 ta asosiy kommunikatsiya turi bor: “inson-inson”, “inson-mashina”, “mashina-inson”, “mashina-mashina”

Texnikaviy darajadagi kommunikatsiya jarayonlarida turli xil sun‘iy tillardan foydalaniladi. Ijtimoiy nuqtayi nazardan yondoshiladigan kommunikatsiya guruh yoki tashkilot ichidagi, butun jamoa ichidagi alohida shaxslar o‘rtasida axborot almashish jarayonini o‘z ichiga oladi. Bunday turdagi kommunikatsiya, asosan, tabiiy til yordamida amalga oshiriladi. Yakka kommunikatsiyada inson axborotni aniqlashi va idrok etishi (o‘zlashtirishi) katta ahamiyatga ega. Guruh yoki tashkilot ichidagi kommunikatsiya uchun shu guruh yoki tashkilot a‘zolari orasida munosabatlarning taqsimlanishi, qabul qilingan kommunikatsiya qoidalarining xususiyatlari ahamiyatli”dir. [6, 681-bet].

Muloqot - o‘quvchi ijtimoiy, ruhiy rivojlanishining muhim omillaridan biridir. Faqatgina kattalar bilan aloqa natijasida o‘quvchilar insoniyatning ijtimoiy-tarixiy tajribasini o‘zlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Buning natijasida ular insoniyatga xos sifatlarni egallaydilar.

Ruhshunoslar va pedagoglar muloqot jarayonini tahlil qilish natijasida uning turli yo‘nalishlarini aniqlashga muvaffaq bo‘lganlar:

- muloqot - odamlar orasida axborot almashinish;
- muloqot - ijtimoiy, ruhiy kuzatuvchanlik, suhbatdoshining ichki dunyosiga kira bilish, muloqot jarayonida inson insonni idrok etadi va tushunadi;
- muloqot - o‘zaro faol aloqa va uyg‘unlikdir.

Shaxslararo muloqotning har qanday shaklini amalga oshirish uchun uchta tarkibiy qismga tayanish zarur:

- 1) fikr bayon qiluvchi shaxs;
- 2) mazkur shaxs bayon qilgan nutq;
- 3) mazkur nutqni tinglovchi shaxs.

Inson nafaqat jamiyatda muloqot jarayonida namoyon bo‘lishi mumkin. Buning natijasida jamiyatning shaxsga ko‘rsatadigan ta’siri ham ifodalanadi. Inson jamiyatda o‘zini muayyan darajada namoyon qiladi, buning uchun u o‘zining muayyan sifatlari va xususiyatlarini aks ettiradi. Shaxsning individual sifatlari va xususiyatlari sirasiga uni boshqalardan ajratib turuvchi va jamiyat bilan muayyan aloqasini ta’minlovchi jihatlari kiradi.

Muloqot - o'sib kelayotgan yosh avlodga ta'sir ko'rsatish, uni rivojlantirish hamda bilishga bo'lgan qiziqishlarini mustahkamlovchi muhim omillardan biridir.

O'zbek xalqining buyuk mutaffakirlari asrlar davomida sharqona insoniy fazilatlar doirasida shaxslararo muloqotni har tomonlama tahlil etganlar. Ma'naviyatimiz xazinalari - Qur'oni Karim, Hadislar, xalq og'zaki ijodi namunalari, chunonchi, hikmatli so'zlar, pand-nasihatlar, axloq-odob durdonalari yoshlarni ma'naviy yetuklikka undagan.

Qur'oni Karimda farzandlarning ota-onasi bilan muloqot qilishdagi zarur qoidalar ko'rsatib o'tilgan. Ular:

- ota-onalarni xafa qiladigan so'z so'zlamasliklari;
- ota-onalariga doimo ehtirom bilan yaxshi so'zlarni so'zlashlari;
- ota-onalariga doimo rahm-shafqat ko'rsatib, o'zlarini ularning oldida kamtar tutishlari va boshqalar. [3,26-b.]

Hamma ishlaringizda to'g'ri bo'ling, odamlarga muomalada xulqingiz chiroyli bo'lsin!

Odamlarga keng qalbli bo'linglar, shunda odamlar ham sizlarga shunday bo'lurlar.
[4,62-63-b]

“So'z-tabiati yaratgan mo'jiza, uni to'g'ri yozish, to'g'ri talaffuz qilish va undan yaxshilik uchun foydalanish dono kishilarning ishi”dir, deb ta'kidlaydi mutaffakkir Abu Rayhon Beruniy.

Hazrat A.Navoiy muloqot yo'li bilan turli shaxslar va guruhlar orasidagi nizolarni tinchitib, ularni yakdil qilganlari tarixdan ma'lum. Ulug' mutaffakkirning:

“Asli maqsud soridur yo'l suhbat,

Farxunda kishiki, topqay o'shal suhbat

Yaxshi kishilar birla tutar bo'l suhbat,

To bergay amon sharirdin ul suhbat”

Uning sharhi quyidagicha: Suhbat aslida maqsadga olib boradigan yo'l hisoblanadi. Bunday suhbatga baxtli kishi muyassar bo'ladi. Yaxshi kishilar bilan hamsuhbat bo'l, bu seni har qanday yomonliklardan asraydi.[2,18-19-b]. Allomaning bu kabi purma'no hikmatlari o'quvchilarda muloqot madaniyati ko'nikmalarini shakllantirishda qimmatli vosita bo'lib xizmat qiladi.

Muloqot odobi, suhbatdoshga hurmat, maroqli suhbat haqida Abu Rayhon Beruniy, Az-Zamaxshariy, Zayniddin Vosifiy, Husayn Voiz Koshifiy, Bahouddin Naqshband, Mirzo Ulug'bek, Zahridin Muhammad Bobur, Abulg'azi Bahodirxonlarning[30] asarida ibratli fikrlar ta'kidlangan.

Sharqda yuksak muloqot madaniyatiga ega, mashhur voizlar, nuqtadonlar ko'p bo'lgan. Mazmunli, ma'noli gapirish, hikmat bilan so'zlash nihoyatda qadrlangan.

Muloqot - shaxs hayotiy faoliyatining muhim sohasidir. Muloqotning xilma-xil turlari va shakllari mavjud. Jumladan, yuzma-yuz muloqot, bilvosita muloqot, turli vositalar orqali muloqot, texnik vositalar yordamidagi muloqot (telefon so'zlashuvlari, internet yozishmalari va h.), kasbiy muloqot, ishchan muloqot, do'stona muloqot, subyekt-subyekt yoki subyekt-obyekt tarzidagi muloqot kabilar.

Muloqot bu shaxslar orasidagi birgalikdagi harakat jarayonidir. Muloqot yordamida shaxslararo munosabatlar vujudga keladi va shakllanadi. Muloqot orqali o'zaro fikrlar, hissiyotlar, kechinmalar almashinish jarayoni amalga oshadi. Ruhiy umumiylikning ortib borishi kelib chiqish jihatdan birdamlik va o'xshashlikni ta'minlaydi. Bu bir tomondan muloqotni

yengillashtirsa, ikkinchi tomondan muloqot vaziyatini vujudga keltiradi. Agar muloqotga kirishgan tomonlar o'z fikrlarini to'liq bayon etgan bo'lsalar, ular orasida ruhiy umumiylik vujudga keladi. Bu o'z navbatida sheriklarning birgalikda yashash jarayonida axborot almashinish jarayonini ifodalaydi. Agar to'liq bir xillik mumkin bo'lsa, o'zaro axborot almashinish vujudga kelmas edi. Shuningdek, shaxslararo muloqot ham amalga oshmagan bo'lar edi. Muloqot har bir shaxsning betakrorligi va o'ziga xosligini namoyon qiladi.

Ta'lim jarayonida o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, ularni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish bo'yicha tub izlanishlar amalga oshirilmoqda.

Ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar shaxs paradigmasiga o'tilganligida o'z ifodasini topmoqda.

Mustaqil Vatanimiz kelajagi bo'lgan yoshlarda ijodkorlik, mustaqil fikrlash, milliy ma'naviy qadriyatlarni anglash ko'nikmalarini shakllantirishda ijtimoiy- gumanitar turkumdagi o'quv predmetlari katta imkoniyatlarga ega.

Muayyan kasb egalari bo'lgan ijtimoiy qatlam a'zolari uchun muloqot kasbiy layoqatning muhim belgisi hisoblanadi. Shuning uchun ham o'quvchilar maktab ta'limi jarayonida muloqot madaniyati ko'nikmalarini har tomonlama puxta o'rganishlari lozim. Shunga ko'ra, muloqotning bir qator vazifalarini alohida ajratib ko'rsatish mumkin. Birinchi navbatda muloqot har bir insonning shaxs sifatida shakllanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Agar yoshlarni boshqalar bilan muloqot qilish imkoniyatidan mahrum etilsa, bu uning ruhiy rivojlanishiga to'sqinlik qiladi, agar bu jarayon bir qadar uzoq vaqt davom etsa tuzatib bo'lmaydigan oqibatlarga olib keladi. Bu haqida hayotda juda ko'plab misollar mavjud. Bola me'yorida rivojlanishi uchun muntazam tarzda kattalar, ayniqsa ota-onalari bilan bevosita muloqotda bo'lishi lozim. Maxsus kuzatishlar va tajribalarning natijalari shuni ko'rsatadiki, bola bilan muloqotning cheklanishi unda bilish imkoniyatlarining rivojlanishini pasaytiradi.

Bugungi kunda qadriyatlarimizni tiklash, o'zligimizni anglab yetish, ya'ni ma'naviyatimizni yuksak darajaga ko'tarish asosiy muammolardan biri hisoblanadi. Ma'naviyatlilik esa, muloqot ko'nikmasi va madaniyatiga ega bo'lishdan boshlanadi. Ta'lim oldida turgan murakkab muammolardan biri ham o'quvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirishdan iborat.

Umumiy o'rta ta'lim davlat ta'lim standartlarida ona tili va adabiyoti ta'limi jarayonida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og'zaki va yozma shakllarda to'g'ri, ravon ifodalash malakasini egallashlariga erishish vazifasi qo'yilgan.

Jamiatimizdagi madaniy, iqtisodiy va ma'naviy taraqqiyot sharoitida ta'lim-tarbiya sohasida o'quvchilarning muloqot madaniyatini shakllantirish muammosi, ya'ni maqsadga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirish borasidagi izlanishlar katta ahamiyatga ega bo'lib, bu muammo ko'pchilik tadqiqotchilarning e'tiborini o'ziga jalb etmoqda.

O'zbekistonda ta'lim tizimining mavjud holati uning mazmunini belgilash sohasida ijobiy qadamlar qo'yilganligidan dalolat bermoqda. Shu bilan bir qatorda, eskirib qolgan metodlar va texnologiyalardan voz kechish jarayoni tezlashmoqda. O'qitishning yangicha professional usullaridan foydalanish jarayoni ilmiy-metodik jihatdan yetarli darajada ta'minlanmagan. O'quvchilarda muloqot madaniyatini muvaffaqiyatli shakllantirish uchun dastlab o'quv jarayoni subyektlari orasidagi o'zaro munosabatlarni tashkil etishning samarali usullaridan foydalanish lozim. Bunda birinchi navbatda o'qituvchi hamda o'quvchi orasidagi munosabat va ishchan muloqot vaziyati nazarda tutiladi. Mazkur vaziyatga xos bo'lgan bir qator ziddiyatlarning mavjudligi kuzatiladi. Jumladan:

- Ta’lim jarayonidagi yangi qadriyatli-maqсадli yo’nalishlar, bu jarayonning o’qituvchi hamda o’quvchi dialogiga yo’naltirilishi bilan o’qituvchi va o’quvchilarning mavjud monologik munosabatlari orasida;

- O’quvchilarda ichki erkinlikning ortishi bilan o’qituvchining kasbiy- psixologik hissiyotlari, uning roli faoliyatga moslashmaganligi orasida;

- Hayotdagi ijtimoiy shart-sharoitlarning o’zgarish maromi bilan o’quvchini jadal rivojlanuvchi, zamon talablariga moslashtiruvchi yangi pedagogik texnologiyalarning mavjud emasligi orasida;

- O’qituvchining ta’lim jarayonini yangicha qurish istagi bilan uning hozirgi zamonda o’quvchining bilish mayllarini rivojlantirish imkoniyatiga ega emasligi orasida;

- O’qituvchining shaxsga yo’naltirilgan ta’lim jarayonida o’zining pedagogik faoliyatini tadbiq etish istagi bilan ta’lim muassasasida an’anaviy ish tartibining saqlanganligi orasida nomutanositliklarning mavjudligi kuzatilmoqda.

O’quvchilarda muloqotga kirishuvchanlikning rivojlanishi ularda quyidagi yo’nalishlarning shakllanishini ta’minlaydi: o’quvchining qadriyatli yo’nalishlari muloqot markaziga ko’chadi. O’quvchilarda muloqot jarayoniga ishtirok etish layoqati madaniyatni o’zlashtirish natijasida tarkib topadi. Bu jarayonda o’quvchilar g’oyaviy-axloqiy me’yorlar hamda ijtimoiy taraqqiyot qonuniyatlarini ham o’zlashtiradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Габай Т.В. Педагогическая психология . М.: Академия, 2014. С. 248.
2. Navoiy. Hikmatlar.T.: O’zbekiston, 2015, 258 b.
3. Qambarov M. Pedagogika tarixi. O’quv qo’llanma / T.: Bayoz, 2022.-288 b.
4. Қуръони Карим: маъноларининг таржима ва тафсири. (Тарж. ва изохлар муал. А.Мансур). -Т.: «Сано-стандарт» нарийети, 2019. 624 б.
5. Султанова В.К. Ўқувчиларда мулоқот маданиятини шакллантириш. Т.:Фан ва технология,2011,100 б.
6. Ўзбекистан Миллий Энциклопедияси К ҳарфи, 5-жилд, Т.: 2003,528 б.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING IRODAVIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHDA INTEGRATIV MODELLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Suyunov Odiljon Oriq o‘g‘li,

Qarshi davlat universiteti Jismoniy tarbiya va sport kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning irodaviy sifatlarini rivojlantirishda integrativ modellardan foydalanish samaradorligi yoritilgan. Zero, bugungi zamonaviy sharoitda integrativ modellardan foydalanish asosida nafaqat talabalarning faolligi ortib boradi, balki ularning irodaviy sifatleri yuksalib boradi. Chunki, shaxsning irodaviy sifatleri xilma-xil faoliyatda charhlanadi. Shuningdek, maqolada integrativ modellarning turlari va ularning o‘ziga xos xususiyatlari ham bayon qilingan. Integrativ modellarning integrativ-faktorli, interdisciplinar, integrativ - proyektli modellardan iborat ekanligi ham maqolada yoritilgan.

Kalit so‘zlar: iroda, model, integrativ-faktorli, interdisciplinar, integrativ - proyektli.

Аннотация: В данной статье рассматривается использование интегративных моделей для повышения силы воли будущих учителей. Ведь в современных условиях, благодаря применению интегративных моделей, повышается активность учащихся и укрепляется воля к действию. Ведь воля человека проявляется в разнообразной деятельности. Также описываются статьи и особенности интегративных моделей. В статье рассматриваются интегративные модели, включая интегративно-факторную, междисциплинарную и интегративно-проектную модели.

Ключевые слова: воли, модели, интегрально-факторных, междисциплинарных, интегрально-проектных.

Abstract: This article examines the use of integrative models to increase the willpower of future teachers. Indeed, in modern conditions, thanks to the use of integrative models, the activity of students increases and the will to act is strengthened. After all, the will of man is manifested in a variety of activities. Articles and features of integrative models are also described. The article examines integrative models, including integrative-factor, interdisciplinary, and integrative-design models.

Key words: will, model, integral-factor, interdisciplinary, integral-design.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning irodaviy sifatlarini rivojlantirishda integrativ modellardan foydalanish bugungi kunning dlarb muammolaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy bo‘lajak o‘qituvchi ta‘lim sohasi bo‘yicha meyoriy xujjatlarda o‘z mutaxassisligi doirasida bilimlar bilan birga integrativ bilimlarga ega bo‘lish imkoniyatiga hamda faoliyat jarayonida kasbiy va shaxs sifatleri uyg‘unligida bilimlardan foydalanish ko‘nikmasiga ega bo‘lishi belgilab qo‘yilgan. Bugungi kunda ta‘lim metodikalarini integratsiyalab o‘qitishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar tahlili natijalari dalolat beradiki, ularning tafakkuri, faoliyatga tayyorgarlik darajasi o‘quv fanilarida rivojlantiruvchi ta‘lim g‘oyalarini qabul qilish va mustaqil integrativ faoliyat olib borishga tayyor emas. Bu bevosita bo‘lajak o‘qituvchilarning iroda sifatleri bilan bog‘liq hisoblanadi. Fikrimizcha, bo‘lajak o‘qituvchilarda mobillik, moslashuvchanlik, loyihalash kabi “qirralar” yetishmaydi. Mazkur qirralarni yuzaga chiqarishda bo‘lajak o‘qituvchilarning integrativ bilimlar bilan qurollantirish asnosida irodaviy sifatlarini ham rivojlantirish

imkoniyatini yaratishni e'tiborga olish lozim. Chunki shaxsda irodaviy sifatlar rivojlantirilsagina, beriladigan bilim samarali va foydali bo'ladi.

Zamonaviy tadqiqotlarga tayanib, irodaviy sifatlarini rivojlantirish masalasiga bir qator modellar bilan birga integrativ modellarni ham alohida ajratib ko'rsatish mumkin:

Integrativ modellar:

- integrativ-faktorli model
- interdissiplinar model
- integrativ - proyektli model

Ushbu modellarning asosiy xususiyatini batavsil ko'rib chiqish zarur, chunki ular ushbu tadqiqotning nazariy –metodik asosini tashkil qiladi.

Tadqiqot muammosi yuzasidan qaraydigan bo'lsak, integrativ model - bu o'quv-tarbiyaviy jarayonida turli nazariyalar, metodlar va yondashuvlarni birlashtirib, yaxlit tizim sifatida qo'llaniladigan pedagogik modeldir. Mazkur modelning asosiy maqsadi – ta'lim oluvchilarning bilimi, ko'nikma va kompetensiyalarini barqaror va kompleks rivojlantirishga qaratilganligi bilan ahamiyatli.

Integrativ modellar - bu elementlarning bir butunga oddiy birlashishi emas, balki uning rivojlanishi, ilgari bu elementlarga xos bo'lmagan yangi xususiyatlarning paydo bo'lishiga, shuningdek ularning faollashishiga yordam beradigan tizim, o'zaro aloqadorlikdir. O'zaro bog'liqlik esa o'zaro ta'sir demakdir. Zamonaviy tadqiqotlarda integrativ modellar bir tomondan, ilmiy bilimlarni rivojlantirish uchun ichki zaxira rolini belgilaydigan, ikkinchi tomondan, fanlarning o'zaro rivojlanishining sifat jihatidan yangi turi, fanlarning tarkib topishining zamonaviy sharoitlari uchun xosdir deb hisoblaydilar.

Integrativ modellar ilmiy -texnik taraqqiyotning rivojlanishi bilan bevosita bog'liq" ekanligi ta'kidlanadi. Shuningdek, integrativ modellar - fanlarning o'zaro aloqadorligini ta'minlash orqali shaxs sifatlarini rivojlantirish omili sifatida ham e'tirof etiladi.

Bu faqat fanlararo darajada hal qilinishi mumkin bo'lgan murakkab muammolar sonining ko'payishi bilan bog'liq. Didaktik jarayonining yaxlit qurilishi katta texnologik imkoniyatlarga ega. Integrativ modellarga asoslangan ta'limni tizimli amalga oshirish bo'yicha mavjud tajriba oliy ta'lim muassasalari amaliyotida hali keng joriy etilmagan. Shuningdek, talabalarga mutaxassislik fanlarini o'qitish jarayonida idrok etish asosan, ko'rib chiqilayotgan hodisalarning cheklangan doirasiga moslashtiriladi. Bu esa stereotip fikrlash tarziga moyillik yaratish bilan birga talabalarni yaxlit bilim olish imkoniyatini, shaxs sifatlarini rivojlantirish jarayonining faolligini cheklab qo'yadi.

Integratsion modellar murakkab va o'zaro bog'liq ilmiy fanlarning shakllanishi bilan kirib kelgan bo'lib, ular o'z amaliy qo'llanilishi va yakunini ilmiy bilimlarning konseptual sintezida, tushunchalar (kategoriyalar) tizimlarini shakllantirishda, umumiy va xususiy prinsiplarni ishlab chiqishda namoyon bo'ladi. Ilmning rivojlanish tarixi shuni ko'rsatadiki, yangi konseptual tizimning shakllanishi hech qachon bir marta va birdaniga sodir bo'lmaydi, balki u ko'p bosqichli va uzoq muddatli jarayon sifatida amalga oshiriladi.

Bizga ma'lumki, ta'lim jarayonida pedagog shaxsi talaba nuqtai nazaridan fikr yuritish, o'z qiziqishlari, qobiliyatlari, ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga e'tibor qaratish, qarorlar qabul qilish, o'z harakatlariga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lish (bolaning qadr-qimmati va huquqlarini ijtimoiy himoya qilish va qo'llab-quvvatlash, fikrlash qobiliyatiga ega bo'lish, unga ehtiyojni his qilish) qobiliyatini rivojlantirish;

aql-zakovatni tarbiyalash: bag‘rikenglik, xayrixohlik, rahm-shafqat, hamdardlik va hamdardlik qobiliyati, idealga intilish, mukammallik;

mutlaq qadriyatlar bilan tanitish: yaxshilik, xaqiqat, go‘zallik (madaniyatli shaxsi bo‘lish istagi);

ijtimoiy faollikni, fuqarolikni rivojlantirish;

barcha fan doirasida ilgari olingan bilimlarni tizimlashtirish, pedagogik ma‘lumotlarning ma‘nosini tushunish istagini rivojlantirish;

talabalarni shaxsiy yo‘naltirilgan ta‘lim muammolarini yechishga tayyorlash tizimini yaratish;

tizimli-sinergetik, semiotik, aksiologik, faoliyatga asoslangan va boshqa yondashuvlar asosida, talabani o‘quv jarayonining subyekt sifatida qabul qilishga erishish;

moslashuv, talabalaga ta‘sir qiluvchi atrof-muhit bilan o‘zaro ta‘sir qilish, uni tuzatuvchi, uning subyektiv xususiyatlarining o‘shishiga hissa qo‘shadigan funksional faolligini rivojlantirib borishi lozim.

O‘z navbatida, subyektivlik talabaga shaxsiyat, individuallik, ijodkorlik, faollik, o‘z-o‘zini rivojlantirish uchun asos yaratadi, ta‘lim jarayonini ikkita subyekt - o‘qituvchi va o‘quvchining birgalikda faoliyat olib borishiga sharoit yaratadi.

Integrativ-faktorli model aynan yuqoridagi vazifalarni bajarish imkoniyatini oshirishga xizmat qiladi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning irodaviy sifatlarini rivojlantirishda integrativ-faktorli model xususiyatini yanada chuqurroq o‘rganishga harakat qilamiz.

Integrativ-faktorli model asosida irodaviy sifatlarini rivojlantirishda ijtimoiy omillar (faktor) ahamiyatli bo‘lib, bunda mazkur sifatni rivojlantirish individual shaklda emas, balki jamoa, oila, tengdoshlar guruhi va ijtimoiy muhit ta‘sirida amalga oshishi muhimligini ko‘rsatadi. Irodaviy sifatlar ko‘p hollarda ijtimoiy rollar, intizom talablarini qabul qilish jarayonida shakllanib, mustahkamlanib boradi.

Pedagogik omillar – o‘quv-tarbiyaviy jarayonda pedagogning metodik yondashuvi talabaning irodaviy sifatlarini rivojlantirish strategiyalarini va motivlashtiruvchi usullarni keng qo‘llash orqali maqsadga erishishni kafolatlaydi.

Psixologik omillar – shaxsning ichki xususiyatlari (mitivlari, mustaqillik, ishonch, emotsional barqarorlik) irodaviy sifatlarining psixologik asosi hisoblanadi.

Uslubiy omillar – o‘quv jarayonida innovatsion usullar, interfaol metodlar, treninglar orqali irodaviy sifatlarini rivojlanida asosiy amaliyot asosini tashkil etadi.

Shaxsiy va kasbiy omillar – bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy maqsadlari, o‘zini anglashi, kelajakdagi kasbiy faoliyatiga qiziqishi irodaviy sifatlarini rivojlanishiga xizmat qiladi. Kasbiy faoliyatiga qiziqish o‘z yo‘nalishini bilish-talqarorlik va intizomni kuchaytirib boradi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning irodaviy sifatlarini rivojlantirishda integrativ modellardan yana biri - Interdissiplinar model hisoblanib, mazkur modelning o‘ziga xos xususiyatlarini nazariy tahlil qilishga harakat qilamiz.

Interdissiplinar model ta‘limdagi fanlararo murakkab muammolar va hodisalarni chuqurroq tushunish uchun turli ilmiy sohalaridagi bilim va yondashuvlarni birlashtirishni o‘z ichiga oladi. Model o‘quv fanlarining parchalanishini bartaraf etishga va talabalarning dunyo haqidagi yaxlit tasavvurlarini rivojlantirishga, shuningdek, fanlararo muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan.

Interdissiplinar model asosida tashkil etilgan darslar fanlararo bog‘liqlikni o‘zida jamlagan holda bo‘lajak o‘qituvchilarilar dunyoqarashini, shaxs sifatlarini har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu jarayon an‘anaviy ta‘lim tizimi doirasida ham, zamonaviy o‘quv-tarbiya jarayonida ham amalga oshirib borish mumkin. O‘zaro aloqadorlik jarayonining o‘ziga xosligi esa - integrativ tizimning har bir komponenti mohiyatiga ko‘ra sifatli o‘zgarishlarni nazarda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. T.: O‘zbekiston, 2017, 103 b.
2. Berdiyeva H.B. Bo‘lajak o‘qituvchilarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. VOLUME 1 | ISSUE 9 ISSN 2181-1784. 2021.
3. Egamberdiev F. T. Sportchilarda irodaviy sifatlarni shakllantirish-psixologik muammo sifatida //psixologiya Uchrediteli: Buxarskiy gosudarstvennyy universitet. – №. 1. – S. 116-118.
4. Большой психологический словарь. Под ред. Мещерякова Б.Г., Зинченко В.П. М.: 2003 – 672 с.
5. Кайковус. Қобуснома. Т.: Ўқитувчи, 2006.- 185 б.
6. Мирзаева Ш.Р. Волевые качества личности студента и их развитие. «соллоқуиум-жоурнал» #11(134), 2022 / педагогисал ссиенсес. 35-38 стр.
7. <https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/abdulla-avlony/abdulla-avlony-turkiy-guliston-yoxud-axloq>

MAHALLA–MAKTAB–OILA INTEGRATSIYASIDA RAQAMLI TARBIYAVIY MUHITNI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI

Tayirova Muhabbat Ataxanovna,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti katta ilmiy xodimi, p.f.b.f.d

Annotatsiya. Mazkur maqolada mahalla–maktab–oila integratsiyasi asosida raqamli tarbiyaviy muhitni shakllantirishning nazariy-metodik asoslari, tashkiliy mexanizmlari va amaliy modellari yoritiladi. Raqamli transformatsiya sharoitida yosh avlod tarbiyasini samarali tashkil etishda ijtimoiy hamkorlikning oʻrni tahlil qilinadi. Shuningdek, mahalla faollari, pedagoglar va ota-onalar oʻrtasida axborot almashinuvi, monitoring, maslahatlashuv hamda profilaktik faoliyatni raqamli platformalar orqali yoʻlga qoʻyish mexanizmlari taklif etiladi.

Kalit soʻzlar: raqamli tarbiyaviy muhit, pedagogik hamkorlik, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ijtimoiy sheriklik, raqamli monitoring, tarbiyaviy boshqaruv.

Zamonaviy jamiyatda raqamli transformatsiya jarayonlari taʼlim va tarbiya tizimiga ham bevosita taʼsir koʻrsatmoqda. Globallashuv, axborot oqimining keskin ortishi hamda raqamli texnologiyalarning kundalik hayotga chuqur kirib borishi sharoitida yoshlar tarbiyasini samarali tashkil etish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, mahalla–maktab–oila integratsiyasini raqamli muhit asosida takomillashtirish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Mahalla jamiyatning ijtimoiy tayanchi sifatida, maktab esa maʼrifiy-tarbiyaviy markaz sifatida, oila esa shaxs kamolotining birlamchi muhiti sifatida yagona tizimda faoliyat yuritishi lozim. Ularning integratsiyasi raqamli platformalar vositasida amalga oshirilsa, tarbiyaviy jarayonlarning uzluksizligi va shaffofligi taʼminlanadi.

Raqamli tarbiya – bu yosh avlodni axborotlashgan jamiyat sharoitida ongli, masʼuliyatli va xavfsiz faoliyat yuritishga tayyorlash jarayoni boʻlib, u axloqiy, huquqiy, estetik va fuqarolik kompetensiyalarini raqamli muhitda shakllantirishni nazarda tutadi.

Raqamli pedagogika nazariyasiga koʻra, taʼlim va tarbiya jarayoni raqamli muhit imkoniyatlaridan samarali foydalanish asosida tashkil etiladi. Jumladan, interaktiv platformalar, multimedia vositalar hamda masofaviy aloqa texnologiyalari taʼlim oluvchilarning bilish faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va tarbiyaviy taʼsirni kuchaytirishga xizmat qiladi. Bunday yondashuv shaxsning nafaqat bilim olish, balki axloqiy, ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalarini ham kompleks rivojlantirishni nazarda tutadi.

Raqamli muhitda samarali faoliyat yuritish uchun media savodxonlik, axborotni tanqidiy tahlil qilish koʻnikmalari hamda kiberxavfsizlik madaniyatini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Zero, axborot oqimining keskin ortishi sharoitida oʻquvchi-yoshlarning ishonchli va noaniq maʼlumotlarni farqlay olishi, raqamli makonda oʻz xavfsizligini taʼminlashi hamda masʼuliyatli xulq-atvorni namoyon etishi zarur pedagogik vazifalardan biridir.

Raqamli tarbiya konsepsiyasi mazkur jarayonni tizimli tashkil etishga qaratilgan boʻlib, u bir qator tamoyillarga asoslanadi.

Integrativlik tamoyili taʼlim va tarbiya jarayonining uzviy uygʻunligini taʼminlaydi, yaʼni bilim berish jarayoni tarbiyaviy maqsadlar bilan chambarchas bogʻliq holda amalga oshiriladi.

Hamkorlik tamoyili esa mahalla–maktab–oila birligini mustahkamlash orqali tarbiyaviy taʼsirning uzluksiz va izchil boʻlishini kafolatlaydi. Raqamli vositalar ushbu subyektlar oʻrtasida tezkor va samarali muloqotni yoʻlga qoʻyish imkonini beradi.

Innovatsionlik tamoyili zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishni nazarda tutadi. Bu esa ta'lim jarayonining interaktivligi, vizualligi va moslashuvchanligini oshiradi.

Shaxsga yo'naltirilganlik tamoyili o'quvchilarning individual qobiliyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlarini inobatga olgan holda differensial yondashuvni taqozo etadi.

Xavfsizlik va mas'uliyat tamoyili raqamli makonda axloqiy me'yorlarga rioya qilish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish hamda ongli raqamli fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishni ko'zda tutadi.

Raqamli pedagogika sharoitida ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etish faqatgina texnologik vositalarni joriy etish bilan cheklanmaydi, balki ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, milliy an'analar hamda shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida kompleks pedagogik tizimni shakllantirishni talab etadi. Zamonaviy ta'lim muhitida raqamli texnologiyalar o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, boshqaruvni takomillashtirish va hamkorlik mexanizmlarini kuchaytirish vositasi sifatida namoyon bo'lmoqda. Biroq ularning mazmuni tarbiyaviy maqsadlar bilan uyg'unlashtirilgan taqdirdagina kutilgan natijaga erishish mumkin.

Mahalla-maktab-oila hamkorligi raqamli pedagogikaning muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Mahalla milliy tarbiya maskani sifatida yoshlarning ijtimoiylashuvi, ma'naviy qadriyatlarni o'zlashtirishi va jamiyat hayotiga moslashuvida muhim ijtimoiy institut vazifasini bajaradi. Maktab esa bilim berish bilan bir qatorda, ma'naviy-axloqiy tarbiyani tizimli ravishda tashkil etuvchi asosiy ta'lim muassasasi hisoblanadi. Oila shaxs kamolotining birlamchi va uzluksiz tarbiya muhiti sifatida bolaning dunyoqarashi, qadriyatlari va xulq-atvor me'yorlarini shakllantiradi. Ushbu uchlikning o'zaro integratsiyalashgan faoliyati yaxlit va barqaror tarbiyaviy muhitni yuzaga keltiradi.

Raqamli pedagogika doirasida mazkur hamkorlik tizimi bir necha o'zaro bog'liq yo'nalishlarda amalga oshiriladi. Avvalo, uzluksiz va tizimli axborot almashinuvi yo'lga qo'yiladi, bu esa ta'lim subyektlari o'rtasida ochiqlik va shaffoflikni ta'minlaydi. Tarbiyaviy tadbirlarni birgalikda rejalashtirish va amalga oshirish orqali yagona maqsadga yo'naltirilgan faoliyat tashkil etiladi. Raqamli platformalar vositasida o'quvchilarning rivojlanish dinamikasini monitoring qilish, tahlil etish va individual yondashuvni ta'minlash imkoniyati yaratiladi. Ota-onalar uchun onlayn seminar va treninglar tashkil etish orqali ularning pedagogik savodxonligini oshirish hamda tarbiyaviy jarayondagi mas'uliyatini kuchaytirish ko'zda tutiladi. Yoshlar yetakchilari va sinf rahbarlari faoliyatini muvofiqlashtirish orqali tarbiyaviy ishlarning uzviyligi va izchilligi ta'minlanadi.

Mahalla-maktab-oila integratsiyasi sharoitida raqamli tarbiyaviy muhitni shakllantirish zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayon kompleks yondashuv asosida, o'zaro bog'liq bo'lgan bir qator mexanizmlar orqali amalga oshiriladi va ular yagona pedagogik tizim sifatida faoliyat yuritadi.

Avvalo, axborot-kommunikatsion mexanizm integratsiyaning texnologik asosini tashkil etadi. Raqamli platformalar (maktabning rasmiy veb-saytlari, mobil ilovalar, elektron kundalik tizimlari, ijtimoiy tarmoqlar va messengerlar) orqali mahalla faollari, sinf rahbarlari hamda ota-onalar o'rtasida tezkor, shaffof va tizimli muloqot yo'lga qo'yiladi. Ushbu mexanizm tarbiyaviy tadbirlar rejalashtirilishi, o'quvchilarning xulq-atvori va ijtimoiy faolligi to'g'risidagi ma'lumotlarning muntazam almashinuvi hamda pedagogik ta'sirning uzluksizligini ta'minlaydi. Natijada tarbiya jarayoni fragmentar emas, balki muvofiqlashtirilgan va izchil tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Ikkinchi muhim yo‘nalish — monitoring va diagnostika mexanizmi bo‘lib, u raqamli vositalar yordamida o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvi, o‘quv motivatsiyasi, xulq-atvor dinamikasi hamda ma‘naviy-axloqiy ko‘rsatkichlarini tizimli tahlil qilish imkonini beradi. Elektron so‘rovnomalar, kuzatuv natijalari, reyting tizimlari va analitik platformalar asosida olingan ma‘lumotlar individual tarbiyaviy strategiyalarni ishlab chiqish uchun ilmiy asos vazifasini bajaradi. Bu esa profilaktik va korreksion ishlarni aniq maqsadli yo‘naltirishga xizmat qiladi.

Uchinchi mexanizm — metodik qo‘llab-quvvatlash mexanizmi — integratsiyaning pedagogik barqarorligini ta‘minlaydi. Onlayn seminarlar, vebinarlar, masofaviy treninglar va konsultatsiyalar orqali ota-onalar hamda mahalla faollarining pedagogik, psixologik va raqamli kompetensiyalari rivojlantiriladi. Mazkur mexanizm tarbiyaviy jarayonning yagona metodik tamoyillar asosida olib borilishiga, subyektlar o‘rtasida umumiy qadriyatlar va yondashuvlarning shakllanishiga xizmat qiladi.

Nihoyat, ijtimoiy sheriklik mexanizmi raqamli tarbiyaviy muhitning ochiqligi va ko‘p tomonlama hamkorligini ta‘minlaydi. Davlat va nodavlat tashkilotlar, yoshlar markazlari, psixologik xizmatlar hamda fuqarolik jamiyati institutlari bilan raqamli platformalar orqali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish tarbiyaviy ishlarning ko‘lamini kengaytiradi. Bu esa mahalla–maktab–oilalar integratsiyasini ko‘p subyektli, ijtimoiy yo‘naltirilgan va barqaror tizim darajasiga olib chiqadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki mahalla–maktab–oilalar integratsiyasida raqamli tarbiyaviy muhitni shakllantirish zamonaviy ta‘lim-tarbiya tizimining muhim yo‘nalishidir. U ijtimoiy hamkorlikni mustahkamlash, tarbiyaviy jarayonlarni boshqarishda innovatsion yondashuvlarni joriy etish hamda yosh avlodning ma‘naviy-axloqiy kamolotini ta‘minlashga xizmat qiladi. Raqamli muhit asosida tashkil etilgan integratsion model tarbiyaviy jarayonlarni tizimli, uzluksiz va samarali boshqarish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

5. Ibraimov X., Quronov M. Umumiy pedagogika [Matn]. Darslik. T., "Sahhof", 2023, 416-bet.
6. X.Ibraimov va boshqalar. Najot tarbiyada. -T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. -2025. – 60 b.
7. X.Ibraimov va boshqalar. Go‘zal hulq modellari. – Toshkent.: “Ilm ziyo zakovat” nashriyoti. -2025 y. 80-b.
8. X.Ibraimov va boshqalar. Ma‘naviy-axloqiy tarbiya metodlari. G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2025. - 68 b.

SINERGETIK YONDASHUV ASOSIDA MAHALLALARDA XOTIN-QIZLARNING DAVLAT VA JAMIYATDAGI MA'NAVIY FAOLLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

A.T. Tilegenov,

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti
Qoraqalpog'iston filiali direktori, p.f.d., professor*

Таянч сўзлар: синергетик ёндашув, маҳалла, хотин –қизлар, давлат ва жамият, маънавий фаоллик, такомиллаштириш, хурмат, юксак маънавият, халқ фаровонлиги.

Ключевые слова: синергетический подход, сообщество, женщины, государство и общество, духовная деятельность, совершенствование, уважение, высокая духовность, благополучие людей.

Key words: synergetic approach, community, women, state and society, spiritual activity, improvement, respect, high spirituality, well-being of people.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада синергетик ёндашув асосида маҳаллаларда хотин-қизларнинг давлат ва жамиятдаги маънавий фаоллигини такомиллаштиришнинг ўзига хос хусусиятлари очиқ берилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье раскрываются специфические особенности повышения духовной активности женщин в государстве и обществе в махаллах на основе синергетического подхода.

SUMMARY

This article explores the specific aspects of increasing women's spiritual activity in the state and society in mahallas, using a synergistic approach.

Dunyoda davlat va jamiyatning nufuzi, ongu tafakkuri, madaniy darajasini ko'rsatadigan mezonlar ko'p. Lekin har qaysi millat va xalqning ma'naviy kamolotini belgilovchi, ta'lim-tarbiyasini takomillashtiruvshi bu - ayoldir. Xotin-qizlarga bo'lgan munosabat, hurmat-ehtiromni davlatning ularga bo'ladigan munosabatida belgilash mumkin. Shu nuqtai nazardan qaralsa, ayollarni ulug'lab, ardoqlab, boshiga ko'tarib yashaydigan xalq o'zining yuksak madaniyati va olijanob qadriyatlarini amalda namoyon qiladigan millat sifatida hurmat qozonadi.

Ayol - jamiyat ko'zgusi, millat tarbiyachisi. Uning mehr-muhabbati kelajagimiz egalarining jonajon Vatanimiz ravnaqi va osoyishtaligi, xalqimiz farovonligi yo'lida sadoqat bilan xizmat qiladigan barkamol insonlar sifatida voyaga etishida muhim omil hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, mamlakatimizda xotin-qizlarning o'z imkoniyatlarini to'laqonli ro'yobga chiqarish, ularning haq-huquqlarini himoya qilish, ular uchun barcha shart-sharoitlarni ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Demak, sinergetik yondashuv asosida xotin-qizlar ma'naviy-ma'rifiy faolligini takomillashtirish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilsa maqsadga muvofiq bo'ladi:

Birinchdan, xalqimiz tomonidan yaratilgan yozma va og'zaki ijodiyot namunalari (O'rta Osiyo va Sharq mutafakkirlarining durdona asarlari nazarda tutilgan);

Ikkinshidan, xalq ma'naviyatining sarchashmalari bo'lgan milliy an'analar, urf-odatlar, hadislar, hikmatlar, donalar bisoti yordamida oilada farzand tarbiyasiga ma'sul ayollarning ma'rifiy dunyoqarashini boyitishga erishish;

Uchinshidan, umuminsoniy qadriyatlarga aylangan jahon intellektual mulki g'arb mutafakkirlari ijodiyoti va jahon madaniyatini o'rganish;

To'rtinchidan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari;

Beshinchidan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Qonun, Qaror, farmon va farmoyishlari, xotin-qizlar huquq va manfaatlarini himoya qiluvchi tegishli normativ-huquqiy xujjatlar.

Bilamizki har qanday Qonun xalq ma'naviyatining ko'zgusidir. Shu nuqtai nazardan qaraganda jamiyat ma'naviy hayotida ayollar faolligini oshirishning o'ziga xos muammolari bo'lib: bular ijtimoiy-siyosiy, oilaviy, ayollar bandligi, huquqiy maqomi, zamonaviy mutaxassisliklarni egallashi, nodavlat tashkilotlaridagi faoliyati, salomatligi, farzand tarbiyasi, aloqa vositalarida ishtiroki, atrof-muhitni asrash, zararli ofatlardan saqlash, ayollar o'rtasida jinoyatchilikning oldini olishdan iborat. Mazkur muammolar echimini o'rganishda biz quyidagi kategoriyalar asosida ish ko'rishni lozim topdik.

Substantsional kategoriya - “ma'naviyat”, “ma'rifat”, “madaniyat”, “adolat”, “iymon”, “e'tiqod”, “diyonat”

Funksional kategoriya - “insonparvarlik”, “ma'rifatparvarlik”. “adolatparvarlik”, “fidoyilik”, “ilmlilik”

Aksiologik kategoriyalarga – “komil inson”, “fozil inson”, “fidoyi ayol”, “iymonli ayol” tuchunchalar mohiyatini ochib berish;

Pedagogik adabiyotlar tahlilidan bilamizki, “ma'naviyat” o'z navbatida “ma'naviyat”, “ma'rifat”, “g'oya”, “mafkura”, “amaliyot” kabi tarkibiy qismlarga bo'linadi.

Ma'naviyat bo'lmagan joyda g'oyaviy bo'shliq paydo bo'ladi. G'oyaviy bo'shliqni esa faqat ilm, ma'rifat, ma'naviyat bilan to'ldirish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1 mart 2022 yildagi PF-81-sonli “Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi farmonida ham “Oila va xotin-qizlarning muammolarini o'z vaqtida aniqlash, og'ir ijtimoiy ahvolga tushib qolgan oila va xotin-qizlarga ijtimoiy-huquqiy, psixologik yordam ko'rsatish” masalalariga alohida urg'u berib o'tilgan.

Xotin-qizlarni ma'naviy faolligini takomillashtirish muammolari Respublikada amalga oshirilayotgan yangicha islohotlarning tarkibiy qismi sifatida jamiyat taraqqiyoti va kelgusi avlod tarbiyasi bilan uzviy bog'liqdir. Yangilanayotgan O'zbekiston sharoitida xotin-qizlarni ijtimoiy va ma'naviy hayotda faolligini oshirish quyidagi holatlarni o'z ichiga oladi:

1.Xotin-qizlarni ma'naviy faolligini takomillashtirish masalasi siyosiy va ijtimoiy ahamiyati bilan umummilliy darajadagi muammo tavsifiga ega bo'lib, barcha etnik - milliy guruhlarining vakillari manfaatlar, ehtiyojlari, huquq va erkinliklariga taalluqlidir.

2.Mazkur masala tashkiliy va mazmun jihatdan huquqiy va ijtimoiy tenglikni belgilaydi. Xotin-qizlarning ta'lim va kasbiy ko'nikmalar olishlari davlat yordami va ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy yo'nalishdagi echimini kutayotgan muammolarini o'zida mujassamlashtiradi.

3.Xotin-qizlarni ma'naviy faolligini takomillashtirish zaruriyati, yoshlar tarbiyasiga e'tiborni oshirish muhimligi, qizlarni milliy ruhda tarbiyalashga ta'sir qiluvchi “ma'lumotlar”ni miqdor jihatdan ko'payishi bilan bog'liqdir.

4.“Oila – muqaddas” degan azaliy va ezgu g'oya qadrsizlanishini oldini olish;

5. Xotin-qizlarni ma'naviy faolligini takomillashtirish uchun «Mahalla va oila» ilmiy-tadqiqot instituti «Oila va xotin-qizlar» ilmiy-tadqiqot instituti sifatida qayta tashkil etilganligi hamda Oila va xotin-qizlar davlat qo'mitasi tuzilmasi; mahallalardagi xotin-qizlar faollari, «Oila» markazi yoki nodavlat muassasalari ijtimoiy - huquqiy maqom, tegishli dastur va nizomlar bilan qonuniy ta'minlanishi zarur.

SHu nuqtai nazardan qaraganda, sinergetik yondashuv asosida mahallalarda xotin-qizlarning davlat va jamiyatdagi ma'naviy faolligini ta'minlashning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan faoliyat mazmuni uch yo'nalish bo'yicha amalga oshirildi:

1. Mahallalar kesimida xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida ma'naviy faolligini oshirishga qaratilgan, shuningdek gender tenglik va oila masalalarida har tomonlama qo'llab-quvvatlashning normativ-huquqiy bazasini takomillashtirish;

2. Sinergetik yondashuv asosida mahallalarda xotin-qizlarning ma'naviy-ahloqiy va madaniy manfaatlarini takomillashtirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

3. Oila institutini mustahkamlash, umuminsoniy va milliy qadriyatlarni targ'ib etish orqali oilalardagi sog'lom va ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlashda mahalla faollari mas'uliyati va jamoatchilik javobgarligini oshirish, targ'ibot va tashviqot ishlarini kuchaytirish.

Mahallalar kesimida xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida ma'naviy faolligini oshirishga qaratilgan loyihalarini ishlab chiqishda:

- xotin-qizlarning sog'lom, aql-zakovatli yosh avlodni tarbiyalashdagi rolini oshirish, har tomonlama kamol topgan avlodni tarbiyalashda oila va jamiyatning vazifalari uyg'unligini ta'minlash;

- oilaviy, ma'naviy, axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash va yoshlar (qizlar) ongiga singdirish ;

- ezigulik va insonparvarlik tamoyiliga asoslangan milliy g'oya targ'iboti, ma'naviy-ma'rifiy ishlarning ustuvor yo'nalishlarini belgilash asosida qizlarni hayotga tayyorlash;

- ajdodlarimizning boy ma'naviy merosini o'rganish, ularning insonparvarlik g'oyalarini hayotga keng tatbiq etish bo'yicha qo'shma dastur ishlab chiqish;

Mahallalarda xotin-qizlar ma'naviy-ma'rifiy faolligini takomillashtirishda:

- xotin-qizlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularning mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayotidagi o'rni va faolligini oshirish, gender tenglik kafolatlarini ta'minlash, ilmiy faoliyatga keng jalb qilish;

- oila va xotin-qizlarning muammolarini o'z vaqtida aniqlash, og'ir ijtimoiy ahvolga tushib qolgan oila va xotin-qizlarga ijtimoiy-huquqiy, psixologik yordam ko'rsatish;

- xotin-qizlarga mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan kasblar bo'yicha bilim va ko'nikmalarni egallashlari uchun zarur sharoitlar yaratish, qishloq joylardagi xotin-qizlarni oilaviy va xususiy tadbirkorlikka, hunarmandchilikka keng jalb etish;

- xotin-qizlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish, oiladagi ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash bo'yicha manzilli chora-tadbirlarni amalga oshirish;

- xotin-qizlar yo'nalishidagi NNT faoliyatiga yordam ko'rsatish.

Sinergetik yondashuv asosida xotin-qizlar ma'naviy-ma'rifiy faolligini takomillashtirish o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, u oila, mehnat faoliyati, mahalladoshlari va jamoa bilan munosabatida namoyon bo'ladi. Xotin-qizlar faolligining ijtimoiy portreti bu ilmiy, ijodiy faoliyatda, ijtimoiy ishlab chiqarish va oilaviy vazifalarni bajarishdagi o'ziga xos xususiyatlarni belgilaydi.

Tarixdan ma'lumki, jamiyat taraqqiyotida ilm-ma'naviyatning asosiy mezonini hisoblangan. Tarixiylik tamoyiliga nazar tashlasak, xotin-qizlar ma'naviy faolligini oshirish xususiyati turli ijtimoiy davrlarda jamiyat taraqqiyoti, ijtimoiy -iqtisodiy o'zgarishlar bilan bog'liq ravishda turlicha talqin qilingan. M. Xolmatovanning tadqiqotlarida ayolning jamiyat hamda oiladagi mavqei tahlil etilgan (228, 32-33-betlar). Masalan, monogam oila vujudga kelganda ayol faqat bola tug'ish, uni parvarish qilish, tarbiyalash va uy-ro'zg'or ishlari bilan band bo'lgan va uzoq yillar ayol faoliyati, uning faolligi faqat oila davrasida bo'lib, jamiyatdagi o'rniga e'tibor berilmagan.

Tarixiy manbalarga murojaat qilar ekanmiz, ijtimoiy hayotning barcha sohalarida erkaklar bilan bir qatorda buyuk jasorat sohibalarining nomlari ham keltirib o'tilganiga guvohi bo'lamiz. Ayollar orasidan shavkatli hukmdorlar, oqila maslahatgo'ylar, etuk donishmandlar, zabardast olimalar, suxandon shoirlar va zukko san'atshunoslar etishib chiqqan. Chunonshi, massagetlar hukmdori To'maris, Saroy Mulkxonim, Gulbadanbegim, Nodirabegim, Jahon Otin Uvaysiy, Dilshodi Barno, Anbar Otin, Zulfiya, Saida Zunnunova [4, b. 27-28] kabi o'z davrining mashhur ayollarini sanash mumkin. Jahonda dong'i ketgan mashhur ayollar ham ko'p, bulardan Margaret Tetscher, Xillari Klinton, Kandoliza Rays, Tansu SHiller, Benazir Bhutto, Indira Gandilarni bilmaydigan kam topilsa kerak. Ular xalq madaniyati, ma'rifatiga hissa qo'shib, yurt tinchligi va osoyishtaligi uchun qayg'urgan, bu yo'lda tinmay mehnat qilib, Vatani rivoji uchun ulkan hissa qo'shgan o'z davrining etuk, jasoratli, ilmli ayollari hisoblanadi. Sharqda ayol kishi uy-ro'zg'or va farzand tarbiyasiga mas'ulligi bilan birga, turmush o'rtog'iga do'st, maslahatchi va elkadosh bo'lishi lozim.

Garshi tarixda mashhur zotlar, sarkardalar, davlat arboblari, vatanparvar va ma'rifatparvar kishilarning oqila va zukko, bilimli ayol hamrohi bo'lganligini esda tutish lozim. Tarixiy manbalarning ma'lumotlariga ko'ra, sohibqiron Amir Temurning rafiqasi o'ta ziyarak, tadbirkor Saroy Mulkxonim saltanatni boshqarishda vujudga kelgan ayrim muammolarni hal qilishda o'zining oqilona maslahatlari bilan faol qatnashgan. Albatta, bunday e'zozga musharraf bo'lish uchun aql-zakovat, did-farosat, fikrlash doirasining ulkanligi bosh omil bo'lgan. Zotan, Saroy Mulk xonim zamonasining yuksak idrokli, farosatli, tadbirkor va aql-zakovat sohibasi bo'lgan. Saroy Mulk xonim insonparvar, vatanni sevguvshi, mamlakatning siyosiy-ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotidan yaxshigina xabardor bo'lgan, saltanat ishlarida dono maslahatlari bilan qatnashib turgan ayol sifatida keltiriladi. Davlat va jamiyat hayotida muhim vazifalarni o'z zimmasiga olishga qodir bo'lgan bunday ayollar haqida tarixiy adabiyotlardan ko'plab misollar keltirish mumkin.

Ilmiy adabiyotlar tahliliga ko'ra, xotin-qizlar ma'naviyatini yuksaltirish masalalari jamiyatning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy, g'oyaviy-mafkuraviy rivojlanishi bilan uzviy bog'liq holda yuz beradi. Har bir davlat va jamiyat rivojlanishida umumiylik, mutanosiblik bilan birga o'ziga xoslik ham bor. Ulug' ajdodlarimiz Imom Al-Buxoriy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Unsurulmaoliy Kaykovus, Ahmad Yugnakiy, Muslihiddin Sa'diy, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy kabi allomalarning asarlari orqali xotin-qizlar savodxonligini oshirish masalalariga e'tibor berish va shu asosda oilada farzand tarbiyasi borasidagi qimmatli fikrlari hozirgi davr uchun ham katta ahamiyatga ega.

Foydalaiilgan adabiyotlar:

1. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. -Т.,2000.- Б 39

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 9 август 2022 йилдаги 438-сонли“ Оила ва хотин-қизлар билан ишлаш, маҳалла ва нуронийларни қўллаб-қувватлаш тизими такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг айрим ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш, шунингдек, баъзиларини ўз кучини йўқотган деб ҳисоблаш тўғрисида” ги Қарори.
<https://lex.uz/docs/6148240a>

3. <https://yuz.uz/news/mustahkam-oila-faol-xotin-qizlar-jamiat-farvonligini-belgilaydi>

4. https://uza.uz/ru/posts/hotin-qizlar-faolli-gi-zhamiyat-rivozhining-muhim-omili_351537?q=%2Fposts%2Fhotin-qizlar-faolli-gi-zhamiyat-rivozhining-muhim-omili_351537

5. Буюк ўзбек аёллари" / The Great uzbek womenJan 2016 27-28 Н Нишонова

6. Н.Нишонова "Буюк ўзбек аёллари" / The Great uzbek women. -Т., "Fan va texnologiya", 2016. Б.:27-28.

TARBIYAVIY JARAYONLARNI BOSHQARISHDA “MAHALLA–MAKTAB–OILA MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Tojiyeva Go‘zal Saodatovna,

Termiz davlat pedagogika institute mustaqil izlanuvchi

guzaltojiyeva65@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarbiyaviy jarayonlarni boshqarishda “mahalla–maktab–oila” hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. O‘zbekiston sharoitida mahalla ijtimoiy institut sifatida oila va maktab bilan uzviy hamkorlikda o‘quvchining ma’naviy-axloqiy kamoloti, ijtimoiylashuvi hamda fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda muhim rol o‘ynashi yoritiladi. Maqolada ota-onalarning motivatsion qo‘llab-quvvatlashi, maktabning pedagogik boshqaruv faoliyati hamda mahallaning ijtimoiy nazorat va ma’naviy muhit yaratish funksiyalari integrativ yondashuv asosida ochib beriladi. Shuningdek, hamkorlikni takomillashtirishning tizimli boshqaruv, monitoring, individual yondashuv va subyektlararo koordinatsiyaga asoslangan mexanizmlari ilmiy jihatdan asoslanadi. Tadqiqot natijalari tarbiyaviy jarayonlarning uzluksizligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: tarbiyaviy jarayon, pedagogik boshqaruv, mahalla, oila, maktab, hamkorlik mexanizmi, ijtimoiylashuv, ma’naviy-axloqiy tarbiya, monitoring, motivatsiya.

Annotation. This article examines the theoretical and practical foundations for improving the “mahalla–school–family” cooperation mechanisms in managing educational and upbringing processes. In the context of O‘zbekiston, the mahalla is considered an important social institution that, in collaboration with the family and school, contributes to the formation of students’ moral and ethical values, socialization, and civic responsibility. The study highlights the necessity of systematic management, continuous monitoring, individual approaches, and integrative planning in organizing effective cooperation among the subjects of the educational process. The findings are aimed at increasing the effectiveness of upbringing activities and fostering the development of a well-rounded and harmoniously developed personality.

Keywords: educational process, pedagogical management, mahalla, family, school, cooperation mechanism, socialization, moral education, monitoring, motivation.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы совершенствования механизмов взаимодействия «махалля–школа–семья» в управлении воспитательными процессами. Обосновывается значимость махалли как социального института в условиях О‘zbekiston, обеспечивающего формирование духовно-нравственных качеств, социализацию и гражданскую позицию обучающихся во взаимодействии с семьёй и школой. Научно проанализирована необходимость системного управления, мониторинга, индивидуального подхода и интегративного планирования в организации сотрудничества субъектов воспитательного процесса. Результаты исследования направлены на повышение эффективности воспитательной деятельности и формирование гармонично развитой личности.

Ключевые слов: воспитательный процесс, педагогическое управление, махалля, семья, школа, механизм взаимодействия, социализация, духовно-нравственное воспитание, мониторинг, мотивация.

Kirish. Davlat ta’lim boshqaruvining maqsadi ta’lim, tarbiya muammolarini hal qilishda, o’qituvchilar, o’quvchilar, ota-onalar, mahallalarga o’quv jarayonini tashkil etishning mazmuni, shakllari va usullarini tanlashda, turli xil turdagi ta’lim muassasalarini tanlashda ko’proq huquq va erkinliklarni ta’minlashda davlat va jamiyatning sa’y-harakatlarini birlashtirishdan iborat. Ta’lim nafaqat maktab va o’qituvchilarning, balki ota-onalar va mahallaning ham muhim mas’uliyatidir. Ular o’quv muhitini shakllantirish, motivatsiya mexanizmlarini saqlab qolish va farzandlarining muvaffaqiyati uchun sharoit yaratishda muhim rol o’ynaydi. Ushbu maqolada biz ota-onalarning va mahallaning ta’lim jarayonida qanday faol ishtirok etishi va farzandlarida motivatsiya mexanizmlarini kuchaytirishi mumkinligini ko’rib chiqamiz.

Asosiy qism. Ota-onalarning hissiy yordami bolaning o’ziga bo’lgan ishonchini shakllantirishda muhim rol o’ynaydi. Farzandlar ota-onalari muvaffaqiyatga investitsiya qilishganini his qilsalar, ular ko’proq g’ayratli va qiyinchiliklarni yengishga tayyor bo’ladilar. Ota-onalar uyda o’qish uchun qulay muhit yaratishlari mumkin. Bunga maxsus ish joyi, muntazam o’qish vaqti va chalg’itmaydigan muhitni ta’minlash kiradi. Bu yondashuv bolalarga o’qishga e’tibor qaratishga va o’zini o’zi tarbiyalashga yordam beradi. Hatto uy vazifasini bajarishda ham yordam berish foydali bo’lishi mumkin, ammo muvozanatni topish muhimdir. Ota-onalar farzandlarini qo’llab-quvvatlashlari kerak, lekin ularning uy vazifasini bajarmasliklari kerak. Buning o’rniga ular farzandlariga tanqidiy fikrlash va mustaqillikni rivojlantirishga yordam beradigan ko’rsatmalar va takliflar berishlari mumkin.

Ota-onalarning maktab ota-onalar yig’ilishlarida, mahallada tinch-totuv yashashlari farzandlariga ta’lim ular uchun muhimligini ko’rsatadi. Bu o’quv jarayonida qo’llab-quvvatlash va ishtirok etish hissin yaratadi. Bu bolalarni o’rganish va maqsadlarga erishishga undash uchun ijobiy muhit yaratishni o’z ichiga olgan jarayondir. Bunga quyidagilar kiradi:

1. Haqiqiy maqsadlarni belgilash

Farzandingizga erishish mumkin bo’lgan maqsadlarni qo’yishga yordam berish motivatsiyani saqlab qolishning muhim jihatidir. Bu qisqa muddatli maqsad (masalan, uy vazifasini o’z vaqtida bajarish) yoki uzoq muddatli maqsad (masalan, imtihonlarga tayyorgarlik ko’rish) bo’lishi mumkin. Muntazam ravishda taraqqiyot va yutuqlarni muhokama qilish motivatsiyani saqlab qolishga yordam beradi.

2. Ijobiy qo’llab-quvvatlash

Bolaning yutuqlarini, hatto eng kichiklarini ham mukofotlash, ularning o’ziga bo’lgan ishonchini va o’rganishga bo’lgan ishtiyoqini oshirishga yordam beradi. Ijobiy qo’llab-quvvatlash turli shakllarda bo’lishi mumkin: maqto’v, kichik sovg’alar yoki yutuqni nishonlash uchun oilaviy tadbirlar.

3. O’rganish usullarining xilma-xilligi

Har bir bola noyobdir va bir bolaga mos keladigan narsa boshqasiga mos kelmasligi mumkin. Ota-onalar farzandlari uchun eng mos yondashuvni topish uchun turli xil o’rganish usullari - o’yinlardan tortib vizual qo’llanmalar bilan tajriba o’tkazishlari mumkin. Bolalarni o’qishlari haqida qaror qabul qilishga undash muhimdir. Bunga loyiha mavzularini tanlash yoki uy vazifasi uchun vaqt chegarasini belgilash kirishi mumkin. Bu yondashuv mas’uliyat va mustaqillikni rivojlantiradi.

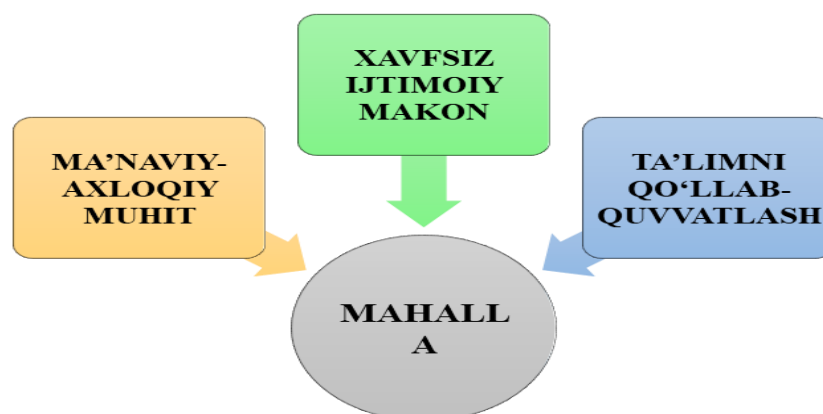
Ota-onalar bolalarga kunlarini rejalashtirish va ustuvorliklarni belgilashni o'rgatish orqali vaqtni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berishlari mumkin. Bu nafaqat o'quv natijalarini yaxshilaydi, balki bolalarni kattalar hayotiga ham tayyorlaydi. Ota-onalar farzandlari uchun o'rnak bo'lib xizmat qiladi. Agar ular o'zlari o'rganishga qiziqish bildirsalar, kitob o'qisalar yoki o'zini takomillashtirish bilan shug'ullansalar, farzandlari ham ularga ergashish ehtimoli ko'proq. Bolalarga o'rganish uzluksiz jarayon ekanligini ko'rsatish muhimdir. Qo'llab-quvvatlash va qaror qabul qilish: ijobiy muhit yaratish, real maqsadlar qo'yish va mustaqillikni rag'batlantirish orqali ota-onalar farzandlarining o'quv muvaffaqiyatlariga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun, ota-onalarning ishtiroki nafaqat o'quv natijalarini yaxshilashga hissa qo'shadi, balki o'ziga ishonch, o'rganishga muhabbat va hayotda yangi cho'qqilarga erishish istagini ham uyg'otadi. Ota-onalarning hissiy qo'llab-quvvatlashi bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bolalar ota-onalari ularning muvaffaqiyatlariga qiziqish bildirayotganini his qilganda, ular ko'proq g'ayratli bo'ladilar va qiyinchiliklarni yengishga tayyor bo'ladilar. O'rnak: Ota-onalar o'rganish uchun qulay uy muhitini yaratishi mumkin. Bunga maxsus ish joyini taqdim etish, muntazam o'qish vaqti va chalg'ituvchi narsalardan xalos bo'lish kiradi. Bu yondashuv bolalarga o'qishlariga e'tibor qaratishga va o'zini o'zi tarbiyalashga yordam beradi. Ota-onalarning farzandlarining ta'limidagi rolini bo'rttirib bo'lmaydi. O'quv jarayonida faol ishtirok etish va motivatsiyani saqlab qolish muvaffaqiyatli o'rganishning asosiy omillaridir.

Xo'sh, ota-onalarning farzand oldida shuncha ma'suliyati bor ekan? Mahallanichi degan savolga ham javob topishimiz kerak?

Haqiqatan ham, farzand tarbiyasida ota-ona birlamchi mas'ul bo'lsa, mahalla ham muhim ijtimoiy institut sifatida katta o'rin tutadi. Ayniqsa, O'zbekiston sharoitida mahalla nafaqat ma'muriy-hududiy birlik, balki ijtimoiy-ma'naviy muhitni shakllantiruvchi tuzilma hisoblanadi.

Mahalla – O'zbekistonda va boshqa ko'plab mamlakatlarda ma'muriy-hududiy birlik. Mahalla atamasi arabcha bo'lib, „o'rin-joy“ degan ma'noni anglatadi. Mahalla turli mintaqalarda mahallot (joy), guzar, jamoa, elat, elod nomlarda atalib kelingan. Hozirgi kunda turli ma'muriy birliklar, jumladan, okrug, shahar tumani ma'nolarida ishlatiladi.

Agar ota-ona – farzand tarbiyasining asosi bo'lsa, maktab – bilim beruvchi maskan, mahalla esa ularni birlashtiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy tayanchdir. “Oila–maktab–mahalla” hamkorligi mustahkam bo'lsa, o'quvchi har tomonlama barkamol, ma'naviy yetuk shaxs bo'lib voyaga yetadi. Shunday ekan mahalla o'quvchiga qanday sharoit yaratib beradi?

Mahalla o'quvchining har tomonlama shakllanishida muhim ijtimoiy muhit vazifasini bajaradi. Ayniqsa, O'zbekiston sharoitida mahalla nafaqat ma'muriy birlik, balki tarbiyaviy va

ma'naviy institut sifatida faoliyat yuritadi. U o'quvchi uchun zarur bo'lgan bir qator sharoitlarni yaratib beradi. Avvalo, mahalla ma'naviy-axloqiy muhitni shakllantiradi. Unda milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an'analar asrab-avaylanadi va yosh avlodga yetkaziladi. Turli ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, bayramlar, uchrashuvlar, suhbatlar orqali o'quvchilarda kattalarga hurmat, kichiklarga mehr, jamoaga sadoqat kabi fazilatlar qaror topadi. Bunday muhit bolada ijtimoiy mas'uliyat va odob-axloq me'yorlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, mahalla o'quvchi uchun xavfsiz ijtimoiy makon yaratadi. Yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularni turli salbiy ta'sirlardan himoya qilish mahalla faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Profilaktika ishlari, yoshlar bilan individual suhbatlar, nazorat va hamkorlik mexanizmlari orqali o'quvchilarning huquqbuzarlikka moyilligi oldi olinadi. Bu esa ularning sog'lom va xavfsiz muhitda ulg'ayishiga yordam beradi. Mahalla ta'lim jarayonini ham qo'llab-quvvatlaydi. Maktab bilan hamkorlikda o'quvchilarning davomati, o'zlashtirish darajasi va ijtimoiy sharoiti o'rganiladi. Ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarga moddiy va ma'naviy yordam ko'rsatish orqali o'quvchilarning ta'lim olishi uchun qulay shart-sharoit yaratiladi. Bu jarayon oila-maktab-mahalla hamkorligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, mahalla o'quvchilarning iqtidor va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun imkoniyat yaratadi. Turli to'garaklar, sport musobaqalari, kitobxonlik kechalari va madaniy tadbirlar orqali yoshlarning qiziqishlari qo'llab-quvvatlanadi. Bu esa ularning ijodiy va intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarishga yordam beradi. Nihoyat, mahalla o'quvchining ijtimoiylashuv jarayonida muhim rol o'ynaydi. U jamoa bilan yashash, hamkorlik qilish, o'z fikrini erkin ifoda etish, fuqarolik burchini anglash kabi ko'nikmalarni aynan mahalla muhitida o'zlashtiradi. Shu tariqa mahalla o'quvchining barkamol shaxs bo'lib shakllanishida muhim ijtimoiy tayanch vazifasini bajaradi.

Tarbiyaviy jarayonlarni samarali boshqarish ko'p subyektli ijtimoiy tizimni talab etadi. O'zbekiston sharoitida “mahalla-maktab-oila” modeli tarixiy va ijtimoiy jihatdan shakllangan integrativ tarbiya tizimi hisoblanadi. Mazkur tizimni takomillashtirish pedagogik boshqaruvning tizimlilik, uzviylik, hamkorlik va monitoring tamoyillariga asoslanishi lozim. Tarbiyaviy jarayon — bu shaxsni ijtimoiylashuv, ma'naviy-axloqiy kamolot va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga qaratilgan maqsadli pedagogik ta'sirlar majmui. Ushbu jarayonni boshqarish esa rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish, nazorat va tahlil bosqichlarini o'z ichiga oladi. Agar mahalla, maktab va oila o'rtasida funksional integratsiya yetarli bo'lmasa, tarbiyaviy ta'sirlar fragmentar xarakter kasb etadi va kutilgan natijaga erishilmaydi. Shu bois mexanizmni takomillashtirish quyidagi tarkibiy elementlarga tayanadi:

Mahalla–maktab–oila” mexanizmini takomillashtirishning samaradorligi tizimli boshqaruv, subyektlararo koordinatsiya va muntazam monitoringga bog‘liq. Mazkur model tarbiyaviy ta’sirlarning uzluksizligi va izchilligini ta’minlaydi hamda o‘quvchining ijtimoiylashuvi va shaxsiy rivojlanishini kompleks qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi. Shunday qilib, hamkorlik mexanizmlarini ilmiy asosda tashkil etish tarbiyaviy jarayonlarni boshqarishda barqaror va natijador tizimni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Tarbiyaviy jarayonlarning samaradorligi subyektlararo aniq vazifalar taqsimoti, yagona maqsad va rejalashtirish tizimi, muntazam monitoring hamda individual yondashuvga bog‘liqdir. Ota-onaning hissiy va motivatsion qo‘llab-quvvatlashi, maktabning pedagogik boshqaruv faoliyati hamda mahallaning ijtimoiy-ma’naviy muhit yaratish funksiyasi o‘zaro uyg‘unlashgandagina o‘quvchining har tomonlama rivojlanishi ta’minlanadi. Bundan tashqari “mahalla–maktab–oila” hamkorlik mexanizmlarini tizimli va ilmiy asosda yo‘lga qo‘yish tarbiyaviy jarayonlarni boshqarishda barqaror, samarali va natijador modelni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Mahalla to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2021.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim va tarbiya sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari. – Toshkent, 2019–2023.
4. O‘zME. Birinchi jild. – Toshkent, 2000.
5. To‘xtaxodjayeva M.X. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
6. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Innovatsiya, 2016.
7. Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya asoslari. – Moskva, 2002.

INKLYUZIV MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING MAHALLA-MAKTAB-OILA HANKORLIK STRATEGIYALARI

Umaraliyeva Muxayyo Abdugaparovna,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti

“Ilmiy va ilmiy pedagog kadrlar tayyorlash” ilmiy tadqiqot bo‘limi boshlig‘i

Annotatsiya. Maqolada inklyuziv madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishda mahalla-maktab-oila hamkorligining ahamiyati keng yoritilgan. Inkluziv madaniyatini rivojlantirish, jamiyatimizda tenglik va adolatni ta‘minlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar. Inklyuziv madaniyat, mahalla-oila-maktab, ta‘lim muassasasi, jamiyat, yoshlar, ma‘naviy tarbiya

Annotation. The article highlights the importance of community-school-family collaboration in shaping and developing inclusive culture. Developing inclusive culture is crucial for ensuring equality and justice in our society. This approach helps guarantee the right to education for children with special needs and strengthens social integration.

Keywords. Inclusive culture, community-family-school, educational institution, society, youth, moral education.

Аннотация. В статье подчеркивается важность сотрудничества сообщества, школы и семьи в формировании и развитии инклюзивной культуры. Развитие инклюзивной культуры имеет решающее значение для обеспечения равенства и справедливости в нашем обществе. Этот подход помогает гарантировать право на образование для детей с особыми потребностями и укрепляет социальную интеграцию.

Ключевые слова: Культура инклюзивного воспитания, сообщество-семья-школа, образовательное учреждение, общество, молодежь, моральное воспитание.

Mamlakatimizda inklyuziv ta‘limni ta‘lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda fan, ta‘lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta‘minlash asosida tashkil etishning huquqiy – me‘yorlari ishlab chiqilgan. “Alohida ta‘lim ehtiyoji bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta‘limni tashkil etish maqsadida ta‘lim muassasalari moddiy texnika bazasini mustahkamlash, o‘quv dasturlarini adaptivlashtirish, sog‘lomlashtiruvchi sifatli ta‘lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish hamda bu jarayonga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash” kabi muhim vazifalar belgilandi²⁶.

Inkluziv madaniyat – bu jamiyatda har bir insonning, jumladan, maxsus ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning ham to‘liq ishtirok etishini ta‘minlaydigan muhitdir. Bu madaniyat quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi:

- ✓ Tenglik: Har bir o‘quvchining imkoniyatlari va qobiliyatlariga qarab ta‘lim olish huquqiga ega bo‘lishi.
- ✓ Adolat: Ta‘lim jarayonida barcha o‘quvchilarga bir xil sharoitlar yaratish va ularning individual ehtiyojlarini inobatga olish.
- ✓ Ijtimoiy integratsiya: O‘quvchilar o‘rtasida ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish va ularni bir-biriga yaqinlashtirish.

²⁶ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони

O‘zbekiston Prezidenti Sh.Mirziyoyev: “Oila biz uchun muqaddas. Muqaddasligi shuki, avvalambor, qayerda ishlashidan qat’iy nazar, kim bo‘lishidan qat’iy nazar, agar oilada tarbiya, oilada muhit, oilada halollik, munosabat, tarbiyaga alohida e’tibor bermasa, hech qachon natija bo‘lmaydi. Shuning uchun men farzandlarimning tarbiyasiga juda katta

e’tibor beraman. Har bir farzandimga ham, nevaramga ham alohida o‘zining munosabatim bor. Har bir nevaramning alohida xarakterini bilaman, orzusini, istagini bilaman” – deb fikrini bildirdi. Shu munosabat bilan oila, mahalla va ta’lim muassasalarining asosiy moyilligi jamiyat majburiyatlariga javob beradigan rivojlangan yoshlarni tarbiyalashdir. Yoshlarning vatanparvarligi oilada, mahallada, ta’lim muassasasida tan

olinishdan boshlanadi: o‘z oilasini, mahallasini, ta’lim joyini qadrlamaganlar o‘z Vatanini qadrlamaydilar. Oila, mahalla va ta’lim muassasalari shaxs ma’naviyatini shakllantiruvchi omil sifatida yetakchi o‘rinda turadi. Zamon talablariga javob beradigan rivojlangan aholini

barpo etishda har bir oila, mahalla va ta’lim muassasasi faol ishtirok etmoqda.

Inklyuziv ta’limni oiladan maktabgacha ta’lim muassasalarida, umumta’lim maktablarida, kasb-hunar kollejlari va oliy o‘quv muassasalarida joriy etish natijasida imkoniyati cheklangan insonlarga nisbatan umumiy munosabat o‘zgarayotgani ma’lum bo‘ldi. Bu esa ularning hayotda muvaffaqiyat qozonishi uchun omil bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Inklyuziv ta’lim imkoniyati cheklangan bolalarga umumta’lim jarayonidagi barcha tadbirlarda faol va muntazam ishtirok etish imkonini beradi. Buning natijasida stereotiplar shakllanishining oldi olinib, ko‘rsatiladigan individual yordam imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyatdan ajratib qo‘ymaydi. Ular olgan ko‘nikmalarini umumlashtirish imkoniga ega bo‘lishadi. Imkoniyati cheklangan insonlar uchun ishlab chiqilgan va jamiyatga reja asosida joriy etilayotgan inklyuziv ta’lim strategiyasi o‘qishning uzluksiz va muttasilligini ta’minlaydi. Mahalla – maktab – oila – ushbu tizim kelajakda ota-onalarga imkoniyati cheklangan bolalarini umumta’lim muassasalari va oliy o‘quv yurtlariga bemalol, xavfsiramasdan olib kelishlari uchun zamin yaratadi.

Inklyuziv ta’lim – o‘quvchilarning imkoniyatlari, individual-psixologik, jismoniy nuqson va o‘zlashtirish xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladigan ta’lim jarayonidir²⁷. Shuningdek, inklyuziv ta’lim davlat siyosati bo‘lib, nogiron va sog‘lom bolalar o‘rtasidagi to‘siqlarni bartaraf etish, inklyuziv ta’limga muhtoj bolalarni rivojlanishidagi nuqsonlari yoki iqtisodiy qiyinchiliklaridan qat’i nazar, ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo‘naltirilgan umumta’lim jarayoniga qo‘shishni ifodalovchi ta’lim tizimidir.

Inklyuziv ta’lim jismoniy va psixik imkoniyatlari cheklangan o‘quvchilarni sog‘lom o‘quvchilar bilan birgalikda o‘qitishni anglatadi. Inklyuziv ta’lim bir qator muhim tamoyillarga tayanilgan holda amalga oshiriladi. Jumladan, □ inson qadri uning layoqatlari va yutuqlariga bog‘liq emasligi prinsipi; □ har bir shaxsning his qilish va o‘ylash layoqatiga egaligi prinsipi; □ har bir shaxsning muloqot qilish va tinglash huquqiga egaligi prinsipi; □ har bir shaxsning bir-biriga kerakliligi prinsipi; □ shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim jarayonining aniq hamkorlik asosida amalga oshirilishi prinsipi; □ har bir o‘quvchining o‘z tengdoshlarining qo‘llab-quvvatlovi va do‘stona munosabatlariga ehtiyojmandligi prinsipi; □ turli-tumanlik o‘quvchi hayotining barcha jabhalarini rivojlantirishni ta’minlashi zarurligi prinsipi kabilar. Inklyuziv ta’limning maqsadi - alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilar uchun maktabda maxsus vosita va metodlarni qo‘llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to‘siqsiz moslashtirilgan ta’lim muhitini

²⁷ Педагогик атамалар луғати. – Т.: “Фан”, 2008. –Б.47.

yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda to‘laqonli uyg‘unlashuviga xizmat qiladigan sifatli ta’lim berishni ta’minlashdan iborat²⁸.

Xorijda inklyuziv ta’limni joriy qilish tajribasining tahlili ko‘rsatdiki, uning rivojlanishi turli mamlakatlarda nogiron bolalarning ta’lim olish huquqlarini amalga oshirishga, me’yoriy-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va manfaatdor doiralarda inklyuziyani tashkil qilish muammolarini muhokama qilishga yo‘naltirilgan fuqarolik munosabatining shakllanishidan boshlangan. N.N.Malofeyevaning fikricha, faqat shu bosqichlardan keyingina inklyuziv ta’lim g‘oyalarini amaliyotga tatbiq qilishga o‘tish amalga oshirildi. Inklyuziv ta’limni joriy qilish jarayonida to‘siqlarsiz muhitni tashkil qilish qiyinchiliklarigina: panduslar borligi, maktabning bir qavatli dizayni, umumiy foydalanish joylarini qayta jihozlash, shtatlar jadvaliga mutaxassis defektologlarni 25 kiritishgina emas, balki “keng tarqalgan stereotiplar va noto‘g‘ri tushunishlar, shu jumladan, o‘qituvchilar, o‘quvchilar va ota-onalarning integratsiyaga tayyorligi yoki rad etishidan iborat” ijtimoiy xususiyatli qiyinchiliklar ham mavjud. SHu munosabat bilan inklyuziv ta’lim g‘oyalarini amaliyotga joriy qilish, birinchi navbatda, maktab jamoasi tomonidan inklyuziya qadriyatlarini tan olish, har bir bolani uning “boshlanishdagi” imkoniyatlaridan qat’iy nazar, rivojlanishga ehtiyojini amalga oshirish, individuallikni qo‘llab-quvvatlash zarurligini tushunish bilan bog‘liq ta’lim muaassasasining inklyuziv madaniyatini yaratishni nazarda tutadi.

Prezident qarori bilan 2025 yilgacha inklyuziv umumta’limni bosqichmabosqich joriy etish masalasi qo‘yilgan. Bunda imkoniyati cheklangan bolalarning maktablarga kelishi uchun to‘siqsiz muhit yaratish, yangi quriladigan maktablarni xuddi shunday sharoitlar bilan qurish, pedagog kadrlar tayyorlash, o‘quv bazasini takomillashtirish kabi vazifalar belgilangan.

Inkluziv madaniyat ta’lim tizimida har bir o‘quvchining teng huquqliligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Bu madaniyatni rivojlantirish orqali biz jamiyatimizda ijtimoiy adolat va barqarorlikni ta’minlashimiz mumkin. Ta’lim jarayonida inkluziv yondashuvlarni qo‘llash, barcha o‘quvchilarning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun zarur sharoitlarni yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони
2. Педагогик атамалар луғати. – Т.: “Фан”, 2008. –Б.47.
3. Умумий ўрта таълим ташкилотларида инклюзив таълимни ташкил этиш тартиби тўғрисидаги Низом. – Т.: “Вазирлар Маҳкамасининг 638-сон қарори иловаси”, 2021.
4. F.U.QODIROVA, D.A.PULATOVA Inklyuziv ta’lim: nazariya va metodika “Pedagogika universiteti hamda institutlarining barcha yo‘nalishida ta’lim olayotgan talabalar, inklyuziv ta’lim sharoitida faoliyat yuritayorgan o‘qituvchilar hamda ota-onalar uchun darslik” T.: Chirchiq-2022// 6-, 10- b
5. Xolmatova, M. - "Ta'limda tenglik va adolat: Inkluziv madaniyatga oid masalalar": Ushbu tadqiqotda ta'limda tenglik va adolatni ta'minlash uchun inkluziv madaniyatning ahamiyati tahlil qilinadi.

²⁸ Умумий ўрта таълим ташкилотларида инклюзив таълимни ташкил этиш тартиби тўғрисидаги Низом. – Т.: “Вазирлар Маҳкамасининг 638-сон қарори иловаси”, 2021.

КЛАССИЧЕСКАЯ ЖИВОПИСЬ В РАЗВИТИИ ЭСТЕТИЧЕСКОГО И НРАВСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ СТУДЕНТОВ

Хакимов Равшан,

*Старший преподаватель Гулистанского государственного педагогического
института.*

E-mail: rovshik721@gmail.com

Аннотация: В статье рассматривается педагогический потенциал классической живописи в развитии эстетического и нравственного сознания студентов. Исследование проведено на базе в пяти художественных институтах Центральной Азии с участием 320 обучающихся. Методология включает искусствоведческий анализ, педагогический эксперимент и психологическую диагностику. Экспериментальные данные показали значительное повышение уровня эстетического суждения (до 54%), исторической осведомлённости (до 51%) и нравственной рефлексии (до 47%) в процессе целенаправленной работы с классическими произведениями. Обоснованы теоретические и педагогические условия эффективной интеграции классического искусства в систему высшего образования.

Ключевые слова: классическая живопись, художественно-исторические ценности, эстетическое воспитание, формирование характера, культурное наследие, иконографический анализ, нравственное воспитание, визуальная грамотность, художественная педагогика, трансформирующее обучение.

CLASSICAL PAINTING IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' AESTHETIC AND MORAL CONSCIOUSNESS

Annotation: The article examines the pedagogical potential of classical painting in the development of students' aesthetic and moral consciousness. The study was conducted in five art institutes of Central Asia with the participation of 320 students. The methodology includes art historical analysis, a pedagogical experiment, and psychological diagnostics. The experimental data demonstrated a significant increase in the level of aesthetic judgment (up to 54%), historical awareness (up to 51%), and moral reflection (up to 47%) in the process of purposeful work with classical artworks. The theoretical and pedagogical conditions for the effective integration of classical art into the system of higher education are substantiated.

Key words: classical painting, artistic-historical values, aesthetic education, character formation, cultural heritage, iconographic analysis, moral education, visual literacy, art pedagogy, transformative learning.

KLASSIK RASSOMCHILIK TALABALAR ESTETIK VA AXLOQIY ONGINI RIVOJLANTIRISHDA

Annotatsiya: Maqolada klassik tasviriy san'atning talabalar estetik va axloqiy ongini rivojlantirishdagi pedagogik salohiyati ko'rib chiqiladi. Tadqiqot Markaziy Osiyodagi beshta badiiy institut negizida 320 nafar talaba ishtirokida o'tkazildi. Metodologiya san'atshunoslik tahlili, pedagogik tajriba va psixologik diagnostikani o'z ichiga oladi. Eksperimental ma'lumotlar klassik asarlar bilan maqsadli ishlash jarayonida estetik mulohaza darajasining (54% gacha), tarixiy xabardorlikning (51% gacha) va axloqiy refleksiyaning (47% gacha) sezilarli oshganini ko'rsatdi. Klassik san'atni oliy ta'lim tizimiga samarali integratsiya qilishning nazariy va pedagogik shart-sharoitlari asoslab berildi.

Kalit so‘zlar: klassik rasm, badiiy-tarixiy qadriyatlar, estetik tarbiya, xarakter shakllanishi, madaniy meros, ikonografik tahlil, axloqiy tarbiya, vizual savodxonlik, badiiy pedagogika, o‘zgartiruvchi ta’lim.

Введение. Классическая живопись представляет собой уникальный феномен мировой культуры, обладающий огромным потенциалом для воспитания у студентов высоких художественно-исторических ценностей. В эпоху глобализации и цифровизации особую актуальность приобретает проблема сохранения и передачи культурного наследия, формирования у молодого поколения способности к восприятию и пониманию классических произведений искусства [1]. Стратегия развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы подчеркивает важность духовно-нравственного воспитания молодежи на основе национальных и общечеловеческих ценностей [2]. Постановление Кабинета Министров от 15 мая 2023 года № КМ-234 "О мерах по развитию художественного образования" определяет приоритеты в области эстетического воспитания [3]. Указ Президента от 8 октября 2023 года № УП-8901 "О Концепции развития изобразительного искусства в Республике Узбекистан" устанавливает стратегические направления художественного образования [4].

Проблема исследования заключается в недостаточной разработанности теоретических основ и практических методов использования классической живописи для воспитания художественно-исторических ценностей в современном образовательном контексте.

Теоретические основы ценностного потенциала классической живописи. Классическая живопись как феномен культуры обладает уникальным ценностным содержанием, которое формировалось на протяжении веков под влиянием философских, религиозных, эстетических идей различных эпох. Концепция "вечных ценностей" в искусстве, разработанная М.С.Каганом, рассматривает классические произведения как носители универсальных человеческих смыслов [7]. Теория художественной ценности Н.А.Дмитриевой определяет критерии классичности произведений искусства: совершенство формы, глубина содержания, универсальность идей, способность к многократной интерпретации [6]. Философия искусства А.Ф.Лосева раскрывает механизмы воздействия художественных образов на сознание и подсознание человека [8].

Семиотическая теория Ю.М.Лотмана рассматривает произведения живописи как сложные знаковые системы, кодирующие культурную информацию и ценностные ориентации [9]. Герменевтический подход Х.-Г.Гадамера подчеркивает диалогический характер восприятия искусства, возможность "разговора" между произведением и зрителем через века [12]. Теория архетипов К.Г.Юнга объясняет универсальное воздействие классических образов через обращение к коллективному бессознательному [10].

Методологические принципы исследования. Исследование основано на комплексном подходе, объединяющем искусствоведческие, педагогические и психологические методы изучения воспитательного потенциала классической живописи. Использовались методы иконографического анализа, стилистического анализа, сравнительного анализа, педагогического эксперимента, анкетирования, интервьюирования, наблюдения, контент-анализа, статистической обработки данных. Экспериментальная база включала пять художественных учебных заведений:

Ташкентский государственный институт искусств, Самаркандский государственный институт архитектуры и строительства, Алматинская академия искусств им. Т.Жургенова (Казахстан), Бишкекская академия искусств (Кыргызстан), Душанбинский институт искусств (Таджикистан).

В исследовании приняли участие 320 студентов художественных специальностей (возраст 18-23 года, 58% девушки), разделенных на экспериментальную (160 человек) и контрольную (160 человек) группы. Методика исследования включала пять этапов: подготовительный (отбор произведений классической живописи для изучения), диагностический (определение исходного уровня художественно-исторических ценностей), формирующий (реализация экспериментальной программы), контрольный (оценка результативности), аналитический (обобщение результатов). Для сбора данных использовались: тест художественно-исторических знаний (50 вопросов), опросник ценностных ориентаций (80 утверждений), методика диагностики эстетических предпочтений, анкета самооценки культурной компетентности.

Экспериментальная программа “Классическая живопись как школа ценностей”. Разработанная программа включала десять тематических модулей, каждый из которых был посвящен изучению определенного аспекта ценностного содержания классической живописи. Модуль “Религиозная живопись и духовные ценности” изучал произведения на библейские сюжеты, анализировал воплощение христианских добродетелей в творчестве старых мастеров [1]. Модуль “Мифологическая живопись и этические идеалы” рассматривал произведения на античные сюжеты, выявлял моральные принципы, заложенные в мифологических образах [8]. Модуль “Историческая живопись и гражданские ценности” анализировал изображение исторических событий, героических поступков, патриотических чувств [9].

Модуль “Портретная живопись и человеческое достоинство” изучал воплощение идеала человеческой личности в портретном искусстве различных эпох [10]. Модуль “Пейзажная живопись и экологические ценности” рассматривал отношение к природе в классическом искусстве, формирование экологического сознания [11]. Модуль “Жанровая живопись и социальные ценности” анализировал изображение повседневной жизни, семейных отношений, трудовой деятельности [12]. Модуль “Натюрморт и философия бытия” изучал символическое содержание предметного мира, размышления о смысле жизни и смерти [13].

Особенности восприятия классической живописи современными студентами. Восприятие классической живописи современными студентами имеет ряд специфических особенностей, обусловленных влиянием цифровой культуры, изменением эстетических предпочтений, трансформацией ценностных ориентаций [9]. Исследование показало, что 67% студентов испытывают трудности в понимании символического содержания классических произведений, 54% - в восприятии религиозных сюжетов, 48% - в оценке художественных достоинств [10]. В то же время 73% студентов проявляют интерес к изучению биографий великих художников, 69% - к истории создания знаменитых произведений, 61% - к техническим особенностям живописи [11].

Основными барьерами восприятия являются: недостаток исторических знаний (78% респондентов), незнание мифологии и религиозных сюжетов (71%), отсутствие навыков визуального анализа (65%), влияние стереотипов массовой культуры (59%) [12]. Позитивными факторами выступают: эмоциональная отзывчивость на красоту (84%),

интерес к человеческим судьбам (79%), стремление к самообразованию (72%), открытость новому опыту (68%) [13].

Гендерные различия проявляются в том, что девушки больше интересуются портретной живописью и бытовыми сценами (74% против 52% у юношей), а юноши - историческими и батальными сценами (69% против 43% у девушек). Возрастная динамика показывает рост интереса к классическому искусству от первого к пятому курсу (с 34% до 67%). Культурные различия обусловлены национальными традициями и религиозной принадлежностью студентов [7].

Результаты экспериментального исследования. Анализ результатов констатирующего этапа выявил недостаточный уровень сформированности художественно-исторических ценностей у студентов. Высокий уровень демонстрировали только 16% респондентов, средний - 38%, низкий - 46%. Знание классических произведений живописи показали 24% студентов, понимание их ценностного содержания - 21%, способность к эстетической оценке - 19%. Сформированность нравственных ценностей была развита у 31% на высоком уровне, у 43% - на среднем, у 26% - на низком.

Реализация экспериментальной программы привела к значительным изменениям в показателях экспериментальной группы. Уровень художественно-исторических ценностей повысился с 17% до 71% (прирост +54%), знание классических произведений - с 23% до 77% (прирост +54%), понимание ценностного содержания - с 20% до 71% (прирост +51%), способность к эстетической оценке - с 18% до 66% (прирост +48%). Сформированность нравственных ценностей показала прирост с 32% до 79% (+47%).

Качественный анализ показал формирование у студентов экспериментальной группы глубокого понимания ценностного содержания классической живописи. 82% студентов научились анализировать символическое содержание произведений, 78% - понимать исторический контекст, 74% - оценивать художественные достоинства. Значительно повысилась мотивация к изучению классического искусства, посещению музеев и выставок.

Критерии оценки воспитательной эффективности. На основе теоретического анализа и экспериментальных данных были определены критерии и показатели эффективности использования классической живописи в воспитании художественно-исторических ценностей. Когнитивный критерий включает показатели: знание классических произведений живописи, понимание их исторического контекста, владение искусствоведческой терминологией, способность к иконографическому анализу [1]. Эмоционально-эстетический критерий характеризуется показателями: эмоциональная отзывчивость на классическое искусство, способность к эстетическому переживанию, развитость художественного вкуса, эстетическая чувствительность [8].

Педагогические условия эффективного использования классической живописи. Эффективность использования классической живописи в воспитательном процессе определяется созданием специальных педагогических условий. Первое условие - обеспечение высокого качества репродукций и возможности знакомства с подлинными произведениями в музеях. Второе условие - создание эмоционально насыщенной образовательной среды, способствующей глубокому эстетическому переживанию [9]. Третье условие - обеспечение междисциплинарных связей с историей, литературой, философией, религиоведением [10].

Четвертое условие - использование активных методов обучения, стимулирующих самостоятельную познавательную деятельность студентов. Пятое условие - индивидуализация образовательного процесса с учетом личностных особенностей и интересов студентов. Шестое условие - создание возможностей для творческого самовыражения и интерпретации классических произведений [7]. Седьмое условие - обеспечение систематичности и последовательности в изучении классического наследия [8].

Заключение. Проведенное исследование убедительно доказало высокий воспитательный потенциал классической живописи в формировании художественно-исторических ценностей у студентов. Классические произведения живописи являются уникальными носителями духовных, эстетических, этических ценностей, которые остаются актуальными для всех эпох и культур.

Основные выводы исследования: классическая живопись обладает уникальным ценностным содержанием, способным оказывать глубокое воспитательное воздействие на личность; эффективность использования классических произведений определяется созданием специальных педагогических условий и применением активных методов обучения; воспитание художественно-исторических ценностей требует систематической и целенаправленной работы, учитывающей особенности восприятия современных студентов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алпатов М.В. Всеобщая история искусств. Том 2. Искусство эпохи Возрождения. – М.: Искусство, 2021. – 592 с.
2. Стратегия развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы. Указ Президента Республики Узбекистан от 28 января 2022 года № УП-60.
3. Постановление Кабинета Министров от 15 мая 2023 года № КМ-234 "О мерах по развитию художественного образования".
4. Указ Президента от 8 октября 2023 года № УП-8901 "О Концепции развития изобразительного искусства в Республике Узбекистан".
5. Bengtsson S.L., Ullén F. Listening to rhythms activates motor and premotor cortices // Cortex. – 2022. – Vol. 45. – P. 62-71.
6. Дмитриева Н.А. Краткая история искусств. – М.: АСТ-Пресс, 2020. – 624 с.
7. Каган М.С. Философия культуры. – СПб.: Петрополис, 2019. – 416 с.
8. Лосев А.Ф. Диалектика художественной формы. – М.: Академический проект, 2020. – 416 с.
9. Лотман Ю.М. Семиосфера. – СПб.: Искусство-СПБ, 2019. – 704 с.
10. Юнг К.Г. Человек и его символы. – М.: Серебряные нити, 2018. – 352 с.

INKLYUZIV TA'LIMDA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA STEAM TEKNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

Xamrakulova Marg'uba Muxammadovna,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Tabiiy Fanlar fakulteti tyutori

+998998399968

Annotatsiya

Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida tabiiy fanlarni o'qitishda STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) texnologiyasidan foydalanishning nazariy-pedagogik asoslari, metodik xususiyatlari hamda amaliy qo'llash mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, inklyuziv sinflarda differensial yondashuvni amalga oshirish, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish va zamonaviy pedagogik innovatsiyalarni joriy etish masalalari tahlil qilingan. Ilmiy manbalarga ko'ra, STEAM yondashuvi inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish, o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish hamda fanlararo integratsiyani ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, STEAM texnologiyasi, tabiiy fanlar, fanlararo integratsiya, differensial ta'lim, innovatsion pedagogika, loyiha metodi.

Аннотация

В данной статье освещаются теоретико-педагогические основы, методические особенности и механизмы практического применения технологии STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) в процессе преподавания естественных наук в условиях инклюзивного образования. Также проанализированы вопросы реализации дифференцированного подхода в инклюзивных классах, учета индивидуальных потребностей обучающихся и внедрения современных педагогических инноваций. По результатам исследования установлено, что STEAM-подход является эффективным средством повышения качества инклюзивного образования, развития творческого и критического мышления учащихся, а также обеспечения междисциплинарной интеграции.

Ключевые слова: инклюзивное образование, технология STEAM, естественные науки, междисциплинарная интеграция, дифференцированное обучение, инновационная педагогика, метод проектов.

Abstract

This article highlights the theoretical and pedagogical foundations, methodological features, and practical implementation mechanisms of STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) technology in teaching natural sciences within the framework of inclusive education. It also analyzes the issues of implementing a differentiated approach in inclusive classrooms, taking into account students' individual needs, and introducing modern pedagogical innovations. The research findings indicate that the STEAM approach is an effective tool for improving the quality of inclusive education, fostering students' creative and critical thinking skills, and ensuring interdisciplinary integration.

Keywords: inclusive education, STEAM technology, natural sciences, interdisciplinary integration, differentiated instruction, innovative pedagogy, project-based learning.

Ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida inklyuziv ta'limni rivojlantirish muhim strategik yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarga,

jumladan jismoniy yoki psixologik rivojlanishida o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan bolalarga teng imkoniyat yaratishni ko'zda tutadi.

Zamonaviy pedagogik amaliyot shuni ko'rsatadiki, an'anaviy o'qitish metodlari inklyuziv muhitda har doim ham yuqori samaradorlik bermaydi. Shu sababli innovatsion yondashuvlar, xususan STEAM texnologiyasini qo'llash dolzarb ahamiyat kasb etadi.

STEAM yondashuvi nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirgan holda o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodkorlik kompetensiyalarini rivojlantiradi[3].

Inklyuziv ta'limning nazariy asoslari

Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Tenglik va kamsitmaslik
2. Individual yondashuv
3. Moslashuvchan o'quv dasturi
4. Hamkorlik muhitini yaratish
5. Ijtimoiy integratsiya

Inklyuziv sinflarda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki fasilitator, maslahatchi va muvofiqlashtiruvchi rolini bajaradi. Ta'lim jarayoni o'quvchilarning qobiliyatlari va ehtiyojlariga moslashtirilgan holda tashkil etiladi.

STEAM texnologiyasining pedagogik mohiyati

STEAM — bu fanlararo integratsiyaga asoslangan innovatsion ta'lim modeli bo'lib, quyidagi yo'nalishlarni birlashtiradi:

1. **Science** – tabiiy fanlar (biologiya, kimyo, fizika, geografiya)
2. **Technology** – raqamli va amaliy texnologiyalar
3. **Engineering** – muhandislik va konstruktiv faoliyat
4. **Art** – ijodiy yondashuv va dizayn
5. **Mathematics** – matematik modellashtirish va hisoblash

Mazkur yondashuv konstruktivizm nazariyasiga asoslanadi. Unga ko'ra, bilim tayyor shaklda berilmaydi, balki o'quvchi tomonidan faol faoliyat jarayonida shakllantiriladi.

Inklyuziv sinflarda STEAM texnologiyasini qo'llash quyidagi pedagogik natijalarga olib keladi:

1. Differensial ta'limni ta'minlaydi

Topshiriqlar murakkablik darajasiga ko'ra moslashtiriladi. Har bir o'quvchi o'z imkoniyatidan kelib chiqib faoliyat yuritadi.

2. Ko'rgazmalilikni oshiradi

Modellar, tajribalar, vizual vositalar orqali mavzu tushuntiriladi. Bu ayniqsa ko'rish yoki eshitishida muammosi bo'lgan bolalar uchun samaralidir.

3. Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi

Guruhli loyiha ishlari orqali o'quvchilar o'zaro hamkorlik qilishni o'rganadilar.

4. Amaliy kompetensiyalarni shakllantiradi Buning natijasida o'quvchilarga mavzuni tushuntirishda nazariy bilimlar real hayot bilan bog'lanadi[1].

Loyiha asosida o'qitish

Masalan, “Ekologik muvozanat” mavzusida loyiha tashkil etish:

1. Ekotizimni o'rganish (Science)
2. Ekologik model yaratish (Engineering)
3. Raqamli taqdimot tayyorlash (Technology)

4. Poster va dizayn ishlari (Art)
5. Statistik hisob-kitoblar (Mathematics)

Bunday loyiha o'quvchilarni tadqiqot olib borishga, muammoni aniqlash va yechim taklif qilishga o'rgatadi[2].

Tajriba va modellash

Tabiiy fanlarda laboratoriya mashg'ulotlari STEAMning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Inklyuziv muhitda xavfsizlik qoidalariga rioya qilgan holda soddalashtirilgan tajribalar o'tkaziladi.

Masalan: O'simliklarning o'sish jarayonini kuzatish, ddiy elektr zanjiri yaratish, uv aylanish modelini yasash mumkin.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish

1. Virtual laboratoriyalar
2. Interaktiv testlar
3. Animatsion videodarslar
4. 3D modellar

Bu vositalar turli sezgi organlari orqali bilim olishni ta'minlaydi va darsni qiziqarli qiladi[3].

Inklyuziv sinflarda quyidagi metodik tavsiyalar beriladi:

1. Topshiriqlarni bosqichma-bosqich tushuntirish
2. Vizual va audiomateriallardan foydalanish
3. Guruhlarni aralash shaklda tashkil etish
4. Qo'shimcha ko'makchi materiallar tayyorlash
5. Ota-onalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish

Pedagogik kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, STEAM texnologiyasini qo'llash natijasida:

1. O'quvchilarning fanlarga qiziqishi oshadi
2. Mustaqil fikrlash rivojlanadi
3. O'ziga ishonch mustahkamlanadi
4. Ijtimoiy moslashuv yaxshilanadi

Inklyuziv sinflarda bu yondashuv ayniqsa samarali bo'lib, o'quvchilar o'rtasidagi psixologik to'siqlarni kamaytiradi[3].

Inklyuziv ta'lim sharoitida tabiiy fanlarni STEAM texnologiyasi asosida o'qitish zamonaviy pedagogikaning muhim yo'nalishlaridan biridir. Ushbu yondashuv: fanlararo integratsiyani ta'minlaydi; o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga oladi; amaliy va ijodiy ko'nikmalarni rivojlantiradi; ta'lim samaradorligini oshiradi. Shu bois STEAM texnologiyasini inklyuziv ta'lim tizimiga keng joriy etish, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini oshirish va zarur didaktik vositalarni yaratish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. A.Q.Raxmatullayeva N. Urinboyeva Increasing student natural literacy requirements for steam approach// California USA Conference 2022
2. Rakhmatullayeva Anor Kairullayevna. Modern pedagogical technologies used to identify gifted students in biology teaching// European Journal of Humanities and Educational Advancements, 2021/10, 211-214.
3. Ikromov, X. X. (2025). *Pedagogika yo'nalishi talabalarini baholashda raqamli texnologiyadan foydalanishining tahlili*. Digital transformation and artificial intelligence, 3(2), 40-45.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISHDA OILADA OTA-ONANING ROLI

Xayrullayev Axror Aktam o'g'li,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti, mustaqil tadqiqotchisi.

Annotatsiya. Ushu maqolada raqamli texnologiyalar kundalik hayotimizda, ta'limda, ishda, sog'liqni saqlashda va boshqa ko'plab sohalarda muhim ahamiyat kasb etishi hamda ota-onalarda pedagogik mahoratini oshirishda raqamli texnologiyalar va ulardan samarali foydalanish haqida so'z boradi.

Kalit so'z. Texnologiya, ota-ona, raqam, ta'lim, tarbiya, integratsiya, kompyuterlar, smartfonlar, planshetlar, internet, elektron pochta, ijtimoiy tarmoqlar, raqamli kamera.

Абстрактный. В этой статье обсуждается важность цифровых технологий в нашей повседневной жизни, в образовании, работе, здравоохранении и многих других областях. В статье также обсуждаются цифровые технологии и их эффективное использование для повышения педагогических навыков родителей.

Ключевое слово. Технологии, воспитание детей, цифры, образование, воспитание, интеграция, компьютеры, смартфоны, планшеты, интернет, электронная почта, социальные сети, цифровая камера.

Abstract. This article discusses the importance of digital technologies in our daily lives, education, work, healthcare, and many other areas. It also discusses the use of digital technologies and their effective use in improving parents' pedagogical skills.

Keywords. Technology, parenting, digital, education, upbringing, integration, computers, smartphones, tablets, the Internet, email, social networks, digital cameras.

Kirish. Raqamli texnologiya - bu nomidan ko'rinib turibdiki, u axborotlarni raqamli shaklda yaratish, saqlash, uzatish va qayta ishlashga asoslangan texnologiyalar yig'indisidir. Bu texnologiyalarga quydagilarni kiritishimiz mumkin: kompyuterlar, mobil qurilmalar, internet, dasturiy ta'minot, raqamli media va boshqa elektron vositalar.

Asosiy qism. Raqamli texnologiyaning o'ziga xos xususiyatlari quyidagicha:

1. Axborotlarni raqamli shaklda ifodalash - ma'lumotlar analog formatdan raqamli formatga o'tkaziladi.
2. Tezkor va samarali uzatish - ma'lumotlar tarmoqlar orqali tez va ishonchli uzatiladi.
3. Qayta ishlash imkoniyati - ma'lumotlar kompyuterlar yordamida tahrirlanadi, tahlil qilinadi va boshqariladi.
4. Saqlashning qulayligi - katta hajmdagi ma'lumotlar raqamli formatda kam joy egallaydi va uzoq muddat saqlanishi mumkin.
5. Integratsiya va avtomatlashtirish - turli tizimlar va qurilmalar o'rtasida oson bog'lanish va avtomatik ishlash imkonini beradi.

Misollar: kompyuterlar, smartfonlar, planshetlar, internet, elektron pochta, ijtimoiy tarmoqlar, raqamli kamera va boshqalar. Raqamli texnologiyalar kundalik hayotimizda, ta'limda, ishda, sog'liqni saqlashda va boshqa ko'plab sohalarda muhim rol o'ynaydi. Hozirgi bunday sharoitda farzandlar tarbiyasiga qanday e'tibor berishimiz lozim?, ota - onalardagi media savodxonlik qanchalik ahamiyatga ega?, raqamli texnologiyaning tarbiyadagi o'rni qanday?, - bu

kabi savollar juda ko‘p. Biz ushbu maqola orqali ayrim savollarga to‘xtalib o‘tishga harakat qilamiz.

Ota - onalarda pedagogik mahoratini oshirishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati haqida e’tirof etishga harakat qilamiz. Ota - onalarda pedagogik mahoratini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari haqida ma’lumot quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. Onlayn ta’lim platformalari: Ota-onalar uchun maxsus mo‘ljallangan onlayn kurslar va vebinarlar orqali pedagogik bilimlarni oshirish mumkin. Bu platformalar masofaviy o‘qitish imkonini beradi va ota-onalarga o‘z vaqtida va qulay sharoitda o‘qish imkoniyatini yaratadi. Bu platforma orqali o‘zlarining bilimlarini yanada kengaytirish imkoniyatlariga ega bo‘ladilar.

2. Mobil ilovalar: Pedagogik ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan turli mobil ilovalar mavjud. Masalan, bola tarbiyasi, o‘qitish metodikalari, psixologik maslahatlar beruvchi ilovalar ota-onalarga yordam beradi. Natijada ulardagi pedagogik va psixologik bilimlar ko‘lami kengayadi.

3. Video va audio materiallar: Internetda mavjud bo‘lgan ta’limiy videolar, podkastlar orqali ota-onalar pedagogik bilimlarni mustahkamlashlari mumkin. Bu materiallar ko‘pincha amaliy maslahatlar va real hayotiy misollarni o‘z ichiga oladi.

4. Ijtimoiy tarmoqlar va forumlar: Ota-onalar uchun maxsus guruhlar va forumlarda pedagogik muammolar muhokama qilinadi, tajriba almashiladi va mutaxassislar bilan maslahatlashish imkoniyati mavjud.

5. Virtual maslahatlar: Psixologlar, pedagoglar bilan onlayn konsultatsiyalar orqali ota-onalar o‘z savollariga javob olishi va muammolarni hal qilishda yordam olishlari mumkin. Ayniqsa, o‘smir yoshidagi farzandlari.

6. Interaktiv o'yinlar va testlar: Ota-onalar uchun pedagogik bilimlarni mustahkamlash va o'zlashtirish uchun interaktiv o'yinlar va testlar ishlab chiqilgan bo'lib, ular o'rganishni qiziqarli va samarali qiladi.

7. Elektron kitoblar va maqolalar: Pedagogik mavzularda yozilgan elektron kitoblar va maqolalar ota-onalarga keng ko‘lamda ma’lumot olish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalar ota-onalarning pedagogik mahoratini oshirishda qulay, samarali va zamonaviy vosita hisoblanadi. Ular orqali ota-onalar o‘z bilimlarini muntazam ravishda yangilab borishlari va bolalar tarbiyasida yanada faol ishtirok etishlari mumkin. Raqamli texnologiyalarning tarbiyaviy ahamiyati juda katta va zamonaviy ta’lim jarayonida muhim o‘rin tutadi. Quyida raqamli texnologiyalarning tarbiyaviy ahamiyatini asosiy jihatlariga to‘xtalib o‘tamiz:

1. Ta’lim jarayonini interaktiv va qiziqarli qilish. Raqamli texnologiyalar yordamida darslar interaktiv bo‘lib, o‘quvchilarning diqqatini jalb qilish osonlashadi. Multimedia materiallar, animatsiyalar, video va interaktiv testlar ta’limni yanada samarali qiladi.

2. Shaxsiylashtirilgan ta’lim imkoniyati. Har bir o‘quvchining qobiliyati va ehtiyojlariga mos ravishda ta’lim dasturini tuzish mumkin. Bu o‘quvchilarning o‘z salohiyatini maksimal darajada rivojlantirishga yordam beradi.

3. Axborotga tez va oson kirish. Internet va raqamli kutubxonalar orqali o‘quvchilar va o‘qituvchilar kerakli ma’lumotlarni tez topishlari mumkin. Bu bilim olish jarayonini kengaytiradi va mustaqil o‘rganishni rag‘batlantiradi.

4. Masofaviy ta’lim imkoniyatlari. Raqamli texnologiyalar yordamida ta’lim masofadan ham olib borilishi mumkin, bu esa ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi, ayniqsa uzoq hududlarda yashovchilar uchun.

5. Ijodkorlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. Raqamli vositalar yordamida o‘quvchilar turli loyihalar, prezentatsiyalar yaratib, ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini oshiradilar.

6. Hamkorlik va kommunikatsiya ko‘nikmalarini oshirish. Onlayn platformalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali o‘quvchilar va o‘qituvchilar o‘zaro muloqot qilib, guruhda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

7. Texnologik savodxonlikni oshirish. Raqamli texnologiyalar bilan ishlash orqali o‘quvchilar zamonaviy dunyoda zarur bo‘lgan texnologik ko‘nikmalarni egallaydilar, bu esa ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorlaydi.

Xulosa. Shunday qilib, raqamli texnologiyalar ta’lim va tarbiya jarayonini yanada samarali, qiziqarli va zamonaviy qiladi hamda o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va dunyoqarashini kengaytiradi. Bundan tashqari, hozirgi raqamli jamiyatda farzand tarbiyasida raqamli ma’lumotlardan to‘g‘ri foydalanish immunitetini shakllantirish, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirishda avvalo ota onaning o‘rni alohida ahamiyat kasb etadi. Boisi, “qush – uyasida ko‘rganini qiladi” deganlaridek, raqamli axborotdan qay darajada samarali foydalanishni oiladan boshlasak, bu borada ota ona va o‘quv yurtlarining o‘zaro hamkorligini to‘g‘ri yo‘lga qo‘ya olsak, farzandlarimizni raqamli jamiyatning salbiy hurujlaridan saqlagan bo‘lamiz.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullayeva, M. (2019). Raqamli texnologiyalar va ta'lim jarayonida ularning roli. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
2. Islomov, R. (2020). Zamonaviy ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ahamiyati. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Karimov, S. (2021). Pedagogik innovatsiyalar va raqamli texnologiyalar. Toshkent: Ta'lim nashriyoti.
4. UNESCO (2018). ICT in Education: A Curriculum for Schools and Programme of Teacher Development. Paris: UNESCO Publishing.
5. Bates, A. W. (2015). Teaching in a Digital Age: Guidelines for designing teaching and learning. Vancouver: Tony Bates Associates Ltd.
6. Selwyn, N. (2016). Education and Technology: Key Issues and Debates. London: Bloomsbury Academic.

TALABALARNI AXLOQIY TARBIYALASHDA OILA HAMKORLIGIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

D.Xojimetova,
Jizzax DPU, f.f.n, dotsent

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimini rivojlantirish, raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash va yoshlarni ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamol qilib tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda nafaqat ta'lim muassasalarining, balki oilaning ham o'rni beqiyosdir.

Talabani shaxsiy kamoloti, kasbiy tayyorgarligi va ijtimoiy faolligi ko'p jihatdan oliy ta'lim muassasasi hamda oila o'rtasidagi hamkorlik samaradorligiga bog'liq. Shu bois mazkur hamkorlikni tizimli ravishda tashkil etish zamonaviy ta'limning muhim talablaridan biri hisoblanadi.

Bolalarni barkamol inson qilib yetishtirishda ta'lim muassasasini oila bilan mustahkam bog'lamaqdan, tarbiya sohasidagi butun ishlarni muvaffaqiyatli amalga oshirib bo'lmaydi. Shu maqsadda ota-onalar o'rtasida ta'lim-tarbiyaga oid tashviqot ishlarini kengaytirish, ularni ta'lim muassasasining faol yordamchilariga, talabalarning barcha ishlarida har tomonlama foydali tashkilotchilariga aylantirish zarur. Har bir o'quvchi-talabani yaxshi inson qilib tarbiyalashdan ustoz-murabbiy ham, ota-ona ham manfaatdor. Maqsad birligi ustoz-murabbiyni ota-onalar bilan bog'lab turadi. O'quvchi-talaba qanday xarakterga ega bo'lishidan qat'i nazar uning ota-onasi bilan doimiy aloqada bo'lib turish ustoz-murabbiyning vazifasiga kiradi. Ustoz-murabbiyning ota-onalar orasidagi obro'si ko'pincha o'quvchitalabani fikri, mulohazalari asosida ham shakllanadi.

Oila insonning butun hayoti davomida uni qo'llab-quvvatlovchi asosiy ijtimoiy muhit hisoblanadi. Ayniqsa, talabalik davrida oilaning ma'naviy, psixologik va moddiy yordami muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-onaning farzandi ta'limiga bo'lgan qiziqishi, uning yutuq va muammolariga befarq bo'lmasligi talabani o'qishga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartiradi. Oila tomonidan ko'rsatilgan ishonch va qo'llab-quvvatlash talabada mustaqillik, mas'uliyat va o'z oldiga maqsad qo'ya olish qobiliyatini shakllantiradi.

Oliy ta'lim muassasalari esa talabalarga kasbiy bilim va ko'nikmalar berish bilan birga, ularning ma'naviy kamoloti va ijtimoiy faolligini rivojlantirishga ham mas'uldir. Ta'lim jarayonida professor-o'qituvchilarning pedagogik mahorati, talabalarga individual yondashuvi va tarbiyaviy ishlari muhim ahamiyatga ega. OTMda tashkil etiladigan ilmiy, madaniy va ma'rifiy tadbirlar talabalarning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, ustoz-murabbiyning ota-onalar to'g'risidagi fikri ham o'quvchi-talabani suvrati va siyratidan olgan taassurotlariga asoslanadi. Ustoz-murabbiyning odobi jamoada ham, ota-onalarda ham noto'g'ri fikr, taassurot qoldirmasligini taqozo qiladi. Har bir ota-ona mazkur ta'lim muassasasida olib boriladigan barcha tadbirlardan xabardor bo'lishi uchun ta'lim muassasalari bilan hamkorlikni kuchaytirishda quyidagi tavsiyalarni keltirish mumkin:

professor-o'qituvchilar g'oyaviy-tarbiyaviy ishlarni kuchaytirish yo'llari, talaba-o'quvchilarning yoshiga mos ravishda milliy g'oyani singdirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari haqida chuqur bilimga ega bo'lishi talab etiladi. G'oyaviy tarbiyani yoshlar ongiga singdirishda, ularning ishonch va e'tiqodiga aylantirishga yangicha uslub, yondashuv va texnologiyalarni qo'llash muhim;

– g‘oyaviy tarbiyani yoshlar ongiga singdirishda erkin mavzular tanlash va taqdimotini o‘tkazishga e‘tibor qaratish lozim. Milliy g‘oyani targ‘ib etishda roliklar, videokliplar, ijtimoiy reklamalar, “Virtual sayohatlar”, “Multimediya” dasturlaridan foydalanish lozim; – mamlakatimizning boy tarixiy-ma‘naviy merosidan, tarixiy obidalar, muzeylaridan foydalanishga ham e‘tibor qaratish kerak. Fidoyi insonlar hayoti, dunyoning axborot maydonida bo‘layotgan o‘zgarishlar, OAV, internet ma‘lumotlari haqida to‘g‘ri tushunchalar shakllantirilishi o‘quvchi-talablarda to‘g‘ri xulosalar chiqara olish ko‘nikmalarini shakllantirishga zamin hozirlaydi;

– g‘oyaviy-tarbiyaviy ishlarda o‘quvchi-talabalarda mustaqil fikrlay olish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan bahs, munozaralarga alohida e‘tibor berish maqsadga muvofiq.

– Respublikamizda bevosita fuqarolik jamiyati asoslarini mustahkamlashga qaratilgan qonunlar qabul qilingan. Ammo mazkur qonunlarni yoshlar tomonidan anglash va hayotda qo‘llay olish ko‘nikmalari hozircha ko‘ngildagidek emas. Bunda yoshlarning qonunlar to‘g‘risida bilim va ko‘nikmalarini izchil rivojlantirish talab etiladi;

– fuqarolik jamiyati asoslarining pirovard maqsadi – inson hayotini muayyan ma‘naviy maromda muvofiqlashtirish, har bir shaxsning insoniy potensialini yuzaga chiqarishdan iboratdir. Zero, huquqiy madaniyati yuksak bo‘lgan jamiyat mustahkam bo‘ladi va millat birligi kuchayadi. Har qanday jaholatdan insonni ma‘rifat qutqaradi. Shuni hisobga olib, yoshlarga “Jaholatga qarshi ma‘rifat” tamoyili mohiyatini tushuntira borish lozim.

OTM va oila o‘rtasidagi hamkorlik talabaning psixologik barqarorligiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ota-ona va o‘qituvchilar tomonidan ko‘rsatilgan doimiy qo‘llab-quvvatlash talabada o‘z-o‘ziga ishonchni oshiradi, stress va ruhiy bosimlarni kamaytiradi. Bunday muhitda ulg‘aygan talaba o‘z imkoniyatlarini to‘liq namoyon eta oladi.

Shuningdek, qo‘shma ma‘naviy-ma‘rifiy tadbirlar, ijtimoiy loyihalar va jamoat ishlarida birgalikda ishtirok etish talabalarda ijtimoiy mas‘uliyat va fuqarolik pozitsiyasini shakllantiradi. Bu esa ularning kelajakda jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shuvchi mutaxassislar bo‘lib yetishishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, oliy ta’lim muassasalari va oila o‘rtasidagi hamkorlik talabalarni har tomonlama rivojlangan, ma‘naviy yetuk, raqobatbardosh mutaxassislar qilib tayyorlashda muhim omil hisoblanadi. Ushbu hamkorlikni tizimli, samarali va zamonaviy asosda tashkil etish ta’lim sifati va jamiyat taraqqiyotini ta’minlashning muhim shartidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. IbraimovX., Quronov M. Umumiy pedagogika [Matn]. Darslik. T., "Sahhof", 2023, 416-bet.
2. Ibraimov X., Quronov M., Ibragimova F. Pedagogika tarixi va nazariyasi [Matn]. Darslik. - T., "Sahhof", 2023.392-bet.
3. Ota-ona - murabbiy [Matn] / X.Ibraimov, M.Kuronov, J.Fozilov, F.Zaripov; - Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2024. - 220 b.
4. X.Ibraimov va boshqalar.Najot tarbiyada. -T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. -2025. – 60 b.
5. X.Ibraimov va boshqalar. Go‘zal hulq modellari. – Toshkent.: “Ilm ziyo zakovat” nashriyoti. -2025 y. 80-b.
6. X.Ibraimov va boshqalar. Ma‘naviy-axloqiy tarbiya metodlari. G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2025. - 68 b.

ART PEDAGOGIK METODLARNING NUTQIY KOMPETENSIYA RIVOJIGA TA’SIRI: MAKTABGACHA YOSH BOLALAR BILAN TAJRIBA

Xolmatova Fotima Baxtiyor qizi,

Qarshi davlat universiteti Maktabgacha ta’lim kafedrası tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada artpedagogik metodlarning maktabgacha yoshdagi bolalar nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishga ta’siri ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida tasviriy san’at, musiqa, dramatizatsiya va ijodiy o’yin faoliyatlari asosida tashkil etilgan mashg’ulotlarning bolalarning og’zaki nutqi, lug’at boyligi, bog’lanishli nutqi hamda kommunikativ faolligiga ta’siri o’rganildi. Tajriba-sinov ishlari natijalari artpedagogik yondashuv nutqiy kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirishda samarali metodik vosita ekanligini ko’rsatdi. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim tashkilotlarida nutq rivojlantirish mashg’ulotlarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so’zlar: artpedagogika, nutqiy kompetensiya, maktabgacha ta’lim, ijodiy faoliyat, kommunikativ ko’nikma, tajriba-sinov.

Аннотация: В статье рассматривается влияние артпедагогических методов на развитие речевой компетенции детей дошкольного возраста. В ходе исследования анализировались занятия, организованные на основе изобразительного искусства, музыки, драматизации и творческой игровой деятельности, а также их влияние на устную речь, словарный запас, связную речь и коммуникативную активность детей. Результаты опытно-экспериментальной работы показали, что артпедагогический подход является эффективным методическим средством формирования и развития речевой компетенции. Полученные результаты могут быть использованы для совершенствования занятий по развитию речи в дошкольных образовательных организациях.

Ключевые слова: артпедагогика, речевая компетенция, дошкольное образование, творческая деятельность, коммуникативные навыки, эксперимент.

Abstract: The article examines the impact of art-pedagogical methods on the development of speech competence in preschool children. The study analyzes educational activities organized through visual arts, music, dramatization, and creative play, and their influence on children’s oral speech, vocabulary enrichment, coherent speech, and communicative activity. The results of the experimental research demonstrate that the art-pedagogical approach is an effective methodological tool for forming and developing speech competence. The findings contribute to improving speech development practices in preschool educational institutions.

Key words: art pedagogy, speech competence, preschool education, creative activity, communicative skills, experiment.

Maktabgacha ta’lim tizimida bolalarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Nutqiy kompetensiya bolaning fikrini erkin ifodalashi, muloqot jarayonida faol ishtirok etishi, lug’at boyligini ongli qo’llashi hamda bog’lanishli nutqni shakllantira olishi bilan belgilanadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar ichida artpedagogika bolalarning nutqiy rivojlanishiga kompleks ta’sir ko’rsatadigan innovatsion yo’nalish sifatida e’tirof etilmoqda. T.S. Komarova qayd etishicha: “Badiiy faoliyat bolaning tasavvuri va nutqiy faolligining rivojlanishiga yordam beradi.” [1;24.]

Artpedagogik yondashuv san'at vositalari orqali shaxsning hissiy, estetik va kommunikativ salohiyatini rivojlantirishni nazarda tutadi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davrida tasviriy faoliyat, drammatizatsiya, musiqa va ijodiy o'yin elementlari nutqiy faollikni tabiiy ravishda rag'batlantiradi. N.A. Vetlugina yozadi: “Musiqiy tarbiya bolalarda emotsional sezgirlik va nutqning ifodaviyligini rivojlantiradi.” [4;35]. Shu bois mazkur tadqiqotning maqsadi – artpedagogik metodlarning maktabgacha yoshdagi bolalar nutqiy kompetensiyasiga ta'sirini tajriba-sinov asosida aniqlashdan iborat. Zero, L.S. Vygotskiy shunday ta'kidlaydi: “Fikr so'z orqali shunchaki ifodalanmaydi, balki aynan so'zda amalga oshadi.” [5;256].

Tadqiqot jarayoni maktabgacha ta'lim tashkilotida olib borildi. Unda 5–6 yoshli bolalar ishtirok etdi. Tadqiqot quyidagi metodlar asosida tashkil etildi:

- ✓ pedagogik kuzatuv;
- ✓ suhbat va diagnostik topshiriqlar;
- ✓ tajriba-sinov ishlari;
- ✓ natijalarni qiyosiy tahlil qilish.

Tajriba ikki bosqichda amalga oshirildi:

1. Boshlang'ich diagnostika bosqichi – bolalarning nutqiy rivojlanish darajasi (lug'at boyligi, bog'lanishli nutq, tovush talaffuzi, muloqot faolligi) aniqlandi.

2. Shakllantiruvchi bosqich – artpedagogik metodlar asosida maxsus mashg'ulotlar tashkil etildi.

Mashg'ulotlarda quyidagi metodlar qo'llanildi:

- tasviriy san'at asosida hikoya tuzish;
- drammatizatsiya va rolli o'yinlar;
- musiqiy-ritmik mashqlar;
- ijodiy ertak to'qish;
- emotsional ifoda mashqlari.

Tajriba yakunida qayta diagnostika o'tkazilib, natijalar solishtirildi.

Tajriba-sinov natijalari artpedagogik metodlar qo'llanilgan guruhda sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatilganini ko'rsatdi. Xususan:

bolalarning lug'at boyligi kengaydi;
gaplarni grammatik jihatdan to'g'ri tuzish ko'nikmasi rivojlandi;
bog'lanishli nutq darajasi oshdi;
muloqot jarayonida faollik va mustaqillik kuchaydi;
nutqning emotsional ifodaviyligi yaxshilandi.

Artpedagogik mashg'ulotlar bolalarda ijodiy fikrlash va tasavvur bilan bir qatorda nutqiy faollikni ham oshirdi. Ayniqsa drammatizatsiya va rolli o'yinlar bolalarning dialogik nutqini rivojlantirishda samarali vosita bo'ldi. Xususan, A.A. Leontev qayd etadi: “Nutq faoliyati muloqotga yo'naltirilgan inson faoliyatining o'ziga xos turidir.” [2;47]. Shuningdek, O.S. Ushakova yozadiki: “Bog'lanishli nutq maktabgacha yoshdagi bolaning nutq faoliyatining eng yuqori shaklidir.” [3;18].

Natijalar shuni ko'rsatdiki, san'atga asoslangan integrativ faoliyat an'anaviy nutq rivojlantirish mashg'ulotlariga nisbatan yuqori samaradorlikni namoyon etdi.

Artpedagogik yondashuvning samaradorligi uning kompleks xarakteri bilan izohlanadi. San'at faoliyati bolaning hissiy holatini faollashtiradi, bu esa nutqiy ifodaning erkinlashuviga olib keladi. A.V. Zaporozets ta'kidlaydi: “Bolaning emotsional kechinmalari uning psixik

jarayonlari rivojlanishining muhim shartlaridan biridir.” [6;112]. Ijodiy muhitda bola o‘z fikrini qo‘rqmasdan bayon qiladi, bu esa kommunikativ kompetensiyaning shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, artpedagogik metodlar individual yondashuvni ta’minlab, har bir bolaning qobiliyatini hisobga olish imkonini beradi. Natijada nutqiy rivojlanish jarayoni tabiiy va qiziqarli shaklda amalga oshadi.

Tadqiqot natijalari artpedagogik metodlar maktabgacha yoshdagi bolalar nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda samarali vosita ekanligini tasdiqladi. San’atga asoslangan pedagogik faoliyat bolalarning lug‘at boyligi, bog‘lanishli nutqi va kommunikativ faolligini sezilarli darajada oshiradi.

Mazkur yondashuvni maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tizimli ravishda qo‘llash nutq rivojlantirish metodikasini takomillashtirishga xizmat qiladi. Kelgusida artpedagogik metodlar asosida maxsus metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Komarova T.S. Detskoe khudozhestvennoye tvorchestvo. – Moskva: Mozaika-Sintez, 2005. – 160 s.
2. Leontev A.A. Yazyk, rech, rechevaya deyatelnost’. – Moskva: Prosveshcheniye, 1969. – 214 s.
3. Ushakova O.S. Razvitiye rechi detey doshkol’nogo vozrasta. – Moskva: Prosveshcheniye, 2001. – 256 s.
4. Vetlugina N.A. Muzykalnoye vospitaniye v detskom sadu. – Moskva: Prosveshcheniye, 1989. – 240 s.
5. Vygotskiy L.S. Mysleniye i rech. – Moskva: Pedagogika, 1982. – 287 s.
6. Zaporozhets A.V. Izbrannyye psikhologicheskiye trudy. – Moskva: Pedagogika, 1986. – 320 s.

MILLIY MUSIQIY TARBIYA ASOSIDA O'QUVCHILARNING IJTIMOIIY-MADANIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA MAHALLA, MAKTAB-OILA HAMKORLIGI

Xudayberdiyeva M,

TPMI, 2kurs tayanch doktoranti

xudayberdiyevamushtariy@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy musiqiy tarbiya asosida o'quvchilarning ijtimoiy-madaniy ko'nikmalarini rivojlantirishda maktab, oila va mahalla hamkorligining ahamiyati, samaradorligi va natijalari, bu borada olib borilayotgan ishlar, ta'limda musiqiy tarbiyaning muhim o'rni haqida so'z boradi.

Tayanch so'zlar: milliy musiqa, musiqa idroki, ijtimoiy-madaniy ko'nikma, cholg'u asboblari, ijro mahorati, musiqiy ijod, mahorat, ijrochilik, ta'lim tizimi, maktab mahalla oila, tarbiyaviy ahamiyati, ilmiy tahlili.

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik muhitini ta'minlash uchun muhim poydevor bo'ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, jahon talablari darajasida ta'lim olishi va kasb egallashi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi. Yangi sharoitlardan kelib chiqib, «Ta'lim to'g'risida»gi va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonunlariga, 2017-2021 yillarga mo'ljallangan “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi”, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Pedagog kadrlarni tayyorlash, xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Qaroriga muvofiq ta'lim bosqichlarining uzluksizligi va izchilligini ta'minlash, ta'limning zamonaviy metodologiyasini yaratish, davlat ta'lim standartlarini kompetentsiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish, o'quv metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish hamda pedagog xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish taqozo etadi.

Hozirda, Davlat ta'lim standartlari umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta'lim mazmuniga hamda sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilaydi. Shunday ekan, musiqa ta'limida Davlat ta'lim standartlari ommaviy xalq musiqa pedagogikasi professional musiqa ijodkorlari, musiqa ijrochilari, katta ashulachilar, maqomchilar, dostonchilik asarlarining elementar asoslarini me'yorlashtiradi. Musiqa ta'limidan davlat ta'limi standartlari asosida yangi ta'lim mazmuni o'quvchilarning musiqiy bilim va malakalari bilan birga ularda asosan tarbiyani birga olib borish lozimligi ta'kidlanadi. Shu bois, musiqa madaniyati ta'limning yangi mazmuni, yosh avlodni milliy musiqiy merosimizga vorislik qila oladigan, umumbashariy musiqa boyligini idrok eta oladigan madaniyatli inson darajasida voyaga yetkazishni nazarda tutadi. Bunda o'quvchi musiqa san'atini butun kuch g'ayratlari bilan o'rganishlari, ommaviy musiqa faoliyatlari: musiqani badiiy idrok etish, yakka va jamoa bo'lib qo'shiq kuylash, raqsga tushish va ijodkorlik malakalarini shakllantirish asosiy maqsad hisoblanadi.

Yangi pedagogik texnologiyalarga asoslangan ta'lim va tarbiya jarayoni nima, u an'anaviy dars turlaridan nimasi bilan farqlanadi? - degan masalaga e'tiborni qaratamiz. Ma'lumki, an'anaviy dars turlarida ta'lim-tarbiya jarayonida markazda o'qituvchi turadi. U o'quv materialini tushuntiradi, so'raydi va baholaydi. O'quvchilar esa ijroviy jarayonning sust ishtirokchisi bo'lib, ular o'qituvchi harakatlarini kuzatishi bilan kifoyalanadilar. Pedagogik texnologiyaga asoslangan o'qitishda esa o'quvchi mustaqil ravishda bilim, ko'nikma, malaka egallash bilan birga o'z faoliyatlarini baholash darajasiga ko'taradilar. Bunday o'qitishning ijrochisi esa o'quvchidir. O'qituvchi bunda ta'lim berishning tashkilotchisi, o'quvchining yordamchisi sifatida qatnashadi.

Ta'limning zamonaviy sharoitlarida an'anaviy metodlarni takomillashtirishga va yangi metodlarni izlab topishga tobora jiddiy talablar qo'yilmoqda. Hozirgi kunda o'quv jarayoniga ilg'or pedagogik texnologiyalar, dars o'tishning noan'anaviy usullari, xususan, interfaol usul keng joriy etilayotgani barchamizga ma'lum.

Pedagogik texnologiya – bu ta'lim shakllarini optimallashtirish maqsadida texnik vositalar inson salohiyati hamda ularning o'zaro ta'sirini inobatga olib o'qitish va bilim o'zlashtirishning barcha jarayonlarini aniqlash, yaratish va qo'llash metodidir. Musiqa darsi o'tishning zamonaviy pedagogik usullariga doir ko'plab qo'llanmalar mavjud, bunday uslublarni ilg'or musiqa muallimlarining o'zlari kashf qilganlar va ular yaxshi samara bermoqda. Xususan, “mavzu qanday bayon qilganda uning necha foizi o'quvchi yodida saqlanadi, u tomonidan o'zlashtiriladi?”- degan tabiiy savolga javob topish maqsadida o'tkazilgan darslarning dialog shaklida olib borilishi tajriba yakunida bugungi o'quvchilarning mustaqil fikrlashlari o'sib borayotganini ko'rsatmoqda. Musiqa darslarida o'quvchilariga interfaol texnologiyalar, ya'ni “Aqliy xujum”, “Juftlikda ishlaymiz”, “Musiqani top”, “Raqamlarni tanla”, “Xotira charxi”, “Dialog” va boshqa usullarni qo'llash jarayonida yuqori natijalarga erishmoqdamiz. O'quvchilarga dars yakunida kelgusi darsgacha mavzu va asar yuzasidan intellektual savollarni tuzish, mustaqil ijro qila olish ham samarali kechmoqda. O'quvchi mavzu yuzasidan o'rtoqlari, ustoz bilan o'zi muloqotga kirishishi, amaliy mashg'ulotlarda qatnashishi, darsdan olgan bilimlarini gapirib hamda ijro qilib bera olishi, ayniqsa vaqtning qadriga yetishi, ya'ni berilgan imkoniyatida yangi manbalar haqida fikr yuritishi, mustaqil ravishda asarni mustahkamlash maqsadida izlanishi va nihoyat baholash hamda rag'batlantirish jarayonlarida ham faol bo'lishi kerak. Ana shunda olingan bilim mustaxkam bo'ladi. Pedagog esa dars jarayonida olinayotgan natijalarni turli uslublarni o'rganib, taqqoslab, hamkasblar bilan fikrlashib, har biri o'z uslubini yarata oladi.

Respublikamizda “Ta'lim to'g'risidagi” qonuni, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” hamda DTS talablari asosida ish olib borish kasb ta'limini rivojlantirishda asos bo'ladi. Dastur asosida darsliklar, uslubiy qo'llanmalar, tavsiyanomalar, tahminiy mavzuli ish rejalari yaratilmoqda, chunki, musiqa tabiatiga ko'ra inson hissiyotiga kuchli ta'sir eta olish hususiyati bilan birga o'quvchilarni nafosat olamiga olib kirish, musiqa idrokini shakllantirish, musiqa savodxonligini oshirish va axloqiy-g'oyaviy tarbiyalashning muhim vositasidir. Musiqiy idrokini kuchaytirish, o'quvchilarning psixologik va fiziologik tuyg'ulariga ta'sir etadi, ijobiy faolligini ta'minlaydi. Xotirasi, diqqati va eshitish qobiliyatini mustahkamlash bilan birga dunyoqarashini kengaytiradi. O'quvchilarning musiqiy idrokini shakllantirishda ifoda vositalarining muhimligi musiqa darslarida o'qituvchining ham pedagogik, ham musiqiy professional ijrosi bilan belgilanadi. umumiy tasavvur uchun biror cholg'uda ijro qilib bersa, ko'zlangan maqsadga oson yetib boriladi. Dars jarayonida o'qituvchi nazariy ma'lumotlarni va asarning asosiy musiqa

yo'lini Mavzu va musiqiy asarni taxlil qilishda texnik vositalar orqali tinglash bilan o'quvchining musiqiy dunyoqarashi va o'zlashtirishi tezlashadi. Musiqa fanining nazariy va amaliy mashg'ulotlarida o'quvchilar mavzuga doir umumiy musiqiy terminlarni tushunishi, cholg'uni sozlash, ijro qilish, tinglash, kuylash, jo'r bo'lish, ansambl va ko'p ovozli musiqiy asarlarni ijro eta olishlari shart. Bu bilan o'quvchining eshitish, diqqatni bir joyga to'plash, ritmda turish qobiliyatlari rivojlanadi. O'quvchilardagi bu bunday qobiliyatlarning rivojlanishi nafaqat musiqa balki, aniq fanlardagi bilim darajasini oshishiga ham olib keladi. Darsning samaradorligiga erishish, kasb mahoratini to'liq bajarishda o'qituvchi-pedagoglar DTS talablari hamda yangi pedagogik texnologiya asosida istagan faoliyatlar orqali ko'zlagan maqsadiga erishishi mumkin.

Bizga ma'lumki, musiqa tarbiyasi jamiyatimiz taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi. Unda o'zbek musiqa madaniyati va xalq musiqasining nodir namunalari orqali yosh avlodni tarbiyalashdek mas'uliyatli vazifa amalga oshiriladi. Bugun shunday darslar tashkil etilsinki, pedagog faol va tashabbuskor bo'lsin, uning shogirdlari esa mustaqil va erkin fikrlay oladigan yoshlar bo'lib yetishsinlar. O'qituvchilar - to'g'ri, zamonimizga, jamiyatimizga mos keluvchi misollar bilan, ko'rgazmalar bilan milliy ta'lim- tarbiya tizimini yuzaga keltirishi kerak. Agarda biror marta xatolik bo'lsa, albatta kelgusidagi dars yoki mashg'ulotda tuzatish kiritish lozim. Muhtaram yurtboshimiz - “Biz sog'lom kishi deganda, faqat sog'lomgina emas, balki sharqona axloq-odob va umumbashariy g'oyalar ruhida kamol topgan kishilarni tushunamiz” - degan edi.

Xulosa qilib aytganda, maktab, mahalla va oilaning hamkorligidagi milliy musiqiy tarbiyaning usullaridan foydalanishdan maqsad- o'quvchilar tomonidan milliy musiqa madaniyatni, milliy qadrytlarni o'zlashtirishga erishish bilan birga ularni faollikka undash, ularni hamkorlikda ishlash, ijtimoiy-madaniyko'nikmalarini rivojlantirish, vaziyatlarni boshqarish hamda mantiqiy tafakkur yuritish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. - O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 02.02.2022 yildagi PQ-112-son
2. Raximjonov B. “Dutorchilar ansambli”. Darslik. G'ofur – G'ulom nash. T. 2002- yil
3. Akmaljonova M. “Dutor orkestri”. O'quv qo'llanma. G'ofur – G'ulom nash. T. 2004-yil
4. O.A.Asaidov va Sh.N.Rahimovlar. “Cholg'u ansambli”. T. 2011.
5. Abduvahob Sahiyev. “Milliy cholg'u ansambllari uchun asarlar”. O'quv-uslubiy qo'llanmasi. T.2016
6. Zulxorbek Turapov “Ansambl sinfi” (xalq cholg'ulari) o'quv qo'llanma. T. 2007 7. Zulxorbek Turapov “Ansambl sinfi” darsligi T. 2019.
7. Ahadjon Mamadaliyev “Ansambl sinfi” (o'zbek xalq cholg'ulari) o'quv qo'llanmasi. T. 2019
8. Ишмухамедов Р. Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар (таълим тизими ходимлари, методистлар, ўқитувчилар, тарбиячи ва мураббийлар учун ўқув қўлланма). – Т., 2013.
9. Ишмухамедов Р. Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар (таълим тизими ходимлари, методистлар, ўқитувчилар, тарбиячи ва мураббийлар учун ўқув қўлланма). – Т., 2013.

BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA OILA BILAN ISHLASH KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH DOLZARB MUAMMO SIFATIDA

Xurvaliyeva Tarmiza Latipovna,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Gulomjonova Xojiniso Anvarjon qizi,

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti,

1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Makolada pedagogika oliy ta’lim muassasalarida talabalarni ota-onalar bilan ishlashga o’rgatish dolzarb muammo sifatida bayon etilgan. Xususan bo’lajak pedagog-psixologlarni ota-onalar bilan hamkorlik ishlarini tashkil etish ko’nikmasiga ega bo’lishi hamda oilaning farzand tarbiyasidagi vazifalari borasida so’z yuritilgan.

Kalit so’zlar: oila, ota-ona, modellashirish, tamoyil, pedagoglar jamoasi, obekt, o’quvchilar, maktab–oila–jamiyat” hamkorligi.

Аннотация: В статье рассматривается актуальная проблема подготовки будущих педагогов-психологов в высших педагогических учебных заведениях к взаимодействию с родителями. В современных условиях системы образования концепция «школа–семья–общество» приобретает первостепенное значение, что обуславливает необходимость формирования у педагогов навыков эффективного общения с родителями, организационной совместной деятельности и координации воспитательного процесса.

Ключевые слова: семья, родитель, моделирование педагогической деятельности, компетентность, будущий педагог-психолог, сотрудничество, интеграция «школа–семья–общество».

Abstract: The article addresses the urgent issue of preparing future teacher-psychologists in higher pedagogical education institutions for effective interaction with parents. In the modern educational system, the concept of “school–family–society” has become of paramount importance, which necessitates the development of teachers’ skills in effective communication with parents, organizing collaborative activities, and coordinating the educational process.

Key words: family, parent, modeling of pedagogical activity, competence, future teacher-psychologist, cooperation, school–family–society integration.

O‘zbekiston Prezidenti Sh.Mirziyoyev: “Oila biz uchun muqaddas. Muqaddasligi shuki, avvalambor, qayerda ishlashidan qat’iy nazar, kim bo’lishidan qat’iy nazar, agar oilada tarbiya, oilada muhit, oilada halollik, munosabat, tarbiyaga alohida e’tibor bermasa, hech qachon natija bo’lmaydi. Shuning uchun men farzandlarimning tarbiyasiga juda katta e’tibor beraman. Har bir farzandimga ham, nevaramga ham alohida o’zining munosabatim bor. Har bir nevaramning alohida xarakterini bilaman, orzusini, istagini bilaman”- deb fikrini bildirdi [1]. Davlatimiz oilalarni o’zining olib boradigan siyosati markazida olib qaraydi. Shu sababli imkoniyat doirasida moddiy va ma’naviy yordam berib, oilaviy tarbiyani maktab, jamoatchilik bilan uyg’unligini ta’minlashdan manfaatdordir.

Hozirgi kunda ta’lim jarayonida “Maktab–oila–jamiyat” hamkorligi ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Ota-onalar bilan samarali muloqot o’rnatiladigan pedagog kadrlarga ehtiyoj juda yuqori. Zamonaviy ta’lim tizimida pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida kasbiy kompetentlikni shakllantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Yosh avlodni tarbiyalashda ta’lim

muassasasi va oila hamkorligini samarali yo'lga qo'yish muhim masalalardan biri hisoblanadi. Biroq, oliy ta'lim muassasalari o'quv rejalarida ota-onalar bilan ishlash texnologiyalari tizimli ravishda integratsiya qilinmagan. Amaliy mashg'ulotlarda pedagog-ota-ona hamkorligi modellashtirilgan vaziyatlar kam qo'llaniladi. Bo'lajak pedagog-psixologlarni kasbiy tayyorgarlikda kommunikativ kompetensiyani maqsadli rivojlantirish metodikasi yetarlicha ishlab chiqilmagan. Biroq amaliyotdagi kuzatuvlar va tahlillar shuni ko'rsatadiki, bo'lajak pedagoglarda ota-onalar bilan samarali muloqot qilish, hamkorlikni tashkil etish, nizoli vaziyatlarni ijobiy bartaraf qilish va pedagogik maslahat berish ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmagan. Bo'lajak pedagoglarning ota-onalar bilan ishlash faoliyati oliy ta'lim jarayonida tizimli model asosida tashkil etilmagan. Natijada ular ota-onalar bilan samarali ishlash ko'nikmasini egallamayapdi. Shu boisdan biz tadqiqot ishimizning vazifalaridan biri sifatida bo'lajak pedagoglarning ota-onalar bilan ishlash faoliyatini modellashtirish va uning samaradorligini eksperimental asosda aniqlash etib belgilab oldik. Avvalo modellashtirish mazmuni haqida mulohalarimizni keltiramiz. “Model” atamasi bir tizimni (namuna, andoza) ifoda etib, muayyan xususiyatlarini, boshqa, haqiqiy deb yuritiluvchi tizim bilan aloqasini aks ettirishi kerak va belgilangan ma'noda o'rnini bosishi kerak. Biron-bir obyekt, jarayon yoki hodisaning tasviri, sxemasi, rejasi ko'rinishida sun'iy hosil qilingan obyekt bo'lib, tadqiq qilinayotgan obyektga o'xshash bo'ladi, tuzilishini, xususiyatlarini, obyektning elementlari orasidagi o'zaro aloqalar va munosabatlarni sodda va tushunarli tarzda aks ettiradi.

Zamonaviy sharoitda modellashtirishga umumlashtirilgan yondashuv tizimli tadqiqotlarni ishlab chiqish va modellar metodologiyasi bilan uyg'unlashtirish bilan bog'liq bo'lib, natijada model bilimlarining maxsus sohasi - tizimli modellashtirish shakllangan.

I.To'rakulovning fikriga ko'ra, modellashtirish metodi keyingi paytlarda tilshunoslikka faol tatbiq qilina boshladi. Bunda olimlar mazkur metodning bir qator afzalliklari va pragmatik jihatlarini nazarda tutadilar. Buni quyidagicha izohlash mumkin:

- birinchidan, modellashtirish tavsifiy emas, amaliy metod hisoblanadi;
 - ikkinchidan, modellashtirish metodi har qanday sharoitda optimal (“eng qulay”, “eng maqbul”) hisoblanadi;
 - uchinchidan, modellashtirish metodi iqtisod qilish prinsipiga tayanadi. Bunda uzun ta'rif va tavsiflarga ehtiyoj bo'lmaydi;
 - to'rtinchidan, ob'ektni tushuntirish va izohlashni osonlashtiradi va soddalashtiradi.
- Ta'lim-tarbiya jarayoni pedagogik kadrlar tayyorlashni ideallashtirishda modellashtirish hal qiluvchi imkoniyatga yega [2;101-103-b].

Talabalarga oliy ta'lim jarayonida ota-onalar bilan ishlash bo'yicha ma'lumot berish, pedagogik amaliyot davrida mazkur masalaga ham alohida ahamiyat qaratish zarurligini tushuntirish talab etiladi.

Xususan, o'quvchilarning ma'naviy barkamol va jismoniy sog'lom qilib tarbiyalashda oilaning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat ekanligini bilishlari zarur:

- oilada sog'lom ijtimoiy muhitni yaratish, milliy ruh va turmush tarzini hisobga olgan xolda farzandlarda ota-onaga, Vatanga muxabbat tuyg'usini shakllantirish;
- bolalarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, istiqlol g'oyalari va milliy mafkuraga sadoqat ruhida tarbiyalash;
- oilada farzandni komil inson kilib tarbiyalashda ota-onalarning bilim darajasini oshirishga erishish;

- ota-onaning ta'lim muassasalari va mahalla oldida o'z farzandlarining barcha hatti-xarakatlari uchun javobgarligini oshirish.

Yuqorida sanab o'tilgan vazifalarni bajarishda pedagog-psixolog sinf rahbarlari, ota-onalar qo'mitasi bilan hamkorlikda ishlashlari taqozo etiladi. Natijada o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ta'lim va ishlab chiqarishning pullik xizmatlari ko'rsatish yo'lga qo'yiladi.

Maktabning tom ma'noda tarbiya markaz rolini o'ynashi uchun o'qituvchi va ota-onalarning maqsad va vazifalari, ularning amaliy faoliyatlari bir-birlari bilan chambarchas bog'langan bo'lishi shart. Aholi va ota-onalar o'rtasida ijtimoiy tarbiyaviy muhitni sog'lomlashtirish borasidagi ishlarni jonlantirish, takomillashtirish oila va maktab aloqasini mustahkamlovchi omildir. Maktabning ota-onalar jamoatchiligi bilan aloqa qilishida o'qituvchi va tarbiyachilarga yaqindan yordam beruvchi bo'g'in maktab ota-onalar qo'mitasidir. Mazkur qo'mita qabul qilingan umumiy qoidalar asosida ota-onalar jamoatchiligini maktab hayotiga, sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarga jalb qilishi lozim. Ota-onalar qo'mitasi, maktab kasaba uyushmasi qo'mitasi bilan birgalikda byudjetdan tashqari topilgan mablag'larning ishlatilishini nazorat qiladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ota-onalar qo'mitasi ish rejasida belgilangan joriy vazifalarni amalga oshirish maqsadida tarkibi rais, uning o'rinbosari, kotib va a'zolari (5-7 kishi) dan iborat bo'lgan prezidium saylanadi. Shu sababli uning yig'ilishlar o'tkazish vaqti chegaralanmaydi. Prezidiumga ota-onalar qo'mitasining raisi raislik qiladi. Prezidium raisining o'rinbosari, kotibi va a'zolari ota-onalar qo'mitasining yig'ilishida saylanadilar. Qo'mita yillik yoki yarim yillik ish rejasi asosida faoliyat olib boradi.

Qo'mita tarkibiga kirgan a'zolar o'rtasida vazifalar belgilanib, ular quyidagi sho'balarga bo'linadi:

1. Sinf ota-onalar qo'mitalari faoliyatini muvofiqlashtirish;
2. Ta'limning bajarilishini nazorat qilish;
3. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish;
4. Ma'naviy-axloqiy, tarbiyaviy ishlar;
5. Ommaviy-madaniy va sport tadbirlari, hashar, uchrashuvlar, turli kechalar o'tkazish;
6. Ta'lim muassasasining moddiy bazasini yaxshilashga ko'maklashish;
7. Yetim, boquvchisini yo'qotgan bolalar, tarbiyasi og'ir bolalar va ularning ota-onalari bilan ishlash;
8. Muassasaning davlat, jamoat, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalarini yo'lga qo'yish;
9. Internat tipidagi muassasalarda esa tarbiyalanuvchilar uchun maishiy sharoitlar yaratilishini nazorat qilish.

Ta'lim muassasi ota-onalar qo'mitasi, uning prezidiumi va guruh ota-onalar qo'mitasi o'z yig'ilishlarida a'zolarning uchdan ikki qismi ishtirok etgandagina qaror qabul qilish mumkin va bu qarorlarning ijrosi boshqa a'zolar uchun ham majburiydir.

Pedagog-psixolog yosh ota-onalarga farzand tarbiyasi bo'yicha masalalar uyushtiradi, bola ta'lim-tarbiyasi muammolari yuzasidan ular uchun ma'ruza va suhbatlar tashkil etadi. O'quvchilarni turli zararli odatlardan muhofaza etish, ular o'rtasida qonunbuzarlik va jinyatchilikni oldini olish maqsadida sinf rahbari, ota-onalar, maxalla bilan hamkorlikda profilaktik ishlar olib boradi. Tarbiyasi qiyin bo'lishga moyil o'quvchilarni nazoratga oladi oila va mahalla bilan hamkorlikda ularni bo'sh vaqtini samarali o'tishiga ko'mak beradi.

Oila, mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligini amalga oshirishda muayyan tamoyillarga rioya etish lozim (1-rasm).

1-Rasm. Oila, mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligini amalga oshirish tamoyillari

Bo'lajak pedagoglarda ota-onalar bilan ishlash ko'nikmalarini samarali shakllantirishga xizmat qiladigan pedagogik shart-sharoitlar, mazmun va texnologiyalarni aniqlash hamda ularni amaliyotga joriy etish zarurati mavjud.

Yosh avlodga zamonaviy ta'lim berish bilan birga ularni umuminsoniy va milliy kadriyatlar, yuksak insoniy fazilatlar ruxida tarbiyalash, ongi va qalbini mafkuraviy va ma'naviy tahdidlardan ishonchli himoya qilish, ularda goyaviy immunitet va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish masalalari davlatimizning doimiy diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Demak, maktab mukammal tashkilot sifatida barcha tarbiyaviy ishlarni maqsadga muvofiq tashkil etishi lozim. O'z o'qituvchilar jamoasini uyushtira olgan, jamoatchilikni bolalar tarbiyasiga yo'naltira olgan, ularning ota-onalarini yaxshi bilgan maktab ma'muriyatigina tarbiyaviy yutuqlarni qo'lga kiritadi. Mazkur jarayonni me'yorda bo'lishini ta'minlash pedagog-psixologning mahorati va ma'suliyatiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Prezidenti Mirziyoev Sh. Hujjatli filmda oilaning hayotidagi o'rni hamda nima uni baxtli qilishi to'g'risidagi nutqi. 2018 yil 24 iyun
2. To'raqulov I. O'qituvchi faoliyatini modellashtirish.// Pedagogik mahurat.Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. Byxopo. 2020-№ 2. B. 101-103.
3. Zoxidova S. Interfaol ta'lim strategiyalari vositasida bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy ijtimoiylashtirish tizimi. //Pedagogik mahurat.Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. Buxoro. 2020-№ 2. B. 125-130.

“MAHALLA-MAKTAB-OILA” HAMKORLIGI: UZVIYLIK VA UZLUKSIZLIK TAMOYILLARI ASOSIDA OILADA TARBIYAVIY JARAYONLARNI BOSHQARISH

Yusupova Kamola Nuriddinovna,

UBS Toshkent filiali “Ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrası dotsenti, p.f.f.d.(PhD).

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqolada “Mahalla-maktab-oila” hamkorligida oila va oilada tarbiyaning oʻrni, tarbiyada talabchanlik, ota-ona va katta yoshdagi kishilarning oʻzaro ahilliklari, kichiklarga gʻamxoʻrlik, osuda turmush va halol mehnat faoliyati oilaviy tarbiyaning asosini tashkil etishi, ota-onalarning bu faoliyatdagi maʼsuliyati toʻgʻrisida soʻz boradi.

Kalit soʻzlar: vatanparvar, oila, asosiy omillar, jamiyat, pedagogik bilim, urf-odat, mehnat faoliyati.

Аннотация: В статье рассматривается роль семьи и воспитания в семье в рамках партнерства «Махалля-Школа-Семья», требования к воспитанию, взаимоотношения родителей и взрослых, забота о детях, мирная жизнь и честный труд как основа семейного воспитания, а также ответственность родителей в этой деятельности.

Ключевые слова: патриотизм, семья, основные факторы, общество, педагогические знания, традиции, труд.

Abstract: This article examines the role of family and family education within the "Mahalla-School-Family" partnership, including the requirements for education, parent-adult relationships, child care, peaceful living, and honest work as the foundation of family education, as well as the responsibility of parents in this regard.

Keywords: patriotism, family, key factors, society, pedagogical knowledge, traditions, work.

Mamlakatimizda bolalar toʻgʻrisida, onalar haqida gʻamxoʻrlik qilish chinakam davlat siyosati darajasidagi faoliyatlarga aylanib bormoqda. Jamiki yaxshi narsalar -bolalarga shiori yanada baralla jaranglamoqda. Keyingi yillarda mazkur masala yuzasidan qabul qilingan qarorlar fikrimizning isbotidir. Maʼlumki, bola maktabga kelgunga qadar ham, maktabda oʻqish davrida ham, asosan oilada tarbiyalanadi. Oila davlatning asosiy kurtagi sifatida bolalarning dunyoqarashi, xulqi va didiga taʼsir koʻrsatishi tabiiy holdir. Oila aʼzolarining maʼnaviy birligi yoshlarni har tomonlama kamol toptirishning dastlabki va asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Bolalarni barkamol inson qilib tarbiyalash maktabni oila bilan mustahkam bogʻlamay turib, tarbiya sohasidagi butun ishlarni muvaffaqiyatli amalga oshirib boʻlmaydi. Shu maqsadda ota-onalar oʻrtasida taʼlim-tarbiyaga oid tashviqot ishlarini kengaytirish ularni maktabning faol yordamchilariga, oʻquvchilarning sinfdan va maktabdan tashqaridagi ishlarida har tomonlama foydali tashkilotchilariga aylantirish zarur.[1,2]

Jamiyatning jadal rivojlanishi, faoliyat turlarining tobora murakkablashib borishi shaxs ongiga koʻrsatayotgan koʻrinmas taʼsirlarning kuchayishiga olib kelmoqda. Mana shunday sharoitda kishining mavjud bilimi, kasb-hunari, malakalari kamlik qilib qolmoqda. Eng avvalo, insonlarda oilada tarkib topgan did, farosat, aql, odob, emotsional madaniyatga muhtojlik sezilmoqda. Estetik, axloqiy va boshqa tarbiya sifatleri kundalik hayot ehtiyojiga aylanib bormoqda. Tabiiyki, bunday sifatlarga oilaviy tarbiya orqali asos solinadi, kamol toptiriladi. Toʻgʻri, bunda ijtimoiy tarbiyaning oʻrnini inkor etib boʻlmaydi. Ana shu nuqtai nazardan ularning birligiga, oʻzaro hamkorliklariga asoslansak, barkamol inson tarbiyasida

muvaffaqiyatlarga erishish mumkin. Oilaviy tarbiya pedagogika fanida murakkab muammolardan biridir. Uning murakkabligi shundaki, har bir oila o'ziga xos guruh bo'lib, tarbiyada faqat mazkur guruhga xos xususiyatlarga asoslanadi.[3,5]

Bola tarbiyalashda buyuk mutafakkir bobomiz Mirzo Ulugbek shunday deganlar: "Oilada ota-onalar ayniqsa o'qimishli ota-onalar o'z farzandlarining haqiqiy inson bo'lib kamol topishiga alohida e'tibor berishlari lozim". Shunday ekan, har bir ota-ona farzandining tarbiyasiga ko'proq e'tibor berishi, ularga alohida vaqt ajratib, odob-axloqdan dars berishi, yomonlarga yaqin yo'latmasligi lozim ekan. Ana shunda ular ota-onasi va el-yurtiga xizmat qiladigan, ularga ikki dunyoda obo' olib keladigan yuzlarini yorug' va boshlarini yuqori qiladigan farzand bo'lib ulgayishadi. Uzoq va boy tarixga ega bo'lgan xalqimiz o'zining ta'lim-tarbiyaga oid ulkan merosga ega. Bu meros bugungi avlodni, insonparvarlik, mehr- muhabbat, oqibat, vatanparvarlik, yuksak axloq ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Xozirgi kunda bola tarbiyasiga, ularni jahon talablariga mos bilim olishlariga, hunar egallashlari, har tomonlama yetuk inson bo'lib voyaga yetishlariga ota-onalar ma'suldirlar. Tarbiyaning asosi oiladan boshlanadi.

Har bir inson dunyoga kelar ekan, uning insoniyligi, ahloq-odobi, xulq- atvori, dastavval o'z oilasida shakllanadi. Har bir ota-ona tarbiyaning o'ziga xos qonun-qoidalarini o'zlashtirib, ularga amal qilishi lozim. Negaki oilada bola tarbiyasi g'oyat nozik, murakkab masala bo'lib, ota-onadan pedagogik bilim, katta tarbiyachilik mahoratini talab qiladi.

Bolani o'rab olgan muhitning hammasini odamlar, narsalar, hodisalar uning ongida, xulq - atvorida ma'lum iz qoldiradi, uni o'zgartiradi, o'stiradi. Oiladagi tarbiyaning samaradorligi, albatta ota-onaning qanchalik bilimli, madaniyatli bo'lishi, bola tarbiyasiga mas'uliyat bilan qarashlari, farzandlari kelajagini chuqur his etishlari, tajribada sinalgan milliy urf-odat va an'analardan unumli foydalanishlariga bog'liq.[7]

Tarbiyada talabchanlik, ota-ona va katta yoshdagi kishilarning o'zaro ahilliklari, kichiklarga g'amxo'rlik, osuda turmush va halol mehnat faoliyati oilaviy tarbiyaning asosini tashkil etadi.

Bundan tashqari har bir oilada farzand tarbiyasida aniq bir maqsad bo'lishi kerak. Eng muhimi, farzandlarimizni nafaqat bo'lajak ota-ona yoki aka-uka, opa-singil sifatida, balki jamiyatning haqiqiy fuqarosi, kelajagiga ishonuvchi, unga sadoqat bilan xizmat qiluvchi inson, vatanparvar posbon sifatida ham tarbiyalashga e'tibor berishimiz lozim.[4,6]

Oilada doimo tinchlik bo'lishi, bo'sh vaqtini faol tashkil etish, madaniyat, san'at maskanlariga oilaviy sayohatlar uyushtirish - oila barkamolligini ta'minlashga xizmat qiladi. Oilada bolaning to'g'ri tarbiyalashning asosiy shartlaridan biri tarbiyada hamjihatlikdir. Ta'lim tarbiya masalasi murakkab bo'lib, bunday ulkan mas'uliyatli, sharaflilik, mahalla, maktab va keng jamoatchilik bilan hamkorlikda olib borish muhim o'rin egallaydi.

Mahallaning ustunligi shundaki, bu yerda ko'p yillar davomida birga yashagan, bir birini bilgan, sinagan, tanigan kishilar istiqomat qiladilar. Ular har bir oiladagi muhitni va har bir bola tarbiyasini, ota-onasini mahallada tutgan o'rni, mavqei hamda imkoniyatlarni yaxshi biladilar.

Oila, mahalla, maktab hamkorligi rejasini tuzish:

- tarbiyaviy ishlar o'tkazish dasturi va shu dastur asosida mahallada yashovchi har bir bola bilan bu tarbiyaviy ishlarni olib borish;
- mahallada bolalar dam olishlariga, qiziqarli ishlar bilan shug'ullanishlariga imkoniyat yaratib berish;
- mahallada tarbiyaning ta'sirini oshirish.

Kabi ko‘plab ishlarni olib borish, o‘quvchilarni har tomonlama axloqli tarbiya topishlariga keng imkoniyatlar yaratadi.[5]

Ta‘lim va tarbiya sohasiga e‘tiborni kuchaytirish bu borada hukumatimiz tomonidan qabul qilingan va hujjatlarni, ma‘muriy ko‘rsatmalarni samarali bajarish uchun oila, mahalla, maktab hamkorligi faoliyatini o‘ziga xos pedagogik tizim, uslub va shakllariga ega bo‘lishlari zarur. Hamkorlikdagi tadbirlar esa har tomonlama puxta, shuning bilan qatnashganlarning yoshlariga mos pedagogik va psixologik mujassamlashtirgan, mantiqan teran, qiziqarli va ko‘rgazmali, amaliy jihatdan qisqa va lo‘nda estetik jihatdan keng ko‘lamli bo‘lishi kerak.

Hamkorlikda olib borilayotgan ishlar mahalla hududidagi barcha yoshlarni qamrab olgan holda, ularning yoshlaridan, qiziqishlaridan kelib chiqib ularni foydali ishlarga yo‘naltiriladi.

Bola tarbiyasida maktab o‘rni ham juda beqiyosdir. Har bir bola maktab ostonasiga qadam qo‘yar ekan, o‘zining kelajakdagi qiladigan ishlarini jajji ongida tasavvur qiladi. Maktabda olgan bilimlari, ta‘lim-tarbiyasi, bu ishlarning amalga oshishida albatta o‘z ta‘sirini o‘tkazmay qolmaydi. Oila, mahalla, maktab hamkorligida quyidagi tamoyillarga amal qilinganida samaradorlik yanada yuqoriroq bo‘ladi:

- ta‘lim-tarbiya jarayonida hamkorlik harakatlarining ish birligi
- tarbiyalanuvchiga xurmat va talabning uyg‘unligi.
- hamkorlik jarayoni sub’ektlarning teng huquqliligi va yuksak mas‘uliyati.
- ota-ona farzandining maktabgacha bo‘lgan davrdagi jismoniy, aqliy va ma‘naviy rivojlanishini ta‘minlash.

Bularning barchasi bolaning yetuk inson bo‘lib voyaga yetishida muhim ahamiyatlardan biri hisoblanadi.

Tarbiyaviy, tashkiliy, uslubiy ishlarni hayotga tatbiq etishda har bir fuqaro, oila, mahalla va maktab o‘zining shart-sharoiti, atrof-muhitni taxlil qilib:

- o‘quvchi, o‘qituvchi, ota-ona;
- maktab, oila, mahalla, jamoatchilik;
- oila, mahalla, maktabgacha ta‘lim muassasalari, maktab.

Yo‘nalishlariga amaliy tarbiya ishlarini hayotga tatbiq etib va shu kun talabi darajasida targ‘ibot ishlarini olib borilsa, natijada tarbiya masalalari bo‘yicha ijobiy yutuqlarga erishish mumkin! [4,7]

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz munkinki yosh avlodni yaxshi xulqli, vatanga sadoqatli qilib tarbiyalashda ularning yosh jihatlariga, harakteriga ahamiyat berish lozim. Chunki bularsiz tarbiyada ko‘zlangan maqsadga erishib bo‘lmaydi. Mahalla, maktab, oila hamkorligining ijobiy tomonlari shundaki - bolaning dunyoviy bilimga ega bo‘lish, fikrlarning keng bo‘lishi, noto‘g‘ri ta‘sirlarga berilmasligi, uyda, maktabda bo‘sh vaqtini unumli o‘tkazishni taminlashga va xalqiga, jamiyatga foyda keltiradigan shaxs bo‘lib ulg‘ayishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI.

1. I.Karimov. Barkomol avlod -O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. T-1997y.
2. I.Karimov. Ozod va obod Vatan, erkin va faravon hayot-pirovard maqsadimiz. T-2000y.
3. A.K.Munavvarov. Pedagogika.T-1996y.
4. A.K.Munavvarov.Oila pedagogikasi. T-1994y.

5. Kamolova, A., Ergasheva, G. S. Q. Yosh avlodni tarbiyalashda xalq pedagogikasini manbalarining o'rganishning o'rganishning ilmiy-nazariy asoslari. Science and Education, 2002.- 3(12), 590-592.
6. Nishonova M.Ya., Kamolova A.O.O'SMIRLARGA HUQUQIY BILIM BERISHDA KEYS STADI TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH. Экономика и социум, 2021.- (8 (87)), 42-45.
7. Nishonova, M. Y., Kamolova, A. O. USING CASE STADE TECHNOLOGY IN LEGAL EDUCATION FOR TEENAGERS. Экономика и социум, 2021.- (8), 42-45.

ЎҚУВЧИ ЁШЛАРНИ ВАТАНПАРВАРЛИК РУҲИДА ТАРБИЯЛАШДА МАҲАЛЛА МАКТАБ ВА ОТА-ОНАЛАР ҲАМКОРЛИГИНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ

Кулматов Норқобил Эшмаматович,

*Самарқанд давлат ветеринария медицинаси, чорвачилик ва биотехнологиялар
университети Тошкент филиали, катта ўқитувчи*

Риззаев Шавкатжон Рихсибоевич

*Самарқанд давлат ветеринария медицинаси, чорвачилик ва биотехнологиялар
университети Тошкент филиали, ассистент*

Аннотация: Ушбу мақолада мамлакатимизда ўқувчи ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда, уларнинг онги ва тафаккурида бегона, ёт ғояларни келтириб чиқарувчи ташқи таъсирларнинг олдини олишда, маънавийли ёшлар қилиб камол топтиришда маҳалла, мактаб ва ота-оналар ҳамкорлигининг ўзига хос жиҳатлари тўғрисида сўз юритилади.

Калит сўзлар: Янги Ўзбекистон, маҳалла, мактаб, таълим муассасаси, ўқувчи, оила, фарзанд, ота-она, ватан, ватанпарварлик, маънавият, тарбия

Аннотация: В этой статье рассматриваются уникальные аспекты сотрудничества между соседями, школами и родителями в воспитании молодых людей в нашей стране в духе патриотизма, предотвращения внешнего влияния, формирующего чуждые идеи в их сознании и мышлении, и в формировании из них духовно развитых молодых людей.

Ключевые слова: Новый Узбекистан, район, школа, учебное заведение, ученик, семья, ребенок, родители, родина, патриотизм, духовность, образование.

Аннотатион: This article talks about the unique aspects of neighborhood, school and parent cooperation in educating young students in our country in the spirit of patriotism, preventing external influences that cause foreign ideas in their minds and thinking, and developing them into spiritual young people.

Кей wordс: New Uzbekistan, neighborhood, school, educational institution, student, family, child, parents, homeland, patriotism, spirituality, education.

Янги Ўзбекистон ўқувчи ёшлари онги ва тафаккурида бегона, бузғунчи ва ёт ғояларни келтириб чиқарувчи ташқи таъсирларнинг олдини олишда, уларни ватанпарвар ва маънавийли ёшлар қилиб камол топтиришда, бошқа миллат вакилларига нисбатан ҳурмат эътибор билан қарайдиган, миллий ва умуминсоний қадриятларни эъзозлайдиган ёшлар қилиб тарбиялашда уч асосий омил маҳалла, мактаб (таълим муассасалари) ва ота-оналар ўртасидаги ҳамкорлик жараёнларида таълим-тарбиянинг ўрни давлатимиз томонидан олиб борилаётган сиёсатнинг энг муҳим устувор вазифаларидан бири бўлиб қолмоқда. Учунчи Реннесанс остонасида турган Янги Ўзбекистон жамиятида ўқувчи ёшларимиз онги ва тафаккурида ватанпарварлик ҳис-туйғуларини шакиллантириш, тарбиялаш, ёшларимиз орасида турли хил салбий кўринишдаги иллатларнинг олдини олиш ва ўқувчи ёшларимизни маънавий етук инсонлар бўлиб шаклланишида маҳалла, мактаб ва ота-оналар ўртасидаги самарали ва ижобий ҳамкорликни йўлга қўйиш бугунги куннинг энг долзарб асосий вазифаларидан бири бўлиб ҳисобланади. Инсоният XXI асрга қадам қўйганидан кейин жаҳон миқёсида глобал ахборот алмашинуви шиддат билан ривожланиб бораётган бугунги кунда ўқувчи ёшларимизни ватанпарварлик руҳида

тарбиялашда уларнинг маънавий оламида бўшлиқ (ваакум) вужудга келмаслиги учун, ёшларимизнинг қалби ва онгида соғлом ҳаёт тарзини, миллий ва умуминсоний, диний қадриятларимизга ҳурмат-эъҳтиром туйғуларини болаликларидан бошлаб шакиллантиришимиз зарур бўлади. Бугунги кунда ўқувчи ёшларимиз маънавиятига қарши қаратилган, бир қарашда арзимас бўлиб туюладиган ҳар қандай кичик салбий хабар ҳам ахборотлашган оламда глобаллашув жараёнларининг шиддатидан куч олган ҳолда кўзга кўринмайдиган, аммо маънавий зарарини ҳеч бир нарса билан қоплаб бўлмайдиган улкан маънавий зарарни келтириб чиқариши мумкин. Бундай салбий ҳолатларнинг олдини олиш учун юртимиздаги ҳар бир оила вакиллари бўлмиш ота-оналаримиз ўз фарзандларининг бахту-камолини кўришлари учун ёшликларидан бошлаб тўғри тарбия беришга ҳаракат қилишади, албатта бу жараёнлар ўз-ўзидан амалга ошиб қолмайди. Ўзбек халқимизда яхши бир нақл бор: “Нима эксанг, шуни ўрасан”, келинг шу нақлни бугунги кун нуқтаи назаридан бошқача бир талқинда айтиб кўрайлик: “Нима ўришни хохласанг, шунга яраша меҳнат қил”.

Мустақиллик шарофати билан юртимиз фуқаролари тинч-тотув, тўқчилик замонида яшаб келишмоқда. Бугунги тинчлик замонда юртимиздаги ҳар бир ота-она ўз фарзандига молу-мулк, уй-жой, имконияти кўтарса автомобил ва бошқа бир қанча қимматбаҳо моддий бойликларни таъминлаб беришлари мумкин, аммо лекин тўғри тарбия ва бардавом бахтни топиб бера олишадими? Бу нарсаларни топиб беришлари учун ҳар бир ота-онанинг ўзлари қандай тарбия кўрганлик даражаларига боғлиқ бўлади. Ўтмиш замонларда бир ота ўғлини етаклаб кета туриб шундай дебди “Ўғлим ҳар бир босган қадамнингни ўйлаб бос” деб айтса, ўғли отасига қараб шундай жабоб берибди: “Ота сиз қайси йўлдан қандай қадам босиб юрсангиз мен ҳам шундай қадам босиб юраман, чунки мен сизга эргашаяпман” деб жавоб берган экан. Ёки яна бир мисол “Қуш уясида кўрганини қилади” “Хўрозқанд” чет элники деса ётиб олиб ялайдиганлар ҳам халқимиз орасида, айниқса ёшларимиз орасида афсуски топилади. “Дарахтнинг бўшини қурт ейди” [1], доим деган халқ мақоллари бежиз айтилмаган. ва ҳокозо... бундай мисолларни кўплаб келтиришимиз мумкин. Педагогик адабиётларда педагогиканинг луғавий маъноси “бола етакламоқ” деб айтилади. Биз ота-оналар барибир болаларимизни етаклаб юрамиз, демак биз ўзимиз қандай қадам боссак, фарзандларимиз ҳам ана шундай қадам босишади. Бу нарса педагогик тарбиянинг ибрат-намуна усулига мос келади. Таълим-тарбия масаласи ҳамма замонларда ҳам ҳар доим кун тартибидаги асосий масалалардан бири бўлиб келган. Ўз даврида мустақил Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти Ислон Абдуғаниевич Каримов -шундай деб ёзган эди, - Мен, - Абдулла Авлонийнинг “Тарбия биз учун ё ҳаёт – ё мамот, ё нажот – ё ҳалокат, ё саодат – ё фалокат масаласидир” [2] деган фикрини кўп мушоҳада қиламан. Буюк маърифатпарварнинг бу сўзлари асримиз бошида миллатимиз учун қанчалар муҳим ва долзарб бўлган бўлса, ҳозирги кунда биз учун ҳам шунчалик, балки ундан ҳам муҳим ва долзарбдир.

Бу ўринда давлатимиз раҳбари Ўзбекистон Республикасининг президенти Ш.М.Мирзиёевнинг қуйидаги фикрларини мисол қилиб олишимиз мумкин. “Агар катта авлоднинг билими ва тажрибасини, узоқни кўра олиш фазилатларини ёшларимиздаги ғайрат-шижоат, мардлик ва фидоийлик билан бирлаштира олсак, кўзлаган марраларга албатта етамиз. Янги Ўзбекистонни ана шундай билимли ва бунёдкор ёшларимиз билан биргаликда барпо етамиз”.[3] Чунки ҳаёт давом этар экан, янгидан-янги авлодлар

туғилади, ҳаётда камол топишлари учун эса таълим-тарбияга эҳтиёж сезади. Президентимизнинг бу фикрларга ҳамоҳанг сифатида биринчи президент И.А.Каримовнинг айтиб ўтган қуйидаги фикрларини уйғунлаштириш аини муддаодир “Ҳар қайси миллатнинг ўзига хос маънавиятини шакиллантириш ва юксалтиришда, ҳеч шубҳасиз, оиланинг ўрни ва таъсири беқиёсдир. Чунки инсоннинг энг соф ва покиза туйғулари, илк ҳаётий тушунча ва тасаввурлари биринчи галда оила бағрида шакилланади. Боланинг характери, табиати ва дунёқараши белгилайдиган маънавий мезон ва қарашлар – яхшилик ва эзгулик, олийжаноблик ва меҳр-оқибат, ор-номус ва андиша каби муқаддас тушунчаларнинг пойдевори оила шароитида қарор топиши табиийдир” [4]. Мақсадимиз ўқувчи ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаб камол топтириш экан, бу борада иймон-этиқоди бутун, иродаси бақувват эркин фуқаро маънавиятини шакиллантириш билан бирга мустақил дунёқарашга эга, ўтмиш аجدодларимиз бўлган ота-боболаримизнинг бебаҳо мероси ва замонавий тафаккурга таяниб яшайдиган баркамол шахс – комил инсонларни тарбиялашдан иборат бўлиб, бу вазифаларни амалга оширишда кенг жамоатчилик билан, яъни мактаб ва маҳалла билан ҳамкорлик ишларини амалга ошириш мақсадга мувофиқдир. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг “4.4 Маънавий – ахлоқий тарбия ва маърифий ишлар” деб номланган бандида “Ўзбекистон мустақиллиги принципларига садоқатли ҳамда жамият тараққиётига муносиб ҳисса қўшишга қодир шахсни шакиллантириш мақсадида таълим муассасалари, ота-оналар, оила, маҳалла қўмиталари Республика Маънавият тарғибот маркази, Миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази, жамоат ташкилотлари, фондлар билан ўзаро пухта ҳамкорлик қиладилар” [5] деб кўрсатилган ва тегишли тизим ишлаб чиқилган. Ўқувчи ёшларимизда салбий ўзгаришларни келтириб чиқарувчи ташқи таъсир ва омилларнинг олдини олишда, уларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаб камол топтиришда ҳамда маънавий-ахлоқий тарбия ва маърифий ишлар тизимини мунтазам амалга ошириб бориш борасида ҳар бир муассаса ва ташкилотнинг ўз вазифалари мавжуд. Бугунги кунда бу борада Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги тизими қошида бир қатор қуйидаги вазифалар (функция)лар амалга ошириб келинмоқда.

Жумладан: Таълим муассасаларининг ота-оналар, оилалар, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари, жамоат ташкилотлари, жамғармалар билан ижодий фаол, Ўзбекистон мустақиллиги ғояларига садоқатли ва жамиятимиз тараққиётига муносиб улуш қўшишга лаёқатли ўқувчи ёшларни камол топтириш бўйича ўзаро яқин ҳамкорликни амалга оширади. Ўқувчи ёшларда ватанпарварлик ҳис-туйғуларини шакиллантириш билан бир қаторда уларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш, ўз Ватани ва халқига содиқ фуқарони шакиллантириш бўйича мактабларнинг ота-оналар, оилалар, маҳалла қўмиталари, Республика Маънавият тарғибот маркази бўлинмалари жамоат ташкилотлари ва жамғармалар билан мустаҳкам ўзаро ҳамкорлиги амалга оширилади. Ўқувчи ёшларда салбий ҳолатлар ва ўзгаришларни келтириб чиқарувчи ташқи таъсирларнинг олдини олишда ва уларни ватанпарварлик руҳида камол топтиришда ҳамда бўлажак фуқароларимизни маънавий баркамол шахс ва жисмоний соғлом бўлишларида оиланинг ҳам бир қатор вазифалари мавжуд. Улар қуйидагилардан иборат: Оилада ҳар бир ота-она соғлом ижтимоий муҳитни яратиш, миллий руҳиятни ва турмуш тарзини ҳисобга олган ҳолда фарзандларда ота-онага, ака-укага, опа-сингилга, қариндош-уруғларга ва Ватанга бўлган меҳр-муҳаббат туйғусини шакиллантириш, фарзандларнинг қизиқишлари, иқтидори ва эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда турли хил касбларга

йўналтириш, ҳар бир ота-она ўз фарзандини мустақил фикрлашга ўргатиш, ватанимиз миллий истиқлол ғоялари ва миллий мафкурамизга садоқат руҳида тарбиялаш, фарзандларнинг бўш вақтларини тўғри ташкил этиш ва уларнинг қўшимча таълим олишлари учун тўла-тўқис шарт-шароит яратишдан иборат бўлишлари керак. Ўқувчи ёшларда салбий ҳолатлар ва ўзгаришларни келтириб чиқарувчи ташқи таъсирларнинг олдини олишда ва уларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда маҳаллаларнинг ҳам бир қатор вазифалари мавжуд ва улар қуйидагилардан иборат бўлиш керак: Таълим муассасалари билан биргаликда таълим-тарбия жараёнида амалга оширилиши керак бўлган масалаларни муҳокама қилишда қатнашиб, оқилона ечимлар топишда фаол иштирок этиш ва фаоллик ва ташаббускорлик кўрсатиш, ўқувчи ёшлар орасида ўз фарзандлари тарбияси билан етарлича шуғулланмайдиган баъзи бир ота-оналарни маҳалла фуқаролар йиғинларида қаттиқ муҳокама қилиш, уларга жамоатчилик таъсирини ўтказиш, керак бўлган ҳолларда бундай ота-оналар билан тегишли профилактик ишларни олиб бориш ва тадбирларни белгилаш мақсадида ҳурмат ва эътиборга сазовор бўлган маҳалла фаолларини бириктириш ёки қонун доирасида белгиланган бошқа чораларни кўриш, ўқувчи ёшларни диний мазҳаблар ва секталар, ақидапарастликнинг салбий таъсирини тўғри англаб етишларида уларга ота-оналар орқали таъсир кўрсатиш, улуғ аллома ва мутафаккир аجدодларимизнинг тарбиявий ўғитларини сингдириб боришга кенг жамоатчиликни сафарбар қилиш, маҳалла ҳудудидаги нотинч оилаларни аниқлаш ва уларга содир этилиши мумкин бўлган келишмовчилик ва низоларнинг олдини олишдан иборат бўлиши керак.

Таълим муассасаларининг ўқувчи ёшларда салбий ўзгаришларни келтириб чиқарувчи ташқи таъсирларнинг олдини олишда ва уларнинг онгида ватанпарварлик ҳис-туйғуларини шакиллантириш борасида олиб борадиган вазифалари қуйидагилардан иборат бўлишлари керак: Ўқувчи ёшларга таълим ва тарбия беришда илғор педагогик технологиялар, ахборот-коммуникация воситаларидан кенг ва ўринли фойдаланишга тўла-тўқис шарт-шароит яратиш, ўқувчи ёшларнинг таълим-тарбия олиш жараёнида турли хил чалғитувчи воситаларнинг зарари ва уларнинг оқибатларининг олдини олиш бўйича кенг камровли тарғибот-ташвиқот ишларини йўлга қўйиш ва олиб бориш, бугунги глобаллашув жараёнлари шиддат билан ривожланиб бораётган бир даврда ўқувчи ёшлар онги ва шуурига таъсир этишга қаратилган маънавий таҳдидларга қарши улар онгида мафкуравий иммунитет ва унинг элементларини ҳосил қилиш, таълим муассасалари қошида ўқувчи ёшларнинг бирон-бир касб-ҳунарни эгаллашлари учун дастлабки пойдевор яратиш, ўқувчи ёшларни мустақил фикрлашга ўргатиш, уларни истиқлол ғоялари ва миллий мафкурага садоқат руҳида тарбиялаш, ўқувчи ёшларнинг спорт тўғаракларига қатнашишлари ва спорт турлари билан шуғулланишларига шарт-шароитлар яратиш, уларнинг бўш вақтларини тўғри ва мазмунли ташкил этиш ва ҳокозолардан иборат бўлиши керак. Ўқувчи ёшларда салбий ҳолат ва ўзгаришларни келтириб чиқарувчи ташқи муҳит ва таъсирларнинг олдини олишда ва уларнинг онгида ватанпарварлик ҳис-туйғуларини шакиллантиришда маҳалла, мактаб ва ота-оналар ҳамкорлигида қуйидаги тамойиллар ва босқичларга амал қилинганда таълим-тарбия жараёнининг самарадорлиги янада юқори бўлади: Таълим ва тарбия жараёнида ҳамкорлик ҳаракатларининг уйғунлиги, таълим олувчига ҳурмат ва талабнинг уйғунлиги, ҳамкорлик жараёни субъектларининг тенг ҳуқуқлиги ва юксак масъулиятлилиги, фаолият жараёнида миллат ва давлат манфаатлари устуворлиги, ҳамкорлик ишларининг илмийлиги ва ҳокозолар.

Ватанимиз вилоятлардан, вилоятлар туманлардан, туманлар маҳаллалардан, маҳаллаларимиз оилалардан, оилаларимиз ота-она, фарзандлардан иборат. Демак, аввало ҳар бир ота-онанинг дунёқараши, иймон-этиқоди ва мафкураси мустаҳкам бўлса, оила, маҳалла, туман, шаҳар, вилоятлар, яъни халқимизнинг мафкураси мустаҳкам бўлади.

Халқаро майдонда мафкуравий, ғоявий ва информацион курашлар кучайиб бораётган бугунги мураккаб ва таҳликали замонда маънавий-маърифий ишларни замон талаблари асосида ташкил этиш, ўқувчи ёшларимизни турли-туман кўринишдаги мафкуравий хуружлардан ҳимоя қилиш, фуқароларимизнинг, жумладан ўқувчи ёшларимизнинг ҳаётга онгли муносабатини шакиллантириш, ён-атрофимизда юз бераётган воқеа ва ҳодисаларга дахлдорлик ҳиссини ошириш асосий вазифамиздир. Бу ҳақида Ўзбекистон Республикасининг биринчи президенти И.Каримов ўз даврида ўзининг “Юксак маънавият енгилмас куч” асарида жумладан шундай деб айтиб ўтган эди: “Бугунги кунда ёшларимиз нафақат ўқув даргоҳларида, балки радио-телевидение, матбуот, интернет каби воситалар орқали ҳам ранг-баранг ахборот ва маълумотларни олмоқда. Жаҳон ахборот майдони тобора кенгайиб бораётган шундай бир шароитда болаларимизнинг онгини фақат ўраб-чирмаб, уни ўқима, буни кўрма, деб бир томонлама тарбия бериш, уларнинг атрофини темир девор билан ўраб олиш, ҳеч шубҳасиз, замоннинг талабига ҳам, бизнинг эзгу мақсад муддаоларимизга ҳам тўғри келмайди”

Адабиётлар

1. Ўзбек халқ мақоллари.
2. И.А.Каримов. Жамиятимиз мафкураси халқни – халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин. Т.: “Ўзбекистон”, 1998, 17 – бет.
3. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга ва Ўзбекистон халқига мурожаатномаси. Тошкент. 2020 йил 29 декабр
4. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч.-тошкент.: “Маънавият”, 2008 йил, 52-бет
5. Баркамол авлод Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори,-Тошкент.: “Шарқ”, 1998,-55-бет.

БОЛАЛАРГА ЭКОЛОГИК ТАЪЛИМ БЕРИШДА ОТА-ОНАЛАР ВА МАКТАБ ХАМКОРЛИГИ

Шаумарова И.Т.,

*Республика болалар ижтимоий мослашув маркази
«Ижтимоий ва ҳуқуқий жиҳатдан хатарли гуруҳларга кирадиган болалар
муоммоларини ўрганиши» бўлими етакчи мутахассиси*

Аннотация. Ушбу мақолада болаларда экологик маданиятни шакллантиришда ота-онанинг ўрни ва аҳамияти таҳлил қилинган. Экологик тарбиянинг дастлабки босқичи оила муҳитида бошланиши, боланинг атроф-муҳитга бўлган муносабати эса асосан ота-онанинг шахсий намунаси, экологик билим даражаси ва кундалик ҳаётдаги ҳуқ-атвори орқали шаклланиши асослаб берилган. Шунингдек, мактаб ва оила ҳамкорлигини кучайтириш орқали экологик таълим самарадорлигини ошириш бўйича амалий тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: экологик тарбия, экологик маданият, ота-онанинг ўрни, оилавий тарбия, барқарор ривожланиш, экологик онг, болалар таълими.

Abstract. This article analyzes the role and significance of parents in shaping children's environmental culture. It is substantiated that the initial stage of environmental education begins within the family environment, while children's attitudes toward the natural environment are primarily formed through parents' personal example, level of environmental knowledge, and everyday behavioral practices. In addition, the article provides practical recommendations aimed at increasing the effectiveness of environmental education through strengthening cooperation between schools and families.

Keywords: environmental education, environmental culture, the role of parents, family upbringing, sustainable development, environmental awareness, children's education.

Экологик тарбия ҳозирги глобаллашув ва экологик муаммолар кучайиб бораётган замонда энг долзарб вазифалардан бири ҳисобланади. Экологик таълим-тарбия – инсоннинг табиатдан онгли равишда фойдаланиш, психологик ахлоқ-одоб юзасидан халқимизнинг табиатга нисбатан эътибор билан қарайдиган урф-одатлари, анъаналари асосида ёшларни тарбиялаш, улар онгида табиат, унинг бойликларига меҳр-муҳаббат уйғотиш, уларни тежамкорликка ва табиий бойликларни асраб-авайлашга ўргатишдан иборатдир [2]. Бу борада оила ва мактаб ҳамкорлиги экологик тарбия самарадорлигининг асосий омили ҳисобланади. Мактабда берилган билим ва кўникмалар оилада мустаҳкамланса, болада ижобий экологик муносабатлар барқарор шаклланади. Мактабгача ёшдаги инсон экологик маданияти ривожланишининг қимматли босқичидир. Ушбу даврда шахсият асослари, шу жумладан табиатга ва атрофдаги дунёга ижобий муносабат қўйилади. Бу ёшда бола ўзини атроф-муҳитдан ажрата бошлайди, бошқаларга нисбатан ҳиссий ва барқарор муносабатни ривожлантиради.

Экологияга оид мавзуларда педагог, психологлардан Л.С.Виготский, П.Г.Пайне, Ш.Шафак, Л.В.Моисеева, Ю.А.Андреев, Ю.А.Резенкова, С.Х.Худояназаров, Л.А.Мухтарова, П.М.Пулатова, Э.Жанакиева, А.Холмўминова, Б.М.Очилова, Ш.Узаков, Н.А. Исраилова, Т.Л.Хурвалиева, И.Балашова ва бошқалар томонидан ўрганилган бўлиб улар оила ва мактабнинг роли муҳимлигини очиб берган.

Ушбу мавзу борасида А.Холмўминованинг тадқиқотларини ўрганиб чиқилганда унинг тадқиқот натижаларида оила билан мактабнинг экологик таълимда ҳамкорлиги

болаларнинг экологик билимларини мустаҳкамлашда катта аҳамият касб этиши кўрсатилган бўлиб тадқиқотда бугунги кунда замон талаби асосида ёшларга экологик таълим-тарбия беришда янги инновация ва ахборот технологияларни қўллаш айниқса, оила ва мактаб ҳамкорлигининг мустаҳкамлаш, келажакда экологик муаммоларни ижобий ҳал этилишига ёрдам беради деган фикрни илгари сурган [8]. Шу билан бирга, Л.С.Виготскийнинг ижтимоий конструктивизм назарияси ва яқин ривожланиш зонаси (ZPD) нуқтаи назарида, экологик тарбияда ота-она ва мактабнинг роли катта аҳамиятга эга эканини таъкидлаган ва ота-оналар бола учун экологик билим ва хулқ-атвори ўзлаштиришда фаол кўприк вазифасини бажариб улар болага табиатга ҳурмат қилиш, уни муҳофаза қилиш ва экологик масъул қарорлар қабул қилишни намуна орқали кўрсатади, шу билан ота-оналар боланинг экологик саводхонлигини шакллантиришда ҳам педагог, ҳам намуна бўлиб хизмат қилади [3]. Кейинчалик, Б.М.Очилова экологик рухият тўғрисида фикр билдириб, экологик дунёкарашнинг муҳим компоненти “экологик рухият” бўлиб, у инсоннинг табиатга бўлган меҳри, хис туйғуларида кўриш мумкинлигини таъкидлаб ўтган. Унинг кузатишларида- маънавий муҳит соғлом бўлмаган оилада авлодлар алоқаси ва муносабатлари ҳам носоғлом бўлади, бундай ҳолат шахсни нафақат оила-турмуш муносабати, балки уни ўраб турган атроф-муҳитга муносабатида ҳам лоқайдлик, масъулиятсизлик келтириб чиқаради. Ана шунга ўхшаш турли салбий ҳолатлар ёнига нотўғри йўналтирилган экологик глобал таъсирлар кўшилса, унинг қанчалик аянчли оқибатларга олиб келишини тасаввур қилиш қийинлиги кўрсатиб берган [5].

Н.А. Исраилова ўз тадқиқотларида таъкидлашича, мактабнинг ўқув-тарбиявий жараёнида марказий ўринни ўқувчиларда экологик масъулият ва экологик маданиятни шакллантиришга қаратилган ишлар эгаллаши лозим. Экологик маданият атроф-муҳитга эҳтиёткорона муносабат ва у билан уйғун ҳолда яшаш тамойиллари асосида шаклланади. Муаллиф фикрича, бундай фаолият натижасида ўқувчиларда экологик йўналтирилган ҳаёт тарзига нисбатан қадриятли муносабат қарор топиши керак. Шу муносабат билан мактаб ўқувчиларга табиат ва инсоннинг уйғун бирлиги ҳақида тасаввур бериши, ўқув-тарбиявий жараёнда экологик маданият қадриятларини тарғиб этиши зарур. Мактабдаги долзарб тенденциялардан бири - экологизация бўлиб, у ўқувчи шахсининг эоцентрик қадриятларга эга экологик йўналганлигини шакллантиришни назарда тутди [4].

Ш. Узаковнинг фикрича, экологик-ҳуқуқий маданият экологик меъёрларга нисбатан ҳурмат билан муносабатда бўлишда намоён бўлади ва жамиятнинг умумий ҳуқуқий маданиятининг таркибий қисми ҳисобланади. Болалар томонидан экологик-ҳуқуқий билимлар ва табиатни муҳофаза қилишга оид амалий кўникмаларни эгаллаш ҳуқуқий экологик хулқ-атвори шакллантиришга хизмат қилади [6]. Шу билан бирга Т.Л. Хурвалиева ўз тадқиқот натижалари асосида атроф олам билан таништириш методлари мактабгача ва бошланғич таълим мазмунини оптималлаштириш асосида тизимлаштириб, мактабгача ёшдаги болаларни атроф олам билан таништиришнинг дидактик ва методик вазифалари асослаб берган. Бу эса болаларни атроф олам билан таништириш фаолиятида кўникмаларини режалаштириш, ижодкорликни ривожлантириш каби турли ташкилий шакл, метод, восита ва технологияларнинг уйғунлигига алоҳида эътибор қаратишдир [7]. Хитой олимлари Янина Иванец ва Сяо Лан Курдт-Кристиансенлар эса ота-оналар-болаларни жамиятга мослаштиришда етакчи тарбиячи сифатида болаларнинг илк ёшларида уларнинг эътиқодлари, қадриятлари, муносабатлари ва хулқ-атвор намунасига чуқур таъсир кўрсатиши мумкун бўлганлиги сабабли болаларда экологик фаол

хатти-ҳаракатларни шакллантиришда ота-онанинг амалий ҳамда мулоқотда иштирок этиши муҳим деб ҳисобланашган [1].

Юқоридаги бир қатор олимларнинг фикр-мулоҳазаларни инобатга олган ҳолда, биз “Экологик тарбияда ота-она ва мактабнинг роли” мавзусида тадқиқот ўтказдик. Тадқиқот жараёнида оила ва мактаб ҳамкорлигининг мавжуд ҳолати, ўқувчиларда экологик маданият даражаси, шунингдек, экологик тарбияни такомиллаштириш омиллари ўрганилди.

Социологик тадқиқот эмперик базаси сифатида республикаимизнинг Тошкент шаҳри, Самарқанд, Навои, Қарши, Бухоро, Сурхандарё, Сирдарё вилоятларидан ота-оналар иштирок этишди. Респондентларнинг умумий сони 152 кишини ташкил қилди. Шулардан 85,5% аёллар, 14,5% эркаклар қатнашди. Респондентларимиздан «*Оилангизда экологик муаммолар ҳақида суҳбатлар бўлиб турадими?*» деган саволга 62% респондентларимиз «*Ҳа, мунтазам экология ҳақида мавзулар, янгиликларни оила давраида муҳофаза қиламиз*» деб жавоб беришган, 36% респондентлар «*Камдан-кам ҳолларда, қачонки бунга эҳтиёж сезганимизда суҳбатлашамиз*» деган жавобни беришган бўлса, улардан 2% лари «*Ҳеч қачон, оиламиз экология мавзусига қизиқмайди*» деб жавоб берган (1-расм).

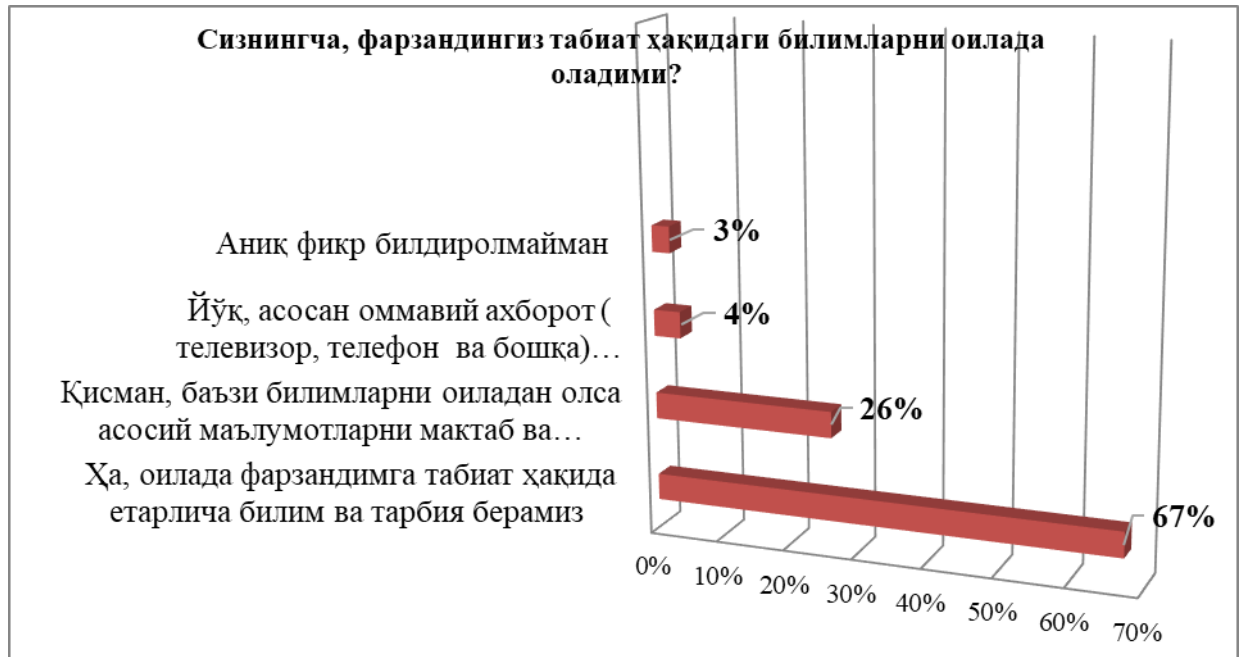
Хулоса қилиб айтсак, ушбу савол натижасидан кўриниб турибтики оила давраида ота-оналар экология тушунчаси ҳақида суҳбатлар ва тушунтириш ишлари олиб боришар экан. Болаларга экологик тарбия оила давраида ўрганилса келажакда болалар яшаб турган маконига ижобий муносабатда бўлишади. Бу ўринда ота-онанинг мавзуга оид билимлари кучли ва муккамал бўлиш керак деб ўйлаймиз. Билимларга асосланиб берилган маълумотлар болалар онгида эсда қолади.

1-расм. Респондентларнинг оила давраида суҳбатлар бўлиши ҳақида жавоблари, (n=152), %

Шу билан бирга, «*Сизнингча, фарзандингиз табиат ҳақидаги билимларни оилада оладими?*» деган саволга респондентларнинг 67%и «*Ҳа, оилада фарзандимга табиат ҳақида етарли билим ва тарбия берамиз*». 26% респондентлар «*Қисман, баъзи билимларни оилдан олса, асосий маълумотларни мактаб ва бошқа манбалардан олади*» деган жавобини танлашган бўлиб 4% респондентлар эса «*Йўқ, асосан оммавий ахборот (телевизор, телефон ва бошқа) воситаларидан ўрганади*», 3% респондентлар «*Аниқ фикр билдиролмайман*» деган жавобни танлашган. Ушбу жавоблар ота-оналар ўртасида экологик саводхонликни янада ошириш, уларга экологик тарбиянинг мазмун-моҳиятини

тушунтириш ва оилавий тарбиянинг аҳамиятини кучайтириш зарурлигини кўрсатади. Демак, мазкур натижа оила ва мактаб ҳамкорлигини такомиллаштириш ҳамда ота-оналар билан мақсадли тарғибот-ташвиқот ишларини олиб бориш лозимлигини илмий жиҳатдан асослаб беради (**2-расм**).

2-расм. Респондентларнинг табиат ҳақида билимларни оиладан олиши ҳақида жавоблари, (n=152), %

Тадқиқотнинг навбатдаги саволига респондентлар «Фарзандингизнинг мактабида экологияга оид семинарлар, тадбирлар, танловлар ўтказиладими, сизга бу ҳақида айтадими?» деган саволга 39% «Ҳа мактабда доимий равишда тадбирлар ўтказилади ва фарзандим бу ҳақида менга айтади», 38% «Баъзан ўтказилади ва фарзандим бу ҳақида менга хабар беради», 12% «Йўқ экологияга оид тадбирлар ўтказилмайди» 11% ота-оналар «Билмадим, бу ҳақида фарзандим менга айтмайди» деган жавобларни белгилашган.

Жавоблардан кўриниб турибтики мактабда ўқувчилар билан экологик билимлар ва амалий ишлар тўғри йўлга қўйилган ота-оналар ҳам болаларнинг билимлари билан бефарқ эмас. Лекин баъзи ота-оналар болаларининг мактабдаги билимларини мукамаллигига қизиқишмайди (**3 Расм**).

3- расм. Респондентларнинг фарзандларини мактабда экологияга оид семинарлар, тадбирлар, танловлар ўтказилиши ва бу ҳақида маълумот олиб туришлари ҳақида жавоблари, (n=152), %

Болаларда экологик саводхонлик ва масъулиятли муносабатни шакллантиришда ота-оналарнинг роли муҳим аҳамиятга эга эканлиги тадқиқотлар орқали тасдиқланди. Таҳлил натижаларидан хулоса қиладиган бўлсак, ота-оналарнинг аксарияти экологик муаммоларнинг долзарблигини тушунадилар, аммо уларни ҳал этишда ўзларининг шахсий масъулиятини етарлича англаб етмайдилар. Кўпчилик ота-оналар экологик билимларнинг етишмаслигини, шунингдек, кундалик ҳаётда экологик тамойилларга амал қилишда амалий кўникмаларнинг камлигини тан оладилар. Бундан келиб чиқиб айтишимиз мумкинки, оилада экологик тарбияни мустаҳкамлаш, уни таълим муассасаларида олинаётган билимлар билан уйғунлаштириш муҳим вазифа ҳисобланади.

Экологик тарбияни ривожлантириш мақсадида ота-она ва мактабнинг ҳамкорликдаги ишларини мустаҳкамлаш учун қуйдаги тавсияларни тавсия қиламиз:

- фарзандни турли усуллар орқали табиатга қизиқтириш, унинг гўзаллигини ҳис этишга ўргатиш, атроф-муҳитнинг хилма-хиллиги ва бойлигини қадрлашга йўналтириш; ўсимликлар ва ҳайвонот дунёси билан яқиндан таништириш орқали болада масъулият ва онгли муносабатни бойитиш;

- табиат қўйнида сайр қилиш, дарахт экиш, гул парваришlash, атроф-муҳитни асрашга оид оддий кундалик одатларни шакллантириш;

- мактаб томонидан болалар билан дам олиш кунлари оилавий сайрлар уюштириш, ўрмонга, тоғга ва денгиз бўйига экскурсияларга олиб бориш, таълим муассасалари ва маҳалла институтларининг имкониятларидан самарали фойдаланган ҳолда, ота-оналар учун турли махсус ўқув семинарлари ва тренинглар ўтказиш мақсадга мувофиқдир.

Фойдалиниланган адабиётлар:

1. Parents as Agents: Engaging Children in Environmental Literacy in China. - <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/16/6605>.

2. Бобоёров Р.О., Бабаярова Г.Н. Мактабгача ёшдаги болаларга экологик таълим-тарбия бериш масалалари // Современное образование. - 2015. № 5.-Б.66.

<https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarga-ekologik-talim-tarbiya-berish-masalalari/viewer>.

3. Виготский Л.С. Зона ближайшего развития. -// Культурно-историческая психология. 2007. № 3. С. 96-104. - https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%BE%D0%BD%D0%B0_%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B6%D0%B0%D0%B9%D1%88%D0%B5%D0%B3%D0%BE_%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F.
4. Исраилова Н.А. Ценностное отношение учащихся общеобразовательных школ к окружающей природной среде как основа их экологической культуры. – Бола ва замон. - 2026. №1. – С. 20.
5. Очилова Б. М. Экология ва дунёқараш. - // Тошкент: «Tafakkur» нашриёти, 2013. - 109 б.- <https://jdpu.uz/wp-content/uploads/2020/08/>.
6. Узаков Ш. Эколого-правовое воспитание несовершеннолетних и профилактика экологических правонарушений. - // Бола ва замон. -2026. №2. – С.3.
7. Хурвалиева Т.Л. Мактабгача ёшдаги болаларни атроф-олам билан таништириш методикасини такомиллаштириш // Тошкент - 2021 - 26 б.
8. Холмуминова О.Ж. Экологик ҳуқуқий таълим-тарбияни олиб беришда оила, мактаб ва маҳалла ҳамкорлигининг ўзига хос жиҳатлари. // (2021). -176.- https://inlibrary.uz/index.php/stable_development/article/view/22004.

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ПРОЦЕСС РАЗВИТИЯ ДЕОНТОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЗИЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Шодиева Раънохон Абдумажид кизи,

*базовый докторант Национального института педагогики воспитания имени
Кары Ниязи*

Аннотация: в данной статье рассматриваются ключевые факторы, влияющие на развитие деонтологической позиции будущих учителей: профессионально-образовательные факторы; личностно-психологические факторы; социально-культурные факторы; коммуникативно-социальные факторы; аксиологические (ценностно-ориентированные) факторы; критический взгляд: взаимодействие подходов.

Ключевые слова: деонтологическая позиция, будущий учитель, деонтологические нормы, образование, профессиональное поведение.

Annotatsiya: ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarda deontologik pozitsiyaning rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar ko'rib chiqiladi: kasbiy-ta'limiy omillar; shaxsiy-psixologik omillar; ijtimoiy-madaniy omillar; kommunikativ-ijtimoiy omillar; aksiologik (qadriy yo'naltirilgan) omillar hamda yondashuvlarning o'zaro integratsiyasiga doir tanqidiy nuqtai nazar.

Kalit so'zlar: deontologik pozitsiya, bo'lajak o'qituvchi, deontologik normalar, ta'lim, kasbiy xulq-atvor.

Abstract: this article examines the key factors influencing the development of the deontological position of future teachers: professional-educational factors; personal-psychological factors; socio-cultural factors; communicative-social factors; axiological (value-oriented) factors; and a critical perspective on the interaction of approaches.

Key words: deontological position, future teacher, deontological norms, education, professional behavior.

Инновационные преобразования в образовании усиливают запрос общества на педагога, способного не только эффективно обучать, но и выступать этически устойчивым субъектом воспитательных взаимодействий. Для учителя предмета «Воспитание» эта задача принципиальна: содержание предмета ориентировано на формирование ценностей, социальной ответственности и гражданской зрелости обучающихся, а значит – на высокую нормативность профессионального поведения самого педагога. Вместе с тем цифровизация и рост публичности коммуникаций (мессенджеры, электронные журналы, школьные платформы, социальные сети) порождают новые этические риски: утечки персональных данных, некорректные цифровые практики, стигматизирующие комментарии, конфликт интересов и др. Именно поэтому деонтологическая позиция будущего учителя должна рассматриваться не как «добавочный» элемент подготовки, а как технологизируемая цель, интегрированная в профессиональную подготовку [3].

Педагогическая деонтология описывает нормы и правила профессионального поведения, связанные с профессиональным долгом, ответственностью и гуманистическими принципами взаимодействия. В учебно-методических материалах по педагогической деонтологии подчёркивается, что современный педагог обязан соотносить технологическую оснащённость деятельности с воспитательным компонентом и личной

ответственностью за последствия педагогических воздействий [1]. В логике компетентностного подхода деонтологическая позиция может быть интерпретирована как метакомпонент профессиональной компетентности: она задаёт ценностно-нормативную рамку применения знаний и умений, а также регуляцию профессиональных решений в этически сложных ситуациях [3].

Развитие деонтологической позиции будущего учителя представляет собой сложный и многоуровневый процесс, в котором переплетаются ценностные, нормативно-правовые, профессионально-педагогические и личностно-психологические детерминанты. Деонтологическая позиция в структуре профессионального сознания педагога проявляется как устойчивая система профессионального долга, ответственности, нравственно-правовой рефлексии и готовности действовать в соответствии с нормами педагогической этики и законодательства. Опираясь на исследования, посвящённые деонтологической готовности и деонтологической культуре будущих педагогов, деонтологическую позицию будущего учителя «Воспитание» целесообразно рассматривать в системно-целостном единстве.

Ниже представлены ключевые группы факторов, влияющих на процесс развития деонтологической позиции будущих учителей.

1. Профессионально-образовательные факторы

– Содержание педагогического образования. Эффективное становление деонтологических основ будущего педагога связано с уровнем системности преподавания профессиональной этики и педагогической деонтологии в учебном процессе. Процессы обучения должны обеспечивать не только знание теоретических норм, но и умение применять их в конкретных профессиональных ситуациях. Теоретическое освоение профессиональной этики формирует основу для практического поведения в профессии, формирует нормативную основу педагогического долга.

– Педагогическая практика. Педагогическая практика – ключевой механизм интериоризации профессиональных ценностей. Практическое вовлечение в реальные образовательные ситуации способствует переосмыслению норм педагогического поведения и формированию профессиональной ответственности. Практика помогает будущим педагогам осознанно сопоставлять теорию (этические нормы) с реальными педагогическими дилеммами, развивая деонтологическую компетентность.

2. Личностно-психологические факторы

– Нравственное развитие и рефлексия. Формирование деонтологической позиции требует развитой профессионально-нравственной рефлексии, способности критически анализировать своё поведение и делать моральный выбор в сложных ситуациях. Чем выше уровень нравственной осознанности и способности к самоанализу, тем устойчивее деонтологические ценности становятся частью профессиональной идентичности.

– Профессиональная мотивация и самоидентификация. Мотивация к преподаванию (внутренняя) и осознание себя как педагога с миссией влияют на принятие деонтологических норм как личностного обязательства, а не как внешнего требования.

3. Социально-культурные факторы

– Нормативно-правовая среда. Знание профессиональных стандартов, прав и обязанностей педагогов способствует формированию ответственности за соблюдение этических норм профессии. Правообязанности, закреплённые в стандартах преподавания,

делают деонтологические принципы обязательным компонентом профессиональной позиции.

– Профессиональная культура образовательного учреждения. Культура образовательной среды (нормы общения, моральный климат, ожидания коллег и наставников) оказывает влияние на то, какие деонтологические нормы будущие педагоги воспринимают как значимые.

4. Коммуникативно-социальные факторы

– Наставничество и моделирование профессиональных ценностей. Образцы поведения наставников и преподавателей играют значительную роль: они предоставляют будущим педагогам модели этического поведения, которые можно наблюдать, анализировать и усваивать. Моделирование профессиональных ценностей помогает интегрировать этические нормы в повседневную деятельность.

– Групповая среда и взаимодействие. Участие в профессиональных сообществах, групповых проектах и диспутах усиливает осознание норм социального взаимодействия – важной составляющей деонтологической позиции.

5. Аксиологические (ценностно-ориентированные) факторы

– Личные ценности будущего педагога. Именно аксиологическая база (ценности добра, справедливости, уважения к личности учащегося) определяет глубину принятия этических норм.

– Педагогическая этика как часть профессионального идеала. Деонтологические нормы становятся устойчивыми, когда будущий учитель воспринимает их как часть собственного профессионального идеала, а не как формальные правила.

6. Критический взгляд: взаимодействие подходов

В англоязычной литературе подчёркивается, что чисто нормативные или процедурные деонтологические правила (code of conduct) недостаточны для формирования профессионального этического поведения; необходимо сочетание нормативной основы с развитием личных добродетелей. Образовательные программы должны включать не только кодексы поведения, но и развитие нравственных качеств, таких как эмпатия, честность, ответственность.

Системная модель факторов (интегративный взгляд)

Категория факторов	Примеры влияния
Образовательные	Дисциплины профессиональной этики, практика преподавания
Личностные	Нравственное развитие, мотивация
Социальные	Культура учебной среды, нормативы
Коммуникационные	Наставничество, взаимодействие
Ценностные	Личные убеждения, профессиональные идеалы
Смешанные	Моделирование поведения, рефлексия

В заключение можем сказать, что, развитие деонтологической позиции будущих учителей – это результат комплексного взаимодействия факторов.:

образовательных, обеспечивающих теоретическую и практическую подготовку;

лично-психологических, которые формируют способность к моральному выбору;

социально-нормативных и культурных, которые создают среду профессионального поведения;

коммуникативных, оказывающих влияние через взаимодействие и моделирование;

ценностно-аксиологических, обеспечивающих внутреннюю мотивацию к соблюдению этических норм.

Эта интеграция позволяет будущим педагогам не только знать профессиональные нормы, но и осознанно применять их как часть своей профессиональной идентичности, что и составляет деонтологическую позицию современного учителя.

Список использованной литературы:

1. Ермолович М.М. Педагогическая деонтология: учебно-методическое пособие. – Минск: БГУ, 2007. – Электронный ресурс.

2. Загора М.А., Манакова М.В. Формирование основ педагогической деонтологии у студентов посредством педагогического клуба // Образование и воспитание дошкольников, школьников, молодежи: теория и практика. 2025. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-osnov-pedagogicheskoy-deontologii-u-studentov-posredstvom-pedagogicheskogo-kluba> (дата обращения: 23.02.2026).

3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Психологическая наука и образование. – 2009. – № 2. – С. 5–18. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/klyuchevye-kompetentsii-novaya-paradigma-rezultata-obrazovaniya/pdf>

4. Усольцева В.В., Шейхова М.С. Роль педагогической практики в формировании деонтологии компетентности будущих педагогов // Современные научные исследования и инновации. 2018. № 6 [Электронный ресурс]. URL: <https://web.snauka.ru/issues/2018/06/86945> (дата обращения: 23.02.2026).

QIZLAR TARBIYASIDA MAHALLA-OILA-MAKTAB HAMKORLIGI MEXANIZMLARI

Choriyeva Dildora Ismat qizi,
Qori Niyoziy nomidagi TPMI “Oila-mahalla-maktab hamkorligi”
ilmiy tadqiqot bo‘limi katta ilmiy xodimi
Ahunova Umida Oybekovna,
Qori Qiyoziy nomidagi TPMI doktranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada qizlar tarbiyasida oila, mahalla va maktab hamkorligining pedagogik mexanizmlari yoritiladi. Zamonaviy sharoitda qizlarda ma'naviy-axloqiy fazilatlar, o'ziga ishonch, ijtimoiy faollik, liderlik va kasbiy yo'nalishni shakllantirishda ota-onalar mas'uliyatini oshirishning ahamiyati tahlil qilinadi. Oila ta'lim salohiyatining tarkibiy qismlari, qizlar tarbiyasida ijtimoiy hamkorlikning samarali shakllari hamda metodik tavsiyalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: qizlar tarbiyasi, oila ta'lim salohiyati, ijtimoiy hamkorlik, ma'naviyat, o'ziga ishonch, barkamol avlod, zamonaviy maktab.

Kirish. O'zbek xalqi azaldan oilaparvarligi va farzandparvarligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa qizlar tarbiyasi milliy qadriyatlarimizda alohida o'rin tutadi. Qizlar kelajakda oila tarbiyachisi, jamiyatning ma'naviy tayanchi, yetuk mutaxassis va rahbar sifatida shakllanishi uchun ularni bolalikdan ma'naviy, axloqiy va intellektual jihatdan barkamol etib tarbiyalash zarur. Bugungi globallashuv davrida internet, ommaviy madaniyat va ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri ortib borayotgan bir paytda qizlar tarbiyasiga yanada mas'uliyat bilan yondashish talab etilmoqda. Zamonaviy ota-onalar qizlarini yaxshi tarbiyalashni istaydilar, biroq ko'pincha qanday metodlardan foydalanishni bilmaydilar. Shu sababli oila, mahalla va maktab hamkorligini kuchaytirish dolzarb pedagogik vazifadir.

Oila qiz bola shaxsining shakllanishida birlamchi va hal qiluvchi ijtimoiy institut hisoblanadi. Pedagogik va psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shaxsning ma'naviy-axloqiy qarashlari, ijtimoiy xulq-atvori, o'ziga bo'lgan munosabati hamda hayotiy qadriyatlari avvalo oilaviy muhit ta'sirida shakllanadi. Shu nuqtai nazardan, oilaning ta'lim salohiyati qizlarning barkamol, mustaqil fikrlovchi va ijtimoiy faol shaxs sifatida voyaga yetishida asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi.

Oilaning ta'lim salohiyati bir qator tarkibiy komponentlardan iborat bo'lib, ular o'zaro bog'liq holda qizlar tarbiyasining samaradorligini ta'minlaydi.

Birinchidan, ota-onaning pedagogik savodxonligi muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik savodxonlik deganda ota-onaning yosh xususiyatlari psixologiyasi, tarbiya metodlari, kommunikativ madaniyat, konfliktologiya va motivatsion yondashuvlar haqida bilimga ega bo'lishi tushuniladi. Pedagogik savodxon ota-onalar qizlarda ijobiy o'zini anglash, mas'uliyat hissi va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishga ko'maklashadi. Aksincha, pedagogik bilimlarning yetishmasligi ortiqcha nazorat, beparvolik yoki avtoritar munosabatlarga olib kelib, qizlarning psixologik rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ikkinchidan, oiladagi ma'naviy-psixologik muhit qizlar tarbiyasining barqarorligini ta'minlovchi omildir. Mehr-oqibat, hurmat, o'zaro tushunish, ochiq muloqot va qo'llab-quvvatlash muhitida ulg'aygan qizlarda o'ziga ishonch, emotsional barqarorlik va ijtimoiy

faollik yuqori bo‘ladi. Oiladagi konfliktlar, zo‘ravonlik yoki befarqlik esa qizlarda qo‘rquv, o‘ziga ishonchsizlik va ijtimoiy moslashuv qiyinchiliklarini keltirib chiqarishi mumkin.

Uchinchidan, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat qizlar tarbiyasida muhim metodik asos hisoblanadi. Milliy an‘analar, odob-axloq me‘yorlari, mehnatsevarlik, hayo va kamtarlik kabi fazilatlar qizlarning ma‘naviy dunyosini boyitadi. Shu bilan birga, zamonaviy jamiyat talablariga mos ravishda gender tenglik, inson huquqlari, bag‘rikenglik va madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini ham shakllantirish zarur.

To‘rtinchidan, ota-onaning shaxsiy namunasining ijobiyligi qizlar tarbiyasining eng kuchli pedagogik vositalaridan biridir. Ota-onaning o‘zaro hurmatga asoslangan munosabati, mehnatsevarligi, kitobxonligi, halolligi va madaniyati qizlar uchun bevosita namuna bo‘lib xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, qizlar ota-onasining xulq-atvorini ongli va ongsiz ravishda takrorlashga moyil bo‘ladi.

Beshinchidan, qizlarning qiziqish va qobiliyatlarini qo‘llab-quvvatlash oilaning ta‘lim salohiyatini belgilovchi muhim mezonidir. Qizlarning ilmiy, ijodiy, sport yoki texnologik qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish ularning o‘ziga ishonchini oshiradi hamda kasbiy yo‘nalishini belgilashda yordam beradi. Oila tomonidan qo‘llab-quvvatlangan qizlar jamiyatda faol, tashabbuskor va lider sifatida shakllanishi ehtimoli yuqori bo‘ladi.

Oilaviy tarbiya natijasida qizlarda o‘ziga ishonch, hayo-iffat, mustaqil fikrlash, mas‘uliyat, liderlik va ijtimoiy faollik kabi fazilatlar shakllanadi. Agar oilada mehr-oqibat, adolat, o‘zaro hurmat va ma‘naviy birlik hukm sursa, qizlar ruhiy jihatdan sog‘lom, ijtimoiy faol va mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega shaxs bo‘lib ulg‘ayadi.

Xulosa qilib aytganda, oilaning ta‘lim salohiyatini rivojlantirish qizlar tarbiyasining sifatini oshirishning asosiy sharti hisoblanadi. Ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish, oilaviy muhitni sog‘lomlashtirish va qizlarning qobiliyatlarini qo‘llab-quvvatlash orqali barkamol, bilimli va ma‘naviyatli qizlar avlodini tarbiyalash mumkin.

Mahalla – qizlar tarbiyasining ijtimoiy makoni

Mahalla qadimdan jamiyatning eng muhim ijtimoiy-pedagogik institutlaridan biri sifatida shakllangan bo‘lib, unda avlodlararo tajriba, milliy qadriyatlar va ijtimoiy me‘yorlar uzviy ravishda yosh avlodga yetkazib kelingan. Qizlar tarbiyasida mahalla muhitining ahamiyati ayniqsa katta, chunki mahalla oiladan keyingi ikkilamchi ijtimoiylashuv makoni bo‘lib, unda qizlar jamiyat qoidalari, jamoaviy munosabatlar madaniyati, kattalarga hurmat, kichiklarga mehr ko‘rsatish kabi ijtimoiy xulq-atvor normalarini o‘zlashtiradi.

Mahalla muhitida qizlar ijtimoiy mas‘uliyatni his qilish, jamoada ishlash, milliy an‘ana va qadriyatlarni asrab-avaylash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shu sababli mahalla qizlar tarbiyasining muhim ijtimoiy makoni sifatida ularning ma‘naviy, psixologik va kasbiy rivojiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi.

Mahallaning qizlar tarbiyasidagi pedagogik vazifalarini quyidagi yo‘nalishlar orqali tizimlashtirish mumkin:

Birinchidan, qizlar klublari va ma‘naviy-ma‘rifiy tadbirlarni tashkil etish. Mahallalarda “qizlar klubi”, “kitobxon qizlar”, “iqtidorli qizlar” kabi to‘garaklar tashkil etilishi qizlarda ijodkorlik, nutq madaniyati, kitobxonlik, liderlik va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bunday tadbirlar qizlarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish bilan birga, ularni salbiy ijtimoiy ta‘sirlardan himoya qiladi.

Ikkinchidan, erta nikoh va zo‘ravonlikning oldini olish. Mahalla fuqarolar yig‘ini, xotin-qizlar faollari va profilaktika inspektorlari bilan hamkorlikda qizlarning huquqiy

savodxonligini oshirish, oilaviy zo‘ravonlikka qarshi targ‘ibot olib borish, psixologik maslahat xizmatlarini yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon qizlarning ijtimoiy himoyasini ta‘minlab, ularning xavfsiz muhitda rivojlanishiga xizmat qiladi.

Uchinchi, kasb-hunar to‘garaklari orqali qizlarni qo‘llab-quvvatlash. Tikuvchilik, it, dizayn, pazandachilik, hunarmandchilik, til o‘rganish kabi yo‘nalishlarda tashkil etilgan to‘garaklar qizlarning qobiliyatlarini rivojlantiradi, kasbiy orientatsiyani shakllantiradi va iqtisodiy mustaqillik hissini uyg‘otadi. Bu esa qizlarda o‘ziga ishonchni oshiradi va kelajak hayotiga puxta tayyorlaydi.

To‘rtinchi, faol ayollar va onalar mentorligini yo‘lga qo‘yish. Mahalladagi tajribali ayollar, pedagoglar, shifokorlar, tadbirkorlar va san‘atkorlar qizlar uchun mentor sifatida birlashtirilsa, ular qizlarga hayotiy tajriba, kasbiy maslahat va ma‘naviy ko‘mak berishi mumkin. Mentorlik tizimi qizlarda ijtimoiy faollik, liderlik va mas‘uliyat tuyg‘ularini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Shuningdek, mahalla qizlarni ijtimoiy loyihalar, ekologik aksiyalar, sport va madaniy tadbirlarga jalb etish orqali ularning fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlaydi. Mahalla muhitida ijobiy jamoatchilik nazorati mavjud bo‘lib, u qizlarning ijtimoiy himoyasini ta‘minlaydi va salbiy illatlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, mahalla qizlar tarbiyasining muhim ijtimoiy makoni sifatida oila va maktab bilan hamkorlikda qizlarda ma‘naviy barkamollik, ijtimoiy faollik va kasbiy yo‘nalishni shakllantirishga xizmat qiladi. Mahalla tizimida tashkil etilgan maqsadli pedagogik faoliyat qizlarni jamiyatning faol, ongli va mas‘uliyatli a‘zolari sifatida tarbiyalashga zamin yaratadi.

Maktabning qizlar tarbiyasidagi roli

Maktab qizlarning intellektual, ma‘naviy va ijtimoiy rivojlanishida asosiy pedagogik muhitlardan biri hisoblanadi. Maktab nafaqat bilim beruvchi muassasa, balki shaxsni har tomonlama shakllantiruvchi tarbiya makoni sifatida qizlarda mustaqil fikrlash, ijtimoiy faollik, o‘ziga ishonch va kasbiy yo‘nalishni rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta‘lim tizimida qizlar tarbiyasi gender sezgir pedagogik yondashuv, individual rivojlanish strategiyalari va ijtimoiy hamkorlik asosida olib borilishi muhimdir.

Maktabning qizlar tarbiyasidagi roli bir necha metodik yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

Birinchidan, ma‘naviyat va tarbiya darslari. Ushbu darslar orqali qizlarda milliy qadriyatlarga hurmat, ma‘naviy poklik, madaniy xulq-atvor, ijtimoiy mas‘uliyat va fuqarolik ongini shakllantirish mumkin. Ma‘naviyat darslari interfaol metodlar – munozara, rolli o‘yinlar, keys-stadiyalar orqali tashkil etilganda qizlarning mustaqil fikrlash va axloqiy qaror qabul qilish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Ikkinchi, psixologik treninglar va liderlik mashg‘ulotlari. Maktab psixologi va sinf rahbarlari tomonidan o‘tkaziladigan treninglar qizlarda o‘zini anglash, o‘ziga ishonch, stressni boshqarish, kommunikativ madaniyat va liderlik qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ayniqsa, o‘smirlik davrida qizlarning emotsional holatini barqarorlashtirish va ijtimoiy moslashuvini ta‘minlashda bunday mashg‘ulotlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Uchinchi, kasb tanlash bo‘yicha mahorat darslari. Zamonaviy maktab qizlarda kasbiy orientatsiyani erta bosqichdan shakllantirishi zarur. Turli kasb egalari bilan uchrashuvlar, mahorat darslari, ekskursiyalar va amaliy mashg‘ulotlar qizlarning qiziqishlarini aniqlashga yordam beradi. Bu esa kelajakda ularning mustaqil kasb tanlashiga, iqtisodiy faolligiga va jamiyatda munosib o‘rin egallashiga xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, sport va san‘at to‘garaklari. Sport mashg‘ulotlari qizlarda jismoniy sog‘lomlik, intizom va irodani shakllantirsa, san‘at to‘garaklari ijodkorlik, estetik did va o‘zini ifoda etish qobiliyatini rivojlantiradi. Bunday faoliyatlar qizlarning ijtimoiylashuviga ijobiy ta’sir ko‘rsatib, ularni salbiy ta’sirlardan himoya qiladi.

Beshinchidan, ijtimoiy loyihalarda ishtirok. Maktabda tashkil etilgan ekologik aksiyalar, xayriya tadbirlari, volontyorlik faoliyati qizlarda fuqarolik mas’uliyati, hamdardlik va jamoaviylikni rivojlantiradi. Ijtimoiy loyihalarda ishtirok etgan qizlar o‘zlarini jamiyatning faol a’zosi sifatida his etadi.

Maktabning qizlar tarbiyasidagi samaradorligi oila va mahalla bilan hamkorlik darajasiga bevosita bog‘liq. Maktab ota-onalar bilan muntazam muloqot olib borib, qizlarning psixologik holati, qiziqishlari va muammolarini aniqlashi, individual yondashuv asosida pedagogik yordam ko‘rsatishi zarur. Ota-onalar yig‘ilishlari, seminarlar, psixologik maslahatlar va qo‘shma tarbiyaviy tadbirlar orqali uch tomonlama hamkorlik mustahkamlanadi.

Shuningdek, zamonaviy maktabda gender tenglik tamoyillari asosida ta’lim muhitini yaratish, qizlarning STEM yo‘nalishlariga qiziqishini oshirish, ularning liderlik salohiyatini qo‘llab-quvvatlash muhim vazifalardan biridir. Bu orqali qizlar o‘z imkoniyatlarini anglab, jamiyatda faol, bilimli va ma’naviyatli shaxs sifatida shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, maktab qizlar tarbiyasida tizimli pedagogik faoliyat olib boruvchi asosiy institut sifatida ularning ma’naviy barkamolligi, kasbiy yo‘nalishi va ijtimoiy faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Oila va mahalla bilan hamkorlikda olib borilgan tarbiyaviy ishlar esa qizlarning har tomonlama kamol topishiga mustahkam zamin yaratadi.

Xulosa. Qizlar tarbiyasi jamiyatning ijtimoiy-ma’naviy barqarorligi va milliy taraqqiyotini ta’minlovchi muhim omillardan biridir. Shaxs tarbiyasi birgina muhit ta’siri bilan emas, balki oila, mahalla va maktabning uzviy hamkorligi natijasida shakllanadi. Ushbu uch institutning o‘zaro integratsiyasi pedagogika va sotsiologiya fanlarida ijtimoiylashtirish mexanizmi sifatida talqin qilinadi.

Oila – shaxsning birlamchi ijtimoiylashuv muhiti bo‘lsa, mahalla – ijtimoiy-madaniy qadriyatlarni mustahkamlovchi makon, maktab esa ilmiy bilimlar va kasbiy kompetensiyalarni shakllantiruvchi muassasa hisoblanadi. Shu sababli qizlar tarbiyasida mazkur institutlarning uzviy hamkorligi zarur pedagogik shartlardan biridir.

Hamkorlikning asosiy maqsadi – qizlarda ijtimoiy faollik, ma’naviy poklik, mustaqil fikrlash, liderlik fazilatlarini, kasbiy yo‘nalish tanlash ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Qizlar tarbiyasida oila–mahalla–maktab hamkorligi uzluksiz va tizimli bo‘lishi zarur. Diagnostika, integrativ rejalashtirish, mentorlik, pedagogik ma’rifat va raqamli hamkorlik mexanizmlari qizlarning ma’naviy-axloqiy kamoloti va ijtimoiy muvaffaqiyatini ta’minlaydi.

Bunday hamkorlik orqali jamiyatda sog‘lom, ma’rifatli va faol ayollar avlodi shakllanadi. Bu esa milliy taraqqiyot va ijtimoiy barqarorlikning muhim omili hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. **Yangi O‘zbekiston strategiyasi.** – Toshkent, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, 2020.
3. Karimova V.M. **Oila psixologiyasi.** – Toshkent, 2019.
4. Musurmonova O. **O‘quvchilarda ma’naviy madaniyatni shakllantirish texnologiyalari.** – Toshkent.

MUNARIJA

1.	Х.И.Ибраимов, МАҲАЛЛА, ОИЛА ВА МАКТАБ ҲАМКОРЛИГИНИНГ ФАРЗАНД ТАРБИЯСИДАГИ САМАРАДОРЛИГИ	3-5
2.	Djuraev Risbay Haydarovich, TA'LIM MUASSASALARIDA OILA- MAHALLA-MAKTAB HAMKORLIGINI TASHKIL ETISHDA PEDAGOGIK HAMKORLIK	6-8
3.	Худайкулов Хол Жуммаевич, ЎҚУВЧИ-ЁШЛАРИНИ ТАРБИЯЛАШДА МАҲАЛЛА, МАКТАБ ВА ОТА-ОНАЛАР ҲАМКОРЛИГИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ЎЗИГА ХОСЛИГИ	9-14
4.	Мухаммаджон Қуронов, ПРЕЗИДЕНТ МУРОЖААТИ – ПРОАКТИВ ИЖТИМОЙ ПЕДАГОГИКАНИНГ МЕТОДОЛОГИК АСОСИ	15-19
5.	R.Safarova, МАКТАБ-ОИЛА-МАҲАЛЛА ЗАНЖИРИДА ФАРЗАНД ТАРБИЯСИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА “МУҲАББАТ ПЕДАГОГИКАСИ”ДАН ФОЙДАЛАНИШ МЕТОДИКАСИ	20-23
6.	Абдуллаева Мадинабону Зокиржон кизи, ФОРМИРОВАНИЕ ОТВЕТСТВЕННОГО ЦИФРОВОГО ВОСПИТАНИЯ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТНОГО ПОДХОДА В УСЛОВИЯХ СОТРУДНИЧЕСТВА МАХАЛЛИ, ШКОЛЫ И РОДИТЕЛЕЙ	24-26
7.	Abdumajidov Axrorbek Abdulatif o'g'li, RAQAMLI IQTISODIYOTDA TARBIYAVIY JARAYONLARNI BOSHQARISHDA OLIY TA'LIM RAHBARLARINING KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH	27-29
8.	Abduraimova Charos Farxod qizi, MILLIY TARBIYA MODELI DOIRASIDA MAHALLA, MAKTAB VA OTA-ONALAR HAMKORLIGIDA MUAMMOLI TA'LIM USULLARINI QO'LLASH	30-32
9.	Abduraxmanova Iqbolxon Yulchiyevna, BIOLOGIYA DARSLARIDA O'QUVCHILARDA EKOLOGIK TARBIYANI SHAKLLANTIRISHDA OTA-ONALAR ISHTIROKINING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI	33-37
10.	Abdurashidov Adhamjon Abduhamitovich, MAKTABGACHA YOSHDA GI BOLALARNI MAKTABGA TAYYORLASHDA OTA- ONALAR ISHTIROKINING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI	38-41
11.	Adaxamjonova Mavzunabegim Baxtiyor qizi, TARBIYAVIY JARAYONLARNI BOSHQARISHDA USTOZ-SHOGIRD AN'ANALARINI RIVOJLANTIRISHDA “MAHALLA-MAKTAB-OILA” HAMKORLIGINING AHAMIYATI	42-44
12.	Alibayev Doniyorjon Shuxratjonovich, MAKTAB-OILA-MAHALA HAMKORLIGI TARBIYA JARAYONINING ASOSIY BO'G'INIDIR	45-48
13.	Alimov Mirsardor, O'QUVCHI YOSHLAR TARBIYASIDA MAHALLANING O'RNI	49-50
14.	Almuratova Gulbaxor Mansur qizi, MILLIY TARBIYA TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH SHAKLLARI	51-55
15.	Amirova Maxfirat Muzaffar qizi, O'QUVCHILARDA HUQUQBUZARLIKKA QARSHI IMMUNITETNI MILLIY –MADANIY KONTEKSTLAR VOSITASIDA RIVOJLANTIRISH	56-58
16.	Anvarova Marjona Ravshan qizi, YOSH AVLODNI MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLAR ASOSIDA TARBIYALASHDA OILANING O'RNI VA AHAMIYATI	59-63

17.	Asqarova Shahnozaxon To'liqinjon qizi , BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MAHALLA VA OILA ISHTIROKINI RAQAMLASHTIRISH ASOSIDA SAMARALI HAMKORLIK MODEL	64-66
18.	Авлаев Авлокул Баёнович , ГЛОБАЛЛАШУВ МУҲИТИ ШАРОИТИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАРБИЯЛАШ	67-70
19.	Axmadaliyev Elmurod Rahmat o'g'li , YOSHLARNI HARBIY-VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA MUDOFAA ONGINING O'RNI	71-76
20.	Begmatov Mansur , IXTISOSLASHTIRILGAN MAKTABLARDA XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA “OILA – MAHALLA– MAKTAB” HAMKORLIGI DOIRASIDA XALQARO TASHKILOTLAR LOYIHALARIDA TARBIYA PEDAGOGIKASI MILLIY INSTITUTINING O'RNI	77-80
21.	Дадажонов Зухра Акрамовна , ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К МЕТОДИЧЕСКОМУ УПРАВЛЕНИЮ ВОСПИТАТЕЛЬНЫМИ ПРОЦЕССАМИ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАЦИИ «МАХАЛЛЯ–ШКОЛА–СЕМЬЯ»	81-85
22.	Dehqanova Muborakxon G'iyeziddin qizi , JAMIYATGA INKLYUZIV TA'LIM MUHITNI SINGDIRISH	86-87
23.	Dushayeva Nazokat Sharofiddinova , BOLA TARBIYASIDA OILA, MAHALLA VA TA'LIM MUASSASASINING O'RNI	88-92
24.	Ergasheva Malohat Tursunovna, Xudayberdiyeva Muxayyo Karshiboyevna , RAQAMLI MUHITDA O'QUVCHILAR XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH, KIBERBULLING VA INTERNET QARAMLIGINING OLDINI OLISH	93-98
25.	Erhanova Nasiba Absayitovna , TARBIYALANUVCHILARNI SAVOL-JAVOB JARAYONIDA FAOLLASHTIRISH KOMPONENTLARI	99-102
26.	Эрназарова Ш , МАДАНИЯТ ВА САЊАТ – ЎСМИРЛАРНИ ҒОЯВИЙ ТАРБИЯЛАШНИНГ АРТПЕДАГОГИК МАНБАИ	103-107
27.	Farmonov O'ktam Ne'matovich , MAKTABDA TARBIYAVIY ISHLARNI METODIK BOSHQARISHDA MAHALLA VA OTA-ONALAR ISHTIROKINING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI	108-110
28.	Fazilov Djamoliddin Kamolitdinovich , FARZAND TARBIYASIDA OILAVIY QADRIYATLARINING O'RNI VA AHAMIYATI	111-113
29.	G'aniyeva Dilnoza Farxodovna , OTA-ONALAR BOLALARNI TARBIYA QILISHDA TAEKVONDO SPORT TURINING O'RNI	114-117
30.	Ibragimova F , FARZAND TARBIYASIDA OILA VA MAKTABNING O'ZARO HAMKORLIGINI SAMARALI TASHKIL ETISH MEKANIZMLARI	118-120
31.	Imomova Madina Botirovna , BIOLOGIYA TA'LIMIDA TARBIYAVIY ISHLARNI TASHKIL ETISHDA MAKTAB–OILA–MAHALLA HAMKORLIGI	121-123
32.	Ishmurodov B , OLIY TA'LIM TIZIMIDA TALABALAR KIBERIJTIMOIYLAHVUNING PEDAGOGIK MEKANIZMLARI	124-129
33.	Жабборов Дилбар Дармоновна , ЗНАЧЕНИЕ ПЕЙЗАЖНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ В ВЫЯВЛЕНИИ ДУХОВНОГО ОБЛИКА И МОРАЛЬНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК ПЕРСОНАЖЕЙ В ПОВЕСТИ А.И. КУПИНА «ОЛЕСЯ»	130-135

34.	Jakbarova Surayyo Tangirberganovna , MAKTABDA TARBIYAVIY ISHLARNI METODIK BOSHQARISHDA MAHALLA VA OTA-ONALAR ISHTIROKINING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI	136-139
35.	Jumatova Luiza Tozaboy qizi , KOGNITIV YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING BADIY-ESTETIK DIDINI TARBIYALASHGA OID XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI	140-142
36.	Kamoljonova Difuza Xoldorovna , KAIZEN TEXNOLOGIYASI VOSITASIDA MUTOLAA ORQALI BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING AXLOQIY FAZILATLARINI RIVOJLANTIRISH	143-145
37.	Karaboyeva Maxliyo Kodirjonovna , UMUMTA‘LIM MAKTABLARIDA MAKTAB VA OTA-ONALAR O‘RTASIDAGI ZIDDIYATLARNING TARBIYAVIY JAROYONGA TA‘SIRI	146-148
38.	Karimov Komiljon Abduraximovich , MAHALLA, MAKTAB VA OILA HAMKORLIK TIZIMIDA INKLYUZIV RAQAMLI TARBIYA MODELINI YARATISH VA JORIY ETISHNING METODIK ASOSLARI	149-150
39.	Маматов Нормурат , УЧБУРЧАК ФОРМУЛАСИНИНГ СИРИ	151-154
40.	Шукурулло Мардонов, Дилором Ходжиметова , ТАРБИЯ ОИЛАДАН БОШЛАНАДИ	155-158
41.	Masharipova Nasiba Ro‘zmatovna , O‘QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHDA OTA-ONALAR HAMKORLIGIDA MUTAFAKKIRLAR MEROSIDAN FOYDALANISHGA OID YONDASHUVLAR	159-161
42.	Махмудов Абдулхалим Хамидович , МАҲАЛЛА, МАКТАБ ВА ОИЛА ҲАМКОРЛИК ТИЗИМИДА “РАҚАМЛИ ТАРБИЯ” МОДЕЛИНИ ЯРАТИШНИНГ МЕТОДОЛОГИК АСПЕКТЛАРИ	162-165
43.	Maxmudov Baxodirjon Baxromjon o‘g‘li , UMUMTA‘LIM MAKTABLARIDA O‘QUVCHILARNING RAQAMLI TARBIYAVIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH	166-168
44.	Медетова Раушан Мамадияровна, Махмудова Дармонжон Бозорбоевна , ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВАЦИИ К САМОСТОЯТЕЛЬНОМУ САМОРАЗВИТИЮ У СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА РОДИТЕЛЕЙ И ШКОЛЫ	169-172
45.	Murodova Aziza Botirqulovna , 1- SINIF O‘QUVCHILARINI MAKTABGA MOSLASHTIRISH JARAYONIDA “MAHALLA - MAKTAB - OILA” MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	173-176
46.	Musurmonqulov Oybek , PREZIDENT MAKTABLARI O‘QUVCHILARINI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA OILA–MAHALLA–TA‘LIM MUASSASASI HAMKORLIGINING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK AHAMIYATI	177-179
47.	Namozova Madina Toyir qizi , YOSHLARDA O‘ZLIKNI ANGLASH VA MARGINAL MADANIYATGA QARSHI IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISHDA OTA-ONA VA MAHALLANING O‘RNI	180-183
48.	Ne‘matov Feruzbek Nurmatjon o‘g‘li , BOSHLANG‘ICH MAKTABDA O‘QITUVCHI VA OTA-ONANING O‘ZARO HAMKORLIGINING MOHIYATI, TUZILISHI VA XUSUSIYATLARI	184-189
49.	Niyozova Moxichexra Abdushukurovna , MAKTAB, OILA VA MAHALLA HAMKORLIGI ASOSIDA TARBIYAVIY ISHLARNI METODIK BOSHQARISH	190-192

50.	Nizamova Fariza , THE TRIPARTITE ALLIANCE: INTEGRATING EDUCATION, FAMILY, AND COMMUNITY IN THE DIGITAL UPBRINGING OF THE YOUNGER GENERATION	193-196
51.	Norbutayeva D , O‘QUVCHILARNING DIZAYNERLIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA MAHALLA, OILA, MAKTAB HAMKORLIGI	197-199
52.	Olimjonova Nozimaxon Dilshod qizi , BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA SOG‘LOM DUNYOQARASHNI RIVOJLANTIRISHDA OTA-ONALAR HAMKORLIGINING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI	200-202
53.	Olimova Aziza Qahramonovna , BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING SHAXSIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHDA TARBIYANING AHAMIYATI	203-205
54.	Olimov B , RAQAMLI TA‘LIM MUHITIDA FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA MAHALLA, MAKTAB VA OILA HAMKORLIGINI METODIK BOSHQARUV MEXANIZMLARI	206-207
55.	Omanova Gulnoza , INTEGRATIV INKLYUZIV TA‘LIM VA REABILITATSIYA MUHITIDA SAMARALI MENEJMENTNI JORIY ETISHNING TASHKILIY-PEDAGOGIK IMKONIYATLARI	208-213
56.	Pardabayev J , TARBIYAVIY JARAYONLARNI BOSHQARISHDA “MAHALLA–MAKTAB–OILA MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	214-216
57.	Qaraxonova L , FARZAND TARBIYASIDA MAHALLA VA UNING HAMKORLIGI	217-219
58.	Qaraxonova S, Yusupova Sabrina Dilshod qizi , O‘QUVCHILARNI EKOLOGIK QADRIYATLAR ASOSIDA TARBIYALASHDA OILA VA MAKTAB HAMKORLIGI	220-222
59.	Qarshiboyeva Maftuna Komiljon qizi , MAHALLA, MAKTAB VA OILA HAMKORLIK TIZIMIDA “RAQAMLI TARBIYA” MODELINI YARATISH VA JORIY ETISH: MUSIQA QADRIYATLARI VOSITASIDA O‘SMIR YOSHDAGI O‘QUVCHILARNING ESTETIK TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI	223-224
60.	Qodirova Sevara Shuxratovna , ONA TILI DARSLARIDA KUTILGAN NATIJAGA ERISHISHDA MAQSADLI GRAMMATIK TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISHNING METODIK USULLARI	225-229
61.	Qulmatov Zulfiqor Zafar o‘g‘li , TARBIYAVIY PEDAGOGIK EKSPERIMENTLARNI MODELLASHTIRISHDA SUN‘IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH	230-233
62.	Rasulova Hulkar Sadatovna , MAHALLA VA TA‘LIM MUASSASASI HAMKORLIGIDA SHAXSNING IJTIMOY KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISH	234-236
63.	Rasulova Rayxon Bahritdinovna , MAKTABDA TARBIYAVIY ISHLARNI METODIK BOSHQARISHDA MAHALLA VA OTA-ONALAR ISHTIROKINING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI	237-242
64.	Raxmatova Difuza , OLIY TA‘LIMDA “POZITIV TA‘LIM” KONSEPSIYASI VA UNING TALABALAR INTELLEKTUAL RIVOJLANISHIDAGI MUAMMO	243-245
65.	Raxmatullayeva Anor Qayrullayevna , MAHALLA, MAKTAB VA OILA HAMKORLIGI ORQALI AHOLINING EKOLOGIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI	246-248

66.	Raxmatullayeva Durdona, Abduvaitova Durdona , INNOVATSION METODLAR ASOSIDA TALABALARDA VATAN RAVNAQI G'OYASINI RIVOJLANTIRISH	249-251
67.	Raxmonov Ozod G'ayratovich , SUN'IY INTELEKT VOSITALARI YORDAMIDA MAKTAB O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH	252-254
68.	Ruziboyeva Nigina Nodir qizi , TARBIYAVIY JARAYONLARNI BOSHQARISHDA MAHALLA - MAKTAB HAMKORLIK MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISHDA SPORTNING O'RNI	255-257
69.	Sadullayev Abror Safarboyevich , MAHALLA-MAKTAB-OILA TIZIMIDA RAQAMLI KOMMUNIKATSIYA VOSITALARI ORQALI TARBIYAVIY SAMARADORLIKNI OSHIRISH STRATEGIYALARI.	258-260
70.	Sa'dullayeva Sarvinoz Ubadullo qizi , MAKTAB VA OILA HAMKORLIGIDA O'ZLIKNI ANGLASH TUYG'USINI SHAKLLANTIRISH	261-262
71.	Samandarova Muhayyo Qahramon Qizi , TALABALARDA KASBIY-AXLOQIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHDA SOFT SKILLS KO'NIKMALARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI	263-266
72.	Samiyeva Shirin Abdumalik qizi , RAQAMLI IJTIMOYIY TARMOQLAR TA'SIRIDA YUZAGA KELADIGAN IJTIMOYIY-XULQIY XAVFLARNING IJTIMOYIY PEDAGOGIK PROFILAKTIKASI	267-269
73.	S.X.Sanakulova , BOLALAR TARBIYASIDA MAHALLA, MAKTAB VA OILA HAMKORLIGINING ZARURATI	270-272
74.	Saxoddinova Muhayyo Eshmamat qizi , METHODOLOGICAL MANAGEMENT OF DEVELOPING SELF-EDUCATION COMPETENCE OF SENIOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN "FUTURE HOURS" CLASSES THROUGH PARENT-MAHALLA-SCHOOL COOPERATION	273-276
75.	Sultanova Venera Kalmuratovna ZAMONAVIY AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA O'QUVCHILARDA MULOQOT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH SOHASIDAGI NAZARIY YONDASHUVLAR	277-281
76.	Suyunov Odiljon Oriq o'g'li , BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA MUSTAQIL FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH METOD VA VOSITALAR	282-285
77.	Tayirova Muhabbat Ataxanovna , MAHALLA-MAKTAB-OILA INTEGRATSIYASIDA RAQAMLI TARBIYAVIY MUHITNI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI	286-288
78.	Tilegenov A , SINERGETIK YONDASHUV ASOSIDA MAHALLALARDA XOTIN-QIZLARNING DAVLAT VA JAMIYATDAGI MA'NAVIY FAOLLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	289-293
79.	Tojiyeva Go'zal Saodatovna , TARBIYAVIY JARAYONLARNI BOSHQARISHDA "MAHALLA-MAKTAB-OILA MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	294-298
80.	Umaraliyeva Muxayyo Abdugaparovna , INKLYUZIV MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING MAHALLA-MAKTAB-OILA HANKORLIK STRATEGIYALARI	299-301
81.	Хакимов Равшан , КЛАССИЧЕСКАЯ ЖИВОПИСЬ В РАЗВИТИИ ЭСТЕТИЧЕСКОГО И НРАВСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ СТУДЕНТОВ	302-306
82.	Xamrakulova Marg'uba Muxammadovna , INKLYUZIV TA'LIMDA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA STEAM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH	307-309
83.	Xayrullayev Axror Aktam o'g'li , RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN	310-312

	SAMARALI FOYDALANISHDA OILADA OTA-ONANING ROLI	
84.	Xojimetova D, TALABALARNI AXLOQIY TARBIYALASHDA OILA HAMKORLIGIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	313-314
85.	Xolmatova Fotima Baxtiyor qizi, ART PEDAGOGIK METODLARNING NUTQIY KOMPETENSIYA RIVOJIGA TA’SIRI: MAKTABGACHA YOSH BOLALAR BILAN TAJRIBA	315-317
86.	Xudayberdiyeva M, MILLIY MUSIQIY TARBIYA ASOSIDA O’QUVCHILARNING IJTIMOIIY-MADANIY KO’NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA MAHALLA, MAKTAB-OILA HAMKORLIGI	318-320
87.	Xurvaliyeva Tarmiza Latipovna, Gulomjonova Xojiniso Anvarjon qizi, BO’LAJAK PEDAGOGLARDA OILA BILAN ISHLASH KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH DOLZARB MUAMMO SIFATIDA	321-324
88.	Yusupova Kamola Nuriddinova, “MAHALLA–MAKTAB–OILA” HAMKORLIGI: UZVIYLIK VA UZLUKSIZLIK TAMOIYILLARI ASOSIDA OILADA TARBIYAVIY JARAYONLARNI BOSHQARISH	325-328
89.	Кулматов Норқобил Эшмаматович, Риззаев Шавкатжон Рихсибоевич, ЎҚУВЧИ ЁШЛАРНИ БАТАНПАРВАРЛИК РУҲИДА ТАРБИЯЛАШДА МАҲАЛЛА МАКТАБ ВА ОТА-ОНАЛАР ҲАМКОРЛИГИНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ	329-333
90.	Шаумарова И, БОЛАЛАРГА ЭКОЛОГИК ТАЪЛИМ БЕРИШДА ОТА-ОНАЛАР ВА МАКТАБ ҲАМКОРЛИГИ	334-339
91.	Шодиева Раънохон Абдумажид кизи, ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ПРОЦЕСС РАЗВИТИЯ ДЕОНТОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЗИЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ	340-343
92.	Choriyeva Dildora Ismat qizi, Ahunova Umida Oybekovna, QIZLAR TARBIYASIDA MAHALLA-OILA-MAKTAB HAMKORLIGI MEXANIZMLARI	344-347

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA
MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI**

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA
MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI HUZURIDAGI QORI NIYOZIY
NOMIDAGI TARBIYA PEDAGOGIKASI MILLIY INSTITUTI**

**“MAHALLA, MAKTAB VA OTA-ONALAR HAMKORLIGIDA
TARBIYAVIY JARAYONLARNI METODIK
BOSHQARISHNING ZAMONAVIY MODELLARI”
MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI
MATERIALLAR TO‘PLAMI
2026-yil 24-fevral**

**COLLECTION OF MATERIALS
OF THE REPUBLICAN SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE
ON THE TOPIC “MODERN MODELS OF METHODOLOGICAL MANAGEMENT OF
EDUCATIONAL PROCESSES IN COOPERATION WITH THE MAHALLA, SCHOOL
AND PARENTS.”
February 24, 2026**

Nashr etilgan sana: 28.02.2026. “Times New Roman” garniturası.